

T.C
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI
ORTAÇAĞ TARİHİ BİLİMDALI

YÜKSEK LİSANAS TEZİ

Tezdeki bazı sayfalar selule basılmıştır.

TEVÂRİH-İ ÂL-İ SELÇÛK'UN TRANSKRİBİ
VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Hazırlayan : Rifat İlhan Çelik
Danışman : Prof. Dr. Salim Koca

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	VII

I. BÖLÜM

TEVÂRİH-İ ÂL-İ SELÇÛK'UN

TRANSKİRİBİ.....	1-297

II. BÖLÜM

TEVÂRİH-İ ÂL-İ SELÇÛK'UN

YAZARI VE ESERİNİN MÂHİYETİ

1-)YAZICIOĞLU ALİ.....	298
a-) Yazıcıoğlu Ali'nin Hayâtı.....	298
b-) Tevârih-i Âl-i Selçûk'un Tarihî Değeri.....	299
2-) İBN BİBİ TECÜMESİ	302
a-) İbn Bibi'nin Hayâtı.....	302
b-) El - Evamirü'l-Ala'ie Fi'l-Umuri'l-Ala'ie'nin Tarihî Değeri.....	305

3-) YAZICIOĞLU ALİ’NİN TERCÜMEYE İLÂVE ETTİĞİ	
BİLGİLER.....	308
a-) Oğuz Töresi ve Bu Törenin Uygulanışı.....	311
b-) Sultan II. Murad’ın İsminin Eklendiği	
Bölümler.....	312
c-) Anadolu’da Yer Adları ve Bazı Selçuklu Beylerinin	
Mensup Olduğu Oğuz Boyları.....	313
d-) Devlet Erkânına Dair Vermiş Olduğu İlâve Bilgiler.....	314
4-)TEVÂRİH-İ ÂL-İ SELÇÛK’DA YER ALAN TÜRKÇE	
KELİMELEER	315

III. BÖLÜM

TEVÂRİH-İ ÂL-İ SELÇÛK’UN

TÜRK KÜLTÜR TARİHİ BAKIMINDAN

DEĞERLENDİRİLMESİ

A-) OĞUZLARIN BOY TEŞKİLÂTI.....	322
1-) İKİLİ TEŞKİLÂT VE OĞUZ BOYLARI.....	322
a-) Yazıcıoğlu Ali’ye Göre Han ve Beylerbeyi Olma	

Sırası.....	325
b-) Yazıcıoğlu Ali'ye Göre Oğuz Boylarının Makâm ve Mevkileri	326
c-) İkili Teşkilât ve Oğuz Boylarının Ülke Yönetimine Etkisi.....	327
d-) İkili Teşkilât ve Oğuz Töresine Göre Şölen.....	328
e-) Yazıcıoğlu Ali'ye Göre 24 Oğuz Boyunun Selçuklu Ordusundaki Yeri.....	329
2-) TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NDE TÜRKÇE	
ÜNVANLAR.....	330
a-) Bey.....	330
b-) Beylerbeyi.....	333
c-) Sü-başı.....	336
d-) Çavuş.....	339
3-) SELÇUKLU UÇ KUVVETLERİ VE ORDU PAZARLAR....	344
a-) Uç kuvvetler.....	344
b-) Ordu-Pazarlar.....	346
B-) TÜRK DEVLET GELENEKLERİ.....	347
1-) TAHTA ÇIKIŞ TÖRENLERİ.....	347

2-) TOY, ORUN-ÜLÜŞ.....	350
a-)Toy.....	350
b-)Orun.....	352
c-)Ülüş.....	354
3-) YAS ÂDETLERİ VE TÖRENLERİ	357
4-) SAÇI ÂDETİ VE BAĞLILIK SEMBOLLERİ.....	361
a-) Saçı Âdeti.....	361
b-) Bağlılık Sembolleri.....	363
SONUÇ.....	366
ÖZET.....	369
ABSTRACT.....	371
KAYNAKÇA.....	373

ÖNSÖZ

Emir Nasıreddîn Hüseyin b. Muhammed b. Ali El-Caferî Er-Rugadî, meşhur adıyla İbn Bibi, yazmış olduğu El-Evami'rü'l-Ala'îye Fî'l-Umuri'l Ala'îye adlı eseriyle XII. yüzyıl Anadolu'sunun en önemli kaynak eserlerinden birisini kaleme almıştır. Bu eser II.Kılıç Arslan'ın oğlu I.Gıyâseddîn Keyhüsrev'i (1192-1196) veliaht tayin etmesinden başlayıp II.Gıyâseddîn Mesud'un İlhanlı Devleti hükümdarı Abaka'nın huzuruna gelişine (1280) kadar olan dönemi içerisine almaktadır. Hemen belirtelim ki bu eser her ne kadar Selçuklular tarihi hakkında bilgi verse de, o dönemin siyasî sosyal ve kültürel şartları içerisinde, hem de eserin yazarı olan İbn Bibi'nin İranlı olması dolayısıyla El-Evami'rü'l-Ala'îye Farsça yazılmıştır.

XIII. yüzyılın sonlarında Karamanoğlu Mehmet Bey'in Konya'da Türkçe'yi resmi dil ilan etmesiyle başlayan Türkçe'ye dönüş hareketleri, XV. yüzyılın başında Timur'un Ankara Savaşı'nın sonunda Anadolu'yu istilâ etmesiyle daha da hız kazanmıştır. Zirâ Yıldırım Bâyezid'in oğlu Emir Süleyman Türk dilinin gelişmesine ve yazılan eserlerin Türkçe olmasına büyük bir önem vermiş ve çalışmalarını da bu doğrultudan gerçekleştirmiştir. II.Murad (1421-1451) dönemine gelindiğinde yapılan bu çalışmalar, iki kolda devam etmiştir. Bunlardan birincisi Tevârih-i Âl-i Osman adıyla yazılmış olan anonim eserlerdir ikincisi de, tercüme faaliyetleridir ki bu çalışmalar sonucunda yabancı dilde yazılmış olan eserler Türkçe'ye kazandırılmıştır.

Bütün bu çalışmalar sonucunda bir taraftan Türkçe eserler yazılarak Türk dili geliştirilirken diğer taraftan da millî tarih ve millî kültür şuuru geliştirilmiştir. Hatta Fatih Sultan Mehmet'in Fatih Kanun-nâmelerini Türkçe hazırlatmasında da bu fikrî cereyanın önemli bir rolü olmuştur.

Yukarıda bahsedilen tercüme faaliyetleri içerisinde İbn Bibî'nin El-Evâmirü'l Ala'îye Fi'l Umuri'l Ala'îye adlı eseri de vardır. Bu eser II. Murad devrinde ve onun emriyle Yazıcıoğlu Ali tarafından Türkçe 'ye takriben 1436 yılında tercüme edilmiştir. Aşağıda transkribe yapılan kısım da Houtsma'nın 1902 yılında Leiden'de yayınlamış olduğu "Tevârih-i Âl-i Selçuk" (Leiden ve Paris nüshalarına dayanan 408 sayfalık kısım) adlı Yazıcıoğlu Ali'nin tercüme eseridir.

Bu tercüme eserde aşağıda transkribe edilerek I. Gıyâseddîn Keyhüsrev döneminde başlanmak sûretiyle İzzeddîn Keykâvus ve Alâüddîn Keykubat dönemlerindeki Türk kültürü, Oğuz töresi ve bu törenin uygulanışı hakkında bilgiler verilmeye çalışılmıştır.

Tevârih-i Âl-i Selçûk'da, yani aşağıda transkribe yapılan bölümde yer alan Eski Türkçe, Arapça ve Farsça kelimelerin tamamı Kaynakça'da verilen Sözlükler'den faydalanılmak sûretiyle yazılmıştır.

Tezimi okuyarak gramer hatalarını düzelten Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni **Muhammed Ali Öztürk'e**, ayrıca danışmanlığımı kabul ederek, böyle bir tez hazırlamama vesîle olan ve tavsiyeleriyle beni yönlendiren kıymetli hocam **Prof. Dr. Salim Koca'ya** teşekkür ederim.

Rıfat İlhan Çelik
Kasım 2005 Ankara

I. BÖLÜM

TEVÂRİH-İ ÂL-İ SELÇÛK'UN TRANSKRİBİ

TEVÂRİH-İ ÂL-İ SELÇÛK

ÜÇÜNCÜ CİLD

MÜŞTEMEL BER TÂRİH-İ SELÇÛKİYYÂN-I RÛM-U TÛRKÎ

[2] Bismillâhirrahmanirrahim

ZİKR-İ PÂDİŞÂH-I SULTÂN SÜLEYMÂN-ŞÂH-I DER RÛM

Çün Sultân Süleymân-şâh Rûm gazâsına ve pâdişâhlığına nâmzed etdiler. Türkistân'dan gelen yüzyirmi bin Türkman onı, Sutân âna çeri virdi. Âni Rûm'a gönderdiler. Çün Rûm pâdişâhlığına mendûb oldu. Rûm'a geldi. Rûm'da ki Oğuz Beğleri ve kolları ki gazâ ve akına gelmişlerdi. Erzenü'r-rum (Erzurum)'da istikbâl edüp i'zâz ve âyin ve erkân-ı tamâm birle getirdiler. Konya'da tahta geçürdiler. Fâsliyûs korkup itâa't etdi. Ve İstanbul'dan Rûm dansuklarından¹ ve Frenkî kemhâlarından ve kadifelerinden ve çuhalarından ve âltun, gümüş avâdanlıklarından ve kadehler ve yüzbin fulori gönderib selâmladı ve menzil-i mübârekbâd kıldı. Ve Âlâşehir beği ve Rûm beğleri hizmeti ve selâmı getürüp selâmetle ve mecmuâ' Türk ve Rûm beğleri hizmeti ve selâmı ve pîşkeşler elettiler. Dahi âna ve ânin nesline mukarrir oldu. Çün bir müddet pâdişâhlığın etdi, ecel irişdi yerine oğlu Sultân Mahmûd pâdişâh oldu. Ol dahi fevt oldu. Oğlu Sultân Mesû'd pâdişâh oldu. Ol dahi fevt oldu. Oğlu Kılıç Arslan pâdişâh oldu. Âna dahi ecel irişdi.

[3] ZİKR-İ SALTANAT-I SULTÂN-I GİYÂSE'D-DÎN KEYHÛSREV

Çün "Biz insanı en güzel şekilde yarattık. Sonra onu aşağıların en aşağısı kıldık"² hükmü muktezâsınca tond-bâd-ı hazân-ı Sultân Sei'd Kılıç Arslân hayâtı bâğının ağsân-ı evrâkı üzerine esdi. Rüzgârın câmedârı ânin yiğitliği hüllesine pîrlik ve meşîb ridâsına mübeddel etti. Ve kuvve-i za'ifi ve a'zâ-i fütûrî ânin teni şehrine yol buldı. Ve bu mukarnes dolabın dönmesi ânun ok gibi doğru kâmitini (kamışını) yay gibi büküb mukavves etti. Ve fenâ sâhtından irtihâli ve bekâ-dârına intikâli muhakkak oldu. Sultân Gıyâseddîn Keyhüsrevi ki küçi oğluydu ve tufûliyyet zamânından bülûğ haddine irişdi. Kendü yanında ve nazarında mürebbâ kalmıştı. Ve on bir karındaşıdan

¹ Dansuk: 1.Acayip,tuhaf,şaşılacak 2.Değerli eşyalar.

² Kurân-ı Kerîm: 95/45.

atası hazreti mülâzemetinde ihtisâs bulmuşdı. Hâzır getürdi, ayıtdı; ey benüm sevgilü oğlum ve ey ciger-gûşem “Allah’a şükürler olsun, sen devletin en seçkini ve gözbebeğisin.”³ Başta saltanat-u sâi’d-i müsâi’d-i memleketsin ve cihan-dârlık ferî ve tâc-dârlık âsârı senin şemâyelinde peydâ ve bahtiyârlık delâili senin sekenât ve harekâtından hûydadır. Zîrâ ben ferâset masbâhı nûruyla ve keyâset sabahı ziyâsıyla bakıb görünüm. Ve bilürüm keyâset sabahı ziyâsıyla bakıb görünüm. Ve bilürüm ki karındaşlarından pâdişâhlığa sen yeğrek yararsın ki iyüyi yaramazdan temeyyüz edersin.

Beyit :

“Tahta senin gibi güzel oturanı yok. Seni gibi taca yakışanı yok”⁴

[4] Ol sebeple devlet-i sâlihi nâkasının zimâmını ve memleket-i mesâlihî⁵ ve mefâsidi hitâmını keff-i kifâyetüne ve yemîn-i emânetüne ısmarladım. Ve mülkü sana ve cânı rıdvâna virdim. Ve benim öğüdüm ve vasiyetim saltanat kavâidi tesisinde Lokmân vasiyetinin gayri değüldür ki ayıtdı: “Ey oğulcuğum! Allah’a eş koşma, doğrusu eş koşmak büyük zulümdür. Ey oğulcuğum, namazı kıl, uygun olanı buyurup fenalığı önle, başına gelene sabret, doğrusu bunlar azmedilmeğe değer işlerdir. İnsanları küçümseyip onlara yüz çevirme, yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Allah kendini beğenip, övünen hiç kimseyi şüphesiz ki sevmez.”⁶ Gereğidir ki misâli kendû ifâ’line muktedâ ve i’âmâline munticâ idûb ol tarîk-i sâlikleri⁷ ferîkine refîk olûb “Allah şüphesiz adaleti, iyilik yapmayı, yakınlara bakmayı emreder; hayasızlığı, fenalığı ve haddi aşmayı yasak eder. Tutasınız diye size öğüt verir.”⁸ Fermânı mûcibince yol veresin ve ânun imtisâlini kendüzne cân-dilinin virdi. Ve Cinânü’l-Cenân’ın⁹ rûhı ve basîretü’l -basarının nasîbi kılasın. Ve yakîn bilesin ki gaddâr ve firâr dünya hiç kimsene karar tutmadı. Bunda gülmekliğin ve ağlamaklığın misli şol dirülür dağılır, bulut gibi dir ki gâh gelür gâh gider.

³ İbn Bibi, El-Hüseyin B.Muhammed B.Ali el-Caferî er-Rugadî, haz.Mürsel Öztürk, C.I,Ankara 1996, s.32.

⁴ Öztürk, a.g.e., C.I,s.32.

⁵ Memleket-i mesâlih: Ülkenin işleri.

⁶ Kurân-ı Kerîm, 31/12, 16, 17.

⁷ Târîk-i sâlik: Bir yola giren, bir yolda giden, bir tarikata girmiş bulunan.

⁸ Kurân-ı Kerîm, 16/92.

⁹ Cinânü’l-Cenân: II. Murat zamanında yaşayan Hacı İvaz Müfessir’in oğlu Muhammed’in ahlâk mev’izeleri ile öğüt veren kitabıdır.

Ebyât :

“Bizden önceki padişahların durumlarını duymuş olduğunu biliyorum. Onlar başarılı ve muzaffer padişahlar, şerefli ve cömert emirlerdi.

Dara, İskender, Feridun, Keyhüsrev, Tur, İrec, Cem,

Devi bağlayan Tahmuras, Zahhak, cihan fatihi Güderz ve Nirem

Suhrab Hucir, Bijen, Giv, Gurgin, İsfendigar ve Rüstem peşpeşe yokluk diyarına gitdiler, yudum yudum ecel şarabını içtiler.”¹⁰

[5] Kahr âğûsuna ne assı-ı tiryak¹¹ yara örecektir, ecel ne merhem. Eğer hayât gülünden a’lî sebile’l¹²-nedret-i ve’l-i ittifâk bir s âhib-dilin¹³ meşâmmına ber râhat-ı nesîmi yitürirse ben bî-çârelik ve dermândelik zükâmını ânun ardınca viriber ve yüz bin hârlık ve hasâret-ü gübârın ânun rûzgârı gözüne biragur(bırakır).

Şiir :

“Dünyada hiç kimseye, kalbine diken batmadan, gül yanaklı nasib olmadı.

Toprak gibi bağrında yüzlerce yarık açılmadan eli, ay yüzlünün zülfünün ucuna değmedi.”¹⁴

Hiç-âkıl bu dünyâda ki mücerredler ve âzâdeler gözünde bir yazı ve beyâbân içinde harâb olmuş dört dîvârı kalmış yıkuk kâvrân sarâyâ benzer makâm ve râhat olacak yer düzmez. Ve ânur serâbı huda’sına ve şarâbı cûra’sına mağrur olmaz ve ânun ikbâl ve idbârın düş gibi görüb âna aldanmaz zinhâr ânun yalan amânına aldanmayasın. Ve ‘âkıbet-i endîş olasın ve gönlünü dünyâ-i dinîyyeye bağlamayasın.

Şiir :

“Gönlünü dünyaya bağlama. Çünkü o vefâsız bir yâr, şarapsız bir kadeh ve lezzetsiz bir şarap gibidir.

Onun sunduğu içkiyi tatma. Çünkü sonunda sana en gerek yılanın açtığı yarayı açar. Onu şarabını içme, çünkü sonunda başını ağrıtır.”¹⁵

¹⁰ Öztürk, a.g.e., C.I., s.32, 33.

¹¹ Assı-ı tiryak: Afyonun verdiği rahatlık.

¹² A’li sebil: Hz. Alinin su yolu.

¹³ Sâhib-dil: 1. Cesur 2. Kutsal 3.Dindâr.

¹⁴ Öztürk, a.g.e., C.I,s.33,34.

Çün bu vasiyyetleri halk huzûrunda dedi, halvet sarayında kalan oğullarını katında tamâm iletdi. Beğler ve erkân-ı devleti okudı. Cümle ânın [6] kapusına ki devlet işini ve mzlumlar duâ'sı ve muhtâclar nevâsı ardını kapayaydı. Geldiler ve pâdişâhın zaîf ve nahîf oldûğuna mahzûn-u melûl¹⁶ olub tefekkür alan yüzlerine dürüyüb oturdılar. Çün Sultân selâmlık soffesin hass-ı 'ammdan dolu gördi, ayıtdı, hakka celle celâle umm-ı nevâle "Sizi mallar ve oğullarla desteklesin; sizin için bahçeler var etsin, ırmaklar akıtsın"¹⁷ va'desinibenim hakkımda enva'-i i'zazla incâze iriştirdi. Ve bana mesû'd oğulları ve nâ-ma'dûde mâlları ve hadsiz memleketleri birdi. Be kangı tarafa ki teveccüh etdim. Hakkın i'nâyetle ve resûl-ü mu'accezâtıyla muzaffer ve mansur geldim.

Beyit :

"Feleğin gözü ömrünce Tanrı'nın bana yaptığı iyilikleri ne gördü, ne de görecek."¹⁸

Halyâ-i cihân-ı 'adlûmuzla ma'murdır ve sizûn gibi hakgüzâr ve vefâ-dâr beğler, nûgerler ve kûlların dirîğsiz kılıcınızla ki "O'nun beraberinde bulunanlar, inkarcılara karşı sert, birbirilerine merhametlidirler."¹⁹ Şânınızda nüzûl etdi. Pürnûr ma'lûmdur ki, yiğitlik reyeâ'nından ki sabâ-i amânı tenessümde gülberg-i şâd-mânî tebessümde idi. Tâ şimdiyedeğin ki ömrün âheri dir, râhatlar hila'tların ve libâsın giydik. Ve lezzetleri câmını bile içdik. Ve kâm-kârlık meydânında şehsuvârlık tabunı (topunu) gerği gibi urduk. Şimdi ki bizüm ikbâlimiz güneşi kemâl derecesine ve zevâl dîvârına ikbâlimiz güneşi kemâl derecesine ve zevâl dîvârına ulaşmışdı. Eğer 'ukbâ-i riyâzını, dünyâ diyârı ve me'vâsı üzerine ihtiyâr idûb bekâ' ve ribâ' müellûfe-i vedâ' idersüz. İnsâf-u evsâfiyle²⁰ muttasıf ve muâ'd-ı reşâd²¹ [7] caddesine iltizâm göstermeğe mu'terif olmuş olavuz, dedi. Ve vakti dir ki rüzgâr bizim hakkımızda dahi şöyle ki İskender ve Dârâ ve gayrileri hakkında okudı ki

¹⁵ Öztürk, a.g.e., C.I, s.34.

¹⁶ Mahzû-u melûl: Hüzünden, tasadan bıkmak.

¹⁷ Kurân-ı Kerîm:71/72.

¹⁸ Öztürk, a.g.e., C.I, s.35.

¹⁹ Kurân-ı Kerîm, 48/29.

²⁰ İnsâf-u evsâf: İyi vasıf,güzel huy.

²¹ Muâ'd-ı reşâd: Mânevi yolda yürümeyi redetmek.

“Denizi sâkin iken geride bırak, doğrusu onlar suda boğulucak bir ordudur. Orada nice bahçeler, pınarlar, ekinler, güzel konaklar, eğlenip durdukları nîmet bırakmışlardı.”²² âyetin okuyan ve yakîn dır ki, mülk mâliksiz ve cihân sultânsız ve şehir şehriyârsız ve taht tâcdârsız olmaz ve ‘âlemin günü ibtidâsından ben-i Âdem’in nesli inkızâsına değin bu kaziye mukarrer dir ki;

Nazım :

“Bir gider yerine diğeri gelir. Dünyayı yöneticisiz bırakmazlar.”²³

Mağribde ve maşkırdâ ma’nâ-i sâdık ola gelmiştir. Bîlen-i ferzend-i dil-bend-i Menû-çehr-ü Feridun-ı fer-i oğlum Keyhüsrev ki makbil-i tâlî²⁴ ve makbûl-i tala’t²⁵ -ı fûnûn-u âdâb-ı²⁶ pâdişâhâne ve sunûf-ı eltâf-ı²⁷ hüsrevâneyle mütehalli dir. Ve ser-efrâzlık haliyesi birle sâir karındaşları üzerine sâbık ve mücelli dir. Eğerçi kalan karındaşlarından tertîb-ı zemân birle tee’hhûri vardır. Amma vûfûr-ı ‘akl ve zuhûr-ı adl birle ânların ve kalan akrânının üzerine râcih ve mukaddim dir. Ve bahtiyârlık âsârı ve kâm-kârlık envârı devleti cebîninden lâiyh-u lâmu²⁸ ve sâti’ ve ‘ayân dır. Ve ma’nâ-i ikâmet-i burhândan mustağnî.

Beyit :

“Zatının olgunluğunu açıklamaya ihtiyaç yok. Aydınlanmış bir gecede ay ışığına gerek olmadığı gibi.”²⁹

Ben pâdişâhlığı ona virdim. Ve ânun hükmini vilâyet ve rai’yyet üzerine [8] kendü hâl-i hayâtımda nafiz kaldım. Ve ol vâris-i fer-i temkîn ve sâhib tâc ve nigîn oldu. Ve ol a’hd ve misâk ki ol hüsrev-i hülefâ ve hüsrev-i Mustafâ-i hâlîfe-i be-tahkik-i Ebu Bekir Sıddîk, Emîrül-Mûminîn Ömer bin Hattâb “ - Allah onlardan razı olsun -“³⁰ ki hâdim-i bünyâd-i küfr ve mâhid-i nihâd-ı dîn dir, ayıtdı ki: “Ahirete giderken kâfir bile iman eder, fitneler yola girer ve yalancılar doğruyu söyler. Bende şimdi size Ömer el-Hattab’ı halife tayin ediyorum. Şimdiye kadar Allah, peygamber, onun dini, kendi nefsim ve sizin

²² Kurân-ı Kerîm, 44/24, 27.

²³ Öztürk, a.g.e., C.I. s.35.

²⁴ Makbil-i tâlî’: Talihi güzel, ugurlu, şanslı.

²⁵ Makbûl-ı tala’t: Güzel olmak.

²⁶ Fûnûn âdâb: Terbiye bilgisi.

²⁷ Sunûf-ı eltâf: İyilik severler ve iyi muamele edenler sınıfı.

²⁸ Lâiyh-u lâmu’: Parıl parıl parlayan.

²⁹ Öztürk, a.g.e., C.I, s.36.

³⁰ Öztürk, a.g.e., C.I, s.36.

için her şeyi yaptım. Onun adaletle hükmedeceğine inanıyor, ondan yapmasını bekliyorum. Fakat yinede geleceği bilmiyorum.”³¹ “Haksızlık eden kimseler nasıl bir yıkılışla yıkılıcaklarını anlayacaklardır.”³² dedi evvel-i resme etdim, ol dahi ol şerâitin takdîmini kendüzine vâcib ve lâzım bilüb u’hdesine aldı. Ve ânun kıyâmına iltizâm gösterdi. “Allah’ın eli onların ellerinin üstündedir. Verdiği bu sözden dönen ancak kendi aleyhine dönmüş olur. Allah’a verdiği sözü yerine getirene, Allah büyük ecir verecektir.”³³ Fedevinini can-ı cûybârında³⁴ değdi. Ümîddir ki, saba-ı sadık³⁵ birle mürebbi ve ifzâl-ı zilâliyle musaffa olüb devlet-i semerât-ı mülk ve milleti hevâ-darları mezâkına irişe “Bu Allah için güç değildir.” Gereğidir ki siz dahi ondan önden ki bana rihlet ve vedâ-i muhakkak ve içtimâ-i müferrik ola. Âna mütâbea’t gösterisiz ve ânun hükmi ve fermânı imtisâlen nef’ ve zararda ve hayr ve şerde nasb ve ‘azilde ve ‘akd ve halde maksad-ı aksâ³⁶ bilesüz. Ve yerlü kaya ve sahra-ı sammâ gibi ânun hevâ ve velâsına sâbit-i kadem olasız. Ve ânun kapûsında mütâvea’t kuşağını sadık niyet birle sırrân ve ‘alâniyyeten börk kuşanasınız. Çün bu vesâyâdürleri hâzırların esmâ’i asdâfına irişdi. Mecnû’i ağlaştılar. Keterât-ı ibrât her birinin gözünden yüzi üzerine revân oldu. [9] Çok hasret ve vahşet birle âh edib cevâb viremediler. ‘Âkibetü’l-emr-i ittifakla tekellüme gelüb söylediler. Ve ayıtdılar ; aksâm-ı eskâm³⁷ ki hüsrev-i eyyâmın ‘unsur mutahharında vâki’ olmuştur. E’da-i devlet³⁸ ecsâmı hassası ve memleket münâzi’leri ervâhı behresi olsun. Pâdişâhın sâib râyına ki kemâlat-ı ser-firâzi (ser-efrâz) ve bende-nuvazıdır. Mukarrar ve musavvir dır ki çün bizüm dedelerimiz Sultân-ı A’zam-ı Melikşâh - Allah rahmet eylesin - hükmi birle sizün ceddinüz Sultân Süleymân-şâh Gâzi-Allah delillerini aydınlatsın- rikâb-ı meynûni ve çetr-i hümayuni gölgesinde ki Rûm memâliki fethine mendûb ve mevsûm olmuşlardı. Ânun âsmân-ı âsâ-i³⁹ tala’tının şükûhi ve yümni

³¹ Öztürk, a.g.e., C.I, s.36.

³² Kurân-ı Kerîm 26/28.

³³ Kurân-ı Kerîm 48/10.

³⁴ Can-ı Cûybâr: Hayat kaynağı.

³⁵ Sabâ-ı sıdk: Dündoğusunda esen gerçek ve lâtif rüzgar.

³⁶ Maksâd-ı aksâ: En son istek, arzu, varılacak en son yer.

³⁷ Aksâm-ı Eskâm: Hasta bölümler, kısımlar.

³⁸ E’da-i Devlet: Düşman devlet.

³⁹ Âsmân-ı âsâ: Gök gibi, gök.

berkâtında ablâk-ı zemâne üzere seyyâreler hüsrevi gibi süvâr oldılar. Ve saâ'det-i süvârın saî'd-i murâdât üzerine urundular. Ve ulu tımârlar ve yerler ve yurtlar ve yaylak ve kışlaklar ve mâl ve davar assi oldılar. Ve akınlar ve gazâlar idûb gazâ sevâbın ve şehâdet merâtıbın buldılar. Ve ulu küffâr pâdişâhlarıyla uğraşıb mansur ve muzaffer oldular. "Putperestlerle sizde topyekûn savaşın"⁴⁰ Âyeti nidâsına ihlâs kulağıyla istimâ' kıldılar ve keskûn kılıçlar ve hancerler ve nacahlar zıhmı birle ve segü ve sinân ve oklar demirini ve tırbârân zıhmı birle yer yüzün düşmanlar kanından lâle-zâr gibi etdiler.

Kıta':

"Hristiyanların yükünü atın sırtından ve yolun tozundan alıp eşeğin sırtına koyalı hayli zaman oldu.

Haç ve kilise yerine mihrab ve minber yapmalarının üzerinden uzun zaman geçti."⁴¹

[10] Biz dahi "Hayır; Doğrusu Biz babalarımızı bir din üzerinde bulduk;biz de onların izlerinden gitmekteyiz derler."⁴² Hükmi birle ol tarîki meslûk kılub "Hün çocuk şanlı babasının izinde gider."⁴³ Mûcibince bizim ölümüz, gencimiz şehriyârın vahy-i âsmâni gibi kendü üzerimize lâzım ve mülâzum ve vâcib bilelüm. Ve devleti muhâliflerine muhâlefet ve hevâ-dârlarına muvâfakat edib elden geldikce dürüşelim, deyü. Bu mevâsik üzerine imân-ı galîz ve 'ahd-ı vesîk etdiler ve and içdiklerinden sonra cümle beğler ve ulular tali'-i mesû'd ve sa'id-i ferhunde birle memleket tahtına ve saltanat ser-yerine nasb etdiler. Üç kez Oğuz resmince yükünüb topu ve hizmet resmin yerine getirdiler. Ve etraf serverleri ve Türk ve Rûm beğleri kûlluğ elin bağlayıp sağdan ve soldan durdular. Ve direm ve dinâr getürüb nisâr ve saçu saçtılar. Ve hûb-u rayıhalu şerbetler ve kımız ve kımran içildi. Ve 'anber ve 'abîr dütsüleri altûn mecmurlerle olundu. Hazâneden ağır teşrîfler ve hila'tler ve nakid altûn ve âkçe ve akdâh ve ıstabilden 'Arabî ve Türkî atlar beğlere ve ululara yazıcılara ve şua'râya vesâîr nevâgire ve hizmetkârlara virildi. Ol gün

⁴⁰ Kurân-ı Kerîm, 9/36.

⁴¹ Öztürk,a.g.e.,C.I,s.38.

⁴² Kurân-ı Kerîm 43/22.

⁴³ Öztürk,a.g.e.,C.I,s.38.

bî-kıyâs ve bî pâyân ena'm ve bahşış alundu. Şöyle ki; havâs ve 'avâm gönli Sultân-ı velası ve muhabbetine karâr ve kıvâm tutdı. Cümle hoş gönül birle fermânına muti' ve münkâd oldu. On gün müddeti mikdârı meclis şâd-mânî ve 'işret-i kâm-rânî oldu. Yidiler ve içdiler çeşn ve sohbet ârâyışından hiç nesne fevt olmadı. Ondan sonra memleket tedbîrine ve rai'yyet-i riâ'yetine ma'dilet ve nasfet eşgâline meşgul oldular.

[11] ZİKR-İ İCTİMÂ'-İ FERZENDÂN-I SULTÂN KILIÇ ARSLÂN-I BE-HİZMET-İ RÜKNE'D-DÎN SÜLEYMAN-ŞÂH VE TAHRÎZ DADEN O-RA BER KASD-I SULTÂN GIYÂSE'D-DÎN VE TAKRÎR-İ BA'Zİ EZ MAHÂMİD VE MENÂKİB-I HER YEK-İ 'ALÂ-İ VECHE'I-CEMÂL-İ HAVFEN MÎNE'L-İTALET-İ VE'L-İMÂLET

Çün, memleket Sultân Gıyâsed-dîn'e tefvîz olunduğu kardaşları mesam'ına irişdi. Hased her virinin bâtınında belirüb âşîkâr oldu. Her birisi ânların çok ceri ve mal davarla müstazhirdi. Ve her biri bir vilâyete pâdişahdı. Şöyle ki Tokât tevâb'ı Melik Rükne'd-dîn Süleymân-şâh elindeydi. Ve Ablistân Melik Mugîse'd-dîn Tuğrul-şâh elinde ve Kayseriyye Melik Nûre'd-dîn Sultân-şâh elinde ve Sîvas ve Aksarây Melik Kutbe'd-dîn Melik-şâh elinde ve Malâtya Melik Mui'ze'd-dîn Kayser-şâh elinde ve Arâkliye (Ereğli)⁴⁴ Melik Sancar-şâh elinde ve Niğde Melik Arslân-şâh elinde ve Amasya Melik Nizâme'd-dîn Argûn-şâh elinde ve Engüriye Melik Muhyi'd-dîn Mesû'd-şâh elinde ve Borgulu (Uluborlu)⁴⁵ Melik Gıyâse'd-dîn Keyhüsrev elindeydi. Şöyle ki azdan çokdan zikr olan vilâyetlerin mahsûlât ve muâ'melâtından atalarının saltanatı dîvânında gelmezdi. Belki ânlar muâ'f ve müselleme tasarruf ederlerdi. Her yıl bir kerret ataları hizmetine gelürlerdi. Ve mülâzemet ve hizmet şerâiti ikâmetin yerine yetûrib hasûl-ı mâmûl ve idrâk-ı maksûd birle yerlû yirine giderlerdi â'lem-i â'limleri ve âfâk-ı fâzılları ânlara varırlar, ikrâm ve i'zâz [12] bulub enâ'm ve keremlerin görüb teyessür-i mutâleb ve meraâm birle murâcaa't kılurlardı. 'İlm 'alemi onun eyyâmında 'âlâ-ü şii'ri rüzgârlarında gâlî

⁴⁴ Öztürk,a.g.e.,C.I,s.41.

⁴⁵ Öztürk,a.g.e.,C.I,s.41.

idi. Şöyle ki; ken düler dahi fazl-u belâgat ve hüsn-ü hatt ve berâa'tda mÂhir ve mütefennin idiler. Ve Melik Nâsre'd-dîn Berkyâruk ki Koyluhisâr ve Nikîsâr beğîydi, Hurzâd ve Peri-nejad kıssasın nazm etmiştir. Ve ol matbû' ve âb-dâr ve masnû'-i kehribar dürleri tab'-ı selîm ve hâtr-ı müstakîminden murassa' ve müzeyyen kılmıştır. Zikr olunur ki ânun belâgat ve fesâhatına istidlâl oluna.

“Şanı Yüce Olan Allah’ın Tevhid’i Hakkında

Yüce Allah, Ulu Tanrı bu mavi gökkubbeyi ortaya çıkarandır.

Habercisi O’nun huzurundan iki renk getirdi. Bu renkler, beyaz ve siyah çeşitli şekillerdeydi.

Son derece güzel yapılmış zarının nakışıyla yedi göğün altı kapıya aldı.

Göklerin deposundan toprağın bağrındaki maden yatağına mücevherler döktü.

Dört unsurun kulağına bu dönen eski tasın çınlamasını ulaşıran O’dur.

Toprak tahtanın üzerine göklerin tesirlerinin şekil ve rakamlarını yazan O’nun kudretidir.

Bu mavi dönen gök kubbede nurdan iki küre yaratmıştır.

Bunlar vehim gibi her tarafa ulaşırlar. Ve ırmaktaki su gibi akarak ayı ve yılı meydana getirirler.

Zihi boş olan dört unsurun şekli ve cinsi konusunda tam bilgiye sahip olduklarını sanırlar.

Ey Allahım sen bizi yaratınca yaratıkların arasında en seçkini kıldın .

Aciz kaldığımız zaman merhametinle bizim feryadımıza yetiş. Çünkü lutfun kâfi ölçüde her kesin feryadına yetişir.”⁴⁶

“Mustafa’nın (A.S) Övgüsü ve Senâsı Hakkında

⁴⁶ Öztürk,a.g.e.,C.I,s.42.

Bizden en kıymetli cana selâm olsun. Yaratıkların içinde en seçkini odur,

[13] Levlâke ülkesinin başkentinin padişahı olub zatı göklerin yaratılmasına sebep olmuştur.

Henüz Adem suda ve çamurda debelenip dururken, o, peygamber din yolunun rehberi idi.

O her iki alemin de gözü ve lambası oldu. Bu der-gâhta Adem onun küçüğüdür.

Onun kutsal zatı her iki dünyanın da maksadıdır. O arşı atının iki nalı altına aldı.

Yoksul bir yetim di, fakat dünya bağışlardı. Ayağının altında gökyüzü parçalara ayrılırdı.⁴⁷

“(Yazarın) Kendisiyle Hasbihali Hakkında

Takdir Nakkaşı beni yokluk yurdundan alıp tabiat levhasında şekillendirince.

Belki sırrı bana açılır diye, ilmiyle gökyüzünün yapısını araştırmaya başladım.

Bu yedi anne ve dört babanın birçok sırrı bana aydınlandı.

Bu yeşil gülbahçesindeki yıl ve ay merdivenlerin de ömürden 17 yıl sayılınca.

İlahi ışıkların yardımıyla gönlün süsü olan hünerler elde etdim.

Kötüyü iyiden, sağı soldan ayırt edince gönlüme şiir yazma arzusu düştü.

Hüner göğünde kanat açtım, nazım ve nesirle söz söyledim.

İlk önce bana destek olan hafızam, gelip bendeki en yüksek yere oturdu.

Gözümü iyice açarak dünyanın işlerine baktım O işler güzel yüzlülerin zülfü gibi birbirine karışmıştı.

Emel eli her bir işi, sarhoş bir adamın şarap kadehini tuttuğu gibi sıkıca tuttu.

⁴⁷ Öztürk,a.g.e.,C.I,s.42,43.

Alemin işini başsız, ayaksız görünce çaresiz kalıp kuruyu, yaşı araştırmaktan vaz geçtim.

Sonra Tanrı'nın lütuf rüzgârı ses verdi. Hangi kamışın nerede şeker verdiğini bildirdi.

'Eğer bu bahçede dikensiz bir gül ve meyve istiyorsan, şahlıktan vazgeç,' dedi.

Kendimi böyle aciz ve çaresiz görünce İsa gibi gurbet şerbetini içtim.

Kalbe saf kişiler gibi kûlluk gerekliliklerini yerine getirip O'nun (Allah'ın) övgüsü hakkında ağızımı açtım.

Hiç durmadan dedim ki; Ya Rabbi, bana yakınlığını göster, yaralı kalbime merhem ver.

Bu padişahlık tahtını kûluna verince onu kötü adetlerden koru."⁴⁸

[14] Ki â nun hatt-ı reşkinden İbn-i Hilâl, Bederken hilâl olurdu. Bedir gibi muhâkdaydı. Ve 'Utârid gibi ihtirâka düşerdi.

Şiir :

"Onur yazısının her harfinin bir çekiciliği var. Sanki mürekkebinden sevgi çıkmaktadır."⁴⁹

Şahâbed'd-dîn Maktul, makbûlî mukarrib hatr-ı enîs⁵⁰-i halvet ve müfîd-i hazret kılmışdı. Ve hükümet eczâsını be-küllî ândan iştigâl kılub, dinlemişti. Ve tahkîk bâbında taa'mmuk ve tenevü' kılmıştı. Hazz-ı evfer ve kıst-ı eczel birle mahzûz olmuşdı. Ve mebâdî tahsilde Mevlânâ Şahâbe'd-dîn Pertevnâme âdlu bir kitab ânun hümayun âdına tasnîf ve te'lif kılmıştı. Sultân ânı bahs-u muhafazada getürdi. Ve kal-ı rumûz ve işârât üzerine ol bâbda mahâret buldı. Ve ânun nefsi 'alîl-i husûl-i şifâ vaktinde "Sana bilmediğini öğretmiştim."⁵¹ Mûcibince verta-i cehâletinden necât-ı me'menine irişdi. Ve ol zümrenin zevâbıt ve kanûn ıstılâhı üzerine vâkıf oldu. Ânın gibi ki reşk eletir, revân-ı Ebu 'Alî Sînâ ve Sultân Gıyâse'd-dîn envâ'-ı fezâil birle pâdişâhlık çimeninde bir yeşil-ı serv-î hırâmân ve şâdân oldu. Ve anın lütf-i tabîa'tı ve tevakkud-ı karîhatı ve süra't-ı bedîheti letâfet bâd-ı şimâl-ile tâfetinden ve âb-

⁴⁸ Öztürk, a.g.e., C.I, s.43,44.

⁴⁹ Öztürk, a.g.e., C.I, s.44.

⁵⁰ Hâtr-ı enîs: Hatr gönül arkadaşlığı.

⁵¹ Kurân-ı Kerîm, 4/113.

ı zülâl selasetinden ve berk-i lemeâ'nından⁵² ve vehm-ı tayranından sebkât ederdi.

Beyit :

“Günlerin perdesi altında hiç sır kalmadı. Çünkü nurlu kalbinde her şey aydınlandı.

Yeryüzünde sudan ve topraktan onun [15] asil tabiatından daha iyisini ortaya çıkaramadılar.”⁵³

Ve mesnevîlerden ki ol vakitte demişimdir. Ve manzûmât incüleri ki hâtrı elması birle delûb âb-ı zülâl gibi dizmişimdir. Vakti ki gurbetde inkilâbdan ferâgat buldı. Ve memleket-i mevrûseye mürâcaa't buyurub geldi. Ve serîr-i servere geçüb oturdu. Muktedâ-i afâk-ı Şeyh Mecde'd-dîn İshâk⁵⁴ “-Allah cennetin başköşesinde ona yer versin ve rahmet yamurlarını üzerine yağdırsın-“⁵⁵ talebiçün ki Sultân'ın nekbet ve garabeti sebbeiyle kadîm vatanından gidüb Şâm diyârında mukîm olmuşdı. Mektub irsâl kıldı. Ve ol mektûbda gurbetinün vekâyi'-i sûretin ve karibetinün bedâyi'-i ahvâlin takrîr etdi. Mevzu'nda irâd oluna, eğer bu şehzâdelerin her birinin mahâmîd ve menâkıbında söz söyleyene kitâb-ı itnâba irüşür, maksûd-ı mevkûd olur. Ve eğer erlikleri ve pehlivânlıkları ve şehâmetleri zikrine şürû' oluna ki merâkiz ilâm ve mevârid-i hüsâm-ı intikâm-ı cân-aşâm birle Rûm vilâyetleri hudûdun küffârın habâisinden musaffî kılub her yıl bir tarafın feth idüb yüz bin nefer bel-izîd, esîr İslâm diyârına getürüp müslimân iderlerdi. Ve bu fütûhun çavını ekâsî ve edânî 'alem-i mesâm'ına irişdirirlerdi. Çün karındaşlar hâtrına hased-i hatûr etdi. Ve memleketiçün bevâî's gayretleri harekete geldi. Mecmû'i Melik Rûkne'd-dîn Süleymân-şâh hizmetine ki ulu karındaşları idi. Cem' oldular ve Sultân olan karındaşları hükâyetinden şikâyetle bünyâd etdiler. Ve didiler ki saltanat şerîa'tı tarîkasından tecâvüz etmişdir. Ve memleket erkânı caddesinden 'udûl kalmıştır. Bize vâcib ve lâzımdır sana ki ulu karındaşımızsın bâ'a't edüb cümlemiz seninle ittifâk eyleyüb yürüyeüz ve

⁵² Berk-i lemeâ'n: Şimşek parlaması.

⁵³ Öztürk, a.g.e., C.I.s.45.

⁵⁴ Mecde'd-dîn İshâk: Sadre'd-dîn Konevî'nin babası, Sultân Gıyâse'd-dîn Keyhüsrev ve İbn Arâbî'nin hocasıdır.(Öztürk, a.g.e., C.I. s.45.)

⁵⁵ Öztürk, a.g.e., C:I, s.45.

mikdâr [16] sa'i etmek ki mümkün dŭr. Bu bâbda kılavuz ola ki atâmnızın batıl işin hakka döndürüb bu 'âr-ı veşyni nâmûsumuz âyînesi yüzünden silüb mücellâ kılavuz.

Kıta' :

"O kadar eski ki onun öncelik zamanında ne dünya vardı, ne dünyadakilerinden eser.

Bu kararından dolayı babamızdan razı olamayız. Bu utancı nasıl taşıyalım, bu anı nasıl çekelim."⁵⁶

Bu nev'e ekâvîl-i ebâtîl ve kelimât-ı müzaherfât idüb 'ahd-u peymân-ı zikrin ederlerdi. Tâ şol hadde değin ki ol Sultân olan karındaşlarını tahtından ayırub kendülerin murâdları saydı, kaydına ikdâm ideler. Ve eğer bir hatâ mahzûr-ı hâdis olursa îrâkdan teferrücci olüb sâlim kılalar. Ve ol töhmetden biri el-sehâ olalar. Sultân Rükne'd-dîn Süleymân-şâh ki 'âkıl ve kâmil ve dâna idi. Ve eyyâmın tûseni-i tezlîl kemendi birle kendü teshîri ribkasına çekerdi. Ve sahâyıf-i zamâiri Ruşenliğinden gelesi yıl olacak. Nukûş (nakış) ve şüa'vebatı bu yıl içinde okurdu. Biraz tefekkür ve tee'mmül idüb cevap virdi ki , hudâygân-ı 'âlem-i sultân-ı mua'zzam, "-Allah saltanatını ebedi kılsın ve delillerini aydınlatsın"⁵⁷ istihzâr ve istikrâr birle pâdişâhdır. Ve kâdir-i gün-fîgün-i ânî-i emvâl ve benûn birle vâsık ve müztazhir kılmıştır. Ve ümerâ-i Etrâk ve Rûm itâa'tında bel bağlaytub kâtına gelmişlerdir. Ândan muntazar-ı işâret ve fermân olmuşlardır. Ve her ne ki diye ve bu yere sipher-i hâşî' ve hâzi' ve çarh ona tâyi' ve tâbî' olmuşdır. Bize vâcibdir ki ânun ahkâmına imtisâl idüb can-ı gönül ve ikrâm ve iclâl-ı tamâm birle istikbâl kılavuz ve kûlluğı halkasını kulağa geçürüb [17] ta'zîmi ve gaşiyesin çeknûmize götürrevüz ki ol mefâhiretle Kayser ve Şâbûr tâcı ve Herkil ve Fegafûr külâhına külâhımızı tercîh ve tefzîl kılavuz. Ve nâ-halef oğullarından olmayavuz ve her dilde ve her dîvânda mezmûm ve medhûr olmayavuz, siyemmâ bu vaktin ki siyemmâ-i tağyîr ânun eyyâmi cennâtında zâhir olmuşdır. Ve vedâ'i zemani ve ictimâ i tefrîkî irişmişdir. Ânun bâr-gâhı hükmüne muhâlefet etmekle kendüzmizi ile gülünç etmek 'akıldan bedi' ve

⁵⁶ Öztürk, a.g.e., C.I, s.48.

⁵⁷ Öztürk, a.g.e., C.I, s.48.

ba' id görünür. Sultân Gıyâse'd-dîn eğerci yaşda küçükdir amma rây ve 'akılda "Ve kendisine ilim öğrettiğimiz"⁵⁸ üstâdından mua'llim ve ârâstedir."İnsana bilmediğini bildiren"⁵⁹ mua'llimi âna hânlık ve pâdişâhlık adâbın öğretmiştir. Ve yakındır ki kuvvetden fiî'le ve kavlden 'amele getüresindir. Çün karındaşlar bu nasâyihî istimâ' etdiler. Ol sevdâ mâddesi ki dimâğlarında yol bulmuşdı. Ve gûgâ nihâdı ki hâtırlarında mukarrer olmuşdı, minhasım ve münhedim oldu. Her biri haib ve hâsır dönüb illü iline gitdi. Bu esnâda haber irişdi ki Sultân Kılıç Arslan dârül ciân'a⁶⁰ intikâl buyurdu. Ve Sultân Gıyâse'd-dîn istiklâl birle müsned-i izz⁶¹ ve celâl ve taht-ı baht ve ikbâl üzere oturdu. Ve cümle nevâgir ve kûl ve havl ve hadim ve hevâşi ve haşem-i evâmir-ü nevâhîsine inkıyâd gösterdiler. Fî el-cümle uçlarda Torun Türk beğleri yine gelüb tecdîd-i hizmet etdiler. Ve şerâit-i ta'ziyet ve tehniyet yerine yitürüp terahı ferana mübeddel kıldılar. Ve yeni 'ahd ve mîsâk idüb ahkâm-ı cedîd olub getirdiler. Ve matlûb ve makâsıd husûliyle makâmlarına geldiler.

[18] ZİKR-İ İSTİMÂ'-İ SULTÂN RÜKNE'D-DÎN-İ VEFÂT-İ PEDER-RÂ VE SARF-İ İHTİMÂM-İ BER İNTİZÂ'-İ MÜLK EZ KABZA-İ TEMELLÜK⁶²-İ BİRÂDER-İ TEMEKKÜN O BER SERÎR-İ MEMLEKET-İ SALTANAT

Çün Melik Rükne'd-dîn Süleymân-şâh atası vefâtı haberin işitdi. Çok firâk-u hasret yaşların dökdi. 'Azâ ve bükâ şerâitin yirine getürdi. Amma, çün "Nerde olursanız olun, ölüm size yetişecektir"⁶³ ma'nası hâtırında mukarrer ve muhakkak olmuşdı; irişisirdi. Cımâret-i firâkı ve sâil-i sü'al-ı âmâkı birle itfâ idüb, tebkiye-i teselliyeye tebdîl kıldı. Ve taa'cille kendü ecnâb ve a'vân ve nevâger ve 'asâkirine adamlar gönderüb kâtına okudı ki, olmasun ki kalan karındaşlar reziyyet ve musîbeti ganîmet ve fırsat bilüb her biri teferrüd ve istiklâl ihtiyâr kılarlar. Ol sebeble memâlik-i mahâlike irişe. Ve ıztırâb ve ıztırâb

⁵⁸ Kurân-ı Kerîm, 18/64.

⁵⁹ Kurân-Kerîm, 96/5.

⁶⁰ Dârü'l-cinân': Cennet yeri, cennet.

⁶¹ Müsbed-i izz: Nisbet edilen değer.

⁶² Kabza-i temellük: Küçük bir yer sahip olma.

⁶³ Kurân-ı Kerîm: 4/80.

ve herc-ü merc ⁶⁴ zühûr bula deyü. Çeri dürlmeden kendüzi Tokât'dan çıkdı. Ve buyurdığı her keşi yırağ ve isti'dâdın gördüğünden sonra mevkib-i hümâyûn 'akabince müsâraa't ve mübâderet kılub yolda bize mühlik olalar. Ve çün Aksarâ mahrûsasına irişdi. Bî- 'add ve haddçeri ve ba'zı karındaşları ve beğler ve melikler irşdiler. Zirâ önerdü,mecmû'ini mevâf'd-ı cemîle ⁶⁵ birle müstazhir kılmışdı. Ve her yerinin irâdet ve iltimâsı vefikince ahkâm ve takrirler virmişdi. Rağbet-i tamâm ve niyet-i sâdık birle ânun esa'id ve i'ânetine ihlâs ve i'tikâd kuşağın kuşandılar. Ve ânun rikâb-ı hümâyûnı hizmetinde darü'l-mülk ⁶⁶ konya'ya vardılar. Ve Konya'nın halkı mûmânaa't [19] ve müdâfaa't kalkanın yüzlerine tutub savâş ve muhârebe ve münâzi'yye meşgûl oldılar. Ve her gün altmış bin fîr-endâz Melik Rükne'd-dîn çeriyle tanlacakdan ahşama değin mukâtele ve muhârebe kılurlardı. Şöyle ki Rükne'd-dîn Konya'nın bâğât ve besâtîni yakînina varmağa imkân yoğdı. Bu hâl üzerine dörd ay geçdi. Konya'nın şehir yiğitleri dirülüb meşveret idüb, ayıtdılar; nemikdâr ki cehdimiz vardı, ideriz ola ki Sultân Gıyâse'd-dîn nâmûs şîşesi sinamaya ve 'ahd-u peymân ki ânunla idüb dururuz. Dünlemeye mâ-dâm ki cânımız gövdemizdedir ol'ahd-i peymândan dönmemiz Sultân Rükne'd-dîn'in bunda Sultân olması mümkün değildir, didiler. Ammâ serverler ve ulular ki ânların sözlerine i'tibâr olunûrdu. Pâdişâhların meşveretine girüb mahal-i mükâlemet ve mülâhazat bulurlardı. Dışarıa Sultân Rükne'd-dîn hizmetine adam gönderdiler. Ve bitî yazub ayıtdılar ki; ikiniz dahi bizüm pâdişâhzâdelerümüzsüz sizin nâmusûnuz muhâfazatı maslahatı biz hizmetkârlar üzerine mehmâ-i imkan ⁶⁷ -ı vâcib ve lâzımdır. Eğer Melik Rükne'd-dîn şol 'ahd üzerine ki atası hayâtında karındaşı vilâyetiçün idübdür,sâbit-kadem ola. Ve elini muhârebe ve muhâsaratdan çeküb çeriye Konya üzerinden geçüre. Biz sultâna hizmet-i na'l-bahâ ihrâcatıçün ki bu seferde olmuşdır. Bu el-fakîri,işbü tafsîlce hizmet idelüm. Nakit biş yüz bin âltun atlas İstanbûlî her levnden üç yüz tonluk arşûn kettân, her nev'den üç bin arşûn et, üç yüz baş deve, üç yüz baş katır, iki yüz baş sığır, iki bin [20]

⁶⁴ Herc-u merc: Altüst, karmaşıklık, darmadağınık.

⁶⁵ Mevaîd-i Cemîle: Hoşa gider vaadler, sözler.

⁶⁶ Dâr-ül mülk: Başkent.

⁶⁷ Mahalle-i mükâlemât: Mahalli konuşmalar.

baş koyun,on bin baş tertîb idelüm. Ve hazâne ve istabl ve mutbah-ı 'âmireye gönderelüm. Ve eğer elbette dünyâ 'arazı sebebi için karındaşımdan i'râz idüb maksûdi sultânlıkda ise ând içsün ki hiç vecihle ânın mazarratı. Sultân Gıyâseddîn Keyhüsreve ve ânun oğullarına hazâin ve etbâ' ve eşyâ' ve nevâgerine irişmeye. Güyâ ki mâlî ve esbâbî ve evlâdî ve taa'llukâtıyla Konya'dan çıkub her ne yire dilerse gide. Ve biz dahi üçbin müsellağ piyâde ânun hümâyûn-ı rikâbî hizmetince bedreka ve kulâvuz gönderelüm. Tâ ol memlekete değin ki onun maksadı dır yitüreler. Andan sonra biz kapuları açalum. Sultân şehre girüb mübâreklîğiyle tahta geçsün deyü. Bu ma'nâ Melik Rükne'd-dîn huzûrunda makbûl ve mesnû' olundu. Fî el-hâl ve ez-zemân-ı sevgend-nâme yazılmağa işâret kıldı. İman-ı gılâz ve şidâd ve ümerâ ve ekâbir şehâdeti birle meshûd ve meşhûn erbâb-ı düvel ve aklâm huzûrunda kaleme geldi. Ve şehir serverlerinin her birinin âdına müsellemlik berâtı tımâr ve menâsibi ahkâmı yazılıb viribediler. Çün 'ahid-nâme ve ahkâm şehir halkına irişdi. Cem' olub Sultân Gıyase'd-dîn hizmetine vardılar. Ve hizmet ve zarâe't yîrin öpüb duâ' ve senâ kıldılar. Ve ayıdılar; Sultân'ın şerîf-i zâtı rûzgâr-ı gaddâr havâdisinden mahrûs-u humâtûn-ı hazreti enva'-i hurremlîk ve şâd-kâmlık birle me'lûf ve me'nûs olsun. Pâdişâh-ı İslâm'ın 'âlî râyına "-Ulu Allah daha da yüceltsin-"⁶⁸ mukarrir olsun ki muhâsarât müddeti uzadı. Yırâğ ve zahire az kaldı. Ve Melik Rükne'd-dîn dahi uhuvvet ve karâbet cihetiçün hiç nev'le reşâd ve sevâb tarîkine getüremedük. Ve ânın gûgâ ve galebesin saltanat ve memleket üzerinden [21] getürmedük ve ânin kâtına adam gönderüb hazretin bâbında mukâleme kıldık. Ve cehd-i sa'y edib bildirdik ki hazretiniz saltanatı bâbında kısm-ı yâd etmişüz. Hakk tea'lâ ve enbiâyı ânın üzerine tânik tutmuşuzki eğer ol îmâne muhâlefet idersiz, ehl-imândan olmayavuz didük. Hîç bâbla rızâ virmez. Çün gördük ki saltanat sevdasının gûgâsın hâtırından hâli kılmaz ve hiçbir taraftan bu hâle çâre ve dermân olmaz. Ayıtduk, çün maksûdi elbette saltanat dır. 'Ahd-ı edeb-i sevgend-nâme göndersün ki aslen ve re'sen onun eziyet ve beliyyeti karındaşlarının ve erkân-ı devletinin hiç bâbla Sultân Gıyâse'd-dîn'e ve

⁶⁸ Öztürk, a.g.e., C.I., s.53.

evlâdına ve taa'llukâtına ulusuna ve küçüsine ve mâl ve hazînesine ve mevâşi ve murâkıbına irişmeye. Ve yol vire ki mübâreklik ve selâmetliğle her yire ki maslahat göre. 'Azîmet kıla ve biz kûllar dahi üç bin yaylu ve oklu er hizmetinizce kasd ettüğünüz makâma değin bederka koşavuz. Ve şehir kapularını pâdişâh ol makâma varub bize nişân göndermeyince açmayavuz. Ve Sultân Rükne'd-dîn dahi bu tedbîri sâib görüb biz kûllarına sevgend-nâme ve 'ahid-nâme ve menâşîr gönderdi. Eğer fermân olursa bu kavli ve mîsâka riâ'yet idelüm. Ola ki pâdişâhın tâli'i ki hebûta rica't etmiştir. Bir müddetden yine şeref-i saâ'detde vaki'ola. Ve eğer fermân olmazsa yine kîtâl ve cedâlle kıyâm gösterüb, hân-mân ve ehl-ü evlâdımızı pâdişâh yolına fedâ idelüm, didiler. Sultân cevâb virdiki; bu dörd ây içinde kim mükâraa't ve münâzaa'ta meşgûl olmuşuz, sizin ihlâs ve itâa'tınız ve vefâ-dârlığınız bana ma'lûm ve muhakkak oldu. Ve benim için çok zahmet ve taa'b çekdiniz ve lütf-ü kerem ve 'ahd-i peymânda [22] takrsîr etmediniz maslahat oldur ki şimden gerü zahmeti üzerinizden giderim, didi. ve bir kişi dahi gönderün varsun karındaşımla ikiliden 'ahd-u peymânı taze kılub te'ekîdle ând virsün ki kavli ve karâr üzerine bir zerre muhâlif etmeye ve bana yol vire. Çıkub uc tarafına gideyim, girü anı kişi dahi gönderdiler, vardılar ikiliden and virüb te'kîd-i 'ahd ve mîsâk kıldılar. Ve ol iki kişiye Sultân Rükne'd-dîn iki kişi dahi koşub Sultân Gıyâse'd-dîn hizmetine şehre gönderdi. 'Ahd-u sevgend-nâme getürüb Sultân Gıyâse'd-dîn'e virdiler. Çün Sultân mütâlaa' kıldı. Hâtrı mutme'in olub şehir halkına ayıtdı. Bana sizin yayalarınız gerekmez ben nûgerim ve cemâa'tûmle rihlet kılub gurbet yoluna giderim. Ve hakk teâ'lâ hazretine tevekkül kılub ıztırârdan celâ-i ihtiyâr⁶⁹ ederim. "Belki Allah bundan sonra yeni bir iş ortaya çıkarır."⁷⁰ Mecnu'nızı Tanrı'ya ısmarladım, dedi. Gereğidir ki ben gitdiğimden sonra karındaşım hizmetine varasız. Ve ânı ikrâm ve iclâl birle tahta geçüresiz didi. Ve ânlara vedâ'edub ehl-ü r'yâl ve taa'llu kâtiyla göçdi. Firâk odunu hareketinden mecmui'nin cigeri kebâb olub, eşk-i hûn-ab⁷¹ yüzleri üzerine revân oldu.

⁶⁹ Celâ-i ihtiyâr: Gurbete kaylanmak.

⁷⁰ Kurân-ı Kerîm, 65/1.

⁷¹ Eşk-i hûn-ab: Kanlı göz yaşı.

ZİKR-İ CELÂ'-İ SULTÂN GİYÂSE'D-DÎN VÂKİÂ'TI Kİ O-RÂ, DER ÂN-İ 'AZÎMET-İ ÜFTÂD-İ BE-TARÎK-İ TAFSÎL

Çün , ahşam olub yıldızlar belürdi. Ve sevâkıb ve ezhâr-ı kevâkib⁷²-ı çimen lajiverdi zâhir oldu. Sultân kendü kevkebesi birle şehirden çıkub İstanbûl 'azmine Akşehir yolun tutub kendi ve 'acâib-i ittifâkâtdan ve nevâdir hikâyâtdan şöyle ittifâk düşdi ki, [23] gâyet isti'câl ve hâli perişânlığından oğulları Melik 'İzze'dîn Keykâvus ve Melik 'Alâü'd-dîn Keykubâd hizmetinden ayru düşdiler. Ve 'azîmet vaktinde Sultân ânları istemeğe isti'câlden meşgûl olamadı. Ve şehirden çıkub Ladîk adlı bir köye irişdi. Ol köyün rai'yyetleri gâyet suffe ve hâmakatlarından ânun havâs ve nevâgirine ve kûllarına istihfâf idüb gûgâ ve savâş kıldılar. Ve ba'zını mecrûh etdiler. Ve hayli nesnelerini gâret kılub aldılar. Çün Sultân ol hâli gördi. Ol yoldan dönüb Larende yolun tutdı. Ve karındaşına 'itâb birle mektûb yazub gönderdi. Ve ayıtdı ki; tutalum ki Sultân kendü'izzeti ve saltanatı çün bizi gurbet ve kürbet ve mezellet yoluna göndermeğe râzı oldı. Amma bu hâle nice râzı ola ki bir âta oğulları olavuz, dahi bu köyün reâ'yâsı bize bu niceleyin bî-edeblilik ve havârlık kılalar, dedi. Çün Sultân Rûkre'd-dîn'in şehre girip tahta oturdu. Fi el-hâl Sultân Giyase'd-dîn kâsdıları irişüb nâmeyi eline sundılar. Çün nâmei mütâlaa kıldı. Be-gâyet gazaba gelüb kakdı. Ve hamiyeti ivedi ve gayreti denizi müştai'l ve mütemevvic oldı. Amâ maslahat cihetiçün ânlara kakıyub ve çağırub ayıtdı. Benim memleketümin reâ'yâsı muhâliflere bunun gibi ederler. Eğer siz dahi "Elçinin görevi sadece tebliğ etmektir"⁷³ hükmünde olmasanız sizi dahi siyâsete irüb atlarunuzu tua'me-i nüsûr ve sibâ' ve lokma-ı keâb ve zibâ' etdirirdim, diyüb ihfâ ve imâ birle hasnîlerden birine buyurdu. Bir iyü yere gönderib iyü hizmet kılub, ağırılaysın ki ben bu hâdisenin tedâriğine ve bu vaziyetün telâfisine şöyle ki gereğidir. Meşgûl olam dedi, ondan sonra buyurdu ki, [24] şehirde münâdî kılub çağırdılar. Ve ayıtdılar ki; her kim ki kardaşım halkını incitmiştir ve ânların haklarından gelmiştir,

⁷² Ezhâr-ı Kevâkib: Yıldız çiçeği.

⁷³ Kurân-ı Kerîm, 5/102.

kapuma gelüb hâzır olsunlar ki ânlar a iyilik idem. Her kimse ki ol kâbda kûldan ve âtdan ve dondan bir nişân getürürse âna ânun izâ'fınca dahi nesne virim. Ve köy ve tîmâr ve hila't dahi virem, deü. Çağırtıldılar, vilâyete çav oldu. Mecnû'-i ria'yetler ki ol işi etmişlerdi kapuya gelüb işlerin gerçek etmekçün nişân getürirlerdi. Ve her biri kendü maksûdın 'arz ederdi. Sultân beşâset-i tamâm birle işidirdi. Ve her birine zerândûd cevâblar ve mürevvih ve müferrih ümidler virüb her bölüğünü şehir a'yânından birine virüb saklan deyü, ısmarladı. Onat saklan ve hoş tutun dirdi. Tâ ona değinki ferâgat vaktinde ânlarum maslahatı görüle dedi ve Melik 'Îzze'd-dîn Keykâvus ve Melik !Alâe'd-dîn Keykubâdı bulun, getürün dedi. Bulub kâtına getürdiler. Ânları kenâra alub yüzlerin öpdi. İksin iki yanına olub dil-dârlık etdi. Ve sordı ve ayıtdı ki eğer benüm kâtımda durusanuz sizi cânımdan azîzrek, sûb-ı imkân oldıkça hoş tutarım. Ve hazânemde mevcûd olan dansuklar ve kumaşlar ve âhûr da ki görgülü âtlar fî el-cümle hâtrunuz ne dilerse sizden dirîğ değildir. Ve atanız iştiyâkı gâlib olup hizmeti firâkına musâberet idemezsiniz saa'det ve selâmetle gönderim, varun gidin dedi. İksini dahi öğredüb ta'lîm etmişlerdi ki, eğer Sultân bunun gibi söz söyleyecek olursa böyle cevâb virün ki şâh-ı cihân biz kûllarına her şefkat ve 'âtîfet ki buyurur yakîndir [25] ki dirîğ olmayacaktır. Ve ben ol kadr-i pâdişâhın kemâl-i kereminden ve ihsânından umarız ama atamız müfârekatına sabır idemeziz deyin, didiler. Böyle cevâb virdiler. Ve gözlerinin yaşları hudûd-ı gül-nârları üzerine revân oldu. Sultân ânların ağlamağına kâtî-i rikkat idüb ânları âtaları hizmetine göndermeğe niyyeti sâdık olub ve nefis kıymetlü teşrifler ve pâdişâhâne hila'tlar murassa'-i kur kuşaklar ve muğrak ve müfevvek tâclarından ve murassa' gevher-nigâr eyerlü kûtaslu atlardan ve bî-hadd-ü şümâr-ı nakûd⁷⁴ ve ecnâsdan virdi. Ândan sonra evvel mücrimleri ki Sultân'ın beşâset gösterdüğüne mağrûr olmuşlardı. Ve iyülük eltâfı ümîdiyle kendü suçlarına mukarr ve mu'tarif olmuşlardı. Kâtına getirdi ve ikiliden şehzâdeler kâtında sordı, dükeli kendü günâhlarına taze ikrâr etdiler. Sultân cellâdlara buyurdu ki cümlesi şehir burçlarında çârmîh etdiler. Ve buyurdu ki çağırtıldılar, her kimki Selçûkîlere

⁷⁴ Bî-hadd-u şümâr-ı nakûd: Hadsiz nakid sayan.

bunun gibi küstâhlığ ve bî-edeblik ede ânın cezâsı budur, deyü. Ve Lâdîk köyini oda yandırdılar. Ândan sonra şehzâdeleri âtaları hizmetine revâne kıldı. Ve beğlerden ve hâsekîlerden ba'zını anlarunla vedâ' resmin riâ'yet etmekçün Ermen hudûdı kala'ına dek bile gönderdiler. çün ânda irişdiler ve gördiler ki Sultân Gıyâse'd-dîn ânda oğullarını ve taa'llukâtı intizârında tevakkuf etmiş varub mübârek elin öpdiler. Ve pusîde ve beyhûde i'tizâr etdiler. Ve Sultân ânların özürlerini hüsn-ü istimâ'la asgâ buyurub ve teşrifler buyurub gerü dönderdi. Ve Sultân kendü evlâd ve etbâ' [26] ve taa'lukâtıyla Ermen diyârına ki ol zemânda Leyfûn âdlu tekvur mutasarrıfı, müdâhelet buyurdu.

ZİKR-Ü SAVL-I SULTÂN GİYÂSE'D-DÎN-İ BÂRMENİSTÂN⁷⁵

Çün Tekvur Lefûn'a Sultân Gıyâse'd-dîn mübârek küdûmundan haber verdiler. Şol zülâl-i suya susamış gibi ve bayrâm âyına müştâk oruç kişi gibi ta'zîm ve iclâl-i tamâm birle istikbâl etdi. Çün nazarı Sultân'ın çetr-i hümâyûnuna erdi. Âtından inib vardı. Sultân'ın elin öpdü. İ'zâz ve i'tizâr birle Sultân'a duâ ve senâ kıldı. Şöyle ki şevk ve sürûrundan bilmezdi ki Sultân'ın şerîf-i hâtrını ne 'ibâret ve elfâzla riâ'yet ide. Ve bir ây müddeti Sultân'ı kendü ilinde konakladı ve ağırladı. Ve her gün ber huzura teferrüc mevzuu'nda dürlü dürlü ziyâfet kılub şol mikdâr hân ve şarâb dökerdi ki mecmu' ol cemâa'te bil ki il halkına dahi yiter ve artardı. Ve Sultân'ın hâtrı melâleti izâletiçün dürlü dürlü oyunlar 'acâyib ve garâib ve letâifden getürdib pâdişâha müşâhede kıldurdu. Ve envâ'-i zerâfetden gösterirdi. Ve her hefte firâvân-ı cihân-ı dansuklarından ve Frenkistân kumâşlarından pâdişâha 'arz edib pîş-keş kılurdu. Fi el-cümle ziyâfet ve i'zâz ve hizmet levâzımından hiç nesne eksik komadı. Çün Sultân göçüb gitmeğe 'azm etdi. Kendü ili serhaddine derbende değin hizmeti mülâzimetinde bile vardı. Ânda dahi bir ulu konaklık edib çok pîş-keşler çekdi. Ertesi Sultân tekvura hassa-ı hil'at getürüb hassa-ı cenîbet-i

⁷⁵ Bârmenistân: Ermenistan (Öztürk a.g.e.,s.58).

ât buyurdi. Ve iline iâ'de etmeğe işâret etdi.[27] Leyfûn dahi hila'tı giyüb Sultân'ın elin öpdi, vedâ' edib kendü iline gitdi.

ZİKR-Ü SAVL-I SULÂN BE-MAHRÛSA-İ ABLİSTÂN⁷⁶

Sultân çün Ermen hudûdundan geçüb mübârek 'inânını Âblistân'dan yana ma'tûf kıldı. Melik Mugîse'd-dîn Tuğrul-şâh bin kardaşlık hakkın yirine yetürdi. Ve ağırlık ve hizmet ki pâdişâhlara lâyük ve muvâfık ola, takdîm kıldı. Ve şehrun kâdîsın ve danışmendlerin okuyûb halvetde ânların kâtında ikrâr etdi ki Âblistân memleketi ki Sultânü's- Sa'îd Kılıç Arslân bana temlik etmiştir. Sultân-ı mua'zzam kardaşım Sultân Gıyâse'd-dîn Keyhüsrev bin Kılıç Arslân'a melikliğe virdim. Ba'de'l-yevm benüm evlâdımın ve ensâbımın Âblistân'a ve âna taa'lluk-ı kasabalarına ve köylerine müdâhil ve tasarrufumuz olmaya. A'yan ve ekâbir huzûrunda mülk - nâme yazılıb müseccel olundu. Her günde ki 'âdet üzerine konaklık ve bizim kalub ulular mu'teberler kâtında mülk-nâmeyi öpüp Sultân önünde koydı. Sultân alub mütâlaa' etdi. Ânun hüsn-ü ahlâkına ve ikrâm ve eltafına ve şefkat ve mekremetine duâ' ve tahsîn ve senâ kıldı. Ve ayıtdı ki; bu tarîka-i insâniyet kimden zuhûra gelür, deyüb nâme öpdi, başına kodı ve didi ki bu bahşâyîşi kabûl kıldık. Ve gerü sana bağışladık dedi. Hâzırlar tanık oldılar. Ândan sona îş-ü 'işrete şürû' kılub bezmi nihâyete yitürdiler. Birkaç günden sonra Sultân'ın [28] hâtrına Malatya 'azmi düşdi. Çün kardaşına bu fikir muâ'vim oldu. Yüz bin âltun ve otuz baş hass âtlar ve otuz katır ve elli deve ve yirmi nefer kûl ve on nefer kırnâk ve kumâşlar ki âna lâyük ola. Tertîb etdi ve kendü hazîne-dârıyla Sultân'ın nâibleri ve kethüdâları huzûruna gönderdi. Çün Sultân'a i'lâm etdiler. Ânı kabûl etmezdi, Melik Mugîse'd-dîn'in hâcibleri ve mu'temedleri kabûl edin deyü ilhâh ederlerdi, Sultân ânların sözleriyle kabûl etdi. Ve Melik Mugîse'd-dîn kâtına okudı. Ol gün Sultân odasında 'işreti ve sohbeti gâyete erirdiler. İrtesi Sultân Melik Mugîse'd-dîn'e fâhir-i hila't ve zer-dûzi cûbbe ve kiyânî kemer ve hüsrevânî külâh virüb tali'-i. mesû'd birle

⁷⁶ Ablistân: Elbistan (Öztürk, a.g.e., C.I,s.59.)

Malâtya tarafına müteveccih oldu. Melik Mugîse'd-dîn vedâ' etdi. Ve kendü menziline icâzet dileyûb döndi.

ZİKR-İ RESÎDEN SULTÂN BE-MAHRÛSA-İ MALÂTYA “- ALLAH ONU KORUSUN -”⁷⁷

Çün Melik Mui'zed-dîn Kayser-şâh Sultân gelür deyü haber etdiler. Konaklık yırağını müheyyâ kılub cümle etbâ' ve eşya'ıyla istikbâl kıldı. Çün Sultân'ı biraz ırâkdan gördi. Âtdan inüb seğretdi. Varub Sultân'ın elin öpdî, görüşdiler. Gerü âtına bindi ve Sultân mülkünden çıkdığına gâyet tee'ssüf ve telehhüf gösterip gâyet de i'zâz ve ihtirâm kıldı. Ve şehre getürdi ve saltanat sarâyında ki ânuniçün hâzır etmişlerdi, gönderdi ve ânların ellerini cümle umûr ve vücûhda câri kıldılar. Ve her gün bir nev' iyü hizmet ve 'işret ve ziyâfet idi, virdi. Bir gice [29] 'işret ve münâdemet esnâsında Sultân'ın önüne varup dizin çöküb oturub Sultân'ın hizmetine 'arz etdi ki; eğer Sultân-ı 'âlem, icâzet ve ruhsat virirse Melik 'âdil katına ki benüm kayın atamdır, varayım. Ânda ikâmet idüb bu mülkü Sultân ve etbâ' için kendü etbâ'mdan hâli kılayın. Sultân mübâreklîğile bu yurda ikâmet idüb nekbet ve garâbet eyyâmı geçüb saâ'det ve istikâmete mübeddel olunca bunda dursun dedi. Sultân ol teklifden tebessüm etdi ve buyurdı ki; Melik 'Izze'd-dîn'le karâbet olmuşdır. Ve şimdi ki hâlde yeğrek oldı ki ânun kâtına ben varam. Ve kendü hâlimin keşfinde ânunla meşveret kılam Tâ ne işâret buyurur görem. Melik kendü yerinde dursun ve karındaşıyla müdârâ ve müsâhelet ki görgülü ahlâkında mu'tâd ve me'lûfdır kılsun ve beni Tarı teâlâya ısmarlasûn ve muntazır olub görsün ki hakk celle ve 'alâ gayb perdesinden neler zuhûra getürir ve Sultân bir müddetden sonra Haleb şehrine azm etmeğe niyet etdi. Melik Muize'd-dîn kendü hareminden bir gelû-bend ki, kıymeti elli bin âltundi, çıkardı ve ânı Suytân'ın hazîne-dârlarına teslîm etdi. Ve ândan gayri nakid ve cins ve ât ve katır ve kûl ve halâik virdi. Ve üç gün Sultân hizmetinde kendü ili ucuna değin

⁷⁷ Öztürk, a.g.e., C.I, s.60.

mülâzemet etdi. Ândan sonra Sultân âna teşrîf ve hila't virüb kendü vatanına gönderdi. Ve kendü Şâm diyârına yöneldi.

[30] ZİKR- İ PEYVESTEN-İ ŞÂH- İ BE-MÜLK-İ ŞÂM

Çün, Şâm meliklerine haber etdiler ki, sabah-ı âsmân-ı şâh-ı nâ-gâhi ânlarun memleketine tulû' kıldı. Çokluk nüzûl ve ahmâl karşı gönderdiler. Ve ertesi mecmû'-i çeri ve cemi'yyet tâmâm birle karşı hizmete müteveccih oldılar. Çün iki cemâa't biri birine yakîn geldi. Ve telâki ve mülâkât hâsıl oldu. Şâmîler âtdan indiler yir öpdiler ve enva' ve esnâf-ı tebcîl ki 'Arab pâdişâhlarının 'âdeti dir, ikâmete yetürdiler ve kîselerle direm ve dinâr saçu saçıb 'Arab çâvuşları ehlen ve sehlen⁷⁸ ve merhabân deyü çağırışdılar ki Sultân-ı 'âlem kendü evine ve makâmına geldi. Mülk ve mâl ve ricâinden hernemiz varsa Sultân'ın hâk-pâyanına îsâr idelüm. Ola ki Sultân'ın mübârek hâtrı bizüm diyârimızda melûl ve mahzûn olmayub hurrem ve şâdân ola. Ve bunda ikâmet etsün. Tâ ona değin ki makarr-ı devletine ve serîr-i saltanatına varmağun fırsatı ola. Ve selâmetliğle vara. Sultân mübârek hâtrını hoş tutub bu hurrem ikliminde ki her evleri ve cahârdâkları besâtîn ve teferrüc yerlerine müşerrefdir. 'ayş-u taraba⁷⁹ meşgûl olsün. Ve her vakit ki hâtr-ı eşrefine ve tabi'-i eltâfına meydân ve tob oynamak meyli ola veyâhud âv âvlamağa ve şikâr etmeğe eltafât buyura. Bu kûllara işâret ede ki hümâyûn-ı rikâb mülâzemetinde bile varub müşerref ve muğtenem olavuz. Tâ âna değin ki garabet-i nihâyete ve pâyâna irişe. Zirâ ki dünyânın ahvâli bir karâra olmaz. Ve her 'asrın ardınca yeser-i musavver ve mukarrir dir ki "Gerçekten, güçlkle beraber bir kolaylık vardır."⁸⁰ didiler Sultân'ı her gün bir mülk-i mihmânî [31] ve ziyâfet kılurdi. Ve her biri mikneti mikdârınca kûldan ve halâikden ve 'Arabî âtlardan ve envâ-i kumâşlardan ve nakid ve cinsden hizmet ve pîş-keş ederlerdi. Bir zemân bu hâlet üzerine geçdi. Sultân'ın hâtrına Âmid memleketi 'azmi düşdi. Şâm melikleri gerü her biri tâze

⁷⁸ Ehlen ve Sehlen: Safâ geldiniz, hoş geldiniz.

⁷⁹ 'Ayş-u tarab: Yeme, çalgı, eğlence.

⁸⁰ Kurân-ı Kerîm , 94/6.

âtlardan ve Şarkî kûllardan ve Mısırî ve Skenderânî kumâşlardan ve âltundan, âkçeden gerü her birisi tertîb idüb Sultân hizmetine gönderdiler. ve birkaç günlük yol vedâ' resmîçün bile vardılar. Ândan sonra Sultân her birine hila't virüb gönderdi.

ZİKR-İ SAVL SULTÂN-I BE-HÎTTE-İ ÂMÎD⁸¹ “- ALLAH ONU HAKİM KILSIN - ”⁸²

Çün Sultân Âmid meliki hudûduna irişdi. Melik Sâlih - Alah rahmet eylesin - Sultân'ın güveyigüsiydi. Ondan kız karındaşın almışdı. Ândan sonra Halîfe En-Nâsre'd-dîni'l-lah'ın haremlelerinden birin almışdı. Haber etdiler, oğulların cümle hadem ve haşemle Sultân'a karşı gönderdi ve buyurdi ki; saltanat sarâyını enva'-i melbûsât ve âlât ve âltun, gümüş evânîsi birle müzeyyen ve meşhûn kıldılar. Ve visâklarda ây yüzlü kûllar ve evlerde cevâri-i hure'l-a'yn hâzır idüb kodılar ve kendüsi dahi iki günden sonra kendü keykebesi ve cemâa'tiyle karşı gitdi. Çün nazarı Sultân'ın çetr-i hümâyûnuna düşdi. Âtdan inib yayan olmak istedi. Sultân hâciblere ve çavuşlara buyurdi ki yürütün, varun meliki inmeğe koman dedi, vardılar âtdan indirmediler. Çün biraz dahi yakîn geldi, yine âtdan inmek istedi. Sultân kısm-u ândla ânı âtdan inmeğe komadı. Ât üstünden dest-bûs kılub görışdi. Andan sonra a'rz-ı iştiyâk gösterib soruşdı. ve kerbet ve gurbet-i hâletden [32] sorub şehir kapısı yakînından Sultân'a dil-dârlık ve dil-nüvâzlık kıldı. Ândan sonra âtdan inüb Sultân'ın önünde şehre değin yayan yürüdi ve nakîbler ve çavuşlar âvâzla ehlen ve sehlen merhabâ deyü, çağırırlardı. Ve Âmid halkı duâ' ve senâ kılurlardı. Çün Sultân sarây kapusuna irişdi. Melik Sâlih'in oğulları her biri bir tabak âltun götürüb Sultân'ın üzerine saçu saçdılar. Ve kemhâ ve katîfeler ki döşemişlerdi. Câmedârlar divşirdiler. Çün ol taht üzerine ki Sultân içün tertîb etmişlerdi. Sultân oturdi ve hân ve şilân ki hâzır etmişlerdi ve tenâvül kıldı. Mümessek mâ-verdi şerbetler içildi. Melik Sâlih kala'larunun ve hâzinelerinin kilidlerini Sultân'ın önüne getürüb âvâzla çağırdı ki; “Herkes şahit olsun ki,

⁸¹ Hitte-i Âmid: Diyarbakır bölgesi (Öztürk, a.g.e., C.I, s.63.)

⁸² Öztürk, a.g.e., C.I, s.63.

kalelerden beldelerden paralardan, hazinelerden,definelerden ovalardan dağlardan develerden atlardan, koyunlardan, tatlılardan, yağlılardan, sayılanlardan, sayılmayanlardan, ekilenlerden, biçilenlerden bağlardan, bahçelerden, giyilecek ve serileceklerden, yiyeceklerden, içeceklerden, bilinenlerden, bilinmeyenlerden, eskiden, yeniden, altından, gümüşden, emlakdan, araziden, çürükden, sağlamdan, büyükden, küçükden, önemliden önemsizden neye sahipsem kendi rızamla padişaha veriyorum. Bunlar dünya durdukça onun olsun.”⁸³ dedi. Sultân ânın ulüvv-i himmeti ve sümüvv-i sahâveti gâyet hoş gelüb, beğendi ve sitâyîş idib; “Allah senden razı olsun. Seni mükâfatlandırıp kötülüklerden korusun. Çocukların da afetlerden uzak olsun. Verdiklerini alıp kabul etdikten sonra onları tekrar sana veriyorum. Allah malına bereket versin. Çok yiğit birisin. Padişahlar ve ülkeler seninle yücelsin. Taraftarların mutlu düşmanların kahrolsun buyurdu.”⁸⁴ dedi. Ândan sonra bir zaman mükâleme ve muhadese kıldılar. Hân geldi, sunun gibi elvân-ı enârlar ve taâ'mlar ki İhvân-ı ervâhı ânun safâsı hikâyetin ederlerdi. Zürûf-ı sahnlar ve tabaklar ol taa'mların hoşluğundan [33] müzeyyen ve yiyenlerin mezâkları mümessek ve mua'ttar ve müzevk ve mülezzizdi. Düşündü ve çün hân yenildi ve götürüldi ve mülâzımlar makâmlu makâmına gitdi. Sultân hemşîresin görmeğe harem-i hümayûna içerü girdi. Çün Melike, Sultân'ın cemâlin gördi, görüşdiler, tagayyür hâli ve inkilâb-ı devleti ve ıztırâr ve gurbetiçün ağladı. Ve zarîlik etdi. Ve Sultân'ın ayağına düşdi. Bir zemân ağlaşıb hâtırları teskîn buldukdan sonra kız karındaşı ayıtdı: Şâh-ı Cihân memleketden ayrıldığına melûl olmasun ki her kez güneş-i küsûfdan ve ay-i husûfdan ve be-der mahâkdan ve seyyâre-i ihtirâkdan hâlî olmaz. Her ne ki bizüm nâtık ve sâmit ve mevâşi ve murâkıbımız vardır. Pâdişâha îsâr ve nisâr olsun dedi. Ve Sultân bu şehirde ikâmet etsün ve takdîr perdesinden 'acâyib ve garâib esrâr-ı sun'-ı⁸⁵ yezdânî keşfine muntazır ki tebdîl-i ibdâl ve taklîbe'l-umur-ı min hâl-i ilâ hâl ol kılur. İntizâr kılsûn ola ki, celâ-ı maslahatı

⁸³ Öztürk, a.g.e., C.I, s.64.

⁸⁴ Öztürk, a.g.e., C.I, s.64.

⁸⁵ Esrâr-ı sun':Gizli kuvvet, gizli te'sir.

muktezâsınca olmuş ola. “İhtimal ki hoşlanmadığınız şey, sizin iyiliğinizedir”⁸⁶ Çün hâtûn karındaşıyla bir zemân bu resme mükâleme kıldılar. Sultân durub halvetine girdi. Hâce- sâraylar ve hâdemler ilerü gelüb yir öpüb duâ’ ve senâ kıldılar. Türkî ve Rusî ve Çerkesî görgülü, hûb câriyeleri Melik hâzır etmişdi, Sultân’a ‘arz etdiler. Sultân nazar-ı kabûl birle mulâhaza kılûb halvetine ol muhadderât birle râhat oldı. Ve muâ’nika ve mülâa’be kılub biraz ânlarunla eğlendi. Ândan sonra bezm-i şire âletin ki müheyyâ etmişlerdi. ‘Azm idib şarâb-ı erguvânî içüb semâ’-i organûniye şürû’ kıldı. Ve zîr-u bemm⁸⁷ kûllar âvâzı ve nağamâtı birle gussa ve gamı rûzgârı havâşisinden devr etdi. Ve gicenin dil-efrûz meclisini ol haletle sabaha [34] yitirdi uzun zemân çokluk müddet ânda durdı. Ândan sonra Ahlât şehrine teveccüh etmek niyetin etdi. Melik Sâlih i’zâz ve ikrâm-ı birle tebcîl ve ta’zîm şerâitin yerine getürdi. Ve çokluk nakûd ve ecnâs ve ‘Arabî âtlar virdi. Ve kûllar, halâiklar ki önden virmişdi. Bilesince gönderdi ve bir menzil-i vedâ’ resmiçün hizmeti mülâzemetinde bile vardı. İrtesi, Sultân Ahlât’a yöneldi. Ve Melik Sâlih Amid’e geldi.

ZİKR-İ SAVL-İ SULÂN-İ BE-HITTE-İ AHLÂT

Çün Melik balabân Sultân’ın mübârek küdûmî haberin işitdi. Oğulların ve hîşâvendlerin ve etbâ’ ve eşyâ’ın biş günlük yola çokluk nûzl ve nea’m ve eşribe birle karşı gönderdi. Her menzilde nûzl ve konaklık müi’dd ve müretteb kıldılar. Bir günden sonra kendü dahi havâs ve mukarribleriyle istikbâle müteveccih oldı. Çün irişûb nazarı Şâhin- şâh’ın mübârek çetrine irişdi. Fî el-hâl kûl gibi âtdan inüb yayan oldı. Ve ilerü varub hizmet yerin öpdi. Ve her ne ki tevâzu’ ve talettuf ve tekellûf şerâitiydi yerine getürdi. Ve çün, Sultân’a yakîn vardı. Sultân ât başın çekdi ve durdu ki elin öpdi. Ândan sonra buyurdi, âtına bindi ve ayıtdı ki zihî-i devlet güneşi ki ben kemîne kûl üzerine

⁸⁶ Kurân-ı Kerîm, 2/216.

⁸⁷ Zir-u bemm: Enince ve en kalın tel.

nâ-gehân-ı tulû⁸⁸ etdi. Ve zihî-i saâ'det si târesi ki gayb perdesinden cemâl gösterdi." Elhamdülillah-i ve'l-minnetü " Sultân-ı 'âlem bereket getürdi dedi.

Ebyât :

[35] "Kıyamet gününe kadar hiç şüphesiz geçtiğin her yerde üzerine bastığın topraktan mutluluk kokusu gelir.

Dört unsur var oldukça senin her anın şu dört şeyden hali olmasın;

Halin eğlence sevincinden, elin gül renkli şaraptan, kulağın çalgı sesinden, gözün sevgilini cemâinden

Nereye gidersen git, mutluluk yoldaşın, mekan tuttuğun her yerde ikbâl vefâlı yardımcın olsun."⁸⁹

Sultân- rikâb hizmetinde hemia'nân olub gitdiler. Çün şehre yakîn erişdiler. Âtdan indi ve Sultân'ın gâşîyesin götürdi. Ve önünce yayan sarây kapusına değin yürüdi. Sultân ne mikdâr ki men' etdi, âta binmeğe râzı olmadı. Ve gâşîye kimseye virmedi. Çün Sultân sarây kapusunda âtdan indi. Kıymetli kemhâlar ve atlas zer-beft-i Rûmî Sultân'ın üzerine saçı saçdı. Sultân içeri girüb tahta geçdi. Ta'zîm şerâitini takdîm etdüğünden sonra bir ulu ziyâfet ve konaklık etdi. Ve bir bezm kılub şunun gibi 'işret ve hurremlik etdi ki vâsıflar vasfından ziyâde, bir müddet Sultân ânda ikâmet etdi. Melik her gün bir dürlü hizmet-i riâ'yet idüb esnâf-ı mekremet nesne eksik etmezdi. Âhirü'l-emr⁹⁰ kala'ları ânahtarların ve hazâini tafsîlin Sultân hizmetine getürdi. İlhâhla tevakku' etdi. **[36]** Ki Şâh-ı cihân bu muhakkiri kendü mukarribleri ve etba'ına oluştursun ve bu kemîne kûlu dahi bir mansıba mevsûm ve müşerref etsün. Tâ ihlâs ve hevâ-dârlık asârin be-kadr-i mechûd-ı zuhûra getürem, " Söylediğimize Allah vekildir."⁹¹ didi. Sultân cevâb virdi ki mülkün fütüvveti ve civân-merdliği 'arsası ol füşhatda değüldür ki uzun edîşe birle kimser ânun hayâline irebile. Ümid dir ki hakk teâ'lanın fazlı birle saa'det enhârı merâmımız iremi çayrında câri ola. Ve mülkün iki 'ivazı yerine gele "Allah yardım edendir."⁹² dedi. Bir müddet ânda ikâmet etdikden sonra Cânî'e

⁸⁸ Nâ-gehân-ı tulû': Ansızın doğmak.

⁸⁹ Öztürk, a.g.e., C.I, s. 67.

⁹⁰ Âhirü'l-emr:En nihâyet, sonunda.

⁹¹ Kurân-ı Kerîm, 12/66.

⁹² Öztürk,a.g.e., C:I, s.68.

teveccüh etmeğe niyet etdi. Mülk-i etrâf zarâyifini ki evvel müddetde hâsıl etmişdi. Otuz bin âltun nakilde ve onbaş 'Arabî ât ve on baş Türkî ât, murassa' eyerli ve uyanlı ve on baş besirek deve biş nefer kûl ve biş nefer câriye Sultân'a gönderdi. Ve çokluk özürler diledi. Ve bir iki gün Sultân'ın rikâbı hizmetinde bile gitdi. Tâ Sultân'dan nevâht ve teşrîf bulub kendü makâmına mürâcaa't kıldı.

ZİKR-İ TEVECCÜH-İ SULTÂN-I BE-CÂNÎT VE MÂ-CERÂ-YI AN AHVÂL

Çün, Cânît Melik'ine Sultân'ın şerîf-i mukaddiminden haber-i i'lâm etdiler. "Ayakta durarak değil, yüzünü sürerek."⁹³ İstikbâl kıldı ve fûnûn-u ikamat ve terkîm ve esnâf-ı mürââ't ve ta'zîm birle mevkîb-i hümâyûna⁹⁴ takdîm kıldı. Ve ne ki tasarrufunda vardı. Sultân'ın mülâzımlarına mebzûl kılub ayıtdi ki; tevakku' oldur ki Sultân-ı 'âlem-i der-gâhı nüvvâbına işâret buyura. Bu kûlun be kadr-ilâ-büddın-ı mua'yyen kılalar. Ve Cânît mülkünün kalan mahsûlâtını kalîl ve kesîr⁹⁵ ne varsa Sultân ve etbâ'îçün tasarruf [37] kılar dedi. Sultân ânın mekremet ve insâniyetine firâvân-ı sitâyîş ve âferîn kıldı. Çün bir müddet ânda dahi ikâmet etdi ve 'azîmetini İstanbûl'a tasmim kıldı. Canît meliki iyü kadırgalar ve gemiler hâzır etdi. Ve çabık gemiciler ve mellâhlara buyurdi. Ve esliha ve zâhire birle gemileri doldurdi. Sultân: "Haydi geminin içine binin,dedi. Onun akıp gitmesi de durması da Allah'ın adıyladır."⁹⁶ Âyetin okuyub etbâ' ve eşyâ'la gemiye girdiler. Muvâfakat idüp bile girdi. Sultân ânunla birkaç kadeh tenâvûl kıldı. Ve giydüğü cübbe ve kaftân ve kur kuşak ve nevrûzî bôrkini âna bağışladı. Ve mürâcaa'ta icâzet buyurdi. Melik Sultân'ın elin öpüb gemiden çıkdı. Ve kendü makâmına gitdi. Ve gemiciler yelkenlerin kaldırıp İstanbûl boğazına geldiler. Ol gice yağmur olub katî yil kopdi. "Kader tarafından ansızın bir rüzgâr, gemilerin istemediği şekilde esdi."⁹⁷ Yil esib Sultân'ın gemilerini aldı. Mağrib diyârı sâhiline bırakdı. Çün

⁹³ Öztürk, a.g.e., C:I, s.68.

⁹⁴ Mevkib-i hümâyûn: Pâdişâh alayı.

⁹⁵ Kâlîl-i kesir: Az ve çok.

⁹⁶ Kurân-ı Kerîm, 11/43.

⁹⁷ Öztürk,a.g.e., C.I, s.69.

sabâh kendülerini Mağrib diyârı sâhilinde gördüler. Nâ-çâr ve nâ-kâm-ı mahzûn ve giryân, denizden kuruya çıktılar. Sultân gemicilere teşrîf ve enâ'm buyurub gerü dönderdi. Ve kendüzi etbâ'ıyla ol etrafda tavâf idib yürürdi. Ve cebbâr-ı pâdişâhlarla nâ-çârlık eyyâmını geçürirdi. Tâ ona değin ki Emîrû'l-Mûminîn Sultân'ı hoş gördi. Şöyle ki; kendü hazretine mahsûs idüb vakâr-ı nazarı ve haşmet ve hürmet birle mermûk ve melhûz olmuşdı. Amma Mağrib 'Arabları'nın yavuz ahlâkından incinürdi. Velâ, nâ-çâr sabır eylerdi. Çün, [38] bir müddet ânda dahi ikâmet etdi. Gerü İstanbul'a gelmeğe icâzet diledi. Emîrû'l-Mûminîn Sultân'a gâyeti'zâz ve ihtirâmla gemiler virib çokluk nesne viridi. Ve gönderdi.

ZİKR-İ RESÎDEN-İ SULTÂN EZ TARAF-İ MAĞRİB-İ BE-CÂNİB-İ İSTANBÛL

Ol zemânın Fâsliyûs'⁹⁸ Sultân'ın mukaddemini mua'zzam görüb, kendübine ulu gânimet bildi. Ve tevkîr-i ihtirâm ve i'zâz ve ikrâmını gâyet ve nihâyete irişdirdi. Ve ayıtdı ki; pâdişâh-ı İslâm bu memleketi kendü nevvâbına ısmarlasun. Ve dâd ve saffâ-i ittihâd⁹⁹ benüm tarafımdan gâyetde bilüb hazâne ve emvâlden her ne ki vardır kendünün bilüb tasarruf kılun, dedi. Sultân âna âferîn ve tahsîn kıldı. Ve ayıtdı, nice bunun gibi memâlik, senin gibi 'âlâ-i himmetlü Fâsilyûs'a erzânî dir, dedi. Ve Fâsliyûs her gün mütevâtir bir ulu çeşn ve konaklık ederdi. Ve Sultân'ı kendü tahtına geçürüb Sultân'la mükâleme ve mülâtıfa kılurdi. Ve Sultân huzûretsiz piyâle ve nevâle tenâvül kılmazdı. Çün bir müddet ânda durdı. Âna bir 'acayib ve garayib hikâyet-i vâki' oldı ki, ol hikâyet sebebi birle ol Pervîn gibi cemi'yyet-i benâte'l-na'sa¹⁰⁰ mübeddel oldı. Sebeb bu idi ki Fâsliyûs kâtında bir Frenk vardı ki, erlik ve şecâât ve şehâmet birle Frenkistân ve Rûm şehirlerinde meşhûr ve ma'rûf olmuşdı. Şöyle ki; her yıl on bir âltun mevâcib yerdı. Ve eğer dîvân ehli ânın

⁹⁸ Fâsliyûs: Bizans imparatoru III. Aleksis (Öztürk a.g.e., C.I s.70.)

⁹⁹ Saffa-ı ittihâd: İlerleme sofası.

¹⁰⁰ Benâte's-na's: Dübb-i Ekber denilen yıldız kümesinin kuyruğunun ucunda bulunan kümenin sönlük yıldızı.

mevâcibini edâ etmekde berz-i te'hîr¹⁰¹ dilerdi. Fâsliyûs'a 'itâb-ı mayıb ne gerekse söyledî.

[39] ZİKR-İ MÜBÂREZET-İ SULTÂN-I DERMEYDÂN-I RÛM-I BÂ-FRENK VE İSTİLÂ-İ SULTÂN-I BÜRÛ

Meğer bir gün Frenk, mevâcibi bâbında divânda yazıcılarla çekişib nizâ ve kâl-u kıl¹⁰² etmiş, Fâsliyûs hizmetine geldi. Ve ânlardan şikâyet idib sözün uzatdı. Fâsliyûs nekadâr ki Frenkce ona ayıtdı ki; bu gün Sultân bunda hâzır dır. Sabr et, erte senin rızân mûcibince tedârik oluna, derdi. Frenk sözün âhir etmezdi. Ve salâbet edepsizliğin düketmezdi. Çün anın cür'eti haddin geçdi. Sultân kakdı ve tekvurdan sordı ki; bu beğ kişi ne der. Tekvur cevâb virib ayıtdı ki; dîvân halkı bunun ma'lûmun edâ etmekde ihmâl etmişler. Ona kakar dedi. Sultân buyurdi kûlları Fâsliyûs şol denlû küstâhlık eder ki, kendülerin merâtib ve makâdîrinden tecâvüz ederler. Frenk Sultân'a tecâvüzle sefâhat etdi. Sultân dahi bed-ter kakub dest-mâlinı eline dolayıb Frenk'in kulağı dibine bir yumruk urdı ki Frenk'in assı gidib oturduğu gerisi üzerinden düşdi. Frenkler ve Rumîleri taa'ssub ve gûgâ etdiler. Ve Sultân'â hamle kılub helâk etmeğe kasd etdiler. Fâsliyûs havâs ve mülâzımlarına buyurdi. Ânları döğüb men' etdiler. Ve cümle Rûm ve Frengi sarâydan sürüb çıkardılar. Fâsliyûs Sultân'la halvet olub oturdi. Envâ'i eltaf ve itâf birle Sultân'ın hâtrına riâ'yet kılmağa meşgul oldı. Sultân'ın gâyet hamiyetinden gazabı sâkin olmadı. Ve gözlerinden yaş ruhları üzerine revân oldı. Ve âh-ı serd kılub pür derd çekerenden kendü haline hayrân olurdi. Fâsliyûs'a itdi ki pâdişâha ma'lûmdur ki ben Kılıç Arslân oğlu Melikşâh neslîm ki maşrıkdan mağribe değin 'âlem bilür ki, [40] Cihân memleketlerini benim ecdâdım ve 'emmülerim kılıcıyla açmışlardır. Ve dayım senin cedlerin evânî-i zer ve nukre ve ahmâl ve harâç ve bâc ânların hazânesine gönderirlerdi. Ve sen dahi benüm hazâneme gönderdiğin şimdi revâ görürmüsün ki. Çün kazâ-i âsmânî beni senin yirüne bırakdı. Bana bunun gibi istihfâf ola. Ve bir Frenkiçün bunun gibi 'âra

¹⁰¹ Berz-i te'hîr: Ziraat ekimi ertelemeşi.

¹⁰² Kâl-u kıl: Dedi kodu.

tahammül edem. Çün kardaşlarım her biri bir ikilimin Sultân'ı ve pâdişâhıdır. Bu haberi işideler. Ve bu hâlden gayret idüb çeri çeküb geleler. Senin şehirlerini ve kala'laruni alalar, harâb ideler dedi. Fâsliyûs bir halîm ve hakîm siyretlû kişiydi bildi ki Sultân'ın gazabı gâyetde dir, cevâbında te'cil kılmadı. Hilm azâ ândan yeğrek hîle yoktur. Ânun birle 'amel kıldı. Çün bir zemân apsem oldılar. Fâsliyûs söze başlayıb, talâkat-ı lisân ve 'uzubet beyân birle tekellüme gelüb Sultân'dan özür diledi. Ve mübârek hâtrına hoş gelecek sözler söyledi. Ve ayıtdı; her hüküm ki Sultân bana ve benüm çerime ve ilime nâfiz ve câri dir, dedi. Ve bunun üzerine ândlar içdi. Sultân buyurdu ki; bu ma'nâ bana ol vakit muhakkak olur ki her ne kim diyem. Fâsliyûs ândan tecâvüz etmeye dedi. Fâsliyûs te'kîdçün yine kısım-ı yâd etdi ki; "Sultân'ın söylediklerinden hiçbir şekilde dışarı çıkmayacağım." ¹⁰³ Hiç vecihle mücâvezet idesir değülüm dedi. Sultân buyurdu ki ; ben beğendüğüm bir dest-i silâh ve cübbe buyur, getürsünler ve hassâ âtlarından erenlere ve meydâne lâyük [41] bir ât getirsinler ve ol Frengi dahi âtı ve tunî birle buyur getirsinler. Ve işâret it ki ânunla meydâne girelüm ve biri birümüzi sınavalım. Eğer zafer benüm olacak olursa Fâsliyûs ânın bî-edebliliğiçün ânı te'dîb etsün. Ve eğer Frenk beni yıkacak olursa beni eledirsün ki'anâ-i gurbet ve firkat-ı memleket¹⁰⁴-i belâyından halâs bulam dedi. Fâsliyûs ayıtdı; hâşâ - Allah ki ben bu hâlete ruhsat virem. Eğer, el-iyâz bi'l-lah, pâdişâha Frenk'ün sadmetinden nekbet irüşürse benüm Âdem pâdişâhlar kâtında hamâkat ve cehâletle söylene ki bunun gibi hasîb ve ulu pâdişâhı 'âhâd-u ecnâdından¹⁰⁵ bir Frenk mukâbelesine getirdi, diyeler. Ba'de'l-yevm bu mukâmda senin kardaşların korhusundan nice ârâm ede bilem. Kerem ile bu hayâli hâtrından çıkar, dedi. Sultân gâyet de ıztırâb içinde idi. Şöyle ki gayret odundan yanmak imkânı vardı. İmân-ı ehli imânı yâd idüb ând içdi ki eğer Fâsliyûs bu kaziyede tea'llül ve tevakkuf kılursa, ben kendüzmi helâk ederim, dedi. Fâsliyûs, çün Sultân'ın ilhâhını gâyetde gördi. Cebbecibaşın ve Emîr-i Ahûr'un hâzır idib buyurdu ki; cebbehânedan birkaç cebe ve esliha'i şâhâne

¹⁰³ Öztürk,a.g.e., C.I, s.72.

¹⁰⁴ Firkat-ı memleket: Ülkeden ayrılış, dostlardan ve arkadaşlardan ayrılış.

¹⁰⁵ Âhâd-u ecnâd: Dokuz tabur asker.

hâzır ede. Tâ her kankısın ki Sultân ihtiyâr ede. Giye ve götüre ve Emîr-i Ahûr yahşi, ulu gövdelü ât getüre, getirdiler beğen düği cebbe giyib ve silâhları getirüb ol âta bindi. Ve Frenk'e dahi haber etdiler ki, âtuna binüb ne mikdâr silâhın varsa getüresin ve her ne bahâdırılığın varsa getüresin, dediler. Frenk dahi cebbesin giydi ve silâhın ârâste kıldı. Ve âtunun kulağını berk çekdi. Şöyle ki, Frenkler'in resmi ve âyîni dir kendüzini âta [42] ve eyere berketdi. Ve savaşıçün meydâne'azm etdi. Ve meydâne girib cevân edib lâf u güzâf çok söyleyib, çağırırdı. Ol diyârın halâiki, ulu ve küçi ve etrâfın bâzargânları 'alem ve 'âmmi-i mûmin ve zımmî-i fi el-cümle Türk ve Rûm ol meydânın etrâfına hâzır olub cümle iki bölük oldular. Bir fevc Sultân tarafına meyelân kıldılar. Ve bir kavm Frenk taa'ssubuna âhenk etdiler. Gûgâ ve velvele şehre ve yazıya düşdi. Tabl ve kûs âvazından felek-i gûşi tutulurdu. Nefir ve bevk âvâzı ayyukdan geçdi. Tüccâr-ı emsâr-ı mü'min ve zünnâr-dâr ki etrâf ve eknâf-ı cihândan gelüb ânda hâzır olmuşlardı. Sultân'ın hadem ve haşemi tarafına durdılar. Ve mü'minlerin tekbîr ve temcîdi âvâzı arş-ı mecîde irişdi. 'İlleyyînden her lehza, Ruhü'l-emin,¹⁰⁶ "Allah sana şanlı bir zafer versin"¹⁰⁷ nidâsın Sultân'ın devlet ne saâ'deti sem'ine irişdirirdi. Sultân bir demirden dağ gibi Fâsliyûs'la kalbde durdı. Çün bir zemân-ı güneş gibi ki şeref burcunda ola. Her tarafa seyrân kılurdu. Ve Gazanfer-i hâzır gibi şevkle ve ferle 'asâ kir çevresinden cevân kılurdu. Ve ol zemân pehlivânları resmince kendü ta'rifinde birkaç beyit inşâd kıldı.

Kıta':

"Göğün çevresindeki güneş gibi meşhur olan ben atalarımın ve ecdadımın üstünlüklerine sahibim.

Yaptığım işlerin, başarının özi ve zaferin mayası olduğunu zaman söylemekte ve günler itiraf etmektedir.

Gökteki gezegenler, benim dört kanatlı okumu gördükleri zaman kanatlarını ve tüylerini dökerler.

[43] Süha yıldızı, parladığı zaman kılıcıma cevher, gök ışık saçtığı zaman siperime destek olur.

¹⁰⁶ Rûhü'l-emin: Cebrâil.

¹⁰⁷ Kurân-ı Kerîm,48/3.

Benim önümde düşman safı nasıl ayakta durabilir? Çünkü ikbâl ordum hiç durmadan hizmetime koşar.”¹⁰⁸

Evvel Frenk süğüyle Sultân'a hamle kıldı. Sultân kalkan birle def' etdi. Bir kerre dahi bu 'ameli kıldı. Sultân red eyledi. Her kerre Frenk Sultân'a âhenk iderdi. Cûş-u hurûş¹⁰⁹ ve gûgâ ve galebe ânun mütea'ssubı küffârdan kopardı. Üçünci kerretde Sultân Frenk'e hamle etdi. Ve bir sadmede çomakla Frenk'i âtdan yıkdı. Şöyle inledi ve âhkıldı ki ol lai'nin inildüsi ashâb-ı sicceyn¹¹⁰ ve esfel-i sâfilîn¹¹¹ mukîmlerine irişdi.

Beyit :

“O zaman ikbal ve felek sevinç içinde,'Padişahın eline ve gürzüne aferin olsun' diyordu.”¹¹²

Sultân'ın çomağı darbından Frenk'in âtı kaçmağa yüz tutdı. Ve Frenk'in ol sebeple ki kendüzin âta muhkim bağlamışdı. Mest ve bî-hoş olub ata asılı kaldı. Müslümânlar ve Fâsliyûs ve beğler ve serverler ve cihânın tâcirleri ki hâzır olmuşlardı. Âferîn-i âvâzın çarh-ı berînden geçürdiler. Ve Frenkler hâib ve hâsir oldılar. Dilediler ki gûgâ edeler. Fâsliyus çeriye ânları def' etmeğe işâret etdi. Ve ba'zılarını ki taa'ssub kuşakların berk bağlamışlardı. Siyâset etdirdi. Tâ fitne denizi mûcî-i hayyiz sükûnede karâr etdi. Ve Sultân'ı kâm-rân ve hurrem [44] ve muzaffer kendü ona eletti. Ve firâvân-ı mâl ve bî-pâyân-ı ni'met ve dîvî âtlardan ve Saklâtûnî¹¹³ kumâşlardan ve Rûmî dibâlardan ve Dakyanûsî¹¹⁴ dolu keselerden ve Kıpcaî küllar ve câriyelerden ve âltun, gümüş içki alâtından şöyle ki; pâdişâhlara lâıyk pîş-keş etdi. Ve cümle havâsına 'alâ-i hadde de bahşış etdi. Ve ol gice sabâha değin 'iş-ü 'işrete meşgûl olub âvâz-ı 'ûd ve rûd-ı sürûd-ı istima' etdiler. Çün Sultân havâsıyla kendü meskenine varıbistirâhat kıldı. Tekvur gencûrine buyurdı ki; cümle

¹⁰⁸ Öztürk,a.g.e., C.I, s.74,75.

¹⁰⁹ Cûş-u hurûş: Taşıp coşma.

¹¹⁰ Ashâb-ı sicceyn: Cehennemde bir vadide bulunanlar.

¹¹¹ Esfel-i sâfilîn: Cehennem.

¹¹² Öztürk,a.g.e., C.I, s.75.

¹¹³ Saklâtûn: Eskiden Bağdat'da dokunan bir çeşit kumaş. (Öztürk,a.g.e., C.I, s.75.)

¹¹⁴ Dakyanus: Rum inparatoru (Öztürk,a.g.e., C.I, s.75.)

bezm âlâtını ki abâ ve ecdâdından müddahir ve hâzırdı. Altûn gümüş sâğraklar ve memzûc ve meşrebeler ve gayri ne varsa hoş-buî ve hoş-güvâr şarâblar ve pervîn-i dîdar nakiller birle Sultân'ın şarâbhânesine iletirdi. Ol gün dahi onda 'işret edüb câm-ı cân-ı aşâmi encâme yetirdiler. Ve her telattûf ve tekellûf ki mümkün ve makdûr ola. Fâsliyûs ria'yet edib yirine yetirdi. Ve mestlik pâyânında ayıtdı ki; hüsrev-i İslâm'ın mühr-ü muhabbeti cân-u gönlüme şöyle eser etmiştir ki zamîr hiç müfârekatında sûret bağlamaz ve muvâneseti infisâli birle bir sâa't sabr etmez. Şöyle ki pâdişâhın mübârek zâtının maslahatını kendü musâlih ve irâdetimden fâzıl ve râcih görüb takdîm kılurum Savâb-u maslahat şöyle görürüm ki; Frenkler'in hakid ve hased ve fidneleri nâiresi hâmid ve sâkin olunca birkaç zemân Müfrezûm kâtına ki, Rûm Kayâseresi ulularından dır ve hüsn-ü ahlâk ve latif ve muâ'şeret birle şehre âfâk olmuşdur. Rikâb-ı hümayûnı onun kâtına rence kılasız. Ben dahi her ne ki mümkün ola dâim cânib-i cenân-ı¹¹⁵ 'âliye gönderürüm. Ol dahi hod şol ki ta'zîm şerâitidir, yerine getürür. Şâh [45] -ı cihân bir müddet ânda durub hoşluk ve hurremlik birle rüzgâr geçursün ola ki andan sonra hakk tea'lâ bir hayr kapusun açsın. Bu kelimât Sultân'ın mesâm'-ı eşrefine mesmu' oldu. Yırağ idib birkaç günden sonra hadem ve haşem evlâd ve haremiyle ol âdadan yana göneldi ki İrem bağı gibi hurrem ve emin ve 'âfiyet ve selâmet ve refâhiyet birle ârâste ve pîrâste idi. Müteveccih oldu ve gemi içinde bâde-i gül-gün devri birle eylenüb çarh ve irün cevriini ondurdu. Çün ol makâma irişüb gemiyi kenara bağlandurub lenger saldılar. Müfrezûm istikbâl idüb envâ'-ı ta'zîm ve tekrîm birle eletirdi ve kondurdu. Ceşn-i bezm-i ârâste idib 'iş-ü 'işrete şürû' kıldılar. Sultân ol arada mütemekkin oldu. Oğulları 'İzze'd-dîn ve 'Alâe'd-dîn çün mekteb ve ta'lim-i edebden fâriğ olurlardı. Âva binerlerdi ve berr ve bahr âviyla rüzgâr geçirirlerdi. Şimdi vakit oldu ki Rükne'd-dîn Süleymân-şâh pâdişâhlığı zikrine şürû' oluna.

ZİKR-İ EYYÂM-I PÂDİŞÂHÎ-İ SULTÂN RÜKNE'D-DÎN SÜLEYMÂN-ŞÂH VE TAKRÎR-İ BA'Zİ EZ MENÂKIB-I KERÎMEŞ

¹¹⁵ Cânib-i cenân: Kalp yolu, gönül yolu.

Sultân-ı kâhir Rükne'd-dîn Süleymân-şâh “- Allah şanını artırsın -”¹¹⁶ bir pâdişâhdı ki devlet-ı ravzasında ve sürûrluk cûy-bârında Kılıç Arslân oğullarından bil ki Selcûk soyundan ânin gibi serû bitmemişdi. Ve saa'det-i maşrıkından onun gibi güneş tulû' kılmamışdı. Ruhsârı [46] cehre-i Müşteri gibi mesû'd ve direfşân ve eli ebr-i nîsân¹¹⁷ gibi dir. Efşân-ı ifazat-ı ena'mı hâss ve'âmme irişdi. Her zemân ahvâl-i dîvân istikşâfında ve hazâin-i dahili ve ihrâcâtında istînâf buyururdu. Muhâsib ve çabuk-dest ve hûb-u hatt-ı kâtiplere ve yazıcılara dâim-i terbiyet ve râğbet idüb kankısı ki ol bâbda üstâd ola. Mansıb ve mertebe virdi. Ol bâbda tahkîk ve tedkîkî vâcib görürdü. Ve pâdişâh ve evvelü'l-emr levâzımında bir dakîka ihmal kılmazdı. Her teşrîf ki onun câme-hânesinden ve her enâ'm ki onun hazânesinden bir kimseye irişidi. Bir müddet fakir ve bî-nevâlik kaydından kurtulurdu. Ve bundan, ondan dahi onun fazîletlerini takrîr etdüğü ki 'ulûm-u hikmet ve hatt ve belâgatda mâhir ve bî-nazîrdi. Ve şii'r etmekte hem bî-mânend idi. İki beyit ki karındaşı Melik Kutbe'd-dîn Melik-şâh hakkında ki aralarında 'adâvet vardı, demiştir, îrâd olunur.

Rübâî' :

“Ey kutub-ı felek gibi senden baş çekmek seni bir nokta gibi daireye çekmeyince,

Başının kâsesinden perçemini çekmezsem vücudumun derileri omzumdan çıksın.”¹¹⁸

Çün Sultân Gıyase'd-dîn Keyhüsrev Konya kapusundan dışra çıkub kendi a'yan ve mu'teberân-ı Konya, Sultân-ı Kahir Rükne'd-dîn Süleymân-şâh'a istikbâl etdiler. Ve şol tebassat ve küstâhlığı çün [47] ki Sultân Gıyâse'd-din taa'ssubıçün ki anlardan sâdr olmuşdı. Özürler dilediler ve kurbânlar ve nisârlar, îsâr etdiler. Sultân dahi mekremet ve lutuf bî-dirîğinden onların özrünü kabûl idib suçlarından geçdi. Ve ahter-i hümâyûn ve devlet-i rûz-i

¹¹⁶Öztürk,a.g.e., C.I, s.77.

¹¹⁷ Ebr-i nîsân: Nisan ayı bulutu, bolluk bereket, cömertlik.

¹¹⁸ Öztürk,a.g.e., C.I, s.78.

efzûn birle şehre girdi. Ve taht-ı kadîme-i kıdem koyup cülûs kıldı ve mekremeti, siyeti ve merhamet ve sahâveti çavi 'âlîme münteşir oldı.

Kıta':

"Onun güvenli gölgesinde vahşi hayvanlar ve kuşlar rahat etdi. Adalet köşesinde insanlar ve cinler huzur buldu.

Felek kılıcının arasındaki kemendi çözdü. Günler, yayının boynundaki düğümü kaldırdı.

Üzüntüden zulmün ciğeri bülbülünki gibi kanla doldu. Adaletin ağzı, gülümsemeden gül gibi açık kaldı."¹¹⁹

Onun sahâsı ol hadde idi ki, Alâşehir tekvuru leşkeri biş yıllık haraç gönderdi. Vardığı gibi elçileri huzûrunda elindeki değnek ucuyla hâss ve 'âmme taksîm ve tefrika etdi. 'Ulema ve fazılâ ve şua'râ ve hüner-mendler 'âlem diyârından onun bârgâhına yüz tutdular. Ve her birisi kendü hüner ve fazîletini 'âlî-i râyına mahal-i 'arza yetürürlerdi. Ve her birine ihsân-ı bî-kerân ve enâ'm bî-pâyân ve câmegî ve câize ve 'atiyye irişirdi. Ve her birinin nazmını ve nesrini kendü 'ulûm ve fezâilî muhakkî birle ihtibâr ve imtihân kılurdu. Nâkısı sahîhden ve mu'telli sâlimden temîz iderdi. Kavâfî ve maâ'nî-i eşâ'r bahsinde tamâm-ı işbâ' gösterirdi. Ve sadr-ı imâm-ı mülkü'l-kelâm-i zü'l-beyâneyn-i hâvî-i el-'ulûm-i câmi'-i el-fezâil-i Zlahîre'd-dîn Fâryâbî-Allah rahmet eylesin-onun mehdinde **[48]** kendi sözünü nûn-ı müreddef kasîde birle müşerref kılmışdı ki matla' budur.

Kasîde :

"Dağınık zülfü mecliste kendini gösterince, eğer can yerinden oynamasa, çekişmeye başlar.

Saçının heycan yarattığı mecliste akıllı kimseler bile perişanlığın tuzağına düşmekten kurtulamazlar.

Perişan olmadığı zamanlar yasemine güzel koku damlatır. Perişanlık anlarında ise, gül üzerine amber saçır.

Onun can alan ve insanı baştan çıkaran mağrur bakışlarının düştüğü aşıkta yüzlerce pişmanlık meydana gelir.

¹¹⁹ Öztürk,a.g.e., C.I, s.79.

Onun cihanı, feteden aşkı, kalp alemi tutunca o alemde ne tahribatlar yapacağını kimse kestiremez.

Ey güzel, senin mükemmel güzelliğinden isteyen herkes ilahî sanata sahip olur.

Benim gözüm, nisan bulutu, senin yanağın ise gül bahçesidir. Nisan bulutunun damlaları, gül bahçesini canlı kılar.

Belki o topa, senin zülfün çevganlık eder diye aşk meydanına kalp topunu atıyorum.

Eğer senin sağlam kalbin bana gevşek bağlanırsa, elimi Sultân'ın engin adaletinin ipine bağlarım.

Büyük Sultân Süleymanşah Rükneddin'in doğruluk gölgesine sığınırım. Çünkü felek ona 'ikinci İskender' adını takmış

[49]Çünkü onun diyrında Kayser güzel sözler söyler. Çünkü onun sarayında Fagfur kapıcılık eder.

Onun latif tabiatı saba rüzgârından yardım görünce onun adına bütün maddi şeyleri manevî yapar.

Ülke tahtından dinin direği Rükneddin şah, Süleymanlık bulunca cinler ve periler her an önünde saf dururlar.

Cömert tabiatından dolayı sarayı cennet bahçesine döndü. Hatta onun kapıcısı bile cennette olma iddaasında bulunabilir.

Onun kadehi Kevser suyuna ve nesim rüzgârına ah çektirir. Onun adı saygınlık kitabına başlık olur.

Eğer biri Rüstem'in mızrağında veya Nerman'ın güzünden bahsederse onun mızrağına ve güzüne örnek bulmuş olur.

Onun doğruluğu Musa'nınki gibidir. Her ne kadar mızrağı düşmana ejderhalık yapsa da

Ey şah, eğer kinin gökte mekan tutarsa Müşteri, Behram olur ve zöhre Keyvanlık yapar.

Senin yüce düşüncen ülkeyi ve dini geliştirmekte tam bir başarı sağlar ve Tanrı tarafından desteklenir.

Dünyanın meskun yerlerinde oturanları sana bağlı olanları, senin sevgini hayat veren ruh gibi kalplerinde tutarlar.

Senin kılıcın kan yağdıran bir buluttur. Onun selinin dalgası her zaman hasmının ülkesinde tufan çıkarır.

Eğer güneş tutulma zamanında yüzünün senin kapına çevirirse, [50] senin der-gâhının toprağı onun yüzünü aydınlatır.

Eğer şeytan, yaratılışından dolayı sana düşmanlık eder, ve karşı gelirse, onu şeytanlık vesvesesinden dolayı yapar.

Azim, okun fetih yayından fırladığı zaman, senin kılını düşmanın vücuduna saplanan bir mızrak yapar.

Senin mükemmel aklının vardığı bilgisizliği azaltır. Kapsamlı ve kalıcı adaletin zulmü ortadan kaldırır.

Bu dünyada bâkî kal da senin cesaret ve heybet bekçin güçlü bir şekilde dine ve devlete koruculuk etsin.”¹²⁰

Bu kasîdeiçün Zahîre'd-dîn câize ve 'atiyye ki buyurdi. Biş nefer güzel kûl ve biş nefer hûb-ı şekil câriye ve iki bin âltun ve biş baş bisirek deve ve üç baş karunlu at ve elli zer-beft kemhâ ve atlas ve kutnî ve 'Attabî ve Sekerlât çuha gönderdi. Ve ona bir mektûb yazıb bu kasîdenin belâgatı ve fesâhatı mehdinde ve mahal-i kabûlde ve müstahsen düşdüğün takrîr idüb buyurdi ki; çün mektûb-u şerif mütâlaa'ya irişe. Bî tevakkûf-ı emel-i fesîh birle Sultân hazretine 'azm idib gelmek de mübâderet ve müsâraa't kıla. Çün cevâiz ve sılât ve mektûb ona irişdi. Ânı fakr-u fâka¹²¹ ve iflâs ve müzilletten istiğnâ riyâzına irerdi. Ve ayıtdı; her midhat ve mecdet ki, bu şâh ve şâh-zâde ve safından gayre diyeler, durûğ ve dirğ ola. Beyân belâbilini Sultân medâyihi ve mükâremi gülistanında tefennün-ı işcârı üzere terennüme [51] götürüb ayıtdı.

Beyt-i 'Arabî :

“O uğurlu yaratılışlı Sultân, ayakta yürüyenlerin en iyisidir.

Eğer biz daha önce senin himayende olsaydık, ne yaşlılığa ne düşkünlüğe maruz kalırdık.

¹²⁰ Öztürk,a.g.e., C.I, s.80,81,82.

¹²¹ Fakr-u fâka: Fakirlik, yoksulluk, itiyaç.

Bu geçirdiğim ömrümü kimin hesabına yazayım. Sonunda bunca yıldır ne boş şeylerle uğraştığımı anladım.”¹²²

Velakin fart-ı ma'deleti kemâl-i siyâsetini ol menziletinde idi ki; Ayas âdlu ve Mahmûd siyretlû bir kûli vardı ki hûbluk ve şeh-süvârlık saffetinde meşhûr cihân-u ser-âmed akrandı. Ve her vakit ki elin yay kabzasına ururdu. Hezâr-ı navek-ı 'Uşşâk ve hevâ-darlarına irişdi. Ve çün, atına binip cevalân kılurdu. Nice gönüller ve gözler ardınca hayrân ve nigerân olurlardı. Meğer Sultân'ın hâtrı köşesi bilki cümle cân-u dili ol mâh-rûya mâil ve vâle idi. Ol sebeble havâss-ı devlet ve mukarrebân-ı hazret üzerine meziyyet-i 'inâyet ve mezîd-i 'inayet birle rûchânı vardı. Ve nice kerre mestlik ve âyıklık esnâsında onun 'aşk ve taa'sşukı bâbında bu resma ebyât okurdu.

Rübâî':

“Öyle bir kâfir çocuğu ki, onun küfrü benim dinimdir. Hem dinim, hem de dünya görüşümdür.

Kimse kendi kölesine böyle benim gibi köle olmadı. Bu köleye köle olma işi benim âdetim oldu.”¹²³

[52] Ammâ Sultân ol cânândan bir müşâhedeye râzı olmuşdu. Ve nefs-i emâresini ¹²⁴ yekpare şehvet-perestlikden nefî ve nehî idib pâr-sâlık ve perhîz-kârlık ihtiyâr kılmışdı. Evkâtında selâfîn ve mülûk-ü a'zâm-ı resûlleri geldiği vaktin ki ulu konaklık ve bezm kılurdu. Ve mürsel kerâmeti istimâleti cihetiçün birkaç kadeh şöyle ki, içdüğü şarâbın kemiyeti cihetiçün birkaç kadeh şöyle ki, içdüğü şarâbın kemiyeti mikdârına hirefânın ittila'ı olmaya.tenâvil kılurdu, çün meclis âhere irişürdi. Devlet-hânesine girerdi ve giceden bir pâs geçince lezzât-ı nefsâniye şol vecihle ki hükm-ü şeri' ana makrûn ola. Meşgûl olurdu, ondan sonra gusl-u zuharât ve âbdest idüb erteye değin tazrru' ve ibtihâl birle zül'l-celâl-i teâ'lâ ve takaddüs hazretine farz ve nevâfilden tâat kılurdu. Ve üç ay orucu ve duşenbe pencşerbe orucu 'âdet idinmişdi. Ve onun arılığı sebebinden sipâh ve ra'iiyyetin itikâdı onun vera' ve takvâsına şöyle muhkimdi ki her vakit ki bir hamile 'avret ,hamilin

¹²² Öztürk,a.g.e., C.I, s.82.

¹²³ Öztürk,a.g.e., C.I, s.83.

¹²⁴ Nefs-i emâre: İnsanı hissî zevk ve lezzete sevk eden , nefis ve şehvet.

vaz' etmekte bunalıydı. Sultân'ın diz donun iledüb üstüne biragurlardı. Fî el-hâl ve'z-zemân hamilin vaz' idib halâs bulurdı. Ol zamanın pîrleri ve yaşamış kocaları onun 'âdât ve ahlâkını Sultân Sancar'a teşbih ederlerdi. 'Adl ve dâdını ona temsîl ederlerdi. Şöyle ki; dâim hükmünde kaviyy ve za'îfi berâber görürdü. Emîr ve gedâ beraber dururdu. Emr-i şer' mûcibince hüküm idüb kimseye meyil ve muhâbâ etmezdi. Takdîr-i Yezdânî birle hâtrına cihângîrlik sevdâsı düşdü. Ve gazâ ve cihâda kâsd idib Gürcistân gazâsına 'azm-i musammem kıldı. Sebbe oldu ki Sultân Kılıç Arslân zemânında Tamar hâtûn Gürci [53] melikesi ki Gürcistân ve Abhâz memleketine hükm ederdi. Ammâ, "Bayanlara gelince, Onlar sevgiyle meylederler." ¹²⁵ mûcibince tabîa'tı zimâmını nefsi eline teslîm etmişdi. Her kırdaki bir hûb likâ ve serv-i bâlâ ve çâbü-k-süvâr ve şîrîn-güftâr, görgülü ve güzel şehzâde ki, yiğit ki işideydi. "Bazen kulak gözden önce aşık olur"¹²⁶ Okuyub, cân-u dil birle ânı sardı ve her nev'le ki mümkün ola. Ânı ile götürüb maksûdın hâsıl etmeğe 'ahd ederdi. Meğer menhîler ki bu işiçün illere, vilâyetlere gönderirlerdi. Ona işitdirdiler ki; Sultân Kılıç Arslân'ın ki, mâlik-i memâlik-i Rûm dır on iki oğlı kopmuşdur ki her biri pâdişâhlık burcunda bir mâhdır. Ve her biri bir kişverde pâdişâh ve saltanat-ı mesâi'det-i devlet ve mutâvâa't-ı saâ'detleri gâyeti irtikâda kaffe-i ümem¹²⁷ ve reâ'yâya şefkat ve ihsân-ı bî-dirîğleri vardır. Çün bu hikâyetin halâveti Melike'nin iştiâsı mezâkına irişdi. Zâhir ve bâtından 'âşuk-u şeydâ¹²⁸ ve hevâ-dâr oldu, şöyle ki:

Nazım :

"Zülfü işleri birbirine karıştırınca, o sözde dolayı kalbine gam üstüne gam geldi.

Yeryüzü onun göz yaşından tamamen ıslandı. Cihan kalbi, onun gözünden de daha dar oldu¹²⁹.."

'Âdem-i istibâr¹³⁰ ve gâyet ıztırârından bilmezdi ki ihtiyâr-ı kura'sın¹³¹ kankı şehriyâriçün bıraga. Bu sevdâ-i beydâsında serâsîme ve şifte olmuşdi. Nâ-

¹²⁵ Öztürk, a.g.e., C.I, s.85.

¹²⁶ Öztürk, a.g.e., C.I, s.85.

¹²⁷ Kaffe-i ümem: Bütün ümmetler.

¹²⁸ Aşuk-ı şeyda: Aşktan aklını kaybeden divâne, düşkün.

¹²⁹ Öztürk, a.g.e., C.I, s.86.

gâh fikri buna mukarrir oldu ki dâyesini ki dürlü [54] hiyal ve fiten birle mütehallik ve muttasıf idi. Ve şunun gibi mekkâre karıydı ki ânun meğer dastânı cihân içinde hezâr-ı dâstân olmuşdı.

Kıta' :

“Bir tılsım hazırladığı zaman dev onun işinden korkardı. Aldatmada, büyüde, hile ve tuzakta İblis'e köleliğini ikrar ettirirdi.”¹³²

Okuyub bu râzı ona ilâm etdi, dâye ayıtdı; bu işin tedârîği gâyetde sehl-ü âsân dır. Gereğidir ki, ne ki dirsem ve ne tedbîr kılursam onunla 'amel idesin, dedi. Ayıtdı; nitmek gerek. Ayıtdı; bir nakkâş bul ki, sebk-i dest¹³³ ve girân-ı ferheng ve şîrînkâr ola ki 'âkılda hâzık ve timsâl ve mânend-gerlikde sabahdan sâdık ve Çin nakkâşlarından sûret-gerlikde 'akl-ı musavvir ve mümedd-i sana't-ı Mâni ve Âzer ola. Hâzır etdüresün ki ben onunla Rûm memâliğine varam. Ve ol şehzâdelerin suretlerini kâgaz üzerine yazıb nigâr ede. Ve onların ahlâk ve şemâlini keşf idib şerhin yazdıram. Ve husûl-i makâsid ve mehâmm birle hıdmetüne gelim, dedi. Bu sıfatlû bir nakkâş hâzır etdiler. Ve yol yırağın ve esbâbı kaydın görüb Rûm memâliğini gezdiler, tamâmet şehzâdelerin sûretleri nakşın yazıb zabt etdiler. Ve murâcaa't kılub Gürcistân'a vardılar. Çün Tamar kâr-nâme-i mütâlaa'etdi. Sultân Rükne'd-dîn sûretine meftûn ve mecnûn olub ayıtdı; benim cüftem mecmu'-i 'âlemde bundan gayri kimse olmağa. Yârimiz ve bu sûret-i asenn-i ez ki kimsene bana gerekmez, dedi. Ve fî el-hâl debîri kâtına okuyub buyurdu ki; Sultân Kılıç Arslân hizmetine işbû minvâlce bir nâme yazdı ki hakk-ı izz-i şâe'ne ve celle Sultân'a hüdaygân-ı 'âlemin [55] zamîr-i münîri ve hâtr-ı eşrefini ki be-der-i zâhir ânun mefâhiri asârından ve mea'sir-i envârından iktisâb kılur. Ve mutâleb tahsîli ve mea'rib-i teysîriçün cihân muhtâclarının makâsidini müyesser ve muhassıl kıla. Pâdişâh'ın rây-ı cihân ârâyına mahfî ve pûşide olmaya ki Bârf- tea'lâ-i celle celâle ve ümm-ü nevâle bu câriyelerine bir ma'mûn memleket ve tavîl ve 'arîz-i vilâyet ve hışm-u rai'yyet-i metâ'-i erzânî kılmışdır. Ve firâvân-ı genc ve hazâin-i âbâ ve ecdâddan nasîb virmişdir. Bu

¹³⁰ 'Adem-i istibâr: Sabırsız,tahmmülû olmayan.

¹³¹ İhtiyâr-ı kura':Şansına,talihine katlanma.

¹³² Öztürk,a.g.e., C.I, s.87.

¹³³ Sebk-i dest: 1.Zafer tertîbi, düzeni 2.Güç kuvvet tertibi.

denlisiyle ki hakk tea'lâ-i celle ve 'alâ bana nasîb kılmışdır. Benim asıl-u neseb ve memleketüme lâıyk bir helâlim yokdur ki, bu memleket onun harâseti yemîniyle iâ'de-i taa'rruzundan mahrûs ve masûn kıla. Yûmkin ki bana onun sülbünden bir oğul hakk tea'lâ ki, vâris-i memleket ve sebeb-i temhîd-i esâs-ı devlet ve muhyî-i ism-i hânedân-ı Davûdî¹³⁴ ola. Ruzî kıla, berîd-i ikbâl ve menhî 'izz-ü celâlden şöyle istimâ' olundu ki Melikü'l-mülûk, Rükne'd-dîn Süleymânşâh hisâl-i hamîde ve helâl-i reşîde-i pâdişâhâne birle ârâste ve maa'nî-i cihan-bânî ve idrak-ı mutâleb-i câvidâni birle pîrâste imiş .Bu fezâil-i delâili birle lâıyk ve şâyestedir ki onun gibi Sultân Süleymân benüm bigi Belkıs'ı çiftlene. Eğer rây-ı a'lâ-i rızâ verirse ki bu karâbet ve muvâsalat-ı 'akd ve nikâha makrûn ola. Ve ol pâdişâh-zâderin çetr-i hümâyûnı gölgesi bu memlekete ki hasretü'l-mülûkdür, düşe. Ve Süleymân tâli'-i mesû'd¹³⁵ birle hânedân-ı Dâvudî şeb-istân kıla. Ezzâd ve 'afârît-i hussâd-ı makâkama hizlân mukâraa'-i hırmân birle makhûrmukamu' olalar dedi.Çün [56] elçiler hedâyâ ve tuhuf birle Sultân hizmeti hazretine irişdiler. Mektûb ve armağanların virib selâmladılar. Ve maksûd ve garazların edâ kıldılar. Sultân Kılıç Arslân, şılan yinub dîvân dağıldıktan sonra halvet sarâyına girib Melik Rükne'd-dîn hâzır kıldı. Bu kaziyyenin kıssasını ona dedi. Çün atasından bu hikâyeti işitdi. Enfet ve istinkâf odı müştai'l olub 'itâb-ı dilin uzatdı ki, pâdişâhın kerîm-i nefsi niçün gereğidir ki bunun gibi denae't ve hassâsete ruhsat vire. Ve bu kûl gibi oğlı hitâm-ı dünyâvî husûliçün ki ma'ruzu-u intikâl ve zevâl dir. Saltanatı der-gâhı hizmetinden irâg ide. Ve fe'cere-i ke'fere 'işvesi ve demdemesi birle İslâm-ı dârû's-selâmından küfr ve fisk-ı mastabasına göndere. Eğer buyurursa ki, kuvvet-i âsmânî te'yîd-i Rabbânî vedevlet-i sultânî birle icâzet olursa ki ol taraf âkın edem. "Allah size elde edeceğiniz birçok ganimetler vatetdi."¹³⁶ Va'desi birle Abhaz memleketi fethine çeri çekem. Ve ol diyârın toprağın yile virüb ol 'abde-i tâgûtî¹³⁷, "Suçluların ateşe sevk edilecekleri gibi ateşe sevk eder. Zincire vurulmuş

¹³⁴ Dâvûd: Gürcü kraliçesi Tamara'nın dedesi. (Öztürk,a.g.e., C.I., s.89.)

¹³⁵ Tâli'-i mesû'd:Mutlu olma.

¹³⁶ Kurân-ı Kerîm, 48/20.

¹³⁷ 'Abde-i tâgût:İtaatsız, serkeş kûllar.

görürsün.”¹³⁸ Getirem ve diyor ;kenâis yerine mesâcid ve medâris binâ kılâm.Ve nâkûs-u çân yirine şehâdet ve vahdâniyet ve nübüvvet-i Muhammed ol makâmdan istimâ’ oluna. Sultân Kılıç Arslân’a oğlunun himmeti ve rütbeti hoş gelüb tahsîn etdi ve özür diledi ve bu hâlin fî mâ-ba’dı mukarrir ola.

[57] ZİKR-İ ‘AZM-İ SULTÂN-İ KÂHİR-İ RÜKNE’D-DÎN SÜLEYÂN-ŞÂH BE-GAZVE-İ GÜRCİSTÂN VE MÜRÂCAA’T-I O EZ ÂNCÂ-I HİLÂF-I İRÂDET VE ZİKR-İ BA’ZI EZ MAHÂMİD-İ MELİK FAHRE’D-DÎN BEHRÂM-ŞÂH - ALLAH RAHMET EYLESİN -

Allah-ü teâ’lâ celle celâlihu takdîri birle ol fikr Sultân Rükne’-d-dîn hâtrında temekkûn bulmuşdı. Çün atasının devri geçüb kendü zemânı oldu. Çokluk çeriTürk ve Rûm’dan cemi’ idüb ol tarafa müteveccih oldu. Ve ondan kardaşlarına ve akrabâsına ve etraf mülûküne kıssad ve mısraa’lar göndermişdi ki, ricâl-i âlât-ı harb ve kîtâl birle müstai’dd olub yıraklansunlar ve ordu-gâh ve cemi’yyet olduğu yire gelsünler deyü. Melik Muğise’-d-dîn Tuğrul-şâh ki kardaşı ve Ablistân melikiydi. Mecmû’ndan ondan Ağaçeri Türki çeri birle fermâna imtisâl kılub Sultân hizmetine geldi. Melik Fahre’-d-dîn Behrâm-şâh-Allah rahmet eylesin-Sultân’ın güvegisi ve Melik Mengücek Gazi neslinden idi. Ve hüsn-ü sîret¹³⁹ ve ulüvv-i himmet¹⁴⁰ ve vüfûr-u mevhibet¹⁴¹ ve ‘atiyyet ve dîn ve diyâret birle arâsteydi. Ve Erincân pâdişâhlığı mukarrir idi. Salur ve Bayındur çerisiyle geldi. Ol yıl içinde mübda’-i el-kelâm, Hâce İmâm Nizâme gencî - Allah rahmet eylesin - Mahzenü’l-Esrâr, kitâbını onun hümâyûn-ı bâr-gâhı adına dürr-i meknûn¹⁴² gibi silk-i nazma getürdi. Ve hazretine hediye ve tuhfe gönderdi. Melik dahi ona biş bin âtun ve biş eyurlü ve uyanlu ât ve biş eşgün kâtırlar ve ağır ve Fâhir kıymetlü teşrîf ve melbûs-u

¹³⁸ Kurân-ı Kerîm, 14/40.

¹³⁹ Hüsn-ü sîret: Bir kimsenin ahlâkının ve tavrının güzel olması.

¹⁴⁰ Ulüvv-ı himmet: Gayretin, himmetin büyük olması.

¹⁴¹ Vüfûr-u mevhibet: Çok bol ihsânda bulunma, bahşış verme.

¹⁴² Dürr-i meknûn: Dizilmiş dizi inci, değerli inci.

murassa'¹⁴³-i tersî'-i cevâhir-i zevâhir birle ona ena'm buyurub nevvâb ve hüccâbından bir kimseneyle ki onunla muhâtaba ve mükâlemeye lâayık ola. İrsâl buyurdu ve ol kitâbı tahsîn ve medih kılub buyurdu ki eğer müyesser olaydı [58] ona hazâin ve defâin ena'm ve 'atiyye buyurudum Zirâ ki benüm âdım bu kitâbla ki lâîl gibi manzûmdur. Cihânda muhalled ve bâkî kalasırdır. Ve fazılâ ve şua'rânın medh ve hicvine ibkâ-i zıkr ve ihyâ-i ismiçün bu 'âlemde nâ-pâidâr ve zemâne-i gaddarda ve asl-ı 'azîm-i i'tibâr vardır. Eğer Sultân kelâm ve mâlikü'l-rikâb-ı 'amele-i iklâm-ı gavvas-ı bihâr-ı hükm-i pîşvâ-i hükemâ-i 'Arab ve 'Acem-i Firdevsi Tûsî -Allah rahmet eylesin- ki Şâh-nâme-yi nazm etdi ki, zemâne-i dercinde ondan nefîserek dürr-u meknûn¹⁴⁴ görünmez. Eğerçi ol renc-ü zahmetden bir konc bulmadı. Ve Sultân Mahmûd'un muhammedeti ol sebeble ki ânın hakkında taksîr etdi. 'Âlem halkından efvâhında mezemmete mübeddel oldı.

Nazm :

"Şahın sözden anlar yanı yoktu. Eğer öyle olsaydı, beni sarayında oturturdu.

Onun soyunda büyüklük olmadığı için, büyüklerin adına dayanamadı."¹⁴⁵

Kita' :

"İyi ad edinmiş olan o padişahlar gitdiler, onlardan o addan başka bir hatıra kalmadı.

Eğer Nuşirevan dünya kadar hazineye de sahip olsaydı yine de ölümsüz ruhunun arkasından iyi adından başka bir şeyi kalmazdı."¹⁴⁶

Cümle ânın sıdk-ı füftâr ve hüsn-ü girdârına ikrâr etdiler. Duâ' ve senâ, yüce himmeti semek-i semâğa ve zirve-i eflâka irişdirdiler.Yine söze evveline gelem. Çün Sultân Rükne'd-dîn her taraftan çeri da'vet etdi. Âlât-ı esbâb-ı isti'dâd-ı tamâm birle hâsıl etdi. Çün Erzincân'a [59] irişdi. Melik Behrâm-şâh ulu konaklık ve ziyâfât ve hizmet-i lâayık ki dil onun şerh-ü beyânında kâsırda. Takdîm kılub mevkib-i hümâyûn hizmetinde Erzenü'r-rûm tarafına

¹⁴³ Melbus-u murassa': Kıymetli taşlarla bezenmiş elbise.

¹⁴⁴ Dürr-i meknûn:Dizilmiş inci.

¹⁴⁵ Öztürk,a.g.e.,C.I,s.93.

¹⁴⁶ Öztürk,a.g.e.,C.I,s.93.

teveccüh etdi.Önerdü bir fermân dahi Melik 'Alâü'd-dîn'e ki Erzenü'r-rûm melikiydi, irsâl kıldı. Sultân'ın sem'ine irşdirdiler ki, fermâna inkıyâd etmeyüb tea'llül gösterdi deyü ol kablden ve vahşet gubârı Sultân'ın hâtrı havâşisine kondı.Ânı 'azl idüb ol memleketi bikâ' ve bilâd ve ziyâ'la ândan cebr ve kahr alıb Mugîse'd-dîn Tuğrul-şâh'a virdi. Ve ândan cemi'yyet-i tamâm ve 'asâkir ve efere ve mütekâsire birle Abhâz vilâyetine ve Gürci iline yüridi. Ol kefere-i fecere çün , Sultân'ın 'asâkiri ve râyâtı hucumundan haberdâr oldular. Kıtâl ve cedâle müstai'dd olub mecmû-i Gürcistân küffârı 'avâm ve havâs cem' olub mûr ve melh gibi Sultân'ı karşulayub mukâteleye ve muhârebeye meşgûl oldular. Ve iki çeri arasında şol mikdâr savâş ve kûşîş-ü küşeş oldı ki ol me'reke sahrâsında her yerde maktûller uma durdı. Kahr ve idbâr-ı 'avâsıfı¹⁴⁷ küffâr leşkerinden yına yüz tutarıydı. Ve ulu feth ve ganîmet-i İslâm çerisine gayb perdesinden yüz gösterdi. Ve yakûn olmuşdu ki; "Arkalarını dönüp kaçarlar"¹⁴⁸ yolun tutub kaçalar,velakin, "Allah emri olup bitmiş bir kaderdir."¹⁴⁹ 'inânın tutub kazâ ve kaderden şöyle vaki' oldu ki çetr-dârın âtı ayağı sıçan delüğüne geçüb yıkıldı ve çetr-i hümâyûn yere düşdi. Çün beğlerin ve bahâdırların nazarlarına çetr görünmedi.Harb [60] ve kıtâlde kağan arslân gibi duruşurken ve âb-dâr kılıclar ve ser-tîz sügûler ta'nî birle müşriklerden feryâd koparırken tevakkuf etmeğe başladılar. Sandılar ki düşmanın mekri kalbe eser kıldı. Veya Sultân'a bir nekbet irişdi. Onların cemi'yyeti tefrikaya mübeddel olub dârb-ı mazrûb-ı kâtl-i maktûl oldı. Fî el-hâl çerinin bahâdırları evişib çetri kaldırdılar. Çavuşlar feryâd idib, "yanlış, yanlış, geri dönün, geri dönün."¹⁵⁰ Deyü çağırırlardı. İşitmeyib kaçmağa yüz tutdular. Ve ne kadar ki Sultân çeri beğlerini âdın anıb çağırurdu, fâide etmezdi, kıyâmet günü gibi nefez nefese oldı. Ve Melik Fahre'd-dîn Behrâm-şâh'ı ki Erzincân melikiydi ve dahi birkaç ulu beğleri atdan ahtarub yıkdılar. Ve esir ve dest-bend idib tutdular. Ve Sultân, Melik Mugise'd-dîn ve bir bölük hâsekîleri ve çeri beğleriyle ol hezîmetden kaçub Erzenü'r-rûm'a düşdiler. Birkaç gün ânda çeri ardından irişsin dîvânda ikâmet etdiler. Birkaç gün

¹⁴⁷ İdbâr-ı 'avâsıf: Talihsizlik rûzgârı.

¹⁴⁸ Kurân-ı kErîm, 17/49.

¹⁴⁹ Kurân-ı Kerîm.

¹⁵⁰ Öztürk,a.g.e.,C.I,s.94.

dinlenüb istikâmet hâsıl oldukdan sonra, ândan gıtdiler. Çün Konya'ya geldiler, yine 'adetiçün çeri cem' olsun deyü buyurdi. Ol yırağ ve tedb'irde iken Sultân'ın zât-ı şerîfine bir nâ-merzî, maraz-ı 'ârız¹⁵¹ oldu. Şöyle ki; mecmû'-i etıbbâ¹⁵² onun muâ'lecesinde 'âciz kaldılar. Çün bir müddet döşekde yatdı. Onun maâ's ve intiâ'sından me'yus ve maknût oldılar. Birkaç günden muâ'd yolun tutub Kird-gâr civârına ulaşdı. Ve onun 'adl ve dâdı rüzgâr sahîfesinde ve eyyâm-ı cerîdesin de muhalled kaldı ve müe'bbed oldu. Ebyât :

[61]"Göklere çıkardığı birini dertten, tasadan uzak tutar.

Pençeleriyle saldırdığı zaman ise aslanın ciğerini, kaplanın tırnağını söker.

Başını feleğin önünde niye dik tutuyorsun? O verdiği tacı başından alabilir.

O halde dünya, topraktan başka bir şey değildir. O sadece panzehri olmayan zehir verir."¹⁵³

ZİKR-İ EYYÂM-İ PÂDİŞÂH-İ 'İZZE'D-DÎN KILIC ARSLÂN-İ PİSER-İ SULTÂN RÜKNED'D-DÎN SÜLEYMÂN-ŞÂH - ALLAH ONLARA RAHMET ETSİN -

Çün Sultân Rükne'd-dîn Süleymân-şâh Dâr-ül -İslâm'a¹⁵⁴ ulaşdı. Ve nâzenîn ruhuyla firdevs-i berîn ve derecât-ı illiyyîne cemâl ve tezyîn virdi. Onun devleti beğleri ve saltanatı uluları; Nûh Âlb ve Âydîn Alb ve Gündüz Alp ve Manda beg ve Tüz Beğ ve Bedre'd-dîn Mahmûd Beğ ve Şehâbed-dîn Lulu ve Şemşe'dîn Kurd ki Tokat'dan Sultân'ın râyâtı hizmetinde bile gelmişlerdi. Ve ısrâr ve meşverete mahal ve ulu menâsib ve emâreti mütekallid olmuşlardı. Sultân'ın oğlu İzze'd-dîn Kılıc Arslân'ı ki henüz tufûliyyet haddinde bülûğ menziline irişmemişdi. Ve bahtiyârlık âsârı ve kâm-kârlık envârı ânın rûşen-i cebînin den lâmî' ve sâti' ve kerâmet-i [62] delâili ve saâ'dât-ı emâreti onun

¹⁵¹ Maraz-ı 'ârız: Tesadüfen hastalanmak.

¹⁵² Mecmu'-i etıbbâ: Hekimlerin toplanması.

¹⁵³ Öztürk, a.g.e., C.I, s.95.

¹⁵⁴ Dâr-ül-İslâm: İslâm ülkesi.

harekât-u sekenâtından¹⁵⁵ zâhir ve bâhirdi. Be-der-i münir¹⁵⁶ gibi pâdişâhlık serîrine geçürdiler. Ve her biri ihlâs ve hevâ-dârlık ve muhâliset ve hakk-güzârlık yönünden devleti müsâlihî temşiyetine ve hâss ve avâm-ı mühimmâtı ikdâmına kıyâm gösterdiler. Ve mülk-dârlık ayîni ve kavânîni birle mecmu'-i Türk boyları başlarına enâ'm ve ihsân kılub hoş tutdular. Melûk ve selâtin-i İslâm ve Ermen tekvurları ve Rûm Fâsliyûsı ol dûdmân-ı kerîmi ta'zîm ve terkîm etmekde muvâzebat kılurlardı. Ve hâraç ve bâc hazâne-i 'âmireye gönderirlerdi. Ve heyc hâliyle vasmî-i menkaset ol hânedânın kemâli çehresine irmezdi. Bil ki günden güne tezâil ve tezâü'f ve tevâlî ve terâdüfdeydi. Ve bu şehzâdenin eyyâmında Isparta kala'sın ve vilâyetin ki letâfet-i âb ve hevâda sâir kılâ' ve ve bika'dan muntehâ ve müstesnâdir, feth etdiler. Her birkaç zemânda bir çeri sayıb bir şehir olurlar. Ve salîb ve kenîsâ yerine mescid ve mimber kılurlardı. Ve küllî himmetleri reâ'yâ âsâyîşi ve sukûnuna a'dâ-i kalî' ve kam'ne masrûf kılmışlardı. Muzafferî'd-dîn Mahmûd ve Zahîrid-dîn İli ve Sinâne'd-dîn Yûsuf ki Uc beği Yağıbasan beğün oğlanlarıydılar. Ve şol sebebden ki evvelden Sultân Gıyâse'd-dîn Keyhüsrev'in hevâ-dâr ve hîdmetkâriydılar. Hemîşe câdde-i nifâkda yürüyüb infâk tarîkinden tenekleb kılurlardı. Sultân Gıyase'd-dîn'in vefâ ve velâsını hâtırlarında nakş etmişlerdi. Bu üç kardaş çün uçun beğleri ve uçlarda torun beğlerin çeri beğleriydiler. Uçdaki Türk beğleri [63] onlara tâbî' ve hükümlerine mutî' olmuşlardı. Bu vesîleleriyle gayri etrâfın beğlerin dahi Sultân Gıyâse'd-dîn saltanata meil kılub her biriyle ândlaşdılar. Ve her birinden bu bâbda sûkuned-nâmeler ve hüccedler aldılar. Ve Hâcib Zekerıyyâ'yı ki gâyet 'âkıl ve kâmil ve zeyrek ve kâr-dândı. Ve evvelden Sultân kapusunda hicâbet ve beğler selâmlatmağa müştegildi. Ve Rûm'da söylenilen gayri biş dil bilirdi ki Ana dolu'da ve Rûm ilinde söylenirdi. Şöyle ki her vakit ki bu dillerden birinde tekellûm kılardı. Halkın gumânı ve zannı şöyle olurdu ki asıl ve neseble ol tâîfeden sanurlardı. Sultân Gıyâse'd-dîn varub istemeğe ihtiyâr etdiler. Ol 'ahid-nâmeler ve mektûbları bir çoban değneğin oyub içine koydular ki hiç kimsenin zann ve gümânî olmazdı. Ve

¹⁵⁵ Harekât-u sekenât: Kımıldamalar ve duruşlar.

¹⁵⁶ Be-der-i münir: Dışarıdan gelen, ışıık, nur.

Zekeriyyâ'yı keşîş donuna koydular. Ve onunla bir kavl-ü karâr etdiler ki eğer bu ulu mu'zzam iş senin elünle müyesser olursa ki hakk teâ'lâ muî'n olub Sultân yine taht-ı mevrûsuna gele. Her ne ki ol hâlde beğlerden ve ekâbirden iltimâs ede. Ondandır etmeyeler. Ve ol dahi bu bâbiçün ânlardan hüccetler aldı. Ve "Allah'ın inayetiyle"¹⁵⁷ Sultân'ı istemeğe güneldi. Sultân Gıyâse'd-dîn dahi bir müddet evin ehl-ü 'iyâlin âdada koyub Alâmân iline varmışdı. Alâmân beği ona firâvân-i nea'm ve emvâl virmişdi. Ondandır dönüb âdaya gelmişdi. Çün Zekeriyyâ ol âdaya irişdi. Sultân'ın sarâyın sordı, gösterdiler. Ol sarayın yöresinde geçib yürüdi ki bir kişi eline gire ki onun geldüğün Sultân irişdüre. Ol gün ahşamadeğin yürüdi. Sırrın âşikâre kılacak bir kimse bulamadı. Hâ ib ve hâif gerü döndü. Ol gice, [64] bir virâne içinde yatdı. İrtesi gerü ol mâkama geldi. Ve mutazır oldu ki ol hâl Sultân bî-zevâlin meşiyetinden niceyüz göstere. Öyle vaktinde gördi ki şehzâdeler; 'İzze'd-dîn ve 'Alâû'd-dîn hassa-i nûgerleri ve kûllarıyla seyrâne binmişler, nesne söylemedi, vardılar, seyrân idib bir hoş menzil-ü merg-zârda ki envâ'-ı ezhâr ve reyâhînle müzeyyendi. Ve elvân-ı eşcâr ve serv-i çimenle ârâste ve enhâr-ı revân olub akardı. İnib lehv ve lu'be şurû' kıldılar. Ve nice ki oğlancıklar 'âdeti dir suda dolâb değirmencikleri düzmeğe başladılar. Ve hâl-i delîl iderlerdi ki eğerçi felek değirmeni bizim murâdımızca dönmez kâm-rânlık ve şâd-mânlık suları ayırklar argında akar ola ki bu fâl hükmi birle kuvvetden fii'le gele. Ve bu hezl-i cedde döne.

Müfrid :

"Oyun masasında açılmış olan bir çok fal, yıldıza uyum sağlayınca gerçekleşdi."¹⁵⁸

Hâcib Zekeriyyâ, Melik 'İzze'd-dîn Keykâvus kâtına ki nakkâş ve "Sizi şekillendirdi ve şeklinizi de güzel yaptı"¹⁵⁹ teâ'lâ-i takaddüs-i vücûd-ı kâr-gâhında onun gibi sûret tasvîr etmemişdi. Vardı ve bî-muhâbâ yanağından öpdü. Sâh-zâde ol küstâhlıktan gâyet kakdı. Ta'cîl bindi, nûgerleri dahi gâyet şitâbdan Zekeriyyâ ne tanımayub ardınca gitdiler. Fî el-hâl varib bu hâli

¹⁵⁷ Öztürk,a.g.e., C.I,s.98.

¹⁵⁸ Öztürk,a.g.e., C.I, s.98.

¹⁵⁹ Kurân-ı Kerîm, 40/66.

atasına 'arz etdi ki bir keşîşi bunun gibi bî-edeblik takdîm kıldı. Sultân iki hâcib gönderib ânı buldurub getirtti. Çün içeri girdi ândan sua'l etmeden Müfrezûm'e buyurdu [65] ki ; iyi hüûkm siyâsete yetüreler. Zekeriyâ'ı Hâcib ol korhudan bornosun yukaru kaldırdı ki âlnı ve hâcibi göründü. Sultân fî el-hâl ânı bildi ve Müfrezûm siyâsetinden dilek idib kurtardı. Ve ahvâl-i tefahhusiçün alıkodı. Ve Pârsî dilince haddâmdan birine ayıtdı; ânı birünüz halvetinize eletün şol vakit ki saray halvet ola, getüresiz, dedi. Çün sarây halvet oldu , Zekeriyâ'yı okudu. Zekeriyâ gelüb yir öpdı, duâ' ve senâ kıldı. Sultân buyurdi ki; kardaşım nite dir? Cevâb virib ayıtdı ki; üç 'azamet ve zirve-i rifa'tde felek onun murâdı üzere medâr kılur. Gürcistân memleketin ve cihân-ı vilâyetin müsahhir etdi, dedi. Bu makâlât esnâsında Zekeriyâ tebessüm kıldı. Sultân ahvâli istifsâr buyurub, sordı ki gülmeğün ma'nâsı ne dir? dedi. Zekeriyâ ayıtdı; icâzet olursa dahi yakın varayım ve ahvâli kemâ-hiye 'arz kılayım, dedi. Emr-i muta'¹⁶⁰ işâreti mûcibince yakîn vardı. Ve ahvâli evvelinden âhirine Sultân'a takrîr etdi. Ândan sonra ayıtdı; Yağıbasan oğlanları Muzafferî'd-dîn Mahmûd ve kardaşları zahîrî'd-dîn ve Bedre'd-dîn ve bâkî Uç Türkü beğleri hgizmet ve duâ' kılurlar ve mesîhâ gibi Sultân-ı devleti ihyâsıandan dem urarlar. Ve ol bâbda yed-i beyzâ gösterirler. Ve memleketin kalan beğleri ve ser-leşkerleri dahi onlarınla 'ahd-u peymân idib ând içmişdiler. Uçda her birinin mektûbu ve sevgend-nâmesi deyü değneği açub mektûbları Sultân önüne kodı. Çün Sultân 'ahid-nâmeleri mütâlaa' kıldı. Eğerçi yüreği [66] kardaşı cevrenden mecrûhdı. Rikkat idüb gözlerinden yaş revân oldu. Onun fevtine tee'ssüf ve telehhüf kıldı. Pes, Melik Müfrezûm okudu. Ol vaka' ona dedi. Ve üç gün 'azâ ve bükâ şerâitin yerine geturdi. Dördüncü gün Müfrezûm'a ayıtdı. Memâlik-i Mevrûse mürâcaa't kılurum. Melik cevâb virdi ki; eğer pâdişâhın 'azmi muhakkak olursa hazâin ve emvâlden nem varsa pâdişâhındır. Âlsun tasarruf kılusun. Ve bu kûl dahi yırağım idib pâdişâhın hümâyûn-ı rikâbı hizmetinde bile giderim, dedi. Bundan, ondan kızını Sultân'a virmişdi ve oğlum Sultân'a mülâzım kılmışdı. Sultân Müfrezûm'ın cümle akrabâsı hûb-ı va'delerle müstezher kıldı. Be-kadr-i imkân

¹⁶⁰ Emr-i muta': Emiri yerine getirme, emire boyun eğme.

her birine tâzeena'mve ihsân mebzûl kıldı. Ve gemilere ve kadirgâlara girib 'azîmet kıldılar. Çün İznik'e irişdiler. Fâsliyûs Sultân'a gitmekden mâni' oldu. Ve ayıtdı ki; ben Sultân Rûkne'd-dîn oğluyla yemîn-i mugalliz, idüb muhkim ahd-u peymân bağlamışım ki hiç vechle ânı sîmağa çare yokdur, dedi. Birkaç gün bu kâl-u kâlde mükâleme kıldılar. Âhirü'l-emr, iş bunun üzerine mukarrir oldu ki herne ki Selçûkîler, Rûm vilâyetinden tâ Konya haddine değin ki şehirler ve kala'lar almışlardır. Hûnâs ve Lâdîk ve kalan kala'leri Fâsliyûs nâiblerine teslim edeler. Ve sultân iki oğlunu Zekerıyyâ Hâcib'iyle İznik'de Fâsliyûs kâtına koya.kendisü geçe gide. Çün ki Konya'ya varıp tahtına atura. Ol kala'ları Fâsliyûs'un mu'temedlerine teslîm kıla.Ol vakit Sultân'ın oğulların Zekerıyya Hâcib'le Fâsliyûs Sultân'a göndere. Bu takrîrle Sultân ve Mûfrezûm 'azîmet etdiler. Ve uç etrâfına irişdiler. Çün [67] birkaç gün bunun üzerine geçdi. Hâcib Zekerıyyâ Fâsliyûs kâtına vardı ve ayıtdı. Pâdişâha ma'lumdur ki şâhzâdeler nâzik-i tab' ve nâzik-i perverd olurlar, dâim bir yerde oturmakdan melûl olurlar. Şâyed ki bu kabdan mizâclarına inhirâf vâki, ola, dedi. Fâsliyûs destûr virdi ki, şimden gerü her iki günde bir kerre iki kerre, bir sabâh bir ikindin seyrâne binsünler. Ve İznik'in etrâfında tenezzüh ve teferrüc kılalar, dedi. Ve birkaç kişi kendü havâsından onlara mülâzım kıldı. Hâcib Zekerıyyâ Fâsliyûs'un adamlarını enâ'mla, merhûn-ı enâ'm ve ihsân kıldı. Ve letâif-ı hiyel emsâl ve hikâyât birle tîmâr ve iktâ' adamığla da'vet idüb kendülere dönderdi. Şöyle ki onların hâtırları dönüb kadîm yurdlarından ve Fâsliyûs hizmetinden usandılar. Fâsliyûs'un havâsından biri ki, müvekkillerin mukaddemi idi. Bir gün Hâcib Zekerıyyâ'yı halvet buldu. Vakti fırsat görüb Zekerıyyâ'ya ayıtdı ki; niçün bu şehzâdeleri bu kayddan halâs etmezsin. Bu firâk-ı hicrân bendende niçidek olasırlar, dedi. Zekerıyyâ cevâb virub, ayıtdı ki; hay! Bu sözi gönüle dahi getürmek gerekmez değil ki dile Fâsliyûs'la 'ahd-u peymân etmişimdir. Ve oğullarını Lâdîk ve Hûnâs ve gayri kala'ler teslîmiçün dutu komuşdır. Nicesi muhâlefet etmek ola, dedi. Ol Rûm cevâb virdi ki bu denli söyledüğün sözler bir yıl dır ki dağ ve sahrâdan eser ve geçer. Bu ma'nâ bahâne dir ve 'âkıllar bâzârından ona bahâ nedir? Bu cemâa't ki Fâsliyûs kalbinden şehzâdelere mülâzım ve müvekkil durular. Cemî' benim hîşâvendim ve hem-râzlarım dururlar. Ben onlara letâif-i kelimât

birle da'vet dâiresine çekin ve bu hikâyeti [68] onların kulağına koyayın şöyle idin ki, şehzâdeler hizmetinde saâ'det ve selâmetle Sultân hizmetine varalum ve ol mnemâlikden kala'ları ki Fâsliyûs nâibleri teslîm olmağa ma'hûd olmuşdır. Verdirmeyalım ve bu iki hizmet vesilesi birle bize ol yirde ve iklimde bir yüz suyu hâsıl ola, dedi. Zekerıyyâ sandı ki, Rûm mekr ve hiyel kılur ki, onu söze çeküb fikr ve endîşesi neydiğini bile. Fâsilyûs hizmetine ma'lûm kıla. Hiç bu sözleri kulağına koymazdı ve râzı olmazdı. Rûm, İncîl ve Salîb hâzır etdi. Ve ânlara ândlar içdi ki bu sözi ihlâs ve i'tikâdla gerçek dirim. Ve bu sözde hîle ve yalanım yokdır, dedi. Zekerıyyâ ayıtdı; eğer senün yârların ve hişâvendlerin mecmû'i gelüb hâzır olub incîl'e ve haça ând içelerse ol vakit benüm gönlüm mutmain olubn inanurum, dedi. Rûm her birini halvetde okuyub , imtihân birle söze çekdi. Ve her birinin mizâcına göre kankısın ki kâbil-i salâh görürdi. Ma'cûn terkîb ederdi, tâ dükeline 'azm-i ittifâkına yâr idüb 'azme câzim oldular. Bir gün ikindü vaktinde şâhzâdeler âva bindiler. Bir şikâr-gâha vardılar ki, envâ'-i mütenezzihât ve reyâhin birle arâste ve nahcîr ve şikârlar birle pîraste idi. Her yana ât seğirdib âv ve şikâr düşürürlerdi. Nâ-gâh-ı ittifâkla ormandan bir âzulu donuz çıkdı. Ona kasd etdiler. İslâm vilâyeti tarafına kaçdı. Kendü canın halâs kılmağ için ol tarafa penâh-ı talebiçün kaçırdı. Ayıtdılar; bu iyü fâl ve 'alâmet ve delâil-isalâhdır ki zâhir oldı,[69] dediler

Beyit :

“Bugün cihan istediğimiz şekli aldı. Dönen fekek, bizim emrimize girdi.

Allah'dan ülkenin menşuru, kimseye borçlu olmadan bizim adımıza çıkdı.”¹⁶¹

Pes orman yolun tutub donızı kırmak bahanesiyle gâh seğırtü gâh yürüte gitdiler. Çün erteye değin sordılar. Zulmet-i deycûr-i kisvet-i nûra mübeddel olub sabâh olduğu vakit İslâm hudûdına irişdiler. İn önünde “Hayyâ âlâ'l-selâh, hayyâ âlâ'l-felâh” elfâzın işitdiler. Ol aralarda uç halkın istimâlet etmekde ve her birinin mühimmâtın ve maksâdın görmeğe meşğûl idi. Ve

¹⁶¹ Öztürk,a.g.e., C.I,s.103.

Konya'ya varmamışdı. Zekerıyyâ Hâcib Sultân'a ulağla adım seğırtirdi. Biti yazub ayıtdı; zinhâr kala'ları virmesünler ki üşde biz kurtulub geldik. Ve hasmın murâdı şîşesi üşendi. Ve şehzâdeler selâmet ve saâ'detle İslâm diyârına geldiler. Çün Sultân bu haberleri işitdi. Gâyetde şâdî ve ferhunde-i şâd-mânlık külâhını kâm-rânlık feleğine dönderdi. Ve ayıtdı ki; "Yüce Allah'a hamd olsun."¹⁶² İlkbâl delâili ve saâ'det muhayyeli zâhir oldı. Ve baht-ı müsâi'd-i devlet-i muâ'zıd olub rây ve endişelerimiz muvâfık düşdi,dedi.

Şiir :

"Şansı yardımcısı, bahtı açık olan kimse, dünya durdukça her işinde başarılı olur.

O kimse kutsal ruhdan güç ve ilahi kaynakdan ilham alır. İsteddiği her şey gerçekleşir.

Ne düşünürse kader onu yerine getirir, ne hedeflerse şans onun yolunu açar."¹⁶³

[70] Sultân Gıyâse'd-dîn ferahından uç etrâfının mühimmâtın düzdüb ve beğlerden ve serverlerden her birini nevâziş ve ikrâma ihtisâs idüb her birünün maksûdların yirine yitürdi. Ve Konya'ya müteveccih oldı.

ZİKR-İ MUHÂSARA-İ SULTÂN GİYÂSE'D-DÎN KEYHÜSREV BİN KILIÇ ARSLÂN NURU'L-LAH- MERKEDE-İ MAHRUSA-İ KONYA-RÂ

Konya halkı Sultân'ın kudûmundan haber işitdiler. Sultân Rükne'd-dîn vefâ-dârılığıyla ve oğlu İzze'd-dîn Kılıc Arslân hizmetinde sadâkat kuşağın berk bağlanıb savâş ve mümânaa't yırağın kıldılar. Ve haber gönderdiler ki biz Sultân Rukne'd-dîn'le oğlu vilâyeti ve memleketi 'ahdiçün ând içüb, 'ahd-u peymân kılıb dururuz. Ol 'ahdi âyrakı idesi değülüz, dediler. Nahvet şeytânı siyâset nîrânını müştai'l kıldı. Sultân gâyet gazaba gelub kakdı. Ve buyurdu ki; Konya'nın bağların zarar baltaları ve dehr-i kahırları birle kat' etdiler. Ve bağlar içinde ki köşkleri ve kasrları külüngle yıkdılar. Ve intikâm kazmaları birle harâb kıldılar. Bu cümlesinden Konya halkının hâtrına teşvîş ve infîâ'l

¹⁶² Öztürk,a.g.e., C.I,s.104.

¹⁶³ Öztürk,a.g.e., C.I, s.104.

irişmişdi. Ammâ Sultân Kılıc Arslân onlara ayıttı ki, ben bilürüm ki 'ammem benüm kaffe-i etbâ'm ve eşyâ'mı bi'l-küllîye bu aradan kal' etmeğe kuşanıbdır. Çünkü eli irişe size ibkâ ve muhâbâ kılasır, değüldür. Siz hân mânâsız ve ehl-ü 'ıyâliniz musâlihiçün gereğidir ki bî-fâide yere fırsatı fevt etmeyesiz. Ol nesne ki hâliniz salâhına 'âid olur. Âsân tarafıyla takdîm kılasız. Eğer benüm cânıma amân virürse ulu [71] ni'met ve ganîmet dir, dedi. Ânlar dahi Sultân'ın işâreti mûcibince Sultân Gıyâse'd-dîn-dîn hizmetine haber gönderdiler ki çün kardaşın merhûm Sultân Rûkne'd-dîn siz Konyâ'da iken muhâsarata meşgûldi. Ve bizüm şefâa'timizki envâ'la hizmetine iblâğ ederdik, kabûl etmezdi. Ve zât-ı eşref ve nefis-ı mutahhari vikâyeti cihetiçün bunca yıldan atadan, dededen kalmış emvâlimiz sarf oldu. Tâ âhirü'l-emr, selâmetle kardaşının mazarratından halâs olub mâl ve esbâb ve etbâ' ve evlâdla gurbete 'azîmet etdin vegitdin. Çün şimdi mübârekliğinle 'avddet ettiğin yümn -i ma'delet ve hüsn-i şefkatinden böyle ummâzdık. Ol tazarru' ve istikânet neydi, ve şimdi bu tecebbür ve tahavvür nedir? dediler. Sultân buyurdi ki; ol vakit benüm tâlî'm nuhûsetde idi. Her ne tedbîr ki kılurdım. Heybet ve hüsrândan özüne nesne hâsıl olmazdı. Ve sizden ol nesne ki hürmet-i harîm-i saltanat ve hidmet-kârlıg ve hevâ-dârlıkdır, zuhûra geldi. Ve saî' idib komadınız ki tavârik-ı hadisâtından ber mekrûh-ı gubârî bana ve benüm bâr-gâhıma irişe. Bu cefâ ol vefâyâ ne münâsebeti var. Bu huşûnet ki hilâf-i 'âdet size irüşür, ondandır dedi. Konya'nın a'yânı cevâb gönderdiler ki biz dâim bu devletin vefâ-dârlıgında ve siz şâhzâdelerin nâmusı âyîninde sâî'-i dirîğ etmeyü gelmişiz. Bu devletin hümâyı sayesinde hemîşe emin-ü amân içinde hiç ziyân ve zahmet bize irişmemişdir. Her birimiz be-kadr-i hâl atalık ve kardaşlık ve oğulluk hitâbıyla muhâtab olurduk. Ve şimdi [72] hakîkatdir ki çün elümüzi fuzûllük eteğine urub başımız edebsizlik yakasından çıkardık. Sultân-ı 'âlem hod-kendü kardaşı oğluna bizden şefkalürikdir. Lakin eğer taht ve şehri teslîm etmekde müzâika zuhûra gelurse maksûdımız ikinüzin salâh ve felâhından gayri değüldür. Ve bu kûlların tevekkü'i ve âmâli oldur ki, pâdişâh kardaşı oğluna ol ihsânı kıla ki atası şehzâdelere kıldı. Ve omlara refîk-i selâmet ve karîn-i saâ'det hıdmetinize gönderdi. Ve ol cemâat ki bî-hürmetlik etdilerdi. Tîg-ı tevbîh ve ta'rîk birle

müstea'sıl ve makhûr kıldı. Pâdişâhdan dahi onun 'ivazı "Kim ortaya bir iyilik koyarsa, ona on katı verilir."¹⁶⁴ mütevakki'dir. Ve der-gâh mülâzımlarından ve erkân-ı devletden iltimâs oldu ki etrâf memâlikden bir tarafı bu şâhzâdeye bildüreler. Ve onun mahsûlâtını bunun ihrâcâtı kifâyetine koyalar. Çün pâdişâhın 'âtafet ve şefkati sıla-i rahim riâ'yetine ma'tûf olmuş ola. Ve bu ma'nâ muhakkak ola. Hizmetine Sultân zâde ile delûm, varıb dest-bûs-ı eşrefe irişüb müşerref olsun. Ve şehriyâr dâhi fâl-ı meymûn¹⁶⁵ ve ahter-i hümâyûn birle şehre girub teşrîf-i huzûr-ı erzânî buyursun. Bu haberi Sultân hüsn-ü istimâ' birle işitdi. Ve mahall-ı ahme'd ve irtizâya makrûn kıldı. Ve Tokat vilâyetini atası Sultân Rükne'd-dîn tasarruf etduğı gibi mukarrir kılıb menşûr ve mestûr oldu. Ümerâ ve a'yânîçün dahi tîmârlık mua'yyen olub takrîrler mevki' oldu. Gelen kişilerle birkaç hâsekîleri eline virüb şehre gönderdi. Çün Konya'nın [73] a'yânı ve ekâbiri 'uhud ve menâşiri mütâlaa' kıldılar. Şâhzâde âlub 'emmüsi kâtına vardılar. Çün Sultân'a kardaşı oğlu geldüğün ilâm etdiler. Şâhzâdeleri istikbâle gönderdi, vardılar. Şerâit-i i'zâz ve iclâli yirine geturdiler. Çün şâhzâdeler dönüb Sultân kâtına irişdiler. Sultân Rükne'd-dîn oğlu 'emmüsi kâtına gelüb hizmet yerin öpdü ve diledi ki el kavuşurub âyağın dura. Sultân men' etdi ve kendü kâtına okuyub, öpdü. Ve işâret etdi, dizin çöküb oturdı. Sultân istimâlet-i tamâm virib hâtrın sordı. Ve gereğı gibi mükâleme ve mülâtıfa kılub, korhu ve teşvîşi hâtrından zâil kıldı. Ve pâdihâne teşrîf-ü hila't ve la'l düğmelü nevrûzî börg ve murassa'-ı kur kuşak ve âltun kurlu kılıc ve murassa'-i eyer ve uyanlı iyü ât virdi. Ve buyurdi ki; memleketin mühimmâtından memalik-i etrâf ve cevânibin ihtiyâtından ferâgat hâsıl olunca birkaç gün Gavale kala'sında ikâmet ede. Ondan sonra şâd ve kâm-rân-ı mahrûse-i Tokâd'a 'âzimet kıla. Ve ol hurrem diyârda mütemekkin ola.

ZİKR-İ DUHÛL-I SULTÂN GİYÂSE'D-DÎN KEYHÛSREV BİN KILIÇ ARSLÂN DER ŞEHR-İ KONYA VE CÛLÛS-U BER TAHT-I SALTANAT

¹⁶⁴ Kurân-ı Kerîm, 6/161.

¹⁶⁵ Fâl-ı meymûn: Uğurlu, bereketli işaret, talih.

Şiir :

“Seher vakti padişah uykudan uyanıp, toprak güneşin ışığına öpücük verince ,

Padişahın der-gâhından feleğin kulağını patlatırcasına gürültü, patırtı yükseldi.

Davul zafer sesini çıkarmağa, [74] fetih padişahın der-gâhının toprağını öpmeye başladı.

Gölgesi dünyaya sığınak olan padişahın siyah şemsiyesi (çetr-i siyah) dikildi.

Yaradanın verdiği güçle cihan hakimi, padişahlık der-gâhının önünden atına bindi.”¹⁶⁶

Çavuşlar âvâzı ve mutribler sâzi ve nây-ı rûyîn gülgülesi zemin-ü zâmânı tezelzüle getirdi. Âyîn-ü tertîble Konya şehrine ki ânda bir sâa't hayâtda olmak “Bin aydan hayırlı”¹⁶⁷ dır.

Ebyât :

“Sanki cennet bahçesini kısıkandırıyor. Sanki İrem bağı onun güzelliğinden utanarak yüzüne perde çekmiş.

Sanki Mısır şehri, ona saygı ve sevgi göstermek için Nil nehrinden onun toprağından üzerine elbise yapmış.

Nergis gözlü gül yanaklı güzellerinin çokluğundan Farhar ve Hallah şaşkınlık içinde kalmış.

İnsanları baştan çıkaran güzellerin şeker dudakları, züfleri ve benleriyle gönülleri avlayıp tuzağa düşürmektedir.”¹⁶⁸

Oğuz boylarının mecmû'-i çerileri hâzırdı. Deryâ-i ahzar gibi coşân ve i'dâd-ı imtâr gib bî-pâyân.

Kıta' :

[75] “Onun askerlerinin kaldırdığı toz, şeytanın yoluna kesmiş. Onun heybetinin korkusu, taşlanmış devi bitkin bırakmış.

¹⁶⁶ Öztürk,a.g.e., C.I,s.108.

¹⁶⁷ Kurân-ı Kerîm, 97/3.

¹⁶⁸ Öztürk,a.g.e., C.I,s.108,109.

Kader onun büyüklüğünden şeraitin durumunu güçlendirmiş. Kaza onun haşmetinden şirk işini aksatmış.¹⁶⁹

Saa'det-i müsâi'deti ve devlet-i muvâffakatı ve behcet-i murâfakatı birle hem-'inân şehre girüb âbây-ı kerâm-ı tahtına geçdi. Zemîn-ü zamân bu beyitle serâyân-u gûyân oldular ki.

Beyit :

“Bugün saltanat tahtının başı büyümüştür. Çünkü gazi padişahın gölgesi onun üzerine düşmüştür.”¹⁷⁰

Envâ'-ı ibtihâc ve efrâh-ı havâs ve 'avâm hâtrına irişüb umûr-u dîn ve devlet-i kemâl siyâsetle intizâm buldı. Ve “Ey Davud, seni şüphesiz yeryüzünde hükümrân kıldık, o halde insanlar arasında, adaletle hükmet hevese uyma.”¹⁷¹ Hümmü birle memâlik-i zimâmı kabza-i iktidârına alub temellük ve tasarruf kıldı. Ve cihânı 'adl ve dâdıyla ma'mûr etdi.

Nazım :

“Büyüklük tacını başına koyunca ondan kendisiyle birlikte tac da mutlu oldu.

Yıkık olan yerleri onardı , kederi olanların kalbini kederden kurtardı.”¹⁷²
Ve hezâin kefelini götürüb beğlere ve hadem-ü haşeme tefrika etdi. Ve Müfrezûm'ün etbâ'ına her birine mikdâr ve menziletine lâıyk teşrîfât-ı pâdişâhâne ve salât-ı hüsrevâne buyurub hoş gördi. Mecmu'-i gönüller [76] mutâvâa'tına ve diller mehemdetine münşerih ve muntalik oldu. Ve rûzgârın gerden-keşleri mu'tî ve münkad oldular. Ve Müfrezûm'ı ulu mansıb ve mertebeye irişdirdi. Ve havâs ve mukarriblerini ki, kendüyle gurbet çekmişlerdi. Fünûn-ı imtinân ve durûb-u ihsân birle behremend kıldı. Ve menâsıb ve merâtıb erzânî kıldı. Ve Mahrusa-i Malatya Melik 'İzze'd-dîn Keykâvus'a ve mülk-ü Dânişmend ilini Melik 'Alâü'd-dîn Keykubâd'a virdi. Ve etrâf meliklerine ve pâdişâhlarına ki zemâne hâlî diliyle kendü sıfatını 'alem halkı mesâm'ına bu 'ibâretle irişdirirdi ki:

Beyit :

¹⁶⁹ Öztürk,a.g.e., C.I,s.109.

¹⁷⁰ Öztürk,a.g.e., C.I,s.109.

¹⁷¹ Kurân-ı Kerîm, 38/26.

¹⁷² Öztürk,a.g.e., C.I,s.110.

“Dünyada her işi düzene girdi. Öyle ki, Çin ceylanının atağı, aslan topluluğunun ormanı oldu.

Karışıklık sadece eğlence meclisindeki çenginin zülfünde gam ve üzüntü sadece sâkinin gözünde kaldı.”¹⁷³

Nâmeler ve elçiler ve hediyeler gönderdi. A'lâ-i saâ'det ve müsâi'd-i devletinden i'lâm etdi. Ve Şeyh Mecide'd-dîn İshâk'ı ki Sultân'ın gıybeti ve gurbeti zemânında Rûm'dan Şâm diyârına intikâl etmişti. Bu mesnevi ebyâtı inşâ kılub da'vet etdi. Ve nâme bu tevkî'le mevki' kıldı. “Allah kapıları açan ve gerçek yardım edendir.”¹⁷⁴

KEYHÜSREV BİN KILIÇ ARSLÂN DER HASB-İ HAL-İ HÜDEŞ

“Asi ve pâk kişiliğin sahibi, kardeşlik meclisinin üyelerinin tacı.

Yakınlarının şerefi, dünyanın bir tanesi, İslâm'ın dayanağı, dinin büyüğü İshak,

Aziz ve uygun bir dost, meleklerin canı gibi kerkese gerekli olan,

Mahşer gününe kadar yaşa! Makamın ve mevkiin giderek artsın!

Âfetin eli sana dokunmaktan sakınsın. Fitnenin gözü senin zatından uzak kalsın.

[77] Ey veli huylu, ey sünneti Peygamber'inkinden olan. Eğer bu süre içinde,

Zalim feleğin içinden neler çektiğimi söylersem, kalemimin ucundaki mürekkebin kan olur.

O baştaki insanlar topluluğunun bize nasıl hayatı haram ettiğini gördün.

Padişahlığı zulümle elimizden aldı. Merhametsiz birinin eline verdi.

Ben Cem gibi kalbim üzüntüyle dolu olarak dünyada oraya buraya savruldu.

Bazen Şam'da bazen Ermen'de bazen dağlarda bazen ovalarda yer tuttum.

¹⁷³ Öztürk,a.g.e., C.I,s.111.

¹⁷⁴ Öztürk,a.g.e., C.I,s.111.

Bazen timsah gibi denize, bazen kaplan gibi sahraya girdim.

Bazen İstanbul'da, bazen Leşker'de bazen Mağrib'de bazen Berber'de kaldım.

Bir süre, iki renkli dünya yüzünden benim işim, at üzerinde elimde kılıç Frenk'lerle savaşmak oldu.

Savaşlar görüp harplar ettim, Darbeler indirip, yaralar aldım.

Bazen de kötü tabiatlı dostlarımın peşinde gam ve pişmanlık yemeğini tattım.

Dostlarım kanadı kırık bir şahin gibi benim gibi dünyanın her yerine dağıldılar.

Hakk'ın lütfü tekrar bana cemalini gösterip, dönen felek de vefa da bulununca

İyi rüyalar görmeye başladım. Onun etkisini rüyamda görüyordum.

Alaman tarafına yöneldiğim zaman orda bir müjdeci imdada yetişti.

Hasmımın öldüğünü ve ülkenin karılığını haber vererek 'Ülke sana yüzünü gösterdi, neşelen' dedi.

Ülkenin büyüklerinin mektublarını ve eşrefin seçkinlerinin haberini getirerek

Dedi ki; Biz hepimiz senin destekçileriniz. Ey kurtarıcı! Bil ki biz senin adamlarınız.

Hepimiz kurtuluş ayetini okuyoruz. Gözlerimiz yolda seni bekliyoruz.

Her an ilham yolundan bir haberci beklerken, o 'Acele et ayaklarını hareket etdir.' dedi.

[78] Deniz sahiline geri döndüm. Orda denizden ve yüzmekten nasıl korktum.

Deniz hikâyesini kısa kesiyorum. Benim gördüğümü sen bari görme.

Kendi isteğimle Borgulu tarafına gittim. Orada kanadı rüzgarda olan bir ülke buldum.

Orada birkaç fesat kin peşinde koşmuş, zulüm atına cefa eyerini atmış

Halk onların eziyetinin üzüntüsünde. Kimse gülen yüz görmemiş.

Tanrı koruyucum, destekçim ve yardımcım olunca onlar saldırılarım karşısında dağıldılar.

Sonundan bahtımız açıldı, ülke baştan başa kurtuluşa erdi.

Ülke bizim ve sizin emrinizin altındadır. Dünyada bizim adımız ve sizin arzunuz hakimdir.

Bizim davamızın üstünlüğünden dostlarımız, düşmanlarımızın hepsi etrafımıza toplandı.

Haberin olsun, senin yerin artık burası. Başında çamur da olsa onu burada yıka"¹⁷⁵

"Allah'ın izniyle bu yazı bana aittir. Allah bize yeter. O, en iyi vekildir."¹⁷⁶

Onı yine memleket-i rica'ta da'vet idüb huzûr-ı müteberrikiçün irsâl buyurdi. Çün bun letâif-i kıdvete'l- tavâif-i Mecde'd-dîn hizmetine irişdi. Hurrem ve şâdân olub mübtehic ve müstebşir oldı. Ve Sultân'ın mübârek dîdârı idrâkına ikdâm kılub Rûm'a 'azim etdi. Ve gelmekde müsâraa't ve mübâderet kıldı. Ve pâdişâhın likâsı mülâhazasıyla aksâm-ı ifrâh ve esbâb-ı inşirâh-ı hâtr-ı şerîf ve zamîr-i 'azîzinde muzâa'f oldı. Ve tilâveti sahâifinde ve evrâdî vezâifinde Sultân'ın duâ' ve senâsında ziyâde kıldı. Sultân dahi Şeyh'in mübârek kudûmi ikbâl ve tala't-ı meymunî mütâlâa'sı birle a'tâf ve eltâfı izdiyâde oldı. Ve i'zâz ve ihtirâmında mübâlağa kıldı. Ve her gün bir birisine muhâverât ve mücâveret kılub, "Sevdiğim ben, ben sevdiğim. İkimiz bir bedende iki ruh gibiyiz."¹⁷⁷ menzilesüne irüşüb istervâh ve istinâs-ı tamâm hâsıl oldı. Sultân Melik İzze'd-dîn'i Şeyh mürâfakatında mahrusa-i Malâtıya'ya gönderdi. Tâ ki [79] onun murâfakatı ve mücâleseti yümni berekâtında iki cihân kâmrânlığı esbâbın tahsîl-i amânı câvidânî birle kendüzni müretteb ve mühezzeb kıldı. Ve Melik 'Alâü'd-dîn Keykubâd'ı dahi bir cemâa't-ı efâzıl ve a'yân ve ehl-i temyîz-i emâsil¹⁷⁸ birle mahrusa-i Tokât'a veridebi. Ve kendüzi devlet emûri mürââ'tı ve pâdişâhlık ve cihân-bânlık erkânı ma'deletine meşgûl oldı. Ve şerîa't-ü hakîkat nâmûsu ânun hümâyûn-ı rüzgârında uc azamet ve zirve-i rifa'te irişdi. Her gün selâmlık suffesinde serîr-i

¹⁷⁵ Öztürk,a.g.e., C.I,s.111,112,113.

¹⁷⁶ Öztürk,a.g.e., C.I,s.113.

¹⁷⁷ Öztürk,a.g.e., C.I,s.113.

¹⁷⁸ Temyîz-ü emâsil: Seçkin ve itibarlı, kimseler.

memlekete¹⁷⁹ oturub kâdî ve müftü huzârunda mazlûmlar şikâyetin ve deâvî ve kazâyâ dinleyüb katî'-ı deâvî ve fasl-ı husûmâta kâdî ve e'mme huzûrunda hüküm idüb faysala yitürürdü. Bunun zemânından Sultân 'Alâe'd-dîn zemânın âhîrinedek Rûm pâdişâklarının 'âdeti böyle olurdu ki penc-şenbe ve du-şenbe günlerinde elbette oruç tutub dâd-gâhda hâzır olurlardı. Ve ol iki gün ikindüye değin mazlûma 'adl ve dâd ederdi. Şerî' kazâyayı kâdıya havâle kılurlardı. Ve dîvânı ve 'örfî muâ'melâtı sâhib-i dîvân-u küttâb-ı faysala yitürirlerdi. Sultân yılda bir kerre şerîa't mahkemesine hâzır gelürdi. Eğer bir müddeî olsa ki, Sultân'la dea'vîsi ve sözi olaydı. Ol müddeî'yle kâdî kâtında berâber dururdu. Tâki kâdî ol kazıyyede her neki emir kılursa şer' muktezâsınca nâfiz olurdu. Ve Sultân'a hâletde hiç hürmet ve haşmet, şeria't nâmûsı riâ'yetiçün olunmazdı. Çün deâ'vî âher olurdu. Ve Sultân saltanat sarâyına nuzûl kılurdu. Kâi'de ileydiki ol gün kâdıya vazîfe cihetiçün kıymetlü teşrîf-i hila't, iyü eşgün katır gönderirlerdi. Bu ma'nâ Sultân 'Alâe'd-dîn devri [80] âhîrinedeğin muharrirdi. Rücû' etdik yine Sultân Gıyâse'd-dîn hikâyetine. Sultân ol vakit ki Konya'ya geldi. Ondan bir nâdir hareket sâdr oldu ki hiç kimsene beğenmedi. Ol nesne Kâdî Tirmizî - Allah rahmet eylesin- katl etdüğüydi ki ol rüzgârın helâiki ulusu ve küçisi ânun zühd-ü diyânetine ve vera' ve takvâ ve fetva ve siyânetine mu'tekid olmuşları ve ânı İmâm-Fakih Ebu'l-Leys Semerkandî 'ye benzedirlerdi. Ve ânun kadline sebep ol oldu ki cemâa't-i hussâd ve azdâd Sultân hizmetine 'arz etdiler ki ; Konya halkı şehri teslîm etmeyüb tevakkuf ve imtinâ' kıldıklarına mûcib oldu ki Kâdî fetvâ virmiş di ki Sultân Gıyâse'd-dîn'e ol kablden ki küffâra tevellî kılub küffâr diyârına menâhî-i şer'e mürtekeb oldu. Saltanat değmez deyü Sultân ol sebebden kakıb ona siyâset buyurdu. Ol nâhak kânın şûmluğundan üç yıl müddeti Konya'nın bağlarında ve bostânlarında fevâkih olunmadı. Ve zirâa'tları onmadı. Her yıl vakitsiz, sovuksan ve doludan telef olurdu. Çün âhîrû'l-emr Sultân'a ol sâhib-i garazlar iftirâsı ma'lûm oldu. Onlara ta'rîk ve tevbîh-i takdîm buyurdu. Ve ol etdüğü işden begâyet perîşân ve pîşîmân olub kâziyyenin sonunda kalanlardan çok

¹⁷⁹ Serîr-i memleket: Ülkenin, devletin tahtı.

özür diledi. Ve mümkün oldukça 'akâr ve mülk ve idrâr buyurub ânları râzı kıldı. Şol resme ki onların razıyyetleri ve musîbetleri haber olundu.

ZİKR-İ 'AZİMET-İ SULTÂN GİYÂSE'D-DİN KEYHÜSREV BE-FETH-İ ANTÂLYA

Bu gün Sultân 'âdet-i ma'hûd resmince saltanat tahtında oturmuşdı. Ve mazlûmlara dâd virüb zâlimlerden intikâm alurdu. Nâ-gâh bir bölük bâzargânlar [81] der-gâha gelüb yakaların yırtub feryâd-u figân idib dâd deyü çağırdılar. Ve ayıtdılar ki; ey hidîv-i heft-i kişver ve ey pâdişâh-ı bülend-i ahter¹⁸⁰. Biz kûllar bâzarganlar Harâsân ve 'Irâk etrâfından kesb-i helâl¹⁸¹ talebiçün rab'-i meskûnine¹⁸² vâhîsin ayağ altına âlub ı'yâlimiz nafakasiçün meşekkatler çekeriz. Issı-savık zahmetin çeküb dağlar ve beylikler ve denizler kat' idüb yürürüz. Bizüm 'ıyâl ve etfâlimiz ol kesb-i sebeble kulakları haber ve gözleri yollar gözler. Şol ümîde ki bir âta oğul yüzün göre veya bizden nâme ve haber işidüb ânlara tesellî kılıb hâsıl ola. Şimdiki halde Mısır diyârına varmışdık. Ve aslu ticâret idüb ferâvân-ı ganîmet ve ni'met ele getirmişdik. Çün İskenderiye'ye vardık. Ve bir müddet onda tevakkuf idib Frenk kumaşların ve Mağrib dansuklukların satun âlub yük bağladık. Gemiye girdik çün Antâlyâ şehrine erişdik. Antâlyâ hâkimleri ki Frenk melikleri kalbinden ânda hüküm ederler, bizi tutdılar ve suçsuz günâhsız bizi habs idüb nâtık ve sâmit-i kalîl ve kesîr nemiz varsa zulümle aldılar. Ne mikdâr ki yalvarıb meskenet gösterib tazarru' etdik, fâide olmadı. 'Âkıbet tanzla ayıtdılar ki; müslümânların Sultân'ı 'âdil pâdişâh dır 'adl ve şevket birle Konya'da Saltanat tahtında oturmuşdır. Ve ma'delet ve dâd-ı bisâtın mazlûmlar i'ânetiçün ârâste kılmıştır. Onun kapusuna varın tazallûm gösterin tâ ol çeri çekib gele sizin mâlinızı kurtarıb hakk-ı müstehakkına ire, dirler, dediler. Çün Sultân bu ma'nâ ânlardan işitdi. Onların zilleti ve killeti hâline rikkat etdi. Ve cemîyyet-ü gazabı evdi. Müstei'l oldı.

¹⁸⁰ Bülend-i ahter: Büyük, yüce yıldız.

¹⁸¹ Kesb-i helâl: Doğru yoldan çalışıb kazanma.

¹⁸² Rab'-i meskûn: Dûnyâ'nın insan buluran buluran kısmı.

Beyit :

[82] “Her şeyin sahibi olan Allah’ın huzurunda beyaz güne ve lacivertli renkli geceye yemin etdi.”¹⁸³

Ând içdi ki oturmayım ve dinlenmeyim. Tâ sizin emvâlinizi be-temâma ele getirüb size teslim kılmayınca eger bir nesne telef olmuş olsa hazînedен yirine koyam. Ben gurbet-i meraretin tatmışım ve zâlimlerin nekbeti okı benim cânım hedefine irişmiştir.

Beyit :

Ben siz düşkünlerin halini biliyorum. Çünkü sizin başınıza gelenler benimkine de geldi.¹⁸⁴

Gereğidir ki hâtrınızı melûl ve mahzûn tutmayasız, dedi. Ândan sonra mihmân-dârlara buyurdi ki; bunları bir, iyü yire konduralar. Ve iftikad ve taa’hhüd kılub râtibe ve vazîfe mua’yyen kılalar. Ona değin ki Sultân Antâlya tarafına ‘azim ede. Ertesi çün seyrândan dönüp saltanat sarâyına nüzûl etdi. Hân-u şâlân¹⁸⁵ getirdiler, yediler ve götürdüler. Der-gâh münşîlerine pervâne erişdi ki etrâf-ı memâliğe ‘asâkir cem’içün nâmeler kaleme getüreler. Tâne denlü Etrâk ve Ekrâd leşkeri ve gayri tavâif varsa alât ve ‘adde ve ühbet-i kâmil birle saltanat der-gâhı hizmetine hâzır olalar. Ve gelmekde müsâraa’t ve mübaderet kılalar. Çün nâmeler yazulub muvakkî’ oldı. Kussâd-u müsri’ler eline virib Irakdağı ve Yakındağı mülük ve beğlere viribediler. Sehl-ü müddetde bî-kerân-ı leşker-i envâ’i tavâifden Sultân kapusuna dirildiler.

Beyit :

“Sultân etrafına toplanmış olan kalabalık bir orduyla ovadan hareket edip dağlar aşdı.”¹⁸⁶

Mecmu’-ı sağ kol ve sol çerileri Kayı ve Bayat ve Boyundur ve Salur. Fî el-cümle yirmi dört boyun çerileri ve ânlardan gayri Kürd ve ‘Arab ve gayri tevâif çerileri ki hâzır olmuşlardı. Yaban ve yazı [83] dolmuşlardı. Şöyle ki dört yerde o rdu-bazâr kurulub her biri bir mua’zzam şehir gibi her ne isterlerse bulunurdi. Sultân-ı devlet murâfakatı ve saâ’det-i muvâfakatı birle hakk

¹⁸³ Öztürk,a.g.e., C.I,s.116.

¹⁸⁴ Öztürk,a.g.e., C.I,s.116.

¹⁸⁵ Han-u şîlân:Büyük sofrâ,üzerinde,içinde üzüm bulunan eğlence sofrası.

¹⁸⁶ Öztürk,a.g.e., C.I,s.117.

teâ'lânın fazl-u 'inâyetine istihzân kılub onun der-gâhından nusret dileyüb leşker-i cerrâr birle küffâr diyârına güneldi. Birkaç geçidden sonra ol hudûda irişdi. Ânun heybeti ve savleti korhusundan zelzele ol diyâr-u bilâda düşdi. Ve zahmât ve teşâviş-i endîşeleri ol diyârın halkı başına üşendi. Şunun gibi sıfâh ki harb ve mukâtele vaktinde sinân-ı ejdehâ-i girdâr birle gülleler daslarını küffâr-ı bed-kîş fırkalarından koparırlardı. Ve âteş-i tîr-i bârân belâlarıyla ulu şehirleri ve kin yazıları düşman gözüne dide-i mûr ve sîne-i mârdan dar gösterirlerdi. Antalya şehrinin dâiresine dâire-i sivâr gibi çebçevre kondular. Ve Sultân buyurdi, Antalya üzerine on mancınık kurdular.

Beyit :

“Hiç korkmadan on güçlü mancınık'ı kartalın dahi uçamayacağı bir yere yerleştirdiler.

Talihli şahlar şahının femanıyla arabayı göğe çıkardılar.”¹⁸⁷

Ve neheng gibi içëruden ve dışarıdan bir birinin cânı kaskına ahenk etdiler. Ve iki ay mütevâtir dağından ahşamadek cenk ederlerdi. Şöyle ki hiç nev'-i zai'f ve fütûr-u şehir ve sur erenlerine yol erişmezdi. Bir gün Sultân buyurdi ki; çerinin mübârizleri ve bahâdırları cenk-i sultânî kılalar. Yayı, okı gürz ve sinân yerine isti'mâl idib tîr-bârân ideler. Ve mecâl-ü âmân vermeyeler ki hiçbir Frenk bârû şerefatından çeriye nazar [84] ide bile. Pehlivanlar fevc ittifâkla nerd-bânlar hâzır idüb, nerd-bânları bârû üzerine koyub erlik ve hamiyyet ve cân-ı sipârlık 'ayârı birle kendülerini hümâyûn huzûrunda imtihân-ı mehekkine urub erlik zuhûra getüreler. Tâ saltanat hazretinden onların hakkına enâ'm ve ihsân hâsıl ola. Çün ki çavuşlar bu fermânın nidâsını 'asâkir-i mecâmı'-i mesâm'ına irişdirdiler. Ve cümle ümerâ ve nevâger ve Etrâk ve Ekrâd işidib bildiler. Eğerçi karınca gibi Sultân fermânıyla bil bağlamışlardı. Çekirge ve âru gibi karcaşık cûşe geldiler. Nerd-bânları evvelden hâzır etmişlerdi. Hemân Sâa't Hisâr'ın havâli ve etrâfından şol nerd-bânları ki felek burûcuyla hem-râzlık iderlerdi. Bârû üzerine kodular, ol kimsene ki dilâverlik idib bunca çıkdı. Hüsâme'd-dîn lakablü Yülük Arslân adlu Konya sipâhîlerinden Salur boyundandı. Kılıcı ve çokali ve ışığı birle

¹⁸⁷ Öztürk,a.g.e., C.I,s.117.

bârû üzerine çıkıp peleng gibi seğirdib kendüzün Frenk arasına bıraktı. Ve Frenklerden birkaç neferi cehennem sakarına gönderdi. Ardınca delirler ve bahâdırlar her taraftan burca çıkub şehre girdiler. Frenklerin kalanı dahi kılıc zahmını gâyetde gördüler. Şeyâtîn gibi ki şahab zahmından kaçarlardı. Terk-i karar idib firâr yolun tutdular.

“Keskin kılıcın korkusundan hazan rüzgarlarının önünde titreyen söğüt yaprağı gibi titredi.”¹⁸⁸

Ve çün çerinin kalanı dahi ol hâltı müşâhede kıldılar. Her burc ve bedenden ki her birisi pûlâd dağ gibiydi. Kementler âtub çıkdılar yoldaşların dahi yukarı çıkdılar. Ve Sultân'ın sancâkını yukarı çıkarıb hisârın kellesinde dikdiler. Ve ne mikdâr çeri ki içeri [85] girdiler. Gürz ve kûpâl ve çomak ve nacak birle bil-etkin birle ol melâî'ni kahr iduüb öldürdüler. Ve kapuları açdılar, çerinin kalanı dahi şehre girdi. Çün muhâsarat müddetinde şehir halkı nâ-sezâ ve nâ-lâyık sözler söylemişlerdi. Sultân buyurdu; ol gün kurgun eyledi. Ve kan arkları düze ve denize akıtdılar. Ve niçe müddet Bahr-ı ahzar¹⁸⁹ nûrî besât-ı ahmer gibi oldu. Ondan sonra çeriye Sultân'dan fermân irişdi ki kılıcın kınlarına koyalar. Ve nehib-i gâret¹⁹⁰ ve esîr etmekden gayri nesne etmeyeler. Biş gün gâret ve gâneime ve esîr ve târâc kılmağa meşgûl oldılar. Altıncı gün amân oldu deyü çağırıdılar. Ve Antalyâ'nın sü-başılığını Mübârizi'd-dîn Ertokuş beğ'e ki Sultân'ın hâs kûllarındandı. Ve gurbetde mülâzemetinde bile idi. Ve kifâyet ve şehâmet ve sarâmet ve riâ'yet-i umûr ve muhâfazat-ı sugûr kılmakda müdebbir ve meşhûrdı. Erzânî kıldı ve buyurdu ki ; kendü hevâşîsi ve nevâgiriyle şehre girib şehri bekleye. Ve komaya ki ba'de-l yevm çeri halkından kim sene şehrin kılıcdan ve târâcdan kurtulan cemâa'tine el uzada. Ve çağırdılar ki her kimki zîr-ü zemînlere¹⁹¹ ve deliklere girmişlerdir ve dağlarda ve mağaralarda ve derelerde gizlenmişlerdir, korkmayalar, ve üşenmeyeler, çıkalar şehre geleler. Her biri evlû evinde ve meskununda mütemekkin olalar ki gûgâ ve gâret, bil-küllîyye mürtefi' oldu deyü bu sözi işitdiğinde şehir halkı heb evlû evine geldiler. Ândan sonra

¹⁸⁸ Öztürk, a.g.e., C.I, s.118.

¹⁸⁹ Bahr-ı Ahzâr: Yeşil deniz.

¹⁹⁰ Nehib-i gâret: Dehşetli, korkulu yağma, akın.

¹⁹¹ Zîr-ü zemîn: Yerin altı.

Sultân bir müddet onra ikâmet etdi. Tâ her rahne ki muhâsarât vaktinde bârû ve hisârda olmuşdı. Ve mancınık taşı zahmından ebdân ve bârû yıkılmışdı. Meremmet olundı ve anbârlara zahîre konuldu. Ve cebbe- hânelere cebbe ve esliha dolduruldu. Ve kilisâyı mescid [86] idub kâdî ve hâtîb ve imâm ve mü'ezzin koyub minber ve mihrâb etdiler. Ve muhâfazalar ve hisârârları ve neft atıcılar ve zenberekçiler ve topçılar kodılar. Ve azdan, çokdan hiç nesne eksik komayıb mecmua'n müheyyâ kıldılar. Ândan sonra Sultân saâ'detle rikâb-i hümayûnun Konya tarafına ki Rûm Sultânlarının merkez-i a'lam-ı şehriyârı ve müstekarr-ı serîr-i tac-dârı dır, ma'tûf kıldı, çün sevâhilden bir menzil göçdi. Nevvâb ve ekâbire fermân oldu ki; derbend ağazlarında durub penc-iyek alalar. Ol bazâr-gânlaraki zülüm etmişler di. Be sefer bî-kârında bile mülâzımlar ve yinitler hâssa atlardan ve yimekleri mutbahdan buyurulmuşdı. Okudılar, Sultân ayıtdı ki; sizin metâ' ve kumaşınızın kemiyet ve keyfiyetini neshe idüb divâna getürün tâ herne ki humsdan hâsıl olur size virsinler. Ve eğer tamâm olmazsa Ertokuş Beğ'e hüküm yazalar ki ânun kâtındağı ganâimden vire. Herne ki eksik gelürse hazânedenden tamâm ideler. Tâ ânların mâllarından azdan ve çokdan nesne telef olmaya ki ol feth-i mübârek ki İslâm çehresine ândan nezâret ve tanâvet ziyâde oldu. Ve hakk teâ'la 'inâyeti birle ol âb-ı rûy-ı¹⁹² rûzî oldu. Sebeb-ü bâî's onlardı, dedi Ve kendüzi tali'-i mesû'd ve 'âkıbt-i mahmûd birle dîn-i Muhammedîyye-i revnak-i ziyâde kılub sâlmâ ve ganimâ-i devlet-i refik ve saâ'det-i, karîn göçüb gitdi.

“Başarılı ve güçlü bir şekilde yola düşdü. İmparatorluk şemsiyesi parlamaya başladı.

Devlet kuşu gibi tahtının bulunduğu yere salına salına yürüdü. Padişahlık külahını aya değdirdi.

[87] Büyükler, yiğitler ve seçkinler devlet gibi cihan padişahının dergâhında,

Her biri kılıçlarından dağın titrediği iri cüsseleriyle el pençe divan durdular.”¹⁹³

¹⁹² Âb-ı rûy: 1. Yüzsuyu 2. Irz, nâmus, şeref, haysiyet.

¹⁹³ Öztürk,a.g.e., C.I,s.120.

Konya mahrûsasına irişdi ve beşâret-i feth ve fütûh-i etrâf mülûki ve halâiki sem'İne irüşüb cümle didiler ki:

Beyit :

“Büyükler bir işi yapılması gerektiği gibi yaparlar. Padişahların kılıcı böyle bir iz bırakır.”¹⁹⁴

Deyü, tahsîn ve senâya meşgul oldular. Çün bâzar-gânlar kumaşlarından ellerine gerib hâsıl olanı gösterdiler. Eksik kalanını 'arz etdiler. Hazîne-dârlar tahmîn ve kıyâs tarîkiyle kıymet etdiler. Bahâlarını edâ etdiler. Ve her birine birer hila't-ı be-kadr-i endâze ve mertebet virüb husûl-ü makasid ve merhamet birle revâne kıldı. Ve hüküm virdi ki cümle memâlik Rûm'da nekadar ki ticâret idüb yürüyeler, bâc ve 'ubûr ve gayri 'avâızdan muâ'f ve müsellim olalar. Cânıyla duâ' ve senâ kılub vatanlarına müteveccih oldılar. Ve pâdişâhın ma'delet ve merhamet çavını 'âlem hudûduna irışdirdiler. Hakk teâ'lâ celle ve 'alâ ânlara rahmet idüb pâdişâhımız hüdâvendigâr, a'zam-ı seyyide'l-güzât ve'l-mücâhidîn-i kâmi' el-keferete ve'l-müşrikîn-i zıllu'l-lah-ı fî el-arzîn-i Sultân Murâd bin Mehmet bin Bâyezîd Hânı hemîşe a'dî üzerine muzaffer ve mansûr kılub zemâne cebbârların ve kefer-i 'âsîlerin kahr fermânıyla zelîl ve rmahzûl kılsun. Ve “Amin diyen kûla Allah rahmet etsin.”¹⁹⁵

ZİKR-İ 'AZÎMET-İ SULTÂN-I BE-GAZVE-İ BİLÂD-I RÛM VE TERAKKİ-İ EZ ÂNCÂ-İ-BE-DERECE-İ SAÂ'DET VE ZİRVE-İ ŞAHÂDET

[88] Çün Sultân Antalya gazâsından murâcaa't kıldı. Ve ol memleket ki bir müddeddi Frenk eline düşmüşdi. Gerü feth oldı ve ol memleketin sahraları ve bîşeleri Eğdîr'den Yörük eviyle ve Kürd'den ve 'Arab'dan doldı. Ve başka kala'icün ânlara kışlak virildi. Ve zemânın cebbârları Sultân'ın fermânına mu'tî ve münkâd oldular. Ve her kanıksı ki bir zerre fermâna muhâlefet idub 'ubûdiyyetden inhirâf ideydi. Fî el-hâl 'atâb 'azâbıyla ve kahr debbusı birle tevbîh ve te'dib idülürdi. Tava'n ve kerhen¹⁹⁶ inkiyâd tarîki sülûküne iltizâm

¹⁹⁴ Öztürk,a.g.e., C.I,s.120.

¹⁹⁵ Öztürk,a.g.e., C.I,s.121.

¹⁹⁶ Tava'n ve kerhen: İster istemez.

gösterirlerdi. Ve devlet-i kâhire-i penâhında havâdis-i zemândan kurtulurlardı. Ve mecmû'î ânın kapusuna gelüb 'inâyeti nazarını kimyâ-i saâ'det bilürlerdi idelerdi ki :

Ebyât :

“Sen öyle bir padişahsın ki savaş sırasında yerle göğü bir yaparsın.

Eğer senin kahrın su içinde geçerse orası çaresiz alevli bir ateşe döner.

Eğer senin lütfun ateş küresinden geçerse, lütfünün ateşi orayı göle çevirir.

Büyüklük iddiasında bulunmak doğru değildir. Şahlık mührü ancak sana yaraşır.”¹⁹⁷

Çün rifa't ve celâl-i kemâl derecesine irişdi. Ve nokta-i 'itidâlde istikâmet tutdı. Hiç kimsenin hâtrından geçmezdi ki ol devletin 'akdi inhilâl bula. Ol pâdişâhın evâmîr ve nevâhîsi vâhî ola. Bir 'acaib ve garâib bazıca yüz gösterdi ki:

Beyit :

“Bir şey mükemmel noktasına ulaşırsa, kusura açık demektir. Sen onun yok olacağı günü bekle.”¹⁹⁸

Sırının mektûmı zuhûra gelüb a'lem hükmi sahîfesinde zâhir oldı. Tâ Sultân'ın himmeti bevâi's-i nehmet, Rûm bilâdı gazâsına Âlâşehir tekfûrî [89] iline musammen olub harekete geldi. Ve bu fitnenin maddesi sebebi öyleydi ki leşkeri bundan ondan Sultân'a İslâm vilâyetine çıkmağa mâni' olurdu. Ve çünkü çıkdı saltanat tahtına oturub temekkün buldı. Harâcı göndermekde ve fermâna imtisâl göstermekde hizmeti ve selâmı irsâl kılmakda temâtül ve tekâsül kılub üş bu gün üş yarın deyü eğlerdi. Bir gün Sultân erkân-ı devlet ve müdebbirân-ı memleketi hâzır sarâyına halvet etdirdi. Ve ânları şeref-i mükâlemesine mahsûs kıldı. Ve buyurdu ki; ol vaktin ki leşkeri iline uğrayıp Memâlik-i Mevrûse'ye gelürdik. Ol dahi bize mâni' oldı. Çün hakk te'âlânın fazl-ı 'inâyetiyle maksudımıza irişdik. Ânun cerem ve hataâ'tından geçüb 'afv

¹⁹⁷ Öztürk,a.g.e., C.I,s.122.

¹⁹⁸ Öztürk,a.g.e., C.I,s.122.

etdik şimdi dahi itâa't ve tâa't-dârlıktan el çeküb tугyân ve 'asiyân lâfin urur. Eğer bu hâlin tedârîki ve telâfisi olmazsa yamağın dahi küstâh olub kudret eli ânun vahşeti izâletinden kâsır gele. Ve kalan harâc-güzâr-ı kâfir beğleri dahi cadde-i mutâbaa't hükmünden münhârif olalar. Ve inbisat ve 'isyân zuhûra getüreler. 'Âkıllar ayıtmışlardır ki ; işi hâr görmemek gerekdir. Ve mûri mâr sanmak gerekdir. Tâ 'âkıbet ânun ejdehalığından pişîmanlık hâsıl olmaya. Çün fırsat müyesser olmuş ola. Ânı kal' ve kam' etmekde hiç bâbla tesâhül etmek yokdur, dedi. Sağ kol beglerbeği Kayı'dan Âşut Beğ, sol kol beğlerbeği Bayındır'dan İbrâhim Beğ, ve sâir erkân-ı devlet ayıtdılar. Herne kim pâdişâhın gevher-feşân elfâzından ve direfşân kelimâtından biz kûlların sem'ne irişdi. Reşk-i hüküm-i Sikenderi ve zubde-i mahâsin¹⁹⁹ kılam . Hüsrevi dir, hered-i be-guzîn ve vehm [90] -i dûr-bine ol söze inkâr etmek mümkün değildir, dediler.

Beyit :

“Şurası bir gerçektir ki, cihânın kurtuluşu için senin emrin, akıllı kimselerin itirazlarından ve düşünceli kimselerin muhalefetinden uzaktır.”²⁰⁰ Velakin 'âlemin günü ibtidâsından tâ pâdişâhın devleti eyyâmına değin ki inkırâz ve inkizâdın masûn olsun. Her sualin cevâbı ola gelmiştir. Eğer pâdişâh icâzet buyurursa biz kûllar dahi bu bâbda herneki maslahat ve savâbdan görünür, 'arz idelüm dediler. Sultân ayıtdı ki; takrîr kılmak gerek. Ayıtdılar; pâdişâha ma'lum ve muhakkak olsun ki 'ahd-u peymânı nakz etmeklik 'âkıbeti nâ-mahmûd-u hâtemeti mezmûm ve şûmdur. Ve ând samaklığının sonu memleket harâblığına ve devlet perîşânlığına mûcibdir. Eğer leşkeri tarîk-i çâkerî zuhûra geturmezse elçiler ve kâsidler gönderib, va'd-u vaî'd²⁰¹ haberin dimek gerek. Kûlluk şerâiti ikâmetinde tevakkuf ve tehalîl ederse 'itâb-ı 'anîf etmek gerek. Eğer ânunla havf idub özür dileyüb günâhına istiğfâr ederse özirin kabul idüb, çün, iken temerrüd-i âşikâra etmemiştir. Suçunu 'afv etmek gerek. Ve eğer gerü temerrüd ve nifâk gösterirse ol müzâikenin müâ'lecesin muâ'cele tarîkiyle “Tedavinin en son

¹⁹⁹ Zubde-i mahâsin: En seçkin, en güzel.

²⁰⁰ Öztürk,a.g.e., C.I,s.124.

²⁰¹ Va'd-u vaî'd: İyi ve yıldırıcı, ürkütücü şeyler vaat etme.

şekli dağlamadır.”²⁰² mûcibince takdîm kılub biz kûllar rikâb-ı hümâyûn hizmetinde ol savbın fethine müteveccih olalım. Ve ol diyârı “Onları ufalayıp savurarak”²⁰³ misâli kalalım. Ve isâr ve idbâr tavrını Rûm ve Frenk hizlânı ve şekâveti boynuna geçürelum. Pâdişâh gereğidir ki bir az müddet mübâreklikle sabır idüb biz kûllara mühlet-i erzânî buyura. Tâ görürüz ki elçiler ne cavâb virir. Sultân buyurdi ki; şekk değildir ki müdârâ ve mülâtafat pâdişâhlık âyîni ve erkânında asl-ı mu’teber varken mua’zzamdır, ama sofa ve suda ahlâtı galebesi leşkerî dimâğında gâlib [91] olmuştur. Ona sekencebîn-i sekkri ve unnâbı fâide etmez. Ben onun mizâcî hamâkatına ve cehâletine muttali’ olmuşum. Bu halde hiç bâbla muvaffak ve müfid olacak değildir.

Beyit :

“Macun ve büyüyle kurtuluşa eremeyecek şekilde beynine aptallık yerleşmiştir.”²⁰⁴

Dedi ve fi el-hâl buyurdi ,mekâtîb ve ahkâm yazdılar. Mecmu’-i memâlikin sağ kol ve sol kol beğlerine ve sâir ‘asâkir-i Ekrâd ve Etrâk’ına irsâl olunub işâret olundu ki mecmu’-i isti’dâd ve yırağ-ı tamâm birle der-gâh-ı cihân-penâha müteveccih olalar. Tâ sâir bâkî ecnâd-u ‘asâkir-i muvâffakıyla küffâr bilâdına yönelib “Ey Peygamber! İnkarcılarla, ikiyüzlülerle savaş, onlara karşı sert davran.”²⁰⁵ Hükmü muktezâsınca nusret-i dîn-i Yezdânî ve a’lâ-i a’lam-ı İslâm cihetiçün sebât-ı ikdâmı cümle mehâmm üzerine mukaddim kılına, deyü. Emr-i a’lî mûcibince cümle ümerâ ve çeri başları ve Kayı ve Bayat ve Salur ve Bayundur ve bâkî boylar âlpleri ve bahâdırları her taraftan iyi yırağ ve isti’dâd-ı tamâm birle pâdişâh der-gâhına Konya ovasına, Rûzbe yazısına hâzır oldular.

Şiir :

“İyi bir fallâ uğurlu bir günde şahlar şahı sahraya doğru yola çıktı.

Davulun (kös) gürültüsü ve zurnanın (nay) sesi yükselince dünya gökyüzü gibi yerinden oynadı.

²⁰² Öztürk,a.g.e., C.I,s.125.

²⁰³ Öztürk,a.g.e., C.I,s.125.

²⁰⁴ Öztürk,a.g.e., C.I,s.125.

²⁰⁵ Kurân-ı Kerîm, 9/74.

Komutanlar bayraklarını yukarı kaldırdılar, yiğitler yüzlerini savaş alanına döndüler.

Pâdişâhların büyüğü dışarı çıktı. Taç sahipleri onun rikabının yanında yaya olarak yürümeye başladı.

Kemerini kuşanıp zırhını giydi. Keykubad tacını başına koydu

Ay yüzüne bulut düşmüş gibi uğurlu, şemsiyenin (Çetr-i Hümâyûn) gölgesi şahın başına düşdü.

[92] Çavuşların 'Uzaklaş, uzaklaş' sesleri dünyadan kötü gözlerini uzaklaştırdı.

Demir yükten yeryüzünün beli büküldü, gidiş gelişin yoğunluğundan havanın yüzü kapandı.

Altın işlemeli kılıcı belinin etrafını bir hisar gibi çevirdi."²⁰⁶

Bu himmetiyle ki yir üzerinde olan siper-i heybetinden hevâda uçan 'ukâb ve nüsür yönlerin dönerlerdi, revân oldular. Çün Âlâşehir hududûna ki Rûm'un ulu şehirlerinden dir, irişdiler. Önerdü, câsûslar ve haberciler râyât-ı muzaffer-i nigâr-ı hareketin ve 'asâkir-i cerrâr-ı nehzatın tekvur-ı leşleri sem'ine irişdirmişlerdi. Ol sebebdan karar-u ıstıbarı kalmayub feryâd-nâmeler küffâr kabâiline ve il ve vilâyet hükkâmına ve âdalara irsâl kılmışdı. Şol mikdâr çeri Rûm'dan ve Frenk'den ve Bulgâr ve İngirûs ve Almân'dan cem' olub geldiler ki "Vucutlar üzerindeki zırhlara çarpan kılıçlar gibi geldi."²⁰⁷ Uhbet ve isti'dâd-ı tâmam birle İslâm leşkeri kîtâlına yöneldi. Bu taraftan Sultân'ın çerileri Türk ve Türkman âlpleri ve bahâdırları bahr-ı ahzar²⁰⁸ gibi karcaşib âlaylar düzdeler. Işıklar (demir başlık, miğfer) şuâ'ından ve kılıclar ve çomaklar berkinden gözler kamaşırdı. Ve âtlar kişnemesinden ve süngüler çokluğundan Zühre-i Merih, âb ve denizler 'ayn-ı serâb olurdu.

Ebyât :

"Demirden bir dağ gibi yerinden oynayınca yer başından ayağına kadar titredi.

²⁰⁶ Öztürk,a.g.e., C.I,s.126.

²⁰⁷ Öztürk,a.g.e., C.I,s.127.

²⁰⁸ Bahr-ı ahzar: Yeşil deniz.

İki ordu karşı karşıya geçtiler. Askerler cenahlarda ve merkezde saf tuttular.

Gürzün sesi ve kılıcın şakırdaması [93] filin beynini ve aslanın ödünü patlatdı.

Davulun gürültüsü ölüye kulak verip, yaşayanların aklını başından aldı.

Süvariler şimşek çakan kılıçlarını çektiler. Arslanlar her yandan dişlerini gösterdiler.

Kılıçlar sinelere girmeye hazırlanırken, dünyaya kıyamet gününü getirdi.

Sanki bütün ormanların ağaçlarının kesilmesinden yapılmış kadar çok mızraktan yenigi düşünceye galip geldi.

Ormana benzeyen o savaş alanında ne yaban eşiği aslandan kurtuluyor, ne de aslan kılıç darbesinden kaçabiliyordu.

Ok zırların altına gece esen rüzgârın gül dalının içine işlediği gibi işliyordu.

Ölüm beratını akbabaların kanatlarına mihliyordu.

Başı kesilmiş komutanların acısından yer cebini, gök eteğini yırtıyordu.

Herkes kılıcın acısını tadmış, kimi onun korkusundan, kimi de darbesinden hayatını kaybediyordu.²⁰⁹

Sultân şeref burcuna konmuş güneş bigi rahşân, çün la'î Bedehşân-i begter giymişti. Ferkadân kubbesi gibi ışık-ı farakında komuşdı. Büyük belâd-kin, çomak elinde ve kâtı yay kolunda ve tîg-i mühenned-i elmâsı biline bağlamışdı. Ve ra'd-i misâl hoş şekil ve hısâl-ı [94] tâzi âta binmişdi.

Beyit :

“Şimşek gibi hızlı, rüzgar gibi etkili, gözü sürmeli keklik gibi yürüyen bir at

Öyle çabuk kalkar ki, yola düştüğü zaman dağdan daha şiddetli rüzgardan daha hızlı gider.

Öyle yol alır ki menziller aşarken ayağının tozunu bile göremezsin.”²¹⁰

²⁰⁹ Öztürk,a.g.e., C.I,s.128.

Binüb kalbde durmuşdı. Çün ol savaşıda süngü ve ok cengi ve çomak serzenişi firâvân oldu. Sultân gâyet gayretinden hüsâm-ı hamiyet ki kuşatmışdı. Niyâmından çekdi ve bir hamle bile savaş safını yarıp sahâb-ı seylâb²¹¹-ı vâdi ve şua'bdan revân eyledi. Ve şol denlü kefare-i fecereden katl idib pelîd-i cüsselerini toprağa bıraktı ki ahzâb-ı şeyâtîn önünden gür-gür kaçırdı. Ve çün ma'rekede düşmanın kalbine irişdi. Gördü tekfûr leşkeri, durmuş ândan kılıcı dirîğ idüb, ejdehâ-ı kerdâr-i ef'î, âsâ-i sügüyü eline aldı ki düşmanın gözi zümüröd gibi dışarı sıçraya. Mukâbil yürüdi ve leşkerine hamle idib sadme-i avluda tâkatü'l-kibri çehresini ona gösterdi. Ve ât arkasından götürüb yere bıraktı. Sultân'ın nûgerleri ve hassını kûlları dilediler ki inüb vucûdını mahv edeler. Sultân komadı, buyurdi ki; gerü atına bindirdiler ve koyıverdiler. Çün leşkerinin çerisine ma'lûm oldu ki, tekfur menkûb oldu. Hâib-ü hâsir-i²¹² [95] inhizâm yolun tutdular ve sinüb kaçıdılar. Sultân'ın çerisi nehb-ü gârete²¹³ meşgûl oldular. Kazâyla Sultân'ın hâsekîleri ve cümle silâh-dârlar ve cân-dârları Sultân'ı halvet koyub yağmâyla meşgûl oldular. Nâ-gâh bir Frenk Sultân'a mukâbil düşdi. Sultân sandı ki kendü haşam-ı mansûrundan dır, ana iltifât etmedi. Ve ânı def' etmeğe silâh-ı isti'mâl etmedi. Çün Sultân'dan geçdi. Sultân'dan at başın döndürdi. Ve bir cerebe darbıyla Sultân'ın nâzenîn rûhunı firdevs-i berîne ulaşırdı. Ve ânın âlât ve esbâbını devşirip, bir bölük Rûm kâfirleriyle ki kaçıp gide. Yürürlerdi, ânlara karuşub kendi ve leşkeri hizmetine vardı. Çün leşkeri ol giyimi gördi, bildi ve sordı ki; bunu kandan getirdin? Cevab virdi ki; bunun üssünü öldürdüm, dedi. Ve bu giyimi tamâm üzerinden soydum ve bir çok Rûmlar'la hizmetüne geldim, dedi. Leşkeri ayıtdı, şimdi ol ölüyü varıb, bulub bana getüri bilurmisin? dedi. Ayıtdı, getüreyim, çerisinden birkaç bahâdırları onunla gönderdi, vardılar. Sultân'ın mutahhar kâlibını götürüb leşkerî kâtına getirdiler. Çün gördi fî el-hâl bildi ve ağladı. Büna ve 'avîl-i âgâz²¹⁴ idib sereşk-i hûn-âb gözlerinden ruhsârı üzerine revân kıldı. Ol halin tâbından der

²¹⁰ Öztürk,a.g.e., C.I,s.128.

²¹¹ Sehâb-ı seylâb: Buluttan akan yağmur.

²¹² Hâib-ü hâsir: Hiçbir şey elde edemeyen.

²¹³ Nehb-ü gâret: Çapulculuk etmek, yağmalamak.

²¹⁴ 'Avîl-i âgâz: Feryat etmeye başlamak.

hâl buyurdu ki Frenk'ün derri derisin yüzdiler. Çün beğlere ve çeri serverlerine ma'lûm oldu ki Sultân-ı şehadet derecesin buldu. Saâ'det-i râyeti ve ikbâl-i çetri menkûs ve müslimanlığın âmâl-i amâniyyesi ma'kûs oldu. [96] hayra ve hayrân kaldılar. Cihân-bin gözlerine rûz-i rûşen²¹⁵ gice gibi muzlim-i târîk oldu. Mecmu'si 'azîmeti ganîmet sayub "Gemisini kurtaran kaptan"²¹⁶ bile 'amel kıldılar. Ve gitmeğe ve kaçmağa yüz tutdular. Ve leşkerlerinin çerisine yine intiâ's ve irtiâ's hâsıl oldu. Ehl-i slâm'ın münhezimleri ardına düşdüler. Ve çokluk halk ol derbendlerde ve derelerde kimi katl ve kimi gark ve kimi çamura batmaktan helâk ve telef oldular. Ve bir bölük beğlerden Câşnigîr Âyaba ve gayri gibi esîr ve dest-beste idib leşkerî kâtına elettiler. Çün Âyaba Sultân'ın mübârekcesedini gördi. Feryâd idib ağladı ve yüzini Sultân'ın kademine sürdü. Leşkerî buyurdu; Âyaba'nın elin şeşdiler ve ana teselli virdi. Ve Âlâşehir etrâfında olan Müslümânlardan birkaç nefer getirdib Sultân'ın cesedini misk ve gülâb birle mutahhar ve mutayyeb kıldırdı. Ve Müslümanlar makâbirinde 'âriyet resmince defn etdirdi. Bu vâka' ve hâdis e âhir olduğundan sonra Konya'ya ilettiler. Ve cedleri kûnbet-hânesinde koyub rıdvâna teslîm etdiler.

Beyit :

"Bu vefasız felek böyle gelmiş, böyle gider. Askerlerin padişahı seçmez.

Yaşlıyı genci birbirine karıştırır. Hem adaletini hem de zûlmünü gösterir."²¹⁷

ZİKR-İ PÂDİŞÂHÎ-İ SULTÂN İZZE'D-DÎN KEYKÂVÜS BİN KEYHÜSREV VE FÛTÛHÎ Kİ DER EYYEM-İ DEVLET O SÛNÛH-İ PEZÎROFTEN

Çün, Sultân Gıyâse'd-dîn'in eceli defteri şehâdeti hatmiyla [97] ihtitâm buldı. Ve gazâ ve cihâd yolundan muâ'd-ı 'ârasâtına müteveccih oldu. "Dosdoğru

²¹⁵ Rûz-ı rûşen: Gündüz vakti.

²¹⁶ Öztürk,a.g.e., C.I,s.131.

²¹⁷ Öztürk,a.g.e., C.I,s.132.

olanlara ve Allah yolunda şehid düşenlere”²¹⁸ zümresine münharit oldu. Memleket-i ‘arûsı bir kethüdâ hükmü zîverinden ki devlet evinin kavâ’idi ve saltanat kâşânesinin zâbıtanı. “Yetimlere şefkat gösterip para verir ve dul kadınları himaye eder.”²¹⁹ Hissini kifâyeti birle mümehhid ve müşeyyed kıla, mua’ttal kaldı. Ve nizâm-i emin-i vilâyet ve refâhiyyete rai’yyet ânun ma’deleti umûtı kıvâmıyla mazbut ola. Mühmil kaldı, eyvânı müdebbirleri ve memleket büstânı muhâfızları, meşveret ve danışık kılmağ için cemi’yyet ve kurultay etdiler. Sağ kol ve sol kol beğleri Kayı ve Bayat ve Bayundur ve Salur uluları dirilüb danışık etdiler ki ‘İzze’-d-dîn Keykâvus ve ‘Alâü’-d-dîn Keykubâd ve Celâlü’-d-dîn Keyferîdûn, bu üçünden kankısın ihtiyâr edeler. Ve bu üç şehzâdeden tahtı kanıksına teslîm edeler. Nâ-gâh tedbîr-i musâlih-i mutâlaa’ında tulû’ kıldı. Ve savâb-ı gayb-ı hicâbından çehre gösterdi. Nasre’-d-dîn Melik Hasan bin İbrahîm Maraş meliki ki hâtem-i zikri tûmârı onun sehaveti zemânında tayy olmuşdı. Ve mekârim ahlâkı nefehâtı, ‘arsa-i afâkı, ‘attâr kulübesi belki nev-bahar nesîmi gibi mua’ttar ve mutayyeb kılmıştı. Ayıtdı; ‘İzze’-d-dîn Keykâvus ulu oğuldur, hem ‘âkıl ve kâmil ve bahâdır dır. Hem Oğuz töresinde dahi âga ve erkin iniye serverlik değmez. Pâdişâhlık Sultân İzze’-d-dîn’e lâyıktır, dedi. Mecmu’-i ekâbir ve beğler ve ulular ol söze tahsîn etdiler. Ve ittifâkla Konya’dan Kayseriye’ye teveccüh etdiler. Ve ânda irişecek ekâbir ve serverlerden birini Melik İzze’-d-dîn [98] hizmetine Malâtıya’ya gönderdiler ve tiz iriş deyü musâraa’t ve mübâderet kıl, dediler. Çün kâsıd Malâtıya’ya irişdi. Ekâbir ve ulularına gazâ ahvâlin ve Sultân’ın şehâdetin i’lâm etdi. Cümle ittifâkla Melik kâtına vardılar ve ahvâli ‘arz etdiler. Ağlayıb ‘azâ ve bûgâ şartın yerine getürdi. Üç günden sonra beğler ve ulular devlet nevbeti husûli ve saltanat mansıbı vusûliçün tehniyet ve mübârek-bâd kıldılar . Ve ândan göçüb biş günde Kayseriye’ye irişdiler. Beğler ve serverler ki hâzır olmuşlardı. Gitdikde istikbâl etdiler. Ve ândan i’zâz ve ‘azamet ve tebcîl ve celâlet-i tamâm birle şehre geldiler. Ve meliki saltanat tahtına geçirdiler. Direm ve dînâr üzerine saçu saçdılar. Üç günden

²¹⁸ Kurân-ı Kerîm, 57/18.

²¹⁹ Öztürk,a.g.e., C.I,s.133.

Sultân beğlerin yas donun çıkarmağa emr etdi. Ve her birine mertebesi mikdârınca hila't ve teşrîf ve salat ve merhamet buyurdu. Kaffe-i havâs ve 'avâm Sultân'ın elin öpüb müşerref oldular. Ve her biri mertebe ve menâsıbı menşûrlarından tecdîd etdiler. Tîmâr ve emlâk ki iltimâs etmişlerdi. Etdiler, icâbete makrûn olub her biri miknet ve istishârı mikdarınca mâh-rû kûllar ve karnaklar ve âtun bedreler 'Arabî ve Türkî âtlar tertîb idub pîş-keş çekdiler. Mahal-i kabûlde düşüb, vesâk ve halvet-hâne ve hazâine ve âhûra teslîm olundu. Ve 'azâ-i tehniyet²²⁰ mübeddel olub 'îş-ü işrete meşgûl oldular. Bu fikirdeydiler ki Dârü'l-mülk Konya'ya 'azm edeler ki nâ-gâh haber irişdi ki Melik 'Alâü'd-dîn Tokât'dan çeri ve cemi'yyet-i tamâm birle bu yana teveccüh etmişdir, deyü. Dükelişi ser-asîme [99] ve hayrân oldular. Ve ol halin tedbîrinde ser-gerdân kaldılar ve's-selâm.

ZİKR-İ ŞENÎDEN MELİK 'ALÂÜ'D- DİN, VEFÂT-I PEDER-RA VE 'AZÎMET -İ ÜMERÂ-İ BE - TARAF-I KAYSERİYE VE HAREKÂT-I BEDAN-I CÂNİB

Çün Sultân Gıyâse'd-dîn Keyhüsrev'in vefâtı haberi Sultân 'Alâü'd-dîn Keykubâd'ın sem'ine irişdi. Tokât'da idi, üç gün ta'ziyet rüsûmin verziyyet merâsimin merî' kıldı. Melik Mugîse'd-dîn Tuğrulşâh'ı ki Erzeni'r-rûm meliki ve 'emmüsiydi. Ve aralarında 'ahd ve mîsâk-ı muhkem olmuşdu. ve Leyfûn , ermenistân tekvuruna kâsıdlar gönderdi. Ve Kayseriye'yi ona âdadı. Ve Zahîre'd-dîn İlî Pervâne dahi mevâî'd-i hûb birle kendü hevâ-darları seline koydu. Ve her tarafa mektûblar ve elçiler mütevatir gönderdi. Çün Rûm çerilerinin varlığı, Oğuz ve Türk tavâifi dir ve her vakitte ki çeriler basulub iklimler feth olmuşdur. Oğuz tâifesi birle olmuşdur. Her tarîkiyle ki mümkündür ekser Etrâk'ı kendüye dönderdi; Ve galebe çeri cem' idüb cemi'yyet-i tamâm birle Kayseriye'ye teveccüh etdi. Ve kardaşın muhâsarât etmeğe ihtimâm kılub çok müddet ve zeman savâş ve münâzaa' ve muhâsarât uzandı. Ve âdlu beğlerden ve çericilerden iki taraftan çokluk halk telef oldu. Ve hiçbir taraftan maksûd çehresi müşâhede olunmazdı. Şehr ve hisâr halkına 'acz ve

²²⁰ 'Azâ-i tehniyet: Baş sağlığı ve tebrik ziyâreti.

ıztırâr irişdi. Şöyle ki Sultân'ın dahi mübârek mizâcına ducret ve melâlet müstevlî oldu. Ve ol muhâsaranın sûreti fartından mülk-ü saltanat için Bera't sûresin okudı. Ve ol hükümle ki Sultân'ın [100] Zahîre'd-dîn ili Pervâne evvelden bî-nihâyet 'inâyeti vardı. Ve onların arasında çok 'ahd-u mîsâk olmuşdu. Ve hâli onun hilâfınca müşâhede kılurdu ve vefâ yerine cefâ görürdü. Bu iki beyîti kendü kârihasından imla ve inşâ kılub şikâyet varakına yazub dışarı Pervâneye gönderdi.

Rubâ'i :

"Ben vücudu kalbine kadar eriyen bir mumum. Daha önce gülen yüzümün ağlamayan bir gecesi kalmadı.

Senin samimi dostun benim diyen Pervâne de boynumun vurulmasına razı oldu."²²¹

Çün muhâsarat-ı mekâbeti zemânında âhir-i zâhir olmazdı. Mahsûr-u mansûrdan belürmezdi. Şol beğler ki mahruse-i Malâtıya'da hizmetinde olurlardı. Mübârize'd-dîn Çâvlı Beğ Çaşnigîr ve Zeyne'd-dîn Beşâre Emîr-i Ahûr ve Mübârize'd-dîn Behramşâh, Emîr-i Meclîs bunları katına okudı. Ve bu babda bunlarınla meşveret etdi. Ve buyurdu ki bu iş kâtî uzandı. Ve çokluk halk telef olurlar. Benim râyıma şöyle sânih olur ki; dün buçuğunda şehrin kapusın açavuz ve ta'cîl segirdimle kaçavuz kendimizi Konya şehrine bıragavuz. Ol mua'zzam şehirle aralanub uç nevâhîsi beğleri ve çerileri yardımıyla murâdımız hâsıl idevüz, dedi. Ulular ayıtdılar; pâdişâhın hükmi râstdır. Amâ bir iş ki meğer ve hayli ma'ruzuna yakın gelmiş ola. Ona i'timâd etmek olmaz, ola ki Konya'ya varamayavuz. Hussâd ve ezdâdın çerisi ve kurâsı çağalmışdır. Ola ki yolda bize zafer bulalar. Ve mülk elden gidüb helâk eline düşevüz. Eğer pâdişâh birkaç vakit sabr-u sabât gösterirse ümîddir [101] ki merâret-ı tecerrü'nün mukaddimesi sabırla halâvet neticesi hâsıl olub, muradımız mezâkına irişe. "Sabır önce acı tad verir. Fakat sonunda baldan daha tatlı olur."²²² Çün Celâlû'd-dîn Kayser ki Kayseriye'nin hâkimi ve şahnesi idi. Ve Sultân-ı şehîd hizmetinde gâyet kifâyet ve dehâsı birle vardı.

²²¹ Öztürk, a.g.e., C.I, s.133.

²²² Öztürk, a.g.e., C.I, s.136.

Mütereşşih-i meziyet-i ehmed ve mütevaşşih-i mezîd-i i'timâd olmuşdı, bu ma 'na-i ma'lûm oldu. Ânun gitmesi men 'inde taa'lûl gösterdi.

Beyit :

"Gecenin zülfüne tarak vurmuşlar, zamanın yüzüne küfür rakamı çekmişler."²²³

Çün Sultân hizmetine geldi.Ve sarâyı halvet ettirdi. Ayıtdı; bu kûl şöyle işittim ki şâh-i cihânın haşeli-llah ki bunun gibi nâ-sevâp endîşe-i hâtr-ı eşreflerine hutûr kılmış.Sultân bu halden aslen ve re'sen melûl olmasun.Ve dahi bunun gibi fikri ki bî-nevâlık ve sâ mânlık mûcibi dir, önüne ve diline getürmesün ki bu kûlun hâtrına bir tedbîr düşmüşdür. Ki eğer ânunla 'amel olunursa ümîddir ki bu 'akde inhilâl bulub matlûb-u 'arûsı çehresi hicabdân yüz göstere dedi.Sultân ayıtdı tedbîrini 'arz it, işidim, dedi. Celâlû'd-dîn ayıtdı; Sultân içerü haremine girsün, havâtîn-i muhadderâtın halîlerinden bir kıymetli nesne ki arâmına katında dansuk ola. Getursun ben ânı alub bir gice maksûd-ı tesîriçün dışra ileddüm. Zann-ı vaskdır ki murâd-ı hâsıl ola,dedi.Sultân ânın fikri mûcibiyle içerü hareme girdi ve kız [102] karındaşımdan destâr-çe aldı ki ânun kıymeti on iki bin âtun idi. Ve geturub Celâl'd-dîn Kayser'e virdi. Ol gice bir nefer kûlî karanüde şehirden dışara çıkdı.Ve dizdâra ısmarladı ki; ben girü gelince kapudan gitmeğe meyil etme ki kapuyı benim âvâzım işidib açasın, dedi. Ve gitdi Celâlû'd-dîn Leyfûn tekvurun ordusuna getirdi. Nâ-gâh telâye ve karavülle sataşdı. Kazâyile telâye nevbeti ol gice Leyfûn'undu. Çün Leyfûn'un halkı Kayseri âvâzında ve sözünden bildiler ki hemîşe Kayseriye'den Sîse ve Tarsus'a varış-geliş ve doslukları vardı. Ayıtdı; tekvura benim geldiğim haberin bildirin,dedi. Bildirdiler, çün bu haber tekvurun sem'ine irişdi. Hâsekîlerinden biriniki dâim ândan Kayser katına gelür-giderdi. Gönderdi , ayıtdı; var bu hâlin hakîkati bilib gel, dedi. Çün gelüb gördi, varib hakîkat Emîr Celâlû'd-dîn gelmişdir, dedi. Tekvur istikbâl etdi. Ve i'zâz ve tebcîl ve takdîm kılub musâfât ve muvâlât şerâitin yerine getirdi. Ve serâ - perde-u çadırına girdi. Celâlû'd-dîn tekvura ayıtdı; tekvurla bir ulu iş babında sözüm vardır. Eğer halvet olursa 'arz idelum, dedi.Tekvur işâret etdi, cümle

²²³ Öztürk, a.g.e.,C.I, s.136.

hadem—u haşem²²⁴ dışara gıtdiler. Celâlü'd-dîn ayıtdı; tekvura ma'lûmdur ki Selçûkîler memâlikinden hiçbir memlekete tekvur müşâreket kalacak değüldür. Pes ne lâzımdır ki tekvur bu babda zahmet çeker. Eğer Melik Mugîse'd-dîn ise kardaşı mülkin taleb kılur. Herçe Melik 'Alâü'd-dîn Keykubâd'dır atası yerin taleb kılur. Pes bu goft-u gûy ve cest-u cûydan tekvura arada ne hasıl olur. Pes gayet muhabbet ve meveddet sebebinden şöyle [103] muslihat ki görürüm ki kendüzni fâidesiz dışara çıkarasın ve varıb kendü mülkûn muhâfazat ve kethüdâlığına meşgûl olasın, deyüb ol cevâhırle murassa' olmuş destârçe önüne kodı. Ve ayıtdı ki ; melik bunı na'l bahâiçün kabûl etsun. Kıymeti oOn iki bin Mısırfı altundur, dedi. Ve dahi tekvur ma'lûm olsun ki çün tekvur ırte çerisiyle geçüb gide. Ben mültezim olurum ki çün memleket Sultân 'Izze'd-din Keykâvus'a mukarrir ola. On iki bin mudd tahıl tekvurun kala'larına zahîreiçün ve davarlarına 'alîkiçün Ermenistân'a gönderelüm. Ve Sultân 'ahd idib ând içsün ki, saltanatı müddetinde tekvurun mülküne ve kala'larına mazarrat ırgürmeye. Mâ-dâm ki 'uhûd ve mevâsık üzerine vefâ kıla, dostluk günden güne aranızda muhkim ola. Tekvur çün bu ihbârı işıtdı ve ol cevâhiri gördi. Celâlü'd-dîn'in ma'kul nasâyihini kabûl-u mesami' birle istima' kıldı. Ve ayıtdı ki; benum gönlüm şol vaktin mutmai'n olur ki benüm emînim dahi Sultân hazreti hizmetine vara. Ve bu resme and vire. Celâlü'd-dîn ayıtdı; evvel tekvur 'ahd idub, and içsün ve nâme yazıb kendü âdamıyla Sultân hazretine varalım, dedi. Tekvur bî- tahallûf ve bî- tevakkuf ând içdi ki çün Sultân-ı 'âlem 'izze'dünyâ ve'l-dîn pâdişâhlığı müddetinde benim kala'lerime ve şehirlerüme âsîb ve zahmet ırgürmeye. Ve ânun mansûr-ı 'asâkiri ve hışmı tagallüb tarîkiyle benüm memleketume müdâhelat etmeyeler. Ol nesne üzerine ki Emîr Celâlü'd-dîn takrîr etdi, vefâ göstere. Ve ol bâbda 'ahid-nâme göndere. Ben dahi bu makâmdan bir 'illet gösterib destûrla kendü mülkûmden yana müteveccih olam, dedi. [104] Celâlü'd-dîn tekvurun âdamıyla şehre vardı. Çün Sultân hazretine irişdi Sultân'a maksûdi husûlinin beşâretin etdi. Ve tekvurun adamını getirib el öptürdü. Ve meşâfehe ihbârın söylendüğü beği sevgend-nâme 'arz etdi. Sultân ol haberden sâd-mân

²²⁴ Hadem-u haşem: Hizmet edenler, maiyet halkı.

oldı.Ve Sultân'ın kendü dest-i hattıyla tekvurun maksûdı mûcibince sevgend - nâme yazıldı.Ve tekvurun âdamına hila't ve salat viridi. Ahşam olacak kapuyı açıb viribidiler.Çün tekvur sevgend - nâme mütâlaa' kıldı.Ve kâsıd müşâfehe haberleri ki Sultân dimişdi, sem'ine irişdi. Kendü hademi ve haşemi serverlerine buyurdi ki hem bu gice gûgâ ve galebe etmeyüb, göçün.Şöyle gidelüm ki güneş tulû' etdiği vakit Develü hudûdundan geçmiş olavuz, dedi. Pes develerden ve katırlardan yükletdiler.Ve âtların eyerleyüb mecmu'-i hademi ve haşemiyle şöyle gitdiler ki erteye değin Develu hudûdundan geçüb Ermen hudûduna irişdiler.Ertesi Melik Mugîse'd-dîn ve Melik 'Alâü'd-dîn Keykubâd'a haber etdiler ki tekvurun ordusu çadırların baş koyub gitmiş dediler.Her biri bu halden dona kalıb endîşe ve fikir denizine daldılar.Ve biri birbirinden mütevehhim ve hâif oldılar. Melik 'Alâü'd-dîn sandı ki ol tâife kardaşıyla hem-destân oldılar.Ve dediler ki ihtiyâl tarîkîyle beni kardaşım eline esîr ideler.Melik Mugîse'd-dîn ayıtdı; kardaşlarım bana Erzeni'r-rûm'içün kasd ideşirler. Beni onu niçün mekr ve huda'birle buraya çekmişler ki beni giriftâr ideler. Ol dahi ol [105] gice karanüde göçdi ve kaçıb gitdi. Çün Melik 'Alâü'd-dîn Keykubâd, Melik Mugîse'd-dîn'in ordusu yerin erte olacak, müflisler âvucı gibi çeriden boş gördü.Ve kendü cemâa'ti dahi dağulub her birine gitdiklerin bildi. Hayrân ve ser-girân oldu.Ve şehirden dahi bunlar dağılduğuna şad-mân olub beşâret çaldılar. Boruları âvâzı gûh ve sahrâya yanku viridi.Ve bahâdırlar ve âlpler şehirden çün Melik 'Alâü'd-dîn'nin çerisin âz gördüler Kapuyı âçub dışarı çıkdılar ve çok halkı mecrûh ve tutsak kıldılar.Ve ba'zını helâk etdiler.Ve Melik 'Alâü'd-dîn ol hâli müşâhede kıldı.Ât başın döndürüb Engüriye yolun tutdı ve kaçdı. Çün Engürüye'ye irişdi, kala'ya girib Engürüye kala'sın âldı.Ol şehrin menâa't ve hasânatı birle vâsık ve müstazhir oldu. Sultân 'Izze'd-dîn ol şâd-mânlıktan Kayseriye'den dışara çıkıb şâd-mânlık külâhın havâya âtdı. Râyet-firâzlık ve düşmen-güzârlık meydanında şâd-mânlık çevgânıyla ferah topun oynadı ve dışarı ordu kurub oturdu.Ve cümle sağ kol ve sol kol beğleri Kayı ve Bayat ve Bayundur ve Salur uluları ve âlpleri hizmetine geldiler. Cümlesine ağır teşrîfler ve salat ve hila'tler virib merhamet ve nevâzişe mahsûs kıldı.Ve pervâneliği Emîr Celâlû'd-dîn Kayser'e ve sâhib-dîvânlık ve emvâl-i defâtirin Hâce Bedre'd-dîn

Horasânî'ye ki hatt-u belâgat²²⁵ ve inşâ-ü siyâkat²²⁶ ve hesâbda Rûm memleketinde nazîrî yoğidi, virdi. İnşâ-u mektûbâtı,²²⁷ Hace Fahre'd-dîn 'Ali Tebrîzî'ye ki ol dahi hatt-u belâgat da cihân-ı fânî içre sânîsi yoğidi. Ve on iki defâtir ki divân-u vezâretde ma'rûftur.

Her birin bir üstâd-ı [106] mâhire teslim etdi. Ve şehirlerden her birin bir beğе virdi. Niğde Zeyne'd-dîn Başarâya ve Malâtıya Hüsâme'd-dîn Yûsuf'a ve Âblistân'ı (Elbistan) Mübârîze'd-din Çavlı beğе virdi. Çün Zahire'd-dîn İli Pervâne Melik 'Alâü'd-dîn hizmetinden müfârezet etdi. Niğde'ye vardı. Ve Niğde şehrinin a'yân ve ahâlisini mâl ve ni'met virib enâ'm ve ikrâm kılmağla kendüye mutî' etdi. Ve ânların gönüllerini denânîr ve teşrîfât bezli birle fermânına mahkûm ve kendüye dost kıldı. Ve e'mme ve dânişmendleri cem' idib âşlar ve hatmeler kıldı. İcmâ'-i e'mme ve kâffe- rai'yyet huzûrunda halka ayıtdı; eğer Sultân 'İzze'd-dîn'in çerisi şehri muhâsarat etmeğе gelüb bağlara mazarrat irişdirirlerse ve emlâkı harâb ederlerse ki ol vakit ben ya mansûr veya makhûr olam. Benüm bağlarım ve emlâkım sizün mülkünüz ola, dedi. Bu hîle ve efsâneyle bir müddet onda ikâmet etdi. Ama Niğde'nin cimri ve evbâşi ânun etbâ'ına hayli cefâ ederlerdi. Fikir etdi ki şimdiki vakitte, henüz şehri muhâsarrat etmeğе kimsene gelmemişdir. Ve bu tâife-i câfiye bunun gibi küstâhlıklar iderler. Eğer bu gün-yarın muhâsarat olacak olursa hâl nice olacaktır, dedi. Ondan geçdi Lülüve (Ulukışla) kala'sına ilticâ kıldı. Ânda dahi duramadı, Sîs yolundan Şâm diyârına 'azm etdi. Çün Haleb yakınına Telbâşer âdlu bir yire irişti. Hasta oldu ve birkaç günden sonra fevt oldu ve defn etdiler. Ândan sonra Zeyne'd-dîn Başâra ve Emîr-i Âhûr Niğde şehrine 'azm etdi. Ve Niğde'nün ahâli ve a'yânına fûnûn- ihsân ve ikrâm gösterüb nevâht kıldı. Ve Ermen tekvuru Leyfûn'a adamlar gönderdi. Muâ'rızlar [107] ve münâzaa'ların hâib-ü hâsır²²⁸ olub gitdiklerin ve saltanat Sultân Keykâvus'a mukarrir oldugun i'lâm etdi. Leyfun tekvur ânun cevâbını çokluk armağanlar ve hedâyâ ve tuhuf birle tâzi âtlardan ve âtun, gümüş evânî ve sağraklardan ve Skarlât-ı filârdan irsâl kıldı. Çün Sultân Kayseriye ve tevâb'ı

²²⁵ Hatt-u belâgat: Güzel yazı yazma ve konuşma sanatı.

²²⁶ İnşâ-u siyâkat: Okunulması çok zor olan bir yazı çeşidini yazma ve okuma sanatı.

²²⁷ Hatt-u mektubât: Mektub yazma sanatı.

²²⁸ Hâib-ü hâsır: Hiçbirşey elde edemeyen.

mühimmâtından fâriğ oldu. Memleketi müddei'ler zahmâtından hâli gördü. Aksarây tarafına müteveccih oldu. Aksaray'ın uluları ve 'ayânı çetr- i hümayûn ve bar-gâh-ı meymûne istikbâl kıldılar. Ve ferâvân-ı saçu saçdılar. Ve şâdilik kıldılar. Ve cümle ânun velâsına iltizâm gösterdiler. Çün ol zemânda ekser Etrâk ol etrâfda mütemekkin olmuşlardı. Cümle fermâna mutî' ve münkâd oldular. Sultân birkaç gün ânda ikâmet idüb şerif-i zâtınaistirâhat irişdirdi. Ândan Dârü'l-mülk Konya'ya 'azm etdi. Ve Konya'nın hâceleri ve mu'teberleri ve a'yânı şehri bezeyüb âzîn bağladılar. Kağıllar üzerinde köşkler düzetdiler. Ve sâzlar ve mutribler ve fityân ve nevbetcileriyle Obruk'da Sultân'ı karşıladılar. Ve iclâl ve ta'zîm ve tekîr ve terkîm-i tamâm birle Sultân'ı şehre getirdiler. Ve saltanat-ı serîfine getürdiler. Ve şehvâr-ı gevherler nisâr etdiler. Çokluk kurbânlar ol ni'metin şükrânesiçün hakk yoluna feda etdiler. Ve hakk-el-kudûm ; yüz bin akçe ve biş bin kızıl âtun ve yüz pâre zer-beft-i kemhâ, ve yüz elli pâre atlas ve otuz baş ât ve yirmi baş katır ve elli baş bisirek deve getirdiler. Çıkıldılar cümle mahal-i kabûlde düşdi. Ândan sonra Sultân ânlardan iâ'de-i kısm diledi. Sultân'ın rây ve niyyeti mûcibince ând içdiler. Ândan Sultân buyurdi ki ; her birinin emlâk ve iktâ'ı ahkâmını tecdîd etdiler. Ve zîndan tutsaklarını âzâd etdiler. [108] ve cümle ulular ve mu'teberlere hila't ve teşrîfler giyiverdiler. Ve envâ'-ı nea'm ve şîlân dökülüb, yidiler. Ve hûb-ı kohulu şerbetler ve kımız ve kımrân ve şarâblar içdiler. Ve bir hafta tamâm-ı şurub-u medâm²²⁹ ve nefsanî-i lezzât istifâsına bezm-i hüsrevânî ve istimâ'-i agânîye meşgûl oldular. Ondan sonra Sultân memleket umûrî temşiyetine şürû' kıldı. Ve etrâf memâlike mektûbât ve fermânlar irsâl kılub mukâsıd-ı teysirinden mârab husûlinden teselli haberlerin viribidi. Avcı ve kereci etrâfı Etrâkî'nın beğlerin saltanat der-gâhı hizmetine da'vet etdi. Ve ânlar dahi makâsıd-ı mâmûlleri husûlî şerefi birle müstezher kıldı. Cümlesi gelmekte mübâderet-i müsâbakat gösterib saltanat-ı hazereti hizmetine müteveccih oldular. Çün gelüb irişdiler. Her biri menzilet ve mertebesi miktârınca şeref ve takarrüb bulup nevâzişe mahsûs oldular. Menâsıb ve

²²⁹ Şurub-u medâm: Sarhoşluk, içme.

beylikleri ahkâmın tecdîd etdiler. Ve memleket nizâm bulub tahtda Sultân dahi 'adl ve dâda meşgûl olub fârigü'l-bâl²³⁰ oldu.

ZİKR MEKÂREM-İ AHLÂK-I SULTÂN 'İZZE'D-DÎN KEYKÂVUS

Sultân 'İzze'd-din Keykâvus bir pâdişâhdi ki ; "Bana benden sonra kimsenin ulaşamayacağı bir hükümdarlık ver." ²³¹ Ânun eyyâm-ı zamânı nasîb'i olmuşdu. Şekl-ü halkı gâyed hûb-u mergûb ve halkı yavlak azîm-ü matlûb-u sahâ ve keremde eli sehâb kutrâtı gibi bî-hesâb ve zîrekliği Müşterî gibi karanu gicede pertâb ve hatt-ı inşâ ve belâgatda bî-nazîr ve şecâa't ve âlplikte misl-i Rüstem-i dil-aver ve cihân-gir ve ahlâkının [109] medâih ve mahâmidinde 'Arab ve 'Acem memâliki vâsıfları vâfında mübâlağa kılurlardı ve iderlerdi ki :

Beyit :

"Ey padişah, Eflatun'un dediğine göre, Allah seni halkın işlerini görsün diye yarattı,

Üzüm kalıbından ayrıldıktan sonra şarabın kadeh kalıbına girdiği gibi, İkbâl ve şans eseri senin varlığına Behmen'in ve Şapur'un ruhu girdi.

Senin zamanında dünya öyle bir düzen buldu ki kafur'un kabı içinde saklanmasına ihtiyaç kalmadı.

Kutsal alemin süsleyicileri, senin yanağına hurinin yanağının güzellik pudrasını sürerler."²³²

Ve ekser cevâizi ferâiz sayardı. Ve şua'râya sıla virmekde himmet-i 'âlîye birle emir idub kendüni ol bâbda kâsır bilürdi. Şemse'd-dîn Tabaz, rûz-i mahfil²³³ gününde Sultân'a medh-i inşâ kıldı. Gayet sînâi'-u bedâyi' ve selâsetinden Sultân gışş kıldı. Ve ol mehdin sılası 'ivaziçün, çün inşâ-ü siyâkatde dahi mâhirdi. Rûm memâlikünün Emîr-i 'Ârizlîğin²³⁴ ki çeri d efteri mensubıdır ona müfevvez kıldı. Ve gâyet hüner-perver olduğundan ânun

²³⁰ Fârigü'l-bâl: Başı dinç, gönlü rahat.

²³¹ Kurân-ı Kerîm, 38/34.

²³² Öztürk, a.g.e., C.I, s142.

²³³ Rûz-i mahfil: Bir toplantı günü. (Öztürk, a.g.e., C.I, s149.)

²³⁴ Emîr-i 'Âriz: Tuğra veya inşâ divanı.

der-gâhı erbâb-ı fezâil ve ashâb-ı fûnûn birle ârâste idi. Ve ânun devleti eyyâmında güzel hânlar ve ehl-i tarab-ı mergûb ve matlûbdı. Şöyle ki her sâhip-i rûhi Ebu el-fütûhi ve her nedîmi İbrâhimi ve her kûdekî rudekî ve her bî-zemânî olmuşdı.

Beyit :

[110] "Onun devrinde toprak öyle sevinçli ki herbir zerresi havada dans ederek uçmaktadır."²³⁵

Velâkin dâmeni cîb-i Mûsâ bigi, tâhir-i 'iffet içinde 'İsâ nefesi gibi zühd-ü takvâ feleğinde zâhirdi. Fütüvveti libâsı el-Nasire'd-dîni'llah hilâfeti hizmetinden giymişdi. Ve mürüvvet câmeni "Her kişinin yaptığı iyiliği hazır bulacağı günü bir düşünün."²³⁶ Şarab-hânesinden içmişdi. Ve dâim himmeti diyâr-u bilâd fethine ezhâd ve hussâd kamî'na ve memleket-i ziyâde olmasına ve yeni vilâyetler açılmasına masrûf kılmışdı. Şöyle ki her hikâyeti mevzuu'nda irâd oluna. Ve her tîmâr ve mülk ki ânun divânından bir kimsenin âdına mukarrir ola idi, ebedü'z-zamân tebdîl ve tagyîr olunmazdı. Oğul oğula, neslen ba'd-ü nesl kalurdu. Ve ânun mübârek zemânında kızlık ve belâ ve gam ve nedem yoğidi. Ve emin-ü amân ve erzânî ve râhat, aktâr-ı cihânda mutlakü'l-'inân²³⁷ olmuşdı. Ve ânun adl-ü siyâseti çâvı, çün Fâsliyûs leşkeri sem'ne irişdi. Şem'-i mânendi hirâs-ı tâbindan erimeğe başladı. 'Âkıl ve sâhib-i ray kişilerini hâzır etdi. Bu endîşe bâbında ânlarunla meşveret kıldı. Ve ayıtdı ki ; bize Sultân 'İzze'd-dîn'in mürâseleti iftitâhını nice takdîm etmek gerek. Ve ol cerîmenin 'özü'nüki bizüm rızâmız ona makrûn değgüldi ki ne resme dileyevüz, didi. Bâ'zılar ayıtdılar; niteme ki Fâsliyûs kâtla siyâset buyurdu. Ve sahte kerîmene ol töhmetden bera't hâsıl oldu. Bu ma'nâ hûd-ı muhakkak ve mukarrirdir. Amma 'akl-u hazm oldur ki; [111] Çâşnigîr Ayaba ki bunda hıdmetinde dir. Ona ena'm ve ihsân idub koyıvirüb nevâziş kılasın. Ve beğenilmiş tuhuf ve armağanlar ve mergûp ve mahbûb dansuklar ki ahkâm-ı kavâ'id ve dâd, te'kîd-i mebâni-i ittihâd mûcibi ola, müheyya kılasın. Ve kapın mülâzımlarından birisiyle Seyfe'd-dîn murafâkatında Sultân der-gâhına

²³⁵ Öztürk, a.g.e., C.I, s.149.

²³⁶ Kurân-ı Kerîm, 3/29.

²³⁷ Mutlakü'l-'inân: Yuları salıverilmiş, başıboş.

gönderesin. Ta Seyfe'd-dîn vahşet ve adâvet gubârî def'inde vesâtet ve sefâret kıla ki ol saltanat sarâyının havâsından ve ol dûdmânın mürebbîlerinden dir. Ol bâbda saî-i dirîğ²³⁸ etmeye ki olaki mahal-i kabûlde vâka' olub rız'a sem'iyle asgâ oluna. Ve eğerçe özri iâ'de etmeklik tezkîr-i zeneb ve cêrime dir , lâzım görmek gerek. Ândan sonra bize cem'iyyet-i ricâl-i cem' etmeğe kıtal cihetiçün iştigâl göstermek gerek. Eğer bu vesâil birle musâlahat tarîki yüz gösterirse fehve'l-murâd ve eğer mümânaa't kılub muhârebet bünyâdın ederlerse b'ari biz kendü işümüzden fârig olmuş oluruz, didiler. Bu rây Fasliyûs'a ve onun erkân-ı devletine sevâb göründi. Pes kıymetlü hedâyâ ve tuhuf-ı semîn-i ferâvân ki evhâm-ı küttâb-ı cihân onun zabt-u husbânından hayretde kalalardı. Dürr-ü semîn ve bedre-i sengîn içi dolu âltundan ve âtun, gümüş, Âvânî ve skarlat filârları (Skarlat kumaşları) ve müzehhib Frenkî kumaşlar elvân-u envâ'-i kemhâlar ve atlaslar tertîb kılub bir elçîyle ki fasâhat-ı beyân ve 'uzûbet-i lisânla²³⁹ Rûm bilâdında ve diyârında meşhûrdı. Seyfe'd-dîn murâfakatiyla gönderdiler. Ve Seyfe'd-dîn'in hâtrını gereği gibi ele alub gönlün hoş [112] etdiler. Şöyle ki be-küllî ve mücelli ve musaffâ olub ol musâlihe iltizâm gösterdi. Ol elçileriyle Sultân hizmetine müteveccih oldı. Çün İslâm hudûduna irişdiler. Seyfe'd-dîn önerdü, Sultân der-gâhına 'azîmet kılub, musâraa't ve mübâderet gösterdi. Ve şeref-i dest-bûse irişdi ve Rûm elçileri varduğun ve haberlerinün hulâsasın ilâm kıldı. Ve ol gubarî ki Sultân'ın hâtrına konmuşdı. Eltâf-ı isti'tâf-ı âstîni birle silüb devr etdi. Ve Sultân ol vahşet gubârından hâtrın musaffââtasi reziyyeti musî- betin kazâ ve kadere havâle kıldı. Ve bu mevî'ze birle müttee'z oldu. "Yeryüzüne ve sizin başınıza gelen herhangi bir musibet yoktur ki, biz onu yaratmadan önce o, Kitapta bulunmasın. Doğrusu bu Allah'a kolaydır."²⁴⁰ Ertesi onların içün bâr'-i 'âmm buyurdu. Cümle ümerâ ve sipâh hâzır oldular. Ve buyurdu ki; hâcibler âyîn-ü şekve birle Sultân'ın tahtı önüne getirdiler. Ta'zîmiçün yir öpdürdüler ve risâlet ve müşâfehâtlarını iblâğ kıldılar. Ve tuhfe ve hizmeti ve selâmı ki getürmişlerdi. Çıktılar ve iledüb hazâine teslîm etdiler. Mahmidet ve

²³⁸ Saî'-i dirîğ: Haberciyi menetme, geri çevirme.

²³⁹ 'Uzûbet-i lisân: Dil tatlılığı, tatlı dillilik.

²⁴⁰ Kurân-ı Kerîm, 57/22.

irtizâ mahallinde vaki' oldu. Çeşn-ü bezm buyurdu ve elçileri meclise hâzır etdiler. Ve çehre-i sabâhat²⁴¹ ve zibân-ı liyakât birle onlarınla mükâleme kılub söyleşdi. Ve enva'-i ihsân-ı hüsrevâne ve eltâf-ı şâhâne onları mahsûs kıldı, ertesi halvet buyurdu. Selâmlık suffesini halvet etdiler ve Onları ve ekâbir-ü a'vân-ı saltanatı hâzır etdiler. Mülk-ü devlet-i mühimmâtı ve musâlihi babında söyleşdiler. Ve Sultân'a Mülk-ü Rûm-ı Fasliyûs'ı rızâsı mûcibinde ând verdiler. Fasliyûs' için şöyle ki selâtın-i 'âlf himmetlerine lâyük [113] ola. Hazâne ve istabdan armağan ve tuhfeler tertîb etdiler. Ve gerü Emîr Seyfe'd-dîn Çâşnigîr Âyaba ol risâlete mevsûm kıldılar. Tâ ki mürâcaa't kılub mühimmâtı gereği gibi yerine getüre. Ve Fasliyûs'a erkân-ı saltanat ve bârgâh-ı devlet rızâsı muktezâsınca ând vire. Ve Sultân-ı şehîd-in şahs-ı mutahhar ve kalıb-ı mua'zzamını Dârü'l-mülk Konya'ya ilede. Ve âba ve ecdâdı civarında lahde teslîm etdiler. Emîr Seyfe'd-dîn Âyaba hedâye ve tuhfe ve armağanları âlub Rûm elçileriyle revân oldu. Çün kendü memâlik havâlisine irişdiler. Önerdü Fâsliyûsa'a bir kişi gönderüb eş murâd-ı mûcibince mukarrir olduğun ve Emîr Seyfe'd-dîn gerü resm-i risâletle bile geldüğün i'lâm etdi. Gün yakınlık ilişdiler, Fasliyûs istikbâl etdi. Tevkîr ve ta'zim şerâiftini mahal-i nihâyete yetirdi. Ve bezl-i nea'm ve fart-ı keremden eksik komadı. İrtesi, bir hoş meclis ârâste idüb, saz ve lehv ve 'İş-ü 'işret ve tarb-ı levâzımı bâbında mübâlağa kılıb, hoş çeşn-ü konaklık kıldı. Ehl-i İslâm ve Rûm tarîkince âşlar ve biryânlar ve kebâblar bişirtti. Ve hoş-güvâr şarablar, âtun ve gümüş avânî ve bâdiye murassa' kadehlerle enhâr gibi revân etdi. Ve makâsıdı husulî ve saltanat cilvesi ve savletiçün beşâret çaldırıp şâdlık etdi. Sevgend- nâme mûcibince ki saltanat hazretinde kitâbet olmuşdı. Ve Sultân ând içmişdi ol dahi kısm-ı yâd idib İncîl ve Hiristos'a ând içdi. Virdiği teşrîfin zai'ince Emîr Seyfe'd-dîn'e ena'm ve ihsân idib emvâl ve cevâhirle müstezher kıldı. Ve Sultân-ı şehîd'in tâbûtıyla giden huffâz ve fukarâya [114] tâ defn olunca sıdkıçün yirmi bin âtun virdi. Ve onun mübârek heykelini iletmeğe mülk-ü serhaddine varınca bile geri koşdı. Ve Emîr Seyfe'd-dîn Âyaba ve elçiler gerü bile döndüler. Ve der-gâh-ı hizmetine

²⁴¹ Çehre-i sabâhat: Yüz güzelliği.

vardılar. Ve mukarrir olmuş hikâyâtı mükerrer kıldılar. Ve iki cânibden sürûr-u hubûr ve fevri birle ma'mûr oldular. Çün Sultân'ın cüssesini Konya'ya iletdiler. Ve ceddi ve atası ve kardaşı yanında defn etdiler. Ertesi Sultân ziyâreti vardı. Ve otuz bin âtun Fasliyûs virdüğü âltuna izâfet idib, ba'zını ânda huffâz ve talebeye ve fukarâya tefrika etdiler. Ve ba'zını medâris ve hân-gâh ve zevâyâ gönderdiler. Ve bâkısın etrâf memâlike ve şehirlere irsâl kıldılar. Ta ol yerde dahi müstahakklar ve erbâb-ı 'irfân ve ashâb-ı ikaâne tevzî' etdiler. Ve bir nevbeti cenîbeti onda mülâzım kâdî. Ve kızıl atlas bergüstvânî birle her âdîne (Cuma) gün mürettib kılıb tutarlardı. Ve Fasliyûs elçilerini ena'm ve ihsânla şâkir kılıb vatanlarına gönderdi. Ve kendüzi pâdişâhlık ve ma'delete meşgûl aldı.

ZİKR-İ 'AZÎMET-İ SULTÂN 'İZZE'D-DÎN KEYKÂVUS BE-CÂNİB-İ ENGÜRİYE VE MUHÂSARA-İ BERADEREŞ-İ MELİK 'ALÂÜ'D-DÎN KEYKUBÂD

Çün bir müddet bu nemet üzerine kerâmet şâd-revânî Sultân 'İzze'd-dîn Keykâvus saltanatı eyvânında mebsût kaldı. Ve memâlikin mühimmâtı ve musâlihi mazbût oldu. Ve tahtı cihân-ı ârâ-i tala'tı ferri birle ârâyış buldı. Ve memleket ve mesâlik-i mâlik ve sâkinleri humâyûn-ı zıllı yeminiyle âsâyış buldu. Ve ma'deleti envârının şuâ'ı' ve emn-ü amânında [115] fârig-ül-bâl ve müreffeh-el-hâl oldular. Ve der-gâh-ı 'âliyyesi mülûk ve selâtîn-i vürûdı vûfûdiyla izdihâm buldı. Ve sağ kol ve sol kol beğlerin; Kayı ve Bayat ve Bayundur ve Salur serverlerin katına okuyub sarây-ı saltanat ve bâr-gâh-ı 'izzetinde müşâveret ve tedbîr etdi. Ve bu danışık ve kengeç ortasında mübarek dilinde bu kelâm geçdi ki mâ-dâm ki kardaşım Engüriye'de ola. Ve ol makâmda ki tamâm-ı berk muhkem yirdir. Ânda mütehassır kala. Bize emn-ü ferâğ-ı külli hâsıl olasıdır değüldür. Ol fitne maddesini kat' etmekliği ferâiz-i umûr ve levâzım-ı musâlih-i cumhûrdan saymak gerekir. Ve tâ ol hikâyetin bize ferâgat-ı tamâm-ı hâsıl olmayınca hiçbir mühime dahi şürû' etmek gerekdir, dedi. Cümle ittifâkla ol fikri sevâb görüb tasdîk ve tahsîn

kıldılar ki herne ki pâdişâh buyurdi ; 'ayn-ı kifâyet ve mahz-ı musâlihtir deyü âferîn kıldılar ve ayıtdılar :

Nazım :

"Senin düşüncenin levhasına, ezel sayfasına yazılmış olan her şey kaydedilmiştir.

Senin aydınlık kalbinin nurunun karşısında güneşin gözü kamaşmaktadır.

Bağışlama sırasında her zaman evet dersin. Düşmanlar, senin karşında kendilerini yok sayarlar."²⁴²

Bu kûlluğu takdîm etmeğe şöyle ki; pâdişâh buyura. Mutavaa't kemerini can biline bağlamışız. Ve basîret-ı basarını fermân-ı misâliçün muntazır kılub ihlâs-ı kademi üzere durup dururuz, dediler. Pes mekâtib ve ahkâm beğlere ve meliklere ve boy beğlerine ve taraf-dârlara ve uç beğlerine revân etdiler ki yirağ ve isti'dâd tamâmü birle satanan bâr- gâhı 'ubûdiyyetine 'azîmet kılalar. Ve az müddet içinde çokluk çeri sağ kol ve sol kol ve Türk ve Rûm ve A'râb ve Ekrâd ve Ermen çerileri cümle Konya sahrâsına hâzır oldular. Ve Sultân cebbe- hâne âlâtı ve muhârebe ve muhâsarat esbâbı [116] ve ihrâk -u ihrâb- ı edevât ve âlâtından fârig olmuşdı. Tâli'-i mesû'd birle Engûrîye hudûduna müteveccih oldı. Melik 'Alâü'd-dîn'e Sultân 'İzze'd-dîn Keykâvus'un 'azîmetini 'ilâm etdiler. Bârû ve hisâr ahkâmına ve çeri ihtimâmına ve şehir halkının hâtırların riâ'yet etmeğe ve onlarınla 'ahd-u peymânı tecdîd etmeğe meşgûl oldu. Ol bâbda mübâlağa kıldı. Çün Sultân Engûrîye'ye irişdi. Ol gün çeri safları ve âlayları çekdiler. Şunun gibi tertîb-ü heybetle ki "Onda basîret sahiplerinin gözü şaşkın kaldı"²⁴³ Şehri çeb çevre hisâr etdiler. Emîr Mübârîze'd-dîn Cân-dâr 'İsâ ve kardaşları şehirden meydâna çıkdılar. Evvel sebeble ki Mübârîze'd-dîn Cân-dâr 'İsâ Beğle Necme'd-dîn Cân-dâr Behrâm-şâh Sîvâs'da oğlanlık 'ahdında mektûbda husûmet düşmüşdi. Dâim-i biri birle muhâsamat ve 'adâvetde idiler. Mübârîze'd-dîn 'İsâ meydânda âvâzla çağırub Necme'd-dîn'i mübârezet ve mukâteleye ve meydâna da'vet etdi. Behrâm-şâh Sultân 'İzze'd-dîn hizmetinden icâzet diledi. Ve meydâna 'azm

²⁴² Öztürk, a.g.e.,C.I,s.155.

²⁴³ Öztürk, a.g.e.,C.I,s.155.

etdi. İki hasım bir birine irişdiler. Ve bî dereng, çün şîr ve pelenk-i süğüyle cenk etdiler. Ve mâr-ı âsâ süğülerini Musâ-ı ejderha bigi, bir birünün cânı kasıdına pîcân kıldılar. Ve sahra-i Fira'vn gibi ızdırâb ve Nemrûd adı gibi. İltihâba gelüb mütevâtir hasmâne hamleler biri birine kıldılar. Ve heyc-ü vechle gâlib mağlubdan zâhir olmazdı. İksinin dahi süğüleri pâre pare ve rîze rîze oldu. Ve hiç birine hatâ irişmedi. Nâ-çâr el eyer kırbusuna urub debbuslar [117] çıkardılar. Ve âğır çomaklarıyla çeküc demirci örsüne dokunur gibi biri birinin ışkına ve cebbesine dögüşdiler. Ve 'âciz ve kâsır kâhır-ı makhûrdan zâhir olmadı. Dediler ki; kılıcları kından çekeler ve münâzaa't ve husûmeti faysala irişdireler. Melik 'Alâü'd-dîn şehir kapusundaydı, buyurdu ki; Emîr Mübârize'd-dîn 'İsâ'ya çağırđılar. Çün çâvûşlar âvâzı kulağına irişdi. Mürâcaa't kılıb, döndi, Melik 'Alâü'd-dîn katına şehre vardı. Necme'd-din Behrâm-şâh dahi Sultân hizmetine vardı. Ve Sultân onun sebât-ı ikdâmına ve tehevvr ve ikdâmına âferîn kıldı. Ve hamleleri redd etdüğini ve sadmeleri def etdüğini ki ol muhâsamada husmâne takdîm kılmışdı. Beğendi ve hâss-ı hila't buyurdu ve ni'met virđi. Ve mertebe ve mahallini ziyâde etdi. Ve ol bahâr evvelinden ikinci bahâr evveline değin tarîki mukâtele ve muhârebe olurđı. Ve mancınıklar âtilub, der-kâr-u şehir hisâr olmuşdı. Ve Sultân şehre berâbe buyurdu ki; bir medrese bünyân kılalar. Ol niyet üzere ki; eğer şehir fethi müselleme ve müyesser olursa ona evkâf koya ve talebe ve fukahâya kifâyet edecek mae'net-i cemî'i cihâtdan müheyya kıla. Ve eğer şehir feth olmayacak olursa ikâmet için sarây düzmüş olavuz, dedi. Çün Engûriye mustahlis oldu, 'ahd-u nezre vefâ gösterđi. Ve çok emlâk ona vakf etdi. Çün nevbet-i Sultân 'Aâü'd-dîn'e döndi. Ânı yıkmağa ve evkâfın ibtâl etmeğe hükm etdi. Ve henüz bünyâdı bâki durur. Yine söz oluna varalum. Her beğ birer ev yapırdı. Ve her kimin ki mikneti [118] yoğdı. Ve hayme ve her-gâha dahi eli irmezdi. Yer âltunda kendüleriçün birer ev kazdırdılar. Ve âtlarına ve davaârlarına yir düzdiler. Ve ol kış bu resme-i pâyâna irüverdiler. Çün güneş nokta-i i'tidâle irüb nev-bahâr-i bâzârî-i revâc buldı. Ve çemen-i sehni, kulûbe-i gevher-fürüş ve hevâ-i pur-hoş olub ravza-i 'arûsları cive-gerliğe ve bâd-ı Sabâ perde-dârlığa ve tuyûr-ı menâbir-i işcâr üzere hutbe-hânlığa belâbil-i şebâket-ı

kusur-ı işcârdan nidâ-i nevâ "... ayetlerimize âhiret likâsına (buluşması) yalan deyip de küfredenlere gelince, işte bunlar o vakit azab içinde ihzar olunurlar"²⁴⁴ âğâz etdiler. Şehir sâkinleri ve mahsûrlarına 'acz ve ıztırâr ve killet-i zahâir zarûreti haddin geçdi. Biri biriyle söyleşib ayıtdılar ki; bizim işümüz bu bî-çârelikde bir kezden elden gitdi. Ve Sultân medrese binâ etdüğü ol cihetiçündür ki kardaşının fâsid efkârını mûnhedim kıla ve şehri ala. Ve leşkere bundan rihlete icâzet vermeye. Bize bu tezellülün tahammülü hiç lâzım değildir. Ve Melîk, 'Alâü'd-dîn Keykubâd dahi mürüvvet ve diyânet üssüdür. Şâyed ki bizüm me-kâbedet ve 'anâmıza şefkat ide. Gelün ittifâkla hizmetine varalum, dediler. Ve cem' olub hizmetine vardılar ve ayıtdılar ki; melike, ma'lûmdur ki biz kûllar bir yıl müddeti oldı ki şehriyârın hevâ-darlığı cihetiçün hisâr zahmetin çekeriz. Ve hiçbir yerden imdâd-i muâ'venet-i müşâhede etmez. Ve intizâr haddin geçdi. Eğer şehri hürmetle teslîm etmezsüz şol denlû za'îf ve nâ-tüvânız ki hiç şübhesiz muhâsaralar şehri cebren ve kahren âlurlar. Ve Çün tasallut-ı tiğle âlalar. Yakîn dir ki kavî ve za'îf ve şerîfe-i ibkâ ve muhâba olacak [119] değildir. Eğer biz kûllar bu hâletin ihtirâziçün şehri teslîm edersüz, ma'zûruz, dediler. Melik 'Alâü'd-dîn buyurdu; gerçek edersiz ve gerçeklik ve sevâb yoluna yürürsüz. Ve ben bu bâbda düğelinüzden(tükel) hacil ve şerm-sârım. Eğer kardaşımla şart-u 'ahd olursa ki bizüm cânımıza mazarratı irişmeye. Ve size dahi müsâderet ve müvâ'hizet kılub müzâhemet irgürmeye. Bu bâbda kelâm-i kadîme kısm-ı yâd idib sevgend-nâme göndere. Ol vaktin hiç şehri teslîm etmekden yeğrek-i maslahat yokdur, dedi. Şehrin mu'teberleri çün bu icâzet ve ruhsatı melik hizmetinden buldular. Ferah ve şâdılığla dışara çıkdılar. Direng ve ictimâ' idüb bir fasîh ve çerb-i zebân²⁴⁵ kâsıdı Emîr Seyfe'd-dîn A yaba-i Çâşnîgîr hizmetine gönderdiler. Ve a mân dilediler. Emîr Seyfe'd-dîn çün bu hikâyeti fî el-hâl Sultân hizmetine vardı ve ahvâli 'arz etdi. Ve kâsıdı dest-bûsla müşerref kıldı. Çün kasıd haber-i risâletin edâ idüb şehir halkını Melik 'Alâü'd-dîn bâbında şefaâ'tin î'lâm etdi. Esârîr-i surûr-i cebîn-i mübâreğinden zuhûr etdi. Fart-ı meserret ve şâd-mânlığından devlet beğleri sağ kol beğlerbeği Hüsâme'd-din Çobân Beğ ve

²⁴⁴ Kurân-ı Kerîm, 30/16.

²⁴⁵ Çerb-i zebân: Uz dillilik, güzel ve mahâretli.

sol kol beğlerbeği Kızıl Beğ ki â'zam-ı ekâbir a'vân-ı memâlikiydiler. Ve kesret-i etbâ' ve eşyâ' ve mâl ve ricâl birle müstezher olmuşlardı. Ve her biri mahâsin-i ahlâk birle şehre âfâk olub kapuları maksad-ı 'ulema ve mevî'l-i fazl ve melcâ-i sitem- reside- gâ'n-ı cihân olmuşdı. Ve hemîşe-i himmetlerini kat'ı dâire²⁴⁶ kâfir üzerine masrûf kılmışlardı. Da'vet kıldı. [120] ve hâli onlara dedi. Ve cümle bu hikâyetin istima'ından hurrem ve şâd-mân oldular. Sultân'ı gulaz ve şidâd-ı ând içmeğe tahrîs etdiler. Ând içdi ki; hiç te'vîlle Melik 'Alâü'd-dîn'e ve erkân-ı devlete Türk'ine ve Tâcîk'ine, ulusuna ve küçisine mazarratı irişmeye. Ânı fârig-ül-bâl kılub kala'larından birine ki ona i'timâdı ola. Veribeye ve gerek yırağın ve esbâbın giyisiden ve döşekden ve mutaa'vim ve menkûhadan hiç birinden dirîğ etmeye. Ve şehir a'yânına dahi müdâfaa't ve mûmânaa'tları çün ki etdilerdi. Müvâ'hizet kılmaya ve ta'rîz buyurmaya. Ve 'ahid-nâmeleri ol bâbda yemîn etdikden sonra kitâbete getürdiler. Kendü eliyle tevkî' idüb kâsıda teslîm kıldı. Çün kâsıd şehre vardı ve hâli i'lâm etdi.Şehir a'yânı Sultân'ın i'lâm ve sancaklarını dilediler. Emîr Seyfe'd-dîn Çâşnîgîr Ayaba istediler, Emîr Seyfe'd-dîn dahi hazret-i saltanat-ı penâh hükmi birle cebbelü ve giyümlü erendü çeriyle sancak ve râyât-ı Pâdişâh dehri alub şehre girdi. Azamet ve haşmet-i temâmla kala'nın kulesine nasb etdiler. Ve şehir ehlinin ulusuna ve küçisine istimâl virüb mevâ'd-i hûb birle müstezher kıldılar. Ve Melik 'Alâü'd-dîn'i saltanat sarâyından çıkarub şehir a'yânın birinin evine nakl ettirdiler, üzerine müvekkiler kodular. Ondan sonra Emîr Seyfe'd-dîn şehrin a'yân ve mu'teberlerini Sultân hizmetine iledüb, selâmladı el öpdürdi. Ve istiğfâr diliyle i'tizâr gösterdi. Ve her birini mertebesine göre mükerrimete mahsûs etdi. Çün şehir halkı edîşe ve korhudan emîn. [121] ve mutma'in oldular.Emîr Seyfe'd-dîn'i saltanat hazretinden iltimâs etdiler ki şehre varub onlarınla mevkib-i nisârın cem' ide. İrtesi çün 'alem-i subh-ı ufuk-ı maşrıktan tulu' kıldı. Ve âfâk-ı zulmâniye-i nûrânîye mübeddel kıldı. Ve şehrin mu'teberleri Emîr Seyfe'd-dîn'le bâr-gâh-l saltanat hizmetine geldiler.Ve iltimâs etdiler ki ; Sultân'ın rikâb-ı hümâyûnı şehre kadem-rence

²⁴⁶ Kat'-ı dâire: Daire dilimi.

kılıb şehre vara. Sultân fâl-ı ferruh ve rûz-i mübârek-i sâa't-l ferruhunda âyîn-i temâm ve saâ'detle şehre girdi.

Beyit :

“Halk onun sağlığı için öyle hayır dua ediyordu ki, o kabûli gören dua karşısında güneş kaymaya başlamıştı.”²⁴⁷

Devlet-ü zafer-i yemîn ve yesârında saltanat tahtına geçüb oturdı. Engûriye halkı duâ' ve senâdan sonra ferâvân direm ve dînâr getürüb hizmât-ı pesendîde takdîm kıldılar. Ve altûn ve âkçe keseleri ve 'Arabî ve Türkî eşkün âtlar ve katırlar ve ây yüzlü ve saru kaddlu sîm-i endâm kûllar ve halâiklar 'arz etdiler. Mahal-i kabûlde vaka' oldu ve her birinin zamîr ve hâtırı mûcibince envâ'-ı istinâ' ve esnâf-ı eltâfa mahsûs olub her birinin adına takrîr ve menşûr-ı mestûr oldu. Sultân üç gün bezm-i cihân-ı efrûz idüb her birini teşrifât ve salât birle müşerref ve mahzûz kıldı. Ondan sonra melik 'Alâü'd-dîn'i Seyfe'd-dîn Ayaba'a teslim etdiler. Tâ mahrusâ-i Malâtıya'ya iledüb ol nevâhîde Menşâr adlu bir kala'da mahbûs etdi. Ve merâtib ve vezâif-i beytü's- siyyâb ve matbah [122] ve şıra-hâne gerek. Yırağın, hâzır ve âmâde kıldılar. Ol tarafın beğlerinden ve ser verlerinden Meliki ânda selâmet-i teslim etdiklerine hüccet âldılar. Ve der-gâh-ı saltanat hizmetine mürâcaa't kıldılar. Çün Sultân Engûriye mihimmâtından ve musâlihi zabtından ferâgat buldı. Konya Dârü'l-mülküne muâ'venet buyurdi. Ve neşât-ı besâtını mebsût ve evâmir-ü kabz ve besat-ı ahkâmını menşûr kıldı. Her gün âvdan ve tob oynamakdan ve seyrân ve meydândan dönüb simât-u şîlân-ı 'âmm buyurdi. Ve beğlere teşrîf-i hâss-ı erzâni kılurdi. 'İş bağında şarâb-ı kâmrânı cûy-bâr-ı cevâni üzere revân kılurdi. 'âlem ve 'âlemîleri bî-dirîğ hıredi ve 'adl-u şâmil ve ihsân-ı kâmilî birle hûş tutub ve ziya' ve şerîf-i 'âtîfeti birle mesrûr ve ma'mûr kılurdi. Tâ dil-ü cândan 'Arab ve 'Acem ve kaffe-i imâm hazretinden duâ' ve senâsına meşgûl olub bu resme medh okurlardı ki;

Nazım :

“Ne mutlu sana ! İyi işte akıl sana rehber olmuş. Patışahlık makamı sana teslim edilmiş ,

²⁴⁷ Öztürk, a.g.e., C.I, s.160.

Senin yumuşak huyluluğun her tarafta etkisini göstermiş, feleğin başından külahını çıkartmış

Bütün sabrına ve sebatına rağmen ceza verme yeteneğin yumuşak huyluluğun karşısında yenilgiye uğramış

Ta ezelden senin gayretinin altına alemin dört unsuru dört duvar olarak girmiş ,

O sensin ki, senin devletinin renginden ve kokusundan ebede kadar, gül bahçesi altın rengine, saba rüzgarı ıtır dükkanına dönmüş

Eğer sen göklerin yedi kalesi önünde başını eğersen hemen dünya mutluluktan şapkasını havaya atar.”²⁴⁸

[123] ZİKR-İ ‘İSYAN-İ SOKKÂN-İ ANTALYA VE FETH AN SAGR-İ BÂR-DEVVOM-İ DER-DEST-İ BENDE-GÂN-İ DEVLET

Bir müddetden sonra hayâl-i vesvesesi ve zelâl-i edîşesi Antalya kâfirlerinin dimâğında temekkün bulub ona be’î’s oldular. Fart-ı cehâlet ve mahz-ı selâletden ‘isyâna meyelân kılub ‘ahd-ı peymân şîşesini temerrüd ve hezlân dâşıyla ütdiler. Ve saltanat-ı devletünün ni’meti hukûkunu unudub birbirine itdiler. Bir tâife ki dâim bizüm milletimize muhâlefet iderler. Ve yüzlerini kıble-i salîbden tahrîf etmeğe lâzım görürler. Dâim ‘itâa’t idüb onların müzillet çekmek hamîyyet ve gayretten dışara dır. Gelen, ittifâkla bir gice silâh giyüb Bundağı Müslümanları nâib üzerine hucûm idelüm ve cümlesini tîğ-ü kahr ve izlâl birle helâk kılalum. Emvâl ve hazâin ve davarlarının âlub kısmet idelüm.ve murâdımız birle istiklâl kazâsına cevelân edelüm. Eğer kazâ-i âsmânî’den müslümanlara bir hâdise olursa ki Sultân’a bizüm kaygumuz olaya kahr-ül-murâd ve eğer istimâ’ olursa ki müslümanlar bizüm kasdımıza geleler. Bizim anlardan, önden şehri Frenk’e satıb teslîm edelüm. Ve gönümüz buna bir gidelüm ki yâ cân virürüz yâ cân-u visâline irevüz, dediler. Ve cümle bu destânla hem-dâstân oldular. Ve silâh giyüb her fevc-i cevfi

²⁴⁸ Öztürk, a.g.e.,C.I,s.162.

leylde²⁴⁹ şehîr hâkimlerinden bir hâkimin öne vardılar. Ulusun, küçisin ve pîr ve civânın katîl ve şehîd etdiler. Ve erte olunca cümle müslümanları katl idüb kanların denize revân kıldılar. Ve mâl ve esbâbların gâret kılub ehl-ü 'iyâlların esîr etdiler.[124] ve aralarında kısmet idib oluşdular. Şühedâ ervâhı riyâz-ı kudse ve asl olub üns tutdular. Üç günden bu vaka'nın haberi Sultân'a irişdi. Ve mübârek bâtınında ve müşerref zâhirinde 'azîm-i tegayyür ve melâlet peydâ oldu. Beğler ve uluları ki kapusunda hâzırdılar. Da'vet etdi ve ayıtdılar ki ; Antalya gibi şehîr ki iklimi serhaddin de ve deryâ kenârında muhkem şehirdi,elden, gitdi. Eğer fî el-hâl onun tedâriğine ikdâm olunmazsa kalan sevâhil kala'larında sâkin olanlar dahi çün bu haberi işidiler, temerrüd-ü 'isyâna âgâz ideler. Ve ol sebep birle memleketde tezelsüz ve inziâ'c vâka' ola. Vaktin tedârik-i müşkil ve mizâc-ı devlet mu'tell ola, dedi. Ümerâ ve ekâbir ayıtdılar ; her ne ki Sultân buyurur, bu kûllar, ânı iderüz ve cân-ı sipârlık ve tâa'tdâr-lık şerâitinden ihmâl etmeziz, dediler. Fî el- hâl mekâtib ve ahkâm-ı istihzâr-ı 'asâkir ve ve ümerâiçün aklâm birle merkûm olundu. Ve kâsıdlar eline virülüb emir olundu ki, çapar ulak ve yâm onlarla tiz her yana irüşdüreler. Cümle memâlik Rûm'un sağ kol ve sol kol beğlerine haber oldu. Sehl-i müddet içinde Kayı ve Bayat ve Bayundur ve Salur ve gayri boylardan çokluk çeri ve ricâl kalır. Mâl-ı Konya'nın sahârâ ve berârîsine gelüb nüzûl kıldılar. Nevvâb-ı divân-ı saltanat-ı muhâsarât-ı esbâbı tertîbinden fâriğ olmuşlardı. Çün çeriler cem' olub tamâmet işler, sahte ve perdâhte oldu. Serâ- perde ve dehlîz-i saltanatı Antalya fethi niyetine fâl-ı ferruh ve talî'i ferhunde Ruzbe sahrâsında nasb etdiler. Sultân [125] ertesi tâyr-ı hümayûn ve ahter-i meymûn birle 'azm etdi. Çün Antalya Rûmlarına Sultân'ın râyât-ı cihân-gîrî kudûmünden haber virdiler. Cez'-ü 'acz onların hâline yol bulub etdiklerine pişîmân olub işlerinde serâ-sîme ve hayrân kaldılar. "Azabı görünce pişmanlık gösterdiler"²⁵⁰ Ol ahzâb-ı şeyâtînin sıfatı oldu. Ve zai'fler bu fitnenin menşe' ve mebd'e'ini köylerinin nahvet-ü i'câbına havâle kılurlardı. Ânlar ona inkâr idüb evgâd-ı endîşe ve evbâş-ı efkârı rekâketine havâle kılurlardı. Çün kâl-ü kîl aralarında tatvîle oluşdı. Ol hâdisenin ıztırâr ve bî-

²⁴⁹ Cevf-i leyl: Gece yarısı.

²⁵⁰ Kurân-ı Kerîm, 10/55.

çareliğinden ellerini Frenk melikleri eteğine urdular. Ve ânlardan istimdâd taleb kıldılar. Ânlara dahi te'cille birkaç gemiye er koyub ânlara meded ve muâ'venetiçün gönderdiler. Ol fecere-i kefare kendülerin imdâdını deniz yüzünden müşâhede kıldılar. Şâd-mânlık na'rasını urub çağrışdılar. Ve beşâret urub boru çaldılar. Çün Frenkler Antalya'ya irişdiler. Rûmlar i'zâz-ı tamâm birle onları şehre gönderdiler. Onlarınla müstezher oldular. Arkalandılar ve ol menâhîs-i esbâb-ı kâr- zâre meşgûl olub şehir içinde 'arrâde ve şikence tertîb etdiler. Çün şâhne-şâhın çetri sâyesi ol diyâra düşdi. Fî el-hâl buyurdi ki ; leşker-i dâire çeküb ol şehri ortaya aldılar. Ve tîr-bârân idib ol abde-i asnâme mecâl virmediler ki bârû-u abadândan dışara barmak gösteri bileler. Çün cebbe-hâne ve âlât-ı muhârebe ve muhâsarât-ı lekmezenler ve yayalar irişdiler. Hem ol gice çeriye buyurdi; çeperler bağladılar. Ve nerd-bânlar dizdiler. Ve mancınıklar 'amele [126] getirdiler. Ve bârû içinden ol melâî'nin dâş âtmaktan gayri çareleri yoğdı, zîrâki ok ve tîr-bârân sehminden ol müdebbirlerin zehreleri yağdı ki bârû üzerinden yüriyi bilelerdi. Çün mükâvemet müddeti uzandı. Gâyetde gazab - u haşmetinden Sultân buyurdi ki ; her beğ bir ayakları giyik ki bir defa'da on nefer er çıka bileler. Tertîb edeler. Ve çerinin delir ve bahâdırları bârû üzerine çıksunlar ve bu husûmetin maddesini hüsâm-ı kât' birle faysala irişdiresinler. Fermâna imtisâl kıldılar. Ol resme nerd-bânlar düzetdiler, ol cemâa'ti ki nerd-bânları bârû dibine iledeleler. Ve ol tâife' ki nerd-bândan burca çıkalar. Ve ol kavm ki tîr - bârân idüb okla kâfire mecâl virmeyeler. Mufassal ve mua'yyen kıldılar. Çün tamâm-ı ârâste idüb düzetdiler. Ertesi mecmu'-i çeri müsellağ oldu. Ve çetr ve râyat-ı mansûr harekete geldi. Ve sâdâ-i kôs ve nidâ-i sûr-naî-i heybet ve hirâs-ı tamâm-ı ecsâm-ı süfli kalubunda salardı. Melâ-i a'lî mukaddimleri avâz ve hurûşla çağırurlardı.

Beyit :

“Senin kılıcın Rûm ülkelerinde kıyamet koparmakta.

Senin gürzün Frenk beldelerine musibet yağdırmaktadır.”²⁵¹

²⁵¹ Öztürk, a.g.e.,C.I,s.165.

Şâh-ı cihânın mesâmî'-i eşrefine irişdirirlerdi. Sultân-ı 'âlâm çerinün bahâdır ve pevlivânlarını okuyub cümlesine istimâlet buyurub teysîr-i makâsından her birine hûb-ı va'd virdi. Tâ cümlesi dil-ü cân birle düşürüb melâî'n-i küffârın kanlarından enhâr-ı revân eylediler.

Beyit :

"O ne gündü Yarabbi, okun ve kılıcın korkusundan gök sıkıntıya düşüb yer sallanmaya başladı."²⁵²

[127] "Göğün sarsıldıkça sarsılacağı, dağların yürüdükçe yürüyeceği"²⁵³ hâleti zâhir oldu. Ve ol tâife ki nerd-bânlar nakline mutaa'yyen olmuşlardı. Fî el-hâl nerd-bânlar bârû üzerine kodular. Dil-averler ve bahâdırlar dahi ağır çomaklar ve yini zırhlarla onar onar ittifâkla güneş gibi kılıclar çeküb fî el-hâl yıldırım bilgi çıkıldılar. Ve Efrenk-i melâî'n ki ; tüfenk ve ok korhusundan ki bedenler ardında sinmişlerdi. Nacak ve çomak birle külle bî- saâ'detlerini haşhâş idib âşağa döndüler. Segirdüb âşağa indiler. İnüb kapu bekleyen Frenkleri dahi tîg-ü kahırla helâk idüb pelîd cüsselerini yere dökdüler. Ve kapuları âçdılar kalan leşker dahi şehre koyuldular. Bî-hadd ve 'add - ı kân döküb kâfirlerin ulusuna ve küçisine i bkâ ve muhâbâ etmediler. Ve mâl ve 'iyâllerini berde ve esîr kıldılar. Ertesi Sultân-ı hûrşîd-i rahşân gibi rahş-ı cihân-ı neverdine birüb Hâtemî elini açub kemer-i Keykâvusı biline , külâh-ı Keyyâni başına urundu. Kemâni çacı koluna bıraktı, şunun gibi ravnakla ki; ezdâd ve hussâda ondan heybet ve şevke-i tamâm ola. Şehre girdi ve memleket tahtına oturdu. Ve gâyet 'âtîfet ve şefkatinden buyur ki; dilâverler kâfireri kırıp cânlarını esfel- i sâfilîne irermekden fârig olalar. Dahi kimseneye hiç vecihle hikâyet ve nekbet etmeyeler. Cedâl-ı şu'lesi iltihâbdan ve belâ - i deryâsı ıztırâbdan sâkin oldu. "Yere ; suyunu çek; göğ; ey pâk sende tut denildi. Su çekildi iş de bitti."²⁵⁴ Fermân -ı zîd-ü 'amr²⁵⁵ üzerine nâfiz oldu. Çün saltanat irâdeti seffinesi Cûdî-i husûl üzere karar tutdı. Sultân [128] bezm-i 'âmm buyurdu. Ve kâffe-i ümerâ ve serverleri ve bölük serdârları ve mübârizleri ve bahâdırları hazır idüb 'âvâtîf nâ-mahsûrı birle mahzûz ve

²⁵² Öztürk, a.g.e., C.I, s.165.

²⁵³ Kurân-ı Kerîm, 52/9.

²⁵⁴ Kurân-ı Kerîm, 52/9.

²⁵⁵ Zîd-ü 'amr: Öteki, beriki.

mâ'mûr kıldı.Bir hafta demâdem rezmî bezme mübeddel idüb şâd-mânlık gîselerini ânlara isbât etdi.Mübâlağa; âtun ve âkçe viridi.Ve ondan sonra Antalya'nın mahzenlerine ve âvlarına nazar idib nakîr-i kıtmîrden²⁵⁶ gereklü mesâlihînin görüb ol nesne ki elbette nâ-kezîrdir. Ma'dûmî mevcûd kılub âzı çok eyledi. Ve cümle eksüğîn görüb burc ve bârûlarınun meremmet olmalı yerlerini mesdûd ve meremmet kıldurdu.Ve sü-başılığını geri Mübârize'd-dîn Ertokuş beğе buyurdu. Tâ kim ol ittilâî-i vefki üzere ki vâkıfıdı. Gerü takdîm kılub müteferriklerini yerlû yerine da'vet ide. Sultân, ol hâin olub olanların yerlerin ve suların ve eslâb ve emvâlin hassa cihetiçün tasarruf etdi. Divân-ı a'lâ defâtirinde sebt etdürürdi.Ve ba'zını iktââ't hassiyye izâfet buyurdu.Ve bu mühimmâtı itimâmına irürüb kâm-rânlık ve şâd-mânlık birle Dârü'l-mülk Konya'ya müteveccih oldı.Ve çün ânda irüb devlet tahtına ve saltanat mahalline oturdu. Etraf-ı eknâf memâlikine fetih-nâmeler irsâl kıldı. Ve her bir pâdişâha mertebe ve mikdârınca ol ganîmetden tuhuf ve armağanlar viribedi. Ve beğlerün menâşîr ve tekârfîni murâdları vefki mûcibince mestûr kıldı.Ve her birine pâdişâhâne teşrifler ve hila'tler virüb illü iline ve ulu evine destûr viridi. Her biri kendü boyı ve nûgerleriyle yürüdüler ve menzillerine vardılar. Ve ol kış kendü sarâyına lezzât ve rahatla rûz-gâr geçirüb 'îş-ü nûşe²⁵⁷ mesgûl oldı.

[129] ZİKR-İ 'ÂZÎMET SULTÂN BE -TARAF-I SİNOB

Çün rebî-i çehresi sehâb-ı kâfûr-ı nikâbı kesvetinden açıldı.Ve tabîa't-ı ferrâşları ve sanâa't-ı meşşâtaları besât-ı gûnâ - gûn ve çadır-ı bûkalemûn-ı kûh ve hâmûn çehresine düşdi.

Şiir :

"Sabah rûzgârı dünyanın bahçelerini yeşillikle süsledi.

Dünya cennet bahçesine örnek oldu.

²⁵⁶ Nakî-i kıtmîr: Takımıyla, hepsi.

²⁵⁷ 'îş-ü nûşe: Yeyip içme.

Havadaki ılık rüzgâr toprağı canlandırma konusunda İsa'nın bütün mucizelerini geride bıraktı"²⁵⁸

Çeriler cem' olub şâh - ı der-gâhına gelecek vakit oldu. Cümle devlet -i ikbâl gibi bâr-gâh-ı celâl-i saltanata yöneldiler. Ve her taraftan zülf-i tuhaf ve hedâyâ birle 'übûdiyyet-i müteveccih olub mülâzemet hizmetine iştigâl gösterdi. Tâ musâlihden her nekim sânih ola. Cân-u gönül birle ol kûlluğa yerine getüreler. Sultân kendü hâsekîleri cemâa'ti ve sağ kol ve sol kol beğleri birle heftede bir gün meydâna çıkub tob ve çevgân oynardı. Ve segü ve çomak vesâir esliha idmâniçün silah-şörlük idmân kılurlardı. Bu hâlin esnâsında Sultân'ın Sivâs hattısına 'azîmet hâtrına düşdi. 'Anân-ı 'âlem-ı ârâyını ol suya mâil ve ma'tûf kıldı. Ve ma'hûd olmuş 'âdeti üzerine ânda durub hâss-u 'âmme-ı enâ'm ve ihsân ve fart-ı ma'delet hîlye -ı nasfet birle mülk - ü devlete zîp-ü zînet virdi. Bir gün Sultân bezm -gâhı ârâste kılub câm-ı Keyhüsrev-i nûş ederdi. Ve ihdâs-ı çarh varını [130] ferâmuş idüb bade-i gül-günle nûş-a - nûş sohbet ederlerdi. Sinob etrâfı muhâfazalarından kussâd irişüb bir mühürlü nâme hazret-i saltanata irişdirdiler ki Kir Aleksî Tekvur Cânî't'ün cinâyeti zâhir olub kendü haddinden tecâvüz etmişdir. Ve pâdişahın hassa-i ser -haddinden tasarruf kılmışdır. Ve Sinob'ı uğurlamışdır, diyo. Çün Sultân nâme-i mutâlaa' etdi. Eğerci ol ahabârın istimâ'ından mübârek hâtırı infîâ'l buldı. Velakin ol hâlde herefânın 'îşi müneğğes ve ihvân-ı safânın meclisi mükedder olmasun deyü, izhâr olmadı. Ertesi gün ki ; seyrâna bindi. Mütefekkir ve mugayyer yürüdü. Beğler ve ulular tegayyür-i âsârını mübârek çehresinde müşâhede ederlerdi. Ammâ keyfiyyet hâlin su'aline mecâl bulmazlardı. Çün Sultân seyrândan dönüb devlet-hâneye nüzûl kıldı. Hân-ı şîlân döşediler, taâ'm yendi. Sultân halvet sarâyına girib beğlerin taleb etdi. Ve hâli ânlara takdîr kıldı. Cümle gazab vâdisine gayzisi denizine dalıb ayıtdılar. Bu kâfir-i kış bed -nihâd ki hemîşe bu hazretin harâc-güzâr ve bâc-dârı ola gelmiş ola. Bunun gibi küstâhlık ede. Ve bu niceleyin hadde irişe ki memâliğe tam' idüb kendü mertebe ve mikdârından tecâvüz kıla. Eğer şâh-ı cihânın fermânı olursa ki bende-gân-ı devlet, ve hevâ-dârân-ı memleket ol

²⁵⁸ Öztürk, a.g.e.,C.I,s.168.

kâfirin üzerine varavuz. Perverd-gârdan ümîd oldur ki hancer-i âb-dâr birle ol hâk-sârın kanını yere dökevüz. Ve kahr orakları birle ol bilâdın mevrûâ'tını 'asâkir-i mansûra huyûliçün kasîl ve 'alik kılavuz. Ve anun a'mâl [131] kobçasının cezâsını virib tîre-i baht ve hayre-i rûz-kâr kılavuz, dediler. Sultân bir cemâa'tden ki Sinob'ı komuşlardı. Ve onu keyfiyetini basîret-i basarıyla i'tibâr kılmışlardı. Sua'l etdi; cevâb virdiler ki Sinob'ı cenkle âlmak olmaz. Meğer ki bir müddet muhâsarât ideler. Şöyle ki ânun halkı zahîre âzlığından bunalalar ve denîzden-kurudan hiç nev'le ânlara meded irişmeye. İmkânı var ki ol şehir bu vecihle feth oluna. Rây oldur ki bu yıl leşker gönderesiz ,ânun ilini oralar ve ânların 'ıyâlini esîr ideler. Ve ol nevâhîyi beküllîye harâb ideler. Çün nevâhîsi harâb olub denizden nesne gelmeye. Ol vaktin âlmak gâyet genez olur, didiler. Cümlesinün râyı bunun üzerine karar tutdı. Ertesi tamâm-ı cemi'yyet ve âlât-u 'addıyla Sinob'a 'azîmet etdi. Önerdü câsûslar gönderdiler. Tâ ki Kir Aleksî'nün ve vilâyetinin ve Sinob'un ahvâlin gereği gibi bileler. Be-cidd mürâcaa't idüb haber-i i'lâm kılalar. Çün câsuslar 'avdet idüp geldiler. Ayıtdılar; Tekvur Kir Aleksî biş yüz âtluyla gâfil ol diyârda şikâra meşgûldur. Ve her gün bir çeşme-sâr üzerinde bir gam-kesârla mey-i erguvânî tenâvül kılurdu. Ve heyc hâliyle bir taraftan fikr-ü edîşesi yokdır, dediler. Çün serverler bu haberi işitdiler. Merrih²⁵⁹ gibi ıztırâba ve Zöhre²⁶⁰ gibi müserrete yüz tutdılar. Şâdlık külâhını hevâya âtdılar. Yine tutdular ve vehm-i misâli seğırtmede şurû' etdiler. Yürütdüler ve nâ-gâh bir şikâr yirinde ana irişdiler ki bir çeşme üzerinde 'iş-ü nûşe meşgûldı. Hem [132] ol 'işreti mahallinde selveti meclisinde cânı yakasını ele âldılar. Eğerçi, dilâverlik ve bahâdırılığla evvel sadmede bir kaç cümle etdi. Amma 'akıbeti el-emir-i izlâl kılâdesini âmâli boynuna örüb 'asâkir-i mansûr çadırlarına getirdiler. Ve çerisinün ba'zısını katl etdiler. Ve kalanını "Zincirlere vurulmuş"²⁶¹ sıfatıyla cebbe-hâne-i hâssda tutsak idüb üzerlerine müvekiller kodular. Ve fî el-hâl ulâk-ı hüsrev-i âfâk hizmetine insâl kıldılar. Ve ol ferhunde haberi i'lâm etdiler. Çün mübeşşer haber virdiki; hazreti-i saltanatın matlûb ve maksûdı müyesser

²⁵⁹ Bknz. geniş bilgi için; Öztürk, a.g.e., C.I, s.170.

²⁶⁰ Bknz. geniş bilgi için; Öztürk, a.g.e., C.I, s.170.

²⁶¹ Öztürk, a.g.e., C.I, s.170.

oldı.Ve taa'b ve zahmetsiz devleti, düşmanı esîr-i mihnet ve zelîl-i nekbet oldu. Sultân bu haberden şâd-mân olub kâsıdı mâl ve iktâ' ve teşrîf ve ihsân birle deniz ve kân gibi pây kıldı.Ve ol mülk-ü nusretin beşâreti çâvni göklere iriştirdiler.Çün beğlerin namesi mahamdet-i yemn-i nakîbet birle meşhûndı.Tamâm-ı şâdlıkda mübâlağa kılub bezm-ü 'âmm etdi.Ve ol haberin istima'ıyla semâ'-ı organonı²⁶² ve şarâb-ı erguvânî gök ve nûş etdiler.Ve buyurdı ki ol mahzûlun muhâfazasında ihtiyât ve ihtimâm tâm-ı lâzım kılsunlar ki mevkib-i hümâyûn dahi üş onlarun akabince varır ki herne ki muktezâ-i rây ve müstedâ'-i mesalihat ola. Beğler huzûrunda tadîme irişe.Üçüncü gün Sultân dahi Sinob'a revân oldu.Hurrem ve kâm-rân ve şâd-mân ol hudûda irişdi.Cümle 'asâkir-i eslihat-u 'addet-i tamâmla râyât-ı saltanata istikbâl kıldılar. Çün hazreti-i saltanata yakîn oldılar. Âtdan inüb ırakdan hizmet yerin öptüler.Ve beğler [133] ve serverler şehryâr-ı 'âlemin gevher-bâr elin öpmeğe şeref-i tekabel buldular.Sultân her birini ayru ayru nevâziş idib sordı. Çün serâ-perde-i mübâreğe nüzûl buyurdı. Emir etdi ki;Kir Aleksî ayağı bağıyla hıdmete hâzır etdiler.Çün taht-ı hizmetine irişdi. Darââ't ve müzillet yirin öpdî.Sultân gâyet mürüvvet ve mükrimetinde ona nevâziş buyurdu. Ve ayıtdı ki hâtr-ı melûl etmeyesin.ve bu hâdisenin vukûf'çün mütefekkir olmayasın . Çün el'an selâmetsin mümkün ki murâda dahi iresin, dedi.Ve Kir Aleksî Çün bir lahze-i bar-gâhda oturdu.Sultân destûr virdi, visâka vardı. Ertesi Sultân buyurdı ki; çeri mecmu' kimlerin giyub âtlanalar ve hisârın kuru tarafına muhasara kılalar. Ve Kir Aleksî'ye haber gönderdi ki; çün ki mevkib-i hümayûnumuz bu hudûda huzûr-u mübârek-i erzânî kıldı. Makâsıd-ı hasıl olmayınca mürâcaa'ta imkân yoktur. Gerektir ki, kendü âdamlarından her kime ki inânur şehre göndere.Ve şehrin halkına nasihat ede.Tekvur tutsak olan beğlerinden birisini ihtiyâr etdi.Sultân hükmiyle ayağın bağdan halâs etdiler ve tekvur katına elettiler.Tekvur ona dil-i hayrın virib şehir içindeki ululara ve serverlere gönderib ayıtdı ki; şehri Sultân kûllarına teslîm etsinler deyü. Çün, kâsıd şehre vardı.Ol idrâklu müdebbirler dillerini hezeyân-ı saffetiyle uzatdılar.Ve ayıtdılar ki eğer Kir Aleksî tutsak olduysa onun ulu

²⁶² Organon: Bir çeşit müzik aleti. (Bknz.Öztürk, a.g.e.,C.I,s.170.)

irişmiş oğulları vardır ki her biri kişver-dârlık âdâbıyla ârâste, Cânî [134] ve Trabzon'da dururlar Ânlardan birini pâdişâh ideriz. Bu memleketi Türk'e ve müslümanlara virmezüz, dediler. Çün kâsıd mürâcaa't kıldı. Ol nesne ki işitmişdi, didi. Sultân buyurdi ki; onların hüccetine ilzâmiçün bir dahi şehre varsunlar ve ânlara öğüt ve nasîhat etsünler. Vardılar nasîhat etdiler fâide etmedi. Çün dediler; hâib girü döndü. Sultân ol hâlden katı gazaba gelüb kakdı, buyurdi ki; Kir Aleks'i ağır bendle şehir katına iledele. Ve 'azâb-ı belîğ birle işkence ideler. Ve ayıtdılar ki; yâ şehri virin yâ Kir Aleks helâk ideriz, didiler. Cellâdlar bu hüküm mûcibince ona işkence virdiler. Ol dahi feryâd-u figân kılub çağurrudı. Şehir halkı bârûdan bakarlardı. Kir Aleks ânlara iderdi ki; ey dinsizler! Şehri kiminçün saklarsız. Çün beni öldüreler. Sizi kahr kılıcıyla kıralar, ve esîr ideler. Bu memânaa'tın size ve bana fâidesi ne dir, dedi. Ol gün dahi bu mûcibince geçdi. Ve ahşam irişdi irtesi Sultân buyurdu ki; Kir Alkesi yine ol oraya eleteler. Ve başı aşağı asa koyub işkence kıralar. Elettiler şol kadar sıkdılar ki medhûş oldu. Çün şehir halkı gördüler ki pâdişâhlarının zârîğliği haddin geçdi. Ve men'-i nef' etmez, şehir halkı bârû üzerinden çağırub, ayıtdılar. Tekvurun âdamı gerü şehre gelsün. Sözsümüz var diyelüm, dediler. Çün kâsıd şehre vardı. Ulu ve küçi cem' olub katına dirildiler. Ve ayıtdılar; eğer Sultân ând içerse ki tekvurı öldürmeye ve icâzet vire ki (135) selâmetliğe kendü vilâyetin gide. Ve bize dahi amân virib cânumuza ve mâlumuza kasd etmeye. Düstûr vire ki; bireye dilersüz, gidevüz, şehri teslîm idevüz, dediler. Çün kâsıd gerü döndi. Ve hâli takrîr etdi. Tekvur Sultân'ın havâss-ı mukarrib birin okudı. Ve bu ma'nâ onlara dedi ki; şehir halkı bunun gibi peygâm göndermişler, deyü. Çün bu ma'nâ hudâygân sem'ine irişdi. Beğleri hâzır idüb ahvâlî bildirdi. Cümle şâd-mân oldular, Sultân tekvur okuyub onun katında ând içdi ki; eğer şehri bize teslîm edeler. Bizden tekvur Kir Aleks'i'nün cânına ve tenine mazarrat ve ziyân işmeye. Azdan ve çokdan onların dahi mâlın-cânına taa'rruz irişmeye. Ve icâzet buyuruz ki; tâ her kanda ki ihtiyârı ola, ikâmet edeler ve mâ-dâm ki tekvur benümle mutâvaa't ve harâc-güzârlık idüb yılda mâl ve ahmâl hazîneme göndere. Ve ne kadar çeri ki yılda iltimâs oluna, veribeye ben dahi Cânî memleketünün Sinob'dan gayrını Trabzon ve Lâz vilâyetiyle ona mukarrir

kılam. Dâim-i nazar-ı 'inâyetim ondan dirîğ olmaya. Ve eğer bu maâ'nânın hilâfın kılurlarsa ve şehri teslîm etmekte tehâvün gösterirlerse ümîdim hakk teâ'lâ'nın fazl-u 'inâyetine şöyledir ki; şehri kahriyle alam ve tekvurı dahi helâk ve bu şehir-i vilâyetin helakını ulusun ve küçüsün esîr kılam. Çün kâsıdlar sevgend-nâmeleri şehre elettilere. Şehir halkı mutmai'n ve sâkin ve emîn oldular. Ve Sultân'ın sancâğın istediler. Beğler biraz haşem-i mansûrdan ve biraz tekvur halkından Sultân'ın sancağını [136] 'azamet ve âyîn-i tamâm birle şenbe günü Cemâzî'e'l- âhirin yirmi âltıncı gününde ki sene 611 yılındadır. Şehre elettiler. Ve bârû üzerinde nasb etdiler. Gece erteyedeğin beşâret urub şâdlık kılurlardı. Sultân dışarıda bezm-i humâyûn döşedüb tekvurı meclis-i ünsine hâzır etdirdi. Ve oturub 'işret ve şâdilîğle meşgûl oldular. Gebûki sabûhe irişdireler. Ve irtesi çeriler Sultân fermânıyla âtlandılar. Ve şehir mukâbelesinde sufûf çekub durdılar. Şehrin a'yân ve mu'teberleri gice sancakla giren beğlerle dışarıya çıkdılar. Ve Sultân önünde yir öpdüler. Tekvurı Sultân önünde yayan durur gördüler. Ve şehrin kilidlerini tekvur huzûrunda Sultân kûllarına teslîm etdiler. Sultân ba'zılarına istimâlet idüb, hila't giyürdi. Şehre vardılar ve saçular hâzır idüb müheyyâ kıldılar. Sultân'ın müneccimi dahi Sultân'ın tâlî-i mûcibince vakit ihtiyâr ederdi. Çün derece-i saâdete irişdi. Sultân rikâb-ı hümâyûnını şehre döndürüb 'azamet ve heyvet ve haşmet-i tamaâm birle şehre girdi. Ve nusret-u feth ve zafer birle tahta oturdu. Ve bezm döşenüb şehir halkı direm ve dinâr-ı nisâr etdiler. Sultân tekvurı ta'zîm ve tebcîl cihetiçün biraz ayağı üzerine durdurdı. Ondan sonra E mîr-i bâra işârât etdi. Tekvur cümle beğlerden yukarı yol gösterdi, oturdu. Terkîm-i tamâm etdi. Ve tenau'm-u tekaddehe meşgûl oldular. Ve gice gündüze ulaşırdılar. İrtesi Sultân seyrâna bindi. Seyrândan dönüb tekvurı hâzır etdirdi. Ve ândan 'ahd-ı peymân diledi. Tekvur dahi ol müsvedde [137] mûcibince ki Sultân divânında kalema gelmişdi. Kısım-ı yâdidib ând içdi ki çün Sultân-i gâlib 'İzze'd-dîn Keykâvus bin Keyhüsrev bana ki; Kir Aleksim cânıma amân vire. Ve Cânî't memâliğini ki Sînob'dan gayridir, muzâfât-u levâhik birle bana ve benim evlâdıma mukarrir tut. Her yıl on iki bin flori, biş yüzbaş at ve iki bin baş sığır ve on bin baş koyun ve elli yük envâ-ı tuhuf ve mahlûbâtın hezâne ve matbah ve ıstabl ve şarâb-hâne-i hassa viribiyem. Ve

istimdâd vaktinde imkân olundukça çeri dahi dirig etmeye, deyü. Ând içdi bu cümle üzerine tarafının emâsil ve ekâbir kıyımı vekâi'di şâhid oldular. Çün sevgend-nâme-i tamâm olub hezâneye elettiler. Sultân tekvura bir nefîs teşrîf ve şâhâne-i hila't şöyle ki selâtîn hizmetine lâyük ola. Câme-hândan zer-dûzî ve külâh-ı muvaffak-ı nev-rûzî getirdiler ve giyürdi. Ve pâ-yı gâh'dan iyü mutavvak ât, murassa' eyer ve uyanla gitirdib virdi. Ve birkaç nefer hâsekîler dahi bu resme teşrîf-ü hila'tler buyurdi. Ve ıstırabıl hâssından bâr-gîrler ve tâzî atlar ve yük katırları gayri virdiler. Ve buyurdi ki Kir Aleksî dahi âtlana tekvur 'âkıl ve gürbüz kişiydi. Fî el-hâl Sultân ayağın üzengüye koyub bindi. Ve nefîrler ve borular çalındı. Çavuşlar avâzı ve dûr-bâşlar savulun! demesi âvâzı yayıldı. Tekvur gâşiye-i Sultân-ı rikâb-dârı elinden aldı. Ve yâyân-ı revân Sultân'ın âtı önünce yürüdi. Çün bir zaman yürüdi. Sultân buyurdi ; gâşiye yine rikâb-dâra virdi. Ve âtına bindi. Sultân'ın [138] yanınca hem-i'nân olub söyleşib yürürlerdi. Sultân bir sâa't sevâhil etrâfında seyrân kıldı. Ondan sonra 'inân-ı mübâreğini şehir tarafına ma'tûf etdi. Ve hân-u taâm diledi. Ve hân-ı hâzır idib meclis-i cihân-efirûz, misâl-i nev-rûz-ı ârâste kıldılar. Tevurla 'iş-ü nûş kılub cümle kayguları ferâmûş etdiler. Ve tekvûra şarâb eser etdüğü vakit i'zâz idib envâ'la dil-nüvâzlık gösterdi. Ve düstûr virdi ki; kendü ta'lukâtından ve şehir a'yânından kimi ki bile alub gitmek isterse tekvura düstûr virdi ki selâmetle bî-mâna' ve münâzaa' kendü vilâyetine gide. Ve bunların için gemiler mürettib kıldılar. Ve gemilerle Canît ve Trabzon tarafına revân oldular. Ondan sonra Sultân buyurdu ki; her şehirden bir sâhib-i mekteb-i bâ-yi hâce göçüreler. Sinob'a göndereler. Ve eğer öz evtânına emlâk ve 'akârları olduğun bahâne kılâlar. Hassâiçün sultânlığa alalar ve tamâm-ı bahâ vireler. Saltanat hazretinin hükmi mûcibince memâlikten şol hâceleri ki kemâl-i 'akl ve vufûr-ı mâl birle mevsûf ve ma'rûf olmuşlardı ve uyartıldı. Ve etbâ' ve eşyâ' ve taa'llukâtıyla Sinob'a gönderildiler. Ve nâibler vilâyetlerden ne denlû ciftsiz ve yirsiz, susuz raî'yyet ki Sinob ilinden kâfir oldukda kaçmışlardı, gerü kadîm-i vatanlarına getürdiler. Çift öküzleri ve tuhm virüb zirâat'ta meşgûl oldular. Ve kilisayı mescid câmi' etdiler. Kâdî ve hatîb ve minber ve müe'zzin ve mua'rref nasb etdiler. Emîn-ü dizdâr ve müstahfazlar ta'yîn etdiler. Ve burc-u bârûda rahne ve yarıkların [139]

meremmet etdiler. Ve çeri beğlerinden birisini sũ-başılığına mevsũm kıldılar. Ve biraz çeri dahi ol tarafın muhâfazatıçũn onda onunla kodular. Ve ilũn, şehrin kayd ve yırağın gereğĩ gibi gördũler. Ondan sonra refĩk-i saâ'det ve musâhib-i selâmet Sivas'a mũteveccih oldu. Ve ondan beğlere ve ululara ki peygâr-ı zahmetin çekmişlerdi. Hila't ve teřrĩf buyurub envâ'la ihsân ve nevâziş kıldı. Ve evlerine ve ehl-ũ 'iyâllerĩçũn kemhâlar ve iyũ armağanlar virdi. Ve düstũr buyurdi. Tâ şâd-u hurrem her biri kendũ evlerine mũteveccih oldular. Ve gidũb vatanlarında râhat oldular.

ZIKR İRSÂL-İ şEYH MECDE'D-DÎN İşHAK'I BE-HIDMET-İ EMÎRÜ'L-MÜ'MİNÎN

Ol rüzgârda Sultân-ı gâlib 'İzze'd-dîn Keykâvũs'un mesâmi'-i eşrefine irişdirmişlerdi ki Melik Eşref "Allah rahmet eylesin"²⁶³ hazret-i hilâfet âdına bir turnayı hevâ yüzũnde kemân-ı gũrũha-i bundukiyle²⁶⁴ düşũrdũ. Kaza ve kader ol bendegĩ ona dokundurdi. Bir mektub-ı meřhũr-ı şevâhid-i 'udũl birle mestũr kılub bir elçĩyle ol turnayı tuzlayıp dahi birkaç tuhuf ve armağanlarla halife hazretine gönderdi. Ve halĩfeden dahi ona nazar-ı inâyet olub kur eyerlũ ve uyanlu at ve katır ve teřrĩf geldi. Ve el-kâbında ziyâde çũn ki Sinob feth oldu. Ve İslâm şiâ'rı kũffar diyârında zuhũr buldu. Ve hamd-u senâ rabbũ'l-'âlemĩn ve ta kaddũs [140] hazretine salavât-ı hazret-i seyyide'l-i mürselĩnin mukaddes navzasına selâ'm ve Emĩrũ'l-mũminĩn rızâ-i duâ'sı zĩyâde olduğı yakĩn ve ırak halâik sem'ine irişdi. Sultân-ı şeyh-i 'âlam, pĩřvâ-i âfâk-ı Mecde'd-dîn ishâkı "Allah rahmet eylesin"²⁶⁵ ahmâl ve tuhfe ve hedâyâ-i bĩ-hadd birle cevâhir-i vâfir ve zer-befti Hıtayĩ ve Rũmĩ ve ketân-ı Rũsĩ ve sekrelât-ı 'amel-i benât ve kũllar ve halâikler ve iğdiş ve tâzi âtlar ve katırlar ve biserek develer ve altın, gũmũř âlâtı birle ol mũbârek fethin ihbârĩçũn hazret - i hilâfete irsâl kıldı. Çũn şeyh Mecde'd-dîn mukarr-ı hilâfet ve Dârũ'l-mũlk imâmete irişdi. Onun mua'zzam mukaddemi ikrâmında mũbâlağâ

²⁶³ Öztürk, a.g.e.,C.I,s.175.

²⁶⁴ Bunduk: 1.Ufak veya yuvarlak dane 2. Tũfek kurşunu 3. Tatar oku.

²⁶⁵ Öztürk, a.g.e.,C.I,s.176.

gösterdiler. Ve “Elçi hoş geldi safalar getirdi. Göndereni sevdiğim için gönderilenin yüzü bana çok güzel göründü.”²⁶⁶ Kerâmetini dile getirib bu tekrîm ki ; Şeyh hakkında telaffuz buyurdular. Zikr-i kerîmini cerîde-i a’zâm içere sebt kıldılar. Ve icâzet-i insirâf vaktinde ‘ismet ve tahâret serâvilini mürüvvet mizerini Emîr’ül-müminîn’in mutahlar ve mükerrem bedeninden ve futuvvet-nâme ve düstûr-ı saltanat yazdılar. Ve külâh, tâ üzerine sarılmış dülbend ve dorra’ ve mukarri’ ve menşûr-ı saltanat-ı mestûr-ı tesvît-i ikâmet-i hudûd-ı şerîa’t birle ve biş esgün berdî-i katırlar murassa’ eyer ve uyanla ve biş tâzi atlar, müberka’-i bergüstvân-i atlas-ı zer-duzî birle ve on baş hecîn-i Hicâzî ve esnâf-ı eltâf envâ’-ı enâ’m Hind ve Şâm kumaşından ve ‘avd ve ‘anber ve nâficât-ı Türkî ve sâir tuhuf ki ‘uhûd sâlında hiçbir pâdişah onun gibi ikrâm ve ihtişâm bulmadı. Veribedi, Sultân ol teşrîfât ve hüsni-ü iltifâta meserrât ziyâde idüb tefâhür ve mehâbet gösterdi. Şeyh Sultân’a irüşdüğü ol zeman ‘âlem hurremlikdan bahr-ı ahzar gibi mütemevvic olmuşdı. Mesâlik-i emin ve memâlik-i sâkin ve fitne [141] uyhuda ve devlet uyanuğdı. Memlekt -i ‘imâret ve saât’det-i hüşyar ve şerîa’t -i kuvvetlü ve zalim ve bida’t -ı ma’dûm olmuşdı. Etrâfın eşrâfı ve uluları saltanat fermânına mutî’ hizmâtı ve zâifine muvâzib ve mebâdir ve tekaddîm-i evâmire mutâ’ üzere müsâbak olub, cümle etrâf ve diyâr müreffeh el-hâl-i rûzgâr geçürürlerdi.

ZİKR ‘AZÎMET SULTÂN GÂLİB ‘İZZE’D-DÎN KEYKAVUS BE-VİLÂLYET-İ LEYFÛN TEKVUR

Çün Sultân ferr-i yezdânî ve nusret-i subhâni birle Sinob fethinden ‘avdet idüb ol kışın saltanat mukarrından sukûn buldı. Ve ma’delet ve kerâmet birle ol kışı yaza çıkardı. Süleymânvar-ı terrahe-i azamet üzere ittikâ kılub peri çehre kûlları ekvâb-u ebârîk birle şarâb-ı rahîk dâir kılurlardı. Dîv-sereşt gelâz ve şidâd serhengler ve yasavül ve kapucılar bâr-gâhın dışara hizmete iltizâm gösterirlerdi. Etrâf ve eknâf serverleri selâmlık suffesinden saf ceküb kûlluk ve himetiçün el bağlayayub karşı dururlardı. Ve Mülûk ve ekâbir ve ‘uzmâ ve

²⁶⁶ Öztürk, a.g.e., C.I, s.176.

emâcid ve hurufâ ve zarifâ-i 'Arab ve 'Acem edeble dizin ceküb tâbhânedede 'îş-ü 'işrete meşgûl olub mutribler terânen ve sâz ve sözün istima' kılurlardı. Ve hurûş -ı cenk ve evâ-i nâyî çarhdan geçirürlerdi. Bu nemat üzere besât-ı darb düşünüb tûmâr-ı peygâr dürülmüşdi. Ve bu resme gice - gündüze ulaştırıp 'îşe meşgûl olmuşlardı. Ve şua'râ ve nüdemâya sıla ve enâ'm [142] bî-payân irişirdi. Ve elvân-ı teşrîfât ve melbûsâtın şehriyârın eyvânı mülâzımları nev-bahâr çimeni ezhârı gibi rengârenk olmuşlardı. Çün, bahâr oldu, Sultân Mahrûsa-i Kayseriye 'azm etdi. Ve der-gâh-ı 'âlînin mukarrib ve hâss beğlerine fermân-ı sâdır oldu ki etrâf beylerine ahkâm yâzıla 'asâkîr ve çerilere Bîgi Bazar çayırlarına ve otlaklarına müteveccih olalar. Ve beğler kapuya gelib Sultân dest-bûlsa müşerref olalar. Tâ evâmir-u musâlihnice ki sâdır olursa onun mühimmâtına ikdâm oluna. Fermân-ı a'lâ mûcibince cümle ser-leşkerler ve bahâdırlar alle ve yırağ-ı kâmil birle ol bazâr-gâh yazılarına müctemi' oldular. Ve beğler halvet-i esnâf-ı nea'm ve pîşkerlerle hazret-i saltanat hizmetine kapuya verdılar. Ve destbûs-ı eşrefe irişdiler. Ve seyrânda ve meydânda hân ve içkude Sultân'ın nazar-ı 'inâyetine melhûz ve mahsûs olurlardı. Bu esnâda Sis etrâfınun harâcılar Sis tekvûru Leyfûn'dan şikayet-i tâmâm birle murâcaa't idüb der-gâh-ı 'âlîye geldiler. Hazâne yazıcıları bu ma'nâ-ı der-gâh-ı saltanat hizmetine 'arz etdiler. Sultân bu haberin istimâ'ından gâyetde gazaba gelüb hamiyeti damarı harekete geldi. Gâyet beğleri hâzır idüb bu kazıyye onlara didi. Mecmû' ayıtdılar ki ; ol bed - kîş ve bî- edeble zecr ve gûş-mâl etmeklik gâyet masalihatdır. Ama bu mevsimde onun ilince girmek assında ve uyuzdan ve sivri süngüden gâyet mütea'zzizdir. Zirâki çerilerimiz akvâm-ı etrâkdır. Yaylak yerlere mütea'vvid olmuşlardır. Eğer Sultân merhamet buyurub güz faslından âherine değin sabr iderse ki [143] hem âtlar semirüb ni'metler vâfir ola. Ol vaktin güneşin assısı müntefî olur. Te'yîd-i Rabbânî ve fazl-ı nusret-ı yaradânî ve ferr-i devlet-i sultânî birle müteveccih olalım. Ve cemi'yyet-i tamâm birle ol müdebbire varib te'dîb ve ta'rîk-i kemâ-i yenbagî oluna ki ondan kalan mütemerridler dahi Horosan olub 'ibret olalar.

Kıta' :

"Bahçenin her yanını Dara'nın hazineleriyle parlak gökyüzü tamamen

Kârun'un defineleriyle doldu."²⁶⁷

Çün ki güz faslı irişdi. 'Asâkir-i mansûra hareket geldiler. Ve kösi dere yolundan Gökrin'e geldiler. Ve ordu ondaydı. Çün bu haber tekvura irişdi ki Sultân-ı ferâvân çeriyle Sis vilâyeti kasdına 'azm idüb gelür deyü. Sim-ab gibi ıztırâba ve çiğgerinin harâreti od gibi iltihâba geldi. Ve taksîr-i hizmet ve ihmâl-i 'ubûdiyyet etdüğüne hayrân olub perîşân ve pişîmân oldu. Ve râyet-i saltanat ikbâlinden kendüni cerîh-i kılâl ve katîl-i tîg-i cedâl bulub ol halef- i hâdisenin definde hayl-i lefâifle def etmeğe ve meşverete mecâli kalmadı. Ve müztarr oldu. Her taraftan çeri cem' etdi. Ve muhârebet ve cenge câzim ve 'âzim oldu. Ve bu hâlin mâli mevzûa'nda ma'lûm ola. Çün mevkib-i hümayûn-ı 'asâkir-i mansûrula Cincin kala'sına irişdi. Ki, Leyfûn'un ondan muhkimerek kala'sı yağıdı. Sultân'ın fikir ve râyı şöyle oldu ki fâtîha-ı feth ve mukaddime-i nasr ol kala' kıla. Çün [144] 'avn-ı Rabbânî birle ol kala' kabza-i teysîre gele. Kalan kala'ler dahi tîzde müyesser ola deyü buyurdu ki ; mancınıklar ve toplar nasb idüb kala'ya âtalar üç gün ve gice mütevâtır âtub dolu gibi hisârı daşla doldurdular. Hisâr halkı gâyet 'aczlerinden ceza' idüb serâsîme ve hayrân-ı figân el-amân-ı yâ şâh-ı cihân, deyü çağırdılar. Ve üçgün mühlet dilediler ki, eğer üçgün olunca tekvurdan meded irişmez dahi hiç özür etmeyub kala' teslim ideler. Sultân onların mültemisini icâbete makrûn kıldı. Kala' ehlinin kâsıdı çün tekvun kâtına irişdi, ahvâli dedi. Cevâb virdi ki ; ben kendü işümde hayrân kalmışım, sizin hâliniz tedâriğine mecâlim yokdur. Elinüzden geldikce kendünize çare kılun dedi. Çün kâsıd kala' mürâcaa'tından sonra tekvur haberin ehl-i kala'ya ilâm etdi. Saltanat hazreti hizmetine haber gönderdiler ki kala' Sultân'a şol şartla teslim ideriz ki Sultân bizüm cânımıza amân virüb ând içe ki çerisinden bizüm emvâl ve evlâd ve 'iyâlimize ziyân irmeye. Sultân onların iltimâsını kabûl idüb ol resme 'ahd-u peymân etdi. Ve buyurdu ki ol resme 'ahd-nâme yazdılar. Virdiler kala'nın mu'teberleri dehliz-i cihân-penâh hizmetine geldiler. Ve Sultân'ın sancağını kala'ya iletdiler. Ve dîvân nâibleri ve emînleri dahi yukarı kala'ya vardılar. Ve evlerin ve yırağın ve zahirelerin görüb eksüğün yitürdiler. Ve dizdâr ve hisârârları nasb etdiler. Ondan fârig

²⁶⁷ Öztürk, a.g.e.,C.I,s.183.

oldukdan sonra Sultân Kancîn kala'sına yöneldi. Ve ol kala'nın sâkinleri müdâfaa't ve mümânaa'ta başlayıp harb etdiler. Sultân buyurdi ki mancınıklar ve toplar nasb ideler. Ve ehline halel ve zelil ergüreler. [145] Ve nerd-bânlar dahi düzeler. Saltanat hükmiyle şöyle nerd-bânlar etdiler ki her defa'da on nefer silâh-püş er çıka bileydi. Ve cenk-i Sultân'ı oluşturunub tîr-bârân etdiler. Şöyle ki kâfirler bedenden bekâmız oldular. Bir hamlede delirler ve bahâdırlar kendüleri nerd-bândan çıkub kala'ya bıraktılar. Kâfiri ol mikdâr kırdılar ki kân sil gibi revân olub akdı. Ondan sonra kala' kapusun açdılar. Bâkî, asâkir-i mansûra hisâra girdiler. Ve kala' ehlini gâret ve nehb ve esîr ve katîl kılmağâ meşgûl oldular. Çün ol mühimden ferâgat buldular. Nevvâb ve dîvân-ı kala'ya vardılar. Ve yırağ ve zehâirin anbarların görüb zabt etdiler. Ve dizdâr-ı hisârârları istihfâziçün nasb etdi. Ondan sonra Leyfûn melu'n-ı pey-gârına yöneldiler. Ol dahi yırağ ve isti'dâdın görüb tereddüd ve havfla savâşa gelmişdi. Emîr-i Meclîs ki ol hâletde telâye²⁶⁸ beğiydi. Üç beğ bahâdır, nâm-dâr âtlı yırağlayıp irta olmazdan önden kendü havâsından bir iki neferle kâfir 'asâkiri yakınına vardı ki ; kâfir çerisünün keyfiyet ve kemiyetini bile. Nâ-gâh, küffâr onları ortaya aldılar. Ve ok ve kılıçla âtların düşürdüler. Ve onlar yayan kalub köpriyi penâh idindiler. Ve ok ve kılıç ve çomağla def-i eziyet-i küffâr kılurlardı. Çün güneş talû' etdi. Telaye beğleri Emîr-i Meclis hizmetine yöneldiler. Ve onı ol makâm-ı ma'lûmda bulmadılar. Ve kazıyye ma'lûm etdiklerinden sonra tekvur çerisi tarafına müteveccih oldı. Emîr-i Meclîs'in cümle hâssa leşkerlerinden yüz nefer bahâdır, ihtiyâr etdi ki Emîr-i Meclis onları bin savâş erine mukâbil tutardı. Ve onlara iyü kasaba, köyler ve tımârlar ve hassalılı yirler virmişdi. Ve dâim onları envâ-ı riâ'yetler idüb hoş [146] gördüler. Bir dağ üzerine çıkdılar ki kâfirin çerisi üzerine bakardı. Nâ-gâh gördüler ki bir kişi bir köpri üzerine çıkmış ve kâfirler onun çevresine dirilmiş ve onun ahâlî darlığına düşmüş cümle hamle idüb üzerlerine ât saldılar. Ve ol kâfiler ki ânda dirilmişlerdi tefrika etdiler, ve ba'zını 'alef-i tîg idüb telef kırdılar. Ve yiyek çeküb Emîr Meclis'i âtlandırdılar. Çün çerisine mülhak oldı. Saflar ve âlâylar ârâste gödü. Sultân hizmetine 'ilâm etdi ki bu

²⁶⁸ Telaye: Öncü birlikleri. (bkz.Öztürk, a.g.e.,C.I,s.185.)

bende Ermeni leşkerinin kuvvet ve şevket ve keyfiyetine vâkıf oldu. Eğer Sultân 'âlem-i düstûr virirse işbu çerilerle ki hâzır olub âlaylar düzmüşler, dururlar. Savâşa ve harbe yüz tutsunlar. Ve saltanat hazretinden çavuşlara fermân oldu ki âvâzla âtlan âtlan deyü çağırışdılar. Çün bunda çerilerin kulağına irişdi. Mecmûî' ra'd gibi hurûş ve deniz gibi coşa geldiler. Kazâ ve kader gibi savâşa müteveccih oldular. Ve her bölük derdin dağ gibi ve oddan deniz gibi Malhama sahrasında saf çekdiler. Ve düşmandan yana kalıb cenâh-ı meymene ve meysere bağladılar. Ve tekvur Leyfun dahi cem' etdüğü çerileri âtlı ve yayası birle Sultân 'asâkiri mukâbelesine getirdi. Ve Baron Fâsil ve Banan Uşin ve Baran Kond Stabl adlu beğlerin ve bahâdırların cümle leşkerlerinin arkası bunlardı. Ona tutdı ve âtlı istimâlet ve dil-dârlık idüb öğütledi. İki taraftan kılıclar çeküb següler ve çomaklarla hamle idüb seyl-i seviyi gibi dere ve depeden akdılar. Birine karşı yürüdüler. Emîr-i Meclis evvel hamlede [147] Kond Stabl adlu bahâdırlarını ki aramalarında bahâdırlıqla şöhreti vardı, segü-i sinânîyle yire düşdi. Ve buyurdi ki ; elin ve boynun bağlayub çeke çeke Sultân hizmetine iletdiler. Ol sipâhîye ısmarladı. Ve didi ki; ayıt ki bu kişi âtdan ben yıkdım, değil dedi. Ve Baron Uşin ve Nûşîni dahi bâziçeyle düşürdüler. Ol ikisin dahi iki sipâhîye teslim idüb, Sultân kalub, der-gâhına gönderdiler. Sultân ol üç nefer sipâhîye dahi ağır hila'tler buyurdi. Ve onların adlarını ve el-kâblarını akranlarını üzerine ziyâde kıldı. Ol gün sabah vaktinden güneş zevâle irince 'asâkir-i mansûra küffâr kıtâline meşgûldiler. 'Âkıbet hezlan eli ol müdâbirin zamanları yakasın, tutdı. Ve nuhûset edbârı onların âmâli eteğine yapışdı. Zarûretle hezîmet yolun tutub kacdılar. "Alemlerin Rabbi Allah'a hamd olsun ki zulmeden milletin kökü böylece kesildi."²⁶⁹ Üç atluyla ki Emîr-i Meclis ihtimâmındaydılar. Bunlarunla iş kifâyete ve savâş nihâyete irişdi. Ve kalan 'asâkire hareket-i harb ihtiyac olmadı. Emîr-i Meclis kâfî "Savaşta inananlara Allah yardım etti."²⁷⁰ okuyub leşkeri mansûrla muzaffer ve mesrûr yüz aklıqla mürâcâa't etdiler. Ve şol mikdâr küffâr ki, katl etmişlerdi. Nice yerde umalar ve başlar ve ecsâd yığıldı. Sultân Emîr-i Meclise tahsîn-i ferâvân idüb giydüğü giyüsilerin cism-i

²⁶⁹ Kurân-ı Kerîm, 6/45.

²⁷⁰ Kurân-ı Kerîm, 33/25.

mutahharından çıkardı ve ona giydirdi. Ve ânın münzilet ve mertebesini ziyâde idüb beğler arasında mükerrim ve mua'zzet kıldı. Şöyle ki; onun vücuduyla ol zemanda Emîr-i Meclîsin mansıbı beğlerbeğiliğden artuğdı. [148] Ol gice çeri darb ve harb taa'bindenistirâhat buldular. Ertesi mecmu'-i çeriler dağa ve ormanlara Letfun tekvur talebiçün yayıldılar. Ve sağa ve sola seğirdib kimi bulsalar ya katl ya esîr kılurlardı. Bir hefte bu tarîk üzere Ermen vilâyetinde urgun ve seğerdim etdiler. Sekizinci gün çeriler Ermen vilâyetünün etrâfından çokluk ganâim ve kazançla esîrden ve âtdan ve katırdan ve akçeden ve âltundan ve envâ'-ı kumâşlarla ki hâsıl etmişlerdi, geldiler. Ve ma'lûm olundu ki Leyfun tekvur kala'larından bir berk ve muhkim kala'sına mütehassin olmuş ve ânı penâh idinüb mücrim ve mendebûr oturmuş, çün leşker şâh-ı mansûr ve düşman makhûr ve mahsûr oldu. Ve çeriler ve sipâhiler vazî' ve şerif ve sagîr ve kabîre çokluk kazanç ve nea'm nâ- müyesser oldu. Beğler ve ulular ve erkân-ı devlet ve a'yân-ı hazret-i saltanat hizmetine mahall-i 'arza yitirdiler ki maslahat oldır ki şimden gerü sâhilin yağmurları yağub ve seyller akub çamurlar ve balçıklar olmadan çerilerimiz memâlik-i mahrûsaya muâ' ve kılalar ki mevkib-i humayûn makarr-ı saltanata ve savl kıla. Leyfun dahi ol muhârebeden çıkub elçiler göndere. Ve huzu' ve huşû' yolun tutub yalvara ve kendü devletin ihyâ etmekiçün pâdişâhının bâr-gâhı rızâsın herne vecihle ki mümkündür, taleb kıla, dediler. Bu rây ve fâl-ı ferruh ve rûz-ı hümayûn birle sultân-ı memâlik-i mahrûsaya 'azm etdi. Şunun gibi gânimet ve kazançla ki hesâba gemezdi. Şöyle ki Kayseri'ye mahrûsasında bir hûb-ı çehre Ermeni kûl ve halâik elli akçeye ve bir baş sığır iki akçeye [149] ve biş koyun bir akçeye oldu. Sultân çeri beğlerine içgü ve konaklık etdüğünden sonra ağır hila'tler buyurub her kişiye kendü makarr-u mevzi'ne varmağa icâzet olub, çün nev-bahâr geli, gayb-ı akmâmından acele mecmû'-i Pervîn gibi selâtn-i güneşi der-gâhı hizmetine müctemi' olalar. Ve evâmir-i nevâhî takdîmine muntazır olub bunun üzerine müteferrik olub gitdiler. Ve Sultân kendü havâss ve mukarribleriyle 'iş ve tarab ve âva ve tob oynamağa meşgûl olub Kayseriye'de ikâmet etdi.

ZİKR-İ VURÛD-İ RESÛLÂN-İ LEYFÛN BE-TEZARRU' VE İSTİÂ'F VE TAZÎ'F-İ HARAC VE TENSÎL EZ İHMÂL Kİ DER HIDMET-İ CÂİZ-İ DÂŞTE BÛD

Çün Sultân-ı gâlib "Allah delinini aydınlatsın"²⁷¹ bir hâne Sis gazasından muâ'vedet buyurdi. Ve kâm-rânî ve eyyâm-ı civânîye dâd virirdi. Leyfûn ol kala'dan çıkdı. Bâkî hâs beğleriyle ol musîbetin tedâriğinde ve ol reziyyetinün telâfisinde meşveret etdi. Mecmu' yalvarmak ve müzillet ve meskenetden gayri çare bulamadılar. Pes ferâvân pîş-keşler iyu âtlardan ve eşgün katırlardan ve âtun, gümüş, meclis aletinden ve sıkarlat çukalardan ve perpere (para)²⁷² bedrelerinden ve doğan ve şâhîn tertîb etdiler. A'yânından kâfî ve 'âkıl kişilerle saltanat hazreti hizmetine viribedi. Ve risâlesinin mazmûnî ve makâlesinin zübdesi :

Rubâî' :

"Ey put, eğer beni alçaltmak niyetindeysen söyle daha önce beni sen yüksletmedin mi?

[150] Ben kûlun her zaman senin düşündüğün gibiyim. Daha önce kaldırdığın bedeni şimdi neden toprağa atıyorsun?"²⁷³

Eğer sâhib-i garazlar şâh-i cihânın mesâm'na hilâf-ı vaka' bu bendenin tâlî-i nuhûsetinden nakller etmişlerdir. Tâ ol vâsıtayla hüdâyegân-ı 'âlemin eşref-i hâtrı bu müstemend kûluna mütegayyir olmuşdur. Onuniçün hod-kendü sezâm ve cezâmi gördüm. Beğlerim depelendi ve memleketüm harâb oldı. Tevakku'-ı pâdişâhın bî-dirîğ merhametinden oldur ki; "Allah aşkına"²⁷⁴ kemâl-i şefkat ve mükrimetinden bu bî-çârenin günâhını 'afv ede. Ve günâhımdan gece ki hakîkatdir ki; eğer şâh-ı cihân Sîs vilâyetini bu bendeden âlursa bir gayri kûluna vireserdir. Bu kemîne kûlî ol kûlu sânsûn. Min- ba'd-ı gûş-vârın kûlluk kulağına tıkayın ve itâa't gâşiyenin çiğünüb götürin. Ve harâcı iki ol mikdâr virin, ve yılda ma'hûd-ı 'âdet olmuş hizmetden

²⁷¹ Öztürk, a.g.e.,C.I,s.189.

²⁷² Öztürk, a.g.e.,C.I,s.189.

²⁷³ Öztürk, a.g.e.,C.I,s.189.

²⁷⁴ Öztürk, a.g.e.,C.I,s.189.

ziyâde bîş yüz nefer cebbelû ve yırağlu çeri dahi virin. Ve her hizmet ki mümkün ola. Takdîm kılayın deyüb ulu beğlerden bir kaçını kendüzne şeffî tutdı. Tâ mecmûî' ittifâkla onun terbiyyet ve husûl-ı makâsında sa'y idüb pâye-i taht-ı 'âlîde pâ-merdlik ve vahşet-i gubârini Sultân'ın hâtrı havâşîsinden zâil kıldılar. Ve buna mukarrer oldu ki yılda yirmi bin flori harâc ve tuhfe ve armağanlar hizmeti ve selâmı ki lâyük ve mutâbık ola. Saltanat hazânesine viribeye ve geçmiş yılın harâcı ki üzerinde kalmışdır. Edâ ede ve ba'de'l-yevm hizmet ve kûlluk dekâikında bir dakika ihmâl kılmaya. Sultân bu şerâit üzerine Sîs memâliğin gerü ona mukarrer kıldı. Ve ând içdi ve Sâhib Ziyâe'd-dîn Kara Arslânı ki ol zamanda divîd-dâr beğiydi. Cevâb ve bâki harâcıçûn Leyfun tekvura [151] gönderdiler. Ve ol memâliğin menşûrun ve hila't ve hassa yidek bile gönderdiler. Çün teyfun Sâhib Zyâe'd-dîn'in kudûminden haber oldu. Ferâvân nûzl karşı gönderdi. Ve ertesi günde dahi cemâa'tiyle karşı varıb Ziyâe'd-dîn'i i'zâzla getirdi. Ve kendü sarayına kondırdı. Ve ağırlık ve kanaklık ve hizmet dekâyıkından hiçbir dakika nâ-merî komadı. Ve ikrâm ve i'zâz bâbında mübâlağa gösterdi. Ertesi Sultân'ın hükmünü ve ol memleketün takrîri menşûrını hâzır beğleri ve 'âmm ve hâss katında okudular, Tekvur teyfun istikânet müzilletiçûn alnın yere koyub duâ ve senâ kıldı. Ve saçular saçılıb beşâret çalındı. Ve ulu konaklık idib hâss ve 'âmmı ziyâfete hâzır etdi. Ol gün taâ'm yenüb akdâh ve kâsât sâir ve dâir²⁷⁵ oldu. Ertesi Sâhib Ziyâe'd-dîn müsevvede etdi. Tâ tekvur ol mûcibince ând içdi ve 'ahid-nâme kılma geldi. Ve altı aylık harâcıçûn on bin flori saltanat hazânesi hizmetine viribedi. Ve dahi tuhfe ve armağanlar ve hizmeti ve selâmı bile gönderdi. Çün Emîr Ziyâe'd-dîn Kayseriye'de hazret-i saltanat-ı penâha irişdi. Bâki haraç ve tuhuf-ı mezkûre-i hazâne-i 'âmiyeye teslîm etdi. Ve tekvur sevgend- nâmesini 'arz etdi. Sultân tekvurun elçilerine bî-kerân-ı ihsân buyurdi. Ve ol beğler ki mahbûs olmuşlardı koyuvirdi. Ve her birine mikdârınca teşrîf ve sîla ve ât, don virüb merhamet buyurdi. Ve mektûblar ve fermândan etrâf-ı memâliğe ve uca irsâl kıldı ki; şimden gerü 'avâriz-ı münâzaa't cânibinden mürtefi' [152] oldu. Gereğidir ki yolları ve derbendleri

²⁷⁵ Sâir ve dâir: Seyyah.

açık ve emîn kılalar. Tâ iki taraftan yolcular ve bâzar-gânlar karhusuz geleler ve gideler. Ve pâdişâhâne ve ma'delet ve nısfet kanafında ferâgatla her kişi kendü maslahatında ola, deyü. Ve elçileri hoş gönülle gönderdi. Ve kendüzi havâs ve mukarribleriyle Antalya kışlasına 'azm etdi. Çün ânda irişdi. Kâm-rânlık ve şâd-mânlık birle bahr ve berr şikârına ve 'İş-ü 'işrete meşgûl oldu. Ve ol kışı şâd-mânlığla pâyâna irerdi. Çün rüzgâr-ı kış âher olub bahar erdüğü üzere kâsâid-u fezâil-i inşâ etdi. Çemenin kâfûrî libâsı sebz-i zer-i nigârı hila'te mübeddel oldu. Ve her gell-i zâr bir gülizâr, her fâhte ve bülbül menâber-i eşçârda hutbe-i bahâr okumağa âgâz kıldı. Sultân geru Kayseriye tarafına müracaa't buyurdi. Ve beğler ve ulular hedâyili nâ-ma'dûd-ı 'âdet-i ma'hûd üzere benedeği-i der-gâh kıldılar. Ve mahrûse-i Dâr'ül-feth Kayseriye'de şeref-i dest-bûsa irişdiler. Ve 'ubûdiyet mülâzemetinde seyrân-ı eyvân ve şikâr ve şarab-ı 'ukâra hâzır olurlardı. Ve her lehzâ-ı eltâf-ı şâhânedan behre-i ekmâl ve hassa-i iczâl bulurlardı. Saltanatının insâf ve şefkati gölgesi 'âlem halkının üzerine mebsût ve fitneler merbut ve hâss-u 'âmm-ı 'Arab ve 'Acem'in işleri mazbût olmuşdı. "Doğruyu en iyi Allah bilir"²⁷⁶

ZİKR-İ TEZEVVUC-İ SULTÂN-İ GÂLİB 'İZZE'D-DÎN KEYKÂVUS "- ALLAH RAHMET EYLESİN-"²⁷⁷ BİKRÎME-İ EZ ZÜRRİYYÂT-İ MELİK FAHRE'D-DÎN BEHRÂMŞÂH BİN DÂVUD-ŞAH MÜLK-İ ERZİNCÂN - ALLAH RAHMET EYLESİN -

Çün Sultân-ı irtisâm-ı evâmîr-i ilahîyyeye teâ'lâ ve tekaddüs ve imtisâl-i ahkâm-ı hazret-i ilahîyye-i teâlâ ve tekaddüs ve imtisâl-ı ahkâm-ı hasret-i hayrû'l-ena'm-i sahib-i şeri'ta 'aliye-i efzâlû's- salavât ve ekmel [153] el-tahiyyât-ı cümle-i ifâ'l ve ahvâl ve gazâyında iltizâm göstermişdi. Pâdişahlığının devâmı sebebin bilürdü. Ve merâzat-ı ilâhîyi-i menâr-ı şerîa't-ı Mustafâ-i ittibâ'ında bilürdi. Diledi ki şeb-istan-ı mutahhar ve harîm-i kerîmini bir şeb-efrûz-ı gevher vücudıyla ki hasîb el-ebeveyn-i 'ismet-i sadefinde perveriş bulmuş ola. Ve kerâmeti el-tarafeyn safvetiyle sıfatlanmış ola.

²⁷⁶ Öztürk, a.g.e.,C.I,s.192.

²⁷⁷ Öztürk, a.g.e.,C.I,s.192.

"Hoşunuza giden başka kadınlarla iki üç ve dörde kadar evlenebilirsiniz."²⁷⁸ hükmi muktezâsı üzerine ve "Çocuklarınızın da iyi huylu olması iyi huylu biriyle evlenin, çünkü soya çekim vardır"²⁷⁹ işâretiyle kâşâne ve sarâyını münevver ve müzeyyen kıla. Pes erkân-ı devlet ve ümerâ-i memleketle meşveret etdi. Mecmu' bahâr-ı efkârda gavvâsıklar etdiler. Ve endîşe seffinesiyle rub'-i meskûn²⁸⁰ cihâtını seyr etdiler. Bir hânedan ki kemâl-i 'iffet ve envâ-i fezâil ve neseb-i mükërimet birle ârâste oldu. Erzincân pâdişâhı Melik Fahre'd-dîn - Allah rahmet eylesin - dūdmânından gayri bulmadılar. Zirâ ki ol 'Ummân sedefi dahi aslâb ve ensâb-ı tâhir Sultân Kılıc Arslân istihrâc bulmuşdı. Ve Selçûk neslinden münşai'b olmuşlardı. Mecmu' dol istihâreden ve istişâreden sonra anı ihtiyâr etdiler ve ittifâkla Sultân hazreti hizmetine 'arz etdiler. Sultân bu intihâba istihsân 'azîm gösterdi. Ve buyurdi ki hedâyâ-i semîn ve ecnâs-ı tuhuf-ı nefis hazânedan çıkarıb tertîb etdiler. Ve 'akla ve ekâbirden birini bu hutbeye nâmzed buyurdi. Ve ol ahmâli onun sohbetinde irsâl kıldı. Çün haber Melik Fahre'd-dîn'e irişdi ki; melike, dilayu, hazret-i Sultân el-selâtînden elçi gelür, deyü ibtihâc idüb istikbâl [154] buyurdi. Ve i'zâz ve iclâl-i tamâm birle gertürüb devlet-hâneye kondurdi. İkrâm ve ihtirâmda mübâlağa kılub edâb-ı 'izzetden nesne eksik komadı. Ertesi bâr-ı 'âmm²⁸¹ idüb ekâbir ve asâgiri hâzıretti Elçi Sultân'ın nâmesin öpüb Melik'e virdi. Melik hem öpüp başı üzrine kâdî. Ve ayağı üzerine durub mütâlaa' kıldı. Ve mütâlaa'dan fâriğ oldukda içliye ayıtdı. Müşâfehe haber varsa takrîr olsun dedi. İlçi dahi müşâfehâtı iblâğ idüb mültemesâtı Rûşen kıldı. Ve hedâyâyı tafsîliyle hazâne-i mülke teslîm etdi. Melik dahi içinde âvazla söyledi ki; bunun gibi mevhibenin ki hakk içinde âvazla söyledi ki; bunun gibi mevhibenin ki hakk teâlâ celle celâle bî-dirîğ-i latif ve keremi hazinesinden be kûlî hakkında fâiz kıldı. Şükrini kankı dille edâ kıla, bilem. Kim eğer saltanat hazreti hizmetinden fermân olaydı ki benim 'iyâlim onun hümayûn-ı haremi civârisi arasında muntazam oldu. Hem madde-i iftihâr-ı rüzgâr ve sebeb-i mübâhât-ı a'kâb ve tebâr olurdu. Fe-keyfe ki bunun gibi bir

²⁷⁸ Kurân-ı Kerîm, 33/25.

²⁷⁹ Öztürk, a.g.e., C.I, s.192.

²⁸⁰ Rub'-i meskun: Dûnyanın insan bulunan dörtte bir kısmı.

²⁸¹ Bâr-ı 'amm: Umumi, genel toplantı.

pâdişâh ki bende-nûvazlık ve çâkir-firâzlık mebzûl buyurdu. Bî'l-re'is ve el-a'yn-ı velakin eğer bir ay müddeti mühlet olursa ki cihâzdan ba'zını ki tamam olmamıştır. İtimâma irişdürile ki, kemâ yollukı esbâb-ı riâyet olunub sevâba makrûn oluna. Ondan sonra adam göndereüz ki itimâm-ı merhammı i'lâm kıla. Tâ her kimi ki ihtiyâr edeler, irsâl buyurular dedi. Ve ilai envâ'-ı 'atâ ve esnâf-ı mevâhib birle behremend kıldı. Ve hükme imtisal etdüğüne şükür ve sipâs-ı bî-kıyâsla müzeyyen ve murassa'-ı 'ibârâtle irsâl buyurdu. Onu ta'zîm ve terkîm birle vedâ' idüb gönderdi. Ve dönüb gelüb tertîb-l techîze meşgûl oldu. Ve her tarâfdan hâzık [155] ve mâhir sâna'lar ve sayığler getirdib üç ay müddeti işletti. Murassa' iklîl ve halâhil ve havâtîm-i nefîse ve melbûsât-ı murassa-l fâhir ve funûn cevâhir birle arâste ve evânî ve taslar ve taş ve af-tâba ve âtun – gümüş nerd-bân ve siper ki ve Çin ve Hotan tuhfeleri ve cevârî mâh-rû ve gilmân-ı hûb çehre ve cebinet-i mutavvak ve bâd-pâ atlar ve katırlar nakid ve cins bî-hadd ve 'add-ı mürettib etdiler. Ve Sadr-ı İmâm Kâdî Şerafe'd-dîn'i ki ekâbir ve emâsil ve kuzât-ı cihândandı. Cihâz-i tertîbi ve 'akd-i nikâh-ı takdîmiçün bile viribedi. Çün Sivâs'da Emîr-i Meclis Mübârize'd-dîn Behrâm-şâh ânı ağırlayub envâ'-i mükârim ve ekrâm-ı takdîm kılubonun sohbetinde saltanat hizmetine müteveccih oldu. Ve Eğirdür şehrinden önerdü, Sultân hizmetine varib hâli 'arz etdi. Sultân erkân-ı devletini Emîr-i Seyfe'd-dîn Câşnigîr Âyaba ve Zeyne'd-dîn Başâra ve Bahâe'd-dîn Kutluca ve Mübârize'd-dîn. Çavlub'un ve şehrün sâir a'yân ve mu'teberlerini istikbâl içün korşu gönderdi. Tâ anun makdumunu mua'zzam ve mükerrrem görüb şehre götürdüler. Taâ'm yedüğünden sonra dağıldılar. İrtesi Sultân bâr-ı 'âmm buyurdu ve der-gâh ve eyvânı ekâbir ve beğlerle ârâste kıldı. Türkî ve Kazvînî ve Deylemî ve Rûmî serhengler ve bölükbaşları ve çavuşlar ve durbaşlar ellerinde zûpinler ve değnekler ve çevgânlar iki taraftan durdular. Sultân külâh-ı giyâni başına koyub taht-ı kâmrânî üzerinde oturdu. Hâcibler, vükelâ, Kâdî Şerafe'd-dîni da'vet etmeğe vardılar. Kerâmet-i tamâm birle saltanat bar-gâhı hizmetine okudular. Çün salatanat hizmetine geldi. Nevâziş ve ikrâmdan şöyle ki layık mutâbık ola. Ve selâtn-i nâm-dân ve mülûk-i tacdârdan anun gibi [156] 'âleme ihtirâm-ı evlâ olundu. Sultân i'zâz ve ihtirâm-ı resmin riâ'yet etdüğünden sonra Melik Fahre'd-dîn'i -Alah rahmet eylesin –

sordu. Kâdî Şerefe'd-dîn 'ibâret ve belâgat-ı tamâm birle Melik Fahre'd-dîn'in ihlâs ve itâa'tın ve hevâ-dârlıĝ ve karâbetin takrîr etdi. Çün hân gerilib fevâkih-i tenâvül olundı. Ve mümessek ve hûb-ı râyıhalu şerbetler ve kımız ve kımrân içildi. Kâdî Şerâfe'd-dîn'i ta'zîm ve tebcîl-i tamâm birle visâkına elettiler. Ertesi Sultân kâdî ve e'mmâ ve 'ulemâ ve kuzât ki bu mühimmatıçün evvelden şehirlerinde gelüb müctemi' olmuşlardı. Selâmlık soffasına da'vet idüb hâzır etdirdi. Ve buyurmuşdı ki âtun tonklar merâtıbla bin miskâl ve biş yüz miskâl ve iki yüz miskâl ve yüz miskâl ve elli miskâl şeker kalıbları içinde Antalya'da ta'biye etmişlerdi. Ve her şekerdeki âltunun ve zenin rukûmla üzerinde merkûm etmişlerdi. âtun ve gümüş tabakalar içine koyub ol meclise hâzır olan ashâb-ı 'ilm-ü 'alem ve erbâb-ı seyf ve kalem önünde riâ'yet-i merâtıb kodular. Ve sarayın havz ve birkesine su yirine şerbet doldurdular. Çün eyvânın suffesi a'vân-ı devlet ve a'yân-ı memleket ve e'mme ve kuzât-ı İslâm birle ârâste ve meşhûn oldı. İki taraftan vekîl ve tanıklar hâzır oldular. Kâdî -imâm-ı habr Humam Sadre'd-dîn Revhavî ki ol zemânın müftisi ve ol 'asrın imâmıydı. Bu nikâhın 'akdine mütea'yyin olmuşdı. Emîrû'l- Müminîn Mâ'mûn halîfe'nin hutbesini okudu ki "İçinizdeki bekarları kölenizden ve cariyelerinizden iyi olanları evlendirin. [157] Eğer yoksul iseler Allah onları lütfu ile zenginleştirir."²⁸² okudular. Çün 'akd-i nikâh muntazam oldı. Ve yüz bin filori mehr-i ta'yîn olub 'ukde-i cedd-i visâl ve kurbet ve karâbet-i istihkâm buldu. Ve çavuşlar ve dâî'ler kutlu ve mübârek olsun, âvâzını semk-i simâk ve zirve-i eflakdan aşurdılar. Âltun ve gümüş ve cevâhir-i saçu saçılıb bârgâh ve eyvân ve sâht-ı gül-feşân-ı rebî' bigi ki yere saçılır, müzeyyen oldı. Ve hân-ı hâss döşeyüb sıla-ı 'âmm etdiler. Ve her kişi elin taâ'ma uzadıb tenâvül kıldılar. Ve envâ'-ı itâ'ma dâne ve zerde-i vezirbâ ve dûĝbâ ve mâst-ı âba ve kebâblar ve biryân ve helvalar ve sebûseler yinüb her kişi murâdınca ekl etdiler. Şöyle ki oturanda ve duranda kimsene mahrûm kılmadı ve mua'ttar ve mümessek şerbetler kımız ve kırmân Oĝuz resmince içildi.

²⁸² Kurân-ı Kerîm, 24/32.

Ondan sonra "Yemeği yiyen dağılır." ²⁸³ okudular. Kâdî Şerefe'd-dîn makâmına gitdi. Sultân âltun ve âkçe ve teşrîf-i ferâvân-ı kemhâlar ve ât ve kâtır kûl ve halâik ardınca gönderdi. Kâdî Şerefe'd-dîn dahi 'âdet-i ma'hûd üzerine Sultân'ın yedeğinin üzengisün öpdü. Ve ta'zîmiçün baş koyub duâ' ve senâ vazifesin yerine getirdi. Ertesi Sultân hazîne-dârlara buyurdu ki ; emtia' ve esbâb ki, dünürleğe varanlar eyledeserlerdir. Şöyle ki; gerek ve lâyıkdır, tertîb edeler. Emr-i metâ' mûcibince çokluk âlâ ve esbâb müretteb ve müyesser oldu. Sultân, Emîr-i Meclis Mübârize'd-dîn Behrâmşâh'ı ol mühime-i mendûb kıldı. Üstâdü'd-dâr ve çavuşlar âltun, gümüş [158] âlâtın ve mülevven-i nefîs, ağır kemhâlar ve deve ve katır-ı katârlarını ve mutavvak ve ser-efsârlu yedekleri ve zer-dûzî atlas örtülü ve âtun kablu 'imârî ve arındı, emîn-i pâkize hâdimleri ildüb Emîr-i Meclis'e teslîm etdiler. Ve ekâbir ve beğlerin, hâtunların ta'yân etdiler ki, Mahrûsa-i Erzincân-ı Melik'e hizmete varalar. Ve onun hizmetince bile geleler. Çün mühimmât-ı itimâma irişdi. Emîr-i Meclis ve Kâdî Şerefe'd-dîn ve havâtîn-i lâyıık ve râik-i libâsât ve tecemmûlât birle 'azîmet kıldı. Çün Erzincân hudûduna irişdiler. Kâdî Şerefe'd-dîn önerdü, ilerü gitdi. Ve Melik hizmetine vardı. Ve Sultân'ın eltâf ve insâf ve ihsânını ki müşâhede kılmışdı, deyüvirdi. Ve Emîr-i Meclis'le hayli ulular ve leşker ve havâtîn geldüğünü ilâm etdi. Melik her kişi çün kadr-ü menzileti mikdârınca menzil ve nûzl tertîb buyurdu. Ve ferâvân-ı nûzullar dâyeler ve hâdimler ve havâtîn ve a'yânla istikbâle gönderdi. Çün Emîr-i Meclis şehre yakîn irişdi ki bir menzil kalmışdı. Revnak ve galebe-i tamâm ve sancak ve a'lâm birle hassa-i mutriblerini karşşu gönderdü. Çün iki bölük bir birine irişdiler. Ve iki tarafın çerileri saff çekib şâdîlik 'alemlerini çözüb biri birle görüşdüler. Ve Emîr-i Meclis'in nazîri Melik'ün bayrakına düşdi. Âtdan indi, Melik Fahre'd-dîn dahi Emîr-i Meclis'i gördi. Âtdan indi ve koca koca görüşdüler. Ve mülâyime ve muâ'nakadan sonra gerü âtlarına bindiler. Emîr-i Meclis Sultân'ın selâmını Melik'e irişdirdi. Pürsiş ve ikrâmdan nesne bâki komadı. Melik dahi baş kayub ayıtladı. Ben şah-ı cihânın bende ve hizmet-kârıym. Ümîd dir ki ba'de'l-yevm şunun gibi hıdmât ve külluklar saltanat der-

²⁸³ Kurân-ı Kerîm, 33/53.

gâhına [159] lâayık ola. Bu bendeden sâdr ola, dedi. Bu resme melâtıfa ve müfâvaza gösterdib her bâbdan bir biriyle mükâleme ve muhâdese kılurlardı. Çün şehre irişdiler. Emîr-i Meclîs'i Sultân'ın beğlerini kendü sarâyına kondırdı. Ve hüsrevâne-i mâide ve hân döşedi. Hân götürülüb duâ' kılındıktan sonra bezm-ü 'işret-i alâtı konuldu. Ve erden ve 'avretten her sınıf mutribler geldiler. Ve bezmin çehresi gül-berg-i sad-berg gibi firûzân ve handân oldu. Ve eflak-ı mecâmî' sâkinlerinin mesâmî' onların nagamât-ı zîr-ü bam²⁸⁴ -ı elhân-ı hoş minvâllerinden doldı. Çün akdâh-ı efrâh-ı râh-ı kerrât ve merrâtla sâir ve dâir²⁸⁵ oldu. Dûst-kânî-i resmiyle dolular içmeğe başladılar. Çün ol gün meclis bu resimle pâyâna irişdi. Ertesi Emîr-i Meclis esbâb ve emvâl ve hazâini ki Sultân göndermişdi. Tafsîl-ü nesihası birle Sultân'ın ümna ve hazîne-dârları birle Melik hizmetine gönderdi. Melik, Sultân-ı 'ulüvv-ı himmet ve kemâl-i sahâvetine duâ' ve senâlar kılub hazîne-dârları ve bogça-dâr esbâb-ı müheyâyâ ve mürettib oldu. Melik ve Emîr-i Meclis ve iki tarafın beğleri ve uluları 'îş-ü 'işret ve kâm-rânlık ve şâd-mânlığla rûzgâr geçürdiler. Ve sîmîn-i binâ-gûs-ı nûş-â-nûşi âvâzi târem-i nîl- günden güzer kılurdu. Şöyle ki mümkün olaydı, ol 'işretin mutriblerinin elhân-ı hoşluğundan zühre'nin zühresi müzâb ölürdü. Çün yırağ ve kân-rastlığından ferâgat buldular. Melik üç yüz 'ali ve evsat ve edenî hila'tler üç yüz bin Sultânî akçe ve murassa' [160] eyerlü ve uyanlu âtlar Emîr-i Meclis'e gönderdi. Tâ ki musâlihat-i vaki-i muktezâsı üzerine beğler ve hadim-ü haşem tefrika etdi. Ve ahşama yakın esbâb ve emvâl ve hazâin ve cihâzı, mühüd-i muazzam birle şehirden dışarıya nakl etdiler. Ve seher-gâh-ı göç kösün urub hurremlik ve şâd-mânlık birle saltanat hazreti tarafına teveccüh etdiler. Çün Etmeksüz menziline irişdiler. Emîr-i Meclis önerdü, Sultân hizmetine vardı. Ve ahvâli-ü kazâyı 'arz etdiler. Sultân buyurdu ki; âzîn bağladılar ve şehri bezediler ve saltanat sarâyının evlerini envâ-i zînet birle müzeyyen kıldılar. Ve âltun mecmereler içinde buhûrlar ki hazırladılar. Mühüd-i istikbâline vardılar. Çün giceden bir Pas geçidi tarafından cümle muhaddirât ve havâtînin hûr el'ayn-ı hold-ı berîn gibi murassa'-i âtun belâzikler ve harîr-i libâslara müstagrık olub

²⁸⁴ Zîr-ü bam: Sazın en ince ve en kalın teli.

²⁸⁵ Dâir ve sâir: Seyyah, dönen.

mühüd-i a'li hizmetince şehre geldiler. Hümâyûn-ı şeb-istan ve gerdeğe girdiler. Ve Melik'e gerdek tahtına nasb etdiler. Şolkadar buhur-ı sürûr-ı mecreme-i hubûr içinde dütüz-dâr ki kavâkıb-ı ulû ve ecrâm-ı süflî-i teshîr ribkasına bağladılar. Ve şol mikdâr mumlar ve meşâî'l-i fûrûzan oldu ki saltanat-ı devletin hevâ-dârları gâyet irtiyâhdan nâzân oldular. Çün gicenin sülûsânı geçdi. Emîr-i Meclis bezm-i besâtını dürüb âher etdi. Şah-ı Keykâvus 'azm-i şeb-istân-ı gül-istân-ı 'arûs kılub gerdeğe girdi. Havâtîn-i zehre-i 'izâr ve hûr-ı çehre-i peri-i didâr ki, her biri 'iffet ve 'ismet içinde ki biri Asîye-i²⁸⁶ zemân ve Meryem-i devrânîdiler. [161] Ay gibi hücr'at-ı hicâbi-i gemâmına getirdiler. Selâtîn-i güneşi havâtîn-i mâhi birle ayağın taht üzerine kodı. Nikâb-ı sehâbını gül-berg-i sıyânet ve melâhatdan âçdı. Hûbluk-ı cihânî kiblesin kible-i erzâni görüb dudaklarında öpdî. Ve elini zülf-i kemend-i halka-i müşg-bârına urdı. Ve bânûnun dayeleri zânu-i edeb üzere gelüb hudâygânın ediklerin ayağından çekdiler. Nâ-gehân genc-i şaygânî²⁸⁷ edikler içinde bulub zahîre-i 'umur cavidânîye irişdiler. Şâh-i tâc-ı saltanatı ve kemer-i keyânî başından ve bilinden alub, derice-i rifa'tde kodı. Ve döşeğe girib ol saru çemeni gül harmanı gibi kenana çekdi. Ve şerfa't-ı ruhsatı ve tabîa't fetvâsı birle elmâs-ı kudretle la'l-i kerâmeti siftah kıldı.

Kıta' :

"Padişahlara has yorganı üzerine çekdi. Gümüş ellerinden onun boynuna kolye yaptı.

Sultân bayrağını zevk şehrine dikti. Devletin incisinin kutusunun mührünü kaldırdı.

Akik renkli dudağına inciler döküb, kırmızı yankalara öpücük kondurdu.

O güzel, bütün gece yatakta kalıp, şahlar şahının dudağından buseler aldı.

Sultân bazen onun tatlı dudağına buseler verirken, bazen de gül yanağına, yanağını dayadı."²⁸⁸

²⁸⁶ Asîye: Hz.Musâ'nın çağdaşı, Firavun'un karısı; bkznz. geniş bilgi için; Öztürk, a.g.e.,C.I,s.199.

²⁸⁷ Genc-i şâygân: Hüsvrev Perviz'in hazinesi.

²⁸⁸ Öztürk, a.g.e.,C.I,s.192.

Çün sabah-ı sâdık-ı tulû' kıldı. Sultân ol Azrâ kenârından Vâmık gibi durub hamâma 'arz etdi. Ve buyurdu ki ; bezm-ü sürûr-ı âlâtını ve 'işret-ü 'îş adevâtını gereği gibi tertîb ve tezyîn idib dakâyık-ı hurde-dânî ve resûm-i şâd-mânîden bir şemme-i ihmâl etmeyeler. Sultân istihmâmdan sonra bâr-gâha gelüb nezâhat ve hurremlık birle tahtına çıkdı. Ve hâciblere buyurdu ki; kapucılar perde yukaru getirib beğler bârgâha girmeğe destûr virdiler. Ve Erzincân beğlerini mûkerrem ve muhterem-i merâtib ve mecâlis-i şerîfeye da'vet idüb, oturdular. Ve hân-ı nehrî yenüb getirildikten [162] sonra 'işret âlâyını bâdiye ve memzûc-i meşrebeleri tasât ve kâsât ve câmât-ı tezyîn idib, 'amele getirdiler. Mutribler rûd-ı sürûrle âvâz etmeğe âgaz etdiler. Rûh-ı kuddûs her lehza ol bahşet-i abâd-ı meclîse "İn yekad"²⁸⁹ âyetin okurdu. Ândan sonra gerü ârâste-i hân döşediler. Biryân-ı pilavlar ve tavuk ve güvercin ve keklik ve dürrac-ı kebâbları ve nâr-dânın âşları ve elvân-ı nea'm yinüb hâss-ı 'âmm doydı. Havâşi ve hadem nevâleler götürdüler. Ba'd ez ref-i mâide gerü ikdâh-ı ifrâh dâir ve sâir oldu. 'Akâr-ı ehl-i meclis dimâğı fezâsında pervâz etdi. Ve server ve ibtihâc-ı imtizâc-ı ilmâ-i bi'l-revh vâsıtası birle temâyüle geldi. Sultân her saa't eltâf-ı bî nihâyeti birle meclis ahaline riâ'yet ve dil-dârlık kılurdu. Ve sağ ve sol kol beğlerine ve Erzincânîlere dolu dost-kânî içüb gönüllerin teselli kılurdu. Bu halet üzere bir hafta ma-dâm-ı şarab-ı ma-dâme meşgûl oldular. Ondan sonra Sultân bîş yüz hia't ve yidi yüz bin akçe ve yüz bâş ât ve yüz baş katır ve dürlü dürlü kemhalar ve kumaşlar ve kûl halâik hazine-dârlar ve Emîr-i Âhûr ve Emîr-i Meclis birle Kâdî Şerefe'ddîn'e irsâl kıldı. Kâdî Şerefe'd-dîn Erzincân beğlerine her birine mertebe-i mikdârınca nakid ve hila'tler ve ât ve katırdan üleşdirdi. Beğler hila'tı giyüb saltanat-ı hazreti hizmetine vardılar ve el öpdüler. 'İş-ü 'işret ve şâdî ve selvetele ol gün dahi rûzgar geçürdiler. Ertesi Sultân seyrâna bindi. Cümle beğler ve sipâhiler mevkib-i hümayûn hizmetinde mülâzım ve hâzır oldılar. [163] Erzincân beğleri meydânda âtdan inüb yayan oldılar. Ve vedâ'içün el öpdüler. Ve şâkir-i eltâf ve zâkir-i ayâdi ve hâmid-i enâ'm-ı hüsrev-i eyyâm-ı Melik hizmetine müteveccih oldular. Sultân 'âdat-i me'lûf

²⁸⁹ İn yekad: Nazar değmemesi için okunan ayet. (Öztürk, a.g.e.,C.I,s.28.)

üzere devlet-i serverleri ve beğleriyle top ve cevân oynadı. Ve 'alâ-i ragm-ı devrân-ı cihân-ı cefâkar-ı rûgârını hurremliğ ve şâd-mânliğla geçünürdi. Ve 'âlem halkını rehîn-i 'adl ve rehâ-i fazl ve cûd-ü imtinân kılurdu.

ZİKR-İ 'AZİMET SULTÂN-İ GÂLİB 'İZZE'D-DÎN KEYKÂVUS BE-KASD-İ VİLÂYET-İ ŞÂM

Çün Sâhib-i Haleb Selâha'd-din oğlu Melik Zâhir hakk-ı çevresine ulaştı. Ve oğlu Melik 'Azîz henüz tıfıldı. Ve 'ümerâ-i devlet zarûretten ona bâ'it etdiler. Ve atası yirine anası kAfile-i memleket ve hâkime-i devlet oldu. Ve bu haber Sultân 'izze'd-dîn sem'ine irişdi. Haleb Melik'i'nün talebi ki, andan, önceden 'emmüleri hükmünde ve nâibler tasarrufundaydı ve mübârek hâtrına düşdü. Memleketinin beğlerin ve ulularını, sağ kolı ve sol kolı Mecde'd-dîn 'Îsâ gibi ve Melikü'l Ümerâ Seyfe'd-dîn Âyaba ve Zeyne'd-dîn Başâra ve Mübârize'd-dîn Çavlu'yı hâzır buyundu. Ve ayıtdı ki bizüm rây-u fikrimiz şöyle oldu ki; şimdiki hâlde ki Melik Zâhir memleketine vehn-i perişânlık vâki' oldu. Ve ol diyârın temellüki bir i'tibârında vezini yokdur. Ve eğer cemi'yyet tamâm-ı birle kasd-ı vilâyet-i Şâm kılavız ondan, önder ki onlar def-i tedbîrin idüb çeri cem' [164] ideler. Hakk-ı 'avnıyla bizüm devletimiz sancağı ol memleketin şürefâtı üzere hâfık olub, 'arsa-i bilâd-ı füsehat ve vüsa'd bula. Ve Hânedân-ı Selçûk'un nâm ve nâmusı ziyâde ola. Beğler ayıtdılar ki; pâdişâhların tabîa'tı ra'd ve yıldırım misâli iftitâh-ı memâliğe mecbûldır. Ve hiç kimsene güneşe direfşânlıktan hûblar zülfine mişk-i efşânlıktan mâni' ve vâzi' olamaz. Velakin çün pâdişâh rütbet-i istişâret-i erzâni buyurdu. Mecâl-i istimâ'-ı makâl-ı dirğ etmeye. Egerçe Melik Zâhir oğluna sugrun ve tıfulıyyet hâlinde hakk celle ve 'alâ-i atası memleketi birle 'azîz kıldı. Ama ândan aba ve ecdâdı dâim bu hânedânın ihlâs ve hevâ-dârlığından dem ururlandı. Ve dâim istimdâd-ı 'asâkiriçün ahmâl ve emvâl gönderirdi. Ve muhâlifler def'i içün bu devletden ve bu hazretten istiâ'net taleb kılurlardı. Ve dahi şöyle istimâ' olunur ki etrâfın melikleri ve pâdişâhları ânda ta'ziyet ve tehniyetiçün elçiler

gönderdiler. "Babalarının dostluğu, oğullarının akrabalığı demektir."²⁹⁰ esâsın mustahkem kıldılar. Bu hazretten ki dâimâ cihân ser-keşlerinün ve dermândelerinün mei'l ve penâhı ola gelmiştir. Ve ol memâlikin mevrûâ'tın biçmeğe ve ol hanedânı vîrân kılmağa gazab orağı ve kahr baltası bilendi. Ulu Sultânlar ve rûzgâr-ı Melikleri ve ekâbir ve 'âkıllılar ve hered- mendler katında bu ma'nâ-ı mesmû' ve pesendîde olmaz. Rây-ı masalihat oldu ki evvelden ola gelmiş kânun ve 'âdet üzere bu hazretten ona teşrif ve hila't ve sancak-ı menşûrî irsâl oluna. Emr-i nihâ-i evâmîr-i ilahiyeye ki " Yetim malına erginlik çağına erişene kadar en iyi şeklin dışında yaklaşmayın"²⁹¹ der. [165] İmtisâl kılın ve onun hâtrın sormakda istimâlet ve dil-dânlık kemâ yenbagi oluna . Tâ ki ol güzîde ve pesendîde sîretin a'mâli mülk-i tavâifine 'âdet oluna. Yümkin ki çün çeriler ol memlekete müteveccih olalar. Onun anası ki Melik 'Âdil kızı dır. Elin gayri pâdişâhlar eteğine ura. Ve onlardan istinâ'netiçün çeri taleb e de. Ve â nlar dahi fart-ı hamiyet ve hiâyet-i diyâr ve riâ'yet-i câriçün "Âllah yakınlarla bakmayı emreder."²⁹² hükmi birle sıfatlananlar. Ol tarîk-i şefâa'tle âraya düşeler. Tâ saltanatın 'inânını ol yetîmin memleketi kâsından dindireler. Eğer şefâa't-ı müfîd olub mahall-i kabûlde düşerse "Dönmeyi tercih edelim."²⁹³ okuyub döneler. Ve eğer şâh-ı cihân onların şefâa't ve akvâline iltifât etmezse nâ-çar mûmâa't ve mûdâfaa'tla karşı geleler. Eğer sinüb, menkûb olurlarsa uvak meliklerdir, onları sımakdan ne iftihâr. Eğer ve "Allah Korusun"²⁹⁴ bize çeşm-zehm irerse ol 'ârın eseri rûzgârın çehresinde bâki kala. Ve hussâd ve ezdâd çire-i şîr-gîr olalar. Bu en dîşede: "O işin kârın hepsi zarar, zararın hepsi kâr olur."²⁹⁵ Çün ki Sultân erkân-ı devletinden bu rây ve nasâyihî istimâ' kıldı. Bir sâa't-ı tefekküre vardı. Ondan sonra onlara bakub ayıtdı ki; şekk değil ki akârib ve ecânib mülûkünü mûrââ't etmeklik ekârim ve eâ'zım mürüvvetine lâzım ve vâcibdir. Ve onların ikrâmı riâ'yeti şerâiti farz ve emr-i mahtûm dır. Amma şol vaktin ki bir nâm-dâr pâdişâh kuvvet ve iktidâr-ı silâhın giye ve cihân-girlik âtına binüb ayağını kişver-

²⁹⁰ Öztürk, a.g.e.,C.I,s.202.

²⁹¹ Kurân-ı Kerîm, 33/53.

²⁹² Kurân-ı Kerîm, 33/53.

²⁹³ Öztürk, a.g.e.,C.I,s.202.

²⁹⁴ Öztürk, a.g.e.,C.I,s.202.

²⁹⁵ Öztürk, a.g.e.,C.I,s.203.

istanlık üzengüsine basa ve 'azimeti 'inânı bir memleket kasdına ma'tûf kıla. Ve ümem -i riâ'yetini ve kerem-i muhafazatını "Melikler arasında acıma olmaz"²⁹⁶ ma'nasını [166] icra kıla. Memâlik ona müsehher olur, dedi. Ve dahi ayıtdı, size ma'lûm olsun ki; eğer mülûk-i diyâr ta'ziyet ve tehniyetiçün rûsl-i irsâl kıldılarsa 'arzlerinden hoş-kişî görünürler. Ona mürüvvet-i müzevir dirler, dedi. Ve sağ kol ve sol kol beğlerine ve çerilerine ihzâr-ı 'asâkiriçün mektûbât-ı irsâl kıldı. Âz zamânda çokluk çeriler dirleyub geldiler. Ve mancınık ve cebbe-hâne ve esbâb-ı muhâviret ve levâzım-ı muhâsarat ki hâsıl olmuşdı. Tafsîl olub, 'arz olundu. Sultân ayıtdı; fırsatı fevt etmek olmaz. Ve onun gibi vilâyeti, bunun gibi vakitte elden komak 'akıldan bedî' dir, dedi. Ümerâ-i devlet ve serverân-ı memleket, çün pâdişâhın râğbetini ol memleket 'azmine sâdık gördüler. Dillerin Sultân mehdine güyâ kılub, duâ' ve senâ kıldılar. Ve ayıtdılar ki; "Meliklerin kalpleri Allah'ın hazineleridir."²⁹⁷ hükmi birle ola ki biz kûllar ol sırra ki şehriyâr-i cihânın zamîr-i münîrinde hazâne-i gaibden vedîa't konulmuşdur, ıttılâ'mız olmaya. Hıdîv-i rûy-i zemînin fikr-i metîn ve dûr-bîni çarh-ı berîn-i berâberlik imkân-ı tasavvura gelmez. Eğer bu kûllar, hıdmet-kârlar 'âdeti üzerine örf yönünden birkaç kelime 'arz etdükse pâdişâh ve fevr-i mükrimet ve merhametden 'afv buyursun. Çün 'âzim olmağa câzim oldı. Bu kûllar dahi bu sia'-ı tâkat-ı cân-fedâ kılalum. Ve ihlâs ve cân-ı sipârlıktan bir dakika-ı ihmâl ve dirîg etmeyelim, dediler. Sultân buyurdı; Maraş beği Nasre't-dîn'e bir nâme yazdılar ki, mevkib-i hümâyun cünûd ve cuyûş-ı ferâvân birle ol hudûda varur. Gereğidir ki kadîm-i çetri ve havâşîni yırağlayıb dahi atlu ve yaya ulûfeye da'vet ede. Ve muhâsarat ve mancınık âlâtın ve sâir cebbe-hâne yırağın görüb hâzır ola. Ve bir mektûb dahi bu resme [167] Malatya ve Sivâs beğlerine yazıldı. Ve bir mektûb dahi uç beğlerine ki Etrâk-ı ma'hûd çerilerini atludan ve yayadan deyrelere getüreler. Fî el-cümle etrâf ve cevânibe, sağ kol ve sol kol beğlerine mektûbât kaleme gelib revân oldı. Cümle cemi'yyet ve ühbet-i tamâm birle Âblistân sahrasına müteveccih oldılar. Bî-hadd ve hasr-ı 'asâkir-i etrâf

²⁹⁶ Öztürk, a.g.e., C.I, s.203.

²⁹⁷ Öztürk, a.g.e., C.I, s.203.

memâliğden cem' oldu. Sultân dahi kevkebe-i hâss²⁹⁸ birle Âblistân tarafına teveccüh etdi. Çün ânda irişdi. Bezm-ü 'âmm buyurdi ve sağ ve sol kol beğlerini uluları ve serverleri ve mecmû'-i şîşâhileri katına okuyub yedirdi ve içürdi. Ve her birine bir nev' istimâlet etdi. Ve Şâm şehirlerinden bir şehri âdâdı ve onları ihlâsla hevâ-darlığına tahrîs ve tergîb kıldı. Cümle zemîn-i bendeğî öpüb baş urdular Duâ'-i devlet-i hazret-i saltanatı dil-ü cânla eda kıldılar. Ve ayıtdılar ki; her ne ki, imkân dâiresine sığar ola, mebzûl olur, dediler. Ve ümîddir ki bâr-gâh-ı cihân-penâhın mutâlib ve murâdatı 'avn-ı Rabbâni birle müyesser ve müşil ola. İrtesi Sultân seyrâna bindi. Çün seyrân dan döndi. Hân yenüb , götürildi. Cümlesin hâzır idib onlar meşveret kıldı ki, kankı yoldan girmek gerek. Ve ol mühime nice akdâm etmek gerek deyü. Bir tâife ki ol tarafın yerlerin ve yolların bilürlerdi. Ayıtdılar: bu tarafda Merziban ve Ra'bân ve Tel-Bâşîr yolundan yeğrek yol yoktur, dediler. Ve ândan cümle dek yollun çoğı düz dir, dediler.

Beyit :

"Şöyle dedi. Bize bundan başka yol yoktur. [168] Dünyada kısa yoldan iyi bir şey yoktur."²⁹⁹

Çün 'azîmet ol tarafa makarrir oldu. Emîr-i 'Ârız-ı hazret-i saltanat hükmi birle beğler ve serverler ittifâkıyla çerinin sağ kol ve sol kolun topun ve karavulün ve çığdavül³⁰⁰ün ta'yin idüb kaleme getirdi. Saltanat hazretine elettiler. Beğendi, çün ol tertîbden fâriğ oldılar. Devlet-ü saâ'det-i delâleti ve çokluk çeriyle Merzubân kala'sına revân oldılar. Çün ânda irüşüb kondular. Mancınıklar kurdular ve Nakamcılar nakam urmağa başladılar. Ve tîr-endâzlar ok yağdırdılar. Ve tamâm-ı ceddle muhâsarat etdiler. Üç günden kala' müstehles olub alındı. Sultân'ın râyât ve sancakları kala'ya çıkardılar. Nevvâb ve küttâb kala'ya çıkub zahîre ve cebbe-hâne ve sâir âlât ve yırağ ve esbâb kaleme getirdiler. Ve sipâhîler ve müstahfazlar ve Emîr-i Dizdâr ve hisârları nasb etdiler. Ve çün ol mühimden ferâgat hâsıl oldu. Sultân bezm buyurdi. Ol mücedded fetihiçün 'İşrete âğâz etdi. Bu hâletin esnâsında

²⁹⁸ Kevkebe-i hass: Sultân'ın özel süvari birlikleri.

²⁹⁹ Öztürk, a.g.e., C.I, s.204.

³⁰⁰ Çığdavül: Kafiye, sürü başı.

Maraş Melik'i Emîr-i Nasre'd-dîn ferâvân-ı ârâste çeriyle saltanat hizmetine irişdi. Sultân gâyet beğenüb müstehsen gördi. Mahmidet ve sitâyişe makrûn oldu. Ondan Ra'bân kala'sına tulûnda gâyet korhub ru'b ve hirâs gönüllerinde zâhir oldu. Sultân buyurdi; mancınıklar kurdular. Ve savâş etdiler. Şöyle ki Ra'bân halkının figânı âsumâne irişdi. Bîm [169] -i cândan³⁰¹ amân diledi. Saltanat divânından fermân oldu. Amân virdiler, amâniçün 'ahid-nâme kaleme getürüb onlara virdiler. Çün fermânı mütâlâa' kıldılar. Kala'nın a'yân ve mu'teberleri indiler. Sultân dest-bûsıyla müşerref oldılar. Ve hila'tler giydiler. Ve Sultân'ın sancağını kala'ya iledüb burc üzerine nasb etdiler. Ve beşâret-i nakâresi çaldılar. Sultân ol kala'nın dahi yırağ ve mühimmâtını şile ki gerekdir. Görüb diz-dârlığını Emîr-i Nasre'd-dîn'in küveygüsine mufavvaz kıldı. Ve ondan Tel-bâşîr kala'sına 'azm etdi. Ve ol kala'nın beği müdâfaa't ve mümânaa't kaskına Sultâna karşı geldi. Sultân çeriye buyurdi ki; cenk-i sultânî âğâz etdiler. Ve on gün mütevâtır-i muhâsarat etdiler, hiç fâide olmadı. Her lehza kala' ehlî savâş ve lâf-u herze ve güzâflarını ziyâde ederlerdi. İçerü ve dışaradan çokluk halk telef ve helâk olurlardı. Sultân bu bâbdan me'lûl olub gâyetde gazaba geldi. Ve buyurdi ki; cebe-hânedan her sipâhi eline bir balta vireler. Ve bağlarının ve bâğçelerinin ağaçların sabahdan ahşama değin keseler. Çün sipâhiler teberi secere urdular. Ve kala'dan eşcâr ve bastânlarını kat'-u kal' etdüklerini müşâhede kıldılar. İttifâkla beğleri kâtına varıb ayıtdılar. Bizüm vech-i maâ'sumuza sebep bağlar ve bâğçelerümüzdi. Çün Rûm çerisi bizüm kerem-i eşcârımızı kahr baltasıyla kat' ideler. Ba'de'l-yevm bizüm 'iyâlimizin vech - i menâli ne yerden ola. Çün iş bu hadde irişdi. Eğer biz ehl-ü 'iyâlimiz musâlihâtı cihetiçün kala' Sultâna teslîm idersüz ma'zûr tutasız, dediler. [170] Beğleri ayıtdı; bana şol mikdâr mühlet virin ki Sultân hizmetine haber gönderim. Ve hâli i'lâm kılam dedi. Pes saltanat der-gâhına bir kâsıd gönderdi. Ayıtdı ki; bu kûlun ve etbâ'nın ma'îşeti bu kala'dandı. Sultân çün gün bu kala' benden ola. Pes bu kûlun ve etbâ'nın ma'îşeti ne yerden ola. Eğer saltanat-ı devletinin sebâtı cihetiçün memâlik-i mahrûsada bul kûl adına iktâ' ve tîmâr, dîvân-ı 'âlîden ta'yîn ederlerse ve bu

³⁰¹ Bîm-i cân: Can korkusu.

kala' onun 'ivazî tasarruf kılurlarsa ve kala' ehline 'asâkir- i mansûradan ziyân olmazsa kala' onun 'ivazî tasarruf kılurlarsa ve kala' ehline 'asâkir-i mansûradan ziyân olmazsa kala' to' ve rağbet birle Sultân kûllarına teslim edelim dedi. Çün bu ma'nâ Sultân'ın mübârek sem'ine irişdi. Handân ve ferhân oldu. Ve Haynu vilâyetini ona tîmâr ve iktâ'-i erzânî buyurdu. Ve menşûr-u sev-gend-i mestûr oldu. Kala' kâsıdları ve Sultân'ın elçileri âlub kala'ya vardılar. Ve saltanat-ı hazretinin eltâfını ki onların hakkında fâiz olmuşdi. Takrîr etdiler, cümle mutmai'n olub beğleriyle aşağı indiler. Ve Sultân'ın elin öpüb müşerref oldılar. Ve Sultân'ın sancağını 'azamet ve âyîn tamâm birle kala'ya iletdiler. Ve cuma' gün hutbe Sultân adına okudular. Sultân yerin beğliğin ve sü-başılığın Emîr-i Nasre'd-dîn'in kardaşına erzânî kıldı. Ve sipâhîler ve müstahfazlar ve emîn-i hisârârları kodılar. Ve Malâtya ve Âblistân nevvâbına fermân-ı sâdır oldu ki, yırağ ve zahire için ikiz yüz kanlı tertîb idüb göndereler. Tea'lül ve tehâvün kılmayalar. Çün ol mühimmâtdan şehriyârın hâtrı ferâgat buldı. Sem' [171] -i şerîfe inhâ kıldılar ki Zahîre'd- dîn İli Pervâne, çün hazretten müfârekât idüb bu tarafa gelmişdi. Bunda rencûr olup hakk-ı fermânına vâsıl olmuş ve bunda medfûndır, deyü. Sultân buyurdu ; onun meşhedini isteyib buldılar. Ve segünlerini kabrinden çıkardılar. Ve odun yığup üzerine od urdular. Ve külini yile virdiler. Tâ hâtrına teşeffî hâsıl oldu.

ZİKR-İ HABER-İ YÂFTEN VÂLİDE-İ MELİK 'AZİZ EZ KASD-I SULTÂN 'İZZE'D-DÎN MEMLEKET-İ ŞÂM-RÂ VE KIYÂM-I BE-TEDBİR-İ DEF'-İ EZİYYET VE RİFA'T-I BELİYYET-İ O

O Sultân ol sebebdan ki Şâm Melikleri ve hâkimleri hemîşe gâfil olmayıb hazm ve yakaza birle mütenebbeh olurlardı. Dâim câsûslar ve münhîler etrâf 'âleme gönderirlerdi. Hâssa-i Rûm memâliğine dâim câsûsları mülâzım olurdu. Ve Rûm vilâyetinün a'yân ve mu'tebelerini mâl ve âmâl birle kendülere muhlis ve hevâ-dâr kılur, müstezher kılurlardı. Tâ her hayır ve şer' ki il ve vilâyetde ve dîvân ve bâr-gâh-ı saltanatda vaka' olaydı. Günden güne zabt idüb ve kaleme getürüb onlara ilâm ederlerdi. Çün râyât-ı saltanat-ı Mahrûsa-

ı Kayseriye'den çerilerle Şâm memâliği kasdına harekete gelüb Âblistân yazısında nüzûl kılındı. Ve Sultân ânda bezm-ü 'âmm koyub 'işret etdi. Câsûslar ki ânda hâzırdılar. Melik hizmetine ve Cemâle'd-dîn Lûlû'ya ki memleketin hâkimi ve Melike'nün nâibi idi. Tafsîlle inhâ kılub i'lâm etdi ki ânlar ol haberden serâsîme ve perîşân oldular. Ve ol hâdis ve vâka'nın defî tedbîri içine. [172] hayrân kaldılar. Ve ol hükümle ki bir server ve hâkimleri yağdı ki vu kû'-i havâdisde onun râyına rücû' ideler, yek-bâre, bî-çâre oldılar. 'Âkıbet el-emrû, ayıtdılar ki; Melik Eşref'den ki, Melike'nin karındaşıdır, bu ulu vâka' def'inin tedbîrin istemek gerek. Ve bu bâbda ondan istiâ'net dilemek gerek. Ve herne ki buyurursa öyle etmek gerek, didiler. Pes kifâyet- ü fesâhat ve hasâfet ehli içliler ihtiyâr etdiler. Ve onlarınla her nev'den ahmâl ve tuhuf irsâl kılub i'lâm etdiler ki; Rûm Sultân'ı 'aded-i nücûm mikdârı çerilerle vilâyetümize müdâhele kıldı. Eğer bu memâlik ona müyesser olursa, bilmiş olası ki size dahi amân viresir değıldir. Gereğıdir ki bundan. Önden Melik Zâhir kabinden Melik Eşref'in pâkîze hâtrında vâki' olan vahşet-i gubârını rahmet ve şefkat suyu birle zail ve tâhir kıla. "Kötü günlerde kinlere itibar edilmez."³⁰² okuya ve bu Merzbûm'dan Rûm Sultân'ını def' etmeğe çâre ede. Çün resûl- i Melik Eşref hizmetine irişdi. Ve bu kelimâtı 'arz etdi. Eğerçi Melik Eşref'in Sultân'la ittihâd ve meveddeti vardı. Ve kavi-i muhabbet ve ihlâs mâ-beynde zâhir olmuşdı. Ama bu ma'nâ-i fikrinde ma'kûl ve makbûl düşdi. Ferâvân-ı çeriler, hassa-i nevâgerinden ve sipâhilerinden ve yeni 'ulûfe-hârda ve 'Arab ve Kıbcâk ve Kürd cem'-ü kerd idüb Haleb'e geldi. Çün kız kardaşı Melike katına irişdi. Ayıtdı; pâdişâhlar ve melikler mâl ve hazâini bunun gibigüniçün cem' ederler ve âk akçe kara günüçün devşirirler. Eğer yüz yıllık zahâir ve hazâne bir virân köyi saklamağıçün sarf ideler. Ve komayalar ki düşman tasarrufuna düşe. Ucuz ve râyegân görünür. Devleti cân virüb satun almak gerek ve hazâne [173] ziyân-ı ferâvân-ı assı sanmak gerek dedi. Melik kardaşı râyı üzerine bunca yıldan müddahar ve cem' olmuş hazâini ki Şâm uluları ve melikleri nice sa'y tedbîrle derişirmişlerdi. Çıkarıb, çeri tutub nûger derişirdi. Ve onların esliha-u 'addeleri tertîbene meşgûl oldu. Ve ol arada

³⁰² Öztürk, a.g.e., C.I, s.204.

saltanat-ı devletinin habelini munsarım ve münkatı' kıldı. Mecnûh-i cigerinin gâyet cirâhattına bir merhem peydâ kıldı. Ve ol şöyle idi ki; isteyib Rûm'dan bir kişi buldular ki, Sultân'ın cümle beğlerinin ve a'yân ve mu'teberlerinin âdlarını bilürdi. Ve öndenden onlarla âşinâ olmuşdı. Ve ânı hâzır idüb sordılar. Mecmû'nın adlarını ve munsabb-u tîmârlarını birbir takrîr kıldı. Ona ferâvân-ı mâl virdiler. Ve gulâz ve şidâd ând içdiler ki çün maksûd-ı müyesser olub Rûm 'asâkiri bu memleketden mürâcaa't kılalar. Ol virilen mâlın za'fınca ona mâl vireler. Cümle beğlere tezvîr-i cevâb-nâmeler yazdılar ki, ihlâs ve hüsn-i muâ'hede-i peymân ki beğler etmişlerdi. Ve ol va'deki Sultân'ı Şâm hudûdına götürerler. Ve ol ma'nâ-i kuvveden fi'le ve kavide 'amele götürerler. Ferâvân-ı âferîn dinildi. Üş biz dahi 'azîmet etdik, gereğidir ki her tarîkle mümkün ola. Sultân'ı muhafazat etmekde cidd-i belîğ göstereler. Tâ ki Sultân bu kaziyyeden haberdâr olub, dönüb gitmeye. Ol vaktin mecmû'mızın sem'î. Bî-hâsıl ve bâtıl ola. Ve beğlerin her birine Mısırî âltûnlar ve tâzî atlar ve her levnden nefis kumâşlar filânda virinildi, deyü. Ve ol ahmâli dahi bile viribediler. Ve ol kişiye ayıtdılar; sen, önerdü. Sultân ordusına var ve hafıyyeten kendüzni ol bilişlerinin birisinün çadırına bırak. Ve bu ma'nâ-i tarîk-endâz birle i'lâm it vefâ-dârlık [174] ve hakk-güzârlık göster. Ve ayıt ki, ben Şâm çerisi içindeydim ki, bu beğlerin bitileri onlara irişdi. Ve Şâm'dan her biriçün ferâvân-ı mâl ve esbâb-u nefâis getirmişlerdir. Ve filân yirde durub fırsat gözlemişlerdir. Tâ vaktinde her birisine götürerler. Ve dilerseñüz ki benüm sözüm gerçekliğin bilesiz. Ol didüğüm yere varın, tâ bu hâli müşâhede kılasız. Ol şahıs onların efsûniyle kendüzin hîle sillesine biragub özini Sultân'ın hâss kûllarından birinin katına bırakdı. Ve hâli ona i'lâm etdi. Ve ol kûl fî el-hâl saltanat hazretine varıb bu kaziye 'arz etdi. Sultân emînlerini ki onlara inânurdu. Ol şahısla makâma ki demişdi, gönderdi. Ahmâl ve hazâine ki ol kişi demişdi. Didüğü gibi bulub getürdiler. Sultân hizmetine getürdiler. Ve ol nâmeleri bir kise içinde mühürlü buldular. Çün Sultân nâmeleri mütâ'laa' etdi; me'lûl ve mütegayyir oldu. Ve suçsuz ve günahsız kadîm beğlerine gümânlu oldu. Ve buyurdu; ol kişi tutub, sakladılar. Tâ ki hiç kimse ol hâle muttali' olmadı. İrtesi Sultân Emîr-i Meclis Mübârize'd-dîn Behrâmşâh'a buyurdu ki; dört bin erle karavüle vara. Dört bin erle dahi Emîr

Seyfe'd -dîn Âyaba ânun ardınca vara. Tâ eğer medede ve muâ'venete ihtiyâc olursa meded edeler. Ve Sultân ol dört bin mükemmel ve müsella herle tobda onların ardınca revân oldu. Kalan kara çeriye dahi ardınca gelsünler dediler. Çün Emîr-i Meclis Şâm çerisinde yakîn irişdi. Sivâs'ın bölük başlarından Mahmûd Alb âdlu bahâdırı ki ömri heşt-âda imişdi. Ve nice savâşlar ve hurûb ve durûb müşâhede kımışdı. Ve cenklerde darb urub [175] ve darb yiyüb başlar ve cirâhatlar önletmişlerdi. Buyurdi ki bir depe üzere çıkub Şâm çerisünün karaltısını görüb kıyâside. Çün Mahmûd Alp bir depeye çıkı. Ve Şâm çerisinin kemiyet ve keyfiyetini istikşâf idib basar-ı basîret birle kıyâs etdi. Emîr-i Meclis katına gelüb ayıtdı. Biz bu dört bin kişiyle Şâm çerisi mukâbelesine varmak 'akıl ve kifâyetden bedî' ve ba'îd görünür. Eğer çâşnigîr beğ ve çerinin tipine il'âm olunursa ki becidd hareket idüb bize mülhak olalar, gâyet maslahatdır, dedi. Emîr-i Meclis bunu fikr etdi ki, takdîr ve hüküm ezeli-i nefâz bulub gurûr yili gâlib ve mağlûbun nehveti dimâğlarından çıksun deyü ol cihân-dîde pîrin sözine iltifât etmedi. Ve 'itab-ı dilin uzatdı. Ve buyurdi ki; cümle çeri halkı âtların kûlaklarını muhkim çekib cenge âhenk etdiler. Mahmûd Alp feryâd-u figân idib çağırđı ki; hey! hüdavend ; ivmek, te'cîl vakti değüldür. Bu harb ve savâş işi oyun değildir. Çâşnigîr beğ ve Sultân'a tizrek haber etmek gerek ki ânlar dahi becidd bize mülhalk olub düşmanla görüşürüz, deyerdi. Emîr-i Meclis pîrin sözüne bakmayıb savık cevâblar virdi. Lâ-cerem nusret sûretini renc ve meşakkate müdeddel gördi. Eğerçi evvel hamlede düşman çerisi münhezim kıldı. Ve Çâşnigîr beğ adam gönderib il'âm etdi ki; Şâm çerisi münhezim oldılar, deyü. Hüküm-i yezdânî ve takdîr-i âsmâni birle bir sipâhi Melik Eşrefin beğlerinden bir beğ tutub Melik Eşref katına iletđi. Ve ondan sordılar ki, [176] bahâdırlar çerisi ki evvel sadmede bunun gibi sarâmet ve alplik gösterdiler. Sultân bunlarınla bile mi dir, yohsa değül mi? Cevâb virdi ki; Sultân ırâkđır. Ve bu dört bin er karavül dir ve mukaddimleri Emîr-i Meclis dir. Ve dört bin âtılıyla dahi Çâşnigîr bey ardlarınadır, dedi. Bu hikâyet Melik Eşrefin sem'ne irişdi. Feryâd idüb çağırđı ki; el-müsteâ'n yâ müslimîn ! Bu kadar çeriden ki âz çeri dururlar. Ve mededleri ırâkđır. Yüz döndürmenüz ve hamiyet ve gayretten dönüb hamle idünüz ki, çün hakk teâ'lâ'nın 'avnı birle bunlara

cevâb virmiş olavuz. "Allah'ın izniyle onları bozdular."³⁰³ menşûrını 'illeyyîn divânından bizüm âdumıza mastûr kılmış olalar. Ve ânların mededleri ki 'akablerince gelür. Eveler, çün hâli müşâhede kılalar. Kıtâle mecâl bulamayıp şikeste-dil ve bî-hâsıl-ı mürâcaa't kılalar. Ve eğer el-'ıyâz bî'l-lâh süstlük ve tavâhün gösterirseniz, Rûm çerisinin kahrına giriftâr olursunuz. Ol vaktin yakındır ki ulunuz küçiniz ve vâzî' ve şerîfinüze ibkâ muhâbâ kalasır değüldir, dedi. Çün Meli 'Âdil ve Melik Zâhir çerileri ve kûlları bu haberi işitdiler. Dönüb gerü savâşa yüz tutdular. İki çeri yıl ve toz gibi bir biriyle karışdılar. Ve dütruk ve od gibi bir biriyle sarmışdılar. Ve iki taraftan ferâvân-ı leşker katl oldular. Emîr-i Meclis bir sipâhi Çâşnigîr beğе çapdurdı ki düşman çerisi galebe etdi, tiz irüşünüz, deyü. Çâşnigîr cevâb virdi ki; şimdiedek lâf-ı güzâf ururdu ve haber gönderdi. Düşmanlar sindiler ve kaçdılar, deyü. Şimdi meded mi ister? Biz varavuz, çün murâd [177] müyesser ola. Ve ol muzaffer ve işi ve savâşı biz etmiş olavuz. Ve âd onun olub, diyeler ki; Emîr-i Meclis Şâm çerisini sıdı, deyü gâyet hased ve hıkdından ki vardı, muhâlefet etdi. Ve bunun gibi nâzenîn memleketi ki yer yüzünün haklı ondan tamâm-ı râhat ve âsâyış bulurlardı. Ve rub'-ı meskûn-ı efâzıl ve mesâkîni Selâtîn-i Selçûk'un'atâ ve kereminde ni'met ve ihsân bî-kerâne irişirlerdi. Şeref-i zevâl ve fenâya irişdi. Bir kadem ilerü basmışdı ve kendünüzün gerü çkerdi. Ve saltanat-ı hazretine hâli i'lâm etdi. Tâ kazâ-i âsmâni nefâz bulub düşman şîr-gîr oldı. Ve çokluk çeri telef olub ve hayli beğlerle, Emîr-i Meclis'i tutsak etdiler. Çün Emîr-i Meclis'i Melik Eşref katına eletdiler. İstikbâl idib, koca koca görüşdüler. Ve cerrahlar getirdib zahmlarını huşk-bend etdirdi. Teşrlf ve hila't-ı hass giyürdi. Ve şöyle ki; sâhib-i mürüvvet pâdişâhların mekârim ahlâkı levâzımından ma'hûd dır. Emîr-i Meclis'e istimâletler idüb dil-dârlık kıldı. Ve ayıtdı; çün başınız selâmetdir, hakk teâlâyâ şükür etmek ulu kerâmetdir, dedi. Ertesi Melik Eşref Emîr-i Meclis'i ve ol tutsak olan beğleri Haleb'e gönderdi. Emîr-i Meclis'i ve beğleri kala'ya eletdiler. Ve kalan uvak sipâhileri ve ahâd-ı ecnâdı şehre habs etdiler. Ama tebcîl ve tevkîr ve 'ulûfe ve vazîfelerinde taksîr etmezlerdi. Melik Eşref Melike'ye haber gönderdi ki E mîr-i Meclis ve kalan

³⁰³ Kurân-ı Kerîm, 2/252.

Rûm beğlerine 'ulûfe ve nafaka ve ihtlâmda taksir olunmasun, deyü. Melike hem kardaşı işâreti ve hükmi birle Emîr-i Meclis'e ve bile mahbûs olan beğlere i'zâz ve ihtirâm idüb nafaka ve 'ulûfe eksik etmezdi. Çün karavül beğlerinin sanduğı heberi saltanat [178] -ı hazretine irişdi. Gâyet kakıyub, gazabı odı cahim-i mânend yalınladı. Emîr-i Çâşnîgîr'e buyurdı ki; cümle beğler ve çeriler bu gice uyanık olub silâhların şeşmeyib âtlarından inmesünler. Tâ erte olunca sabâh nice maslahatsa ol mûcibince tâdîm oluna, didi. Ertesi Melik Eşref 'Arab çerilerinden iki bin âtluya buyurdı ki; ilerü varalar ve Sultân'ın 'azîmet ve hezîmet ve kasıdı ahvâlinden istifsâr kılalar. Çün irişdiler gördüler ki, Sultân'ın bâr-gâhı kurulmuş, amma çerisi cebbelenib, müsella olub saff çekmişler ve râyât-ı şeh-r-yârı eşcâr-ı nev-bahârı gibi yelden harekete gelmiş ve âtlar kişnemesi ve erenler âvâzı gürültüsü ve yankısı günbed-i hezraya irmiş. Çün i'râb bu hâli görüb girürek döndüler. Sultân gayet gazabından kakıyub beğlere ayıtdı: Ey kâfir ni'metler, eğer bir beğ menkûb oldıysa âher çerinin çağı ve Sultân-u çetr-i bâkî dir. Ne gördünüz, neye uğradınız, dedi. Çün beğler Sultân'dan bu zehr-âlûd 'itâbı istimâ' kıldılar. Bir uğurdan sil gibi hamle idüb, A'râbî'den yana akdılar. Ve Â'râb'ın kılıcdan kurtulanları kaçmağa yüz tutdular. Ve varıb hâli Melik Eşref hizmtine i'lâm etdiler. Ve ol dahi saflar düzüb çerisine dil-dârlık ve tesellî etdi. Ve hem ol durduğu yerde sâbit olub durdı. Ve ayıtdı; ilerü varmak iyü degildir. Eğer gelürlerse elden geldikce dürüşelüm ve eğer mürâcaa't iderlerse febihâ, dedi. Bu taraftan Sultân buyurdı ki; serâ-perde ve dehlîzi kaldurub ilerü nasb etdiler. Ve gerü 'Arab çerisinden karavül göründi. Gerü onlara dahi önden ki gibi hamle kılub dest-bürd [179] gösterdiler. Ânlar dahi dönüb kaçdılar. Ve varıb Melik Eşref'e haberetdiler ki; bu gün Sultân iki kerre serâ-perde ve dehlîzini indirib, iki kerre nasb etdi, deyü. Ayıtdı; meğer Sultân harb ve savaşa 'azm ider, beğler mâni' olurlar ola, dedi. Çün ahşam oldı, Sultân çeri ve bâr-gâhı koyub kendü biraz girürek varıb ânda kondı. Ve çeri ve beğler erteye değin onda müsella olub bâr-gâhı dolanırlardı. İrtesi Sultân Âblistân'a 'azm etdi. Çün Melik Eşref'e Sultân'ın mürâcaa'tı ma'lûm oldı. Ol dahi dönüb Haleb'e gitdi. Ve çün Sultân Ablistân'a varduğu muhakkak oldı. Çerisin derib Tel-bâşer ve Ra'bân ve Merzibân kala'lerine vardı. Ve Sultân'ın nasb etdüğü

diz-dâr ve nevvâb ve hisârârların muhâsarat etdüğünden sonra va'd ve va'idle korkudub hoş va'deler ve tatlu sözlerle kala'lerden çıkardı. Ve kendü yeni müstahfazlar kodı. Çün ol mühimmâtdan ferâgat buldı. Sultân'ın nasb etdüğü nevvâb ve diz-dâr ve hisârârlarını hürmet ve ihtişâm-ı tamâm birle koyıvirüb Rûm'a gönderdi. Ve kendüsi dönüb Haleb'e vardı. Ve onda Emîr-i Meclis ve tutsak olan beğlere dahi hila't ve salat ve ât ve don virüb i'zâz ve ihtirâmla Sultân hizmetine gönderdi. Ve kendüzi Dimaşk tarafına müteveccih oldu. Çün Sultân Âblistân'a irişdi. Birkaç gün onda tevakkuf etdi. Nusre'd-dîn'in kardeşi ve güyegüsü Ra'bân ve Tel-bâşer kala'lerini Melik Eşref'e teslim kılub Sultân hizmetine geldiler. Sultân ol zikr olan nâmelerin cevabından [180] kakımışdı. Ve karavül sanduğı vâka'dan gâyetde me'lûl olub her saa't beğlere 'itâb iderdi ve gazabla söylerdi. Çün işitdi ki; kala'lere nasb etdüğü kişiler kala'leri teslim idüb geldiler, deyü. Be - külli mütegayyür olub gazabı adı yalınladı. Ve buyurdi ki Nusrete'd-dîn'in güyegüsün ve kardaşın fî el-hâl boğazından âsdılar. Ve beğlerin ulusundan ve küçisinden hiç kimsenin söylemeğe zehresi yağdı. Ertesi buyurdi ki cümle beğler ve serverler bâr-gâha hâzır olalar. Tâ bu hallin tedâriğinde ve bu zelevin tedbîrinde meşveret oluna, deyü. Ve Sultân'ın hizmetinde olan hâsekî, sipâhi ağlanlarına ve kûllara ahfâile haber olundu ki silâha gireler. Çün beğler dükelisi bâr-gâha gireler. Çepe çevre halka örüb duralar. Ve hiç âferîde içeri girmeğe ve dışarı çıkmağa komayalar ve muntazır olalar. Tâ içeriüden ânlara ne fermân olursa onun etbâ'nı lâzım bileler. Çün beğler bâr-gâha girdiler. Hâsekîler dışarıdan silâhla halka idib durdılar. Ba'zı sügüler tutub ve ba'zı yalın kılıclar ellerinde ve ba'zı çomaklar çekenlerinde halka olub dururlardı. Sultân ol cevâb-nâmeleri divîd-dârdan dileyib her birinin mektûbunu önlü önüne bıraktı. Her biri mutâlaa' etdikten sonra ol bî-günâh, bî-çâreler ol vâka'da hayra ve hâyran ve serâsîme kaldılar. "Hâşâ bu büyük bir iftiradır."³⁰⁴ âyetin okudılar. Ve ol işden inkâr idib yir ve gök götürmez ândlar içdiler. Ve ol bühtânın gâyet teşvîrinden şua'râya bu ebyâtı inşâ etdirüb okudılar ki tercümesi bu dır ki, zikr olunur.

³⁰⁴ Kurân-ı Kerîm, 24/25.

Kıta' :

[181] “ Yerlerin ve göklerin sultânı, her zaman gönül tahtında oturan,
kulaktan haberci, gözde muhafız yapan,

Akıldan vezir, dilden vekil yapan o Allah'ın adına,

Başı göklere değen ve yüre Allah'ın başına Kura'n'dan bir tac koyduğu
o peygamber adına,

Ali'nin mertliği ve Ebu Bekir'in dürüstlüğü, Ömer'in cesareti ve
Osman'ın utangaçlığı adına,

Destan oğlu Rüstem'in savaşçılığı, Keyhüsrev'in bezmi, Hatem-i
Tayî'nin cömertliği, Nuşirevan'ın adalet adına,

Kılıcı olan senin büyük devletinin ve sonsuz olan nimetin adına and
içeriz.”³⁰⁵

Ki biz kûlların bu sözlerden âgâhımız ve haberimiz yokdır. Ve gicede ve gündüzde hiçbir vakit bu endîşe hâtrumuzdan hutûr etmedi. Ve bu vaka' töhmetde biz Yûsuf-ı siddîkdan mazlûm-ı rakk ve ânı yidi deyü bühtân etdikleri kurtan berinüz. Şâh-ı cihân-ı ashâb-ı mekîde hîlesine iltifât etmesün Ve sâhib-i garaz söziyle biz bî -çârelerden a'râz buyurmasun. Ve bunca yıllık atadan, dededen bende ve bende-zâdeler hukûkını ikâmet-i burhân ve izâh-ı beyân olmadan 'akûk ve hezlâna mübeddel kılmasun. Ve bu zûlmün vehâmeti saltanat-ı devletinün gayri kûlları mizâcına sakâmet erürüb bu intisâfın insâfı eli pâdişâhın hâli eteğine ve celâli yakasına yapışmaya. Ne mikdâr ki ol mesâkîn-i tazarru' ve zârîlik kılub yalvârdılar, eser etmedi. Sultân buyurdi; tâ cümlesinin ellerin [182] ve ayakların bağlayıp bir ev içine koydılar. Evin çevresine ve üzerine çokluk odunlar yakdılar. Ve od urdular. Şunun gibi ad yandı ki; Nemrûd odı gibi yalınları üç âsmâne irişdi. Ve ol bî-çâre, günâhsız beğler, ol ev içinde mecmû'i yanmağa başladılar. Her kankı ki bağdan kurtulub rahne-ü revzenden kacıp dışara çımak dilerdi. 'Avvânlar ve zâlimler cân âlıcı gibi sıruklarla yite yite ad içine koyarlardı. Mecmû'i yanub düttünleri üç âsmâne irişdi. Ve ol siyâsetin odundan ciğerler kebâb ve gözler pür-âb oldu. Ve hiç kimseye şefâa't etmeğe mecâl olmadı. Çün Sultân'ın

³⁰⁵ Öztürk, a.g.e., C.I, s.214.

hışmı ve gazabı ol siyâsetle yirine irişdi. Ol gice 'âlem-i gaybdan ol fi'l-i kabîhin ve 'amel-i şenî'in butlânı zâhir oldu ki, düşünde ânı çok melâmet etdiler. Şile ki; Sultân ol düşden gâyet korkdı. Ve ızdırâb-ı a'zîm birle uyanıb, işine perîşân ve pişîmân olub iderdi ki, ol beğler ki benim hevâ-darlığımda ve hizmet-kârlığımda rüzgâr geçürüb her mühim kıtâl ve cedâlde cânla dürüşürlerdi. Gâyet gabâvet ve cehâletden helâk idib elden çıkardım.

Beyit :

"Kadeh elden düşüp kırılınca ve kurada ismin çıkmayınca dudağı ısırmanın ve eli oğuşturmanın ne faydası olur."³⁰⁶

Kalan beğleri gâyet melâmet etdi ki, niçün ol vakit benden münâsihat dirîğ idüb, gazabım adını darâa't ve şefâa'tiyle söndürmediniz, dedi. Ânlar özürler dilediler. Ve ol hâli takdîr-i Rabbâni ve kazâ-i âsmâniye [183] havalet kıldılar. Ol korhu ve vehimden Sultân'a dikk ve silâ-ı rencî müstevlî olub za'îf oldu. Ve hâzık tabîbler etrâf ve cevânibden getürdiler. Mecnû' ol rencûrin muâ'lecesinde dermânda kaldılar. Ayıtdılar ki; Sivâs'ın suyu Sultân'ın mübârek mizâcına ve bu maraza muvâfık değildir. Ve Vîrân şehre varıb ânda menzil-i müretteb etdiler. Şöyle ki; Maltaya'dan Fırât suyu Sultân'ın şarâb-hânesine dest-be-dest her gün gelürdi. 'Âkıbet 'âfiyet bulmadı, ve ol marazlarla bu cihân-ı fânîden be- külf a'râz kılub, dirilikden ümîdi kat' oldu. Nevmîdlik vaktinde bu iki beyiti dürr-i şehvâr gibi inşâ kıldı.

Beyteyn :

"Biz ki dünyayı terk edip göçtük.

Gönül derdi ektik, matemler biçtik.

Şimdiden sonra da nöbet sizindir.

Biz sıramızı savdık da geçtik."³⁰⁷

Ve buyurdi ki ebyâtı türbesi kapusındaki Mahrûsa-i Sivâs'da mübârek 'ahdinde binâ etdüğü Dâr'üş-şifâda ki yapılmışdı. Nakr ve nakş etdiler, ondan sonra 'aklî ve 'usıyla bîdâr ve hüşyâr; "Allah'ı Tanrı olarak, İslâm'ı din olarak, Hz. Muhammed'i - Allah ondan razı olsun - peygamber olarak, Kurân'ı

³⁰⁶ Öztürk, a.g.e., C.I, s.216.

³⁰⁷ Öztürk, a.g.e., C.I, s.217.

imâm olarak, Kabeyi kible olarak, müminleri kardeş olarak kabul etdim.”³⁰⁸ okuyu okuyu cihândan nakl idib Dârü'l-karâr'a müteveccih oldu. Ve cennet-i Aden derecâtına tesâü'd kıldı. Ve Dârü'l-fenâ'dan rihlet idüb Dârü'l-bekâ'ı ihtiyâr etdi. Ümîddir ki hakk teâ'lâ onun hüsnâtını kabûl idüb seyyiâtını mahv ide. Zîrâ ki âfâkı âfâtden emîn etmişdir. Ve tab'-ı kerîmi âzârdan âzâd olub kimsene onun şîrîn ağzından telh söz işitmemişti. Ve “Eğer o kötü işlerden bir tane yapmışsa iyiliklerinden binlerce yapmıştır.”³⁰⁹ Ondan sonra ânı Sultân 'Alâü'd-dîn [184] cülûsünden sonra Sivâs Dârü's-şifâsı'nda defn idüb rıdvâne teslîm etdiler. Tîre-ilahdi onun mübârek cüssesiyle münevver mua'ttar kıldı.

Nazım :

“İyi kötü hepimiz topraktan geldik ve zavallı tenimizi ölüme verdik.

Eğer taht bulsan yada tac ve hazine,eğer zahmet ,içinde bir süre ömür geçirsen,

Sonunda senin yerin toprak ve tuğladır. O halde iyi adar başka bir şey ekme.

Gidenlerden hiçbir habere sahip değiliz. Onlar uyanık mı, uyuyorlar mı, mutlulular mı?

Eğer yüz yaşında da olsan, otuz yaşında da hastalık ve ölüm rüzgarı gelince hepsi bir olur.”³¹⁰

ZİKR-İ MÜŞÂVERET-İ ÜMERÂ-İ DEVLET VE ERKÂN-İ MEMLEKET BER İHTİYAR-İ MELİKİ EZ ŞEHZÂDEGÂN DER TEFVİZ-İ ZEMÂN-İ FERMÂN-İ DİHİ VE SALTANAT-İ DER KEFF-İ KİFÂYETEŞ

Çün Sultân 'İzze'd-dîn huld-ı berîne nakl etdi. Beğler ve ulular, Emîr-i Seyfe'd-dîn Âyaba Çâşnîgîr ve Şerefe'd-dîn Muhâmmmed Pervâne ve Emîr Mübârize'd-dîn Çavlı ve Mübârize'd-dîn Behrâmşâh Emîr-i Meclis ve Zeyne'd-dîn Başâra Emîr-i Âhûr, Sultân'ın ölümünü ihfâ etdiler. Ve Sâhib

³⁰⁸ Öztürk, a.g.e.,C.I,s.217.

³⁰⁹ Öztürk, a.g.e.,C.I,s.217.

³¹⁰ Öztürk, a.g.e.,C.I,s.217,218.

Mecde'd-dîn Ebû Bekr'le ki zübde-i fazıla-i cihân ve 'umde-i 'akıla dūrândı. Eđer vüzerâ-ı mâzîye-i 'âlem-i hâkîye rica't-ı müyesser olaydı. Âsaf³¹¹ ânın savâb-ı râyından, haclet-i hicâbıyla mahbûb olub hayrân oalydı. Ve Sâhib-Kâfî İsmâ'îl keff-i kifâyetine takbîl-i lâzım kılaydı. Nazmî dilberler zülfî ve dendânı gibi meşkîn-i 'izâr ve manzûm [185] ve âb-dâr ve nesrî-i feraid-i hûri ve nucûm-ı Süreyyân gibi mua'ddid ve müzehheb ve hûb ve hattâ Kandahâr lu'betleri zülfî gibi müşg-bâr ve müselsel ve mensûb her nûkte ki elfâz-ı direfşânından takrîr olunaydı. Efâzıl-ı cihâr ve emâsil-i devrân onun selaset ve letâfetinden hayrân olurlardı. Her latîfe ki ebiyât-ı garrâsında zuhûra geldi. Reşk-ı şua'râ-ı evâil ve evâhir olurlardı. Ve meşhûr dü-beyitlerinden ki buyurmuşdı, biri budur :

Beyiteyn :

"Senin kûlluğunda kim özgürlüğe kavuşur ya da senin gamın karşısında sevinç nasıl yer bulabilir?

Ey güzel! Senin koyduğun eziyet kuralı, vefa duygusunu ortadan kaldırdı."³¹²

Ve Melikü'l-Küttâb³¹³ Nure'd-dîn Hazma bin el-Müe'yyed Tugrayî - Allah rahmet eylesin - ki hüsn-ü hatt ve sûra't-ı kitâbetde ve cezâlet-i 'ibâret ve nihâyet-ı berâa'tde ve kemâl-i belâgat ve metâret-i nizam ve hasânet-i nesrde nihâyete irişmemişdi. Dakâyık-ı 'ilm-i beyân ve hakâik-i maânî üzere ihâtat bulmuşdı. Ve teressül-i inşâsı şîvesinde ve takrîr-i beyân-ı kelâmda felek-i te'sîden tecâvüz etmişdi. Küttâb-ı 'âlem ve bülegâ-i benî Adem ve fazılâ-i âfâk onun münşe'âtı cezâletinde ve 'uzûbetinde ittifâk etmişlerdi ve mededhinde ayıtmışlardı.

Rubâî :

"Ey kâtiplerin başı, senin katiplerinin şahı olduğuna felek şahitlik etmektedir.

³¹¹ Geniş bilgi için bkz; Öztürk, a.g.e.,C.I,s.218.

³¹² Öztürk, a.g.e.,C.I,s.219.

³¹³ Melikü'l Küttâb: Pâdişâhın ve divân kurulunun katiplerinin başı.

Kalemin herhangi bir engelle karşılaşmadı, sözünün düzeni bozulma kusuru görmedi.”³¹⁴

Bir iki beyiti ki onun tab'ı letâîfî kâr-hânesinden ki reşk-i fehm ma'kûlâtı-ı Eflâtûn ve ibret-i gülzâr-ı hadîka-ı mînâ-i carh-ı seklatundur, [186] îrâd olundu. Tâ erbâb-ı bedâiyih ve ashâb-ı kurrâ onun tabî'at ve karîhatına onun birle istidlâl kılalar, tercümesi budur :

Rûbâ'i :

“Gül zümrüd kutusını açmış, lâl renkli tabağa altın koymuş bugün.

Eğer o çiçeklerin beyliğini almış olsaydı, gül kendini nasıl ortaya çıkarırdı bugün.”³¹⁵

Ve meliku's-sâde veliyyu'l-ifzâl ve's-seyyâde melikü'l-berâa't ve'l-'ibâre-i Nizâme'd-dîn Ahmed Nâib 'Arz ki Mahmûd vezîr oğluydu. Sultân memâlik-i kelâm-ı Fridevsî Tusî - Allah rahmet eylesin - sonra ordan mâhiren nizâm-ı ittifâk düşmedi. Rubâ'i-i sua'l ve cevâb-ı lü'lü hoşâb gibi netâic-i tab'-ı selîm ve karîha-i müstakîminden nazma getirmişdi. İsbât olundu, tâ onunla onun latif-i tab'ına istidlâl oluna.

Rubâ'i :

“Dedim : Senin zülfünün gamı çekilmez,Senin saçtığın misk kokusuna bundan fazla yürek dayanmaz.

Dedi : Benim gözümün ve dudağımın gamını çekme. Zaten badem ve şeker aynı anda yenilmez ki.”³¹⁶

Sâhib Şemşe'd-dîn İsfehânî ki ol zemânda saltanat-ı hazretinin hass-ı münşîsi ve hârif-i enisi ve halivet ve savlet mecâlisinin celfisiydi. Ve nazar-ı ikrâm ve ihtirâm birle manzûr olub kurbetde terakkî bulmuşdı. Ve onun kurbet-u derecâtının ziyâdeliğine sebep ol idi ki; bir vaktin Sultân 'Izze'd-dîn - Allah rahmet eylesin - Kayseriye'den Aksaray'a 'azm etdi. [187] Çün Sünnetlû konâğından Surâhân köyüne irişdi. Ol köyde meclis-i 'işret idüb ikdâh-ı efrâh-ı devr etdi. Sultân sebîl-i imtihân harîflere ayıtdı ki; her biriniz iki beyit bedîhe

³¹⁴ Öztürk, a.g.e.,C.I,s.220.

³¹⁵ Öztürk, a.g.e.,C.I,s.220.

³¹⁶ Öztürk, a.g.e.,C.I,s.220.

itsün. Ve bu iki yerin âdını ol beyitlerde telfik etsün. Şöyle ki; ol iki rebâbın hüsn-ı tazmîni istimâ'ından neşât-ı ziyâde ola, dedi.

Rübâ'i :

"Sen gül endamıyla geçirdiğim o gecenin güzelliklerinin anlatılması kolay değil.

Dudak dudağa, yanak yanağa olduktan sonra sünnetlüyü surahan'ın (delik) üzerine koydum."³¹⁷

Sultân istihsân idüb ihsân buyurdu. Ve onun karîhası cevdetine ve bedîhesi sūr'atine mahmidet kılub mertebesini akrânî üzere ziyâde eyledi. Ve münşîliği üzerine müşriflik mertebesin dahi virdi ki mutbah kitâbeti dir. Ve ol günden ömr-i âhîrinedeğin günden güne 'âlf-i mertebeler ve mansıblar bulurdu. Ve meşveret etdiler ve ulu kurultay idüb, sağ kol ve sol kol beğleri dirülüb danışdılar. Ve ayıtdılar ki; memleket tahtına ve saltanat serfirine kimi nasb edeler. Ve Şâh-ı Kâvus yerine Selçûkîlerden kankısını mâlik-i rikâb kılalar. Bir tâife Erzenü'r-rûm pâdişâhı Tuğrulşâh oğlu Melik Mugîse'd-dîn'e meyil etdiler ki 'âdil ve ra'yyet- perver [188] pâdişâhdı. Ve bir bölük Keyhüsrev oğlu Keyferîdûn'ı nasb etmeğe câzim oldılar ki Sultân'ın karındaşıydı ve Koyluhisâr'da mahbûsdı. Emîr-i Mübârîze'd-dîn Behrâmşâh Emîr-i Meclis ve Emîr Seyfe'd-dîn Âyaba ki beğlerbeğilerdi. Ve virmek ve ihsânla mecmû'i beğleri ve boy başlarını kendülere muhabb etmişlerdi. Ve her gün mutbahlarında yüz baş koyun harc olurdu. Ve ânun meclisi ve hânı âltı cümle murassa' âtun-gümüşdü. Ve gâyet tekellüflü yiyecekler ve giyecekler iderdi. Ve onun kemter-i şâî're ve zâire enâmı bin altundan eksik olmazdı. Ve onun cümle garîb hikâyelerinden birsi budur ki; meğer bir vaktin kâtı kîş olub donlar ve savıklar olmuş. Şile ki; ağızdan nefes çıktığında bıyık ve sakal donarmış. Şilanı hânını keklik kebâbından hâli görmüş hân-sâlârı hâzır idüb, gâyet kakdı. Hân-sâlâr cevâb virib, âvcılar kardan ve savıkdan âva çıkmadılar, dedi. Buyırdı ki; şehirde bisilü keklik iste ve cehd ayıt. Hânı kekliksiz koma. Korsuz, seni yaramaz iderim, dedi. Hân-sâlâr ve mutbahın müşrifi melikül'-ümerâ korhusundan her keklîği şehir âvcılarından elli-âltmış âkçeye alub hânı

³¹⁷ Öztürk, a.g.e., C.I, s.221.

ârâyış iderdi. Ba'zı beğler ayıtdılar ki; Melik 'Alâü'd-dîn Keykubâd ki Sultân'ın ortancı kardaşıdır. Tâc ve taht ândan zî-bârik kimse yoktur. Pâdişâhlık envârı ve ululuk âsârı onun nâsiyesinde mübeyyen ve mevcûddır. Ve pâdişâhlığa ondan elîf kimse bulunmaz, didiler. Sâhib Mecde'd [189] -dîn ve Şerefe'd-dîn Muhammed Pervâne ayıtdılar ki; biz Tokat şehrinde ona mülâzımdık, hakûd mütekebbir ve hasûddır, dediler. Mübârize'd-dîn Behrâmşâh Emîr-i Meclis ve Melikü'l-Ümerâ Seyfe'd-dîn Âyaba Çâşnigîr onların râyına iltifât etmediler. Ve muhâliflerin burhânlarını men' idib ayıtdılar. Melik 'Alâü'd-dîn Keykubâd üzerine meziyet taleb etmek olmaz, dediler. Kalan beğler dahi tava'n ve kerhen³¹⁸ onlarınla hem- dâstân olub Melik 'Alâü'd-dîn saltanatına râzı oldular. Ve biri biriyle 'ahd-ü peymân kıldılar. Çün mecmû'i ittifâk idüb muvâfakat kıldılar. Melikü'l-Ümerâ Seyfe'd-dîn Âyaba ayıtdı: ol vaktin ki ben Engüriye'den Melik'i Malatya tarafına eleltürdüm. Benüm kıblemden hümâyûn-ı hâtrına vahşet-ı gubârî oturmuşdur. İcâzet virin, ben kendüm varayın ve ândan amân dileyin. Ve yolda ihlâsla hizmet gösterib, gönlüne gireyin, dedi. Cümle ayıtdılar ki; savâb-ı endîşe ve mahmûd-ı fikretdir. Pes, Sultân'ın yüzüğünü ve dest-mâlini nişâniçün âlub birkaç eşgün ve yorga atlar ve katırlar ihtiyâr etdi. Ve Sultân'ın ikinci hasbiydi. Göneldiler, ikindîn şehirden çıkub gice erteyedeğin yürüdüler. Güneş tulû' etdüğü vaktin Güzerprît kala'sına irişdiler. Melik 'Alâ'd-dîn namâzı kılmışdı. Evrâd tilâvetin idüb seccâde üzerinde oturmuşdı. Bakdı, gördi, depe üzerinde bir bölük âtlı yürütümle becidd gelürler. Ve Sultân gice düşünde görmüşdi ki bir pîr-i nûrânî, mazar-ı rahmânî ve fer-i subhâhi birle gelür. Sultân'ın ayağından demürü giderir. Ve buyurur, bir eyerlü, uyanlu, ulu [190] berde-i³¹⁹ katır getürürler. Ve elini Sultân'ın koltuğuna urub Sultân'ı ol katıra bindürür. Ve Sultâna dil-dârlık kılub iderki hemîşe Ömer Muhammed Suhreverdî'nin himmeti ve muhabbeti şehriyar-ı kişver-dâr 'Alâü'd-dîn Keykubâd'ladır. Sultân eğerçi ol düşi görmüşdi. Zamîr-i münîrinde onun ta'bîrin kılmışdı. Çün ol âtlulara nazar idüb gördi. Tamâm-ı korhu ve hirâs-ı hâtırına müstevlî oldı. Ve ayıtdı; bunların ta'cîlle geldikleri, benim 'ömr ipin

³¹⁸ Tava'n ve kerhen: İter istemez.

³¹⁹ Bedre': Azerbeycan'da bir şehir ismidir.

kesmek kaskına gelürler, ola. Ve ol gice gördüğüm düş izafât ve ihlâm ola, deyü. Ve 'ömri firâkı ve hayâtı hicrâniçün ağlamağa başlayıb bu beyitleri okudı ki :

Rubâ'i :

"Alem beni mutluluk elbisesinden soyunmuş buldu. Sonsuz acılardan şaşırılmış buldu.

Ağladığı her gece beni gamlı gördüğü her sabah beni ağlar buldu.³²⁰

Vâ-hasreta! derdâ! deyü kala'nın diz-dârına ayıtdı; şol gelen cemâa'ti bir lehza-i hisâr kopusunda eğle, tâ tecdîd-ı vuzu' kılub vedâ-i 'ömür ve müfârekat hayâtıçün iki reka't kılayım. Ve pervad-gârım hazretinden istigfâr idüb, 'özür dilayın, Ândan onlara icâzet vir, girsünler ve işlerin bitürsünler, dedi. Çün kütüval kala' kapusuna çıkdı. Çâşnîgiri ânda hâzır görüb sardığı; Melikü'l-Ümerâ'nın gelmesi hayriçün müdür ? dedi. Cevâb virdi ki :

Beyit :

"Kaderin sözü gerçekleşti. Günlerin arzuladığı o şey ortaya çıkdı."³²¹

Melik'in rezînet ve nekbeti hâtemini devlet ve meserret-ı fâtihasına mübeddel [191] oldı, deyüb keyfiyet-i hâdisecâliset vaktinde takrîr idüz deyib Sultân'ın yüzüğün ve dest-mâlin ki karaya bandırmışdı. Diz-dâra gösterdi, diz-dâr dahi inüb kapuyı açdı. Melik'ül-Ümerâ'ya bir nefer kûluyla hisâra girmeğe icâzet virdi. Çün Melikü'l-Ümerâ hisâra girdi. Kılıcın çözüb, kütüvale teslîm etdi. İkişile Sultân katına vardılar. Ol kütüval içeri girüb Sultân'a teselliyet ve ta'ziyet etdi. Melikü'l-Ümerâ Seyfe'd-dîn içün icâzet diledi. İcâzet oldı, içeri girdi, çün nazarı Sultân'ın mübârek sîmâsına düşdi, istikânet yüzini müzillet yirine kodı. Ve gözlerinden yaş revân idüb, koltuğundan kefenin çıkarub boynuna doladı. Ve kütüvale virdüğü kılıcı âlub Sultân önüne kodı. Ve ayıtdı ; her ne hüküm ki pâdişâh buyurır, bu bende üzerine nâfizdir.

Beyit :

"Eğer gönlünüz razı olursa, kanımı dök, onu sana helal etdim. O işi ister ertele, ister hemen yap."³²²

³²⁰ Öztürk, a.g.e., C.I, s.223.

³²¹ Öztürk, a.g.e., C.I, s.224.

³²² Öztürk, a.g.e., C.I, s.224.

Melik gâyet korhub cânı ürkmüşdi. Çün bu kelimâtı işitdi, biraz mutma'in oldu. Ve Emîr Seyfe'd-dîn'e nevâziş idib, 'özür diledi ve hûb va'deler virdi. Emîr Seyfe'd-dîn ayıtdı; eğer pâdişâh bu ma'nâ-i sadıkla diyüb 'inâyet buyurursa, gereğidir ki mübârek dilinden ând sâdir olub, ol bâbda dest-i hadd-i eşref-i mastûr ola, dedi. Sultân dahi onun iltimâsı mûcibince ând içüb, sevgend-nâme ve amân mektûbun kendü eliyle kaleme ketürdi. Emîr Seyfe'd-dîn [192] onunla dahi tesellî bulmayub hamâilini kabından çıkardı ve Sultân önünde kodı. Ve ayıtdı; eğerçi ânda ve dest-i hadd-i eşref hâsıl oldı velakin bu kâ'idenin te'kîd ve tehîdiçün Tanrı kitâbına dahi ând-ı dirîg burmayasız, dedi. Melik gerü elin hamâile urub ând içdi ki Melikü'l-Ümerâ Seyfe'd-dîn'e ecel irinceyedeğin benden ve benüm etbâ' ve eşyâ'mdan Melikü'l-Ümerâ'nın cân ve tenine ve mâl ve davârına ziyân irişmeye Ve elbette ve aslen hiç vecihle mazarrat irişmeye. Ve dâim amân ve selâmet kınırında olub 'âlî cenâbına bir mekrûh lâ-hakk olmaya. Ve "Sözümüze Allah vekildir."³²³ dedi. Çün Melikü'l-Ümerâ ol 'uhûd birle vüsûk bulub hâtrı mutma'in oldı. Sultân'a duâ' ve senâ kılub ayıtdı ki; Sultân 'âlem-ü pâdişâh-i beni Adem'in 'ömri nefâ-ı evâmir ve nevâhîde çok yıllar uzun olsun. Karındaşınız rûhi hatt-ı hâkdan zirve-i eflâka gönelüb cenâ-ı cennât-ı 'Aden'e nakl etdi. Ve havz-ı Kevser ve Selsebîl civârına tahvil buyurdi. Memleket ve saltanat bendegî ve hizmet irüşdürüb taht ve nigîn "Bütün senin yanımızda önemli bir yerin ve güvenilir bir durumun vardır."³²⁴ âyetin okurlar. Pâdişâlığı Sultân-ı 'âlem hizmetine "Sonra daha birkaç yıl hapiste kaldı."³²⁵ Der-gâh-ı Cebrût ve bâr-gâh-ı Melekût "Mülkü dilediğine versin."³²⁶ ve cedd ve müsâî'd-i saâ'det ve ekâbir-i devlet ve e mâcid s antanatun hüsn-i i ntihâb ve yemin-i ihtiyârlarına makrûn oldı. Cümle fer-i cebîn-i 'âlem-ârây ve tala't-ı behçet-efzây-ı hudâygân-ı 'âleme müştâkdırılar. Tazarru' ve ibtihâl birle hazret-i zü'l-celâlden teâ'la ve tekaddüs [193] -i cemâl-i mübârek ve tala't-ı hümayûn-ı şah -ı rûy-i zemîni dilerler, 'arza kılurlar ki :

Beyit :

³²³ Kurân-ı Kerîm, 12/66.

³²⁴ Kurân-ı Kerîm, 12/54.

³²⁵ Kurân-ı Kerîm, 12/25.

³²⁶ Kurân-ı Kerîm, 3/25.

“Ey gözün ilkbahar, senin yüzünü görmek için, gözün yolunu beklemesi tahammül sınırını aştı.”³²⁷

Tevakku’-i pâdişâhın mekârim-i ser-âzlık ve kemâl-i âtafet-i bendenüvâzlığından oldur ki tîzrek mübârek ayağın rikâba koyub âta bine. Ve hem -inân-ı saa’det ve devlet -i saltanat-ı serîrine zînet ve ârâyış-i erzânî buyura. Ve gitgide müsâraa’t ve mübâderet kılâ, dedi. Çün Sultân ferâset ve kıyâsla tahkîk meziline irüb yakîn hâsıl oldu. “Rabbim, bana hükümrânlık verdin.”³²⁸ âyetin okuyub şükür için iki reka’t namâz kıldı. Ve bulutdan ây ve kınından kılıc çıkar gibi zindân-hânedan eyvân ve kâşâne tarafına müteveccih oldu. Ândan Emîr-i Meclis’in Oğul Beğ adlı Emîr-i Âhûrî bir berk-seyir, eşgün ve reh-vân katır ol heyâ’tta ki düşünde görmüşdi, önüne çekdiler. Emîr Seyfe’-d-dîn ve “Oraya binin”³²⁹ deyüb elin şehriyârın koltuğuna urub kaldırdı. Ve fazl-ı Kird-gârla süvar kılub bindirdi. Devlet “İn yekad”³³⁰ âyetin okuyub belâbil-i ikbâl “Hayırlı uğurlu olsun”³³¹ birle küşâde kılub bindirdi. Sultân zemîn-i nevred katır üzerine binüb yola girdi. Ve musâria’tla gidüb menâzil ve merâhile kat’ etdi. Seher vaktinde şehir kapusına irişdiler. Emîr-i Meclis gice erteyadeğın âtına binüb hisâr içinde gezerdi. Ve halka nasîhat [194] idüb Sultân’ın sağlığı haberiyle istimâl virdi. Ve hiç kimsenin Sultân ‘İzze’-d-dîn vefâtından ve Sultân ‘Alâü’-d-dîn’i getirdiklerinden haberi ve âgâhı yoğdı. Ve Emîr-i Meclis ol gice elli nefer nûgerlerle tamâm-ı silâh giyürüb şehir kapusunda komuşdı ki, Çün Emîr-i Âhûr Oğulbey irüşüb çağıra, ona haber ideler. Oğulbeğ kapuya irişib çağırdı, Emîr-i Meclis’e i’lâm etdiler. Sarâyından çıkub segirdü geldi. Ve şehir kapusın açdı, çün Emîr-i Meclis, Sultân’ı gördi. Yir öpüb, erdi. Sultân’ın ayağın öpdı. Ve Emîr-i Meclis ve Çâşnîgîr Sultân hizmetinde kardaşının tâbûtı üzerine vardılar. Ve tâbûtun kapağın âçdılar. Sultân kardaşının yüzün gördi. Çün ziyâretten fâriğ olub mürâcaa’t etdiler. Tâli-i mesû’d ve fer-i Yezdânî birle taht-ı sultânî üzere nasb etdiler. Ve kâdî ve e’mme ve vazî’ ve şerîf-i saltanat der-gâhına hâzır etdiler. Ve ahvâlin

³²⁷ Öztürk, a.g.e.,C.I,s.225.

³²⁸ Kurân-ı Kerîm, 12/102.

³²⁹ Kurân-ı Kerîm, 11/43.

³³⁰ Kurân-ı Kerîm, 68/51.

³³¹ Öztürk, a.g.e.,C.I,s.226.

keyfiyyeti her kimseye ma'lûm değüldi. Çün Sultân taht üzerinde mütemekkin oldı. Ve silâh-dârlar ve cân-dârlar her biri yerlü yerine durdı. Emîr-i Seyfe'd-dîn Sultân hizmetinden dışara dehlîze çıkdı. Ve ayıtdı ki ; e'mme ve ekâbire ma'lûm olsun ki Sultân 'Izze'd-dîn Keykâvus hakk teâ'lâ celle ve 'alâ' rahmeti civârına intikâl etdi. Ve "Onda Rabbinizden gelen gönül rahatlığı"³³² tâbûtı kubbesini huld-berîne ulaşdı. Ve kardaşı Sultân-ı mua'zzam 'Alâü'd-dîn Keykubâd fer-i saâ'det-bahşı birle cihânı münevver ve müzeyyen kıldı. Ondan sonra destur virdi. Serâ-perdenin perdesin kaldırdılar. Cümle e'mme, beğler ve mu'teberler [195] içerü girdiler. Ve hizmet yerin öpüb duâ' ve senâ kıldılar. Emîr-i Meclis her birinün elün âlub Sultân hizmetine iledüb musâfaha etdürüb, selâm virdi. Çün ol mühimden ferâgat hâsıl oldı. Sarây mescidine vardılar. Te'kîd-i tamâm birle Sultân 'Alâü'd-dîn âdına kâdî telkîni birle ând içdiler. Çün sultânî kûşluk oldı. Sultân resm-ı 'azâiçün ak atlas giydi. Ve beğler başlarına mablûb bôrkler gigüb, giyisileri üzerine ak gâşiyeler çekdiler. Ve üç gün 'azâ âyîni bükâ ve tee'ssüf ve telehhüf birle riâ'yet etdiler. Dördüncü gün Sultân yâs libâsını 'işlet ve kâse-i mübeddel etdi. Ve beğler ve ululara menâzil ve merâtibeler tertîbi üzere vâfur ve fâhir hila'tler virüb merâtib ve menâsıblarının menşûr ve takrîrlerin tecdîd etdirdi. Ve her taraf ve her şehre ta'ziyet ve tehniyet ikâmetiçün muhbirler irsâl kıldılar. Muhâfazat-ı kavânîn-i ta'ziyetden sonra zamâir ve 'akâidlerinde kavâi'd-i hevâ ve velâ-y-ı Keykubâdiye müe'kked kıldılar. Ve 'uhûd ve îmân-ı galîze birle istihkâma irişdiler. Ve beşâretler çalınub ve âzînler bağlanıb, şehirler bezetdi. Ve Sultân civân- baht memleket tahtı üzere cülûs kılduğı yâdına kasât-ı meserret ve ikdâh-ı irtiyâh dâir oldı. Ondan beğler ve nevvâb memleketün etrâf ve cevânibinden hedâya ve nisâr bî-şümâr birle Mahrûsa-i Sivâs'a müteveccih oldılar. Ve dest-bûsa irüşüb hıdmât-ı takdîm kılub mutâleb ve mae'reblerini 'arz ederlerdi. İncâz ve incâha makrûn olurlardı. Sultân çün ol cihânın mühimmâtından ferâgat buldı. Rayât-ı saa'det-i Dârü'l-mülk Konya tarafına müteveccih idüb, ol vilâyetin ve üç nevâhisinin kifâyeti cihetiçün Konya'ya vardı.

³³² Kurân-ı Kerîm, 2/249.

**[196] ZİKR-İ ‘AZİMET-İ SULTÂN-I MUA’ZZAM ‘ALÂÜ’D-DÎN KEYKUBÂD
EZ SÎVÂS-I BE-SAVB-I AKSARÂY**

Çün Sultân işlerin kavâî’dini rây-i sâkib ve fikret-i sâibi üzere muhkim kıldı. Tali’-i ferhunde ve devlet-i fezâyında ve cedd-i mesû’d ve sipâh-ı nâ-ma’dûd birle Konya’ya ki müstekerr-i serîr-i devlet ve menşe’-i nihâl-i celâl ve menba’-i zilâl-i ikbâl ve matla’-i aftâb-ı şehriyâr ve maşrık-ı hûrşîd-i tac-dârı dır, müteveccih oldu.

Ebiyât :

“Sivas’ı faydalandırdıktan sonra yüce düşüncesi yeniden yolculuğa karar verdi.

Tahtın bulunduğu yere kadar menzilleri aşarken siyah çetr-i güneş gibi parladı.

Sağında ve solunda ilerleyen muzaffer askerler, onun mutluluk saçan huzurunda hizmette bulundular.

Atının altındaki taş kıymetli madene, ordusunun kaldırdığı toz ise havayı misk kokusuna çevirdi.

Onun yüzünden cihanın gözü aydınlandı. Onun uyanık bahtından zulüm uyumaya başladı.”³³³

Emîr-i Meclis önerdü gitdüğü ahmal-i ecmâl-i inzâl viribimişdi. Ve sâz-ı bezm ve elvân ve envâ’-ı ita’me takdîme mürettib ve müheyyâ kılmışdı.

[197] Çün Sultân irüşüb nüzûl etdi, bir lahze-iistirâhat etdi. Emîr-i Meclis icâzet diledi. Ve bir mâide-i müştemil-i esnâf-ı taâ’m ve envâ’-ı fevâkih birle fekâhet-i ihvân, ihvân-ı Safâ birle müzeyyen ve bir Meclis-i Firdevs-i ‘işret-i âbâdî gibi mürevvak-ı la’l şarâbla mülevven ve dürlü dürlü nukûllar birle ârâste idüb döşediler. Mutribler hezâr-ı dâstân gibi elhân-ı cân-efzâ-i sūrûda şüru’ kıldılar. Ve câm-ı şarâb içmeğe ve barbut ve rebâb-ı istimâ’ına meşgûl oldılar. Ve kuşluk vaktinden ahşama değin nûş’â-nûş dolu ve dust-kân içdiler.

Beyiteyn :

³³³ Öztürk, a.g.e.,C.I,s.229.

“Gece olunca amberli zülûf parlayama ve feleğin elbisesine misk kokusu salmaya,

Yıldızlardan meydana gelen altın kandiller, gök kubbeyi süslemeye başladı.”³³⁴

Sultân şebistân ve devlet-hâne-i hümayûna girüb zât-ı mübâreği birle âsâyîş-firâşını ârâyîş kıldı.

Beyiteyn :

“Seher sabahının yüzi gibi gülücüklerle dolunca alemin kalbi mutluluktan yerinden oynadı.

Dünyayı aydınlatan güneş parladı, arzuların gecesi yerini gündüze bıraktı.”³³⁵

Sultân Emîr- i Meclis'i istedüb huzûruna hâzır etdirdi. Ve ağır teşrîf giyürüb Sivâs tarafına muâ'vedet etmeğe destûr virdi. Tâ ol cihânın eşgâlini sedd-i sügûr ve kıfâyet-i umûr ve Şâm bilâdına irsâl-ı kussâd ve istikşâf ve isti'lâm-i ahabâr etrâfiçün takdîm kıla. Ândan sonra kendüzi karîn-i ahter-i mesû'd kendü boyu nûgerleri ve kûlları [198] ve etbâ' ve eşyâ' birle Kayseriye tarafına revân oldu.

Ebyât :

“Padişahlık şemşiyesi (çetr-i keyyanî) güneş gibi parlayınca onunla cihânın ümidi yenilendi.

Boru ve zurna sesleri arasında şahların şahı ayağını atının üzengesine atdı.

O anda yenilenen başarısı parlak gök kubbede yankılanmaya başladı.

Asker, akın akın yürüyüşe geçti. Onların fethine gökyüzü kefil oldu.”³³⁶

Emîr-i Seyfe'd-dîn E bu Bekr Kayseriye s ü-başısı, şehrin ve vilâyetin cümle a'yân ve mu'teberlerine haber etmişdi. Tâ revân-ı köşkler ârâste ve bağı ve mihaffeler elvân-ı nea'm ve tezyîn birle pîrâste ve mâhir mutribler ve nevbetîler ve kavâllar birle Çubûk menziline karşı vardılar. Çün ekâbir ve a'yânın gözleri Sultân'ın mübârek sancağına ve çetrine düşdi. Mecmû'i âtdan

³³⁴ Öztürk, a.g.e.,C.I,s.229.

³³⁵ Öztürk, a.g.e.,C.I,s.229.

³³⁶ Öztürk, a.g.e.,C.I,s.230.

inüb başurub dest-bûs-ı eşrefle müşerref oldılar. Pürsiş ve nevâziş-i iltifât-ı saltanata mahsûs oldılar. Ândan atlarına binüb mevkib-i hümâyûn hizmetine halâik-ı mahşer günü gibi şehirden dışarıya çıkub nazâra kılurlardı. Memleket Yusufu'nun cemâlin müşahede kılub mütâlaa' ederlerdi. Bu heya't ve heybetle Mahrûsa-i Kayseriye'ye müdâhelet buyurdi. Ve âtası ve dedesi tahtına cülûs kıldı. Ve direm ve dînâr ve lü'lü'-i şâh-vâr keterât-ı imtâr gibi nisâr olundi. Seyfe'd-dîn Ebû Bekr Sü-başı çeşn-i ziyâfet bâbında hadd-u imkândan dışarıya hizmet etdi. Ve bunca zemândan kesb etdüğü envâlini hizmeti pîşkeş resmiyle Sultân'a [199] 'arz etdi. Ve envâ' ve esnâf mutribler ve müse'bizler hâzır etdürüb dürlü terennüm ve negemât birle felek dimâgını râyihâ-i meşk-ı Tatâr nağme-i zemzeme-i musîkâr birle memlû kıldı. Sultân birkaç günistirâhat ve istikâmet-i ahvâl-ı ra'yyetiçün Kayseri'de ikâmet etdi. Ondan sonra ikbâl-i celâl ve eltâf-ı a'tâf-ı Rabbânî birle refik-i nasr Dârü'l-zafer Âksaray'a ki me'men-i salihâ-u gurebâ ve mesken-i ağniyâ ve fukara idi. Mevc-i fevc mülûk ve cûş-i ceyş-ı melâeke arasında revân oldı.

Beyiteyn:

"Öyle bir olay (mekib) ki onun ihtisamından yeryüzü başka bir cennete döndü. Öyle bir kabile ki kaldırdığı tazdan gök başka bir gök oldu.

Öyle bir olay ki eninin boyunun uzunluğu hesaba sığmaz.

Öyle bir kabile ki ihtisamından yer, gök titrer."³³⁷

Çün Pervâne ribâtına irişdi. Âksâra'nın mukîmleri ki serâ ve derrada Sultân'ın devlet-hâhları ve 'âlem-ı ârâ-ı tala'tının müştâkları idiler. Âşık-mehcûn gibi visâl tarafına veya susuz rencûr gibi âb-ı zülâl talebine bâr-gâh-ı celâl-i saltanata müteveccih olub istikbâl etdiler. Zemîn-bûs kılub idrâk-ı saâ'det-i dest-bûsa irişdiler. Ve saltanat hazreti hizmetine me'mûl muktezâsı birle şeref-i müsûl buldılar. Ve revân-ı köşkler ve âyîn ve zînetler ve mutribler ve oyuncular ve envâ'-ı mütenezzihât birle şehir tarafına revân oldılar. Hıdmât-ı pesendîde riâ'yet idüb cân-u gönül birle direm ve dînâr ve cevâhiri biri birine karışdırıb semend-i taht bilindi. Âyağına nisâr etdiler. Sultân bir, iki, üç gün ânda dahiistirâhat buyurdi. Ândan Dârü'l-mülk Konya'ya 'azm etdi.

³³⁷ Öztürk, a.g.e.,C.I,s.231.

**[200] ZİKR-İ 'AZÎMET SULTÂN-I MUA'ZZAM 'ALÂÜ'D-DÎN KEYKUBÂD
EZ ÂKSARÂ BE-SAVB-I KONYA VE O BER SERÎR-İ SALTANAT**

Çün, bâd-ı Saba'nın biriydi. Şâh-ı cihân râyâtının gâliye-i turesi nesîmini Aksarây makâmından Dârû'l-mülk Konya sâkinleri ve a'yân ve ekâbiri meşâmmına irişdirirler. Mecmû'-inin 'azmâtı devâî'si ve ragabâtı bevâî's Sultân-ı 'âlemin mülâkâtı saâ'dâtına 'âşık ve sâdık oldu. Mukteseb-i i'mâr ve müdehher-i a'şâr-ı kudûm-ı şehriyâr-ı nisâriçün îsâr kıldılar. Kanlılar ve mihaffe üzerine köşk ve cevsaklar envâ'-i sündüs ve istebrak birle müzeyyen ve siyâb-ı fâhir ve zevâhir-i cevâhir-i 'Arab-ı itrab ve 'azrâ-i keâb gibi muğşâ ve mücellî kıldılar. Biş yüz köşk düzdiler, iki yüzi revân ve üç yüzi sâkin ve dükelişi garâib-ı silâh harâid-i melâh birle birle hûr-ı kusûr-ı dârû'l-karârı gibi câmuslar boynunda revân etdiler. Rûd-ı sürûd âvâzı 'ayyuka irüb dağ ve yazı zemzeme-i İsfahân ve Hicâzi birle memlû oldu. Ve bu tertîb ve âyînle Obruk menziline karşı vardılar. Çün hüdâygân-ı 'âlemin yek-rânı toziyla gözlerin rûşen kıldılar. Ve âtlarından inüb zemîn-bûs idüb destbûs-ı eşrefle müşerref oldılar. Ve pâdişâhın makdemi şûkûr-hânesiçün kurbânlar etdiler. Ve direm ve dinâr ve lâli getürüb nisâr etdiler. Ve pîşkeşler çekdiler ve hizmeti ve selâmı getirib hân mân ve dil-ü cân Sultân muhabbetine revân idüb îsâr etdiler. "Bizde üzüntüyü gideren Allah'a hamd olsun"³³⁸ âyetin okudılar. Hüsâme'd-dîn 'Ârif Sü-başı ve dahi mu'teberler ve ulular şah-cihânın şeref i dest-bûsına irişib saâ'det-i [201] câvidâni hâsıl kıldılar. Pürsiş ve nevâziş birle müstesî'd oldılar. Şâhinşâh'ın hân ve bezminde hurremliğ ve şâd-mânlıktan behre-i iczal ve hassa-i ikmâl hâsıl kıldılar. Ve ol aradan iki iki menzilde mevkib-i hümâyûn kâm-ranlığ ve şâd-mânlık birle Ruzbe yazısında nüzûl etdi.

Beyit :

³³⁸ Kurân-ı Kerîm, 35/34.

"Seher vakti bu mavi gök, yanağındaki pası kazıdığı zaman mutlu padişahın uğrundan güneşin yüzü güldü."³³⁹

Aftâb-ı çetr-i hümâyûn-ı ser-â-perde-i cihângir-i ufkundan tulû'etdi. Ve nây-ı rûyîn-i âvâzı ve derâ-i Hindî ve senc-i sedâsı zemîn-i zemânı hafakâna getirdi. Ve hevâ-i mizâcî üzerine mevkib-i şâh-ı cihânın merâkibî tozundan meşk-ü 'abîr âmîz oldu. Ve bin nefer zûr-azmây ve â hen-hây â tlu silâh-şör pür-zûr-i pelenk-i cenk ve neheng-i âheng erenler.

Beyit :

"Sahranın aslanları, meydanın yiğitleri, savaş günün erleri zamanın büyükleri."³⁴⁰

Konya yiğitlerinden ki çarh onların nacahı korhusundan çarh ururdu. Ve Kûh-ı Kâf çarh onların ittifâkı vaktinde dir, yirine kân derlerdi. Ve bunlar kevkebe-i hâssın çevre yanında ırakdan halka olub durdular. Ve çetr-i hümâyûn'a zemîn-bûs idib, ikrâm etdiler. Ve öne düşüb gitdiler ve ulu beğler dahi umac mesâfesi mikdârı saff çeküb hem-'inân olub once yürürlerdi ve nevbetîler ve 'amel-dârlar sancak-ı 'âlem-gîr ve kişver-istân birle ra'd-ı hurûşân gibi ve sipâh ve çeriler bahr-ı ahzer gibi cûşân olub, yürürlerdi. Ve elli nefer silâh-dâr ve cân-dârlar ki hemîşe devlet bed-hâhlarınun kânın dökmeğe hâzır ve delir olmuşlardı. Ve ellerinde [202] kollarında Dimaşkî ve Çaçî³⁴¹ yaylar ve göbekli kalkanlar ve nacaklar ve altmış nefer came-dârlar, zer-dûzî atlas boğçalarla içi dolu nefîs hila'tler ve dürlü dürlü zer-beft kumaşlar rikâb katırlarıyla getirib 'ukâb-ı çetr-i hümâyûn-l hurşîd-i selâtin üzere devler gölgesin salub, şâh-ı cihân-ı âftâb-ı rahşân gibi semend-i zemîn-peymây ve felek-fersây üzerinde ki hilâl-i na'l ve encüm-ı mîh ki :

Beyit :

"Atın yularının altında sanki saklı bir hazine vardı ya da sen onu yürüyen bir hazine sandın."³⁴²

Biş yüz bölük başları Türk ve Kürd ve Kazvînî ve Deylemî ve Rûs ve Rûmî ki her biri be's ve heybet içinde Münker-i dîdâr ve Nekîr-i girdâr idiler. Rikâb-ı

³³⁹ Öztürk, a.g.e.,C.I.s.233.

³⁴⁰ Öztürk, a.g.e.,C.I.s.233.

³⁴¹ Çaç: Bugünkü Taşkent şehrinin eski adı. (Öztürk, a.g.e.,C.I.s.233.)

³⁴² Öztürk, a.g.e.,C.I.s.233.

mâlik-i rikâb hizmetinde yürürlerdi. Ve yüz yirmi nefer cân-dâr ve Merrih-i dîdâr ve zerrîn-i kemer-i şimşîrler kılâde-i Cevza³⁴³ gibi hamâil idüb Sultân'ın sağından ve solundan şükûh ve âyîn birle revân olurlardı. Çün şehre yakîn vardılar, cümle beğler ve ulular pâdişâh hizmetine, âtdan inüb yayan oldılar. Çâşnîgîr dahi eteklerini kuşağına sokub Keykubâdî külâh başına urdı. Ve Sultân'ın 'inân'ı cihân-ı güşâyı önünce yürüdi. Çün ahter-i saâ'det-i tâlî derecesine irişdi. Mübârek fâl-ı ferhunde-i sâa'tde nukaba "Oraya güven içinde girin."³⁴⁴ ayetin cândan okuyu şehre girdi. Mühaddirât-ı kudsi cinni ve insi birle başlarını manzara-ı mînû-i misaâl direcelerinden nazâra kılmağa çıkaruh-ı hamle-i 'arş-ı mecîd-i tazarru'la ellerin "Rabbim, onun rızanı kazanmasını da sağla"³⁴⁵ duâ'sına kaldurub felek-i devleti [203] velâsına ve fermânı inkiyâdına kûlluk kemer bendegî bağlayub gözlerin ve kulakların evâmîr-i mutâ'-ı bâr-gâh-ı cihân-penâh istimâ'ına açdılar. "Rabbim beni mübârek bir yere indir. Sen indirenlerin en iyisisin."³⁴⁶ Ayetini mübârek lisânında câri kılub ayağın taht-ı tacdârı üzerine kodı. "Bize verdiği sözde duran Allah'a hamd olsun."³⁴⁷ Ve "Rabbim ! Bana hükümrânlık verdin."³⁴⁸ Âyetini tilâvet idüb ve ihsân-ı saltanat şükri edâsını; "Rabbim' Bana verdiği şükürde muvaffakat kıl."³⁴⁹ Elfâzı birle lâzım gördi. Zâmîrde 'akıl ve gözde nûr ve cevherde kıymet gibi serîr-i serverin dil-ü cânında mütemekkin oldu. Ve âltun, gümüş ve gevher nisârlar ve imdâd-ı rahmet ve eltâf-ı Kird-gâr, bî-hadd ve şümâr îsâr olundu. Ve zebân-ı saa'det-i fart-ı beşâşetden bu ebyâtı inşâd kılub okudı.

Ebyât :

"Onun adından sikkenin dudağı tebessümle doldı. Onu anmakdan mimbere canlılık geldi.

Onunla Araplar'ın dinine renk geldi. Onunla yer göğe doğru yükseldi.

³⁴³ Cevzâ: İkizler burcu.

³⁴⁴ Kurân-ı Kerîm, 15/46.

³⁴⁵ Kurân-ı Kerîm, 19/6.

³⁴⁶ Kurân-ı Kerîm, 23/29.

³⁴⁷ Kurân-ı Kerîm, 39/74.

³⁴⁸ Kurân-ı Kerîm, 12/101.

³⁴⁹ Kurân-ı Kerîm, 27/19.

Sarhoş gibi kendinden geçmiş olan fitne, rüyasında bile göremeyeceği bir ayıklığa kavuştu.

Çetr ve saray, ondan daha büyük bir padişâ görmediklerine dair yeminler etdiler.

Zafer nakışı yüzüğünün taşına işlenmiş olan ona saltanat tahtı aferin dedi.³⁵⁰

Ondan sonar bir hân döşediler ki onun zikr-ü hikâyetini Hicâz sâkinleri cemâa'tinün mecâe't-i âbâdi kâtında eğer zikr ederlerdi. "Açken doyuran"³⁵¹ âyetini onların şânında nüzûl bulmazdı. Ve eğer 'Îsâ-Selam üzerine olsun havâfîlerine ol taâ'mın îcâdı muhakkak olaydı. Âsmândan iltimâs-ı istinzâl-ı mâide etmezlerdi. Çinî ve âltun sahanlar [204] ve tesbiler içinde elvân-ı nea'm-dâne ve muza'fer ve kaliyyât ve bûrânîyyât ve me'mûniyye ve halâvet-i ahlâk-ı ehl-ı irfân gibi mümessek ve mua'ttar ve yahnili ve söğülmeler ve biryânlar ve tavuk ve güvercin ve keklik ve bıldırcın söğülmeleri sadra ve iki kola Oğuz resmince başdan başa döşenib müzeyyen ve mürettib oldu. Ve kâsât-ı kırmız ve kımrân ve mümessek ve mua'ttar şerbetler Oğuz'un resm-ü erkânı üzere içildi. Ve bunun zemânına ve oğlanları zamanına değin işbu ebyât tertîbince töre sürülürdü. Ve sağ kol beğler beğiliği Kayı ve Bayat beğine ve sol kol beğler beğiliği Bayundur ve Çavundur beğine virülirdi. Ve kalan beğlikler dahi bu yirmi dört boyun beğleri oğlanlarına virilmeyince gayra virilmezdi. İşbu tertîb üzerine ki zikr olunur.

Nazım :

Hânlar âtası Oğuz Hân söyledi.
 Böyle töre, yol ve erkân eyledi.
 İşbu resmiyle vasiyyet kıldı ol.
 Tâ ola oğullarına töre, yol,
 Didi; Kayı çünkü sonra hân ola.
 Sağa beğlerin Bayat ondan ola.
 Töremiz beğlerbeği hem sol kola,
 Şile garikdır ki Bayundur ola.

³⁵⁰ Öztürk, a.g.e., C.I, s.236.

³⁵¹ Kurân-ı Kerîm, 106/4.

Töre ve yol ve ağırlamak dahi,
 İşbu tertîb üzere ola ey ahı.
 Kim Kayı otura ondan sonra Bayat,
 Sonra Halka oldıkda Ulu Basabat,
 Pes otura Yazır ve ondan Düğer,
 [205] Pes Todurga'yla Yapurlu meğer,
 Avşar ve Kızık ve sonra Beğdili,
 Sağ kolun en sonı Karkın'dır belli.
 Sol kolun başında Bayundur gerek,
 Ondan âlçak kiçi kardeş Bicenek,(Peçenek)
 Pes, Çavundur otura Çepni bile,
 Dahi Salur otura Eymür'le,
 Pes, Ala Yundlu ve Uragir Bıyık,
 Eğdir ve Büğdür ve Yıvak ve Kınık,
 İşbu tertîb üzere oturmak gerek,
 Önlerinde muçlar durmak gerek,
 Kımız ve kımrand³⁵² bu tertîble,
 Ağa ve ini arasında içile.
 Mansıb ve beğlik dahi bu resmiyle,
 Uruğ ve soyuna göre virile.
 İşbu soylardan kamuya virile,
 Ârtar ise âyruğı hoş göreler.

Dimiş hân götürildikten sonra bezm-i hüsrevâni koyub, âltun ve gümüş-i avânî ve murassa'-i göbeklü akdâh ve bâdeye ve memzûc maşrabaları ârâste olunub akdâh-ı efrâh dâir-ü sâir oldu. Ve üstâd mutribler, âmrad-ı hoş-ı âvâz-ı şâkirdleriyle ki onların latîf-i elhân ve nağmâtı 'âşıkların ahzân ve kayguları, rahatlarını selvet-i kişverine nakl ettürüb terahları ferihe mübeddel olurlardı. Çünk âhenk ve nâye-i nevâ ve mağanniye gınâ etdürüb [206] sûfiler saffeti çerhe getürdiler. Ve râh-ı sürûrî ve hübûrundan hirefâ ve nüdemâ-i kelimât-ı masnû' ve mevzûn ve letâif ve müzhik-i meşhûn birle

³⁵² Kırman: Kazan-Tatar dilinde suyla karıştırılmış ve kaynatılmış inek sütü.(Gordlevski ; Anadolu Selçuklu Devleti , çev. Azer Yaran , Ankara 1988, s.97.)

tekellüme geldiler. Ve envâ'-ı fevâkih, alma ve amrûd ve şekerî -i bâdâm ve fındık ve fıstık ve envâ'-ı nukiller tenâvil ederlerdi. Ve gâh dost-gâmı resmine dolular içerlerdi.

"Ayağını gönül bahçesine koyduğu zaman canın başına akıl cevheri saçtığı o bâdeden,

O gülen erguvandan, o ferahlatıcı safrandan, o taze misk ve buharlı ödden,

O şeker tadı veren acı şeyden, o can bağıslayan cisimden, ömrü uzatan o nar renkli sıvıdan."³⁵³

Ve âltun isküflü, ak ve kızıl börklü, sîmîn-i sâk-ı sâkîler ki onların gül çehreleri şükr-i feraha 'uşşâk-ı 'âşık ve leb-i teşne ve Kandahâr betleri ve Hallah gözleri cesedlerine reşk-ü hased eletürlerdi.

Kıta' :

"Yarabbi! Ben, dolunayın ışığını aldığı o sakileri nasıl anlatayım.

Öyle güzeller ki onları gören zahid bile olsa, hemen kutsamaya kalkar.

Zöhre yıldızı onların kadehlerindeki kabarcıklar gibi dans eder. Bazen aşka gelip o kadehi agzına tutar.

Onların dudaklarına meze niyetine öpücük konduranlar, onun karşılığı olarak tuz, fıstık ve şeker alırlar."³⁵⁴

Sultân güneş gibi ki saâ'det-î maşrıkından tulû' eder. Taht-ı rahşân üzere kamrân oturmuşdı. Her lehza herîflerden birine istimâlet [207] ve dildârlık kılub durur. Elfâzı birle ikrâm-ı fırak-ı havâs ve 'âmme-i îsâr ve nisâr kılurdu. Çün sücinin sureti dehşet nekâbeti bezm ehlinin çehresinden giderdi. Beğler ve Konya'nın serverleri suffe önünden bâr-gâh eyvânına vardılar. Ve hizmet mahallinde durub her biri kendü kudret ve istizhârı mikdânınca dürlü pîş-keşler ve sanduklar meşhûn-ı tefârik-i nea'm birle cevher ve âtun ve gümüş ve kumaşlarla ve ây yüzlü kûllar ve bîkr, hûb çehrelü kızlar ve iğdiş ve 'Arabî âtlar ve katırlar 'arz etdiler. Cümle mahall-i kabûlde vâki' olub hazretten şad-başa makrûn oldılar. Çün şarâb nesîmî 'işret bağında nüdemânın ikmâmı

³⁵³ Öztürk, a.g.e.,C.I,s.236/7.

³⁵⁴ Öztürk, a.g.e.,C.I,s.237.

ezhârı taharrüke getürdi. Yakîn oldıydı ki çiçek gibi zamîrlerinün râzını ezhâr idüb müteferrik olalardı. Ve üftân-u hizân³⁵⁵ gidelerdi. Çün şâm olub kanâdîl-i sîmîn kubbe-i berîn âltunda zâhir oldı. Sultân makâm-ı selvet ve meclis-i 'işretinden râhat ve refâhiyyet menziline tahvîl buyurdi. İrtesi beğler ve ulular kevâkib-i sa'd mânendî burc-ı vifâkda müctemi' oldılar. Ve dehlîzde düstûra muntazır olub oturlardı. Sultân, Reşîde'd-dîn Vezîre ve Beğlerbeği Seyfe'd-dîn Âyaba Çâşnîgîre ve Seyfe'd-dîn Ebu Bekir Nâibe ve Celâlû'd-dîn Kayser Pervâne'ye halvete icâzet-i huzûr-ı erzânî buyurdi ki; uç etrâfına Türk beğlerine mektûbât ve ahkâm yazub kudûm-ı i'lâm-ı şehriyâr-ı Konya şehrine ve temekkûn-i saâ'det bahtiyârı serfîrine i'lâm edeler. Ve ânda istimâlet kılalar ki der-gâh-ı saltanat hizmetine mübâderet kılub, geleler, deyü. Pes saltanat-ı der-gâhı ve dîvânın kâtib ve münşîlerini hâzır etdiler. Ve her beğe makâm ve menzileti mikdârınca fermân-ı merkûm oldı. Ve çün tevkî'-i cihân-ı güşây birle muvakki' oldı. [208] Kussâd eline virib isti'câlle irsâl kıldılar.

Beyit :

"Muhtelif yerlerde bulunan ordunun namılı büyükleri, dünyanın sığınağı olan patişahın huzuruna çıktılar."³⁵⁶

Melikü'l-Ümerâ Hüsâme'd-dîn Çoban Beğ ve Melikü'l-Ümerâ Seyfe'd-dîn Kızılbeğ ki Kayı ve Boyundur boyundan kadîm ulu beğler ve sağ kol ve sol kol beğler beğiydiler. Tuhuf ve hedâyâ ve nea'm bî-pâyân birle geldiler. Direm ve dînâr ve hedâyâ ve oğlan ve halâikgetürdiler. Ve kalan uç beğleri dahi oğlan ve halâik ve 'âdet-i me'lûf üzerine elüfle koyunlar ve ât, deve 'arz etdiler. Mahall-i kabûlde vâki' olub ahmâl ve irtizâyâ makrûn ve her birisi pürşîşe nevâzişe mahsûs olub bezm ve hânda ve âvda ve meydânda hîrfet ve mükâlemet rûtbetin ve menziletin bulurlardı. Ve gönül murâdı ve ferâğ-ı hâtrı birle mürâcaa't kılub illerine gîtdiler. Ve Sultân kalan beğler ve ulular ve havâs ve mukarriblerle ma'delet ve cihân-bânlık ve 'işret ve şâd-mânîliğla iştigâl kıldı.

³⁵⁵ Üftân-u hîzân: Düşe kalka.

³⁵⁶ Öztürk, a.g.e., C.I, s.238.

ZİKR -İ MEKÂRİM-İ AHLÂK-İ SULTÂN 'ALÂÛ'D-DİN KEYKUBÂD BİN KEYHÜSREV

Erbâb-ı tevârih katında mübeyyen ve muhakkaktır ki merhûm-ı mağfûr, saî'd ve şehîd Sultân, 'âlâe'l-hakk ve'd-dünyâ ve'd-dîn Keykubâd bin Keyhüsrev eben Kılıç Arslân 'Enâr-Allah'³⁵⁷ ber hâne-i Selçûkîler hânedânından serâc-ı vehhâc ve âyet-i muhkîmdi. Oğuz hânlarından ve Oğuz neslinden İslâm sancaklarını ve 'alemlerini onun gibi yüceldici Sultân gelmedi. Ve onun gibi kişver-dâr ve dîn-perver-i şehriyâr-ı dâd-güster ve Sultân-ı şeytân-söz ve cihân-bânî [209] binâ-endûz-ı Türkistân'dan 'Acem iklimlerine ve Rûma inmedi.

'Arabî :

"Halk peşinden gidip onu destekler. Küçük büyük herkes onu doğrular.

Büyüklükte ve hayır işlerinde, gaza da ve savaşta onun yanında yer aldılar."³⁵⁸

Onun şanında dinledi. Üç 'azametde ve zirve-i rifa'tde ol mertebeyeirilmişdi ki melûk-i emsâr ve cebâbire-i rûzgâr-ı mû'min ve zinnâr-dâr-i Hicâz diyârından Gürcistan ve Abhâz hudûdına değin ve Rûs vilâyetinden, Tarsûs hudûduna değin ve Antalya hudûdundan Antakya aksâsına değin ve Suğdâk ve Kıpçâk yazılarından Şâm ve 'Irâk berriyyelerine değin ve Rum ve Frenk ve Ermen vilâyetinin bidâyetinden Madâin ve Yemen vilâyetinin nihâyetine değin cümle onun fermânına mutî' ve münkâd olmuşlardı. Esker akâlfimde hutbe ve sikke onun âdiyla müşerref ve müzeyyendi. Hükmini lâzım ve mübîn bilirdi. Rûm'da Şâm'da ve Ermen ve Diyâr-ı Bekr'de ne kadar Oğuz cinsinden Etrâk ve Ekrâd beğleri varsa hükmünden tecâvüz idemezlerdi.

'Arabî:

Ona itaat etmenin farz ve görev olduğunu, ona bağlanmanın dinde ve dünyada vacib olduğunu gördüler."³⁵⁹

³⁵⁷ Enâr-Allah: Allah aydınlatsın.

³⁵⁸ Öztürk, a.g.e.,C.I,s.240,241.

³⁵⁹ Öztürk, a.g.e.,C.I,s.242.

Ve onun kapusunun ve bâr-gâhının ahkâmını takdîm ve tenfîz etmeğe kendülerin selâmet ve refâhiyetlerine sebep bilüb ânun çerisine mülâzemet ederlerdi. Ve yılda mâl ve ahmâl ve armağânlar ve hizmeti ve selâmı onun kapusına getürüb hezâne ve ıstablına teslîm ederlerdi. Ve eğer kimsene muhâlefet ve temerrüd-i izhâr etse fî el-hâl ve'z-zamân 'ısyânı cezâsın ve meylânı sezâsın bulurdu. Ve şöyle ki; kalan tarafdârlara enzecâr ve i'tibâr sebebi ola. Gereği gibi gûşmâl ve te'dib kılurlardı.

Beyit :

Nice gürbüzü ki zebûn eylemişdi.

Arsanları zelîl ve ne dûn eylemeyişiydi.

[210] Ermen Türklerin ve kamû Rûm beğlerin,

Fermânına mutî'-ı duyûn eylemişdi.

Bir arı nefsi vardı ki firîşte-sıfat pâk ve tâhirdi. Hazânesinün emvâl ve vücûhâtına kendüzi dahi tefahhus ve tedennak ve istikşâf-ı sâfî kılurdu. Ve dahil ve haricî sorardı. Ve tasarrufâtında tamâm-ı zabtla " Eline boynuna bağlayıp cimri kesilme, büsbütün de açıp tutumsuz olma"³⁶⁰ mûcibinde harac buyurdu. Ve nice ki çerisin Oğuz'un ,yirmi dört boyı 'adedince yirmi dört tümen ki iki yüz kırk bin er olur. Her birbinden bir tümen er düşmüşdi. Ve kendü boyı dahi dört tümen, mecmû'-i Rûm'un ve Ermen'in ve Diyâr-ı Bekr'in çerileri cem' olsa, biş yüz bin mikdârı er cem' olurdu. Kendü boyundan gayri yirmi dört hânlar ve melikler vardı. Kimi kendü boyundan, Kınık'dan Selçûkîler'di. Ve kimi kalan Oğuz beğlerinden ve kûllarından dahi beğler vardı. Ve dîvânında dahi yirmi dört kâtibler ve müşîler vardı. On iki dîvân-ı vezâret kâtibleri ki emvâl-i memâliği zabt ederlerdi, ahkâm-u defâtîr yazarlardı. Ve on iki dîvân-ı 'arz kâtibleri ki çeri ve mevâciblerin ve tımârların yazarlardı. Ve bunlardan gayri harâc kâtibleri ve kâr-hâneler, yazıcılar ve mutbah ve cebbe-hâne ve taşhâne³⁶¹ ve rekb-hâne ve şikâr-hâne ve anbâr ve câme-dâr-hâne gibi amma bu cümlesinin ahvâlin kendüzi teftîş iderdi. Ve her birinün hünerin ve kifâyetin görürdi. Kankıs kihat-u belâgatda ve inşâ-u siyâkatda mâhir olursa

³⁶⁰ Kurân-ı Kerîm, 17/29.

³⁶¹ Taşt-hâne : Hükümdâra ait leğenlerin bulunduğu yere verilen isimdir. Burada ayrıca kılıç, elbise, çizme, oda takımları ve yastık bulunurdu. (Öztürk, a.g.e., C.I, s.291.)

[211] terbiyet ve şefkat idüb mersûm-u mevâcibin ziyâde iderdi. Ümerâ ve sipâhîden dahi kankusunun çeri bâbında belâ ve 'akl-u kifâyeti ziyâde olsa ânı hoş tutardı. Her ki çeri bassa ve saysa mübâlağa-i mâl âtlar ve hila'tler virirdi. Ve 'âdet ve töre şöyle ola gelmişdi ki, her Âlb-er ki âlây bassa ve bahâdırılık idüb düşman bahâdırların akdarsa âtı boynuna âltunlu kutas³⁶² takarlardı. Bahâdır ve âlp-erenler kutâsla bellü olurlardı. Ve her ki âvda okla kaplan depelese bileğine kaplan kuyruğun asarlardı. Ve her ki bir âtımda okla kuş ursa sorguç götürürdi ki atıcığı ma'lûm ola. Ve dahi 'âdeti böyleydi ki; kaçan bir fevt ölmüş, bunu ve sipâhînin oğlını, atası yerine komak istese, meydânda at seğırtmesin ve segü ve kılıc ve çomak oyunun görüb beğenmeyince atası tımârın ve mevâcibin virmezdi. Ve ayırdırdı ki; Rûm ve Ermen ikliminin tımârları ve mevâcibleri gâzîlerin hakkıdır. Hakkını ehline vermeyecek yarın kıyâmet gününde İslâm hakkında taksîr etdik deyü, me'hûz olavuz, dirdi. Ve her kişinin atası ne mertebede ve ne mansibda ise mâ-dâm ki oğlı, atası mertebesine yararsa gayri kişiye virmezdi. Lâ-cerem kitâbet-i hatt-ı belâgatda ve hesâb ve siyâkatda râgıp olub mâhir olurlardı. Ve sipâhîler dahi heftede iki gün meydâna çıkub ok atmak ve sîlah oyunun oynarlardı. Ve ta'lîm ve idmân idüb ol bâbda üstâd olurlardı. Ve Sultân'ın ta'lîm-hâneleri dahi vardı ki, Sultân katındaki sipâhî oğlanlarına ve hâsekîlere [212] ve kûllara ok ve sâir esliha ta'lîmin iderlerdi. Ve etrâfın gelen elçilerine ve sadât ve 'ulemâsına şol kadar mâl ve nea'm ve âltun, gümüş ve hila'tler ve elvân-ı çukalar ve kumâşlar virdi ki, gâni olub giderlerdi. Amma, 'ammâl-u emvâl-i tasarruf eden nevvâb ve küttâb eğer mâla hiyânet etseler, katı münâkaşa ve mutâlebe ve muhâsebe idüb ol bâbda imhâl ve ihmâl ve ibkâ ve muhâba etmeği revâ görmezdi. Ve bir âz günâh ki bir büyük sipâhiden ki sâder olaydı ki, 'adl ve şer' ve örf ve emânet ve muâ'melet revnakına ândan helal geleydi ve noksân olaydı. 'Azâb ve 'ikâb-ı belîğ buyurdu. Ve belki onların vücûdını "Belki yollarından dönerler diye and olsun onlara büyük azabdan önce dünya azabını tattırırız."³⁶³ Onlara

³⁶² Kutas : Eğer bir kimse av esnâsında okunu kaplana isabet ettirirse koluna kaplan kuyruğu 'kutas' bağlıyordu.(Gordlevski , a.g.e., s.99.)

³⁶³ Kurân-ı Kerîm, 32/21.

gösterib; "Şüphesiz suçlulardan öc alacağız."³⁶⁴ âyeti birle 'ame idüb te'dîb ta'zîl-i müstekil ve hûne kendüzne lâzım bilürdi. Ve evkât-ı afv dahi ider, lâ-cerem irtiyâ-u siyâseti korhusundan mecmû'-i memâlikün nevvâbı ve küttâbı ve sü-başları râstlık ve emînlik pîşe idünüb ve "Alışkanlık eskiyince huy olur"³⁶⁵ muktezâsınca yavlak emîn olmuşlardı. Ve her vakit lutfi nesîmini hüner-mendler ve 'ulemâ ve salihâ üzerine esdürüb ma'delet ve dâd savleti sademâtından cevır ve zûlm-i hudûd-ı âlemden gürizândı. Bi'l-küllî vucûdları yokdı, kazâ ve kader, çeri başları bölüğünde münharıtdı. Ve devleti 'ahdinde 'ilmin 'alemi 'arş-ı şerefâtından [213] geçüb mitlete-i Hanîfî ve sünnet-i şeri'-i felek-i tâsi'den tecâvüz idüb etrâf mesâlik ve eknâf-ı memâlik 'arsa-i hurrem ve ravza-i irem gibi hadâik-ı zât-ı behçet olmuşdı. Baştan başa köz içi gibi dolub şinlemişdi. Ve kendüzi 'ilm-ü 'amel ve salâhiyyet birle ârâste olmuşdı. Emîr-i Bozorg-vâr ve yegâne-i rûzgâr-ı Celâlü'd-dîn Karatâyî -Allah rahmet eylesin- ki kutb-ı felek-i evtâd ve âftâb-ı âsmân-i zühhâd ve abbâddı. Böyle rivâyet ider ki on sekiz yıl müddeti Sultân 'Alâü'd-dîn hazretine mülâzımdım. Sultân'ı gicenin selasânından ziyâde sülûsânından ziyade döşeğinde uyur ve râhat olur görmedim. Illâ ki ânâü'l-leylde Kurân tilâvetine ve evrâd ve nevâfil ve duâ'ya meşgûl görürdüm. "Gecenin yarısında istersen biraz sonra, istersen biraz önce bir müddet için kalk ve ağır ağır Kura'n oku"³⁶⁶ fermânını nasbe'l-ayn kılub 'âdet idinmişdi. Ve onı Cennât-ı 'Adn'da derecâtı rifa'tine sebep bilmişdi. Istiğrâk ve bûgâ ve ağlamak haletinde hakk te'âlâ hazretine şolkadan tazarru' ve miskinet gösterirdi ki, gâyet rikkatden dağlar işitse seng-i hârâdan nâle ve dûd-ı dil zâhir olaydı. Ve eğer etrâf memâlik ve mesâlikde harâmî ve kattâ'-ı tarîk işitse ki halkın helâkına ve mâlına kasd ederlerdi. Gâyet me'lûl olub kayguya batardı. Ve fî el-hâl onların tedârikine ikdâm idüb Etrâk'dan boy başlarına ve sipâhîlere ve cihan görmüş ve savâş sinamış kişilere emr iderdi. Varırlar, dürlü dürlü hîleler sana'tlarla kimin tutub götürürlerdi, helâk iderlerdi. Ve beğlere ve sü-başılara emr ve yasak itmişdi ki kankınızın ilinde ve boyunda [214] ve vilâyetinde harâmî ve hırsuz olursa ki

³⁶⁴ Kurân-ı Kerîm, 32/22.

³⁶⁵ Öztürk, a.g.e., C.I, s.244.

³⁶⁶ Kurân-ı Kerîm, 73/2,3,4.

tutub götürmeysesiz. Sizden bilüb cezâ ve ikâb-ı belîğ etsem, gereğidir. Şöyle bilesiz dirdi; fî el-cümle harâmîleri ve hırsuzları buldurub helâk etdürmeyince rahât olmazdı. Ve yimekten ve içmekden lezzet bulmazdı. Ve mazlûmların dâdın virüb, zâlimleri kahr etmeyince dinlenmezdi. Ve el-hâkk bu dur ki, pâdişâhlık dahi hükm ve dâd etmektedir. Ve illâ yimek ve içmek, erbâblara ve bâzar-gânlara dahi müyesser olur. Ve mecmû'-i memleketinde her müteveffânın terekesin ve resasine tamâm-ı teslîm ederlerdi. Niçeme ki İmâm-i A'zam Ebu Hanîfe Kûfî "- Allah ondan razı olsun -"³⁶⁷ mezhebine sülûk kılub 'usûlde ve fûrû'da kendüzüne vâcib ve lâzım kılmışdı. Amma sabah namâzın İmâm-ı Mua'zzam Şâfi' - Allah ondan razı olsun - mezhebi üzerine uyar kılurdu. Ve salavât ve tilâvet ve evrâd ve da'vât-ı Rabbü'l-erbâb - ı te'âlâ ve takaddese hazretine hâcâtın ref' etdikden sonra "Bana kûlluk edin ki size karşılığını vereyim."³⁶⁸ mûcibince selâmlık suffesine çıkub oturdu. Ve Sultân'ı kuşluk vaktine değin müfti ve kâdî huzûrında kendüzi hükm idüb mazlûmlara dâd virirdi. Şer'i ve divânî işleri kendü görürdi. Şer' işini ehl-i şer' meşveretiyle faysala yetürirdi. Ve dîvânîye kendüzi cevâb virirdi. Ândan sonra hân ve şîlân dökülürdü. Kendürisi kendü önünde ve iki tarafda, iki kolda semât ve destâr-ı hândan döşenürdi. 'Âlem ve seyyidler ve müfti ve kâdî ve ulu şehzâdeler kendüyle bile yirlerdi. Kalan beğler ve ulular iki kolda mertebelü mertebesince simâta otururlardı. Hassa, söğüş ve söğülme ve biryândan [215] Oğuz resmince her hânın ve melikün sünüklü sünükün korlardı. Kalan işleri han-sâlâr ve çâşnîgîrler dâne ve zerde ve nâr-dânın ekşileri ve mâst-vâr ve börekler dökülürdü. Şöyle ki oturanda ve duranda kimse mahrûm kalmazdı. Şîlân yinib kalkdıktan sonra ki çavuşlar ve duâ' ve alkış idüb giderlerdi. Kendüzi halvet-sarây ve haremine girüb vüzerâ ve sâhib-ı dîvân ve yazıcılar emvâl zabtına ahkâm-u defâtir hesâbına meşgûl olurlardı. Ândan onlar dahi giderlerdi. Ondan gerü gelürlerdi. Zikr olan mûcibince âyîn ve erkânla işlü işine meşgûl olurlardı. Mecmû'-i umûr şöyle müretteb ve mazbût olmuşdı ki, her bir kaç dürlü maslahat ki birine müfevvez idi. Bir birinin işine nizâ' etmezdi. Ol sebebdan müslümânların musâlihi

³⁶⁷ Öztürk, a.g.e.,C.I,s.245.

³⁶⁸ Kurân-ı Kerîm, 40/60.

günden güne te'hir olub kalmazdı. Her maslahat söylendiği gün ya irtesi biterdi. Ve vakitlerdeki iş maslahat olsa eyyâmda bir kerret âva giderdi. Ve yılda iki kerret ulu âv iderdi. Şöyle ki on biş günlük mikdârı yerleri süzerlerdi. Canavarları sürüb âv yirine götürürlerdi. Ondan sonra kendü hâsekîleriyle ve oğlanları ve beğleriyle varıb halka içine girib Oğuz resmince evvel kendü âtardı. Ve ondan sonra âsağa beğlere ve sipâhîlere düstûr olurdu. Ondan sonra kalan âzâd buyururdu. Halka âçub koyı virirlerdi. Ve hefte de iki gün meydâna çıkub tob ve çevgân oyun oynarlardı. Silah-şörlük ve ok âtmak idmân ederlerdi. Ve bezm ve şarâb sohbetin dahi evkât ki iş musâlihât olmasa eyyâmda bir kerret iderdi. Zarefâ ve hirefâ ve nüdemâ ve şua'râya sila ve hila' ve bahşış virdi. Ümerâ ve sipâh ve alb-yiğitlere dolu ve dost-kâni içüb hila't [216] ve bahşış ve enâ'm ederdi. İstimâlet ve dil-dârlık idüb gönüllerin ele götürürdi. Ammâ dâim bezm ve şarâba meşgûl olmazdı. Ve ayıdırdı ki; bizi Tengri teâ'lâ kûllarının musâlihîn gözetmeğe ve çobanlığa kodılar. Çoban mest olub uyusa, koyunu kurd âlur dirdi. Ve onun meclisinde hezl ve yaramaz kelecilere mecâl-i mahâldi. Kimsene 'ayıblu kelecî söylemezdi. Bilki kadîm pâdişâhlar tevârîhi ve hikâyetleri ve zikr-i Muhâmmmed ve mahâsin-i siyerlerle müstağrikdi. Ve semâ' vaktinde kasâid ve gazeller okunub ne'yler urulub, sazlar çalınub pîş-revler pâreler idilse eşâ'rın maâ'nâsi nükteler ve sana'tları ve ozanından bahs olurdu. Ve makâmât ve durûb-u buhûr-ı tahkîkinden söylenirdi. Türrehât ve mâ-lâ-ya'nî söz söylenmezdi. Ve mecmû'-i nedîmleri, fazıla ve şua'râ ve ehl-i şîrîn-i zebân kişileri kendüzi dahi envâ'-ı isti'dâd ve menâkıb birle ârâste idi. Şi'r dahi ayıdırdı. Vakitlerdeki tab'-ı selsâl ve mua'yyer ve zülâl-i mübîninden du beyite şii'r ki ayıtdı. Ve şarab sohbetinde inşâd ederdi. Meşhûrlarından işbunlar dır ki zikr olunur. Her çend ki kendüzi Türkî el-asl ve Oğuz sultânlarındandı. Amma, çün ol vakit ki dahi Türkî şii'r yoğdı. Ve 'Acem ikliminden gelmişlerdi. Ekser evkât-ı Fârisî söylerlerdi, Fârisî ayıdırdı.

Rubâ'i:

"Ayıkken akıl üzerine dayanırım. Sarhoş olunca akıl benden kaçır.

Şarap iç! Çünkü sarhoşluk ve ayıklık arasındaki vakit hayatın ta kendisidir."³⁶⁹

Ve eğer hirefâ ve nedîmlerinden kimseneden kendü mertebesinden ziyâde söz [217] ve hareket sâdır olsa dahi ânı hassâ-i meclise getürmezdi. Ve ona 'itâbla hitâb ederdi. Ve kadîm Sultânlar'ın zikrini vakâr ve te'zîmle diline getürdi. Ve geçmiş İslâm pâdişâhlarından Yemînü'd-devle Sultân Mahmûd bin Sebüktegin'e ve Emîr Şemsü'l-Meâlî Kâbûs bin Veşimgîr "- Allah delillerini aydınlatır -"³⁷⁰ katı ma'tukdu. Ve onların ahlâk ve fezâiline temsîl idüb onlara öykünürdü. Ve seferede hatm-i revân bile yürürdü. Sabah namâzından sonra hoş âvâz ve mücevved hâfızlar hatm idüb, duâ' kılurlardı. Ve güc olacak nakâreler ve kösler zurnalar ve nakîr ve burgular ve sancaklar çalınurdu. Şöyle ki heybetinden dağlara zelzele düşer sanılırdı. Ve gice-gündüz bîş nevbet sancarı çalınırdı. Ve abdestsiz nişân ve tevkî' yazmazdı. Dilim-i Kîmyâ-i Saâ'det kitâbın ve Nizâmü'l-Mülk kitâbın ki Siyerü'l-Mülûk âdlu kitâb dır, mütâlaa' ederdi. Oğuz töresin ve Oğuz-nâme ve sâir tevârîhi iyü bilürdi. Çeri ve yasak bâbında dîvânı ahkâmı Oğuz töresince veya Oğuz töresine kıyâs idüb hükmederdi. Ve Rûm ve Ermen ve Rûs ve Ergirûs ve Gürcistân ve adâlar mecmû-i hârâc-güzâr ve mutî' ve bende ve hizmetkâr olmuşdu. Beğlerbeği merhûm Hüsâme'd-dîn Çobân Beğ çeriyle geçüb kurudan deşte varub Kıpçağı basub Sînob, Suğdâk'ı feth idüb Rûs'un harâcın âldıktan sonra dahî küffâr-ı temerrüd etmediler. Tâtâr fetretine değin Sultân 'Alâü'd-dîn çeriyle kendüzi Konya'dan Sultân önüne geldi. Küffâr yağdı aldığı sebeble uç tarafına teveccüh etdi. Tâtâr geldüğün işidecek, kendü [218] girü döndi. Ucu Hüsâme'd-dîn oğlanlarına ve Kayı'dan Ertûğrul ve Gündüz Alb ve Gök Alp'e ısmarladı. El-kissâ, girü onun ahlâkına gelem. Onun havâs ve mülâzımlarından kimse onun mübârek ağzından ve dilinden fahş ve yaramaz nesne işitmedi. Zâtında ve fi'linde ârılık tamâmdı. Nerd ve satranc bî-nazîr oynardı. Ve sana'tlarda yapıcılık ve dürûd-gerlik ve nakkâşlık ve ressamlık ve hattâtlık ve sarrâc ve bıçakçılık iyü bilürdi. Bu bâblarda mehâret ve hazâkati vardı. Ve cevâhiri dahi iyü bilürdü. Hülefâ - Allah rahmet eylesin - dan mektûb

³⁶⁹ Öztürk, a.g.e., C.I, s.246.

³⁷⁰ Öztürk, a.g.e., C.I, s.246.

gelse Sultân-ı A'zâm ve Kesîm-i Mua'zzam deyü hitâb olunurdu. Hicâz ve Medîne Sultânlarına ve Bağdâd halîfelerine gâyetde 'izzet idüb ne hükmleri ve sözleri olsa kabûl iderdi. Dârül-hilâfe'den hükm ve mektûb gelse gereği gibi ihtirâmla okurdu. Ve öpüb başına koyıb semâ'n ve tâa'ten³⁷¹ dirdi. Ve eğer münşî ve yazıcıya okutsa okutunca 'izzet idüb örü dururdu. Gerü semâ'n ve tâa'ten deyüb otururdu. Ve eşrâf ve seyyidler gâyetde 'izzet ve ihtirâm ederlerdi. 'Âlem-i seyyid gelse tahtından inüb istikbâl ederdi. Musâfih ve muâ'nike idüb mülâtafat gösterdi, sadra geçürdi. Ve cümle memâlik-i mahsulâtından ve gaza hamsından seyyidlere idrâr-ı ta'yin etmişdi. Ena'm ve idrâr ve vezâif-i e trâf ve e knâfdaki 'ulema ve füzela-ı fukarâsına yetüşürdi. Kimse mahrûm kalmâzdi. Ve mecmû'-i sipâh ve reâ'yânın ahvâli mazbût ve mer'iydi. Ve mecmû'-i memâlikin medâris ve mesâcid ve havânîk evkâfı mahsulâtını divânından mahsûb olub müste'kile nesne fevt olmazdı. Yerlû yerine ve mahalline masrûf olurdu. Lâ-cereme onun iyü âdî 'âleme münteşir oldı. Ve dillerde söylenirdi ve fitneler odı sönüb zâlimler [219] şerri def olmuşdi. Dehâ ve zekâ ve fezâil ve mekârimi ki cihân-i cûd ve maâ'nâidi. Seyyârât-ı dîvânı münşîsi onun kemâl-ı fıtrat ve nizâm-ı tıynet ve vüfûr-ı maâ'nâ ve hüsn-ı hisâl-i cihân-bânîsine bu 'ibâretle senâ-hânlık iderdi ki.

Şiir :

"Ey ilâhi destek dolayısıyla mızrağı bir fidana benzeyen! Senin kılıcın aydan balığa kadar bütün herşeyi teslim almış.

Eğer gece mevcut olmasaydı, çetrimin rengine uyarak düşüncen gecenin yüzündeki siyahlığı yok ederdi.

Şeriat mührüyle peygamberlik mühürlenmişse, padişahlara senin üzerindeki padişahlıkda mühürlenmiştir."³⁷²

Virilirdi çün dâd her bâmdâd

Bu kez bâb-ı tedbîr ederdi goşâd

Dururlardı karşı girân-ı tâ girân

Olurlar ve her şîr-i ner pehlivân

Kamû-i taht önünde cihân-ı dîdeler

³⁷¹ Semâ'n ve tâa'ten: Baş üstüne.

³⁷² Öztürk, a.g.e., C.I, s.247.

Oturmuşlar ve şâhide dîdeler
 Pes ârâmiş üstünde tutub karar
 Ki ondandı râmiş-i rûz-gâr
 Kamer-i rûz-i rûzî gelürdi revân
 Ki bir mûr kalmazdı bî-âş ve nân
 Kücâlarda bezm-i senâ' ve şarâb
[220] Harîfi kamû-i mest ve düşman-ı harâb
 Şunun gibi bezmi bezerdi tamâm
 Ki bulurdu zöhre huzûrunda kâm
 Surâhî gözünden revâniydi hûn
 Rehâ-i sâgerin hurrem ve la'l-i gün
 Besât-ı mey ve hazret-i pâdişâh
 Semâ'-i hoş ve şâdî-i gussa-i gâh
 Lekâ-i şahinşâh-ı gîfî-i fûrûz
 Şeb-i tire uydurdu girdâr-ı rûz
 Gâhî top oyna, gâhi şikâr
 Sürerdi serveriyle hoş-ı rûzgâr

ZİKR-İ VURÛD-İ İMÂM RABBÂNÎ EBÛ 'ABDU'LLAH ÖMER BİN MUHAMMED EL - SUHREVERDÎ MİN KABL-İ HAZRET-İ HİLÂFET

Çün tulû'-i talâyi'-i devlet ve zuhûr-i bedâyi'-i saâ'det haberi ki hazret-i 'İzzetden "Mülkü dilediğine versin."³⁷³ imdâdı birle Sultân-ı A'zâm 'Alâü'd-dîn Keykubâd - Allah delilini aydınlatsın - amâli imdâdına ve ahvâli isâ'dına erzânî olundu. Ve onun serîr-i rifa'tde mütemekkin olduğu istikrâr ve temsiyet-i umûr-ı pâdişâhî ve rızâ-i ilahî-i vefki üzerine mukarrir olduğu ve memleket levâzımının tertîbi farz ve sünnet kânûnı üzerine rai'yyet mesâlihi riâ'yeti şerfa't-ı hayr-ı millet üzerine bünyâd-ı 'adl-ı te'kîdinden ve ihyâ-i kavâi'd-i merâsim-i şehriyârı ve a'lâ-i maâlem-i kişver-dârisin. **[221]** Halife En-Nâsire'dini'llah 'arz etdiler. Kim Rûm ve Diyâr-bekir ve Ermen saltanatı

³⁷³ Kurân-ı Kerîm, 3/26.

mübârek vucûdına mukarrir olmuştur. Ve şer'-ı mutahhar-ı Muhammedî 'aleyh-i ifzal-i el-salavât ve ekmel el-tahiyyât-ı mecmû'-ı memâlikde 'adlî berekâtiyle cârî olmuşdı. Ve mecmû'-i diyâr ve aktâr-ı müfsidler ve şerrîrler şehriden hâlî ve emîn olmuşlardır. Niyâbet ve istimâlete lâyıkdır deyü. Pes hazret-i hilâfetinden memâlik-i Rûm ve Ermen ve Diyâr-ı bekr'in saltanat ve niyâbetin ve hükûmeti menşûrın ve pâdişâhlık teşrîfin ve kılıc ve yüzük-ı İmâm-ı Rabbânî Ebû Yezîd vakit-i Cüneyd-i Sânî hâzan-ı günüz-i rumûz-ı cevâhir-ı subhânî-i mâlik-i mülk-i 'irfân-ı fermân-ı revâ-i kişver-i tahkîk ve ikân-ı 'ârif el-hakâik-ı kâra'-ı şevâhik el-dekâik-ı şahâbe'-i millet vel-hakk ve'd-dîn Ebû Abdu'l-lah Ömer bin Muhammed el-Suhreverdî A'lâ'llah derecete ve esmâ-i fî-merâki el-kerâmât-ı menzilete sohbetinde irsâl buyurdular. Çün Sultân ma'lûm etdiler ki Şeyh Rabbânî - Allah ondan razı olsun - nin mübârek kudûmi Âksarâ mahrûsasına irişdi, deyü beğleri ferâvân-ı nüzl ve ahmâl birle istikbâle gönderdi. Çünki Zincîrlü menziline irişdi. Sultân buyurdi ki Konya'nın kâdıları ve e'mme ve meşâyih-i mutasavvufa ve a'yânı cem'iyet-i tamâmla karşı varalar. Tebcîl ve tevkîr şerâitin bir şerîta-i mühmil komayalar. Ve kendüzi dahi bî-ârâste çeri ve tertîb-ü âyîn birle ki eğer geçmiş pâdişâhlar dürri olub gerü dâr-ı dünyâya rica't mümkün olaydı. Onun ahâd-ı ecnâdı mukâbeli ola bilelerdi. Şeyh - Allah ondan razı olsun - İstikbâline müteveccih oldı. Çün Sultân'ın nazarı Şeyh'in mübârek cemâline irişdi. Ayıtdı; bu tala't ol sûrete benzer ki, kala' ve zindândan çıkduğum gice düşde gördimdi ki bu kogayı ayağımdan giderürdi. Ve elüm âlub beni katıra bindirürdi. Ve ayıdırdı ki; [222] me'mûl hâsıl ve maksûd-ı müyesser oldı. Ve zindân tahta mübeddel ve memleket hükmüne mutî' ve münkâd oldı. Ve hemîşe Ömer Muhammed Suhreverdî'nin himmet ve duâ'sı mülâzım olursa deyü. Çün mesâfet-i mütâlaa'dan muâ'nıkaya ve müşâhededen musâfahaya irişüb görüşdüler. Şeyh gerü ol düşdeki kelimâtı iâ'de kılub buyurdi ki; hemîşe Ömer Muhammed Suhrverdî'nin hâtrı ve himmeti Sultân-ı İslâm cânibinedir. Ve'l-minnet-illah ki hulû-ıl mâ-lâ bedde-i minhüden önden husûl-ı mâ-lâ 'ivaz-ı 'anh teysîr dâiresine geldi. "Bizden üzüntüyü gideren Allah'a hamd olsun.

Doğrusu rabbimiz bağışlayandır, şükrün karşılığını verendir." ³⁷⁴ Sultân sadrında gâyet irtiyâhdan inşirâh belirüb kemâl-i şâd-mânîden gül-i sadberg-i kâmrânîsi mütezâî'f oldu. Ve tamâm-ı şevk ve şegaf birle selâmdan sonra Şeyh'in mübârek elin öpdi. Ve mevâdd-ı i'tikâdı hizmeti irâdetine ziyâde kıldı. Ve Şeyh'in kudûminde ta'zîm ve tekrîm birle nihâyet-i kemâl ve gâyet iclâle irişdi. Ve şeref-i ikrâm üzerine ki imâm hizmetinden enâ'm buyurmuşlardı. Şeyh'in mülâkâtı kerâmetini muğtenim ve müteberrik görüb erceh ve efzel bildi. Ol fevzin şükrânesi ki mûcib-i havz-ı saâ'det-ı dû-cihânı ve sebep-i idrâk-i mârib-ı câvidânî idi. Diledi ki İbrâhim Edhem gibi 'Îsâ-i Meryem tarîkin tutub kendüzini varlığından cezâ kılâ. Tâ onun nâzenîn cânının hovdecî mahall-ı bâr-gâh-ı kibriyâda hâsıl ola. Ve bu hâk-dân gurûdan a'râz etmekle "İnananların gönüllerinin Allah'ı anması ve O'ndan inen gerçeğe candan bağlanması zamanı daha gelme di mi?"³⁷⁵ Rah-revleri yolunda ola. Amma her lehza [223] hâl-i dili Şeyh'in kîmyâ-i hâsiyyet sedefinde onun sırrı-sem'ne nasîhat ve tenbîh kılurdu ki "Bu dünyada kulağına gelen her ses sana nahoş geliyor. Öbür dünyanın sesi hoştur." ³⁷⁶ ve Şeyh nûr-ı Rabbânî birle Sultân'ın hâtrına iden soruları müşâhede iderdi. Ve safâ-i bâtın-ı kemâlinde zâhirde her birine bir şâfi cevâb hâzır idüb talebi dağdağasını ki elest³⁷⁷ vaktinde Sultân'a ondan bir nasîb virilmişdi, teskîn ederdi. Ve "Bizim her birimizin bilinen bir makamı vardır" ayetin tefsîr kılurdu. "Her işin bir adamı vardır."³⁷⁸ Mahâviret zımnında söylenüb

Beyit :

"Dünyada bir anda her işe bir adam, her adama bir iş meydan gelmiştir."³⁷⁹

Beyân iderdi. Ve 'adl-güsterlik ve zâifi ikâmetine ve dîn-perverlik kavâî'di a'lâsına ve meyânını hayrât iktisâbına ve iddihâr-ı zikr-i cemîl ve ecr-i cezîl üzerine tahrîz kılurdu. Şöyle ki; çün şehre irişdiler. Ve Şeyh'i erkân-ı devlet ve memâlik-i serverleri ve beğleri mübârek menziline mihmân-i hâneye iletdiler.

³⁷⁴ Kurân-ı Kerîm, 35/34.

³⁷⁵ Kurân-ı Kerîm, 57/16.

³⁷⁶ Öztürk, a.g.e., C.I, s.250.

³⁷⁷ Elest: Değil miyim? Bnkz. geniş bilgi için; Öztürk, a.g.e., C.I, s.23.

³⁷⁸ Kurân-ı Kerîm, 37/164.

³⁷⁹ Öztürk, a.g.e., C.I, s.251.

Sultân nahvet ve gurûr ve 'aceb libâsından be-küllî münselih ve bûd-ı vucûdı hayr-ı mahz olmuşdı. Ertesi Şey - Allah ondan razı olsun - saltanat sarâyına da'vet etdiler. Tâ Sultân'a hilâfet hila'tın giyürdi. Ve Bağdâd'da sarıb gönderdikleri dülbendi başına kodı. Ve 'alî-i melâ-i en-nâs-ı hudûd-ı makaraa'sı kim Sultân olursa arkasına urulur. Ve hûlefâ 'âdeti bu resme evlâ gelmişdir. Kırkınız resm-i te'dîbiçün Sultân'ın mübârek arkasına edeb-vâr kavanlığla tokundurdılar. Şeyh üç kerret 'adl idesin şerîa'tden tecâvüz etmeyesin deyü, tahtına oturmağa düstûr viridi. Ve erkân-ı tamâm [224] olmağışün âtlanmak istediler. Murassa' uyanlı ve eyerlü na'llu katırı ki Dârü'l-hilâfe'den Sultân'a gönderilmişdi. Önüne Sultân kâffe-i anâm huzûrunda imâm gönderdüğü ki yideğün tırnağın öpdı. Dolu nisâr tabaklarını ki darü'l-hilâfe'den göndermişlerdi. Saçu saçdılar, ondan sonra Sultân Şeyh sohbetinde çetr ve sancak ve nevbetlerle seyrâna bindi. Sultân'ı mecmû'-ı halk ol heye'tde müşâhede kıldılar. Çün seyrândan muâ'venet etdiler. Ve sarây-ı saltanatında nüzûl kıldılar. Bir ârâste hân-ı envâ'-ı taâ'mlar ve âbalar ve söğülme ve biryânlar ve âk ve muza'fer dâneler ve helvât ve senbûseler ve şeker-i şerbetleri, aksımlar bir sadır ve iki kola döşenüb tasnîf olundu. Ve her bir kadem yerde birer büyük tebsi içine ârı, âk bardaklar sükkerceler içinde mümessek ve mua'ttar şerbetler savık sular konuldu. Ve ây yüzlü güzel sakâ oğlanları müzeyyen kırbalar ve taslarla su ve şerbetler içerürlerdi. Ve çün hân yirüb götürüldüler. Hâss-ı kavallar, deff ve ne'y birle semâ'a âğâz etdiler. Ve Şeyh'in mu'teber mürîdleri ki bile gelmişlerdi. Vecde gelüb semâa' girdiler. Ol gün bir müzevvek semâ' ki halet-i şevk ve zevkden hâsıl olur, hâzırlara zâhir oldu. Ve Sultân'a ve kalan beğlere siyemmâ Emîr-i Celâlû'd-dîn Karatâyî'ye mukarriz kârî oldu. Ve ba'z beğler hem irâdet hırkasın giydiler. Ve çün Şeyh saray-ı saltanattan mübârek menziline ki mazhar-ı barikât-ı subhânî ve menşe-i levâiyih-i Yezdânî idi. Tahvîl etdi, Sultân mübâlağ-ı nukûd ve ecnâsdan Şeyh'in - Allah ondan razı olsun - ârdınca irsâl buyurdi. Şeyh Mahrûsa-ı [225] Konya'da mütemekkin olduğu müddet bir nice kerre ziyâretine varıb istisâ'd taleb etdi. Ve Rûm'un cümle havâss ve 'avâmı 'alî el-husûs Konya mukîmleri ve a'yân ve pîrleri ve yiğitleri Şeyh'e irâdet getürüb, esker bir sebîl-i teberrük-i hırka giydiler. Ve her kişi isti'dâdı mikdârınca

Şeyh'in - Allah ondan razı olsun- mübârek himmetinden nasîb aldılar. Ve sünnet tarîkesinde şerîa't yolun varıb hakîkate irişdiler. Ve ilâ yevminâ hezâ, henüz ol saâ'detin yağmuru bu diyârda bâkî dir ki bu diyârın halkı onu mürîdi Erdebîl Şeyhlerinün müştakdir. Ve çün Şeyh'e mürâcaa't hengâmı ve inşirâf zemânı irişdi. Sultân revm-ü arâmına nussârası harâcından yüz bin âkçe ve biş bin âltun, Sultân sikkesiyle meskûk ve funûn-ı ihsân-ı Berde'i katırlar ve iğdiş ve tâzî âtlar ve Rûmî kûllar, tahta cameler dolu nisâr-ı nefâis birle Emîr-i Celâlû'd-dîn Karatâî ve Necme'd-dîn Ebû el-Kâsım Tûsî birle teşrîf resmiçün Şeyh'e gönderdi. Ve irtesi vedâ'îçün ictimâ' buyurdi. Ve zincirlü menziline dek Şeyh murâfakatında murâfakat gösterdi. Şeyh hizmetinden istimdâd-ı himem-i 'âley taleb kılurdi ve özürler dilendi. Şeyh - Allah ondan razı olsun - imdâd-ı taleb-i da'vât-i mustatâb birle onun devleti eyyâmına ki târîh-i emin-ü amân ve salvet ve rahât-ı 'âlemiyândı. Ulu zahîre kodı ve muânıkadan sonra bî-ihtiyâr müfâriket kıldılar. Ol hâletde Şeyh'in dilinde işbu iki beyit gelüb ayıtdı ki :

'Arabî:

"Ondan ayrılmanın acısından daha kötü bir şey tatmadım. Birbirlerine sarılmış olan kimselerin ayrılması,

İnsanda keskin Hint kılıcının açtığı yaradan daha derin bir yara açar."³⁸⁰

Ulu beğlerin ve hâss-i mihmân-dârlarından Mahrûsa-i Malatya'ya değin bile [226] gönderdiler. Tâ ki şehirlerde ve yollarda a'zâm ve ihtirâm ve iclâl ve tevkîr merâsiminden hiç dakîka ihmâl kılmayalar. Ve her yerde nizûl ve ahmâl hâzır idib, ağırlayalar. Ve ol rûzgârda Şeyh Rabbânî gevvâs-ı bihâr-ı seb'ül-mesânî, el-ma'rûf Be-Necm Dâye - Allah rahmet eylesin - Mirsâdü'l-'ibâd kitâbını ki cümle taraf, ehl-i slûlûk üzerine sevk ve mülûkden müştemeldir. Ve ol tasnîfin bir sınıfından ki ândan hazz-ı kâmil hâsıl ola. Şehr-yâr-ı eyyâmın aleyhi'r-rahmeti âdına te'lif etmişdi. Bağdâd'dan gelürken Mahrûsa-i Malatya'da Şeyh hizmetine irişdi. Ve kitâbı Şeyh'in hümâyûn-ı mütâlaa'sına müşerref etdi. Âferîn ve tahsîn-i tamâm buldı. Ve Şeyh hizmeti musannef ve

³⁸⁰ Öztürk, a.g.e., C.I, s.252.

musannefi-i ta'rîfde cevâhir-i zevâhirle mükellel-i Sultân'a bir mektûb yazdı. Ve belâgat-ı tamâm birle kaleme getürdi. Çün Sultân hizmetine erişdi. Envâ-i ıstınâ' ve esnâf-ı kabûlünden kılub ve havâtırda müe'sser ve makbûl düşüb, ol kitâbın hurûfî 'adedince kendünün etrâf âmâlini mâl birle mal-â-mal kıldı. Ve şâkir-i letâif ve zâkir-i 'avârif olub saltanat-ı bar-gâhında makarr-ı hilâfete 'avdet buyurdu. Ve Sultân Şeyh müfârekatından sonra Kayseriye'ye 'azîmet etdi. Çün Şeyh - Allah ondan razı olsun - Dârü's-selâm'da (Bağdat) İmâm hizmetine irişdi. Sultân'ın esnâf-ı eltâf ve hüsn-i i'tikâdı hilâfet hazretine i'lâm idüb tekrârla iâ'de kılurdu. Ve İmâmet hazretinün dâr'ül-'inâyeti Sultân hakkında her zamân izdiyâd bulurdu. Ve her yıl hilâfet hazretinden Sultân'a nevâziş olub rütbet ve menzileti terakkiyada olub mütesâi'd olurdu. Ve cenâb-ı mukaddes-i imâm'ın yemin-i iltifâtında devlet ve memleket ve saltanatı umûrı tezâu'f ve terâdif [227] bulurdu. Ve devleti güneşi saâ'det-i maşrıkından tulû' idüb yıldırardı. Ve memleketler açub, düşmanlar, kahr ve mahzûl etmekde çok zamanlar ve uzûn müddetler müşâhede kılurdu. Şöyle ki hikâyât ve kıssası fî-mâba'd zikr oluna.

ZİKR-İ ŞURÛ-İ SULTÂN 'ALÂÜ'D-DİN KEYKUBÂD - ALLAH DELİLİNİ AYDINLATSIN - DER CİHÂN-GİRİ VE MUHÂSARA KERDEN KALA'-İ KÂLONORÛS (ALÂİ'YE)³⁸¹

Çün yemin-i mülki müteâ'l ve kemâl-i 'inâyet-i bâr-gâh-ı zül'-celâl-i teâ'la ve takaddeseden her gün Sultân'ın saâ'deti râyâtı ve devleti i'lâmı şevâhik-ı murâdât ve külel-i ikbâl üzere tesâü'd ve terakki bulurdu. 'Adl ve merhameti vilâyet-ü ra'yyetin kaviyyleri ve zai'fleri üzerine diriğ olmazdı. Ve ol hüsn-i eşfâk ve mekârim-i ahlâkı vâsıtasıyla ekinlerinde ve davarlarında bereket zâhir oldu. Ve onun baht-ı bîdânı³⁸² hırâsetinin gâyetinden memâleket sâkinleri emin ve refâhiyyet içinde uyuyub dinlenmişlerdi. Ve müfsidler ve şerîrler siyâset-i âteş-bârı korhusundan yerlû yerinde fersûde ve muhtefî olmuşlardı. Ve mecmû'-i reâ'yâ ve ehl-i harifetin satu ve bazarları revâc-ı

³⁸¹ Öztürk, a.g.e., C.I, s.253.

³⁸² Baht-ı bîdân: Uyanık, açık tâlih.

tamâm bulmuşdı. Çün erbâb-ı 'irfân ve ashâb-ı tahkîk ve ikânın zamîrleri esrârına küdür-i şevâibin-den safâ hasıl olub bezm ve 'işret ve server ve behçet revnakı üç rifa'te irişmişdi. Kavâllar ve mutribler onun ferah-fezây-ı terah zidây meclisinde makâmât ve esvât-ı tevâtürle edâ olunduğundan mehâretleri ziyâde olub yeni pîş-revler ve pâreler [228] tasnîf kılurlardı.

Nazım :

" Bir gün devrin ve zamanın Hatem'i olan şahın huzurunda bilginler ve savaşılar sağdan ve soldan sohbet ederlerken.

Devrin padişahı, yeryüzünün hakimi, büyüklerin sığınağı ve ülkenin sahibi,

Şöyle dedi: Bilmek gerekir ki Tanrı bu dünyayı oyun için yaratmamıştır.³⁸³

Hülâsa m evcûdât ve nekâve-i mahlûkât-ı Muhammed Mustafâ'ya (S.A.V) ki sultân-ı serîr-levlâke³⁸⁴ dir. Ve onun mübârek vucûdı, sebep-i îcâd-ı eflâkdır. Parmağında yüzüğün çevirdüğüçün hakk teâ'lâ celle ve 'ala "Sizi boşuna yarattığımızı ve bize döndürülemeyeceğinizi mi sandınız?"³⁸⁵ hitâbın bile meve'hizet buyurdu. Bize bezm dil-nevâzlığından rezm kâr-sâzlığına kasd etmek gerek ve saltanat kânûnları şöyle ki onun hakkınca ola, dizmek gerek. Fikirlerünüzü cihânın cihâtı fezâsında cihân-gîrlük mesâlihâtı riâyeti çün müctemi' kılun ki tâ şol iş ki ondan fakir ve endîşe ziyâde olur. Ortadan gidelüm ve onun telâfisi birle cenge âhenk idelüm, dedi. Emîr Esede'd-dîn Ayas Beğ ki kardeş-i eyyâmdan tamâm-ı ticâret bulmuşdı. Ve Sultân-ı şehîd Gıyâse'd-dîn Keyhüsrev - Allah delilini aydınlatsın - hizmetinde sefer ve gurbet ve nekbet ve 'usret zahmetlerin görmüşdi. Ve havâdis-i rûzgâr ve devâhî-i leyl ve nehâr birle puhte olub ıssı ve savık çekmişdi. Ve Mübârize'd-dîn Ertokuş :Beğ ki kadîm ulu beğlerdendi. Ve mâl ve hazâin ve defâin birle müstezher Sultân'ın tahtı hizmetinde edeble dizin çöküb oturdılar. Ve ayıtdılar ki Mülk-ü Yunan ve İskender pâdişahlığı Sultân-ı 'âleme [229] ser be-ser, müyesser dir.

³⁸³ Öztürk, a.g.e., C.I, s.254.

³⁸⁴ Levlâke: "Sen olmasaydın gökleri yaratmazdım." Meâlindeki hadis bkz. Öztürk, a.g.e., C.I, s.42.

³⁸⁵ Kurân-ı Kerîm, 23/115.

Nazım :

"Deniz kenarında bir şehir var. oranın kışı insana mutluluk veren bahar gibidir.

Kırı laleden, lal rengine bürünmüş olup,, güzelliğinden dolayı suyunda taş yoktur.

Orası çok latif ve taze açmış bir gül gibidir. Fakat var olan diken yüzünden rahat değildir.

Antalya gibi cennet güzelliğine sahip değilse de toprağı tamamen amber yapısındadır."³⁸⁶

Amma Kalonorûs kala'sı cihetinden ki gök onun katında yir gibi âlçakdır. Ve dağ eteğinde depecik gibi görünür. Ve denizden hendek ve hâr, daştan hisârı var. Kuru tarafından Sîs vilâyetine hükmün revân etmiştir. Ve deniz tarafından ağır harâc-ı Mısır hükkâmı üzerine komuşdü. Bir kala' dır ki onun kongresi üç keyvânla beraberlik ve âsmânla ser-firâzlık kılur. Şöyle ki; şâyeste ve lâyıktır ki pâdişâh onı taht idene. Velîkin pâdişâhlardan hiç kimsene ol kala' üzerine çeri eletmek hâtrına hutûr etmemiştir, deyü bildirdiler.

Nazım :

"Çün o kalenin yolunda kartal uçamaz. Oranın ormanında güneş yolunu kaybeder.

Eğer deniz tarafından oraya yol ararsan, on çayı geçmen gerekir

On çayın her biri Nil gibi dalgalı ve masmavi renkte. Onların dalgası karşısında fil aciz kalır."³⁸⁷

Gâyet heybetlü hisârdır. Eğer şâh-ı cihân biz kûllara fermân buyurursa leşker-i mansûrdan her biri bir ejdehâ ve her udluğun bir hümâ olup ve Sultân çerisinün her uyaz ve sivri sanki bir pîl-i demân olurlar. Ve bu kûlların ümidi dârây-ı mâh ve hûrşide-i ikbâl-i şâh-ı cihâna pâdişâhlık ve kâmrânlık çetri hümâyûnun yazı pervâzda olsun ile dir ki :

Nazım :

³⁸⁶ Öztürk, a.g.e., C.I, s.254/255.

³⁸⁷ Öztürk, a.g.e., C.I, s.255.

"Eğer karşınızda aslan da çıksa, savaş sırasında bizim rakibimiz olamaz.

Eğer yolumuz granit ve kayalarla dolu olsa, saldırımız karşısında düz bir ovaya döner."³⁸⁸

[230] Ol kala' ki onun semeki semâğla beraberlik ve eflâkla hem-serlik kılur. Şerefâtı gökde şürefâtı gökde ay birle ve hazîzi yer altında balık birle münâcât kılur. Saltanat-ı devleti kûllarının kemer-bendleriyle alalum. Ve memleketi deniz kenarından kalan memâliğe ulaşıduralum. Hakk buyurursa ol dahi bâkî vilâyete münzemm ve mülhak olsun, didiler. Bu rây Sultân katında beğenilüb ahme'd-i mevki'nde düşdi. Âferîn kıldı. Ve buyurdi; tâ sabâh güç etdiler. Ve mecmû'-i ceyş birle Dârü'l-mülk Konya'ya teveccüh etdiler. Çün Aksarâ Mahrûsasına irişdiler. Fart-ı ferah ve gâyet tarabden bezm âlâtı ârâste oldu. Ve 'işret meclisi ravza-i cennet gibi edevât-ı server-i mâh-çehre sâkîler misl-i hûr-ı müzeyyen kıldılar. Erkân-ı devlet ve a'vân-ı memleket şâh-ı cihân hizmetinde gâh bade-i tâb nûş iderlerdi. Ve bir zemân-ı âvâz-ı cenk ve rebâb dinlerlerdi. Ve bir sâa't Sultân'ın sahâ ve keremini zikr idüb savâş ve kala' âlmak tedbîrin iderlerdi. Çün sebk-i rûhların başları râh-ı sûretinden kerem olmağa başladılar. Nüdemâ-ı meclis ve harifâ-i üns her biri odalu odasına gitdiler. İrtesi, çün yıldızlar şâhı ve seyyâreler hüsrevi, âftâb-ı 'âlem-i nevred başını sera-perde laceverdden yukarı kaldırdı. Zemîn ve zamânın kulağı hurûş-ı ne'y-rûyinden tutulmağa ve devlet kösi âvâzından dağ ve dere yankulandı. Ve zafer şâh-ı cihân-penâh-ı der-gâhı önünde kûlluk yerlerin öpdi. Ve hûrşîd-i çetr-i siyâh ki maye-i sûrh-i rûyî-i devlet ve ser sebzî-i saâ'detdi. Bâr-gâh önünden lemeâ'na geldi. Ve şehriyâr-ı ferr-i Kird-gâr birle devlet âtına bindi. [231] Ve cihân ol şeb-i dîv-i a'veci nejâd-ı tâbdan cûşa geldi. Yer yüzi dolu çeri ve hevâ-ı firişte doldı. Işık ve cevşen borkünden dere ve deşt demür görünürdü. Ve yer yüzü bâd-pây âtlar, ayağı zahmından münhanî olurdu. Ve eflâkın dır'nı sinân-ı çân idüb âtlar ayağı tozundan gûh-i pest ve cihân-mest olurdu. Ve nîze-dâr ve zereh-pûş albler ve bahâdırlar cenk ve kiniçün kaşların çatıb zereh-pûşlar ve hancer-güzânlar ıztırâbından deniz

³⁸⁸ Öztürk, a.g.e., C.I, s.255.

gibi bî-karar olmuşlardı. Ol çerinin galebe ve çokluğundan kuru denizden ve yazı dağdan belürmezdi. Şâh-ı der kalb-i hûrşîd gibi ki şeref burcunda ve cân gibi tende revân olmuşlardı. Her yere ki ol çerinin menzili ve konacak yeri olaydı. Kuşlar ve cânverler uçub kaçmağla çeriden çıkmayıb Ârab-ı âdem âvâzından ışığa düşerdi. Bu nev'le menzil-i be-menzil taht-gâha irişdiler. Ol gin yazıda âtlı bir haftaya ucuna gücle irişürdü. Konub tenabi tenabe oluşturub çadırlar kurdular. Cihân-dâr-ı kâm-kâr-ı devlet-i yemîn-i saâ'det, yesâr-ı şehre girdi. Ve buyurdi ki bezm esbâbını müheyâyâ etdiler.

Nazım :

O zaman eğlence meclisinin sorumlusu (salar-ı bezm) emre uyarak öyle bir meclis düzenledi ki,

O meclis, cennet sofrasına yaklaşan hatta onun ayarında olan bir meclisdi.

O arada Sultân saz çalanları çıkırarak onların her birini alışılmış yerine oturttu.³⁸⁹

Çerinin uluları ve etrâfın beğleri şâdîlik fartından bâr-gâha müteveccih oldular. Meclis ârâste olmuş gördiler ki Pervîn onun reşkinden şerm-sâr olur. Semâ-i erganûni birle şarab-ı erguvânî içilürdi. Gönülleri [232] cihân-ı fânî kaygularından emîn etdiler. Hoş sâzlar âvâzı semâ'ından hoş-güvâr şarâblar, nûşenden pîrler cânı anıldan yiğitliğe iâ'det kılurdi. Sultân Skender-i sıfat, taht-ı 'âc üzere tâc-ı fer-i Yezdânî-i fırak-ı cihân-bânisi üzere koyub oturmuşdı.

Nazım :

"Şarap kadehi hayat suyu gibi geldi. Ondan sonra bir yudum içmek Rey ülkesini almaktan daha iyi geldi.

Sema'nın sesi ve şarabın verdiği neşe, gençlik nehrinin suyunu akıtmaya başladı.³⁹⁰

Savaş erenleri feth anmaklığıla cûşa gelüb tarabla oturdular ve bade-i nûş kıldılar. Bu hâletin esnâsında Sultân buyurdi ki; hâzır etmekçiün uç etrâfına bitilere kaleme getüreler. Ol lehzada bar-gâh-ı divan münşîleri enfâsî-i 'abîr-

³⁸⁹ Öztürk, a.g.e., C.I, s.257.

³⁹⁰ Öztürk, a.g.e., C.I, s.257.

âsâyi, kâfûrî-i kırtâs üzerine münteşir kıldılar. Aftâb-ı manzar-ı mâh-rûlar zûlfi Müşteri-³⁹¹ peyker dilberler turesi gibi ak kağıd yüzünü müselsel satırlar birle müzeyyen kıldılar. Ve tevkî-i hümayûn birle muvakkî' kılub nûgerler ve kûllarla yâm âtlarına bin eve çapar ulak birle ucda duran Türk beğlerine revân etdiler. Çün mey-i la'l-i tâbından serverlere istirâhât niyâzı oldu. Sultân 'işret meclisinden râhat-ı sera-çesine tahvîl buyurdu. Ertesi seher vaktinde, çün leb-i sabah pûr hânde ve dil-i mihr-i misal-ı şâh-ı cihân-ı münevver ve hüsrev-i 'alem-i mühri birle müzeyyen oldu. Sultân meydâne meyelân kıldı. Top ve cevğân oynuna âğâz etdi.

Beyit :

[233] "Gök edeb çevganıyla atılmış top gibi ahir zaman fitnesini başından uzaklaştırdı."³⁹²

Ve çeri serverlerinin ve beğlerinün ba'zını meydân ve top ve çevğân harîfatı ihtisâsına erzânî kıldı. Yiğitler yeğrek atlarla meydâna girib çevğân birle topı başdan başa çalub gereği gibi oynayib meydân-ı tâzi-i Keyvân'a irişdurdiler.

Nazım :

"Şahlar şahı bu laciverd kubbede parlayan ve dünyayı dolaşan güneş gibi,

Büyük bir güç ve ağır bir darbeyle vurduğu çevgan topunu göğre çıkarıyordu."³⁹³

Çün meydândan dönüb eyvâne 'azm etdi. Ve âsâyişden sonra tarab-ı tâze buyurub cihânı bahşış bî-endâzesi birle pervâz etdi. Ve bir هفته müdâm top oynamağa ve câm-şârab ve 'işrete meşgûl olub, fânî rüzgârı lezzât ve râhâtla geçürdi. Sekizinci gün bir çeri ki ânların âtları ayağı tozu ay ve güneş yüzüne gubâr nikâbın tutardı. İyü yarar yırağ ve 'iddet-i âlât-ı ârâste ve şâyeste silâh birle irişdi. Dokuzuncu gün, çün sabah-ı sâdık tulû' idüb, tâk-pîrûza renk-i ruhsârının âyînası açılıb çehre-i âftâb ferruhsar ve kâm-yâb birle firûzân oldu.

³⁹¹ Müsteri: Sakıt, Erendiz, Jüpiter, Mars.

³⁹² Öztürk, a.g.e., C.I, s.258.

³⁹³ Öztürk, a.g.e., C.I, s.258

Şehr-yâr-ı kişver-gîr, gîfî-bahş-ı Rüstem-i savlet-i azîmet-i Rahşına³⁹⁴ süvâr oldu. Nakâre ve zûrnâ ve borular çalındı. Zelzele-i bilâd ve diyâra düşdi.

"O zaman onların kaldırdıkları toz dumandan yerin sayısı altıya, göğün sayısı sekize çıktı.

O zaman yenilenen zaferi, lacivert renkli gökte yankılandı"³⁹⁵

[234] Sipâh-ı feth-i darây-i hûrşid-i mâh-ı zemânında fevc-fevc, gürûh- gürûh revân oldular. Ve Sultân buyurd ki; mecmû'i çeri, üç bölük olurlar. Bir bölüğü peleng gibi hârâ ve seng ve dağ ve kayalara çıkalar. Ve bir tâife neheng misâli deniz kırağı yolundan cenge varalar. Çıkalar ve bir tâife gibi gemilere ve kadırgalara koyulub kala' tarafına varalar. Ve ol depeye ki gerdûn-i yüceliğinden hayra ve kara bulutdan tîreydi. Ve onun misl-i kûh-ı mancılık ki taşından Elburuz dağı sûtûhe gele. Kuralar ve şol delirler ve bahâdırlar ki savâş ve neberd vaktinde ki katı daş onların katında yumuşak kumaş görünür. Ol depeye çıkalar. Çün saltanat hükmi vefki üzerine mancınıklar, kuralar. Sultân-ı A'zam-ı Keykubâd-ı câm-ı Keyhüsrevî tedvîrine âgâz idüb bir kaç kader dûr etdükden sonra kala'nın bârûsına nazar etmeğe vardı. Gördi ki sipâh-ı harp ve kıtâla ikdâm etmişler. Çün Sultân'ı gördüler, hazret-i sultânîden feth ve nusret-i iltimâs idüb peleng ve neheng gibi dağdan ve denizden cenk-i sultânî kıldılar. Çün Kyr-Fard ki ol kala'nın keykalisiydi, işitdi ki Sultân ağır çeri birle ol sudan geçdi. Ve ânun iniş ve yokuşunda onlara hiç âsîb irişmedi. Ayırdı; bu haberden ben kadîm mülkümünden ayırtlansarım. Ve bu bend ve 'akde ben ne tedbîrle açarım, dedi. 'Âlem-i hâkî üzere su içinde bir kala' bu makâmdan muhkemerin kimsene nişân virmez. Ve dağdan bârû, denizden hendek hiç kimsene görmüş degüldür. Bundan, önden güneş dahi bu dağın [235] üzerine hezâr-ı bedrekeyle gezer kılurdi. Şimdi şâh-ı cihân-ı Keykubâd-ı misl-u berk ve bâd üzerine çıktı. Ve ona âsmânle peygâr ve gerdünle kâr-zâr etmek 'avn ve 'inâyet-i Kird-kâr'dan hâli degüldür. Biz dahi sabır donun giyüb sabır kapusından oturmakdan gayri çâre yokdur. Âyrık çâre ve dermân kalmaz, dedi. Çün âfâk onun tîre bahtı gibi kara libâsla mütelebbis oldu. İçi hararetinden âh çekersüz kılurdi. Ve gice erteye değin tedbîr ve çâre

³⁹⁴ Rahş: Zaloglu Rüstmin atı.

³⁹⁵ Öztürk, a.g.e., C.I, s.259.

fikir idüb, uyumadı. Çün kubbe-i lajeverd üzere râyât-ı hüsrev-i cihân-neverdi isti'la kıldılar. 'Âlem-i çerinin âtı ayağı tozından târîk oldu. Ve çetr-i hümâyûn başında şîr-i peygâr ve kubbe-i zerrîn yıldırıldı. Ve atları kem kemirür ve atluların savlet ve heybetinden kala' ehlinin endâmı söğüt yaprağı gibi titrerdi. Eğerçi ol sehm-nak makama, zemâne-i deşt-vâr-ı bekâ bilürdi. Eğer yağmur yerine bulutdan ol kala' mukîmleri üzerine ok ve kılıç yağarsa onlara zahmet ve gezend irişmeye. Ve bu kala'nın ki cebbe- hânesi dolu çarh oku ola. Çarh okı ona gic eser kıla.

Beyit :

"Fakat kötü talih öfkelenince granit taşını muma çevirir."³⁹⁶

Sultân buyurdu ki; çeri bil-külliyet ol dağa 'ukâb manendi. Perrân-u peleng misali dürrâc-ı cümle ol dağ ve taş üzere çıkdılar. Ve ol dağ üzerinde ki kimsene kalmağa edîşe kılmazdı. Çıkıp savaşa durdurdular. Ol bahâdır ve nâm-dârlarharb ve kîtâlinde âsmân-ı tahayyüre ve zemîn-ı ıztırab ve takallübe düşdü. "Göğün sarsıldıkça sarsılacağı, dağların yürüdükçe yürüyeceği gün"³⁹⁷ hâleti [236] 'ayân oldu. Çün dîvân-ı felekde günün ve rûzânesini kat' etdiler. Hûrşîd-i maşrıkı cirmini zevâyâ-i mağribde nihân kıldı. Ve hezârân-ı ırâğ-ı zerrin bu sebz-i bağ-ı çarh-i berîn üzere müşa'sa' ve rûşen kıldı. Sultân çeriyle serâ-perdeye 'azm etdi. Ümerâ-i devlet bâ-vucûd ki cân-sipârlık ve merd-ânelik ezhâr kılmışlardı. Düşman delirliği ve kala' sarplığından Sultân'a karşı el bağlayub, i'tizâr gösterdiler. Sultân onların hakkında bende-nuvâzlık kılub her birinin hizmeti mikdârınca onlardan müşâhede kılmışdı. Hürmet ve kurbetlerini ziyâde buyurdu. Ve ayıtdı ki; eğerçi bu muhkem kala' ki gerdûn-ı havâdis vaktinde buna penâh kılmak, ister ne mancınık birle alacak olur ve ne nekebile delinür ve ne ok ve sügü ona eser kılar. Ucu fevc-i kevâkibe ulaşmışdır. Ve cümle etrâfından savâş yolu bağlanmışdır. Velakîn hakk teâ'lâ'nın 'avn ve 'inâyetiyle yârin bir harb ve kıtal etmek gerekir ki mü'minlerin ervâhına rahât ve teşeffî hâsıl ola. Beğler ve ulular Oğuz resmince yükünüb edeb yerin öpüb Sultân'a âferin nisâr kıldılar. Ve ayıtdılar ki; Çün Şâh-ı cihân hemen âliyesine ona masarûf kılar,

³⁹⁶ Öztürk, a.g.e., C.I, s.260.

³⁹⁷ Kurân-ı Kerîm, 52/9,10.

eğer demür dahi olursa, kûllar eliyle mum gibi yumuşana irite. Ya cân virib şehîd olavuz, ya cânân ve sılana irişevüz dediler.

Nazım :

"Seher vakti patişah uykudan uyanınca güneş kapısının önünde yeri öptü

Bir anda ordu yerinden oynayınca [237] davul gümbürdemeye, zurna ötmeye başladı.

Dünyayı arşınlayan hayvanların ateşinde denizden göğe toz yükseldi.

Şahlar şahı ayağını atını üzengisini koyınca felek dilediğini verdi ve zafer rehberi oldu."³⁹⁸

Çeri hisârın çevre yanına geldiler. Ve savâş idib şöyle tîr-i bârân etdiler ki, hisâr ehlini hayrân ve ser-gerdân kıldılar. Ve Sultân buyurdu; hisânın çevre yanında yüz ağır mancınık kurub hisâra daşla atdılar. Çün kış faslıydı. Ve hevâ-sây ve bulutlar kâfûr-bâr olmuşdu. İki ay müddeti hisâr ve savâş oldu. Bir gice Sultân hemîşe ma'hûd 'âdetince teheccüd meşgûl oldu. Bir gice Sultân hemîşe ma'hûd 'âdetince teheccüd meşgûl oldu. Ve çok tahaşşu' ve tazarru' birle hakk teâ'lâ hazretinden kala' fethin suâ'l etdi. Hem ol gice de çün uyhu mizâcına müstevli oldu. Düşünde gördi ki, bir hoş sûretlü şahıs ve firîşte sîretlü er ona bu 'ibâretle tekellüm idib söyledi ki :

Nazım :

"Bu sarp kalenin başka bir örneği yoktur. Kimsenin orda savaş yapmaya gücü yoktur.

Fakat Cihanı Yaratan senin destekçindir. Böyle bir kaleyi almak da ancak senin işindir.

Askerin göğe saldırsa, güneşin beynini dağıtır.

Eğer deniz tarafından savaşa giderse, timsah korkudan karaya kaçır.

[238] Yine de böyle muazzam bir taht yeri ancak Tanrı'nın desteğiyle alınabilir."³⁹⁹

Sultân bu beşâretin ferahında uyhudan uyandı. Ve divit ve kalem istedi. Ve bu ebyâtı bir pâre kağıda isbât etdi. Ertesi, çün 'asâkir-i zulmât-ı inhizâm

³⁹⁸ Öztürk, a.g.e., C.I, s.260.

³⁹⁹ Öztürk, a.g.e., C.I, s.261/262.

tarîkin tutub ziyâ deryâsı temevvüc kılub rûz-ı rûşen oldu. Ümerâ-i devlet ve erkân-ı memleket-i saltanat-ı der-gâhı dehlîzine hâzır oldılar. Ve düstûr oldu, bâr-gâha girdiler. Sultân düş hikâyetin dedi. Ve beyitleri beğlere okuyu virdi. Ve her birinün şâd-mânlığı sabah-ı tulû' kılub, rahât-ı gülleri, zamîrleri sâhtında murâd-ı safâsı birle açıldı. Ândan sonra buyurdu ki; yüz baş sığır ve bin baş koyun ve on bin akçe ol gazâda hâzır olan fukarâ ve mutatavvi'lere terika kıldılar. Ve beğlerin her birisi ol bâbda be-kadr-i imkân-ı Sutân'la muvâffakat etdiler. Ve her biri mekneti mikdârınca hayr ve hasenât etdiler.

ZİKR-İ FETH-İ KALA'İ KÂLONORÛS (ALÂİ'YE)⁴⁰⁰

Ol gice ki 'Âlem-i Melekûtdan⁴⁰¹ işâret oldu, kala' beğünün râyı şöyle oldu ki; mûmânaa't ve müdâfaa'tı terk idüb gaflet ve cehâlet uyhusundan uyandı. Kendünün a'yân ve mu'teberlerini katına okudu. Ve ayıtdı ki; biz Sultân'la mûmânaa't bâbında başa çıkamazız. Eğerçi bu kala' ve makâmımız şebâbla hem-zânû ve 'ukâbla hem-pehlû dır. Velakin kazâ ve kader hükmünden onun nefâz gezer kılmak sevâb gelmez ki, bir pâdişahla ki hakk teâ'lâ'nın ferri ona erzânî olmuşdur. Nizâ' etmek bile onunla [239] bî-gâneliği âşinâlığa tebdîl etmek gerekdir ki, gökten inmiş kuvvet ve nusretle mukâvemet etmek maslahat değildir. Rây oldur ki; başımızı Sultân'ın hükmi hattına koyub mu'tî ve münkâd olavuz ola ki Sultân'ın gîfî-ânâ-i kuvve ve ferri birle pîr bahtımız eğiliden nev-civân ola, dedi. Bu dil-pezîr-i endîşe dükelinin hâtrında yir etdi. Bir sâdık ve hûb-ı lehce-i kâsıd ihtiyâr etdi. Ve Antalya sü-başı Mübârize'd-dîn Ertokuş Beğ hizmetine gönderdi. Ol hakimle ki biri biriyle evvelden konışılık ve gelmek - gitmek ve âşinâlık kılurlardı. Merâselât ve mesâfât ve sadâkat esbâbı aralarında ahkâm bulmuşdu. İrsâl kıldı ki; vâsıta ola ve bu kaygunun dikenini ki onun ağrısı dil ve câna irişmiştir. Eltâf-ı münakâşa ve mekremet eli birle bizüm şûrîde rûzgârımız ayağından çıkara. Ve günâhımızı Şâh hizmetinden dilek ide, deyü kâsıd, Mübârize'd-dîn hizmetine geldi ve hâli

⁴⁰⁰ Öztürk, a.g.e., C.I, s.255.

⁴⁰¹ Mekût: 1. Hükümdarlık, saltanat, azamet 2. Ruhların ve meleklerin alemleri.

'arz etdi. Fî el-hâl Emîr Mübârize'd-dîn Sultân hizmetine vardı. Ve el bağlayıb, karşı durdı.

Nazım :

"Allah'ın adıyla konuyu şöyle açtı: Ey mavi gökten daha yüksek olan,
Felek senin açık bahtının önünde maskara olmuş, dünya senin cihanı
kılıcının kûlu olmuş

Dünyayı yaratan, her zaman senin bütün arzularını yerine getirmiş.

Sen hedefine ulaşmışsın, [240] senin varlığın o hedefi, İskender
rüyasında dahi görmemiş.

Zafer senin hunhar kılıcınla canlanmış. Dünya senin açık talihinin kûlu
olmuş."⁴⁰²

Her yana kim rikâb-ı hümâyûn-ı kadem-rence kılub 'azm-ı rezm buyura.
Zemân-ı mütemessel-i ahkâm ve cihân-ı mutî-i kabz ve ibrâm-ı şâhinşahi
olur. Şimdiki hâlde Kir Fard'ın kâsıdı bende katına geldi ve haber getürdi
ki bu gerdûn-şükûh kala' pâdişâha ol vaktin müyesser ola ki, bizümle 'ahd-ü
peymân ide ki, bize âteş-şerâr heybetinden amân ola. Ve bizi insâfı eteği
altında eyyâm-ı itisâfından sâlim kıla, Sultân'a bu beşâretten delâil-i sürûr-ı
mübârek cebîninde zâhir oldı. Buyurdı ki; ol nesneye ki onların rızâlarıdır.
Hem-dâstân olmak gerek ve ânı bâkî hevâ-dârlar ve mulisler zümresinde
koyub çerb-zebânlik birle hâs-hâne ve hurrâs-ı âstâne kılmak gerek.

Nazım :

"Dünya işlerinde kılıcın ve tatlı dilin iki arkadaş olduğunu
bilmiyormusun?

Keskin kılıcın açtığı her yaraya dil merhem olabilir.

Mavi gök kubbe kılıçla alınıp kûl yapılabilir.

Fakat insanları almak ancak tatlı dille mümkün olabilir."⁴⁰³

[241] Çün Emîr Mübârize'd-dîn bu nevâdan hükmi hizmet-i dârây-i ümemden
istimâ' etdi. Ve kendü serâ-perdesine mürâcaa't etdi. Ve ol kâsıdı hâzır kıldı.
Ve onların makâsidi husûlinden ona ilâm etdi. Ve ayıtdı; tiz Kîr Fârd
hizmetine var ve ayıt ki; gökler senün iradetin vefki muktezâsınca döndi.

⁴⁰² Öztürk, a.g.e., C.I, s.263.

⁴⁰³ Öztürk, a.g.e., C.I, s.263.

Emîn dir ki; şehriyârın 'âtıfeti birle gerdiş rûzgârdan selâmetlik amân bulasın. Şimden gerü velâ ve vefâ yolun tut. Ve kûlluk kuşağın kuşan ve kala' teslim etmekle kaygulardan kurtulasın ki cihânın 'âkıllıları ve ıssı-savık zahmetin çekmiş uluları böyle dimişler. Ve hâtırları elmâsı birle hikmet-i dürrlerin delmişler.

Nazım :

"Aklın kendisine yardımcı olduğu kimse hiçbir zaman aslanla komşuluk yapmaz.

Şahin her ne kadar kuşların şahı olsa da kartalların yanında yuva yapmaz.

Her ne kadar gece karganın rengi gibi siyah olsada güneş doğunca dünyaya lambalık yapar."⁴⁰⁴

Rây oldur ki, hârrını endîşeden hâlî kıla. Ve hüsrev-i eyyâmın ahkâmını mütâvî'tini pîşe kıla. Ve kala' muhabbetini gönlünden kal' die. Ve şimdiden gerü penâh-ı şâhın mübârek sâyesinde taleb kıla ki Sultân'ın bî-dirîğ merhameti ki, hakk teâlâ'nın gölgesi dir, seni berr ve bahr meliklerinin arasında güneş gibi meşhûr ide, deyü. Kâsıd kala'dan hoş gönülle mürâcaa't kıldı. Ve hikâyatı bidâyetinden nihâyetine değin takrîr etdi. Kîr Fârd'ın benzi nev-bahâr gülü gibi handân oldu. Ve câ-ı gönül birle kala' virmeğe râzı oldu. Ve bir 'âkıl ve şîrîn [242] -i zebân ilçi bu bâbda Sultân hizmetine gönderdi. Ve bir nâme yazıb mazmûnî kûlluğ ve ittihâd ve sadâkat ve bendegî ve şah-peresti bu cümle üzerine ki mazmûnî bu ebyâtdır.

Nazım :

"Önce Yaradan'a şükürler olsun, iyi, kötü O'nun vasıtasıyla açığa çıkar.

Firuze renkli gök kubbeyi yukarıda tutan O'dur. Mavi leğenin lambasını (güneş) yakan O'dur

O can bağışlayan ve rızık veren⁷ Tanrı'yı tasvir etmekden dil aciz kalır.

⁴⁰⁴ Öztürk, a.g.e., C.I, s.264.

O'nunla ümid olduğu gibi korku da vardı. Her an O'na binlerce şükür olsun.

O yeryüzü padişahının tahtının üzerine bendenizden yüz binlerce övgü olsun.

O büyük şahlar şahı uluğ Keykubad'ın ışığından alem mamur olsun.

Dünyanın seçkini Selçuklular'ın övüncü olan onun bezminde Zöhre yıldızı sâkilik yapsın"⁴⁰⁵

İstimâ' virmiş olalar ki bu tünd-i seng, Dara ve Huşeng ve Iskender ve Kayser zemânından bu bende-i ser-efgendenün âbâ ve ecdâdından kadîm yurdumuzdur. Hiç bir pâdişâh ve şehir-yâr bu kala'ya kasd idüb, cenk ve peygâr kılmamışdır. Zahîre ve esbâb bî-şumâr ve her yırağı yerinde, yücelikte sipihle beraberlik ve mihrle hem-serlik kılurdım. Amma çün nazarım çetr-i mansûr üzerine düşdi. Ondan future-ı a'zâ ve nûr-ı basar-u zai'f-i [243] kuvâ hâsıl oldu. Ve bu muhkim kala' şâh heybetinden gözüme çâh göründü. Kendüzme ayıtdım, dağı yerinden koparmak ve bize yumruk urmak, başı bile virib, eli zarar ma'ruzuna getirmek olur. Bu vâsıtaıyla Şâh-ı Cihân-penâh'ın mihr-i cân-fürûz sâyesinde meferr ve makarr istemeklik lâzım oldu. Eğer 'âtıfet ve merhamet-i şâhâne bu bî-çâre hakkında şâmil olursa ki câna amân ve bana memâlik-i Sultân'dan nân hâsıl ola. Gâyet bende-nuvâzlık ve nihâyet-i çâker-firâzlık olası dedi.

Nazım :

"Eğer benim Sultân'ın ülkesinde bir köyüm olursa, o köy bana Süleyman'ın ülkesinden daha değerli olur.

Cihânın efendisinin bana yardımı olursa, o zaman benim mutluluğum Huma'nınkinden daha fazla olur.

Adım, şahın divânında anılır olursa, artık güneşin ve ayın dolaşmasından edîşe etmem."⁴⁰⁶

Şehriyâr onun güftârını beğendi. Ve buyurdi ki; bu kişi terbiyet bulmuş ve ehl-i dâniş ve bilgedir. Bunun mea'rib-i husûlini iltimâsı mûcibi üzere yerine getirmek gerek. Ve eğer sadâkat niyyeti erkânını karâbet esbâbı birle ahkâm

⁴⁰⁵ Öztürk, a.g.e., C.I, s.265.

⁴⁰⁶ Öztürk, a.g.e., C.I, s.265.

etmeğe imkân olursa tîzerek takdîm kılmak gerek. Tâ i'timâdı artuğrak olub, bizüm bahr-ı merhametimiz şerbetinden lezzet onun müveddeti mezâkına irişe. Beğler bu ulular bu fikr ve râyı beğendiler. Ve cümle yükünü baş koyub Sultân'a tahsîn ve âferîn etdiler. Ve kâsıda bu saâ'det beşâretini inhâ kılmağa mürâcaa't buyurdılar. Çün Kîr Fârd bu ma'nâ-i istimâ' kıldı. Şâd-mânlıktan külâhın hevâya âtdı ve tutdı. Başı üzere kodı ve fahr başını firâz etdi. Ve kâsıdı [244] rızâ ve ikrâr ve tav' ve haberle yine irsâl kıldı. Onun haremi muhadderâtından Sultân'ın harîm-i mutahharâtı silkine girdi. Sultân emr-i şer'-i Muhammedî üzere nikâh idüb şeb-istân-ı hümâyûnı içinde duhûl etdi. Ve Kir Fârd'ın umûrı esbâbı onunla muntazam oldu. Ve Akşehir'in beğliği menşûrı ve bir kaç pâre iyü köyler melikliğe mestûr olub, kassâd eliyle Kîr Fârd'a gönderdiler. Çün Kir Fard iktâ' ve temlîk-i zıyâ-i menşûrını mütâlaa' kıldı. Ve 'akd-i nikâh-ı itimâmını istimâ' etdi. Ol gice şâdlığ ve hurremlikten neşât etdi. Irtesi, çün güneşin zevrak-ı zerrîni deryâ-i ufuk-ı âsmândan çıka geldi. Kîr Fârd kala' ucundan Sultân-ı bâr-gâhı hazîzine ki mûmâss-ı eyvân-ı Keyvân'dı,⁴⁰⁷ indi. Ve nice yerde yir öpüb i'tizâr ve istiğfâr dilin açdı. Sultân nazar-ı re'fet ve 'âtîfet birle ona mülâhaza buyurdi. Ve her lahze bir nev'-i ikrâm ve ihtirâmında mübâlağa kılurdi. Kir Fârd ideb birle dizin çöküb taht önüne vardı. Ve ayıtdı ki ; eğer Sultân cihân-ı 'ilm-i 'âlem-ı gîri gönderüb mübârek kademini bu yeni mülk ve kala'-i müşâhede kılmağa rence buyurursa 'âlem halkına bu kûl hakkında şâhın rağbeti, sıdkı muhakkak olur. Eğerçi Sultân kala' 'azmine niyyet etmemişdi. Çün Kîr Fârd'dan bu sözü işitdi. Neşâtı ziyâde oldu. Ve çetr ve sancak-ı ferhunde birle güneş bigi gerdûn-ı gerdân ucuna kâla'dan yana revân oldu. Kös ve zurnâ ve nefir-i nakâreler çalınub zemîn-ü zemân cûşa geldi. Ekâbir ve keşîşler fevc-fevc, gürûh-gürûh aşâğa inüb elleri dolu nisâr ve dillerinde [245] senâ birle irüşüb, dest-bûs-ı eşrefle müşerref oldılar.

Nazım :

"Aklın başa girdiği gibi adil şah kaleye girdi.

⁴⁰⁷ Keyvân: Saturûn gezegeni. (24 hal.)

Kalede düzenli bir şehir vardı ve halkının kalbi şahı görme arzusuyla yanıp tutuşuyordu.

O sarp dağda, bakınca akla şaşkınlık veren geniş bir düzlük yer alıyordu.

Orada meyve veren gölgeli ağaçlar ile sayısız üzüm çubukları vardı.

Oranın etrafında öyle bir yeşil alan vardı ki, cennet bahçesi güzelliğini kıskanırdı.

Ayrıca orası, çok sayıda mezraya, sayılamayacak kadar gölcüğe ve hesaba gelmeyecek kadar zahireye sahipti.⁴⁰⁸

Ekinler ve zahireler ferâvân ve bî-kerân ol kala'da hâsıl gördi. Çün onun gibi kala' Sultân'a âsân-ı müyesser oldu. Hakk teâ'lâ'nın ni'meti şükriçün "Bize verdiği sözde duran ve bizi bu yere vâris kılan Allah'a hamd olsun."⁴⁰⁹ tilavet etdi ve beğlere buyurdu ki onun şükrânesiçün ki bu yüce kala' feth etmekle hakk teâ'lâ beni bülend-ahter kıldı. Bizüm âdımızu 'âlî-âvâza kıldı. Bu seng-hârâ üzerinde bir bârû ve bâre dizmek gerek ki onı görmekden endîşe-i tünd-künd ola. Tâ kâffe-i halâik-ı 'âlem-i serverleri arasında fark zâhir ola. Ve bizüm zemânımızdan sonraki zemânlarda yâdigâr kalub b izim tedbîr ve kifâyetümüze ondan istidlâl kılalar. Ve eğer ve'l-ıyâz bi'l-lah⁴¹⁰ maşrık [246] tarafından ulu ve kuvvetlü yağı Rûm memâliğine hucûm idüb bizüm evlâd ve ahfâdımız mukâvemet idmeyüb, hezîmet bulacak olursa ba'zı bu kala'ya ve ba'zı Sînob'a ilticâ kılalar dedi. Ondan sonra ol makâmı kendü mübârek elkâbı ve ad bile şeref-i intisâb birle erzânî kıldı. Ve ol fazîletle çarh-ı çenberi ve künbed nîlûferi birle rifa't ve hasânet-ı metânında beraberlik gösterdi. Ve buyurdu ki ; mâhir ustâd-ı bennâlar ve çerb-dest ressâmlar "O ne dilerse, mâbedler, heykeller yaparlardı."⁴¹¹ hükmi birle işe şurû' etdiler.

Nazım :

"Tanrının yarattığı o sarp kayaların üzerinde kısa sürede o yapı ortaya çıktı.

Orayı dille anlatmak mümkün değildir, gözle görmek gerekir.

⁴⁰⁸ Öztürk, a.g.e., C.I, s.267.

⁴⁰⁹ Kurân-ı Kerîm, 39/74.

⁴¹⁰ 'İyâz bi'l-lah: Allah'a sığınarak.

⁴¹¹ Kurân-ı Kerîm, 34/13.

Küfür mezhebinin hâkim olduğu, İncil ve çan sesinin duyduğu o yerde

Şimdi tevhid ile Allah'ın adı duyulmaya başladı. Bunun için böyle bir padişâhın övgü hakkıdır.

O yerden her zaman kötü göz uzak olsun. Böyle bir eve her zaman mamur olsun.

[247] ZİKR-İ FETH-İ KALA'-İ ALÂRÂ

Çün Sultân-ı 'âlem, 'Alai'yye imâretinden fâriğ oldu. 'Inân-ı cihân-gîrini Antâlya tarafına dönderdi. Yolda nazarı Âlâra kala'sına düşdi ki, dere içinde seng-hârâ üzere yapılmışdı. Ve sipihr gibi ol kaya üzerinde üstüvâr olmuşdı. Ve rûzgâr-ı gözi ânda hayra, yanında bir ırmak, Nîl gibi tîre-i revân olmuşdı. Kîr Fârd'ın karındaşı ki, eteğini cihân-ı lezzâtından çekmişdi. Ve atlas üzerine libâs-ı pelâs ihtiyâr etmişdi. Ve Keyvân gibi ol kala'nın eyvânında oturmuşdı. Sultân beğlerden birine buyurdi ki bir bölük çeriyle Âlâra kala'sı tarafına revâne ola. Ve ol kala'nın hâkimine ayıdı ki; kardaşın ki bunca kifâyet ve sarâmetle ma'rûf ve mevsûfdı. Kâloborûs kala'sını bizden sipâh ve kûmât birle saklayamadı. Sen dahi bir 'âkıl kişi sen ve eyyâm-ı cefâkardan i'râz etmişsen, câdde-i selâmet senin hâline dahi münâsibdir. Eğer kardaşının kifâyeti tarîkesen tutub kala' bize teslîm idersen. Kendü meârib ve makâsıdını bizüm bî-kerân mekârimimizden hâsıl bulasın. Ve eğer bir adım bizüm hüküm ve irâdetümüz hilâfınca edersen ol hilâfın dikenini kendü cehâlet ve gabâvetin gözünden dışara görmeyesin, deyü. Hücet-i ilzâmı cihetiçün bir kaç kelime îrâd ve iblâğ olundu.

Beyit :

"Kendini yele vermemen için fermanımızdaki sözlere uy."⁴¹²

[248] Çün Sultân'ın fermânını ona iriştirdiler. Saltanatının ferr-i şükûhı onun dil-ü cânına eser etdi. Ve gâyet feza'-ü ceza'ından ızdrâb ve inkılâba düşüb fî el-hâl ona kulunc renci irişüb kâzâ-i nâ-gahânî müstevlî oldu. Ve

⁴¹² Öztürk, a.g.e., C.I, s.269.

ol tahayyür ve tezaccürde cânını Mâlik'e teslim etdi. Ol kala'nın uluları ve mu'teberleri ol hâdisenin hevlinden korhub bî-hoş oldılar. Ve râğbet ve rehbetle kala' Sultân gönderdüğü beğlere teslim etdiler. Ve Sultân'ın sancakın kala'ya çıkardılar. Ve Şehriyâr'ın duâ'sı nidâsını ol diyârın sâkinleri sem'ine irişdirdiler. Ve onun gibi kala' ol 'aceb-i ittifâk ve haber vâsıtası birle savaşızsızve kılıcsız memâliğin kalan kal'larına zamm etdiler. Ve saltanat dîvânı defterlerinde isbât olundu. Ve mahsûlâtı muhâsibler hesâbına girdi.

Nazım :

"Tanrı'nın yardımcı olduğu şah, tahtını ve tacını yükseltir.

Su onun istediği yönde akar ve her isteği yerine getirilir.

Bu firuze renkli gök, hiç durmadan onu zaferi için döner."⁴¹³

Çün ol fetih sâni haberi hüdâygân sem'ne irişdi. Bezm-i 'âmm düşünüb havâss ve 'avâm ve lia'm ve girâmî hazır etdiler. Ve cenk sevdâsın başından çıkarıb rubâb ve çeng birle bâde-i nûş etdi. Ve çün Antâlyâ'ya irişdi. Mecmû-i beğler ve ulular teşrîfât ve hila'tler virib pâdişâhâne nevâzişe mahsûs etdi. Ve her birine yerlû yerinde kışlamağa icâzet virdi. Ve kendüzi hâsekîleri ve mukarrebleriyle Antâlyâ'da kışladı. Onun [249] mübârek vücudıyla Antalya müzeyyen ve müşerref oldu.

Nazım :

"Ondan sonra savaşta muzaffer olan cihan fatihi, her gün yeni bir eğlence meclisi (bezm) düzenledi.

Şahinşaha bazen savaş düşüncesine dalmak, bazen de nay ile çengin sesini dinlemek kaldı.

Felek Sultân'ın yari oldu. O sahilde ve diğer yerlerde bahar kokusu aldı.

Hava misk saçarken, zemin yeşiller giyindi. Bülbülün sesinden dünya coşmaya başladı.

Sebzenin dudağı buluttan süt içdi. Yaşlılar şahın bahtı gibi gençleştiler.

⁴¹³ Öztürk, a.g.e., C.I, s.269.

Kumruların sesi rebabinkine karıştı, gönüllere gençlik sevinci geldi.

Saba rüzgarı şimşir ağacının saçını taradı, yaseminin ağzı Hoten miskiyle doldu.

Akıl mest oldu, kerkeş şarab yudumlarken nergisin gözü şarabla doldu.

Kış mevsiminde sahil sanki sarhoş oldu, her yerde bahar gibi eğlence meclisi düzenlendi.

Çeng, bülbüllerle birlikte ötmeye başladı, sert yiğitler kükreyerek savaşa girdi.

Bulutun yağmasından, güneşin parlamasından gönüllere huzur veren bahar yüzünü açtı.

[250] Şahın yüzü güneş gibi parlamaya, avcı ise cömertlikte yağmur bulutuna döndü.

Savaştan muzaffer çıkmış olan şah, bu şekilde kadehler ve çeng arasında bir ay geçirdi.

O arada bazen neşe içinde ava gitti, havayı keklikten boşalttı.

Durup dinlenmeden ormandaki aslanlarda taştaki renk bırakmadı.⁴¹⁴

Ammâ rûzgârın ziyâdesini harb ve kıtâl endîşesine sarf idib savâş ve peygâr-ı isti'dâd ve yırağını ve 'adl ve iyü âd kazanmağa câm-şarâb ve nağme-i rubâb üzerine mukaddem tutardı. Dükelinden iyü âdı tercîh ederdi. Ve ayıdırdı ki; eğerçi mey-i hoş-güvârla cân-ı ferah ve karar bulur. Ammâ lehv ve 'işretle rûzgâr zâyî olur.

Nazım :

"Fakat eğlence meclisi yeri (bezmgâh), şarap ve kadeh için değil, insan için dinlenme yeridir.

Lezzetli şarap, düşmanı avlayan cihan padişahının elinde parlayınca,

Onun avcu açılır ve emniyete kefil olan parlak yanağı erguvan rengine döner.

⁴¹⁴ Öztürk, a.g.e., C.I, s.269,270.

O ziynet ve süsten bütün kûlları o anda yeni bir cana kavuşur.

Şair sözünü aya çıkarırken ordunun canına binlerce can katılır.⁴¹⁵

[251] Bu şîve ve hâlet üzere Antâlya'da def-i melâlet kıldı. Ve temetti' ve teneü'm etdi. Ve ondan fâl-ı ferruh ve kâm-rânî birle taht-gâh tarafına teveccüh etdi. Her taraftan resûller ol fethin tehniyetiçün ferâvân-i tuhuf ve bî-kerân-ı emvâl birle şâh-ı hüsrev-nişân der-gâhına yöneldiler.

Nazım :

"Nihayet bu müjde basit bir müjde değildi. Böylesini dünyanın kulağı çok az işitti.

Cihan patişahı tarafından gerçekleştirilmiş olan o fetihten sonra onun hükmü kader gibi etkili oldu.

Onun etkisiyle karada göğe öyle bir gürültü patırtı yükseldi ki, sanki deniz coşmaya başladı."⁴¹⁶

ZİKR-İ 'İMÂRET-İ BÂRÛ-İ KONYA VE SİVÂS DER SENETE SEMÂN-'AŞERE⁴¹⁷ VE SİTTEMİE(1218)⁴¹⁸

Bir gün ki sipihr-i laceverd-enduh üzere hüsrev-i hâverî-i ruh-ı ferruh gösterdi. Sultân bâr-gâhından mânend-i aftâb-ı rahşân bir seyyâre-girdâr-ı bâd-pâye sūvâr oldu. Ol hayâtdan cihân-ı heybet âldıki Süleyman bile sūvâr olub geçdi. Seyrân resmine beğler ve serverlerle Dârü'l-mülk Konya sahârâ ve riyâzında seyr ederlerdi. Nâ-gâh şehir tarafına bakdı. Bir şehir gördi, halâik ve emvâl birle ârâste ve enine ve uzununa bir günlük yol. Bağlar ve yemiş ağaçları ve envâ'-ı mütenezzihât birle pîrâsre-i rûzgâr-ı havâdis-ı gubârını onun besâtîni ve mütenezzihât-ı eşcârı üzerinden nâz ve i'zâz-ı tike birle selmişdi.

Nazım :

[252] "Suyunu Fırat nehrinden ödünç almış, rüzgarı hayat suyunun üzerinden geçmiş olan,

⁴¹⁵ Öztürk a.g.e., C.I, 270, 271.

⁴¹⁶ Öztürk, a.g.e., C.I, s.271.

⁴¹⁷ Seman-'aşere: On sekiz.

⁴¹⁸ Öztürk, a.g.e., C.I, s.271.

O bölgeye her ülkeden insanlar galerek o güzel şehri vatan yapmış.

Bütün dünyanın yaşadığı orada şehirden ziyade engine deniz adını takmak yerinde olur.

Bütün bunlara rağmen çevresinde sur yoktur. Her ne kadar başı göğe değiyor olsa da,

Her zaman orada geceyi aydınlatan bir cevher vardır ve bu yüzden orada gündüze ihtiyaç yoktur."⁴¹⁹

Sûr-ı bârû hallinden mua'ttal kılmış Sultân, ümerâ-i devlet ve mukarribân hazretine buyurdu ki; bunun gibi âdlu ve ulu şehri ki diyâr-ı 'alem aktârından ârâmiş ve âsâyış cihetiçün hezârân-ı hezâr halaik ona müteveccih olmuşlardır. Ve hân mân ve ni'met ve mâl birle doldırmuşlardır. Ve bu Dârü'l-aman'da aşîyân düzüb havâdis-i eyyâmdan amân bulmuşlardı. Bunu gibi mahalli ve müzeyyen şehri ki nev-'arûs bigi ra'nâdır. Bârû hila'tından mua'ttal komak mahz-ı hatâdır. Eğerçi, bizüm âhenk-i pîrûz-ı sinân-i ciger-süzümüzden cihân etrâfı bârûdır. Velâkin hurrem-i 'akl oldur ki, erbâb-ı hûş ve hurd-ı hemîşe-i âz ve niyâz-ı âsîbinden hirâsân ve tersân olalar ki devrân-ı rûzgâr bir minvâl ve şumâr üzerine karar etmez zemâna hadise-zây ve ayîne-i âsmân-ı endûh-ı nemâydır.

Beyit :

[253] "Zamane binlerce oyun oynar. Hiçbiri de bizim istediğimiz gibi olmaz"⁴²⁰

Bizüm 'inâyetimizin gâlib himmeti onun üzerine masrûf oldu ki âz-ı rûzgârda bir üstüvâr-ı bârû şile ki; dehr-i dû-rengin gelenini ona eser etmeye. Ve teâ'kib-i edvâr ve mürûr-ı rûzgâr onun kavaî'd-i muhkimesine vehn i rmeye. Bu şehir çevresine ve Sîvâs havâlisine çekile dedi. Cümle bu rây-ı metîn üzere Sultân'a âferîn kıldılar. Ve ayıtdılar; her hükmüne ki rây-ı hüdâygân-ı 'âlem-i iktizâ eder. Biz kûllar onun takdîmine kadem-i cân birle durub dururuz dediler. Sultân buyurdu; dîvânın çâbuk-dest muhâsibleri ve mühendisleri ve bennâları ve şahne-i 'imâret ve üstâd mi'mârlar ve hâzık ressâmlar hâzır oldılar. Ve Sultân atlandı ve beğler ve ulular ve serverler ve mi'mârlarla

⁴¹⁹ Öztürk, a.g.e., C.I, s.272.

⁴²⁰ Öztürk, a.g.e., C.I, s.272.

şehrin çevre yanın devr etdi. Ve buyurdi; burclar ve bedenler mevazi'ni mua'yyen etdiler. Ve kapuları resm idüb saltanat hazretine 'arz etdiler. Sultân imâ'n-ı tamâm ve fikr-ü endîşe birle mütâlaa' kıldı. Ve ıslâh ve tagyîr buyurdi. Çün kapular ve burûc ve ebdân-ı i'dâdı mua'yyen oldı. Ve arşûn hesâbıyla tûl ve 'arzı ölçüldü. Çabuk-dest-i muhâsibler ve yazıcılar ki hesâbla çoklukda, denizi hesâb iderlerdi. Ve âzlıkda nekîr-i kıtmîrden⁴²¹ zerre-i hebâ-i şa'ireden temeyyüz ederlerdi. Yapılmadan arşun hesâbıyla darb-u kısmet etdiler. Fî el-cümle ne harc olacağın bilüb şâha 'arz etdiler. Ve bennâlar ve şahne-i imaret ve küttâb-ı mültezim olub boyunlarına aldılar ki rûzgârla sa'y idüb itimâmına erüşdüreler.

Nazım :

Bu resmiyle olurdi ol vakit kâr,
 Şiyâkatla inşâ-i hutût-u şumâr,
 [254] Muhâsib ki fenninde mâhir ola,
 Rukûm ve siyâkatda kâdir ola,
 Kazanmış ola darb ve tarhında nâm,
 Kala'-i rub'-ı meskûn hesâbın tamam,
 Almaya bir pula müste'kile,
 Alırsa ula hulkûmuna anla,
 Kılurlardı işi tefvîz ona,
 Ne ona ki bilmaye kala dânâ,
 Kişi kim siyâkâtde kâdir değil,
 Olur huzûrunda hâzır değil.
 Onun gibiye ayanıncak işi,
 Sonunda utanır inanın kişi,
 Yığılur çok meblağ ider telef,
 Kılur mâl-i Sultânî-i gâh-u 'uluf,
 Turalım ki kendüsi yimaye hiç,
 Belâ oluna hem yiyene hem bilmeye,
 Hesâb olacak çaresi kalmaya,

⁴²¹ Nakir-i kıtmîr: Takımıyla, hepsi, iğneden ipliğe kadar.

Duzağa tutulmuş gibi Ehremen,⁴²²
 Olub sayına, üstine bin bin semen,
 Velâ şol kim işinde kâdir durur,
 Muhâsibler içinde mâhir durur,
 Eğer yerse bir akçe mâldan,
[255] Bire bin 'avz virir i'mâlden,
 Emîn, ilerü yazıcıları.
 Değil ki kapup kazıcıları.
 Vezâret huzûrunda on iki rast,
 Defâtir yazılırdı bî- kem ve kâst,
 Emîr-i Melikler katında ahı,
 Yazılındı on iki defter dahi,
 Bulur cümle dîvânda olurdu,
 Defâtirde onda yazılırdı.
 Ki olmazdı bir pul Sultân-ı telef,
 Bu duruladı 'âdet-i mâ-selef,
 Çeriler mevâciblerine hesâb,
 Kılınırdı divan-ı şehde kitâb,
 Ki bir cüftlük yir, bir tarla hem,
 Bulunmazdı hârcda ol lâ-ceverd,
 Kamû-i defter içinde mektûbdı.
 Muhâsib-ı nüvîsende mergûbdı.
 'Asâkir olurdu, her yelde 'arz,
 Ki her birine olmuşdı tımâr-ı farz,
 Gördi müdebbirlerin 'âklı,
 Ki her birisinin nadir hâsılı,
 Kamûsına büyüdi şehd-i yasâk,
 Ki öderlerdi tîmara yırağ,
[256] Cebeyle zere-i ât ve şimşîr hem,
 Sipâhilik âlâtı bî-biş ve kem,

⁴²² Ehremen: Zerdüşterin inandıkları kötülük ve karanlık tanrısı, şeyten, dev.

Husûl-i 'akâr, emr-ü erkânla,
 Virilirdi fermân-ı dîvânla,
 Kî zîrâ vilâyetde ve ilde
 Eğer yazıda ola ker bilde,
 Muhâsib hûner ehli ve kâr-dan,
 Emîn yazıcıları ol zemân,
 Durub pâdişâh-ı sipâhın kamû,
 Ne mahsûli kim varsa ol ve bu,
 Kılirlardı zabt-ı defter-i tamâm,
 Kılub 'arz her bir eri ve's-selâm.
 Yırağı tamam olacak hâsılın,
 Virirlerdi hüccet ki ola hemîn,
 Dahi memleket içere evkâfı hem,
 Ne kişi kalmış durur biş ve kem,
 Ona nâzır ve yazıcı şâhidin,
 Kılurlardı korkub illeden,
 Ne hâsıl ki olurdu defter kılub,
 Sah'a 'arz ederlerdi ânı gelüb,
 Sorarlardı, şâh-ı emirle masrafa,
 Virilmezdi her ebter ve müsrife,
 Hesâbını her yılda dîvâna hem,
 [257] Virilirdi heb bî-kusûr ve elem,
 Kılmadı cihân-ı zülmatı neverdi,
 Memâlik bu vecîhiyle ma'mûrdı.
 Ki zîrâ kamusını bilirdi şâh,
 Ker ola, reâyâ ver, evlâ-i sipâh,
 Ne ondan ne bundan bir olmazdı kem,
 Ki bulmuşlardı kalemden 'ilm,
 İhâta idib menşe-i pâdişâh,
 Kalbdi, büyüdi hem râst-ı râh,
 Dahi şol kişiye ki yaohsuldı,
 Ra'yyet-i şaha ve hakka kûldı.

Eğer güci zeri' etmeğe yetmeye,
 Meded kılınurdu ki tâ gitmeye,
 Ona tohumla cüft hem mezraa',
 Virilirdi, sa'y ide mezraa',
 Bu resmiyle ma'mûrdı memleket,
 Bu vecihiyle mesrûrdı saltanat.

Ve Sultân buyurdu ki hassâ-i mâldan şehrin dört kapusın ve bir kaç mu'teber burûcun 'imâret edeler. Ve bâkî kalanlarını beğlerden her bir beğ'e 'âlî-i hadde kadar mekeneti mikdârınca kismet buyurdu. Ve buyurdu ki; ol bâbda ta'cîl kılalar. Ve fırsatı ganîmet bileler. Ve bu ma'nâda bir fermân ve mektûb Sîvâs'a Emîr-i Meclis'e irsâl buyurdu. Tâ ol dahi tarafın melikleri ve beğleri meşveret ve istisvâbı birle Sîvâs' içün dahi [258] muhkim gûh-ı nihâd-ı bârû-i bünyâd kılâlar. Ve bu takrîr ve kismet mûcibince ki kalan beğler âdına olmuştur. Yapub düzedeler, ihtiyâd ve ictihâl-ı belîğ takdîm kılalar. Saltanat hazretinin a'yân uluları Konya ve Sîvâs'da bârûlar esâsına âgaz etdiler. Ve gice ve gündüz her biri imkân oldıkça ol 'imâretin itimâmına kıyâm gösterdiler. Ve taa'ssub ve hasedle ki hâdî-i tevîfikden tahrîz bulmuşlardı. Ictihâd-ı belîğ kıldılar ve ahkâm-ı kavâî'd ve a'lây-i ebdân ve teşyîd-i burûc idüb, âk mermerle envâ'-i tesâvir ve temâsil birle tezyîn ve tevşîh kıldılar. Ve âyât-ı Kurâ'n ve meşâhîr-i ahâdis-i nebevî ve emsâl-i hikmet sözleri ve şâh-nâme ebyâtından yazıb mermer üzerinde kazıldılar. Ve âz-ı eyyâm ve rûzgârda fer-i Yezdânî ve devlet-i sultânî birle onun 'imâretinden ferâgat hâsıl oldu. Ve ba'd ez itimâm, Sultân hazretine i'lâm kıldılar. Sultân âtladı ve hendek etrâfında tavâf buyurdu. Ve cümle bârûları nazar-ı i'tibârla mütâlaa' kılub, beğendi. Ve muhammedet ve sitâyîş buyurdu ki; kendünün elkâb-ı hümayûnı kapular ve burûc üzerinde altûnla musattar olduğu gibi onların âdın dahi yaptıkları burûc üzerinde musattar kılalar, Tâ çok senin ve 'imâr-u edvâr bî-şümâr geçüb onların mesâ'i-i meşkûrelerinden cihânda nâm ve nişân kıla. Bu mevhibet ve menziletiçün ki saltanat hazretinin eltâfından buldular. Yayan oldular ve yükünü baş urdular. Sultân-ı selâtînin binâsını çarh-ı berîne iriştirdiler.

Nazım :

"Dediler : Ey tacın, tahtın ve mührün sahibi doğru sözlü padişah!

[259] Dünya senin sözüne destek vermiş, felek fermanına uymak için kûlluk kemeri takmış

Senin kılıcın her zaman firuze rengindedir. Feleğin desteğinden dolayı zafer her zaman senin yanında olmuş.

Sen imparatorluğunla ölümsüz oldun ve dünyanın dönmesinden yadigâr kaldın.

Her kim ki senin dergahında bağlılık kemeri takar, adı aya yükselir

Padişah oradan gelince eyvanındaki tahta oturdu.

Emir üzerine eğlence meclisi düzenlediler. Neşeyi arttırıp, gamı azalttılar.

Cennet bahçesi gibi bir meclis kurdular. Oraya kimse sevinç tohumundan başka bir şey ekemedi.

Öyle bir meclisti ki ay yüzlüler sürekli olarak padişahın tahtı önünde hizmette bulunuyorlardı.

Öyle bir eğlence yerini süslemekten dünya yıldız, güneş ve ayla doldu.

Orada Pehlevi kadehi yıldız, Keyhüsrev kadehi ay gibi parlıyordu.

Orada şahlar şahı parlayan güneş gibi **[260]**çehresin kûllarına gösterdi.

O zaman her yerde mulluluk gülleri açtı. Şimdiye kadar kimse öyle birini görmemişti.

Pehlivanların kalbi sevinçten coşarken, sâkiler de feleğe, 'İç içi' dediler.

Sarhoş olan çalgıcılar ayıktılar. Böyle bir şahın bezminde, işte böyle eğlenilir."⁴²³

Çün âsâr-ı 'akâr-ı şehr-yârın nâm-dârları dimâğında zuhûra irişdi. Ve Sultân rûzgâr-ı ferrinden mihr-i şerm-sâr olub, başına dîbâyı kara örtündü. Ve meclis-i sipihr-i berîn-i cam-ı sîmîn birle doldı. Ve sera-perde-i alleyyîn-ı reşk-i nigâr-hâne-i Çin oldu. Ve beğler ve serverlerin başları bade-i nâbden

⁴²³ Öztürk, a.g.e., C.I, s.273,274.

tâb bulub se-hoş oldular. Dîde-i harifâ i saltanat-ı devletinin bed-hâhları bahtı gibi uyhuya meyl etdi. Sultân'ın came-hânesinden her beğ teşrîfât-ı seniyy ve nefîs hila'tler birle müşerref oldı. El öpdüklerinden sonra dükeli dâmen-keşân Sultân hizmetinden kendülerin evtânına revân oldular.

ZİKR-İ KUDÛM-I MUHYÎ'DÎN EL-CEVZÎ BE-RİSÂLET-İ EZ HAZRET-İ HİLÂFET VE VÜRÛD-I EL-EMÎR-İ BAHÂE'D-DÎN-İ SAVB-I BAĞDÂD VE MA-CERÂ-İ ÂN

Çün Sultân hâtrı eşrefine Konya bârûsı 'imâretinden ferâgat-ı müyesser oldı. Memâliğin bâki mesâlihi mürââ'tı cihetiçün mübârek 'inânı Kayseriye tarafına ma'tûf kıldı. Çün ânda irişdi, Malatya'nun [261] beğleri ve serverlerinden kussâd irişüb haber virdiler ki hilâfet-i hazreti hizmetinde Muhye'd-dîn bin el-Cevzî risâlete gelür, deyü. Sultân buyurdi ki, mihmân-dârlar ol cenâbın resuli kudûmine lâıyk nüzûl tertîb ideler. Ve Mahrûsa-i Sîvâs'a değin istikbâl kılalar. Ve bir fermân dahi Sîvâs nevvâbına istâr olundu ki makdemi ta'zîminde ve mevridi tebciîinde mübâlağa lâzım bileler. Emr-i a'lâ mûcibince gereği gibi ihtirâm idib ta'zîminde taksîr etmediler. Ve saltanat der-gâhı hizmetin değin murâfakatından müfârekat etmediler. Çün Lala Kervânsarâyına vusûl kıldı. Saltanat der-gâhına il'âm etdiler. Sultân bir âyîn ve erkânla ki geçmiş pâdişâhların revânları ol revnakun gayretinden, hacel olalar, istikbâl etdi.

Nazım :

"Davulun (kös) gümbür demesinden ve zurnanın (nay) çığığından yer yerinden oynadı.

Saadet patişahın rikabına ruh olmuş, onun ikbalinden gök kıskançlığa düşmüş,

Baht onu dinler olmuş. Huzurunda melek el pence divan durmuş.

Zaman onun fermanını hükmünün emîrleri olmuş ve zemin onun atının nalından nasibini almış"⁴²⁴

⁴²⁴ Öztürk, a.g.e., C.I, s.275.

Ol istikbâlin 'azametinden ve ol iclâlin dehşetinden İbn'el-Cevzî, geçmiş pâdişâhlar zikr ve hikâyetini hâtrı safhasından mahv idüb [262] nisyân cerîdesine düşdi. Ve ayıtdı ki; "O bir melektir, ancak bir melikdir de. O bir Sultân dır, ancak kuvvet çamurundan ve himaye toprağından yaratılmış bir Sultân. Ona cömertlih ruhu üflenmiş ve ülkeden belâların nasıl defedileceğı öğretilmiş. Halkın sukûneti ve ülkenin selameti için yaratılmış."⁴²⁵ Muâ'naka kılub, görüşdüklerinden ve Emîrû'l-Mûminîn selâmı iblâğ kıldıktan sonra Sultân mükâleme kılub, hayli mulâtafât ve muhâdisat kıldı.

Nazım :

"Şah'dan gördüğü büyük iltifatdan İbn Cevzî'nin başı İkiizler Burcuna değdi.

Hilafetin elçisi o iltifatdan Gürgenc ve Kat ülkelerinin meliki oldu.

Devrin padişahı onunla yan yana at sûrerek karşılıklı sohbetlerde bulundu."⁴²⁶ Ve her sâa't taltif gösterib nevâziş ederdi. Bî-hadd-ı ikrâm ve ihtirâm kılurdi. Çün şehryâr kapusına irişdiler. Fermânda âfâka-i ikrâm ve vedâ' idüb, visâkına gitdi. Irtesi çün şîr-i merg-zâr-ı mînâyı takdîr "Güneşi, ayı yıldızları hepsini buyruğına baş eğdiren"⁴²⁷ temkîni altına çekdiler. Ve Sultân lâceverd-i serîr-i bû-i sebz-i honek-i bâd-ı mesîre-i süvâr oldı. Ve yine cihângirlik kılıcın urmağa başladı. Mâlik-i rikâbın bâr-gâhını rıdvân-ı ravzası gibi bezemişdi. Sultân-ı a'zam-ı celâlet tâcını azamet fırakı üzerine koyub cihân-bânlık serîrine Süleymân [263] gibi tahtında oturdi. Serverler ve ümerâ-i kibâr-ı yemin-ü yesârında⁴²⁸ saff bağladılar. Resûli istidâ' buyurdu. İmâm Muhyi'd-dîn Müşteri gibi diyânet-i taylâsanını başına örtüb 'iffet dürrâ'sını önüne salıb hila'tler ve gevher-nigâr tokalu ve âltun na'lluyidek katırlar edevât ve âlât-ı müzehheb ve mühezzib birle saltanat bâr- gâhını işiğine kadar kodu. Beğler ve ulular istikbâl etdiler. Cellâle'd-dîn Kayser Pervâne ve Tercüman oğlu Zahir'e'd-dîn Masûr resûlün sağından ve solundan l'zaz tarîkiyle elin tutub taht önüne iledüb kürsü üzerine nasb etdiler. Darû'l-Hilâfe'nin boğça-dârları getirdikleri hila'tler boğçalarını suffice kenârına dize

⁴²⁵ Öztürk, a.g.e., C.I, s.276.

⁴²⁶ Öztürk, a.g.e., C.I, s.276.

⁴²⁷ Kurân-ı Kerîm, 7/54.

⁴²⁸ Yemin-ü yesâr : Sağ ve sol.

kodular .Ve âltun na'llu murassa' bir bergüstvân katırı suffice üzerine çekdiler.Sultân'ın ferrâşları suffice kemer-bendegi üzerindeki perde aşğa biradılar .Sultân tahtından inüb ta'zimiçün hilâfet yideğünün ayağın öpdü. Ve hilâfet hila'tını giydi. Ve 'imâmesin başı üzerine koydu.Muhyî'd-dîn Sultân'ın elin tutup yine taht üzerine geçirdi. Ferâşlar gerü perde yukaru götürdüler. Ve beğler ve serverler Âltun ve cevâhir dolu tabakları getürüb Sultân üzerine nisâr etsiler.Sultâ gicede kevkeb-i dürr ve la'l Bedehşân gibi Rahşân-ı taht üzerine oturub çün iltikât olundu. Besât-ı semât düşündü. Semât yinüb götürüldükten sonra Muhyî'd-dîn Sultân'dan halvet taleb etdi. Fî el-hâl 'arsa-i bâr-gâhı halâikda hâlî kıldılar. Muhyî'd-dîn ağız açub hakk teâ'lâya hamd-ü senâ etdi. Ve Mustafa 'ya salavât virdiğünden [264] sonra En-Nâsre'l-dînillâh İmâmet hazretine duâ' etdi. Ve saltanat bâr-gâhına mahmidet ve senâ kıldı. Ve ayıtdı ki; Emîrû'l-Mü'minîn hüsrev-i İslâm'a selâm irişdir. Ve dâim zamîr-i münîrini bu c+nibin iltifâtına nigerân kılur. Ve buyurur ki; çün Tatâr çerise Muhammed Hârzimşâh'la savâşib, ayrıldıklarından sonra, mâl ve hazâne ve ve donla müstezher oldılar. Câsuslar böyle haber getirdiler ki; ânlar bu hudûd kaskında dururlar. Eğer iki bin âtlu bu'd-ü mesâfet sabebiyle ki ziyâde olmaya. Hemân bir âd ola Rûm bunda gele mütezemmen musâlih-i mülk ve millet ve dîn ve devlet ola. Ve kalan İslâm pâdişâhlarına dahi bu bâbda mektûb irsâl kılına. Ve onlar bu kaziyye telâfisiçün gelüb hâzır oldılar, dedi. Sultân semâ'n ve tâa'tan fîzde tertîb idüb gönderelüm, dedi. Resûl sözi kabûl olduğuna şâd-mân olub ibtihâcı izdiyâd buldı. Ve Mahmûd⁴²⁹ sîretlû Sultân'ın eltâfına mahmidet-i ferâvân kıldı. Ve hûş gönülle menziline vardı. Ve Sultân halvet sarâyına girdi. Bir sâa't râhat olub girü bâr-gâha çıkdı ve ulu beğleri okutdu. Ve ayıtdı ki; bizüm i'tikâdımız Emîrû'l Mü'minîn'in kifâyet-i kemâl-i hasâfet ve dirâyetine bundan ziyâdeydi ki bir çeriyle ki sîl gibi i'dâd-ı mevaddi hasmına 'azm etmişlerdir. Ve tâze devlet ve baht-ı civân birle deryâ-i âteşeyn gibi ıztırâb ve iltihâba gelmişlerdir. Onlarunla müdârâ ve mülâtîfet ve müvâsâ ve mücâmeletden gayri nesneyle ilerü varılmaz. Savâb, şile görünür ki; her iklîmden bir resûl-ı kâfi-i dâhi ki, fesâhat ve kifâyet ve

⁴²⁹ Mahmud: Göğün kuzey tarafından Büyük ayı'nın Benatü'n-naş tabir edilen suretinde bir küçük yıldızdır. Güzel yüzlüler ona benzetilir.

şehâmet ve kiyâset birle meşhûr-ı diyâr ve ma'rûf-ı emsâr ola. Ve yümn-i nakibet ve sarâmet-i 'azîmet birle mezkûr ve kemâl-i hurde-dânî ve büzürg-ı münşî birle [265] sıhhat ve maraz ve cevher ve 'araz arasında ittifâk ve iftirâk zâhir etmiş ola. Ferâvân-ı tuhuf ve hedâyâ birle ol diyârın metâ' ve kumâşından alub vara. Ve mecum'î bir mua'yyen mevzi'de müctemi' olalar. Ve ittifâk ve vifâk birle selâmet-i nefis ve taharri-i maslahat-ı devlet ve dîn ve ibkâ-ı besâret-i hadîka-i nûr yakîn yönünden Emîrû'l-ı Mû'minîn resûli musâhabetinde Hân hizmetine revân olalar. Ve pâdişâhlar kablınden ki kendü zâtlarıyla istikbâle müteveccih olmadılar. Hân hizmetine vusûl ve müsûl kıldıkları vaktin, makbûl özürler dileyeler ki, benüm pâdişâhım ve mahdûmum fikr etdi ki, eğer kendü zâtıyla hizmete müteveccih olursa inkilâb ve tezelzül ve ıztırab onun memâliğinde zâhir ola, deyü. Ve envâ'-ı dildarlık birle tâa't-dârlık ezhâr ideler. Çün bu vecihle özürler temhîd oluna. Hemânâ ki kabûle marûn olub maksud-ı muhassıl ola. Ve şöyle ki muktezâ-i maslahat ola. Rây ve tedbîrlerini birbirleriyle düz idüb musâlihât ve müsâlemete muhkem binâ ve paidâr-ı kâi'de ve üstüvâr-i bünyâd koyalar. Ve vech-i ahsenle hasem-i madde-i fesâd kılalar. Ve ol hâletin mizâcî sıhhati hıfzına riâ'yet ideler, dedi. Cümle beğler ve ulular ve serverler şehir-yâr-ı mülk-i ârâ'nın râyına âferîn okudılar. Ondan Sultân buyurdi ki; eğer çeri göndermezden önden bu mukaddimâtı Emîrû'l-Mû'minîn'in mesâme'-i şerîfesine irüşdürüsüz, 'aciz ve zai'fe haml edeler. Ve sanalar ki çeri göndermeğe taksîr etdik. Çün iki bin âtlı istediler. Biş bin hancer-güzâr-ı nâmdâr, Rûm diyârından ve Türk bahadîrları ve âlplerinden ki her bir erin [266] bişer hizmetkârı ola. Ve tertîb-i hükm etmek gerekir ki, bir yolluk yırağ ve galle ve zâd vireler. Ve beğlerden bir kaçını ki, hüsn-i tala't ve itidâl-ı kâmet ve şecâa't ve servet ve kifâyet ve dirâyet ve yılrağ ve âlât ve 'adde birle ârâste ve mevsûf ve müstezher olalar. Ol çeriyle bi viribimek gerek. Ve her bölüğü ismarlamak gerek ki, menzilet ve mertebesi mikdârınca riâ'yet ideler. Tâ onlar dahi, onun ihtimâmında bu peygârda nâmûs şerâitini riâ'yet idüb ol yâd-ı ittifâk ve yoldaşlığı vâcib bileler, dedi. Ve bu resme takdîm kıldılar. Ve serhenglerden elli nefer Türk'den ve Deylem ve Kazvînî'lerden sancak hizmetine mülâzım buyurdi. Ve mevâcibden gayri on bin akçe dahi yol nafakası buyurdi, hâss yidek atlas, şâhâne

bergüstvânlar birle virdi. Şöyle ki; varmakta-gelmekde düşvârlık ve zahmet görmeyeler. Mecmû'-i Sultân'ın 'ulüvv-ı himmet ve kemâl-i kifâyet ve vüfûr-i dirâyetine senâlar kıldılar. Ve fî el-hâl vilâyet ve memleketlere nâmeler ve mektûblar bu mühimmeçün ve çerilere tahrîziçün ki Malâtıya tarafına sûra'tle varıb Melikü'l-Ümerâ Bahâe'd-dîn Kutluca ihtimâmında Dârü'l-İslâm tarafına varmağa yazılıb, nâfiz oldu. Ertesi Sultân seyrâna binüb resûlî taleb kıldı. Ve hikâyeti şöyle ki mukarrir olmuşdı. Resûle dedi; insirâfa icâzet virdi. Çün Muhyi'd-dîn kendü menziline vardı. Hâss-ı hazâne-dârlar elli nefer hûb suretlü Rûmî kûllar ve on baş iğdiş ât ve biş baş eşgün katır, murassa' tavuk ve ser-efsâr ve eyer ve uyan birle be elli bin Sultânî akçe ve yüz takı, dürlü semîn ve nefîs envâ'dan kemhâlar ve otuz nefîs hila't ve yirmi bin akçe dahi elçiyle gele, mu'teberlere ilettiler. Çün revân olub göneldiler. Cümlesi, çeri [267] 'adde ve esbâb birle Mahrûsa-i Malâtıya'ya varmışlardı. Ve sancak-ı hümâyûna muntazar olmuşlardı. Sultân sancağı Sultân Zahîre'd-dîn Tercümân ve bölük başları ve yidekler ve cân-dârlar ve silâh-dârlarla viribedi. Ve Bahâe'd-din Kutluca Beğ dahi sefer yırağın ve esbâbın gereği gibi düzedüb hâzır oldu. Çün Zahîre'd-dîn irişdi. Ve sancağı ve fermânı virdi. Kutluca Beğ sağ kol, sol kol ve karavül ve çığdavül ve elli başları mua'yyen ve müretteb kıldı. Malâtıya'dan geçdü. Çün etrâf ve diyârın Melikleri, Harbît (Harput), Âmid ve Mârdîn ve Mûsul'dan ol 'azamet esbâbı müşâhede kılurlardı. Sultân'ın 'azamet ve saltanat ânları ma'lûm ve muhakkak olurlardı. Envâ-i kerâmât birle ziyâfet idüb, pîş-keşler çeküb, hizmet takdîm kılurlardı. Emîr Bahâe'd-dîn dahi ol diyârın mülük ve ekâbirinin ikrâm ve ihtirâmında mübâlağa kılurdu. Ve her şehir ve makama ki irişürdi. Ol mülük ve ekâbirine Sultân teşrîf ve enâ'm birle mahzûz ve behremend kılurdu. Çün Mahrûsa-i Mûsul'a irişdi. Melik Bedre'd-dîn Musûl Melik'i, Melik Bahâe'd-dân'i üç gün eğleyüb gereği gibi ağırladı. Şunun gibi hizmet ve i'zâz kıldı ki, vasfa gelmeye. Dördüncü gün Bahâe'd-dîn. Melik Bedre'd-dîn'i kendü bâr-gâhına ilettdi. Ve bir çeşn-ü bezm ârâste kıldı ki Melik Bedre'd-dîn onun 'ulûf-ı himmetine hayrân oldu. Ve Sultân'a âferîn-i ferâvân kıldı. Ve ayıtdı; ki Sultân'ın kemâl-ı celâl ve irtifâ-i zirve-i maâ'lîsine bunun gibi kâr-dân

kûllardan istidlâl etmek gerek olur, deyü dilini senâ ve duâ'ya revân [268] kıldı.

Kıta':

"Ne güzel! İyi iş yapmakta 'akıl gibisin. Sana padişahlık sıfatı yakışmıştır.

Ta ezelden beri senin himmetinin çatısı altında alemin dört unsuru dört duvar olmuştur."⁴³⁰

Ve Melik Muzafferî'd-dîn'e bir name yazdı ki; Rûm'dan bir ağır çeri Sultân hizmetinden imâmet 'etebesine gelür. Eğer onlara tevakkuf olursa Dîvân-ı 'Azîz⁴³¹ eğerçi tefâvet olmaya. Amma ferâvân harc ve ihrâcat olur. Eslah-u evlâ oldur ki; onlara tizrek kendü makamlarına 'avdet kılmağa icâzet vireler, deyü. Melik Muzafferî'd-dîn nüzül ve pîş-keşler müheyyâ kıldı. Ve kendüsi istikbâle müteveccih oldu. Çün irişüb çeri ol nâmus ve ve tertîbiyle gördi, gâyetde beğendi. Ve Melik Bedre'd-dîn'in râyını savab görüb i'lâm-ı hâl ve maslahat için varak-ı el-tayr üzerine bir muhtasar name yazıb güvercin kanadına bağlayıb Dîvân-ı 'Azîz hizmetine uçurdu. Dîvândan cevâb irişdi ki mihmân-dârlar ânda varınca Muzafferî'd-dîn Rûm çerisini ânda eğleyib envâ-ı ıstınâ' ve letâif-i ikrâm ve ihtirâm birle onları riâ'yet ide durasun, deyü. Melik Muzafferî'd-dîn dahi semâhat-ı Haydarî⁴³² ve sahâvet-i Hâtemî⁴³³ birle onların i'zâzında mübâlağa kılub envâ-ı ziyâfetle ki onun zâtına 'âdet ve tabîa't olmuştı. Ve ol sebeble içinde engüst- nümâidi, taksîr etmedi. Ve bir kaç günden sonra hilâfet hizmetinden ulu beğlerden bir beğ sudûr ve ekâbirle Muzafferî'd-dîn hizmetine geldi. Ve Muzafferî'd-dîn'le Bahâe'd-dîn katına geldi. Emîrül Mü'minîn'in selâm ve peygâmını iblâğ kıldılar. Emîrül Mü'minîn ânladuğı [269] vaktin Emîr Bahâe'd-dîn baş yere kodi. Ve name öpüb başı üzerine kodi. Ve mütâlaa' kıldı. Nâmede yazılmışdı ki; bu günden önden çav ve haber oldıydı ki, Moğol çerisi, çün Muhammed Hâzimşâh'ın işin bitürdi.

⁴³⁰ Öztürk, a.g.e., C.I, s.280.

⁴³¹ Divân-ı 'Azîz: Bu divânın diğer bir adı Divân-ı İnşâ'dır. Bu divân'ın görevi hükümdarlar arasında haberleşmeyi sağlamaktır. geniş bilgi için; bkz. Öztürk, a.g.e., C.I, s.280.

⁴³² Haydarî: Aslan manasına gelir ve Hz.Ali'nin lakabıdır. (Öztürk, a.g.e., C.I, s.280.)

⁴³³ Hatemî: Hatemb, Abdullah b, Saad Tayî Meknî. Cahiliye döneminde yaşamış, yiğitliğiyle ve cömertliğiyle şöhret kazanmış. İslâmî edebiyatlarda bu faziletlere örnek gösterilmiş olan Arap Meliki. (Öztürk, a.g.e., C.I, s.47.)

Bu etrâfa 'azîmet etse, gereğidir deyü. Biz dahi ihtiyât için Sultân'dan çeri taleb kılmışdık. Şimdiki hâlde istimâ' olur ki, anlar bu tarafa gelmek fikrinden döndüler. Biz dahi ol mühimme için gelen beğler ve melikleri destûr virüb makâmlarına gönderdik. Bahâe'd-dîn Kutlucabeğ dahi çeriye alub selâmetliğle mürâcaa't kılsun, deyü. Elli bin halîfetî âltun ve yüz baş deve ve yüz baş at ve elli baş eyerlü ve uyanlu katır ve on bin baş koyun ve üç yüz a'lâ ve evsat ve adenî hila'tler ve iki yüz baş deve yüki me'kûlât ve helâvât-ı mihmân-dârlar getürdiler. Emîr Bahâe'd-dîn, Emîrül-Mû'minîn'in enâ'm ve ihsân ve sadakâtına duâ' ve senâ kıldı. Ve alnını yir üzerine kodı. Ve Emîrül-Mûminîn'in kussâd ve mihmân-dârlarına hila'tlerin virdi. Ve ât ve katır buyurdi. Çün serâ-perde agyârdan hâlîf oldı. Ne ki getürmişlerdi, cümlesin müşâhede ve mütâlaa' kılub, gördi. Ve kendünün müşrifeti⁴³⁴ hâzır idüb beğlerin her birinin rütbet ve mikdârınca âltundan ve âtdan ve katırdan ve deveden ve hila'tler ve koyundan beğlere kismet etdi. Ve mufassal kaleme getürüb her birinin çadırına iletdiler. Ondan sonra buyurdi ki; erte cümle çeri bürk ve 'iddet-ü tamâm-ı âletle âtlanalar ve envâ-ı şehâmet ve nîze-bâzlık ve tîr-endâzlık idüb halkalar, kapular, ve her hüner ki sipâhîlerin her kimse ki bilür, zâhir kılar. Ertesi çeriler ârâste olub âtlandılar. Beğler hila'tler giydiler. Çün ki Bağdat ve Erbîl mevâkıbı zâhir oldı. Hila't giyen [270] beğler âtdan inüb yönlerin Dârü'l İslâm'a (Bağdat) idüb baş yere kodular. Sultân'ın çavuşları Emîrül-Mû'minîn En-Nasre'd-dînilah - Allah ondan razı olsun - duâ'sına ve Şâh-ı Cihân 'Alâü'd-dîn Keykubâd - Allah delilini nurlandırsın - senâsına başlayıb âvazla çığırdılar. Çün Bağdâd çerisi ve Melik Muzafferî'd-dîn - Allah rahmet eylesin - ol tevâzu'-i müşâhede kıldılar. Ve Sultân çerisinin çokluğun ve çabuk-süvârlığın ve sügü oyunun ve ok atdıkların ve silîh-şârlük ve halka kapdukların ve tamâm-ı yırağlardan, gördüler ki bir Sultân ki, onun bölük çerisinin bunun gibi vakâr ve 'azameti ola. Çün ol kendü nefsiyle bir mamlekete kasd ide. Onun cân-şikâr-ı sadmetinden hiç âferîde halâs bulamaydı dediler Emîr Bahâe'd-dîn ol çeriye buyurmuşdı ki, birbirine âferin etdiler. Ve vedâ' idüb esenleşdiler. Ve Rûm cânibine mürâcaa't kıldılar.

⁴³⁴ Müşrif: Devletin mali ve idari işlerinin yolunda gidip gitmediğini teftiş eden kimse. Bknz. geniş bilgi için; Öztürk, a.g.e., C.I, s.281.

Kerre-i ûlâ âdeti üzerine gerü beğler ve melikler bu beğler ve serverlerin cânibi ta'zîminde envâ'-ı müdârâtla mürââ't kıldılar. Beğler ve ulular ve kâffe-i 'asâkir ve sâir havâşî, hadem-ü haşem, şâd-mân-ı menzilden menzile hûş gönül birle Mahrûsa-i Malâtıya'ya geldiler. Emîr Bahâe'd-dîn, çün kendü evine geldi. Beğler ki sefer ve peygârda kendüye mülâzım ve musâhib olmuşlardı. Ulu ziyâfe etdi ve her birine bir nev'le nevâziş ve ihsân ve enâ'm buyurdu. Ve dükeline makâmlarına varmağa icâzet viridi. Ve Sultân beğlerinün birine saltanat sancağını teslîm idüb kendü nâibini bile koşub Sultân hizmetine gönderdi. Ve kendüzi özür dileyüb, bir aydan sonra saltanat der-gâhına geldi. Dest-bûsa irişüb ahvâl ve mâ-cerâyı ve beğler ve meliklerin ağırlıkların ve ol diyârın halkı, bunların sâz ve silâh ve Erbîl pâdişâhı Melik Muzafferi'd-dîn'in ağırlık [271] ve konaklarını Sultân'a takrîr etdi. Sultân'a bu maâ'nâ beğenilüb mahall-ı ahmâdde vaki' oldu. Ve resûller nefâis hila'tler ve kerâim-i nevâziş bir mülke revân kıldı. Ve onların takarrübâtını kendü rızâsına makrûn kıldı. Ve Emîr Bahâe'd-dîn'i envâ'-i mekremete mahsûs kıldı.

ZİKR-İ GİRİFTEN-İ ÜMERÂ-İ SULTÂN-İ ÜMERÂ-İ KEBÂR-RÂ VE SİYASET-İ FERMUDEN

Çün bir müddet saltanat eyyâmı devlet nöbeti üzerine hükmü nefâz buldı. Ve Sultân 'Alâü'd-dîn'ün - Allah delilini aydınlatsın - 'ulüvv-ı şânı üzerine geçdi. Ve habs ve zindân günleri zahmetlerini 'iş-ü 'işrete mecâlisi zevkleri şerîf-i hâtrının levhinden⁴³⁵ mahv etdi. Ve bed-güvâr şerbetlerinden ki ol belâ ve zahmet evkâtında ki rûzgârın cevri devri sakîsi elinden tecerru' etmişdi, ifâkat buldı. Ve nâz-ı tahtında ve i'zâz derecesinde pâidâr oldu. Devletinin ulu beğleri Seyfe'd-dîn Çâşnîgîr Âyaba Beğ ve Zeyne'd-dîn Başâra Emîr-i Âhur, Mübârized-dîn Behrâm şâh Emîr-i Meclis ve Bahâe'd-dîn Kutluca kıdemet-i hizmet ve kemâl-i servet ve kesret-ı etbâ' ve istizhâr-ı karâbet ve eşyâ-ı hükmi birle mağrûr olub inbisât tarîkin tutdılar. Hân ve meclis ve seyrânda Sultân'a bî-kıyâs-ı tahakkümler etmeye başladılar. Ve ayakların kendü haddi

⁴³⁵ Levh-i hâtır: Hafıza.

dâiresinden ve mertebeleri mikdârından dışara tecâvüz etdiler. Şöyle ki; Sultân'ın mutbahında her gün hâss ve âmm-ı şîlan ve râtibeleriçün otuz baş koyun mürettib oldu. Emîr-i Seyfe'd-dîn Âyaba Beğ mutbahının râtibisi seksen baş koyun oldu. Ve nakz ve ibrâm ve bast [272] ve kabz ve ref' ve hıfz zimâmını be-küllü kendü hükmüne almışdı. Çün Sultân hizmetinden kendü menziline varırdı. Sultân sarâyı etrâfında diyâr görünmez olurdu. Cümle beğler ve erkân-ı devlet ânı kendülere server ve za'im ve maksad ve mütala' bilürlerdi. Ve mua'zzamât-ı umurda onun emr ve nehyine rucû' iderlerdi. Ve Sultân'ın hicâbetinde onun işâretine muhâlefet etmek mümkün değüldi. Ve Sultânın pâdişâhlık serfirine cülûs etdüğü ibtidâsından eli yevmü'l-mevu'd bu tarikle ma'îşet iderdi. Ve bu sîreti verziş kılurdu. Ol kablden Sultân'ın mübârek kalbindegayret-i ahkâdı ve hamîyyet-i kîneleri müterâkim olurdu. Çün fırsata mecâl bulmazdı. Ve onlarunla müdârâ ve müvâsât kılurdu. Amma evkât-ı halvetinde söylenib ondan kelimât-ı zehr-endûd zâhir olurdu. Ve ol kâfir-i ni'metler⁴³⁶ ki Sultân halvetinün mukarrebleri ideler, Sultân'ın cümle esrârını ol beğlere yitirirlerdi. Ânlar dahi tevâzu' tarîkin ezhâr ederlerdi. Ammâ halvetde Sultân'ın kasdına meşveret kılurlardı. Ve zâhir hâli riâ'yet ederlerdi. Ve kurd gibi biri birinin dilküceklüğinden haif ve muhteriz olurlardı. Meğer biz gice mestlik pâyânında biri biriyle karâr idişdiler ki Sultân'ı Emîr Seyfe'd-dîn evine konukluğa da'vet kılalar. Ve tutub ayağına bukağı uralar. Ve Keyferîdûn'ı ki Koylu Hisâr'da idi, varib getüreler. Saltanat tahtına geçüreler ve dükeli işleri ve hükûmâtı kendü ellerine alalar. Meğer bir oğlan ki ol meclisde onlara hem-râzmış, gâyet serhoşluğundan ol meclisden dışara çıkar. Ve mest-i la-ya'kıl⁴³⁷ Hokkabâz Oğlı Seyfe'd-dîn Beğ evine [273] vardılar ve beğlerin edîşe ve Sultân'a kasd etdiklerini Seyfe'-dîn Beğ'e takrîr etdi. Seyfe'd-dîn Beğ hem ol gice Sultân hazretine vardı. Ve hâli i'lâm etdi. Tâ, eğer erte Sultân'ı da'vet idecek olurlarsa icâbet etmeye. Çün irtesi Çâşnigîr Seyfed-dîn Âyaba Beğ Sultân'ı konukluğa da'vet etdi. Taa'llül idüb varmadı. Ondan sonra ihtirâs-ı tamâm birle onlarunla rûgâr geçürirdi. Ve mülhem-i hiredden nasîhat-i istimâ' iderdi. Ve estâr-ı gaybden bu gammetin

⁴³⁶ Kâfir-i ni'met: Nankör.

⁴³⁷ Mest-i la-ya'kıl: Sızmış, sarhoş.

keşfine, bu zulmetin zevâline intizâr ederdi. Çün ol hâlet Antalya'ya irişüb uzandı. Ve onların ve tecâsür ve inbisâtı dahi mütemâdi ve ziyâde oldu. Bir vaktir ki Antâlya kışlağında idi. Hokkabâz Oğlı ve Emîr Kommenânâs ki Sultân hizmetinde mahremiyyet ve esrârda mahall-i a'lâ bulmuşlardı. Sultân şikâyet tarîkiyle bu hikâyeti onlara dedi. Cevâb verdiler ki; eğer pâdişâhın râyı onların kal'ına masrûf ve sâdıksa vucûd aynasından onların cilâ virmekden usanarak tedbîr olmaya, dediler. Ve ammâ ol cihetden ki Mübârize'd-dîn Ertokuş Beğ yirmi yıldır ki Antâlya'nın sü-başısı ve hâkimidir. Ve sadâkat esbâbı ve ve il-başı ve muvafakat aralarında ibrâm ve ahkâm bulmuşdur. Bu ma'nâ, bu yerde müyesser olmaya. Eğer pâdişâh buyurursa Kayseriye'de bu endîşe yirine yitüre. Ve bu gamdan mübârek sînesi sâfî ola. Sultân'ın mübârek mizâcına bu rây muvâfık geldi. Çün bahâr irişüb Antalya'dan rihlet vakti oldu. Sultân Kayseriye'ye 'azm etdi. Ve ol [274] beğlerin vucûdları bünyânı hıdmetiçün onda evvel bu mukaddime buyurdu ki; Şemse'd-dîn Kazvînî'ye ki perde-dâr ve hâss-ı kapucıları başıydı, elli çomak urdular. Ol bahâneyle ki kapucılar hizmet ve mülâzemetden eksik olurlar, niçün bana inanmazsın, deyü. Buyurdu ki; ba'de'l-yevm der-gâhdan nöbetîler ve kapucılar eksik olmasunlar. Çün bu kâi'de müstemirr ve muttarid oldu. Sultân tedbîre mecâl buldı. Ve Komnanos ve Seyfe'd-dîn Hokkabâz Oğlı ve Mübarize'd-dîn 'Îsâ Cân-dâr'la tedbîr ve meşveret etdi ki; filân gün beğler hemîşegî 'âdet üzerine devlet-hânede bezm ve şarâb meclisine hâzır olalar. Komnânos ve Mübârize'd-dîn kendü havâşîleriyle silâh giyüb, hafiyeyle Sultân'ın bağçesi bârûsında tavâf ideler. Ve hâss kûllar silâhla resm-i me'lûf üzere sarây suffesinde, yatak kânûnı mûcibince mülâzım olalar. Ve perde-dârlar ve kapucılar, beğler sarâyı girdiklerinden sonra sarây kapusın berk bağlayıp hiç kimsene girmeğe komayalar. Ondan sonra Emîr Mübârize'd-dîn 'Îsâ Cân-dâr ve kardaşları bezm-hâne kapusına gelüb 'iddet-ü esbâb-ı merd-âne birle hâzır duralar. Beğlerden kim ki esirib odasına gitmeğe 'azm ide, tutalar bir ev içine bağlayıp bırakalar. Çün mecmû' tutulub sayd-ı kaydına giriftâr olâlar. Saltanat hizmetine i'lâm ideler. Tâ her hüküm ki, Sultân ânlara buyura, yirine yitireler. Çün ol va'de günü irişdi. Beğler sünnet-i mesnûn üzerine ikindü vaktinde pâdişâh bâr-gâhına müteveccih oldılar. Sultân buyurdu ki; devlet-

hânede bezm-i [275] ârâste kıldılar. Komnânos bir kaç nefer kendü kûllarına ki onların ihlâsına i'timâdı vardı, silâh giyürdi. Ve Sultânın bağçesi bârûsında devrân iderdi. Ve çün beğler dükelü içerü girdiler. Ve her biri yerlûyerine oturdılar. Ve mutribler sâz ve semâ'a âğâz etdiler. Ve sâkîler akdâhı dâir kılub âğır dolular içilmeğe başlandı. Sultân Seyfe'd-dîn Âyaba bir dolu içdi. Ve Emîr Mübârize'd-dîn 'Îsâ kardaşlarıyla kapuda hâzır olub, durdı. Ve kapucılar saray kapusını yapub biriktir. Çün serverlerin başları dolu içmekten ağırlandı. Seyfe'd-dîn Âyaba Çâşnîgîr Sultân hizmetinden dışara çıkdı ve evine azm etdi. Mübârize'd-dîn 'Îsâ Beğ ve kardaşları önde geldiler. Ve ayıtdılar; hüküm şöyledir ki, beğ bu eve gire. Cevâb virdi ki; yanlış ola. Ayıtdılar; gerçek ve savâbdır fî el-hâl borkini yire urdı. Ve ayıtdı; bana ol gün ki, Sultân bağçe seyr iderdi, buyurdu ki, karı ağaçların kesib yirlerine yiğit ağaçlar dikmek gerek ma'lûm oldı ki ol bunun gibi kadr idesirdir. Eğer ben ol gün bu kazıyye tedârikin etseydim, bu gün 'âciz olub esâr kaydında hâk-sâr olmazdım. Ammâ tedbîr müfîd olmaz ve hâdise vukû'ndan sonra endîşe-i mûcib-i şifâ-i 'illet olmaz, kazâyâ rızâ virdim. Dil-i takdîr-i Rabbâniye-i tedbîr insane fâide kılmaz. Kazâyâ hiç hâletde def-i imkân olmaz.

Beyit:

"Kalbimi, benden, maldan ve candan ayırdım. Ölümünden beter ne varsa ona razı oldum"⁴³⁸

Ondan sonra Zeyne'd-dîn Başara Emîr-i Ahûr dışara çıkdı. Onı [276] dahi tutub bir eve koydılar. Kalan beğler bu hâletden fâriğ ve gâfil Sultân hizmetinde 'îş-ü 'işrete meşgûldiler. Ondan sonra Bahâe'd-dîn Kutluca dahi çıkub eve gitmek istedi. Ânı dahi tutdular. Mecmû'ndan sonra Emîr-i Meclis dışara çıkdı. Anı dahi mülzem idüb, tutdılar. Çün cümle beğler tutsâk oldılar. Hokkabâzoğlu Seyfe'd-dîn Beğ Sultân hizmetine girdi. Ve ayıtdı ki; pâdişâha sultânlık ferruh ve hâceste ve mübârek olsun. Ondan sonra Sultân ve Emîr-i Dâd'ın kûlları ol beğlerin kûllarını ki dışara, suffede oturmuşlardı, tutdular, zindâna iletdiler. Ondan sonra Sultân sarâyı kapusın açtılar. Ve Sultân'ın

⁴³⁸ Öztürk, a.g.e., C.I, s.280.

nevvâb ve emînleri ol beğlerin evlerine vardılar. Ve onların esbâb-u tecemmülâtını yazub kaleme getirdiler. Ve dükelinin evlerin mühürleyüb müvekkiler kodular. Ve hısımlarının ve mütea'lliklerinün ve kûllarının evlerini urub, tarâc etdiler . Sultân gâyet ba'zından ki, Çâşnîgîr kabından gönlünde vardı. Dilerdi ki tîzerek Emîr Seyfe'd-dîn Âyaba ildire, Kayseriye sü-başısı Mecde'd-dîn İsmâî'i onun katına gönderdi. Ayıtdı ki; küstâhlık mûcibi ve intisât ve tahakkümât sebebi ki gösterirdin, neydi? dedi. Cevâb virdi ki; ben gurbet vaktinde seni ve kardaşını eğinim ve çiğnim üzerine götürüb ve besleyüb durdum. Ve atanın mutahhar tenini Rûm ilinden Dârü'l-İslâm'a getürdüm. Ve beğlerin ve vezîrlerin râyın ve atan nûgerlerinden ve kûllarından bende eski ve mukaddemerek kimse yoktur. Ve tahakküm [277] ve inbisât kıldım bu vesâit kılurdım. Ve zindân gününde olan 'ahd ve mîsâka i'timâd-ı küllî kılub inanmışdım. Hemânâ ki pâdişâha benüm gibi müşfik ve sâdık kûl hâsıl olası, değildir. Çün, bir iş düşüb dermânda olasan, ol vaktin benüm kadr ve kıymetimi bilesin. Ammâ pişîmânlık fâide eymez dedi.

Beyit:

"Ne yazık ki, benim halimden haberin yok! Onu ancak üzüleceğin zaman öğreneceksin."⁴³⁹

Çün bu dakîk-ı kelîmâtı Sultân'ın mesâm'ına irişdirdiler. Gönlünün gîlzet ve kasâvet ziyâde oldu. Der-hâl cellâdlara buyurdu ki; onı bir burca ilettiler. Ve başını teninden âyırdılar. Ve Zeyne'd-dîn Başâra bir eve koydılar ve kapusını ördüler ânda helâk oldu. Ve Mübârîze'd-dîn Behrâmşâh, Emîr-i Meclis-i Hâdem Rûzbele-Zamantu kala'sına gönderdiler. Bahâe'd-dîn Kutluca pâlân katırlarına bindürüb giryân ve nâlân Tokât'a gönderdiler. Çün işlerin bitündiler. Sultân ol beğleri ki ol işün ikdâmın göstermişlerdi. Okudular, Komnânos ve Mübârîze'd-dîn Cân-dâr 'İsâ Beğ ve kardaşları Sultân katına girdiler ve hizmet yerin öpdüler. Cümlesini üns-i mahallinde enîs kıldı. Ve ol gice beğlerbeğliği Komnânos'a virdi. Ve ırte olunca 'İş-ü 'işrete meşgûl oldu. İrteyesi,

⁴³⁹ Öztürk, a.g.e., C.I, s.287.

Nazım:

"Bu nilüfer mavi havuzun çevresine seher düşün cesini yaymaya başlayınca,

[278] Bu berrak ve mavi renkli kaynaktan altın kılıçlı güneş dışarı çıkınca"⁴⁴⁰

Sultân ma'hûd hilâfınca tabl ve nefir ve boru ve çetr ve 'alem birle meydâne 'azm etdi. Ve tehniyet-i tamâm birle Meşhed yazısından seyrân kıldı. Ondan sonra 'inân-ı mübâreğini meydâna dönderdi. Ve öyle vaktine değin meydânda ât seğırtürüb, top ve çevgân oynadı. Ol hâletin esnâsında bakub gördi ki Kemâle'd-dîn Kâmyâr ve Zahîre'd-dîn Mansûr ve Şemse'd-dîn Horâsânî ki orta beğlerdendiler, Sultân hizmetinde ihlâs kuşağın kuşanub muntazar-ı fermân olmuşlardı. Sultân onlara merhamet nazarıyla bakdı. Çün meydândan dönüb saltanat sarayına nüzûl etdi. Kemâle'd-dîn Kâmyâr'ı okudı ve nevâziş ve hâss-ı teşrîf ve hila't ve bin filori ve biş baş yük katırları ve biş eyerlü ve uyanlu ât ve biş nefer kûl virdi. Ve Sîvâs nevâhîsinden Gars(Kars) ilin ki ol zemânda yüz bin akçe hâsılı ve elli nefer hizmet-kârları vardı. Ona tîmâr virib, merhamet buyurdi. Ol günden berü Kemâle'd-dîn Kâmyâr'ın saâ'deti kevkebi sipihr-i ikbâle tesâu'd kıldı. Ve Şâm risâletine mendûb oldu. Ve ol risâletde ferâvân-ı emvâl kazandı. Ve Sultân 'Alâû'd-dîn'i Sultân Celâlû'd-dîn Hâzimşâh'la muhârebe kılmağa ol tahrîz etdi. Hikâyeti mevzu'nda söylene. Çün Sultân meydândan eyvâna 'azm etdi. Hokkabâz Oğlı saltanat hazreti hizmetine gerü 'arz etdi ki ol depelenen ve ölen beğlerin mütea'llik ve kûlları ve hizmet-kârları [279] çokdur, endîşe olur ki nâ-gâh bir fitne bî-çareler, deyü. Sultân buyurdi ki; cümlesini siyâset ideler. Tâ fitne maddesi be-küllî münhasım ola. Mâl ve esbâblarını saltanat hazânesine nakl ideler. Sultân rızâ ve imzâ için yüzüğün virdi ki, çün gice ola, cümlesinün vucûdın ma'dûm ideler. Çün bu haber, Komnânos tecâvüz iddia'na sem'ne irişdi. Gâyet iyülüğünden ve şevkatinden bir nefer kûl ve rikâb-dârla âtlandı. Ve Sultân der-gâhı hizmetine geldi ve destûr istedi. Çün icâzet oldu, içeri girdi ve baş yire koyub, ayıtdı. Şâh-ı 'âlem'in hezârân-ı sâl-i ömri kâm-

⁴⁴⁰ Öztürk, a.g.e., C.I, s.289.

rânlıkda bâkî olsun. Bu gün, çün bu kemîne kûlun saltanat sarâyından visâkıma vardım. Kadîmî ve yirmi nûger bilemçe yürürlerdi. Ol cümleden şimdi, hemân bir kûl ve bir rikâb-dâr kaldı. Ve kalanı heb dağıldılar, gıtdiler. Sultân buyurdi; sebep nedir? Cevâb virdi ki, meğer Nâib Seyfe'd-dîn'e icâzet olmuş ki, helâk olan beğlerin kûlları ve nûgerlerin helâk ideler, deyü. Çün kûlların halkı ve nûgerleri dahi bum ma'nâ işitdiler. Hâtırları melûl olub, ayıtdılar ki, eğer irtebiri gün, senden dahi bir günâh sâdır olursa ki, mûcib-i siyâset ola. Bize dahi bu hitâb olasıdır. Ol yeğdir ki, vâka' hulûlinden önden kendü hâlimiz tedâriğine kıyâm gösterivüz ve kendü başumuz kaygusun yiyevüz, dediler. Sultân buyurdi ki; gerçek ideler deyü, amân-ı dest-mâlin virdi ki, ol hükm bâtıl ola. Ve yüziği yine salalar, pes öyle etdiler. Ve beğlerin mu'teber hısımlarını kala'lara iledeler. Ve kûllarınun mâl [280] ve esbâblarını çün almış olalar. Destûr vireler ki; varıb rızıkların talen ideler, gideler. Ve küçi kûlları ki, taşh-hâneye layık olalar. Celâlû'd-dîn Karatâyî'ye teslîm ideler ve kalan kûllarını odalarda bâbâlara⁴⁴¹ ısmarlayalar, tâ terbiyet ideler, öyle etdiler. Ondan sonra cümle memâlik-i mahrûsaya fermân ve mekâtîb yazılıb gönderildi ki, nâibler, onların esbâb ve emvâl ve defâin ve hazâin ve emlâkı ihtiyâtında cehd-i belîğ takdîm kılalar. Nevvâb onun tahsîlinde tamâm-ı ictihâd gösterdiler. Ve emvâli icmâlle kussâd sohbetinde hazâne-i 'âmire hizmetine gönderdiler. Ve defâtir ve muhâsebe-i metrûkât-ı evrâkin divân hizmetine 'arz etdiler. Çün Sultân, beğlerin katl-i kablinden ferâgat buldı. Ve hazîneler ve sandûklar nukûd ve cevâhirle doldı. Ve pâdişâhlık ve nefâz-ı hükm tahtında istikbâl birle mütemekkin oldı. Ve bilâd-ı kalâ' fethine ki memâliği hudûdına muttasıldı. Şürû' buyurdi, cümle kendü mevzi'nde mufassıl ve mua'yyen zikr oluna.

ZİKR-İ FETH-İ KALA'-İ KAHTA DER EYYÂM-İ DEVLET-İ SULTÂN-İ MUA'ZZAM-İ 'ALÂÜ'D-DÎN

⁴⁴¹ Baba: Taşt-hâne reisine ve hademelerine saygı ifadesi olarak baba denilirdi. (Öztürk, a.g.e., C.I, s.289.)

Câsûs ve münhîler ahbâr-ı etrâfı saltanat hizmetin mahall-ı 'arz yitürdiler ki Âmid ve Mârdîn pâdişâhı Melik Mesu'd fart-ı cehâlet ve gâyet gabâvetden başını çenber-i itâa'tdan münharif kılmıştı. Saltanat hazretinin hizmet ve hevâ-dârlığı câddesinden tenekkeb gösterib Melik Kâmil'e mütevessil olub sikke ve hutbe onun âdına döndermişdir, deyü. Bu ma'nâdan Sultân gâyet gazaba geldi. Ve buyurdu ki; Rûm [281] memâliği eknâf ve etrâfının çeri başları cümle esbâb-ı peygâr ve edevât-ı kâr-zâr birle Mahrûsa-i Malatya'ya teveccüh kılalar. Ve ne hükme ki mâ'mûr ve mahkûm olurlarsa yirine getüreler. Âz zamânda Esede'd-dîn Ayâz Beğ ki cümle ulu beğlerden kuvvet ve servet ve oğullar ve tîr-i endâz nûgerlerle ve kûllarla istizhâr-ı tamâm bulmuşdı. Ve Emîr Mübârize'd-dîn Çavlı Çâşnîgîr ki ve vufûr-i mâl ve kesret-i etbâ' ve ricâl birle meşhûrdı. Çerileriyle Dârü'l-rifa't Malatya'ya irişdiler. Ve hâlî-i şehir-yâr-ı eyyâm-ı der-gâhına i'lâm etdiler. Misâl-i hazret ol cümle üzerine nefâz buldı ki, Emîr Mübârize'd-dîn Çavlı Beğ çerinin bir bölüğüyle Kâhta'ya ki Âmid memâliğinden dir, ol kala' feth ide. Ve Emîr Esede'd-dîn Ayâs Beğ bir bölük çeriyle Çemişgezâk kala'sına 'azm ide. Ve ânı dahi ol feth ide. Ve Emîr Mübârize'd-dîn Çavlı Beğ çeriyle ve muhâsarat âlâtıyla Kâhta'ya vardı. Kâhta'nun kala'sı gâyet yüksek seng-i hârâ üzerine yapılmışdır. Ammâ kala'nın kapısı gönlek kapısı gibi aşağı inmişdir. Kapuya karşı bir ulu Mağribî mancınık ve sağ tarafına bir ve sola bir mancınık nasb etdiler. Çün Âmid Meliki ol hâletden âgâh oldu. Melik Eşref'e istiâ'net-nâme yazıb ferâvân-ı hedâyâ ve tuhuf birle revân kıldı. Ve feryâd-u figân idüb ilçi ağzından peyâm gönderdi.

Ebyât:

"Dedi ki: Arapların şâhına, kârımızın tamamen ziyâna döndüğünü söyle.

Dünyada sığınağı sende aramıştım.

[282] Çünkü başıma bir iş gelince sen beni korurdun.

Kalbim sana ümit bağlayarak rahata ermişti. Böyle işler için gâfil kalmıştı.

Cihan padişahına yüz çevirmiştim. Şimdi ondan lâıyk olduğum muameleyi görüyorum.

Başı göklere değen Sultân'ın fermanıyla dağ gibi bir orduyla karşı karşıyayım.

O ordu kaleyi öyle sıkıştırıyor ki, kısa bir süre içinde orası düşer.

Eğer o ordu bir hafta burada kalırsa dünyayı bana zindan eder.

Dünyada benim tek yardımcım o kaledir, ülkemin kapısının anahtarı o kalededir.

Eğer feryada yetişeceksen, emir verde o iş zamanın da olsun."⁴⁴²

Çün Melik Eşref Âmid mülkünün 'acz ve kusûrını tasavvur ve istiâ'net –nâme mütâlaa' kıldı. Buyurdu ki; Melikü'l-Ümerâ ve'l- Ekrâd İzze'd-dîn bin el-Bedr, kabâil-i Ekrâd ve A'râb'dan on bin âtluyla Kâhta tarafına müteveccih olalar. Ve Rûm çerilerini Kâhta tarafına müteveccih olalar. Ve Rûm çerilerini Kâhta kala'sı üzerinden gidereler. Çün Kâhta'ya yakîn vardılar. Mübârize'd-dîn Çavlı Beğ'e haber oldu ki Şâmîler muhârebet ve müdâfaa'ta bil bağlayıp küllî yürürler, deyü. Çeri beğlerinden bir cemâa'ti mancınıklar üzerine kodı. Ve kendüzi kalan beğler ve sipâhîler müstai'd-i kîtâl ve müte'ehhib-i cedâl olub aşâğa ovaya a'dâ-i [283] mukâbelesine vardı. Irtesi iki çeri, bir birine karşı vardılar. Ve ol hâletde altı bin âtlu dahi Âmid Melik'inden Şâmîlere yardım geldi.

Ebyât:

"Arapların kaplan gibi kükremelerinden aslanın akli başından gitdi.

Şan arayan askerler birbirine girince onların bazısı birbirine boş sözler söylemeğe başladı.

Biri dedi: On bin kişi olan bizim her birimizin üstesinden on süvari gelemmez.

Ister aslan olsun ister kaplan, savaş sırasında bizim karşımızda ne yapabilir?

Biz mızrabımızı atların kulağına dayadığımız zaman dönen feleğin ciğerine ateş düşürürüz.

Ağır güzlerimizle bir saldırıda onların kökünü kazırız."⁴⁴³

⁴⁴² Öztürk, a.g.e., C.I, s.293.

⁴⁴³ Öztürk, a.g.e., C.I, s.294.

Çün bu lâf-ı güzâf ve salif ki onlara mûcib-i telefdi. Mübârise'd-dîn Çavlı Beğ sem'ne irişdi. Gülüb beğlere ve serverlere bakdı. Ve temsîl mûcibince buyurdı ki;

Nazım:

Çün olmuş ola kişi ömrine sîr,
Kenâre göricek pes olur delîr,
Güneş yakınında ne durur Peren⁴⁴⁴
Melikle ne kûşeş kıla Ehremen

Buyurdı ki; gice sipâhîler mecmû-i sâz ve seliblerin giyüb hâzır [284] âna olalar. İrtesi, ireceğinizden savâşa müteveccih ola.

Nazım:

"Düşmandan tarafından bütün gece büyük bir canlılık ve coşkuyla savaş hazırlığı yapıldı.

Karanlık gece yarı olunca askerler, ümit ve korku içinde silah kuşandı.

Güneş başını dağın zirvesinde gösterince iki ordunun kılıç şakırtısından dünya daraldı."⁴⁴⁵

Emîr Mübârise'd-dîn onların hâline bakıb gördi ve esbâb-u 'adde ve şevketlerini i'tibâr göziyle fâtihadan hâtime değin mütâlaa' kıldı. Çerinin nâm-dârlarına ayıtdı ki; saltanatın, devleti külli sabâ-i nusret birle açılacaktır. Ve bu muhârebe ve savâşdan Sultân'ın çerilerine ferâvân-ı esbâb ve kazanc hâsıl olıdır.

Beyit:

"Aslanın ormanına gelen yaban eşiği, kendi ayağıyla mezara gelmiş olur."⁴⁴⁶

Ve beğlerin ba'zısına buyurdı ki; siz çerinizle kal' yoluna saklan dedi. Ve kendüzi silâh-ı ceng giyüb nâm ve nengiçün, biş kardaşlarıyla ve ağır çeriyle yürüdi. Ve Şâmîlere karşı gelüb âlpler ve bahâdırlarla sebât gösterib durdı. Ve Şâm leşkerinin hamlesine muntazır oldu. Tâ emzâc-ı vefki üzere celâl-i

⁴⁴⁴ Peren: Ülker yıldızı, Süreyyâ, Pervin.

⁴⁴⁵ Öztürk, a.g.e., C.I, s.294.

⁴⁴⁶ Öztürk, a.g.e., C.I, s.294.

'ilâcî takdîm kıla. Ve Sultân'ın 'asâkir-i mansûrası âb-dâr kılıçlarını kınından çıkarıb, yılan gibi sığülerini düşman göğsi berâberine tutub ve âğır çomaklarını sarâmet ve şehâmet döşleri üzerine koyıb nakâreler çalındı, ve nefirler uruldu. Emîr Mübârize'd-dîn saflar ve alâyları düzetdi. Şâmîler tarafından çağrışmak ve gerîv-i sipâh-ı mâha [285] irişirdi. Ve savâş ve erenlerinin gûgâsından sipihre-i sadâ'-i vâki' olurdu. Ol kerre Şâmîler karcaşdılar. Emîr Mübârize'd-dîn Çavlı ve kardaşları ve Ferdahla'nın oğlanları ki yakînde leşkerî ilinden Sultân kâtına gelüb, tertibiyet ve nazar-ı merhamet bulmuşlardı. Ol sadmeye iltifât etmeyib sebât gösterdiler. Ve Şâmîler gerü döndüler. Üç kere bunun gibi hamle idişdiler.

Nazım:

"Bir defa daha harekete geçdiler. Yeni bir ümitle saldırılarını yenilediler.

Pehlivan'ın omzundaki davul gümbürdedi. O zaman dağlar sallanmaya başladı.

Yanlarına ok ve mızrak yağdı. Birbirinin kolunu kanadını kırdılar.

Hava tozla, yer yiğitle doldu. Savaşın coşkısı gökleri tuttu.

Kâr zarar hesabı akıldan çıktı. Kılıç herkese zarar vermeye başladı.

Mızrağın başı göğse girince orda bulunan bütün sırlar dışarıya fırladı.

O işlerden kılıcın yüzü kızardı. Kanlardan yandaki nehir taşmaya başladı.

Emel kalplerde donup [286] Ecel naibliğini oka verdi.

Şamlıları birbirine kattılar. Onların gözünden utanç yaşı akıtdılar.

Onların savaşlarının bir kısmını ele geçirdiler. Bir kısmı da ağır gürzden ve kılıçtan kurtuldu.

Ölülerin sayısı sayılmaz oldu. Parmak o işte aciz kaldı.

Gelen piyâde askerlerin önünde savaşçı Laskaris duvar gibi durmuştu.

Okların öldürücü cefası ve yayın gıcirtısı, düşmanın kurtuluş yolunu kapadı.

Bütün çadırlar devrildi. İpleri kopub, direkleri kırıldı."⁴⁴⁷

Ol esnâda 'İzze'd-dîn bin Bedrî ki A'râb ve Ekrâd ve sâir 'asâkirin serveriydi. Tutsâk etdiler. Çün kalân çeri, harb ve kıtâli gâyetde gördüler. Hezîmet yolun tutub kaçdılar. Has-u hâşâk mânendî pîl(fil) korhusundan ser-âsime ve hayrân olub her biri bir tarafa yüz tutdılar.

Nazım:

"Geliş sırasında hızlı ve coşkulu idiler. Bahar şimşeği gibi gürüyordı.

Giderken sahil bulutu gibi yüzleri kara, titrek ve ağlar haldeydiler."⁴⁴⁸

Sultân leşkeri çün kem-i düşman harmanından tütün kopardılar. Esliha ve esbâb yırağlarını kendü yırağlarına zamm etdiler. Dönüb çadırlarına [287] mürâcaa't kıldılar. Ve 'İzze'd-din bin el-Bedrî ihtiram-ı tamâm birle Mübârize'd-dîn'in serâ-perdesine iletiler. Ve envâ'-i ikrâm ve eltâfla nevâht kıldı. Ondan sonra ıscakla kala'dan yana seğırdim idüb gerü taze cenge âgaz etdiler. Çün kala'ehlinin dahi ümidi kalmadı. Hasta-ciger olub cihândan ümidlerin kesdiler. Ve söğüt gibi titremeğe başladılar. Ve pil gibi heybetlü mancınık zahmından ciğerleri kebâb oldu. Nâ-çâr ve nâ-kâm savâşı koyub el-amân, el amân deyü figân etmeğe başladılar. Çün ahşam olub, tâk-ı pirûze⁴⁴⁹ renk damından hayl ve sipâh-ı zeng zâhir oldu. Kala'nın delirlerinden bir kaç atlu aşağı indiler. Telâye halkı onlara karşı seğırdiler. Çün onların yakînine iriştiler. Onlar çağrıştılar ki; biz kala'dan amân talebine, pehlivân katına varuruz, deyü. Telâye beği onları bir bölük atluyla Melikû'l-Ümerâ katına gönderdi. Çün beğlerbeği onların geldiğün işitdi. Çerinin beğler ve serverlerini hâzır ettiler. Ondan sonra onlara içerü girmeğe icâret virdi. Çün içerü girüp oturdular. Emîr Mübârize'd-dîn onlara telattif kılub nevâziş etdi. Ve muhâsarat mükâbedet ve meşakkatinden sordu.

Nazım:

"Hepsi birden başını yere koydular.övgüde bulunmak için dillerini acdılar:

⁴⁴⁷ Öztürk, a.g.e., C.I, s.295,296.

⁴⁴⁸ Öztürk, a.g.e., C.I, s.296.

⁴⁴⁹ Tâk-ı firûze: Gök, semâ.

Padişah dünyada muzaffer olsun,Bu firuze renkli kubbenin altında mutlu olsun

Onun senin gibi bir yardımcısı oluca,yiğitleriyle bütün işlerini yoluna koyar.

Biz savaştan önce kendi aramızda [288] eğer bu kaleye tırmanan kaplan dahi olsa yukarı çıkamaz.

Bu engebeli sarp yere ne kuş ulaşır ne de başka bir canlı
Fakat feleğin takdiriyle ve bir Pehlivan'ın çabasıyla orası zarar gördü.
Bütün gücümüzle savaşa asıldık. Fakat ne fayda ki, talihimiz yaver gitmedi.

Ümitlerin yolu tıkanınca bu dağın temelleri sarsılmaya başladı.

Çabada her biri bir yağmur bulutu olan o aslan yapılı ordunuzun saldırısı karşısında,

Asker eski şevkini kaybetti. Savaş korkusu yüreklerine düştü.

Böyle bir başarı Tanrı'nın lütfundan ve komutanın çabasından geliyor.

Bizim için iki ümid var. Her ikisi de senin elinde. Bak ne yaparsan Tanrı için yap."⁴⁵⁰

Emîr Mübârize'd-dîn onlara istimâlet buyurdu. Ve mihnet jengini anların emniyeti âyîsinden silüb muhabbet ve telattuf mıskaıyla musaykal etdi.Ve Perverd-gâr ki: "Göğü gücümüzle biz kurduk"⁴⁵¹ kûllarını dest-i kudreti birle bülend kıldı. Ve Sultân-ı cihân-istân-ı devletine and içdi ki, ben ki Çavlıyım [289] ve Sultân'ın çerileri ve bâkî beğler mâ-dâm ki kala' ehli tâa't ve inkiyâd yolun tutub kala' Sultân kûllarına teslîm ideler. Onlara âzdan çokdan zahmet irişmeye, Ve cânlarına ve mâllarına ziyân olmaya. Ve Saltanat hazretinden her arzu murâdları ki, ola. İstidâ' idevüz, hiç kimsenüzi enâ'm ve ihsân ve teşrif ve tîmârdan mahrûm kamayavuz ve her kimin ki, göçüb gitmeğe hevesi ola. Ehl-i ıyâl ve davarların kala'dan indürüb ve mâl ve esbâbı birle ne yere giderse mâni' olmayavuz. Sultân'ın garazi hemân kala'dır, dediler. Çün a'yân-ı kala' bu maa'na Emîr Mübârize'd-dîn hazretinden istimâ'etdiler. Hoş gönülle

⁴⁵⁰ Öztürk, a.g.e., C.I, s.297.

⁴⁵¹ Kurân-ı Kerîm, 51/47.

kala'ya gıtdılar. Ehl-ü 'ıyal ve davarların kala'dan indürüb, kala' boşaltdılar. Ertesi tanlacak, çün seyyâreler râyeti kala'-i kala'da gerdûn gibi ger-dân olub zâhir aldı. Hakk teâ'lâ'nın 'avn ve nusreti birle melikü'l-ümerâ ve beğler ve serverler, sipâh-şâh'ın sancaklarını azamet ve şükuh-i tamâm birle Kâhta kala'sına çıkarub efrâhte kıldılar, hakk teâ'lâ'ya celle celâle hamd ve resûl hazretine salavât verdiklerinden sonra ol kala'da pâdişâh hazretine duâ'ya ikâmete iriştirdiler. Ondan sonra hân-ı hüsrevânî ve bezm-i kâm-rânî döşendi. Ve baht-ı pîrûzla gice ol kala'da rûza iriştirdiler. Ondan Saltanat hazretine bir nâme yazdılar. Sûret-i hâdise üzerine müştamil-i Şâmîler muhâberesi ve inhizâmından ve 'lzze'd-dîn bin Bedrî ve kalan beğlerinden ve kala' feth olduğundan ve ehline istimâlet ve tîmârdan kaleme getürdiler. Ve 'lzze'd-dîn bin Bedrî yüz nefer sipâhla Sultân hazretine irsâl [290] kıldı.

Nazım:

"Padişah kendisi olanları daha önce duymuştu. Sanki kendisi ordaymış gibi.

Bilgili kâtibin kalemi eline alıp onları göklere duyurmasını emretti.

Kendisinden o ünlü serverlere şöyle bir mektub yazmasını buyurdu:

Savaşın nasıl yapıldığı öğrenildi. O savaşta yiğitlerin cevheri ortaya çıktı.

Onların gayretleri her zaman övülsün. Bahtları her zaman açık olsun.

Onlar babadan oğula bu dergâhın kûllarıdır. Tacın, yüzüğün ve tahtın bekçisidirler.

Süt emmeden kesileliden beri yaptıkları iş, gürz ve ok kullanmaktan başka birşey değildir.

Onlar ilk defa savaşa girmiyorlar, düşmanla ilk defa karşı karşıya gelmiyorlar.

Onların her yaptıkları tarafımızdan beğenildi. İşleri başarılı oldu.

Dergahımızdan onlara, o ordunun ünlü serverlerine binlerce aferin"⁴⁵²

Ondan sonra kala'nın diz-dârlığını hâss kûllarından birine ki zâhiri ve bâtını saltanat-ı devleti ubûdiyyetinün ihlâsı birle müthallî ve mütezeyyindi. Tefvîz

⁴⁵² Öztürk, a.g.e., C.I, s.298,299.

buyurdu ve Melikü'l- Ümerâ'nın nâmesi cevâbiçün mektûb olunân fermânı, getürin sohbetinde ağır hila'tler ve beğlere ve serverlere ve kala' [291] ehlinin tîmârları takrîrlerin ve mutâlib ve makâsıdın irsâl kıldı. Ve buyurdu ki; Dâr-ı gird kala'sına irişdükleri vaktin dağ üzerine çıkalar ve ne yerde ki savâş yerleri varsa eğer der kusûr-ı dağ olursa dahi koparub düz eyleyeler ki tâ kimsene altında bu suya girmayeler. Ve çeri ihtiyât- yerlerin tamâm etdiklerinden sonra murâcaa't kılalar. Emîr-i a'lây-ı hazret-i 'aliye mûcibince kala'nın cümle muhâfazatı esbâbını ve vilâyet mesâlihini düzedib, hâzır idüb muzaffer ve müvesser hürremlik ve kâm-rânlık birle der-gâh-ı saltanat hizmetine irişdiler.

ZİKR-İ FETH-İ KALA'-İ ÇEMİŞGEZÂK DER EYYÂM-I DEVLET-İ SULTÂN-I MUZZAM-I 'ALÂÜ'D-DÎN KEYKUBÂD - ALLAH DELİLİNİ NURLANDIRSIN -

Emîr Esede'd-dîn Ayâs Beğ ki, Malâtya etrâfının çeri beğiydi, emr-i mutâ' mûcibince 'asâkir-i mansûra'nın nâm-dârlarından ve âlplerinden bîş yüz beğ âtlı nûgerlü bahâdır ihtiyâr etdi. Muhârebet ve muhâsarat-ı âlât birle Çemişgezâk kala'sına revân oldılar.

Nazım:

"O kalenin varlığı Amîdî'nin kalbini rahatlatıyordu. Çünkü oranın dayanağı ve temeli demirdendi.

Başının biri, göğsü kadar yükselmişti. Oraya düşüncenin kemendi dahi ulaşamazdı.

Orada Tanrı derin bir çukur var etmişti. Düşünce, rüyasında dahi öylesini göremezdi.

Önünde Nil gibi bir ırmak akardı. [292] Orayı geçmekten fil bile korkuya kapılırdı.

Suyun bu tarafında sağlam bir şehir vardı. Oaranın inişi, çıkışı yüz kaleye bedeldi.

Etrafındaki topraklar, bahar mevsiminin güzelliğine sahipti, nimeti nar çiçeği gibi dolub taşardı."⁴⁵³

Ayas Beğ, çün ol kala'ya nazar etdi. Beğler ve serverler ayıtdılar ki; bunun gibi bir makâm ki, tavsancıl onun üzerine pervâz etmeye pervâsı olmaya. Nakkabcı delüb bir rahne etmeğe mecâl olmaya. Bunda savâş etmek, maslahat değildir. Va'd ve vaî'd ve tahvîf ve tehdîd etmekle bunu murâd kemendine çekmek gerek. Eğer fazl-ı Kird-gâr ve devlet-i şehir-yâr birle, çeri zahmet ve meşakkat çekmekden fethe müyesser olursa fehve'l-murâd⁴⁵⁴ ve eğer açılmasa, şeş-derse taa'zzür ve taa'ssûra düşerse "Son ilaç dağlamaktır."⁴⁵⁵ Okuyub ehline sözi mancınık ve sapân dilinden sormak gerek. Dükeli beğlere ve sipâhilere küclerine ve yiğitlerine bu rây savâb göründü. İcmâ' ve ittifâkla bir fasîh ve şîrîn-i zibân kişi ihtiyâr etdiler. Ve ayıtdılar ki; diz-dâr katına, var ve ayıt ki; işitmiş olasız ki Kahtâ kala'sı nice feth oldu. Ve ol kala'nın ehli muhâsarat zahtin çekdikleri kendülere kaldı. 'Âkıbet gördiler ki, alinu nâ-çâr olub virdiler. Ve Melik Eşref gönderdüğü Şâm çerisine ne bed-nâmlık hâsıl oldu. Sanub, karılıb perâkende oldılar. olub virdiler. Ve Melik Eşref gönderdüğü Şâm çerisine ne bed-nâmlık hâsıl oldu. Sanub, karılıb perâkende oldılar. Yakîndir ki Melik Mesu'd'un tâl'i menhûs olmuştur. Ve kendü 'akılsızlığından ser-gerdân kalmıştır.

Nazım:

[293] "Bahtı kendisine yüz çevirmiş olan kimseden talihi iyi olan kaçır.

Eğer aklın sana rehberse, cihan padişahının dergâhına yol ara.

Gel şaha hizmeti meslek edin, sana iyi gelecek şeyleri düşün

Patişaktan her isteğine kavuşursun, o zaman talih sana yüzünü gösterir.

Eğer iyiliğini düşünürsen, benim sözümü sık sık aklına getir"⁴⁵⁶

Ol gönderdikleri kişi, kal'ya yakîn vardı. Keşikçi okı ve top ve fındık yağmur gibi rîzân oldu. Kalkanın başına çeküb, çağındı ki ben elçiyim. Ve bir risâlete

⁴⁵³ Öztürk, a.g.e., C.I, s.299,300.

⁴⁵⁴ Fehve'l-murâd: Ne âla (Öztürk, a.g.e., C.I, s.300.)

⁴⁵⁵ Öztürk, a.g.e., C.I, s.,300.

⁴⁵⁶ Öztürk, a.g.e., C.I, s.,300.

ki, sizün selâmetiniz mûcibi ola, gelmişim. Eğer mecâl olursa ki, yakîn varam, edâ edem. Ve eğer gâyet sürehâdan kulağunuz gaflet panbuğuyla tıkanmış ola. Ve iyüler nasîhatin kabûl etmeyesiz, te'yîd-i Kird-gâr ve devlet-ı şehr-yâr birle cezâ ve sezânızı göresiz. Çün cemi'yyetünize teferruk zâhir ola. Sonra nedâmet fâide etmez, dedi. Çün bu söz diz-dâr sem'ne irişdi. Cevâb virdi ki; bu delîr kişiye ayıdın ki, eğer ömrüne doymamışsa dönüb gitsin ki, bizüm sefirimiz onlarunla ok sefirinden gayriyle olacak değildir, deyü. Kâsıd muâvedet idüb ahvâli 'arz etdi. Ayâs Beğ ayıtdı; çün bunlar [294] söz ve güleci kabûl etmediler. Bize savâş etmek vâcib oldı, buyurdi. Tâ 'arrâdeler⁴⁵⁷ düzüci üstâd ceng âhengiçün 'arrâdeler düzmeğe âgâz ide. Ve peygâr esbâbın ve edevâtı ve yığarları çerinin bhâdırları ve dilâverlerine tefrika buyurdi. Ve ayıtdı ki; ırte İn-şav'-Allah nâm ve neng yönünden bu tünd-senge şöyle cenk oluşduralum ki rûz-ı rest-a-hiz zâhir oldı. Ve zulmânî zemînî fer-i 'âlem-i ârâsi birle nûrânî kıldı. Çeri,

Beyit:

"Deminden bir dağ gibi yerinden oynadı. Felek yardımcısı, zafer rehber oldu."⁴⁵⁸

Ve kapu ve dervâzede bir zaft ve savâş etdiler ki onun âvâzesi künbed-hane-i âsmâne irişdi. Ve bir mancınık-ı girân dahi nasb ettiler. Ve el ve zenberek okuyla kala' mukîmlerinün ümîdleri gülini bir hâr etdiler,

Beyiteyn:

"Kanadı altından olan tavus kuşu (güneş) bu mavi renkli bahçeden uzaklaşınca

Savaşı eğlence meclisi kabul eden ordu bir süre dinlendi"⁴⁵⁹

Tâ âhir-i 'acz ve ıztırârdan dönüb çadırlarına vardılar, Ayâs Beğ buyurdi; hân ve taâ'mdan sonra bezm âlatın hâzır etdiler. Şarab-ı lal-fâmî-i câm-ı billûra dökdüler. Ve kala' sâkinlerinün kânı yâdına çün bâde-i nüş etmeğe başladılar. Ol esnâda çerinin serverlerine buyurdi ki, şol bahâdırlar ve erenleri ki cenk isteyü, nâm ve neng taleb kılırlar ola. [295] Denizden ve

⁴⁵⁷ Arrâde: Tekerlekli mancınık, savaş arabası.

⁴⁵⁸ Öztürk, a.g.e., C.I, s.,301.

⁴⁵⁹ Öztürk, a.g.e., C.I, s.,301.

dağdan ve taşdan kazanç ve murâdları yoluna çâre isteyeler. Ola ki te'yîd-i Rabbânî birle nâm ve nâmûs talebiçün bu kâtı taşa çıkmağa, yüz kılavuz ümîddir ki, işin serencâmı hayr olub, şehir-yâr hizmetinden şerm-sâr olmayavuz, dedi. Cümle ittifâkla bu hükmün imtisâline inkıyâd kılub tekebbül ve tekeffü gösterdiler.

Nazım:

"Sabah olub nergisin gözü uykuya dalınca yaseminden erguvan renginde bir gül açdı.

Pehlivan'ın kapısının önünde ormanda kükreyen aslan gibi davul gümlmeye başladı.

Ordu silah bir dağ gibi yola düştü. Bir defa daha savaşa atıldı."⁴⁶⁰
Bir هفته gice ve gündüz savâşa ulaşıdılar. Çün cenk bâbında hâib-ü hâsir⁴⁶¹ oldular. Bir hîle dahi tutub on demir sanduk şöyle ki, her biri on nefer savâş eri alur ola. Düzdiler ve ok atacak delikleri eylediler. Ve ol mağârenin üstünden aşağı sarkıtdılar. Çü mağâre kapısına erdiler. Bulutdan dolu ve yağmur gibi kala' halkının üzerine ok yağdırdılar. Ayâs Beğ ol bî-çârelikden katı muzdarib-i el-hâl idi. Ve ol derde hiç bir dermân tasavvur etmezdi.

Ebyât:

"O ay batı denizinden batınca gizli olarak bargâhdar dışarı çıkdı.

Abdest alıp kalbini dünya işlerinden arındırıp [296] Tanrının nuruyla süsledi.

Yenik olarak namaz yerine geldi. İki gözü yaşlı ve kalbi umutluydu.

Yerin ve göğün Yaradan'ı olan Tanrı'yı can u gönülden övdü.

Sonra ağzını dua için açtı: Eydinin ve adaletin Yaraticısı

Bütün iyiliği sen ortaya çıkarırsın, Her kapıya sen anahtar olursun.

Yol gösteren ve yardımcı olan Sensin. Uzun zahmetleri kısaltan Sensin.

Feyzinle karadan su çıkarır, faziletinle ona hiçbir zarar getirmezsın.

Şimdi benim bu işte basiretim bağlandı. Gölgen altında utanmama izin verme.

⁴⁶⁰ Öztürk, a.g.e., C.I, s.,301,302.

⁴⁶¹ Hâib-ü hâsir: Hiçbir şey elde edemeyen.

Lütfunun güneşini benden esirgeme. Gölgen altında utanmama izin verme.

Bu şekilde altın ışıklı sabaha kadar namazda ayakta durdu.

Seher vakti güneş oklarını fırlatmaya başlayınca, davulun gümbürtüsü bulutun kükremesine döndü.

Ordu bir dağ parçası gibi durdu. Cihan onlardan büyüklük aldı.⁴⁶²

[297]Nâ-gâh hoş sîmâ ve hûb-ilikâ, yiğit, melek siretlü, beşer siretlü, Esede'd-dîn Ayâs Beğ katına geldi ve ayıtdı:

Beyit:

"Ey kötülük düşünenleri tuzağa düşüren: Ordunun hepsi senin nimetünle mest olmuş"⁴⁶³

Gecen gice abdâl ve hayrân suffetinde dağ yöresini seyrân iderdim. Hisar mağaresinin yanında bir yarık buldum ki, eğer pehlivân nakkâbcılara işâret iderse ki ol yaruğı kazıp açalar. Ümîddir ki, az müddetde hisâr fethi kalbinden ferâgat hâsıl-ı muhassıl ola, Çün emîr Esede'd-dîn bu beşâreti ondan istimâ' etdi. Kaviyy-i şâd-mân oldu. Ve buyurdi ki çeri hemîşe heya't ve 'âdetince muhâsarata müteveccih olalar. Ve kendüzi hoş gönülle ve hurremlık birle âtlanub kaya ve dağ üzerine çıktı. Tâ ol işin çâresi nedir ve nice gerektir, kıla. Çün ol rahne gördi. Şâdân olub Yezdân âdını diline getidi. Ve buyurdi ki;elli nefer şir-i merd ve hamıyyetlü nakbcıları getürdüler. Kuvvet ve ferâset ve bâzû birle külünkler ellerine aldılar. Ve sehl vaktinde bir delik deldiler. Hüsrev sıfatlu begün şîrîn i zibânıve tatlu sözleriyle her üstâd bir Ferhâd⁴⁶⁴ oldu. Ve az zamanda ol hısn-ı hasîne halel-i metîn ergürdüler. Ve bir inlü derin kuyu kazdılar. Ahşamın çünki kuyı tamâm aldı. Esede'd-dîn hizmetine içlâm etdiler. Beğleri hâzır etdi ve ayıtdı ki; fazlî'l-lah ve fer-ü câh-ı pâdişâh birle çâh-ı perdâhte aldı. Bize savâş ve şeraâ't yolu gin ve kala' ehline dar aldı. Gereğidir [298] ki erte çerinin ba'zı 'âdet-ı ma'hûd üzere kala'ya tîr-bârân ideler. Ve delîrler ve bahâdırların ba'zı misl-i peleng dağa âheng ideler. Ve

⁴⁶² Öztürk, a.g.e., C.I, s.302.

⁴⁶³ Öztürk, a.g.e., C.I, s.303.

⁴⁶⁴ Ferhad: Sasani hükümdarı Hüsrev-Parvîz zamanında yaşamış Şirin ile olan aşkları çok sayıda kitaba konu olmuştur. (Öztürk, a.g.e., C.I, s.303.)

her biri Rüstem⁴⁶⁵ ve Bîjen⁴⁶⁶ gibi ol kuyuya ineler. Ve kâm ve murâdları mûcibince demâr-ı kala' ehlinün rûzgârlarından çıkaralar.

Ebyât:

"Güneş başını gökten çıkarub sarı sancağını ve altın mızrağını gösterince,

Yiğitler dağın doruğuna çıkdılar. Ağırlıklarından dağ sıkıntıya düşdü.

Ordan hiç durmadan kaleye öyle ok yağdırdılar ki, ondan Utarid edîşeye düşdü.

Sonra kalenin üzerinden atlayan yiğit gençler, kendilerini savaşa verdiler.

Onların yanında ölümün ağırlığı saman yaprağı kadar bile değildi.

Sonra ceylanın peşindeki aslanlar gibi birer birer kuyuya döküldüler.

Kale muhafızları da alana çıkınca kale, asker kalabalığıyla doldu.

Hep birden kılıca el atdılar. Sıkı saldırı sonucunda düşmanı serseme çevirdiler.

İyi kalpli ve bilgili adam, Allah'ın adını anarak aşağı indi

Yüzlerce rica, minnet ve aman dileyerek, [299] suçlarının bağışlanmasını diledi.

O zaman dinin ve adaletin serveri cihan pehlivanı, onu bağışlayarak yüzüğünü ona verdi.

O sırada boru ve davul çalmaya başladı. Hava tozdan simsiyah oldu."⁴⁶⁷

Harb ve cedal hâli, dil-dârlığve İstimâlete mübeddel oldu. Ve kala'nın mütemekkinleri cümle raht ve esbâblarını divşirüb kala' hâlî kıldılar. Kala'nın diz-dârı cerfhû'l-bâl ve zebûne'l-hal olub Melikü'l-Ümerâ Esede'd-dîn kâtına çıktı. Ve küstalık ve bî-edeblilik ki etmişti,özürler diledi. Melikü'l-Ümerâ ona ve cümle kala' ehline İstimâlet idüb, dil-nüvâzlıg ve çâker-firâzlık gösterdi.

Ebyât:

⁴⁶⁵ Rüstem: Meşhur İran kahramanıdır. Şehnâme'de abartılı olarak anlatılır. (Öztürk, a.g.e., C.I, s.47.)

⁴⁶⁶ Bîjen: Kahramanlık hikayeleri Şehnâme'de etraflı olarak anlatılan Giv'in oğlu (Öztürk, a.g.e., C.I, s.33.)

⁴⁶⁷ Öztürk, a.g.e., C.I, s.300,304.

“Sonra dergâhtan boru sesi yükseldi. O ülkeler alan sancak yola çıkarıldı.

Trampetler her yandan ötmeye başladı. Sevinçten kalp, yerinden uçaçak oldu.

Ordu komutanı (sipehbud) çukurun başına vardı. Oradan o ünlü kaleyi olduğu gibi seyretti.

Taşların yerinden üst üste yığılmış gördü. Her yerde tarlalar gördü.

O zaman dedi: Ey cihanın yaratıcısı, senin büyüklüğün övgüden de yüksektir.

Eğer senin lütfun elimizden tutmasaydı, bu kalenin önünde düşünce bile aciz kalırdı.

[300] Sonra padişahın adını ağzına aldı. Ona gitmesi için bir adam ayarladı.

Söze padişaha övgüyle başlayarak, Ey ikbalin iftihar,

Felek senin keskin kılıcının kölesidir Cihan senin ebedî mülkünün arkasıdır.

Senin azmin zaferin yayını çekti. Senin savaşın ecel tuzağını açtı.⁴⁶⁸

Cümle hikâyâtı ki vâki' olmuşdı. Ol nâmede zikr etti. Ve bir Kâsıdla saltanat hazretine insâl kıldı. Çün mektûb şâh-ı cihân hazretine iriştı. Onun mütâlaa'sından gâyet şâd-mân oldu. Ve bâr-gâhın mu'teberlerinden bir kişi ki sanâmet ve emânetle akrân ve ekaffâsı arasında yegâneydi. Ol kala'nın diz-dârlığına viribedi. Eğerçi ol kala' esbâb ve savâş yırağı birle ârâste idi. Sultân onun yırağ ve âlâtını muzâa'f kıldı. Ve mühendis-i bennâlar ve hâzık-ı sinnâ'î ol kala'ların rahneleri meremmetiçün ki muhârasat vaktinde vaki' olmuşdı. Terbîb ettiler ve ol kuyıyı fermân-ı cihân-şâh birle şöyle doldurdular ki, endîşe-i dûr-bin ona kemân eletmezdi ki hiçbir zemanda bu makâma bir seleme ve rahne vâki' olmuş ola, deyü. Bu cümlesiyle ihtiyât cihetiçün bir cemaa'ti muhâfazasına nasb etti. Çün harâset ve kifâyet şerâ iti ria'yet olurdu. Melikü-l-Ümerâ Esede'd-din, beğler ve serverler ve çerilerle saltanat der-

⁴⁶⁸ Öztürk, a.g.e., C.I, s.304,305.

gâhına müteveccih oldılar. Hem ol mürâcaa't olduğu günde Mübârise'd-dîn Çavlı Beğ dahi Kâhta tarafından [301] dönüp inışdı. İkisi muvaffakat ve vifâk birle der-gâh hizmetine gûneldiler. Çûn inışdiler, selâmlayub, dest-bûs-ı eşrefle müşerref ve müstesî'd oldular, ve mâ-cerâ ve 'ahvâli 'arz etdiler, Sultân cümle hikâyeti sem'-i asgâbirle işitdi. Ve onların mesâ'î-i meşkûr ve hıdmât-ı mebrûrelerine mahâmid-i mevfûr-ı erzânî buyurdi, ve onları ve 'azîz ve muhretem kıldı. Ve tîmârları üzerine tîmârlar izâfet buyurdu. Ve bir ulu çeşn-ı konaklık buyurdu. Ve onlara ve kalan beğlere çok nevâht etdi. Ertesi çeriye vatanlarına gitmeğe destûr verdi. Ve kendüsi hâss boyı ve nûgerleri ve kûlları birle Kayseriye'ye 'azm etdi.

ZİK-İ TEZELLÜL-İ MELİK MESU'D, BE- HİZMET-İ HAZRET-İ SALTANAT VE İRSÂL-İ RESÛL VE İSTÎFÂ-İ BÂKÎ-İ BER MÜLLK-İ NEMÛDEN

Çûn Melik Mesu'd âgâh oldı ki, devletinün peymânesi memleketden hâlî olmuş ve devleti güneşinin pertevi zâil olub Sultân-ı 'âlem-i ferine makrûn olmuş , ol kala'ları ki onu hâlî ve ikbâli dâirenin bâl- ve perrine mensûbdı , Saltanat nusretinin sancak ve 'alemleri birle zîb ve zînet bulmuş ve dîvân-ı a'lânın nevvâb ve küttâbı ol diyârda ma'delet ve merhamet besâtını mebsut kılub vucûh-ı mahsûlâtını kalem-i hesabânât birle mazbût kıldılar. Kendünün baht-ı bedine giryân ve saltanat hazretinin hizmetinde, gaflet ve taksîrden ki câiz görmüşdi pişimân oldı. Ve "Elleri böğründe, çaresiz kalıb, kendilerinin sapıtmış olduğunu görünce, 'Eğer Rabbimiz bize acımaz ve bizi bağışlamazsa, and olsun ki, mahv oluruz.' dediler."⁴⁶⁹ Âyetini [302] tilavetine meşgûl oldı.

Nazım:

"Kendi kendine dedi ki, Yaradan birini dünyaya padişah yapınca,
Onun fermanını yerine getirmek, onun emirlerine can-u gönülden uymak gerekir."⁴⁷⁰

⁴⁶⁹ Kurân-ı Kerîm, 7/149.

⁴⁷⁰ Öztürk, a.g.e., C.I, s.306.

Çün pâdişâhın baht-ı bülendi kalan devletlerden a'lâ ve erfa'dır. La-cereme her kimse ki tâkatı gerdenini onun tâa't ve müşâyaa'tı cenberin de pîcân kıla. Dâim baht ve ârûnı 'alemlerini ser-nigûn göre. Ve amânı tîhu ve âhûsını ihdâs-ı 'ukâbı minkârında zebûn göre. Maslahat-kar ve muktezâ-i sâ mân ve rûzgâr olur ki, ondan önden ki, memletetün yarusı dahi elden gitmeye ve saâ'det merkebi be-küllî ayaktan düşmeye hüsrân eli hâlet yakasına yapışmaya ben elümü Sultân-ı âlem'in himâyet ve keremi eteğine urayım. Ve onun bî-gerân-ı lûtf ve ihsânı yöresin yörinim ve çâkerlik ve hizmetkârlığın kabûl ideyim, dedi. Pes kendü hânedânının kadim, ulularından fasîh-i lisân, sabîhü'l vecih-i şîrîn-i beyân kişi ki rûzgârın tatlusın ve açısın ve eyyâmın ıssısın ve sovuğun görmüş ve zemânın sûd ve ziyânına ihâta bulmuş mürûr-ı dühûr üzerine çarh-ı kühen yazılarını tû be-tû girânla müşâdede kılmışdı. İhtiyâr etdi. Bir nâme dolu özür ve zînhâr bu ma'naâ mûtazammin.

Ebyât:

[303] "Ey dünyanın adaletinden rahat ettiği kimse, felek senin hür düşüncenin kölesidir.

Huzurundan yüz çeviren kimse, felekten hiç görülmemiş şeyler görür.

Kötülerin affetmek senin işindir. Af dileyenler senden lütûf görürler.

Cihanı Yaratan'ın gölgesi sensin. Sen de O'nun kûllarına yaptığını yap.

O suçu gördüğü zaman onun üzerinde fazla durmaz. Özür dilediği zaman suçluyu afeder.

İşte utanıp sıkılarak senden af dilemek için dilimi açtım.

Kötülük benden, iyi iş yapmak senden. Suç benden, sabır senden.

Suç bağışlamak işi senin, af dilemek işi bizim işimizdir."⁴⁷¹

Ondan sonra hazâne ve gencîne kapuların açdı. Ve bir hizmet ki Sultân dergâhına lâıykı. La'l ve pîrûze ve lâîf ve mütelâîf ve envâ'-ı kumâşlar ve etrâf dansuklar ve Hindi ve Yemenî kılıclar ve Tâzi âtlar Çînî kûllar ve pârs-ü

⁴⁷¹ Öztürk, a.g.e., C.I, s.307.

yüz⁴⁷² ve meşk-i nâfeleri ve anber ve kâfûr-ı tertîb etdiler. Ve Sultân hizmetine irsâl kıldı. Ve kendü suçundan ve günâhlarından istiğfâr gösterdi ve mültezim oldu ki, her yıl ve ahmâl-i ârâste-i hazâne-i âmire hizmetine viribeye ve her hizmetine Sultân der-gâhından buyuralar [304] yüz çevirmeyib onun takdîmine imtisâl kuşağını cân-ı biline bağlaya. Çün elçi, saltanat der-gâhına irişdi. Ve saâ'dat-ı mülâkât-ı şerefiyle müşerref oldu.

Nazım:

"Şahlar şahının önünde dilini açdı. Beyân yoluyla konuyu şöyle açıkladı.

Ey cihan padişahının serveri, göğün dönüşü senin arzuna göredir.

Kin duyduğun canını alırsın. Başka türlü şefkat gösterirsin.

Rahmetinle ölü tene can, lütfunla ruhlara hayat suyu verirsın.

Önceleri sözümde durmadıysam, kahrından onun karşılığını fazlasıyla aldım.

Şimdi ben biçare senin dergâhında suçumun bağışlanmasını diliyorum"⁴⁷³

Bu siyâk üzerine kelimât-ı dil-pezîr-i cân-âvîz-i lu'lu' ve mercân gibi Sultân tahtı hizmetinde takrîr etdi. Sultân'ın taharrî ve rızâsında bir mübâlağa ki erbâb-ı kifâyet ve dirâyet ve belâgatda sâdır ola. Edâ kıldı ve tuhuf ve pîşkeşlerle götürmüştü. Sultân hazretine 'arz etdikden sonra gencûrlere teslim etdi. Ve ümîd-vâr olub hüsrev-i eyyâm hizmetinden kendü makâmına vardı. Bir kaç künden sonra konaklık buyurdu. Ve ol elçi okudu. Ziyâfet-i tamâm olub, işrâba içildikten sonra Sultân lafz-ı gevher-fişânından elçinin sem'ne [305] şöyle irişdirdi ki; ol küdüret ki bizüm 'avâ'tıfımız meşârî'nden sizün hakkınızda zâ'hîr oldu. Onun bevâi'si sebebi Melik Musu'd'un gabâvet ve teyšidir ki der-gâh-ı vâlâmız ubûdiyetinden a'râz gösterib gayri cevânib velâsına tevelli kılmışdı. Şimdi çün itizâr ve istiğfâr kılub, bâr-gâh-ı hümâyûn'un 'inâyeti kapısı halkasın ki dehr-i cebbârlarınun kıblesi ve devrân-gerd kişilerin Ka'besi dir. Kakdı onun cerâim ve cürreyirinden tecâyüz kılduk ve zilâlet ve seyyâ'etini afv etdik. Ve bâkî memleketi , mâ-dâm ki

⁴⁷² Par-u yüz: Pars.

⁴⁷³ Öztürk, a.g.e., C.I, s.307.

füzûluk etmeye,ve bizim kûlluğumuzdan me'lûl etmeye. Ve irak memleketlerden istiâ'net istemeye, müsellim tutduk. Ve fi-mâba'd onu makâsıd ve mutâlebini der-gâh hizmetinden muhassıl ve müşhil kılavuz.

Beyit:

"Bu sözüme yıldızların, güneşin ve ayın yaratıcısı olan Tanrı şahid olsun"⁴⁷⁴

Eğer gerü 'isyân başın kaşırsa ve îmân yirine küfrân tohumun ekerse, kendü sezâ ve cezâsı şöyle ki, gördi. Belki dahi bed-ter müşâhede kıla, dedi. Ondan sonra elçi envâ'-i enâ'm birle mahsûs kıldı. Ve mürâcaa'ta icâzet viridi. Ve birkaç zemândan sonra çün rûzgâr-ı'âşık-ı hâ'im gibi savıkla âgâz etdi. Sultân-ı husûl-ı murâdât sâhilün mürûc ve âgâz etdi. Sultân-ı husûl-i murâdât sâhilün mürûc ve minû-numây ve mînâ-sayene rây buyurub, müteveccih oldı.

Ebyât:

"Feleğin öyle bir cennet görmediği Antalya'ya sevinç yükünü taşıdı.

Bahar orada yeniden kendini göstermiş. [306] Hava Çin miskinden kokusunu almışdı.

Yasemin dalının üzerinde yeşermiş, nehir kıyıları cenneti kıskandırır olmuştu.

Yer renkli kadife gibi bezenmiş, göğün parlaklığını geride bırakmıştı.

Bütün ovanın alanı cennet gibi olmuş yeşillikte yer denize benzemişti.

Saltanat bahçesinde kumru hatipler, ağaç dallarının üzerinde övgü söyler olmuşlardı.

Çemen, Karun'un hazinesi gibi zenginlikle dolmuş, laleden dikenin yanağı gül rengine dönmüştü.

Her köşede mutluluk yer tutmuş, bahçedeki her yaprak sevinçle dolmuştu.

Padişah çeng ve rebabın sesiyle ve şarap kadehiyle huzur ve rahat bulmuştu.

⁴⁷⁴ Öztürk, a.g.e., C.I, s.308.

Bazen çevgan oynuyor, bazen ava gidiyordu. Bazen de nehir kıyısında şahane bir eğlence meclisi düzenliyordu. Bir ay boyunca tac ve taht sahibi zevk içinde orada eğlenceyle vakit geçirdi.

Bahar rüzgarı esmeye başlayınca, mutluluk nesimi kendini gösterince, Seher yeli gelip şah'a yeni bir ülkenin müjdesini veriyordu."⁴⁷⁵

[307] ZİKR-İ MUSÂHERAT VE KÂRÂBET-İ FERMÛDEN SULTÂN BÂ-EVLÂD-İ MELİK 'ÂDİL

Sultân fermân-ı kazâ-i mezâ, çeri beğlerine ve serverlerine her birine infâz buyurdu ki, çün, bahâr mevsimi ola, çeriler hazan gibi envâ' ve elvân-ı âlât ve yırağarla ârâste kılalar. Ve yerlû yirinde hâzır olub hizmet taktîmine ve peygâr merâsimine müstei'dd olalar. Ve beğler mücerred der-gâha 'azîmet idüb bâr-gâh-ı âsitanesi hizmetin müceddid kılalar. Ondan sonra Şehr-yâr misl-ü ebr-i midrâr-ı deryâ kenarından ikbâl ve kâm birle murâd-ı tîğini niyâm-ı merâmdan çıkarub Kayseriye cânibine göneldi. Ve a'yân ve ulular her taraftan der-gah hizmetine ulaşıdılar. Beğler ve elçiler izdi- hâmindan bâr-gah-ı 'arsa-i 'arasat gibi dolu âdem oldu. Ve Sultân'nın fitnat-ı bîdârından fitne-i hüfte ve 'adl ve dâdı yümminden cihân âbâdân olmuşdı. 'İzzet'd-dîn bin Bedrî ki Kâhta harbinde tutsâk olmuşdı. Ve Kayseriye kala'sında mahbûs kalmışdı. Taa'llukât ve nûgeriyle habsden çıkarub koyıvirdi. Ve hila't-ı nefis ve teşrif-i şâhâne virdi. Ve bâr-gâh hizmetinde dest-bûs-i eşrefle müşerref kıldı. Ve nevâziş ve müââ'ta mahsûs kıldı. Ve ikrâm ve ihtirâm birle Şâm tarafına gönderdi. Bir gün esnâ-i tedbir ve ihâlet-i akdâh istişânında Sultân Nâib Seyfe'd-dîn'e işâret buyurdu ki; bizüm râyımız şöyle iktizâ eder ki, kâm-karânlık duâ'yimi istihkâmı ve şehr-yârlık muâ'kiddi. İbrâmî cihetiçün Melik Âdil oğlanlarıyla bir karâbet ve mûvâsalat ola. Tâ ol vesîle birle saltanatımız nâmûsı ve pâdişâhlığımız revnâkı ziyâde ola. Ve hayl ve dâda kesret-i sevâd hâsıl ola. Seyfe'd-dîn cevâb virdi ki, bu rây savâbın takdîminde şitâb kılmak

⁴⁷⁵ Öztürk, a.g.e., C.I, s.308,309.

gerek ki, bu maslihatı kâffe-i musâlih üzerine [308] râcih bilmek gerek ki, bu edîşenin yümminde kâm-rânlık envârı lâyh ve şâd-mânlık berâhini vâzih dır. Eğer saltanat hazretinden icâzet olursa bende ol hizmetin kifâyetinde ihlâs kemerini cân biline bağlarım. Sultân buyurdu ki; pes, hâzaneye var ve her ne ki, ol mesâlihatun gereklüsi ola, murassaâ't ve mekellât ve nukûd ve ecnâsdan tertîb kıl. Ve tîzerek 'azîmet kılğıl ve hâşîlik ve karabet esâsını mûmehhid kılğıl, dedi. Emr-i muta' mûcibince hazâne ve câme-hâne ve ıstabla vardı. Her âlet ve esbâb ki kıymet vücûdunda nihâyete irişmemişti. Mükellel tâclar ve murassâ' bilazik ve hallhâllar ve ağır kumaşlar ve kemhâlar ve güzel câriyeler ve Türkî âtlar ve eşgün katırlar ve bisirek develer mürettib ve müheyyâ ettiler. Birkaç mu'teberler ve ulularla 'azîmet kıldı. Çün Mahrûsa-i Malatya'ya irişti. Hastalık ve zai'f mizâcına müstevlî oldu. Sayrılığ uzandı, ve ol marazda onun bedeni arazı cevher-i rûhdan mua'ttal kaldı. Çün haber Sultân'a irişti. Emîr Şemse'd-din Çâşnîgîr Âltûn-bâ âdlu kûlunu ki, kendü mürebbîsiydi. Onun yerine mühimin itimâiçün nâm-zed kıldı. Ve buyurdu ki hazâne ve ıstabl küttâbının tafsîli mûcibinde cevâhir ve nukûd ve eskâ ve emvâl taleb idüb, kabz ide. Ve eğlenmeyüb Şâm tarafına müteveccih ola. Emîr Şemse'd-dîn Âltûn-bâ Malatya'ya irişdi. Ve esbâb ve hazâne kabz idüb kendü visâkına nakl etdirdi. Ve ihtiyât idüb gördüğünden sonra ol hizmete ki, mevsûm olmuşdı, müteveccih oldu. Çün Şâm Melikleri'ne 'İzze'd-din bin Bedre'd-dîn haber etmişdi. Ve iyilik ve ihsân ki Sultân onun hakkında kılmıştı, takrir etddi. Her gell [309] ve gaşş ki Melik 'Âdil oğlanlarının derûninde Sultân beğleri ve nûgerleri kalbinden vâki' olmuşdu. Muvâsılat irtiyâhı ve ibtihâcı suyu birle yunub zâil oldu. Çün Emîr Şemse'd-dîn Şâm memâliği hudûdına müdâhelet kıldı. Ta'zîm ve ihtirâm-ı belîğ birle istikbâl etdiler. Ve esnâf-i nüzûl ve neâ'm-ı mezilinden menzile hâzır etdiler. İrtesi Melik 'Âdil oğlanları ki Şâm ve etrâf Ermen ve Diyârbekir pâdişâhları idiler. Melikü'l-mua'zzam ve Melik Eşret ve Melik Gâzi ve Melik Fahre'd-dîn ve Dimaşk'ın kalan ekâbir ve uluları Dârü's-saâ'de'ye (Şam) derülüb, Kâdî hâzır etdiler. Ve Şemse'd-din Âltun-bâ okudılar. Emîr Şemse'd-dîn tuhaf ve esbâbı ki getürmüşti. Tavsif ve tertîb idüb, cevâhir ve murassaâ'tı âltun, gümüş tabaklar içine kodı. Ve kûllar ve câriyeler ve ve âtlar ve katırlar ve

develeri tertib ve erkânla 'arz etdi. Cümle Sultân'ın ulüvv-ı himmem ve kemâl-ı keremine âferîn etdiler. Ve 'akd-i nikâh itimâma irişdi. Ve ol gün onun gibi şker-rîzlik oldu ki Adem devrinden ol zemâna değin kimse ol 'azamet ve âyînle bir düğün ve dernek, nişân virmezdi. Ve eğer Yahyâ bin Hâlid Bermekî diri olub ol meclisi müşâhede kılaydı, ol bâbda hacel olaydı, 'âkd-i'akd intizâm bulub ecnebet-i karâbete tebdîl oldu. Melikler Şemse'd-din'den iltimâs etdiler ki, mehd-i a'zam tertibinden ferâgât hâsıl olunca bunda tevakkuf idin, deyü. Onların husûl-i makâsıdiçün tevakkuf etmeği vâcib gördi. Ve bâbda Sultân hizmetine bir nâme yazub, mühim-i mübârek itimâmını muktezâ-i irâdet [310] ve işler murâdınca olduğu, zikr idüb, 'arz etdi ki, eğer rikâb-ı hümayûnı Mahrûsa-i Malatya'ya nahzat buyurlarsa Melikler cânibine bir nev'i i'zâz ve ikrâm olmuş olur. Ve mûcib-i irtiyâh ve hubûr ve inşirâh-ı sudûr-ı 'âlemyân olur. Ve mukârene-i şems ve kamer Malatya'da ki dâim burc-ı saâ'det ve menzil-i suû'd-ı kerâmet olsun, müyesser ola, deyü. Sultân'a ol nâmenin mütâlaa'sından âsâr-ı sürûr-ı esârîr-i hümayununda zâhir oldu. Memleketin beğlerine ve ulularına fermân nâfiz oldu ki; mevâkıb-ı meymûnımız Malâtya tarafına 'azîmet kılur, gereğidir ki cümle, bî-tevakkuf ol tarafa müteveccih olalar. Ve kendüzi tâlî-i sa'd birle nehzat buyurdu, yolda mübârek boynunda kara, büyük çıban zâhir oldu. Onun zahmet ve buhrânından 'anâ ve 'azâb çekerci. Şöyle ki; sabır ve karar ve sükûn-ı zât-ı kerîminden be-küllî nüfûr etdi. Çün Malatya'ya irişdi. Bir kaç gün öndenden mihaffe-i 'arûs onda irişmişdi. Şâm'ın ulu beğleri ol mühüd hizmetince gelmişlerdi. Emîr Esede'd-dîn ve Emîr Şemse'd-dîn Altûn-bâ saltanat mevkibine istikbâl etdiler. Hâlat ve hikâyeti şöyle ki vâki' olmuşdı, takrîr kıldı. Sultân onun kemâl-i kâr-dânî ve sadık ve nebâhat ve mekremetine senâ buyurdu. Ol esnâda veca' ve elem Sultân'ın 'unsur-ı mutahharında 'azîm eser etdi. Atibbâ-i hâzıklar ki, meşhûr-ı Magârib ve meşârikdılar, Sadr Ferîde'd-dîn Muhammed Câceremî ve Bedre'd-dîn Çerîrî ki Külliyyât-ı Kânûnî nazar etmiş dir. 'Izze'd-dîn bin Hübel Mûsulî ve Takye'd-dîn Tabîb ve Safiyü'd-devle Nasrânî ki her birisi tıb [311] funûnda 'asrın yegânesi ve dehrin ferzânesi idiler. Her biri tatliye ve zîmade meşgul oldılar. Ayıtdılar ki; nîşter ucı bu cerâhata irişürse hatardır. Ümîddir ki bu zîmâd ve tılâ birle ucı belürüb deşile, zahmet ve elemi eksile. Amma her

lehzâ derd ve elem ziyâde olurdu. Ol vâsita birle ifrât-ı melâlet, Sultân tabîa'tına müstevlî olurdu. Halâik-i vazî' ve şerîf-i Rûm ve Şâm beğleri bu hâdiseden me'lûl ve muzdarib oldılar Sultân bir gün gâyet 'aciz ve ıztırârından Şarab-sâlâr Fahre'd-din Ayâs'a buyurdu ki; cerrâh Fâsil okudu. Tâ tecdid-ı tıla ve zımâdât kıla. Çün Fâsil hâzır oldu, gördi ki mâdde-i cerâhat-ı tamâm-ı nazc bulmuş, başını hatar-ı macruzuna kodı. Nişteri uğulayın çıkardı. Ve çibânın yumuşaklığın ve katılığın görmek bahamesiyle neşteri sandıcıcı. Fi el-hal irîn ve saru su çeşme gibi revân oldu, Emîr Celâlû'd-dîn Karatâyî test hazır etdi. Ne denlû ki, irîn akardı. Sultân râhat bulurdu, çün çirk ve sarusu cümle akdı. Sultân râhat olduğundan ve zahmet vaktinde uyhusuzluğundan uyhu galebe etdi. Ve bir gün bir gice râhat bulub yatdı ve uyudu. 'Alem halkı ol hâletden mütevehhim oldılar. Sandılar ki bir mahzûr vâki' oldu. Çün Şehr-yâr-ı bidâr oldu. Cerrâhı okudu, penbe kinnâbilini ol tecvîf maddeye doldırdı. Ol kalbden dahi Sultân vucûdına rahât ziyâde oldu. Buyurdu ki, her kimki benim zâtım selâmetliğine irtiyâhı vardır. Cerrâh Fâsil'e nesne virmeği vâcib bilsün, deyü. Şolkadar direm ve dinâr ve ât ve katır ve kemhâ ve kaftân virdiler ki, Fâsil sabâh olduğu vakit bir fakîr cerrâhdı. [312] Ol gün bir saâ'detlû nişter ucundan şöyle ganî oldu ki, gınâde şehre şühûr-i zemân oldu. Ondan sonra bir heftede günden güne onulmağa başladı. Çün tamâm-ı önledi. Sultân 'azm-ı seyrân kıldı. Ve buyurdu ki çeşn ve bezm esbâbı yıragına meşgûlolar. Beğler ve nevvâb-ı şehri bezetdiler. Ve mehd-i kalbinden Şâm serverleri kendü ream ve âyînleri mûcibince kemâl-i lütf tabîa'tlerinden âltûn, gümüşden envâ'-ı cevâhir ve nefâis birle bezediler. Ve develer üzerinde tertîb ve kavâllar Mısır ve Şâm diyârından ve Rûm memâliğinden ve Mûsul diyârından ol düğüne hâzır oldular. Ve Harput (Harput) Meliki Sultân'ın sağduçluğın iltimâs etdi. Sultân mebzûl buyurdu, ol dahi ol ziyâfetde esnâf-ı kerem ve bezl-i dînâr ve direm riâ'yete irişdi. Ve bir hafta peyfeste 'iş-ü 'işrete ve lehv ve lezzâta meşgûl oldılar. Sultân sekizinci gün bezm-i'âmm buyurub Şâm beğlerin okudu. Ve üns-i meclisinde anlarunla oturub 'işret ve mükâleme kıldı. Ve zahmet rüzgârında olan tevakkuf için ki mübârek zâtına 'arız olmuşdı. Özürler diledi, cümle duâ' ve senâ kılub zemîn-bûs kıldılar. Ve saltanat hazretinden selâmetliği husûline Bâri-i celle celâle hamdına "Efendimiz

Sultân'ın hastalığına şifa veren, onu sağlığına kavuşturan, ölümü ondan uzaklaştıran, onu yşatmakta hidayet yollarını açık tutan Allah'a hamd olsun"⁴⁷⁶ 'ibareti birle 'iâde kıldılar. Ondan sonra işâ'r ve kasâid-i istimâ'ına şürû' etdiler. Kasât-ı müberrât-ı şâd-mânî dâir-ü sâir oldu. Çün mâder-i cihân-i nîl-gûn çâdıra girdi. Ve yıldızlar kasr-ı minâ-fâmdan yer yüzüne nazar etdiler. Ve kudret-i ferrâşları ve "Yakın göğü [313] ışıklarla donattık."⁴⁷⁷ Dutuk lâciverdî seyyârât-ı 'arûsları önüne tutdular.

Kıta':

"Ay, altın yay gibi bükülmüş, çemende şeytanlar mercan taşlarıyla taşlanmış.

Yıldızların saçtığı ışık, gece karanlığında, kargaların kanatlarındaki siyahlığa bürünmüş.

Pervin yıldızı sâkinlerin elindeki billur kadeh gibi mavi örtünün arasından kendini göstermiş.

Serap ortasındaki deve kuşunun beyazlığı gibi yıldız takımları göğün orasına, burasına dağılmış.

Saman yolu Musa'nın asasını suya vurduğu zaman denizde ortaya çıkan yol gibi olmuş."⁴⁷⁸

Sıfatıyla muttasıf oldu. Ve harîfler, dolu ve dost-kâmîler içmekle ser-hoş oldılar. Sultân durub harem ve sâl ve harîm-i celâline vardı. Hurrem döşeğine ve safâ-i firâşına girüb Melike birle muâ'nika ve mülâmese ve bûseye âğaz kıldı. Fî el-hâl mihrî gâlib mührün götürdü. Ve ol şâd-mânîlikden harem dâyelerine ve hadem-ü haşem ki mühd-i mua'zzamla gelmişlerdi. Genc-i şay-gân⁴⁷⁹-ı îsâr idüb, enâ'm ve ihsân buyurdu. Melike-i mâlike kenûz-i Kârûnî ve hâkime-i mülk-i Efrîdûn'⁴⁸⁰ kılub keş-i bahâ⁴⁸¹ resmiçün il ve vilâyet virdi, İrtesi Şâm beğlerini selâmlık suffesine da'vet idüb esnâf-ı eltâf ve teşrîfât-ı girân-mâye virüb âğırladı. Hân [314] yinüb, şerbetler içildikten sonra akdâh-ı efrâh dâir oldu. Biraz 'iş-ü 'işrete meşgûl olduklarından sonra durub makâmlu

⁴⁷⁶ Öztürk, a.g.e., C.I, s.313.

⁴⁷⁷ Kurân-ı Kerîm, 41/12.

⁴⁷⁸ Öztürk, a.g.e., C.I, s.314.

⁴⁷⁹ Genc-i şay-gân: Hüsvrev Perviz'in hazinesi.

⁴⁸⁰ Efrîdûn: Cemşid soyundan, anlayışı ve zekâsıyla meşhur olan bir İran hükümdârı.

⁴⁸¹ Keş-i Bahâ: Ayak bastı değeri, kıymeti.

makâmına vardılar. Sultân dahi gerü haremine girübistirâhate meşgûl oldu. Ertesi envâ-i nea'm ve esnâf-ı kerem-i kâffe-i ümerâ ve etrâf beğlerine fâiz kılub yedigün pey-â-pey, meclî-idil- efruz-ı mürettib ve müheyâ olundu. Sekizinci gün Şâm beğlerini refik-i eltâf-ı Şâm memâliği etrâfına icâzet virüb, gönderdi. Ve der-gâh beğlerinden ba'zını vedâ' resmiçün onlarunla memleket ser-haddine değin viribeyüb, Şâm sınırına ginince her menzilde nüzül-ı hâzır ve müheyyâ kıldılar. Çün beğler Sultân der-gâhına 'avdet etdiler. Sultân mübâreklik ve tâlî-i sa'd birle Kayseriye'ye 'azimet buyurdi. Ve kâm-rânî ve şâd-mânî ve ve husûl-ı murâdât birle Kayseriye'ye irişdi. Ve her şehre ki kudûm-ı sehr-yâr irişdi. Şehri bezeyib âzîn bağlarlardı. Ve âltun ve âkçe ve nice yılların kazançlarını pâdişâh rikâbına nisâr kılurlardı. Çün bir müddet Kayseriye'de ikâmet etdi. Güz faslı âhir olmaya yâkîn olub, kışlak mevsimi irişdi. Ondan Antalya'ya 'azm buyurdi. Çün irişdi bir ay müddeti hemişegî 'âdeti ve resmi mûcibince ahvâl-ı memleket teftîşine ve mâzlûmlara dâd virib, zâlimleri kem' etmeğe meşgûl olub, âvâz-ı çeng ve ne'y ve rübâb ve tenâvül-ı bâde ve câm ve bûlbüle şarâb-ı la'l-i fâm birle rûzgâr sürdü. Ve ondan 'Alâi'ye'ye vardı. Ve bir ay dahi ol merba'-i rebî-i nüzret ve menşe-i daa't ve feragatda ikâmet kıldı. Çün nesîm-i nev-bahâr taraf-ı şimâlden hûbûba geldi. Ve karlar, dağlar [315] yakasında erimeğe vireler, köpürmeğe başladı. Sultân mekâtib ve fermânlar etrâf memâliğe, beğlere ve çeri başlarına irsâl buyurdi ki; cemû-i asâkir-i Mahrûsa-i Kayseriye'ye 'azîmet kılalar. Bir kaç gündün sonra rikâb-ı hümâyûnını hâssa boy ve nûger ve haremi birle Dârü'l-mülk Konya'ya teceşsem buyurdi. Ve Konya'ya Sultân varmazdan önden cümle beğler ve ulular cenk ve muhârebet esbâbı birle Kayseriye'de Meşhed sahrâsında tınâb ber tınâb çadırlar tutulub konmuşlardı. Ve Sultân tarafına göz ve kulak tutub, muntazır olmuşlardı kin ne emr iderse dil-ü cân birle yirine yetüreler.

ZİKR-İ SEBEB-İ KASD-İ SULTÂN-İ BE-FETH-İ SAHRÂ-İ KİBCÂK VE GİRİFTEN-İ SUĞDÂK BER DEST-İ MELİKÜ'L-ÜMERÂ HÜSÂME'D-DÎN EMÎR ÇOBAN

"Allah'ın gölgesinin çetri Konya'dan parlak ay gibi yola düşünce,
Cihân sevgisinden mest oldu, gök hızlı dönmeyi kesti.

Bulutun gözünden sevinçten başka bir şey yağmadı. Felek mutluluk dağıtmayı esirgemedi.

Ordunun kaldırdığı tozdan, ayın gözü aydınlandı.

Cihan padişahı Yaradan'ın yardımıyla salına salına Kayseriye'ye geldi.

Onun yüzünü görmekten insanların yüzlerinde güller açtı. Onun kokusundan dünya gül rüzgârıyla doldu.

[316] Davulun gümbürtüsü ve zurnanın sesi, insanların hay huy sesiyle karıştı.

Altın ışıklarla süslenmiş olan firuze renkli gök, padişahın geldiğini müjdeledi.

Makamı gök olan cihan fatihi (güneş), Tanrı'nın takdiriyle o anda Koç Burcuna girdi.

Yer mutluluktan güller açmaya başladı. Hava bülbül nağmeleriyle doldu.

Feleğin çevganının hükme boyun eğdiği, bütün dünyayı fermanı altına alan,

Avcı, inci yağdıran, buluta benzeyen cihan fatihi, yer yüzi hâkimi

Tahtına oturdu ve her yerden adalet istemek için gelmiş olanları dergâhına kabûl etdi."⁴⁸²

Nâ-gâh dâd-hâh kapusından bir bâzar-gân sûd ve zîyân ümîdine top gibi cihânda ser-gerdân yürüdü. Ve dâim denizler yüzünde assı ümîdine nîlûfer gibi su yüzünde seyrân ederdi. Sultân'a duâ' ve senâ kılub tazarru' elin getirib devletine duâ' kıldı.

Nazım:

"Ünlü tercüman aracılığıyla şunları söyledi: Sen cihan padişahının saltanatı kalıcı olsun.

⁴⁸² Öztürk, a.g.e., C.I, s.315,316.

Senin uyanık olduğun zaman fitnenin gözü uyur, senin kılıcından güneş titrer.”⁴⁸³

Bu dervîş kûl-ı rûzî talebine taa'b ve zahmet ihtiyâr idüb gice [317] ve gündüz kuruda ve denizde yel gibi revân ve devân olub yüz dürlü renc ve zahmet ve 'anâ çeküb birkaç dinâr ve direm hâsıl etmişdim. Kıbçâk ve Rûs ve Bulgâr denizi kenârında bu der-gâhın 'adl ve na'musu âvâzın işidüb hurremlik birle bu tarafa müteveccih oldum. Diledim ki, gemiye girib denizi berü geçdim. Bu devletün zıll-u zalîlinde⁴⁸⁴ emîn ve rahatla rûzgar sürem. Çün gedim ki, gemiye girem, her mâl ki onun tahsîlinde ömr-i 'azîzi sarf idüb bunca meşakkatle hâsıl etmişdim. Mecnûa'n elimden aldılar. Mâl gitdi. Başımı dahi bunca zahmetle kurtarıb geldim.

Beyit:

“ O zaman adalet yayan Tanrı, beni Şah'ın dergâhına yöneltti.

Çünkü dünyanın işlerine çare odur. Kötülüklerin kapısını açıp kapayan odur.”⁴⁸⁵

Henüz ol bu sözü âher etmemişdi ki bir kişi dahi şikâyet hikâyetine âğâz etdi ki; ben Haleb'den Şâm ve Bağdâd kumaşın bağlayub bu memaliğe 'azm etmişdim. Çün Ermenistân'a, Leyfûn hüküm etdüğü yerlere geldim. Mâl ve davârımı tamâm olmadan aldılar ve başımı hezâr-ı hileyle kurtardım. Gayet iflâs ve bi-nevâlekeden gündüzüm karanu gicem gibi oldu. Ve günüm tîre bahtım hayra, çün tersânın bu der-gâhdan tersi olmaya. Bu derdin dermânını, bu zulmün intikâmını kanki Sultân 'adlinden taleb idelim, dedi. Çün olaki bu sözi pâyâna irişdirdi. Bir kişi dahi figân idüb, çağırdı ki; ben Antalya mukîlerindenim herne ki ömrüm müddetinde kazanmıştım. Ve ânı kazanmakla meşakkat oduna yanmıştım. Gemiye koyub deniz seferin ihtiyâr ettim. Tâ meğer ki [318] Mısır'a geçüb ol hatrdan fâide görem. Ve ol ser-mâyeden ferâvân-ı assı bağlayım, deyü, bir âh-i serd etdi ve ayıtdı:

Nazım:

⁴⁸³ Öztürk, a.g.e., C.I, s.316.

⁴⁸⁴ Zıl-ı zalîl: Koyu gölgeli.

⁴⁸⁵ Öztürk, a.g.e., C.I, s.317.

"Tanrı bana önce dünya malını verdi. Sonrada onu kül edip rüzgârla savurdu.

Çünkü işlerimin temelini yel üzerine atmıştım. Ondan sonra işlerim rast gitmez oldu.

Gönlümü mutluluk rüzgarının hareketine bırakmıştım. O da bana ait ne varsa aldı, götürdü.

Karanlık gecede öyle bir fırtına çıktı ki, sanki yer yarıldı sandım.

Derken kendimi bir yerde buldum. Öyle bir yerd ki, orada su dalgası yerine kann dalgası vardı.

Vakit geceydi. Gündüzü geçirmek için geceyi orada geçirdik.

O gece geçince parlak güneş doğdı ve karanlık gece dünyayı terk etdik

Nasıl bir gün! Zorluk, sıcak ve hararetle dolu. Öyle bir günü hiçbir gece doğurmadı.

Frenkler deniz tarafından gemileri sahile sürerek üzerimize geldiler.

Bizi tutup esir aldılar, ellerimizi bağlayarak bizi ölümün pençesine atdılar.

Sıkıntılara, zorluklara katlanarak [319] hırs ve istekle uzun sürede kazandıklarımızı,

Bir anda ellerimizden alarak bizi felaketlerin kucağına atdılar.

Ben bir çaresini bulub esaretten kaçarak bin bir zahmetle sizin dergahınıza geldim.

Şimdi kılıcıyla bütün kötülükleri ortadan kaldıracak siz padişahımızdan başka kimimiz var?"⁴⁸⁶

Çün tazallumât Sultân'ın mesâm'ına irişti. Ruh-ı ferruhı ve çehre-i mübâreği gül gibi kızandı. Fart-ı hamiyet ve kemâl-i şefkat ve gazabından arslân gibi anramağa ve güneş gibi kızmağa başlayıb, muztarib oldu. Ve buyurdu ki; fî el-hâl tâcirlerin mâllarını hazânededen virdiler. Zîrâ kadîm-i İslâm pâdişahlarının 'âdeti bu idi ki, hükmi irüşdüğü yerlerde uğru ve harâmi halkın mâlın alsa, öderlerdi. Ve sonra harâmi bulub siyâset ederlerdi. Ve mâlın hazâneye teslim

⁴⁸⁶ Öztürk, a.g.e., C.I, s.317,318.

ederlerdi. Ve şehirlerde, vilâyetlerinde alınsa ol şehrin ve ilin sü-başı ve nâibi bir eksiksiz öderlerdi. Ondan sonra uğrı ve harâmîyi taleb idüb, bulurlardı. Zirâ şer' bunun üzerine mebnîdir ki halkın mâlına ve cânına beğler ve hâkimle pâyendândır. Henüz ol kâi'de Şâm'da mevcûddır ki' nâibe zemân derler. Ondan sonra Sultân beğlere bakub, ayıtdı; bu misl-ü cihânda meşhûrdır, [320] ve mecâlis ve mahâfile mezkûrdur ki, çün parsa âvdan bir mâni' vâki' olur, geyik çayırlarda ve merg-zârlarda küstah olub kokusuz otlamaya başlar. Biz ol tevâfi gâyet mehamet ve fart-ı re'fetden kendü vatanlarından sâkin ve emîn komuştuk. Berka-i nakme't ve başta satevâtden müreffeh kılmışdık. Gâyet hamâkat ve gabâvetden ol nicmetin kadrin bilmezler. Ve râhat ve refâhiyete râzı olmayub belki diyânın tüccârına zahmet ve âsîb dahi irişdirirler. Eğer ol zâll ve zâlimlerin gûşmallariçün çeri ve fûrsân-ı ricâl ve ebtal-i irsâl kılursız. İcrâyısını hükmü birle ki " Bir anlık adalet. Atmış yıllık ibadetten daha hayırlıdır."⁴⁸⁷ 'amel kılub kâffe-i cumhûr katında ma'zûr belki memdûh ve meşkûr olmuş oluruz dedi.

Beyit:

"Şimdi ben Tanrı'nın yardımıyla işin nasıl olduğunu göstereceğim."⁴⁸⁸

Ondan sonra sağ kol beğlerbeğisi Hüsame'd-din Çobân Beğ - Allah rahmet eylesin - ki Kayı boyunda ondan ulu ve mâl-dâr ve nügerlü beğ kopmadı, Ve saltanat der-gâhının kadîm ulularından ve beğlerindendi, Ve sahâvet ve şecâa't ve kemâl-i ferzânlık ve merdânlık birle kalan beğlerden mümtâz ve müstesnâ olmuşdı. Ve dünyânın illerinde ve şehirlerinde güneş gibi her râhata sebab-i Merîh gibi her heybet ve hâdiseye hakk-ı 'avniyle ondan çâre olurdu. Ma'mûre-i cihanın âfâk ve aktârında onun kerem ve enâmcı ümîdine fazıla ve şua'râ ve hüner-mendler ve alp ve bahâdır ve yiğitler her yıl kapusuna gelürlerdi. Ve onun enâ'm ve ikrâm-ı şerif ve vazî'a irişirlerdi. Ve kayı ve Bayat boyundan kuvvetlü [321] yiğitler derişirib, Kıbcâk kûllar alub savâş ve harb ta'lîm etdirdiler. Ve taleb-i taleb-i Rabbü'l-erbâb rızâsiçün gazaya viriberdi. Ve kendüzi dahi dâim uç tarafına gazâ ederdi. Her ne ki, Dârü'l-harbden getürürdi. Yılda sâdât-u mutasavvufa ve Mekke ve Medîne ve

⁴⁸⁷ Öztürk, a.g.e., C.I, s.318.

⁴⁸⁸ Öztürk, a.g.e., C.I, s.318.

Kudûs mücâverlerine îsâr kılurlardı. Ve onun oğlanları dahi yakîn zemâna değin ki Kasdamonya beğliğı onlarundı. Onlar dahi ataları yolunca minhâcın ibtihâcına iltizâm gösterdi. Vezâif ve revâbet ve sılât-ı müberrât-ı 'alâ-i ihtilâf-el-hâlât-ı ashâb-ı fazl ve 'ibâdet ve erbâb-ı 'ilm ve 'amelden münkatı' kalmazlardı. Sultân buyurdu ki; Hüsâme'd-dîn Suğdâk tarafına çeri çeke ol mühimme akdâm ide.

Nazım:

"Tanrı'nın yardımıyla kalkıp orduyu Suğdak sınırına doğru sür.

Orası gelin gibi süslenmiş olup, Rus denizine dayanmaktadır.

Sugd, Hazar'ın (Karadeniz) yanındadır. Oraya gitmek için denizi geçmek gerek.

Ordu, oraya varınca bir gemi bulup burca binmiş ay gibi oraya binsin.

Sugd'un, Saksın'ın Kıpçak'ın ve Rus'un günlerini karartsın.⁴⁸⁹

Ve Emîr Mübârize'd-dîn Çavlı Çâşnîgîr Beğ ki bu dûdmân-ı kerîmin kadîm-i muhbil kûllarındandı. Sipihir-i tîv onun gibi bir yiğit 'âlem-i gayb-ı nev-resî delerinin saffında görmemişdi. Kemâl-i iktidâr ve bâzû-i kâmkâr birle [322] müstezher ve mâl ve ricâl birle ârâste idi. Emîr Komnânos Mafarzûm ki Rûm'um bilâd-u bikâ'ında melik-i muta' ve sâhib-i kılâ' ve etbâ'dı. Ve Sultân Gıtâse'd-dîn Keyhüsrev şehîd -Allah delilini aydınlatsın - şöyleki bundan önden, zikr olunmuştur. Onun muhedderâtından bir kerîme-i hibâle-i hükm-i tezevvücine götürmüşdi. Ve şerefi-i karâbet ve musâheret-i saltanata ihtisâs bulmuşdi. Sultân Gıyâse'd-din'in şehâdetinden sonra dahi Sultân 'İzze'd-din Keykâvus ve Sultân 'Alâü'd-dîn Keykubât nazarında melhûz-ı basara-i ihtirâm ve manzûr-ı 'ayn-ı ikrâm olmuşdi. Ve 'iddet-ü 'ühbet ve çokluk e sbâb birle müstezhar-i leşker-i bi-kerân birle Ermenistân tarafına revân kıldı. Ve buyurdu ki der-bend içinde her kapular ki vardır yakıb, bend-endîş-i bahtı gibi harâb ideler ve leşkeri düze çıkaralar. Ve dîn düşmanlarına bir zahmet ve nihâyete irüşdüreler ki kıyâmete değin onun eseri küffâr cânında bâkî kala. Ve Mübârize'd-din Ertokoş Beğ'i ki saltanat-ı devletünün kadîm ulu beğlerinden ve memleket çeri başlarınun ulularından idi. Ve Antalya'nın sü-

⁴⁸⁹ Öztürk, a.g.e., C.I, s.319.

başılığı ona müfevvez ve ol tarafın sugûr ve kifâyet-i umûru birle dâim –i mezkûr servet ve şevket ve pehlivân-ı kavm ve kabâil-i nâm-dâr ve delîrân-ı kâr- zâr birle müstezher idi. Cemî'i Eğdir boyı beğleri ve Etrâk'ına zaîmü'l ceyşiydi. Buyurdu ki leşker-i cerrâr birle sâhil tarafına vara. Ve gönli Frenk kînelerinde perdâhte ve deniz kenarının mühümmâtını bile varın sâhte kıla. Beğler ve ulular şehir-yâr-ı zemânenin tahtı önünde yüz yere kodılar ve ayıtdılar :

Ebyât:

“Her zaman padişahımız cihanı elinde bulundursun. Sözü düşmanların kalbine ok gibi saplansın.

[323] Felek senin fermânına el bağlamış olup, zaman senin emirini beklemektedir.

Eğer balığa emir verirsen, o Nil nehrini timsahlardan temizler.

Eğer keklik senden güç ve destek alırsa, hava sahasını kartallara dar eder.

Sen cihan padişahının emriyle savaşa öyle yöneldin ki,

Eğer rakibimiz gökte olsa uzaktan bizi görünce

Anında dönmeyi bırakır, gücü , kuvveti, dermanı kesilir.

Bu durumda yer yüzünde kim bizim karşımızda savaş sözü etmeye cesaret edebilir?

Bunları söyleyip dışarı çıktılar. Aslanların heybetiyle boş alana indiler.

O anda her yandan zurna (nay) sesi yükseldi. Ordu dağ gibi yerinden oynadı.”⁴⁹⁰

Ve 'alâü'l-tertib—ı âsâr-ı şehâmet ve sarâmet ve şecâa't ki saltanat-ı devleti musâlihîçün feth kılâ ve kahr-ı i'dâda hevâ-darlığ ve cân-ı sipârlık riâyet etdiler. İz-ed-i 'izz-i esme-ı 'avnı ve hidîv-i a'zam-ı bahtının te'yîdi birle ol mühimâtda cân-ı dil birle dürüşdiler.

[324] ZİKR-İ İKÂMET-İ SULTÂN BE-MEVZİ-İ KEYKUBÂDİYYE DER MÜDDET-İ GAYBET-İ ÜMERÂ

⁴⁹⁰ Öztürk, a.g.e., C.I, s.319.

Çün beğler ve sü-başılar "-Allah onlara rahmet etsin"⁴⁹¹ çeriler ki ol kûlluğa nâm-zed olmuşlardı. Yırağ ve berk ve 'iddet-ü ühbet-i tamâm birle ihzâr etdiler. Ve 'avn-ı ma'bûd ve tâli'-i mesu'd birle süvâr oldular. Sultân kendü hâss-ı kevkebesi birle bir depeye çıkdı. Tâ çerinin 'azametin mütâlaa' kıla. Çün onların hâlî-i vechinde şetâret ve nezâret mütâlaa' kıldı. Allah tea'lâ ve takaddüs âdını dile getürdi. Ve beğler okudı, ve envâ'-i ser-firâzlık birle bende-nûvâzlık buyurub, husûl-i me'ârib ve incâz-ı mutâlebelerini takdîm ve ikâmet-i mesâ'i-i meşküre birle müstezher kıldı. Cümle duâ' ve senâ kılub baş kodular. Ve sâye-i cihân-ı âferîne âferîn okuyub yola müteveccih oldular.

Ebyât:

"Onlar oradan ayrılınca Sultân kûllarından bir gurupla atının dizginini bir yere gîtmek için gevşetti.

Gideceği yer öyle bir yerdi ki, orayı sanki Tanrı cenneti dünyaya göstermek için yaratmıştı.

Havasının ılık olması yanında saba rüzgârı her zaman eliyle oraya misk dökerdi.

Nehrin kıyısındaki yeşillikler, güzel sevgilinin yüzünde çıkmış olan bir beni andırıyordu.

Orada yasemin kâfur kutusunu açmış, menekşe gülsuyunu kendinde toplamıştı.

Saba çemen'in zülfüne amber dökmüş, gülü Hoten miskiyle doldurmuştu.

Böyle güzel bir yerde hâkim olan koku, [325] laleden çıkan kokuydu.

Padişah orada öyle bir yere indi ki, güzelliğe baharında baharına benziyordu.

Orada öyle bir saray vardı ki, alanında güneş ve ay, yüz taraftan gözüküyordu.

Keyvan'ın hayran kaldığı o yerde hayat suyu akıtan bir çeşme vardı.

⁴⁹¹ Öztürk, a.g.e., C.I, s.321.

O çeşmeyle dünyanın gözü aydınlanmıştı. Çevresi baştan başa gül bahçesiydi.

Onun önünde güzel bir yeşil deniz vardı. Üzerinde göğün yüzü her zaman bulutluydu.

Orada balıklar ay gibi gezinirdi. Devlet şahın sarayına sığınmıştı.

Balıkların kulaklarındaki bütün halkalar altından, sırtlarındaki zırhlar gümüşlendi.

Oradaki güller öyle ışık saçıyordu ki, sanki dünyanın gözü onlarla aydınlanıyordu.

Oradaki ağaçların meyvesi ikbal meyvesiydi. Oradaki bülbüller zafer nameleri söylerdi.

Oranın bütün meyveleri dünyanın iksiri, ağaçların gölgesi, sevgilinin dinlendiği yerd.

Dünya oraya cihan patişahi Keykubâd adına ikbal mührünü vurmuştu."⁴⁹²

[326] Sultân-ı 'âlem-ı Keykubâd bir müddet ol hurrem-i âbâddaki ravza-i firdevs, ânun hevâsı i'tidâline reşk eletürdi. 'Akl gibi cânda ve güneş gibi âsmânda ikâmet etdi. Ve ahbâr-ı fütûh-ı müntazır olundı. Ve takvîyet-i dîn-i Yezdânî ve ve temşîyet-i umûr-ı cihân-bânî ve terhîb-i mühimmât-i mülk-dârı ve kâm-kârı kılurdi.

Beyit:

"Seher vakti altın kılıçlı güneş, kabul edilen bir dua gibi gökte kendini gösterince,

Heycanlı ve genç çavuş'un sesinden göğün gürültü patırtı yükselmeye başlayınca,

Padişah bulut perdesinden ayın çıktığı gibi dışarı çıkar,

Dağ gibi atına biner, devlet rikabının yanında koşmaya başladı.

Bir süre o cenneti andıran ovada sevinçli ve mutlu olarak dolaşırken,

Her ülkeden adamlar gelir, konuşulanları ve duyduklarını ona anlatırdı.

⁴⁹² Öztürk, a.g.e., C.I, s.321,322.

Oradan mutlu bir şekilde eyvana döner, insanlar yüzlerini oraya çevirirlerdi.

Sultân daha sonra eliyle bargah'ın kapısını açar, büyük küçük herkes oraya yol bulurdu.

[327] Mir-i bâr gelenleri kabul eder, padişahın dağıttığı adaletten işler yoluna girerdi.

Sonra halka açık bir sofraya kurarlar, ihtiyaç sahiplerinin onunla gözleri doyardı.

Oturanlar fazla vakit kaybetmeden ayağa kalkar, ayakta olanların yerine otururdu.

Herkes o sofradan nasibini alır,hiç bir zaman kimse ondan mahrum kalmazdı.

Sonra cihan fatihi oradan kalkar, saadette başka bir eyvana giderdi.

Bütün ilim peşinde koşan bilginler, din, tedbir ve düşünce adamları

Köleler ve ordunun ünlüleri oraya yalnız olarak giderlerdi.

Orada her konudan söz edilir, her ülkeden ve her sınırdan konuşulur.

Yapılması gereken işlerden, hazinenin ve ordunun meselelerinden,

Yönetilenlerin asayiş ve huzurundan, aslanın ceylanlara saldırması gerektiğinden,

Sevgi töresinden, düşmanlık belirtilerinden ve her ülkeye gönderilen cevaplardan bahsedilirdi.

Bu işler de bittikten sonra **[328]** Dar'us-selâm sofrası gibi bir sofrayı

Mir-i hân bir defa daha cihan padişahının önünde kurardı.

O zaman çaşnigir huzura girer, geleneğe göre huzurda yerini alırdı.

Ünlü kimselerin yaptıkları duadan sonra padişaha yiyecek gönderirdi.

Yemekten sonra hepsi, mutlu olarak, iyi adlı cihan hakiminin yanından ayrılırlardı.

Cihan padişahın huzurunda bulunmuş olan o kimseler kibirden göğsü kafa tutarlardı.

Ondan sonra ünlü kişiler bir defa daha padişahın dergahını süslerdi

Hepside tanınmış kişiler ve savaşın aslanları olan eğlence arkadaşları yerlerini alırlardı.

Saz ve rud çalan bütün çalgıcılar gelirdi. Ney'in sesinden ve şarkı nağmesinden,

Onların çıkardıkları seslerden sert taşların kalbide coşmaya başladılar.

Başka bir eğlence meclisi kurulunca bütün eğlence aletlerini orada hazır ederlerdi.

Feleğin yüz gözüyle benzerini görmediği, zamanın kulağının özelliklerinin yüzde birini duymadığı,

[329] O mutlu padişah gece gündüz zamanını bu şekilde geçirdi.

Haftada bir defa çevgan (guy) oyunu seyreder, eğer arzu duyarsa onu daha sık yapardı.

İşlerinin olmadığı bazı günler ise ava çıkardı.⁴⁹³

ZİKR-İ GOZEŞTEN SULTÂN-İ DER İHTİMÂM-İ MELİKÜ'L-ÜMERÂ HÜSÂME'D-DÎN EMÎR ÇOBAN - ALLAH RAHMET EYLESİN - EZ DİYÂR-İ HAZAR⁴⁹⁴

Çün sipâh, Hazar⁴⁹⁵ kaskına denizden gezer kıldı. Eflâk ilinden kurudan, deniz kenârın tutub gitdiler. Suğdâk şehrine vardılar. Suğdâk keferesi ki, hemîşe cuğd-ı hizlân ve künküre-i idbâr ânların rüzgârı kasrının künküresine oturmuşdı. Sâdır-u vârid ve bâzar-gânlar incitmesine bil bağlamışlardı. Gördiler ki deniz yüzünde gemi yelkenlerinden havâ yüzünde ak güvercin uçar gibi deniz yüzi dolu gemi ve yelken olmuş ve kurudan dahi bir çeri gelür ki, onların âtı ayağından ve surnâ ve nefir âvâzından dağ ve sahra mütezil olur, korku ve lerze endâmlarına düşüb muztarib oldılar. Ve şehir kapuların yapub ve burûc ve ebdânı berkidüb durdular. Beğler ve ulular bir yere dinilüb meşveret kıldılar. Tedbîrleri bunun üzerine olduğu bir dâniş ve tedbîr âyesi pîri ki rüzgârın ticâretinden ticâret-i küllî hâsıl etmiş idi. Ve gerdûn-ı gerdânın renc ve râhatın ferâvân-ı müşâhede kılmışdı. Ve risâlete ihtiyâr etdiler. İçi tatlı ve iri ve yumuşak sözleri biri birine karışdurub Beğlerbeği Hüsâme'd-dîn

⁴⁹³ Öztürk, a.g.e., C.I, s.323,324.

⁴⁹⁴ Öztürk, a.g.e., C.I, s.323,324.

⁴⁹⁵ Hazar: Karadeniz (Öztürk, a.g.e., C.I, s.325.)

Beğ'e [330] revân kıldılar ki biz şâh-ı cihânun kûlî ve fermân-berdâriyuz. Ma'lûm değil ki bu mikdâr çeri, bunda göndermeğe sebep ne oldu ola. Eğer bâc ve harâc ve 'ubûrî edâ etmekde bizden cûrm ve fütûr zâhir oldıysa ânun garâmetine ikâmet gösterelüm. Ve fermânun imtisâli birle düş-vâr işi asân kılalım. Ve eğer Rûs vilâyetine 'azm kılursa serv-i âzâd gibi yiğitler hizmetinde tertîb ve yırağla viriyelüm ki ol hizmetde Sultân'un düşmanlarına kılıc uralar. Ve canlanın dirîğ etmeyeler, deyü. Ve bir elçi dahi sûra'tle Kıbcâk hânına gönderdiler ki, Sultân'un çerileri devâbb ve cevârî üzere bu tarafa geldiler. Deniz-i mevci-i cûş-i ceyşden pûlâd-ı rahşân gibi görünür. Bu Peleng-aheng çeri denizde nehengden delîririn ve kuruda kağan- arslandan yürek lûrek dururlar.

Ebyât:

"Su denizde böylelerini hiç görmedi. Eğer onlar üzerimize gelirse,
Keskin hançerlerinin ucuyla, bizden denize kann nehri akıtırlar.

Bilin ki, bu suyu baştan başa geçmiş olanlar, denizden çıkıp ovaya
çıkacak olursa,

Tecrübeli kimseler için bu, buraya düşen bir ateş demektir. Her yeri
yakıp kavurur,

Rüzgârın ateşini suyun yüzüne çıkardığı böyle bir orduyu rüyasında
dahi görmedi.

Eğer bu dalga denizin dışına dökülürse ne Kıpçak, ne Rûs ne de
Hazar kalır."⁴⁹⁶

[331] Çün Kıpçâk hânı bu haberden agâh oldu. Ümîd-i kelîm'ini⁴⁹⁷ maksûd-ı
husûlinden hâlî göndi. Ce Rûs Melik'ine dahi haber gönderdi. Ve î'lâm etdiği
der-gâh-ı şahin-şahı'dan 'asâkir-i nâ-ma'dûd bu hudûda müteveccih
olmuşlardır.

Şiir:

"Gemiden denizin üzeri öyle örtülmüştü ki, güneş suya ulaşamıyordu.

⁴⁹⁶ Öztürk, a.g.e., C.I, s.325,326.

⁴⁹⁷ Kelîm: Hz.Musa Allah'la konuştuğu için Kelîm (konuşan) lakabını almıştır. (Bknz. geniş bilgi için Öztürk,a.g.e.,C.I,s.326.)

Şimdi biz canımızı ölüne bıraktık. Zaten tomurcuk dolu tanelerine karşı ne yapılabilir ki.”⁴⁹⁸

Gereğidir ki bu hâdisenün refine ve bu nâzilenün define bir çare kılalar, deyü. Ânlar dâhi cümle kabâil ve illerine haber gönderüb bir heftede Rûs delîrlerinden ve Kıpçâk bahâdırlarından on bin müsellaah âtlı dürüldi. Ve Suğdâk’a yakîn gelün muntazır oldılar ki, Suğdâkî’ların adamları beğlerbeği cânibine vardı. Pîrî fertût bir iki kelimetini ‘ankebût evi gibi süst söyledi. Haberlerden ki ona söylemişlerdi. ‘Âşr-ı ‘âşireyn-i takrîr idemedi. İllâ bu mikdâr diye bilgi ki; Melikü’l -Ümerâ’nun eltâfından tevakku’ oldularki, çeri döndürüb gide. Tâ ki bizde hizmetinde taksîr ve tekâû’d ettüğümüzün özrünü be-kadr-i imkân dileyevüz. Ve külluk resmini müceddid ve îmân-ı peymân-ı galiz ve vesik birle mü’ekked kılavuz. Hâliyâ şimdiki vakitte na’l-ı bahâ resmince elli bin pırpire hizmet idelüm, didi. Çün Melik’ül-Ümerâ Hüsâme’d-dîn Çoban Beğ bunu işitdi. Kakıb gazaba geldi. Ayıtdığı, tâc [332] ve taht âyâsının hükmi birle çeri bu yerlere ol niyyete getürmedimki, savaş meşakkatinden yüz döndürem. Ve her kâsid ve fâsid kolu birle işüde halel getürem, dedi.

Ebyât:

“Cihan patişahının fermanını alınca gemilerle suyun kalbini yardım.

Bil ki, bu ülkenin mamur yerlerini yıktıktan sonra oraları baykuşlara teslîm edeceğim.”⁴⁹⁹

Her tâife ki Sultân’un fermânından baş çekerler. Atvâk-ı hizlân birle a’nâk-ı merbût olub der-gâh-ı hüsrev-i ‘alem eşğine varasırıldır. Ve ânda cezâları neyse göreler. Ve kalan ‘âsî ve mahzûllara zenc ve ibret gösteriserlerdi. Ve her kim ki kademini itâa’t dâiresinden çıkarmayub fermâna mutî’ olasırlardır. Benden menn ve selvi lezzetinden gayri onun eyyâmı mezâkına irmeyesirdir. “Haksızlık yapana azab vereceğiz, sonra Rabbine döndürülür, onu görülmemiş bir azaba uğratırız. Ama inanıp yararlı iş isteyen mükâfat olarak güzel şeyler vardır, ona buyurduğumuzdan kolay olanı söyleriz.”⁵⁰⁰Okudu.

⁴⁹⁸ Öztürk, a.g.e., C.I, s.326.

⁴⁹⁹ Öztürk, a.g.e., C.I, s.327.

⁵⁰⁰ Kurân-ı Kerîm,55/24.

Şiir:

"Elçi oradan ümitsiz dönünce aydınlık günde gözleri karardı. Komutan ise öfkeli aslan gibi kükreyerek orduyu denizden ovaya sürdü.

Bütün ova Türkle dolu idi. Fakat onların miğferleri ateşe karşı ne yapabilirirdi ki.

Türkler , ovada ay ışığı gibi parlayan ordunun zırhını ördükleri zaman

[333] Dünyanın baştan başa kılıç ve zırhla dolmuş, bütün ovanın tepe ve denizle örtülmüş olduğunu fark etdiler.

O zaman korkudan şarap içmeden sarhoş oldular. Kalpları kanadı ve canlarından ümitlerini keddiler."⁵⁰¹

Çün kâffe-i 'âsâkir selâmeti ve kâmrânî ve şâdmânî birle denizi geçüb ve kurudan gelüb Suğdâk ovasına kondı. Beğlerbeği Hüsâme'd-dîn Çoban Beğ fart-ı ferâgat ve şâdiliğinden bezm âlâtı döşedüb çeri beğlerin ve serverlerin okudı. Ve âyîn ve tertîb-i tamâm birle üns meclisinde ve selvet makâmında onlarunla oturdı.

Şiir:

"O ordunun dayanağı, ilk önce ay gibi parlayan kadehi eline aldı.

Sonra kürsüden aşağıya inerek adalet ve güç sahibi olan padişahın anısına yeri öpdi.

Ondan sonra lezzetli şarabı bir anda başına dikerek, dünyanın gamını unuttu.

Ordu komutanları hep birden ayağa kalkarak övgü dillerini açtılar.

Cihan padişahı ebedi olarak yaşasın. Dünya her zaman onun destekçisi olsun.

Ondan sonra hepsi muzaffer padişahın şerefine şarap içmeye koyuldu."⁵⁰²

Dün buçuğuna değin durub ve 'îş kılub, câm-ı bâde ol serverler arasında dâir-ü sâir oldı. Çün dolu dost-kânîler içilmekden **[334]** ser-hoş oldılar. Her biri çadırırlu çadırına ve makamlu makamına gitdiler. Seher ki, çün semen budakları çemen-i nîlî-i gül-şenî üzerine zâhir oldı. Talîfa'dan bir âtlı Melikü'l-

⁵⁰¹ Öztürk, a.g.e., C.I, s.327.

⁵⁰² Öztürk, a.g.e., C.I, s.327,328.

ümerâ hizmetine geldi. Duâ' ve senâ kılıb ayıtdığı Türk'den bî-'add çeri belürdi, gelüb irişi dururlar, deyü. Sipeh-dâr ve beğler çün ol sözi işitdiler. Buyurduğu çeri coşa gelüb, kös âvâzını sürûş-ı gûşine irüşdürdiler. Ândan sonra beğlere ve serverlere buyurdi ki; bir çeriğe iki od olursa geçmesi mümkün değil bize göründüler. Gereğidir ki erenler bigi yerümüzde karar idevüz. Ve gereği gibi ciddle niyyetde durub sebât nakşını levh-i cân üzerine sebt idevüz. Ardımızdan deniz suyu ızdırâbda ve önümüzden harb odı ıztırâma gelmiştir. Ve kaçmak yolu cümle hudûddan mesdûd olmuştur. Ândan öndin ki Rûs ve Saksîn'den ânlara çeri ve meded gele. Zırhını ten üzerine kefen yirine giyelim. Ve onlarınla mümkün oldukça canla dürüşelüm. Amma şol şartla kim, çün çeri bir birine karşı gele. Ve ervâh-ı eşbâh müfâreketinde nâlân ola. Koyulmağa Tatar kılur. Bir iki hamle getirüb burunları yili ve renc-ü savletleri ânunla sâkin olsun. Çün onların işleri âyîni ve peygârları şîvesine ittilâ' bulmuş olavuz.

Nazım:

"Saldırıya geçüb kapanlar gibi savaşılim. Mertlik gösterip şan ve nam alalım.

Çünkü dünyada kimse ebedi kalmaz, insanlardan eser olarak yalnızca nam kalır"⁵⁰³

Ve ol taraftan Türk çeresi cenk edişesinde bî-hoş olub bahr-ı [335] ahzar misli cûşa geldiler. Ve ayıtdılar ki; bunun bigi ağır çok çeriğe üstümüze geldi. Ve denizden ve kurudan bizüm işimüz harab olub, etrâfdan bila-hucûm etdi.

Nazım:

"Doğunun altın kanatlı tavusu (güneş), fıstık renkli perdeden dışarı çıkınca

Davul ve zurnanın (kös u nay) sesi ötmeye başlayınca sert taşların bile kalbi yerinden oynadı.

İki ordu savaş hazırlıklarına koyuldular. Sağın ve solun cenahlarını kurdular.

⁵⁰³ Öztürk, a.g.e., C.I, s.328.

O anda hava kararıp yer lâl rengine döndü. Taşların üzerine değen nallar ateş saçmaya başladı.

Aslanların ellerindeki keskin kılıçlar, karanlık bulutta parlayan şimşeğe döndü.

Mızrakların ucu, sağüt yaprağı titreyen düşmanlara ölümden haber vermeye başladı.

Parlak kılıcın açtığı yaralar kötü düşüncelerin sırrını açığa çıkardı.

Kalplerden çıkan kin ateşleri, düşmanların harmanını yakmaya başladı.

O savaş için oraya gelmiş olan kaza, yayın ucunda pusuya yatdı.

Mavi renkli hançer, kalp ırmağından akıttığı ırmağı kan denizine döktü.

Batıda kaybolmaya niyet edince, iki ordu birbirinden ayrıldı.

Akşam olunca laciverd kümbedde sarı güller açdı.

Mutlu şahlar şahının komutanı, o savaştan öyle açık alınla çıktı ki,

Kılıcı altından olan parlak güneş, utancından yüzünü bulutun altına gizledi.

Komutan atından inerek vücudunu yıkadı. Önce dünyayı yaradanın huzuruna çıkıdı.⁵⁰⁴

Nesir; Çün Emîr Hüsâme'd-dîn Çoban Beğ 'âle's-sabâh taze gusûl idüb iki reka't namaz ihlâs ve niyâz ve tazaru' birle edâ kıldı. Ândan yüzün toprağa urdub, hakk teâlâ hazretine münâcât kıldı ki; ey Dâver-dâd-ı ve'd-dîn, her neyeki nazar kılurum, cümle senün samediyye-i vahdâniyyetüne delîl-i behakk-ı şâhid-i mutlak bulurum. Gökler yüzü senün [336] mihr-i cihângîründen rûşen olur. Kazf-ı ru'b-ı küffâr gönlünde senün heybetünden bâlûdur. Ve Kitâb-ı Kerîm, gayr-i mahlûkda buyurdun ki; "Siz Allah'ın dinine yardım ederseniz, o da size yardım eder, ayaklarınızı savaşta sâbit kılar."⁵⁰⁵ Senin latifin sayesi ve bî-nihâyet merhametün birle revâ görme. Kim biz kûllara

⁵⁰⁴ Öztürk, a.g.e., C.I, s.329,330.

⁵⁰⁵ Kurân-ı Kerîm, 47/7.

Kıbcâk çerileri ganâiminden heybet ve ihfâf hâsıl ola. Ve maksûd olmadın, muâ'vedet kılavuz.

Şiir:

"Dünyada yardımı senden beklerim. Çünkü orada ki adaleti sağlayan Sensin.

O yardımla asilerin başını taşın altına koyalım, cihânı Türklere dar edelüm."⁵⁰⁶

Dedi ve sera-perdesine vardı. Ve beğler ve serverleri okudı. Ve her yere ki vacibiydi, telâye gönderdi. Ve hân-ı hüsrevânîden sonra mey-i erguvânî taleb etdi. Ol sebeble şâdî ve ferah-ı ziyâde olub, kaygu kesildi. Ve muhâveret ve muâ'kadet esnâsında çeri beğlerine ve serverine ayıtdı ki; sizün her birünüz hizmetle saltanat der-gâhında benden 'azîzreksiz. Amma, çün iş düşdi, yardım ve yoldaşlık lâzım oldu. Bu gün, bu denlû cihedle ki savâş oldu. Eğerçi bizden ve ânlardan hayli adem telef oldu. Velikin irtte yine buncaleyin sa'y idüb duruşursavuz, ümîddir ki, muhâliflerden cihânda nâm ve nişân komayavuz, dedi. Beğler ve serverler ona âferîn dediler. Ve ayıtdılar; ey kâm-kârlık memketün gevheri derfişânı ve şehr-yârlık nigînün nakş ve nişânı, hemîşe hancer-i sebz rengün yüzi kuvvetli kûlun ferrinden gülgün olsun. Eğerçi biz şâh-ı cihân'un kûllarıyuz. Velikin, eğer buyurursan imtisâl hükümünün rahşanı tavsın-i felekden geçürelüm. Ve her kûlluk ki buyurırsız, asâr-ı tâa't ve mütâbaa't [337] vâcib bilalim. Tâ Sultân hizmetinde yüz suy hâsıl olub, emel-i muhassıl ola. Ol yakadan, çün Türkler, 'Âcem tîgini ve zahmını Rûm çerisinden müşâhede kılmışlarıydı. Ve esker mecrûh-ı vefâta gark olmuşlardı. Ayıtdılar; Suğdâk halkı günâhlarıçün ve ânların suçu garâmetine bize kıyâm göstermek gerekdi. Amma çün iş buna irişdi. Sebük-sâr ve hâk-sârlıqla başımız yile virmek olmaz. Gice irtteye değin bu endîşeler birle hayrân ve ser-âsîme ve mütereddid ve mütehayyir olmuşlardı. Ve ızdırâb ve gark-âbında ve iltihâb-ı nîrânında hârik ve garîk kalmışlardı.

Nazım:

⁵⁰⁶ Öztürk, a.g.e., C.I, s.330.

"Seher vakti mavi gökyüzünde güneşten altınsiper ortaya çıkınca
O altın siperden dağın zirvesinden binlerce altın ok fırlatılınca,
Ordu komutanı (Sipehbod), devlet gibi uykudan uyanıp güneş gibi
elinde keskin kılıcı olduğu halde

Ordunun ayağa kalkarak, karanlık günü gündüze çevirmesini buyurdu.
Davul (kös) gümbürdemeye, zurna (nay) ötmeye başladı. Dünyayı
gürültü, patırtı aldı.

Yardım için gökten melekler indi. Yer, deniz gibi coşmaya başladı.
İki ordu dağ gibi karşı karşıya geldi. Biri heybetli, diğeri zayıf
görünüyordu.

[338] O zaman ordu komutanı, serverlere şöyle dedi.; Arzumuz nam
almak ve bu yolda canımızı feda etmektir.

Çünkü kimse vücudun ebedî yaşadığını görmedi. Canla arzu satın
alınmaz.

Şimdi bir saldırıda bulunmak ve ateş gibi düşmanı sarmak istiyoruz.
Eğer siz de bizi destekler ve bu saldırıya tahammül gösterirseniz,
Artık başka savaşa ihtiyacımız kalmaz ve uzun işlerimiz kısalmış olur.
Coşkudan deniz gibi köpürmeye başladı. Aslan yapılı biri bayrağı eline
aldı.

Atını sürerek tozu dumana katdı. Onun heybetinden güneşin yüzi
sarardı.

Ordu hareket geçerek bütün ovanın toprağını altını üstüne getirdi.
Sert oklara ve mızraklara hedef olan Türkler'den ah u feryetler
yükseldi.

Mızraklar canlar yakıp göğüslere korku yerleşti.
Yılan etkisindeki hançerin ucu kimseye hayat hakkı tanımadı.
Savaş alanı öldürülenlerden o hale geldi ki, [339] yerin üzeri
görünmez oldu.

Türkler böyle bir savaşın yüzünü görünce, çaresiz kaçış yolunu
tuttular.

Askerler onları, rüzgarın kara bulutu kovaladığı gibi kovaladılar.

Onlardan çoğunu öldürdüler veya esir aldılar. Yaşlı felek onların canını bağışlamadı.

Daha sonra bütün kadınları ve çocukları topladıktan sonra evleri ateşe verdiler."⁵⁰⁷

Nesir; Ve Beğlerbeği Hüsâme'd-dîn Çoban Beğ'ün ol bir merd-âne hamlesi birle gönül kaşânesini ahzan-ı tereddüdden eritdiler. Ve şâd-mânlık râyetini siphir-i berîne erürdiler. Ve kâm-rânî ve neyl-i makâsıd ve âmânî birle çadırlarına döndüler.

ZİKR-İ LÂBEGİRÎ KERDEN MELİK-İ RÛS VE MUSÂLİHE- İ EZ HİZMET-İ MELİK'ÜL-ÜMERÂ HÜSÂME'D-DÎN - ALLAH RAHMET EYLESİN -

Çün Rûs meliki, Kıpçâk çerisinin sindüğünü işitdi. Ve ânlar hâlleri yaramazlığın ve reziyetlerin istimâ' kıldı, vezîrlerin ve beğlerin okudı. Ve ayıdı ki; biz bu leşker-i cemân birle ve bu tîz-cenk-i dilâver ve bahâdırlar birle cenk ve cedâl kılmaklık hurrem ve ferheng caddesi ve kifâyet ve dirâyet tarîkesinden bedî' ve baî'd ve görünür. Ve hem bize Sultân-ı kablden bunca rûzgârdan berü bize bir ziyân irişmedi. Belâlayı kendüzine çekmeklik 'akl ve dânişden değüldür. Ve hem bize Sultân-ı kablden bunca rûzgârdan berü bize bir ziyân erişmedi. Ve aslen ve re'sen gubâr-ı kînesinden bir toza bizüm rûzgârrımız çehresine konmadı. Çün iş bezl-i mâl ve leyyin-i makâl birle [340] müyesser olmaya. Ol vaktin muhârebet hüsâmını kınından çekmek maslahatdır, deyü tedbîr etdi. Bir rây ve hûş âyesi çüşt kişi risâlete ihtiyâr idüb buyurdu ki, bir nâme dolu tazarru' ve niyâz ve âzerm birle yazdılar. Ve Beğlerbeği Çoban Beğ katına gönderdiler. İşbu vehcile ki nazm olundu.

Nazım:

"Dünyayı Yaratan'a hamd ve şükürler olsun. O canları bağışlayan ve insanları affedendir.

⁵⁰⁷ Öztürk, a.g.e., C.I, s.331,332,333.

Lacivert kümbede şekil veren O'dur. Gündüzü ve rızkı ortaya çıkaran O'dur.

Bil ki, ey padişaha bağlı olan yiğit, senin gibi mert bir süvari daha dünyaya gelmedi.

Sen ordunun komutanlığına seçilmişsin. Seninle devlet ağacı her zaman canlıdır.

Kılıcın gibi aklın da güneş gibi parlaktır. Şahlara ancak senin gibi yardımcı lâyıktır.

Sen kalp aynasını öyle parlattın ki, mutlu şahlar şahının gücünden, Başarının ve zaferin izleri ortada açıkça görülebilir.

Buraya ordu çektiğini duydum. Fakat şahın fermanının içeriğini bilmiyorum.

[341] Şunu bi ki, akılsız ve fikirsiz Kıpkaçlar, bizim sözümüze hiç kulak asmadılar.⁵⁰⁸

Nesr; Eğer Kıpçak kavmi benüm sözüm ve râyım işidelerdi, çün nasîhatüme uymadılar. Ânuniğin 'ibâdetden zelâlete düşüb maslahat yolundan azdılar. Ve okı ve kılıcı biri birine karuşdub bunca nâzenînlerün kânın yire dökdüler. Ben, çünkü 'avâkıb-ı umûr-ı ittifâk-ı cumhûr ve nazar-ı şâfi ve kâfi birle nazar kıldım. Saâ'detim âyînesini râyında şöyle gördüm ki, Sultân'a ihlâs ve cân-u dîl birle bende olalım. Çün bu diyâr, tîg-i cihân-gîrî birle feth oluna. Bî-server ve kahramansız imâret ve zabt ve salâha imkân yokdur. Eğer bu kemîne kûlına kendü nasb etdüğü kûllarından sayarsa ve bu mülki ve cânımı bana bağışlarsa ve Melikü'l-Ümerâ "- Allah başarısını artırsın -"⁵⁰⁹ hizmetinden tevakku' oldur ki, bu bâbda meyâncı olub Sultân hazreti hizmetine î'lâm idüb bu bende-i müstemendin huzû' ve huşû' hâlini 'arz kıla. Ümid dir ki mahall-i kabûlde düşüb hâl-ü ahvâl-i begâyet hoş ola.

Beyit:

"Onun kapısında öyle kûlluk gösteririm ki ülkesi benimle gelişme gösterir.

⁵⁰⁸ Öztürk, a.g.e., C.I, s.333,334.

⁵⁰⁹ Öztürk, a.g.e., C.I, s.334.

Onun bozulmayacak olan ahit ve sözlerinden bana yeni bir can gelir.”⁵¹⁰

Pes her diyârın dansuklarından tuhfeler ve hizmeti tertîbine meşgûl olub, onları ve tavlı atlar ve Rûs kettân ve samûr ve sincâb ve kâkum [342] ve Karsâk kürkleri ve gevher-i Bedihşâ ve yirmibin flori, bir şefkat ve mihr-bân elçi eline virüb Melikü'l-Ümerâ hizmetine gönderdi Çün elçi, leşkere vardı. Melikü'l-Ümerâ'nın ser-â-perde ve haşmeti ayînin ve bâr-gâhı rifa'tır gördi. Dutuğı, Rabbü'l-erbâb-ı teâ'lâ ve takaddüs hazretine münâcât idüb, ayıtdı.

Münâcât:

“Ey güneş ve ayı Yaratan, Sen bizi bu kavimden koru.

Bu işte ben kûluna destek ol. Beni korkunç felaketlerden esirge.”⁵¹¹

Çün Melikü'l-Ümerâ'ya Rûs melikinün elçisi geldün i'lâm etdiler. Buyurdi ; mîz-bânlar karşı vardılar ve çadırlar kurub, kondular. Ve hân ve şarâp hâzır idüb konakladılar. Ol gice eğlendiler. Rûd ve sürûdiyla ağladılar.

Nazım:

“Güneş başını gökten çıkarınca büyük komutan (pehlivan) gölkemli bir şekilde,

Etrafında yıldızlar gibi duran adamları olduğu halde yerine oturdu.

Emri üzerine görüşme yolunu açtılar.”⁵¹²

Ondan sonra mihmân-dârlardan birisini elçi okumağa gönderdiler. Ve öğürdü, buyurmuşdı ki, selâmetlik ve selamlık ve der-gâh-ı âyîn ve 'azamet-i tamâm birle urundu ve müsella-ı yiğitlerle saff çeküb durmuşlardı. Ve nevbetî murassa'-i eyerlü ve uyanlu âtlar, tok ve ser-efsâr-ı şâh-vâr birle ârâste edüb tutmuşlarıydı. Ve bâkî ceyûş fevc-fevc âltûnlu zer-kuft cebbelerle ve bergüstvânlu âtlar üzerinde şöyle ki başından ayağına değin demüre [343] gark olmuşlar idi. Her tarafda segü çekenlerinde ve ellerinde bâd-pây ve zemîn-peymây at üzerinde saff çeküb dururlardı. Ândan elçi alub iki saffun arasından geçürürlerdi. Şöyleki saffin uzunluğundan eridi ve biraz dinlendi.

⁵¹⁰ Öztürk, a.g.e., C.I, s.334.

⁵¹¹ Öztürk, a.g.e., C.I, s.334.

⁵¹² Öztürk, a.g.e., C.I, s.335.

Ândan sonra Melikü'l-Ümerâ hizmetine girdi. Ve tezellül ve miskinet-i tamâm birle yüzini yere kodı.

Beyit:

"Cihan pehlivanı ona ilgi gösterdi. Durumunu ve makamını yükseltti.

Elçi getirdiği haberi ve mektubi ona verdi. Onun önünde hediyelerin ağzını açtı."⁵¹³

Ve Melikü'l-Ümerâ cümlesin kabûl etdi. Ve fî el-hâl çeri halkına gönderdi ve üleşdirdi. Ve elçi üç gün ânda karîn-i selvet ve refik-i 'işret idüb eğlendi. Dördüncü gün, çün künbed-i siphir-i girdân üzere çeşme-sâr-ı zer-nisâr-ı bedîd oldı. Ve Beğlerbeği, beğleri ve serverleri okudı. Ve onlarınla meclis idüb, oturdı. Ve ayıtdı ki; çün Rûsî tarîk-i çâplûsî tutub bâc ve harâca iltizâm gösterir. Ve bizüm der-gâh-ı cihân-penâhımız kûlluğuna bil bağlar. Ve itâa't ve inkıyâd yolunu pâk ider. Ol yeğdir ki, biz dahi ânun nâmûsı muhâfazatını mahrûs tutub, mültemesini icâba makrûn kılaruz. Ve hâli saltanat hazretine 'arz idelüm. Siz dahi bu bâbda ne savâb görürsüz deyü, söyledi.

Şiir:

"Şimdi herkes görüşünü söylesin. Çünkü tek görüşle yola çıkılmaz.

Her bir kalp düşünce hazinesidir. [344] Her bir sinede ayrı bir mücevher bulunur."⁵¹⁴

Çün çerinin ilerü beğlerbeği hizmetinden bu kelimâti istimâ' kıldılar. Ayıtdılar ki; hiç bir fikr ve rây pâdişâhlık nâmûsı riâ'yetinde bundan yeğ fikr ve rây olsa olmaz. Ve hiç kimse müşkilât ve mu'zilât kerhinin bundan yeğ aç a bilemez.

Şiir:

"Olaylar gecesinin karanlığında , senin tedbîrin güneşin ışığı ve seherin aydınlığı gibidir."⁵¹⁵

Ondan sonra elçiyi okutdı. Ve ayıtdı; Sultân günahsuz hiç kimsene hâviye-i hevâne ve zâviye-i hizlâna atmaz. Velîkin mütemerridler ta'rîki ve muhâlifler tevbîhinde ihmâl ve imhâl câiz görmez.

Şiir:

⁵¹³ Öztürk, a.g.e., C.I, s.335.

⁵¹⁴ Öztürk, a.g.e., C.I, s.335.

⁵¹⁵ Öztürk, a.g.e., C.I, s.336.

"Eğer sen pâdişâha kûl olmuşsan, artık mutluluktan mutluluk beğenirsin.

Sen patişaha bağlılık damgasını alnına vur da sevgin yerde gösterir olsun.

O yüce der-gâhdan, o güç ve kuvvet sahibi padişaktan ,

O güneşten daha parlak elden, sudan daha berrak lütufdan beklediğim,

Geçmişî sana unutturarak, devletiyle seni şad ettirmektedir."⁵¹⁶

Ândan sonra elçiye sılat-ı hila'tin buyurdi. Ve pâdişâhâne tuhfe, şöyle ki ashâb-ı himem-ı 'âlf'nin olur ve onun gibi kerîm-i melikün kerem ve zât-ı şerîfinden gelür. Tâzi âtlardan ve Hind ve âltun kur kılıç ve zer-dûht-ı hâss-ı hila't ve murassa'-i nev-rûzî b örk virüb, bir nâme birle ki, mazmûnî fûnûn-ı nevâziş ve şefkatdi, irsâl kıldı. Ândan sonra ol nihâyetsiz ganîmeti ki, emvâl ve merâkıb ve gilmân ve cevârî-i ni'mây mühedderât-ı hisân [345] Kıbcâk ki, uşşâk-ı gönülleri belâsı âfâk-ı şühresi idiler. Katırlarla Sinob ve Kastamoniyye tarafına revân kıldı. Ândan Suğdâk rezmi 'azmine akdâm etdi.

ZİKR-İ FETH-İ SUĞDÂK DER EYYÂM-I DEVLET-İ SULTÂN-İ 'ALAÜ'D-DÎN KEYKUBÂD “- ALLAH DELİLİNİ AYDINLATSIN -” ⁵¹⁷ BER-DEST-İ MELİKÜ'L-ÜMERÂ HÜSÂME'D-DÎN EMÎR ÇOBAN

Çün Suğdâk halkı Kibcağ'ın kesreti ve nâmûsları sindüğünü ve Rûs musâliha kıldüğünü işitdiler. Be-küllî dil-hasta ve ümîdleri arkası şikeste oldu. Ve çâre-sâzlık ve cân-bâzlık niyyetine Suğdâk şehrûn bârûsın ve üşencek yirlerin meremmet etdiler. Mükehhele ve çarh okları ve toplar tertîb idüb durdular. Ve cihân görmüş pîrler ve ıssı ve savık çekmiş kişilerle encümen kurub meşveret etdiler. Ve ayıtdılar ki; hiç şekk yokdur ki, bizim şehrümüz, envâ'-i zahâir ve esliha ve hâste ve merd-âne, nev-hâste savaşılar birle ârastedir. Velîkin erbâb-ı devlet birle savlet tarîkîn etmek ve mahâsinetden muhâşenete ve

⁵¹⁶ Öztürk, a.g.e., C.I, s.336.

⁵¹⁷ Öztürk, a.g.e., C.I, s.336.

müsâlahatdan muhâberete temâyül kılmak, güneşin yüzini balçığıyla sıvamak 'âkıllar işi değüldür. Savâb oldur ki; kıymetlü nesnelerden ki genc ve hazâne-i berekine ve hilyesine yaraya, tertîb idevüz. Çün çeri şehir kapusına gele, iledevüz ve kendümüzi zinhâr ve zarilik birle sipeh-dâra ısmarlayavuz. Âltun ve gümüş birle demüri baş ve cânımızdan def' etmeğe takdîm idevüz. Ol kavmin ahlâf ve safâhatı dil uzadıb vekâhe ve safâhat kıldılar ki, biz bârûları muhkim kılmazmıyuz, kılmışuz ve işlerün ihtiyâtını gereği gib itimâma yetürmüşüz [346] ve zahâir ve eslihadan hiç dahi ziyâde gerekli değıldür. Teni bil-küllîye bî-çâreliğe virmek ve safâhatdır, nihâyete irişmek merdûd-ı gayr-i mahmûd dur, "Vekilü't-ı tarefeyni mezmûm."⁵¹⁸ Rây oldır ki çün çeri yavere evvel âtlı ve yaya birle dışara çıkmak gerek. Ve gönül kînden boşaltmak gerek. Ve teskîn-i gubâr için yüze bir suva vurmak gerek. Ve delîrâne ve şîrâne hamle etmek gerek.

Şiir:

"Dünyada kimse ebedi olarak kalmadığına göre kalbimiz neden savaştan çekinsin?"⁵¹⁹

Eğer varise erde bed-nâm-ı neng, niçün bari hasmıyla kılmaya cenk. Gümân, şöyledir ki, çün ânlardan bir bölük hasta ve mecrûh olalar. Bunda tevakkuf ve dîreng etmeyeler. Eğer bizüm devletümüz tîre olub üzerimize çîre olalar. Ve bize bir şikest ola, kaçub şehre girevüz, deyü. Bu cümle üzerine işi mukarrer kıldılar. Bir hefteden sonra leşker-i cerrâr şehir kapusuna nüzûl-ı vücûda geldi. 'Âkabince meclis âlâtın hâzır etdiler. Envâ'-ı âlât-ı sîmîn ve zerrîn birle nigâr-hâne-i Çîn bigi bezediler. Çün şehir halkı sûr üzerinden nazar etdiler. Ve ceşşün 'iş ve sûreti müşâhede kıldılar. Ol sūrûrdan ve yel-i sebûr ânların hâline zâhir oldu. Melikü'l-Ümerâ karanu gicede rûşen-ı câm kodi. Ve ferruh-ı nejâd-ı harîfler birle tedâvül ve tenâvül kılurdu. Ve semâ'-i dil-âvîz-i neğz-i meğz-i feleği pur-ı zemzeme-i mûsikâr ve nevây-ı hezâr kılurdu. İrtesi çün siyeh-i renk-i çetrün [347] Peren'den ruhsâre-i şeb-ı hüsrevî-i seyyâre kızmağa başladı. Âsmân-ı dîvânından güneşe cihân-bânlık menşûrını tevki'-i zer birle müzeyyen kıldılar.

⁵¹⁸ Bütün yönleriyle beğenilmeyen görüş, fikir.

⁵¹⁹ Öztürk, a.g.e., C.I, s.337.

Şiir:

"Bütün ordu zırh altına girdi. O halleriyle taze gülbahçesine döndüler.

Ordu dağ gibi yerinden oynayınca davulun gümbürtüsü bütün dünyayı kapladı.

Güneş alnından ışık saçmaya başladığından beri hava zırh parıltılarıyla doldu.

Biri taştan, diğeri kılıçtan olan iki kale, bulut gibi karşı karşıya geldi.

Savaşçı yiğitler kaleden dışarı çıktılar. Birden bire kendilerini kan dalgasında buldular.

Yaydan dolu gibi ok yağmaya başladı. Her câna ölüm müşteri oldu.

Komutanlık merdlikle elde edilir. Başından korkan kimse baş olamaz.

O Sugdlu yiğitlerin bir çoğu hayatını kaybetti.

Kılıçtan ve serverlerin vücudundan akan kan, kar üzerinde akan civaya benzedi.

Güneş adlı Sultân'ın mavi renkli çadırına çekilinceye kadar,"⁵²⁰

[348] Pes oldular âsûde iki çeri, ölen öldi. Ânlr ki kaldı diri.

Eğerci 'asâkir-i mansûr'dan hayli kişi mecrûh olub kanları heycâ saffında dökülüb kaldı. Amma 'hüsâm-ı cân-ı âşâm suyu birle Suğdâklılar'un vücûdları nakşını âferîniş levhinden mahv oldu. Ve ânlardan nişân kalmadı. Çün kurs-ı zer-i maşrıki mağrib zâviyesinde pinhan oldu. Sipeh-dâr kâm-kârlık cinânını bâr-gâh tarafına ma'tûf buyurdu. Bir şîlân ve mâide düküldi ki âz ve niyâz-ı mi'desi ânda melâû'l-ehâb olurlardı. Bezendi ve erbâb-ı gınâ ve melâhî-i hâzır etdiler. Şâhin-şâh hazretinün fütûhı üzerine elhân-ı cânperver birle gûyendelik etdiler. Ve âlplik ve bahâdırılık zikrini ki 'asâkir-i mansûra ol gün takdîm kılmışlarıydı. Ozanlar ve kapuzcılar eltâf-ı garrâ birle bir sebîl-i hikâyet etdiler. Ammâ şehre bir figân ve nâle düşüb Suğdak ehlinün feryâdı semâvâta irişdi. Beglerbeği ol gice 'işret-i okdah-ı efrâh birle müşerref tutdı. Çün mihd-i pîrûze-i âsmân-ı mencûk-ı zerrin-i hûrşîd-i tâbân gibi oldu. Pertevî nûrdan zulmet deycûrî zail oldu. İslâm leşkeri demûr dağ gibi harekete geldi. Ve beğlerbeği kapusundan nâkareler çalınub nefirler uruldu. Ve Suğdâk

⁵²⁰ Öztürk, a.g.e., C.I, s.338.

şehrinden yaya çıkub kalkanlar donandılar. Ve âtluları dahi çıkub ânların çevresinde neft ve zenbûrek ve ok ve taş birle cenge çıkdılar. İslâm leşkeri dahi Suğdakîleri hîleyle dışarı çıkmağa etdikleri dânişık mûcibince kaçmağa yüz tutdular. [349] Ve bir kezden arka döndendiler. Suğdakîler'ün âtlusu ve yayası çeri kaçduğı sebebiyle artlarınca yel tazı sürer gibi kodular. Bârû üzerinden gerîv-i kûgâ kopdı ve savâş germ oldu. Çün bir âz şehirden uzadılar. İslâm çerisi dönüb bunları ala. Aldılar bu kez Suğdâkîler'ün nûşi nişe mübeddel oldu. Ve koyun içine kurdlar girer gibi bî-çâre oldılar. İslâm çerisi delîr ve merdâne olub tîg-i bî-dirîg urdılar. Ve ol melâî'ni hıyâr gibi doğrayub pelîd kânlarını ol vâdi ve hâmûne revân etdiler. Ahşâm oldukda ki Sultân leşkeri zerrîn-i pister-i harir-i kîrîye dolundu. Te'yid ile ve ferr-i devlet-i pâdişâh birle Melikü'l-Ümerâ dönüb bâr-gâha gitdi. Taâ'm-ı tenâvül etdükden sonra rây-ı müdâm kıldı. Ve buyurduğı, çün yeryüzi bed-hâhlar kanından lâle-zâr oldu. Ham-ı cihet-i sürür ve terennüm-i mümtelî olup ve âb-ı zilâl birle mümtazic olmak genek. 'İşrete şürü' etdi. Ve Suğdâk'un eski kişileri ve pîrleri gördüklerü dehrün bâdyesinden onların 'îşi câminı zehirle doldurmuş. Çeşm-i giryân birle bir yere dürilüb ve dil-i büryân birle bir yere dürilüb meşveret etdiler. Ve ayıtdılar ki ; bunca bahâdır yiğitlerün kanları yelinden hâr ve hâşâk gibi bu çerinün âb-dâr-ı tîğlerinden cümle 'adem kîşverine gitdiler. Ve bunların bir hamlesine mukâvemet idemediler. Şimdengerü biz eyyâm-ı câberün devâirinden ne umarız didiler.

Şiir:

"Bilge kişi ,önce doğru düşüncesini ortaya koyarak, 'Kimse felekle uğraşmaya kalkmaz dedi."⁵²¹

[350]Eğer bundan öndin 'akl-u kifâyet birle sulh-ı maslahat birle âmel olunsa bu kaziyyeye faysala irüşürdi ki, dîlkünün arslânla cenk etmek hâtrından hutûr etmez. Ve mûrun mâr birle mukâvemet kuvve yetmez. Ve eğer kâsd iderse ona ol irüşür ki şimdi bize irişdi.

Şiir:

"Böyle bir işe tedbir bulunmaz. Dünya yığitten başkasını avlamaz.

⁵²¹ Öztürk, a.g.e., C.I, s.339.

Yazık o eyerin ve kemerin süsü olan o nur yüzlü güçlü süvarilere!

Yazık, hurilerin yüzlerine baktıkları zaman kendi güzelliklerinden utandıkları o fidan boylu yiğitlere!

Gül gibi açılmadan yere döküldüler; toprağa ve kana bulandılar”⁵²²

Bunun gibi bed-rây ve süst endişedendir ki bize bu nekbat-ı rûzgâr-ı hâdis oldu. Şimdi nedâmet fâide etmez, bize şimdi bu derdin dermânına çâre etmek gerek, deyü. Aralarında birkaç kişileri ki kâr-güzârlık ve suhan-perdâzlık birle ârâste idiler, üründü kıldılan ve ser-âsîme ve hayrân olub ihtiyâr ânların eline verdiler. Çün giceden sülûsi geçti. Şehr kapusun açub dışara çıkdılar. Talâye beğleri çün onları gördiler. İlerü vardılar, ahvâli sordular. Anlar dahi kendü [351] gussaları kıssaların diyüverdiler. Talâyâ erenlerinden bir ol sebeble ânları beğlerbeği katına gönderdi. Buyurdı, katına girdiler, yir öpüp, miskinet ve tazarru’ birle duâ’ ve senâ kıldılar.

Şiir:

“Gök padişahın at koşturduğu meydan olsun. Dolunay onun çevganının topu olsun.

Felek senin arzunu yerine getirdi. Devir seninle başını yükseltti.

Yaratan’nın gölgesinin gölgesinde güneş gibi ünlü oldun.”⁵²³

Eğerçi bizüm cerâim ve zellâtımız aksâ el-gâyâta irişüb haddimüz mikdârından geçdi. Melikü’l-Ümerâ hizmetinden perîşân ve hirâsân uz. Amâ, çün Melikü’l-Ümerâ’nın mekremet ve ihsânı kendümüze hâcet ve şeffî etmişüz. İşümüz ve sözümüz âsân görünür. Ve çün, uz günahumuza mu’terif olub, ol bâbda ictizâra değin gûyâ kalmuşuz. Tevakku’ oldun ki Melikü’l Ümerâ ol şüriçün ki bize gâlib oldu, suçumuz afv ide.

Şiir:

“Bizi yiğitçe esir aldın. Şimdi insanlık eteğine yapış,

Eğer biz canlı kalırsak, cihan padişahının mülkünden ne eksilir.

Kellemiz ve altınlarımız tamamen senin emrindedir. Kadın, çocuk, ve bark senin malındır.”⁵²⁴

⁵²² Öztürk, a.g.e., C.I, s.339,340.

⁵²³ Öztürk, a.g.e., C.I, s.340.

⁵²⁴ Öztürk, a.g.e., C.I, s.341.

Yılda harâc ne ki buyurursa ve bâc neki müteveccih ilün olursa virelüm. Ve bâzar-gânların mallarını ki bu tarafta alındı, ödeyelim ve bâzar-gânlara bi-kusûr teslim idelüm. Ve çeri beğlerinden kimi ki bu yirün sü-başılığına nasb iderlerse sadık ve ihlâsla hizmet idelüm. Ve oğllarımızı pâdişâh der-gâhına kûlluğa gönderelüm. Ve çeri vaktinde iyi urundu çeri, yırağ birle peygâr hizmetine hazır olalum. Bu cümle [352] hüccet üzerine eğer muhâlefet idersüz kendü kânımız ve mâlimiz ve oğlumuz ve kızımız ve hân mânımız itlâfına ruhsat virmiş olavuz, didiler. Çün beğlerbeği ânların sözlerin ol tazarru' ve miskinî birle istimâ' kıldı. Rikkat ve merhamet ve şefkat-ı bâtın-ı şerîfinde harekete geldi. Bu yurdı ki; bu vâka'-i hudûsun mûcibi cümle sizün tîre-re'ylüğünüzden ve yiğitlerünüzün sefahat ve bî-edebliklerinden oldu.

Şiir:

"Böyle ricada bulunub suçlarınızın bağışlanmasını diliyorsunuz.

Hizmetde bulunmayı ve kalbinizi altın sevgisinden arındırmayı üstleniyorsunuz."⁵²⁵

Şimdiki hâlde sabr idüb ki ben nâm-verlerden birini Sultân der-gâhına gönderelüm. Ve bu bâbda sizünüñün saltanat haznetinün bî-dirîğ merhametinden şefkat isteyelim. Tâ benüm dileğüm vâsıtasıyla sizün suçunızı bağışlaya. Ve çün şehir-yâr-ı 'âlem-i nazar-ı 'âtîfet birle size nazar die. Gümân olmaya ki, ândan sonra sipîhr-i bed-mihrden size bir zahmet irişe. Çün elçiler ki çâre-sâzlıkla gelmişleriydi. Melikü'l- Ümerâ hizmetinden bu dil-nüvâzlığı müşâhede kıldılar.

Şiir:

"Gönül huzuruyla ellerini havaya kaldırdılar. Sanki yeni bir cana kavuşmuşlardı.

İyilik yeniden üzerlerine geldi. O karanlık gecelerine uğurlu sabah geldi."⁵²⁶

[353] Çün neheng ve ejderhâ ağzından emânet bulub şâdmân dönüb şehre vardılar, ve direng etdiler. Ve gönüllerini bâdî-i ahzândan hâlî-i ser-firâzlık ve bende-nüvâzlık ki, Melikü'l-Ümerâ hizmetinden görmüşler ve işitmişlerdi.

⁵²⁵ Öztürk, a.g.e., C.I, s.341.

⁵²⁶ Öztürk, a.g.e., C.I, s.341,342.

Haber verdiler, çün bu kelîmâtı istîmâ' kodılar. Etmînân kalûbıyla âmân-u cân bulub hoş gönül birle hurrem ve şâdân oturdular. Ve geçenden geçdiler ve ol gice irteye değin direm ve dinâr kimün ki varsa ve Türk âleti ve Rûs kittân ve Kıbcâkî kûllar ve enkerî âtlar ve cevâhir ve la'l ve pîrûze ve incü ve nevâkîtden neleri varsa getürüb bir yere cem' etdiler. Ve irtesi, çün târem-i sebz-fâm üzere kandîl-i sîmîn-i şâh-ı zerrîn-i hüsâm-ı tâbân oldu. Şark-ı ziyâ-ı maşrıkdan çırağ-ı bâg-ı âsmân-ı firûzân oldu. Sipah-dâr buyurdi ki; cümle çeri cebbe giyüb silâha girdiler. Ve bâr-gâhın etrâfında halka olub durdular. Ve dâğ gibi her yerde bölük bölük ışık ve haftân ve bergüstvân birle pinhân oldılar. Ve Melikü'l- Ümerâ çerinün serverleriyle oturdu. Şehrden ulu, küçi dışara çıkub, dökülüb geldiler. Melikü'l-Ümerâ çerinin serverleriyle oturdu. Şehrden ulu küçi dışarıya çıkıb, dökülüb geldiler. Melikü'l-Ümerâ'nın 'adl ve merhametinden kurt koyuna karışır gibi oldular. Ve evvel hâss-ı pîşkeşleri 'arz etdiler. Ve Sultân'a 'arz etmek içün hazâne-dârlara teslim etdiler. Ve ândan sonra beğlerbeği içün pîş-keş tertîb etdiler. Ve beğler içün getürdiklerin 'arz etdiler. Cümle mahall-i kabûlde vâki' oldu. Ândan sonra Melikü'l- Ümerâ çâvuşlarından buyurdiği çeride çağırdılar ki bu günden girü mecmû' çerinün halkı ulusı, küçisi müzâhemet ve tea'ddî elini [354] şehr halkınun vazî-i şerîfinden çeksünler. Her kimki zulümle şehr halkınun bir zerre ve bir dâne nesnesin alursa 'uvz-ı baş ve cân virse gereğidir, her neki olursa satun âlsunlar, deyü. Ândansonra halk uzun belâ ve rencden dinlendiler. Ve pâdişâh duâ'sına ve der-gâhına senâsına meşgûl olub râhat ve âsâyışle ârâm etdiler. Ândan sonra Melikü'l-Ümerâ buyurdi; bir gemi hâzır etdiler ki, deniz yürümekde aydan evc iletürdi. Ol şehrden hâsıl olan mâlî içine koyub, bir kâsıdla ki, âdâb-ı hizmet-i selâtîn birle tezyîn bulmuşdı. Bir nâmeyle ki, cümle ahvâl-i vâkâ't ve keyfiyyet-i hikâyetün zikrine müştamel ola. Saltanat hazretine irsâl kıldı. Çü, kâsıd denizi kaçub, der-gâh hizmetine irişdi. Ve ol ulu fethün beşâretin ve Kıbcâk çerisi indüğün ve Rûs meliki amân diladüğün, hidîv-i mua'zzam mütâlaa'sına irişdirdi. Hüsrevî-i 'âlemin ruh-ı ferrûhı gül-istân-i bâg-ı İrem⁵²⁷ bigi hurrem oldu. Be buyurdi ki; fî el-hâl tabl-ı

⁵²⁷ İrem: Âd kavmi zamanında, şeddad tarafından, cennete benzetilerek yapılan bir bahçe olub Şam'da

beşâret urdılar. Ve ânun gibi feth-i şükrânesi içün ki çavı 'âleme yayıldı. Ser-â-perde-i kuddise sâkinlerinün ervâhı ol ferahdan tâze oldu. Ve çehre-i müslümânî-i erguvânî ve gûne-i kâfirî nîlûferî oldu, zindânîler âzâd etdiler. Ve sadakât-ı erbâb-ı hâcât ve müstehakklar iriştirdiler. Irtesi bir bezm buyurdi ki Zöhre-i zehrâ ânun hasedinden çâk olurdi. Ve şâd-mânlıktan Müşteri taylasân bıragurdi. Bezâtli ve cümle melikler ve beğler, ulularaki bâr-gâh ve dergâh ve dîvân hizmetinde yediler. Ağır kıymetlü teşrîfler her birinün kadr [355] -ü menzileti mikdarınca erzâ nî buyurdi. Ândan sonra: "Rabbim! Bana hükümdarlık verdin, rüyaların yorumunu öğrettin. Ey göklerin ve yerlerin Yaradanı! Dünya ve ahiret işlerimi yoluna koyan Sensin; benim canımı müslüman olarak al ve beni iyilere kat." ⁵²⁸ âyetini ânun şükrânesi çün okudı.

Şiir:

"Sonra mutlu patişah şöyle dedi: Ey güneşe nur bağışlayan!

Bütün işlerimizin sonucu Senden'dir. Gayret bizden, rehberlik Senden'dir.

Sen biliyorsun ki, bu ünlü ordu buhar içinden geçerek gitdi.

Onun gayesi ne hazine, ne mal, ne de mamur bir ülke almaktı.

Bu topluluğa emri Senin adına verdim. Beni kendine gölge yapan Sensin.

Adalet arama peşinde ciğerleri yanan ve mal peşinde bir ömür harcayan tüccarlara,

Sugdlular'dan zarar gelince savaşı o dereceye çıkarmamız gerekti." ⁵²⁹

Pes ol dâd-hâhları ki bundan öndin iştikâ ve istigâset kılmışlar idi. Taleb kıldı, fî el-hâl hâzır etdiler. Ânları meşâkki ısmarlayub ol kâsıda teslîm buyurdi. Ve gereği gibi vasiyyet kılub ısmarladı ki, yahşi riâ'yet idüb her neleri ki gitmişdir, tamâm ile getürdiler. Ve ânlara teslîm ideler. Ânlar dahi her neki mâllarınınun 'aynıdır, alalar. Tâ ribhinün batâleti istîfâ oluna, nesne telef olmaya. Ândan sonra bir muvakkî-i fermân beğlerbeğine ve çerinün ulularına meşhûn-ı mahâmid-i vâfire birle ki ânların mesâ'i-i meşkûreleri ol peygâr-i mübârekde

veya Yemen'de olduğu söylenir.

⁵²⁸ Kurân-ı Kerim, 12/101.

⁵²⁹ Öztürk, a.g.e., C.I, s.343.

zuhâra gelmişidi. Ve te'yîd-i Rabbânî birle râyât-ı kâm-rânî-i sultânî-i felek-i şâd-mâni üzere müsta'lf kılmışlardı. Infâz buyurdu, ve kâffe-i ümerâ-i [356] hal'-i güzîde ve teşrîf-i fâhir-i pesendîde birle 'âlemîler üzerine mübâhî ve mütefâhir kıldı. Ve buyurdu ki Melikü'l-Ümerâ Hüsâme'd-dîn Çoban Beğ râyi ve şefâa'ti mûcibince ki ânların sefâhatı 'afvında etmişiydi. Suğdâkîların suçını onların bağışladık. Ve her söz ve kavl ve karar ki ol etmiştir. Bizüm emrümüzdir, ammâ gerekdir ki nâkûs ve makâm-ı nâkûs yirine mihrâb ve minber ve revnak-ı şerîa't-ı mutahhar-ı peygâmbere-i Muhammed Mustafa, sela'm, olur. Ve ol nesneki diyârın tâcirlerinden almışlardır, tamâm-ı kemâl-ı bî-müddâfaa't ve imhâl vireler. Tâ bizüm betşimüz keffinden ve 'ukâbımız 'inâyetün çengâlinde kurtulalar. Çün bu mühimmâtı kifâyete irişdirmiş olalar. Çeri alub selâmetliğle mürâcaa't kıla. Çün Sultân'un fermânı Melikü'l-Ümerâ'ya irişdi. Fî el-hâl beğler ve ser-leşkerleri katına okuyub Sultân'un fermânını 'alâ-i rû'üsü'l-eşhâd-ı kâffe-i ecnâd arasında okudu. Cümle bâş yere kodular. Ve ol âferîn ve tahsîn üzerine ki Sultân dâd ve dîn hizmetinden buldılar. Zemîn-ü zamân üzere mübâhât ziyâde kıldılar. Ve ânunla istizhâr ve istibşâr gösterdiler. Melikü'l-Ümerâ Suğdâk halkına ayıtdılar ki; Sultân ol tazallum kablinden ki bazar-gânlar saltanat-ı dâd-gâhına kıldılar, katı kakmışdı. Ve irâdeti oldu. Size bir iş oluna ki ebedü'z-zamân ol te'dîb ve ta'zîbün vehâmeti cihân halkı dilinde efsâne ola. Velîkin benüm dileğüm saltanat tahtı pâyesinde mahall-ı kabûl ve icâbet buldı. Ve sizün bî-nihâye şümârsız suçunuzdan tecâvüz etdi.

Şiir:

"Hepsi birden başlarını toprağa koydular. Yüzlerini ve gönüllerini Yüce Allah'a çevirdiler.

[357] Sen cihan padişahını muzaffer kıl. Günlerinin ve gecelerini nevrüz gibi yap.

Felek senin fermanın önünde kûl olsun. Yer ve zaman sana itaat etsin.

Eğer zaman senin adını, can bağışlayan affedici hükümdar koysa yeridir, dediler."⁵³⁰

Ândan sonra Melikü'l-Ümerâ ve çeri beğleri cebbe ve silaha girüb âtlandılar. Ve nakâre ve nefîr âvâzı 'ayyûka irişdi. Bir minber dürüb envâ-i siyâb-ı fâhir birle nev-bahâr gibi müzeyyen kıldılar. Mushaf-ı mecîd ve Kura'n-ı 'azîm ve Furkân-ı Kerîm'i âltun tabak içinde koyub Melikü'l-Ümerâ başı üzerinde götürdi. Ve Sultân'un sancâkını eline alub 'azamet-i tamâm birle şehre müteveccih oldu.

Şiir:

"Tekbirden yer inlemeye başladı. Hava meleklerin parlak kanatlarıyla doldı.

Peygamberin geleneği canlandı. Padişah, dini yayan unvanını aldı.

Öyle ki onun İslâmiyeti dünyaya yayma konusunda yaptıklarını yapan bir kimse gösterilemez.

Ortada dolaşan bütün ses, tesbih ve tekbir sesiydi. O sesler kâfirlerin sinesine ok gibi saplanıyordu.

Bu şekilde büyük bir azamet ve ihtişam içinde, cihan pehlivanı şehre girdi."⁵³¹

[358] Ve mü'ezzin bir yüce yire çıkub bânk-nemâz âğaz etdi. Ve küffârın nâmûs ve nâkûsını saydurdılar, ve iki hefte müddeti gice ve gündüz işleyüb bir ulu câmi' yaptılar ve tamâm etdiler. Kâdî ve hatîb ve mü'ezzin ve mua'rrif nasb etdiler. Ve Suğdâk'ın a'yân ve uluları ve oğullarından birkaç oğlan aldılar. Ve çerinün serverlerinden bir bölük çeriyle ol şehrün muhâfazatına mevsûm etdiler. Çün mühimmâtı tamâm oldu, gemîleri yırağdılar. Çerinün ba'zı doğru gemiye girüb geçdiler. Ve ba'zı kuruyla İstanbûl'a gelüb, İstanbûl geçüdinden geçdiler. Ve Melikü'l-Ümerâ Sultân dergâhına irişdiler. Ve feyz-i nevâziş ve kemâl-i merhamet ve mekremetinden behremend oldular.

⁵³⁰ Öztürk, a.g.e., C.I, s.344.

⁵³¹ Öztürk, a.g.e., C.I, s.344.

ZİKR-İ MESÂ'İ-İ EMÎR' MÜBÂRİZE'D-DÎN ÇAVLI ÇAŞNÎGÎR BEĞ VE EMÎR KOMNÂNOS VE MÜFREZÛM DER VİLÂYET-İ ERMEN VE FETH-İ KALÂ'İ Kİ ZİKR-İ REVED

Çün Emîr Mübârise'd-dîn Çavlı Çaşnîgîr, Komnânos Sultân'un emr-i a'lâsı mûcibince çeri birle Ermenistân'a 'azm etdiler. Ve Ermenistân'un yolu bîşe ve ormanluk ve taşlu ve kayalu yoldı ki, begâyet dar ve zahmetlû ve her yerde nâm-dâr-ı üstüvâr kala'ki ve hemün ânlara güzâr kılmağa mecâli yoğdı. Ve zahâir-i ferâvân ve merdân-i şimşir-zenân birle ki, dil-i Ahirmen'i⁵³² dâima ânlardan hirâsândı, derbende karşı geldiler.

Şiir:

"Komutan kalenin yanına yaklaşınca kalbi endişeden çarpmaya başladı.

Kendi kendine şöyle dedi: Buranın üzerinden kartal uçmaz. Bulut orayı aşamaz.

[359] Bu dağlı yerde Kaplan dahi dolaşsa, keskin taşlardan ayağı parçalanır.

At,ayağını o taşların üzerine ancak Tanrı'nın yardımıyla koyabilir."⁵³³

Ve pâdişâhun fer ve ferhundesı birle zafer ve nusret bu yerde bize karîn ve delîl ola. Ve sipihr-i Harûn bize zelîl ve zebûn ola. Ve şehir- yâr-ı 'âlem'ün devleti birle çare-sâzlık ve ser-firâzlık ve cân-bâzlık gösterelüm. Çün bu kala'lari saltanat hazretinün küllari tasarrufuna getürelüm. Ve sâkinlerini zebûn kilavuz. Ol vaktin çeri dağdan düze indürevüz. Devlet-i kâhirenin yümni birle kefare-i fecereden intisâf-ı teşeffî-i sudûr hâsıl ola.

ZİKR-İ FETH-İ KALA'-İ CENCÎN (İÇEL)

⁵³² Ahirmen: Zerdüş dininde kötülüğün kaynağıdır. İslâmiyet'deki Şeyten ve İblis'in karşılığıdır. (Öztürk, a.g.e., C.I, s.345.)

⁵³³ Öztürk, a.g.e., C.I, s.346.

"Üzerine Simorg'un yuva yaptığı Cencîn adında yüksek ve sağlam bir kale

Onun üzerine bakıldığı zaman ayın yüksekliğiyle farkı anlaşılamayan bir dağ vardı.

Her yanı granit taşı ve kayaydı. Oranın yolu düşünce için bile çok dardı.

Önünde güzellikte ve renkte göğü geride bırakan yemyeşil bir otlak vardı.

Ortasında ise helal edilmiş şaraba benzeyen berrak bir su akıyordu.

Orada Saba rüzgarı erguvan renkli bayrağını dikmiş, selvi fidanını dansa kaldırmıştı.

[360] Çemen arasında lale başını çıkarmış, avcuna lal renkli bir buhurdanlık almıştı.

O arada kumru şunları söyledi; ey iyi huylu, şimdi çengin eğlenmenin ve şarabın vaktidir.

Bundan sonra önüne bir savaş çıkacak ki o savaşta canlar kendinden bıkacak.

O acımasız mücadele kılıç yarasından binlerce gül açıldığını göreceksin.

Komutanın buyruğu üzerine orada karargah kurdular ve askeri topladılar.

Sonra şahane bir meclis düzenlediler. Orayı gül bahçesi gibi süslediler.

Nergiz ve nesteren ve diğer çiçeklerle orayı bezediler. Orayı aydınlatmak için sanki Pervin yıldızı gökten inmişti.

Güzel okuyan bir çengi çağırıp ondan sesini neye uydurmasını istediler.

Meclis işini bitirdikten sonra oradaki perdeyi kaldırdılar.

Emirler ve yiğitler gittiler. Askerler, sipehdâr ve ileri gelenler,

Oturdular. Sâki arada dolaşarak herkesin eline bir kadeh verdi.

[361] Şarap hızlı bir şekilde dolaştı. Orada bulunan herkes Cemşid'i hatırlamaya başladı.

Yemeği yedikten sonra ellerini yıkadılar ve oturma yrine geçdiler.
 Tekrar sâki ortada dolaşdı ve herkesin eline bir kadeh kodı.
 Kapiya yaklaşıncı yeri öptü. Önce canları Yaradan'ın adını andı.
 Ondı sonrada gök gibi nur yüzlü cihan padişahının şerefine
 Büyüklerin hepsi kadehlerini kalbi temiz olan cihan padişahını
 şerefine,

Gece koyu mavi çadırını yayıp, yıldız kandilleri başlarını eğince,
 Dünya göğün yüzüne sürme çeküb aydınlık yerlerden ışık birden
 çekilince,

Askerler ve komutan şarabın etkisiyle birerbirer başlarını uykuya
 koydular.

Altın elbiseli muzaffer Sultân yarı yerinden altın ışıklarını saçmaya
 başlayıp,

Mutlu şahlar şahının avcunda kılıç ve belinde kemer olduğu halde
 güneş doğudan doğunca

Havanın aydınlanıp yerin sarılar giyindiği [362] kulağa mutluluk
 sesinden başka bir sesin gelmediği vakitte,

Komutan, Yengeç Burcunda parlayan ay gibi çadırından dışarı
 çıkdı.

Ateş tabiatlı (şarabın) yanında oturdu. Canları rüzgar gibi tez olan
 pehlivanlar da,

Oradan kalkıp çadırların etrafını dolandı. Gezerken eğlenen bir askere
 rasladı.

Askere şöyle dedi; Rud ve şarab her yere uygun düşmez.

Gel de savaş konusunu görüşelim. Bu dağda kaplan gibi saldırıda
 bulunalım.

Bunu söyledikten sonra savaş sazını akord etmelerini ve askerlerin
 vakit geçirmeden yerlerini almalarını buyurdu.

Silahlanıp dağa yürümelerini ve toplu olarak saldırmalarını
 buyurdu.

Yürüdükleri zaman yer daraldı. Onların ihtişamında gök şaşkın
 kaldı.

Başı dik şahlar şahının uğrundan o sarp dağ ova gibi göründü.

Askerler ve komutan yukarı çıktı. Kılıçlar ve mızraklar birbirine karıştı.

O sırada komutan, kafirlerin bahtı ters dönsün diye çadırı yukarı götürmelerini buyurdu.⁵³⁴

[363] Emîr-i leşker hükmi mûcibince çeri, bölük bölük olub dağa çıkdılar. Ve kûllar dağda kala'nun havâlsin çep çevre aldılar. Ve oturdular, irtesi harb ve kîtâle şurû' idüb şunun gibi tîr-bârân etdiler ki kala' ehli bedenlerden dışara barmak çıkarmağa zehreleri yağdı. Pes 'âciz ve zebûn olub Leyfûn tekvura bir nâme yazdılar. Ve kendülerin 'acz ve ıztırâr ve bî-çâreliklerini ol nâmede beyân etdiler. Çün Leyfûn ol haberi işitdi. Rûzgârınun şâdîliği mâteme ve eyyâminun şehdi 'alakıma mübeddel oldı. Derd-i dil sözünden Sâhil Franklar'ına bir nâme yazdı. Ve gönderdi ki ; eğer bu birkaç gün içinde medediçün sizden çeri gelüb bunda hâzır ve mua'dd olmazsa yakîndir ki Mesîhâ dîninden bir eser hiç yerde kalmayasındır. Ve 'asabiyyet yönünden cümle cem' olub yırağ ve sâz ve 'addeyle geldiler ve Ermen tevuruna mülhak oldular. Ve cemi'yyet ve ittifâk-ı tamâm birle İslâm çerisiyle "-Allah muzaffer kılsın-"⁵³⁵ muhârebeye müteveccih oldılar. Şehr-yârın çerisi dağdan inüb, muhâlifler ve kefare çerisi karşusına, düze kondılar. Çün ahşâm oldı, rûzgâr eğininden zer-i nigâr-ı haftânı soyundu. Ve câme-i kuhli sipihr-i nîl üzerine bıraktı. Emîr Müzârize'd-dîn bezm âletini mürettib kılub, rezm erenlerini taleb kıldı. Oğuz alpleri ve sağ kol ve sol kol bahâdırları birle tekaddeh-i şarâb-ı Mugânî⁵³⁶ ve istimâ-ı âvâz-ı ber-batt ve çegâneye⁵³⁷ meşgûl oldılar. Esnâ-i muhâveret ve muhârebe-i muâ'keretde Emîr Mübârize'd-dîn beğler ve muhârebe-i muâ'keretde Emîr Mübârize'd-dîn beğler ve serverlere ayıtdiki : işbu çeri ki, Leyfûn tekvur her yerden devşirüb getürmüşdür. Benim nazarımda şol dogan kaynağındaki keklikler gibi görünür. Yakîndir ki rûzgâr bu hışma hışm etmiştir. Şol delîl birle ki hiç bir [364] nev'le şüküh ve behcet ki ashâb-ı devletde hâsıl olur, bunlarda yoktur, dedi ve dağ üzerine bir bölük

⁵³⁴ Öztürk, a.g.e., C.I, s.346,347,348.

⁵³⁵ Öztürk, a.g.e., C.I, s.349.

⁵³⁶ Mugân: Ateş perestler, Mecusiler.

⁵³⁷ Çegâne: Bir çeşit çalpara, çengi tefciği, 2.Zilli maşayla çalınan müzik aleti.

telâye gönderdi. Ve kendüzi beğler ve serverleriyle şarâb-ı cân-efzâ ve râhe-i tarah-züdâye meşgûl oldu. Ve buyurdi; mülkünün hümnünde şa'saâtı pâre kılub, "Birbirinize düşman olarak inin, yeryüzünde bir müddet için yerleşip geçineceksiniz."⁵³⁸ Meclisi mukîmlerine selâtîn-i bezmi, sâkîler gibi kadeh dâir kıla. Cümle delîrler ve bahâdırlar birle cebe giyüb ve silâh kuşanub yel gibi küffâra irişelüm. Ve her neki mümkün ola, mecehede mebzûl kılalum. Ümîddir ki , Hakk'ın va'desi a'vân-ı dîn-i nusretde ve kahr-i ahzâh-ı şirk bu kâtâlde incâze irişe.

"Seher vakti menekşe kadifenin (gök) üzerine bu kâviyânî bayrak dikilince"⁵³⁹

Çeri, kagan-arslân ve bebr-beyân gibi çûş ve hurûşa geldi. Ve nây-ı rûyîn gurrişinden zemîn zel-zeleye gelib sîm-âb tabîa'tı zâhir oldu. Ve hevâda elvân-ı a'lâm-dan bir gül-zâr dahi oldu. Ve sipâhın yırağ ve ârâste ve avâdânlığından revân-ı cân taze olurdu.

Şiir:

"Yer yarık yarık, hava rengârek oldu. Taştan erguvan gülü çıkmaya başladı.

İki taraftan da ordu savaşa tutuşub hançerlerle her yere lâle ektiler.

Ordular arasında savaş kızışınca toz ve kan birbirine karıştı.

[365] O arada Allah'ın ordusu olan patişahın askerleri bir hamlede bulundu.

Orada alınmış olan çok sayıda candan, cehennemdeki Malik'in kalbi sevinçle doldu."⁵⁴⁰

Küffâr tarafından feryâd kopdı ki, bu kavmin tenleri yokmudur ki, segü ve ok ve kılıcdan hiç ihtiyât ve endîşe etmezler, deyü. Ândan sonra bir kezden hamle etdiler. Sipeh-dâr buyurdi ki; mecmû'î çeri 'inânlarını muhkim tutub yir gibi Rabbü'l-'âlemîn te'yîdi birle sebât göstereler. Pehlivân'ın nazar-ı savâbı

⁵³⁸ Kurân-ı Kerim, 2/36.

⁵³⁹ Öztürk, a.g.e., C.I, s.350.

⁵⁴⁰ Öztürk, a.g.e., C.I, s.350.

mûcibince yerlû dağlar gibi karar kıldılar. Ve bünyâd-ı mersûs gibi saflar ve âlâylar muhkim kıldılar. Tâ Leyfûn'un çerisi cümle hamle etdiler. Tevâtürine ve ne denlû ki huşûnet gösterdiler. Salâbet-i müşâhede kıldılar. Çün gördüler ki ânların bî-tâil zahmeti bâtil oldu. Bî-çâre ve mütehayyir kaldılar ve münhezim oldılar.

Şiir:

"Sipeh-dâr çözülp dağıldıklarını görünce, peşlerinden ateş gibi saldırmalarını."⁵⁴¹

Andan sonra mütevâtür hamleyle ânların yirin ateşi duzah kıldılar. Çün dahi karâra ve sebâta çâre ve tâkatları kalmadı. Münhezim olub kaçdılar. Sipeh-dâr buyurdu ki; çeri mânend-i şahâb-ı efârî-i 'abde-i tavâgît ardınca kova. Gidûb revân oldılar ve gürz savletinden ve hadeng zahmından ol gün yazuyı ânlarla teng etdiler. Çeri her kime kim irişürlerdi, yakarlardı. Leyfûn tekvur kendü mülâzımlarından bir kaç neferle başın alub dağdan dağa düşdi. Ve leşker-i mansûr Frenkler'den şol denlû depeleyib [366] makhûr etdilerki, ânlardan hesâbsız kazanç ve ganâim ellerine girdi. Güzel Frenk oğlanları ve tâzi âtlar ve giyselerle, floriyle ve mâllar ve Dâvûdî zırhlar ve âtun kubbelû kalkanlar hâsıl etdiler. Ve çokluk Frenkleri dahi esîr etdiler. Ve kala'ya karşı başlarını kesdiler. Kala' ehli çün ol hâli gördü. Hayrân ve ser-gerdân olub bî-çârelikden serv-i bî-can oldılar. Melikü'l-Ümerâ Mübârize'd-din şâdân ve ferhân, beğler ve serverlerde bâr-gâhına revân oldu. Hân-ı hüsrevânî yedükden sonra evânî-i bezm ortaya geldi. Ve nağme-serây ve gam-zidây mutribler, küffâr devleti nevbetinün fûrû-dâştıçün dil-pezi ve tarab-engîz pâre ve pîş-revler ber-dâşt etdiler. Ve şua'râ-i kasâid-i kâm-rânî-i sahâif-i âmânî üzerine nakş idüb mutribler, bahâdırların dil-âverliklerin ve düşmanı kahr etdiklerin ve pehlivânlar cengin hûb-ı elhân ve âheng ve kavlı-râst birle hâzırlar sem'ne irişdindiler. Çün şarâb-ı erguvânından başlarda girânî peydâ oldu. Her birisi müsennâ ve ferâdî haymelerine vardılar. Ve istimâ'-ı tîg-i

⁵⁴¹ Öztürk, a.g.e., C.I, s.350.

Hindî-i nejâd birle emel çehresini müverred kılub râhat döşeğinde istirâhat kıldılar.

Şiir:

"Seher vakti altın zırlı tavus, gagasıyla gecenin sandığını kırınca."⁵⁴²

Kala'dan bir keşîş dîle-i ter ve leb-i tişne birle dışara çıkdı. Ve şehir-yâr-ı zemânun sipeh-dânı önünde yir öpdi. Ve ayıtdı ki; biz dükelümüzde fûrûmânde ve ömrümüz nakdini bu muhâsaratun zahmetinde nâ-murâdlık hevâsına yele virüb ve başum elime alub sipeh-dâr hizmetinde geldim. Bize ne buyurursa hüküm sipeh-dârundur, dedi. Emîr Mübârize'd-din onlara istimâlet viridi. Ve ayıtdı ki; sizün bu ortada bir suçunuz yokdur ki, ol sebebden hacâlet çekesiz. Eğer kendü masalahatunuza be-küllî [367] taleb olub savâb tarafına meylünüz varise, gereğidir ki kala'nun silah ve esbâb zahâirini tamâmet bî-tasarruf yirinde koyasız. Ve herne sizün hâssanuzaa taa'llukdur alasız. Ve her yere hâtlaruz mâildir, göçüb gidesiz. Ve çeriden bir sebîl'i nehb ve gârat ihtirâz etmeyesiz, dedi. Keşîş ayıtdı; nîçeme ki sipeh-dârın sözi ulu hücrettir, velâkin, eğer âmân-ı hattı olursa kala' mütemekkinlerine mûcib-i sükûn ve selvet-i dîl-ü cân olur. Fî el-hâl debir (kâtib) sevgent-nâme âğâz etdi ki;

"Göğü yüksekte tutan ve canların kendisiyle hayat bulduğu Hakkın adına,

Dinin yüzünün doğruluğuyla şafak gibi aydınlığı Hakkın elçisi Muhammed'in ruhuna,

Devletin kendisinde sığınak aradığı taht ve taç sahibi şahlar şahının mübarek adına

Yemin ederim ki, benim bu ünlü ordumdan o topluluğa hiçbir zarar gelmeyecek."⁵⁴³

Kaleme getürdi ve cümle mâl ve îyâl ve mevâşî-i etfâl birle benüm ziyânımdan emîn olalar, deyü. Çün keşîş mürâcaa't kıldı. Ve Melikü'l-Ümerâ'nun eltâf ve kereminden hikâyet etdi ki kamu korhudan imin oldılar.

⁵⁴² Öztürk, a.g.e., C.I, s.351.

⁵⁴³ Öztürk, a.g.e., C.I, s.351,352.

Ve rahat ve mâl ve bî- kıl-u kâl dışara taşıdılar. Ve kala'-i Ermeni ve rahtdan hâli kıldılar. Ve beğlarbeği hizmetine i'lam etdiler.

Şiir:

"Ârgâhın kapısının önünde davul çalmaya başlayınca bütün ordu kaleye girdi.

Komutanın elinde padişah sancağı (sancak-ı şehriyar) ve etrafta savaştı büyükler vardı."⁵⁴⁴

Üç gün pîrûzlik ve kâm-rânlık birle râyat-ı saltanat kala'nun küngüre - [368] sinde nasb olundu. Ve der-hâl fetih-nâme pâdişâh der-gâhına menbî-i kesr-i â'dâ ve hafz-ı îş-i sâir-i 'asâkir ve ref-i livâ-i şâdîden kaleme getürüb irsâl kıldı. Ve 'arz etdi ki; bu cevânib ve havâlîde çok kala' vardır. Ümîddir ki cümlesinin fethi müyesser ola. Ve yakîn zamânda ferâgat hâsıl ola. Amma cebbehâne âleti ve yırağ göndermek lâzımdır, deyü. Çün Melikü'l-Ümerâ'nun kâsıdı saltanat hazretine revân oluyordu. Leyfûn tekvurun adamları gelüb irişdiler. Ve hezâr-ı tevâzzu' ve tazarru'la yalvarub, zebûnluk gösterdiler ki, eğer pâdişâh günâh mikdârı, gûşmâl buyurursa bu tevbîh ve ta'rîk ki leşker-i cerrârdan bu bende-i günâhkâra irişdi. Kifâyetdür ve eğer himmet-i Keyvân-ı rifa't onun üzerine masrûfsa ki bu memleketi be-küllü bu bendenin tasarruf ve temellüki kabzasından çıkaralar. Lâ cerem bir gayri kişi bu vilâyetün muhafazatıçün mevsûm idesirlerdir. Bu bî-çâre müstemendi ol kûlî sansurlar. Çün, Melikü'l-Ümerâ bizüm rûzgârımızı sipâh-ı cânfersây-ı gîfî birle siyâh kıldı. Islâh-ı hâl dahi ânların kerem ve eltâf-ı bî-dirîg ve şefkat-ı bî-nihâyetleri zimmetine vâcib görünür. Kasîret-i 'an-ı bî-nihâyetleri zimmetine vâcib görünür. Kasîret-i 'an-ı tâvilet her yıl bin âtlı çeri ve beşyüz nefer, zenbûrekci⁵⁴⁵ çarhlığıyla bâr-gâh-ı hümayûn hizmetine göndereyim. Ve sikke-i pâdişâh adıyla müşerref kılayım. Ve haracı dahi tazîf ideyim. Ve bî-mümâtelet ve müdâfaa't-ı hazâne-i 'âmire hizmetine gönderem. Melikü'l-Ümerâ kâsıd ve name, kendü kussâdı murâfakatında saltanat hazreti hizmetine revâne kıldı. Ve kâsıdlar muâ'vedet kılınca otuz pare mu'teber kala'lar feth etdi. Ve diz-dârlar ve hisâr-dârları nasb etdi. Ve yırağ ve zahîre ve esliha ve cebbe-hâne

⁵⁴⁴ Öztürk, a.g.e., C.I, s.352.

⁵⁴⁵ Zenbûrek: 1.Zenberek 2. Hayvan üzerinde taşınan küçük top.

âtlarını küttâb kaleme [369] getürüb bir nâme dahi yazdılar Saltanat hazreti hizmetine gönderdi ki vilayet biri birine ulaşdı. Ve orada yad kapu kalmadı. Bende-i kemer-i hizmeti cân beline bağlayub durupdur, tâ ki saltanat hazreti hizmetinden ne hüküm irişirse ol mûcibince 'amel kıla, deyü. Çün Leyfûn'un kâsıdları sohbetinde Sultân hizmetin irişdiler. Ve kendilerünün 'acz ve miskineti 'arz etdiler. Sultân ihsân-ı bî-kerânını ânların hakkında fâiz buyurdu. Ve Leyfûn'un suçunu bağışladı ve cerâiminden kaçdı. Mütemisini icâbete makrûn kıldı. Ve dîvân-ı â'la hizmetinden bir 'ahd-nâme Leyfûn gösterdüğü şerâit ve iltizâm üzerine mestûr oldu. Ve bir hüküm dahi Melikü'l-Ümerâ ve Komnânos ve bâkibeğlerün ahmâl ve itrâ-i mesâ'ileri üzerine ki cân-sipârlık ve tâa'tdârlık ve saltanat-ı devletünün rûz'ı efzûn-i ni'meti hakk-gûzarlığında gösötermişlerdi. Meşfû'-i hal'-i pesendîde ve esbâb-ı güzîde birle nefâz buldı. Ve buyurdılar ki; Çün kala'lar fethinden ferâg-ı müyesser ola. Bâzar-gârlarun mâllarını bilâ-kusûr şöyle ki, âzdan ve çokdan nesne telef olmaya ve ânlara teslîm ideler. Feth olan kala'lar ve vilâyetleri Kamere'd-dîn Lâlâ'ya teslîm ideler. Ve çerilere vatanlu vatanına destûr varalar. Melikü'l-Ümerâ ve Komnânos mücerred-i saltanat hazretine geleler. Tâ musâlih-ı umûr ve mâcerâ-i kazâyâyı müşâfih-i iblâğ kılalar. Saltanat hazretinün mübârek likâsından behre-i ekmel ânların eyyâmın nasîbı ola. Çün fermân irişdi. Etbâ' ve imtisâline lâzım gördiler. Ve dirâyet ve kifâyet mûcibince kala' ve vilâyetün tamâmet-i umûrını zabt ve ihtiyât kılub Kamere'd-dîn Beğ'e teslîm etdiler. Çok zemânlar ol vilâyetlere Kamere'd-dîn ili derlerdi. Sonra Karamânlu iline giricek [370] lç il deyu âd virildi. Ve çün mermû'-i leşkere destûr verildi. Beğler, saltanat der-gâhına müteveccih oldılar. Ve dest-bûs şerefi husûlindensonra ahvâlve kazâyâyı mahal-i 'arza inha' kıldılar. Ve esnâf-ı eltâf-ı şâhâne birle mahzûz ve behremend oldılar.

ZİKR-İ FÜTÜH-İ KALA'İ SEVAHİL-İ BER- DEST-İ EMİR-İ MÜBARİZE'D- DİN ERTOKUŞ BEĞ - ALLAH RAHMET EYLESİN -

Ol günde ki, Melikü'l-Ümerâ Hüsâme'd-dîn Çoban Beğ, ve Melikü'l-Ümerâ Mübârise'd-dîn Çavlı Beğ Suğdak ve Ermenistân'a ki 'azîmet etdiler. Ve

İslâm-ı feth ve zaferi ol iki iklimde a'lâ kıldılar. Şöyleki; sâbık hâlde îrâd olundu. Mübârize'd-din Ertokuş Beğ dahi ki, Antâlya, tarafının ser-leşkeriydi, bu dahi sevâhil tarafına revâne oldu. Ve kırk pâre nâm-dâr kala' ki mecmû' adlu adıyla zikr olursa mûcib-i itnâb-ı küttâb ve melâlet-i ekâbir olur. Meselâ Mafsâ (Manavgat) ve Aydos ve Şenc ve Senekne (Silifke) ve Anamur ve Yenkebe gibi ki , feth etdi, Eğerçi evvel hâletden Frenkler nehengler gibi sîfz dışlerin tiz idüb cenge ahenk göstermişlerdi .Çün 'asâkir-i mansûradan darb-ı ehl-i harb ânlara mütevâtir ve mütekâsir oldu. Bi-gayr-ı ihtiyâr-ı zimâm-ı inhizâm-ı irhâ etdiler. Husûn ve kalâ'i boşaltdılar. Ve dün karanusunda kemilere girüb Frenk şehirleri ve adaları yolun tuttular. Çün kala'ların mütevattın yerlü Emenileri ve Rümları kendü kala' ve buka'lanını hâris ve hâmîden hâlî ve hâvî gördüler. Nâ-çâr-ı zînhâr amân dilediler. Ve cümle kala'ları sabâhdan öyle vaktine [371] değin Sultân kûlları ve nûgerlerine teslîm etdiler. Mübârize'd-dîn Ertokuş Beğ kütüval ve diz-dâr ve nevvâb-ı hıfz-ı emvâl ve ihtiyât-ı ricâl cihetiçün heryere nasb etdi. Kavâi'd-i zûlm ve 'udvânı be-küllî ref buyurdi. Ve Sultân hizmetine mektûb yazub haberi 'arz etdiği sevâhil-i etrâf-ı umûrı saltanat hazretinün rây ve irâdeti mûcibince müyesser ve müsehhel oldu. Eğer hazretten icâzet olursa Frenk adâlarına (Kıbrıs) dahi 'azm idelüm. Ve 'avn-ı Bârî birle ol meâzi'i dahi ol kâfir kişülerün pelîd cüsselerinden pâk ve mutahhar kılalım. Çün fütûh haberi pâdişâh sem'ine irişdi. Ânunla istihzâr buyurdi. Ve istibşâr gösterdi.ve buyurdi ki; bâzar-gânların mâllarını her vecihle ki mümkün ola. Hayyiz-i husûl ve teyessüre getüreler ve ânlara teslîm ideler. Ve ânların rızâsını her nevi'le ki muhassıl kılarlar. Ve çerilere evlerine gitmeğe destûr vireler. Ve Mübârize'd-dîn Ertokuş Beğ mecmû'-ı mühimmâtı mazbût ve mua'yyen kılub, kendüzi becidd kapuya müteveccih ola. Saltanat hazretinin hükmi mûcibince ahvâlin levâzım ve ferâizini sâhte ve âmâde kılub saltanat hazreti 'azmini ikâmete getüre. Ve Kayseriye mahrûsasında dest-bûs-ı eşref-i hüdâygânî birle saâ'det-i câvîdânî husûle getüre. Çün kâffe-i ümerâyâ fütûhât-ı mühimmâtdan ferâgat yüz gösterdi ve saltanat hazretine irişidiler. Kışlak mevsimi irişüb Sultân dahi Kayseriye'den kışlak tarafına 'azm etmişdi .Ve

ağaçlar gümüş saçmakdan ve âltun saçu saçmak 'âdet idinmişlerdi. Hulle-i ahzar ve guvânilerine dîbây-ı asfer-i hazânî-i mua'vvaz olmuşdı.

[372] Şiir:

"Hazan altın işlemeli örtüyü yayınca yer sarı renge bulandı.

Hava ağaç dalları gibi altın saçıp, yer yapraklardan örtü edindi.

Dağın başı nehrin eteğine kadar nergis dallarıyla dolup taşı.

Hava misk eledi, yer öd ağacı imal etdi. Herkesin ağzından şarkı mırıltıları yükseldi.

Bazen erguvan renkli şarap elde dolaştı. Bazen bübül sesliler şakıdılar.

Çemen-şimşir ağacının zülfüne tarak vurdu. Seher rüzgâra misk yükletti."

Andan Sultân Antâlyâ'ya 'azm etdi. Ve fasl-ı hazân ve zemistânı tâ bahâr mevsimi vusûline değin 'îş-ü 'işretle müstagrik buyurdi. Mülk-i teâ'lâ ve takaddüs ki Sultân bî-zevâl ve pâdişâh-ı zü'l-celâldir. Nev-bahâr-ı iktidâr ve gül-zâr-ı intisâr-ı pâdişâh-ı a'zam-ı mugîse'l-ümem-ı zıllu'l-ullah fî el-â'lemîn-i nâşirü'l-'adl ve el-ihsân-ı fî el-arzîn-i nâsrü'l-İslâm ve'l-müslimîn-i Sultân Murâdhân İbn Mehmed bin Bâyezîd Hân'ı nesîm-i na'im-i câvidânî ve sabâ-i neyl-i makâsîd ve âmânı birle, hemîşe nazar ve nâmî kılub devleti a'dâsı ve hazret-i ezdâdının ömri hazâneti tünd-bâd-ı 'avâtıf-ı kahr ve hizlân ve berg-rîzi-i harmân ve nekbet birle karî-i müzillet ve rehîn-i miskinet kılsun. Âmîn yâ Rabbü'l-âlemîn.

[373] ZİKR-İ VUFÛD-İ MELİK 'ÂLÂÜ'D-DİN DÂVUD-ŞÂH-İ SÂHİB-İ ERZİNCÂN-İ BE-HİZMET-İ SULTÂN - ALLAH RAHMET EYLESİN - VE VASF-I HATT- I ERZİNCÂN VE NEVÂHÎ-İ ÂN

Şiir:

"Ermen serhaddinde bir ülke. Burçta parlak bir yıldız gibidir.

Orası ünlü ve mamur bir şehirdir. Her yanı güzel bahar gibi süslenmiştir,

Çevresinde geniş bir düzlük vardır. Bağrında akan Fırat deniz gibidir.

Her yerde bir çay akar. Her çayın kıyısında birkaç tanınmış köy bulunur.

Onların her biri cennet gibi güzeldir. Cennetin bekçisi oradaki gibi ağaç görmemiştir.

Canının köşesi orada rahatlık bulduğu için akıllı kimseler oraya Erz-i cân derler."⁵⁴⁶

Velîkin Melik 'Âlâü'd-dîn Dâvud-şâh ki atası Melik Fahre'd-dîn Behrâm-şâh'dan sonra ol vilâyetün pâdişâlığı tahtında mukarrer oldu. Eğerçi, fâzıl-ı pâdişâhdı ve envâ'-i 'ulûmdan kâmil-i hazzı vardı. Amma irtikâb-ı menâhi ve mütâbaa't-ı mülâa'b ve melâhî birle hod-rây olub âbâ ve echâdın yolun tenekküb ve inhirâf kılmışdı. Ve meydân-i cehâlet ve cünûn ve beydâ-gabâvetden 'aceb ve nahvet hâsıl idüb, müşfikler nasâyihinden ve memleketünün kadîm müdebberleri ve pîrleri ve atası huddâmının tedbîr ve sâib râylarında i'râz etmişdi.

[374] Şiir:

"Onun görüşüne uyan kimseler, onun sevgisini yanlarında buldular.

Uyanık ve tecrübeli büyükler, bilgili, akıllı ve tedbirli kimseler.

Onun yaptıkları karşısında aciz kaldılar. Ondan endîşeye düştüler.

Onun kalbindeki düğümü çözmek için bilgili kimseler ağızlarını nasihat için açtılar.

Beyni gururla dolu olduğu için verilen öğütler onun önünde dağılıp gidiyordu."⁵⁴⁷

Beğler katline ve kaskına şürû' etdi. Ve ba'zîni maktûl ve ba'zîni mekbûl kıldı. Ve bir tâife dahi korkûlarından hân mânların terk idüb vatanlarından celâ-i ihtiyâr etdiler ve saltanat der-gâhı hizmetine geldiler. Ve ânun hod-râyılık ve yaramaz ifâ'lini saltanat hazretine mahall-i 'arza yetürdiler. Sultân ol beğlerün ikrâmınd şerâit-i kerem ve bezm-i nea'm ve ta'zîm-i kıyem-i ikâmete yetürdi.

⁵⁴⁶ Öztürk, a.g.e., C.I, s.356.

⁵⁴⁷ Öztürk, a.g.e., C.I, s.356.

Ve Melik 'Âlâü'd-dîn Dâvud-şâh'a bir nâme yazub gönderdi. Çün hükmümüz irişe, gereğidir ki, ol tutub mahbûs etdüğü beğleri koyvire. Ve her neki, ânlardan almışdır, sâmit ve nâtık direm ve dînâr ve zıyâ' ve ve 'akârdan ki tasarruf kılmışdır, girü ânlara teslîm die. Ve çün ânları ohşayub ve hoş tutmuş ola. Ferâğ-i hâtr birle bu tarafa göndere, deyü. Durub kapu kûllarından iki nefer kûla ki, ma'den-i sefâhat-i vâsıl-ı vekâhat ideler, irsâl buyurdu. Çün hazretten Melik 'Alâü'd-dîn'e irişdiler. Ve Sultân'un peyâmını iblâğ [375] kılub ,mübâlağa gösterdiler. Melik özür getürdi ki ânlara bana cefâ idüb, ahzâb-ı vefâ-i hilâfınca bana ve hân mânıma kasd etdiler. Ve muhâliflere muvâfakat gösterdiler. Çün ânların hâli tahkîk irişdi. Cezâ ve sezâların buldılar, deyü. Kûllar ona 'itâbe âğâz etdiler ki, eger saltanat der-gâhının hükmüne mutî' olub ol cemâa'ti selâmetlikle bize teslîm idersen senün hakkına iyi ola. Ve eğer ânların mülk mâl ve oğul ve kızlarına bir âsîb ve belâ irmiş ola. Sen fî-mâba'd, ol sebebed çehre-i nâ-kâmî ve tîre-i rây-ı müşâhede kılub âher-i pişîmân olasın, dediler. Çün Melik 'Alâü'd-dîn ol iki neferden bu va'id ve nezîri istimâ' kıldı. Basar-ı basîreti ve 'avâkıb-ı ifâ'l ve havâtım-i î'mâl-i kitâbı mütâlaa'sında güşâde kılub, vehâmet-i hâtîmet ve su-i 'âkıbetden endîşe kıldı. " Eğer kulak vermiş veya akletmiş olsaydık, çılgın ödevli cehennemlikler olmazdık."⁵⁴⁸ Tilâvet idüb 'ihtirâz gösterdi. Ve ol beğleri ki mahbûs etmişdi, itlâk buyurdu, Ve emvâl ve emlâk ve esbâblarını ki ihtibâs etmişdi, be-küllî ânların mu'temedleri tasarrufuna mukarrer ve müfevvez buyurdu. Ve ol ki nefer kûlî ki risâlete gelmişlerdi, hoş gönül birle gönderüb, ol beğleri dahi bile Sultân hizmetine viribedi. Çün hizmet der-gâhına yitişdiler. Sultân her birine teşrîf-i şâhâne ve enâ'm-ı hüsrevâne buyurdu. Ve saltanat sarâyında bezm-ı ârâste kılub ânları taleb kıldı. Ve selâmetlik suffesinde ihtirâm ve vakâr birle iclâs buyurdu.

Şiir:

"Bahar mevsimiydi, rüzgar amber saçıyordu. Bahçeye cennetten bir kapı açılmıştı.

[376] Gül, çemende meclisi süslemiş, dilsiz yasemen de dile gelmişti.

⁵⁴⁸ Kurân-ı Kerîm, 67/10.

Lâle mucmeri misk kaynatmış, her kuru dal yeniden canlanmıştı.

Selvi ağacının üzerine yerleşmiş olan kumru, padişahı övmeye başlamıştı.

Yer gül mücevherleriyle dolmuş, Kubadiye başka bir gök olmuştu.

Bahar ile padişahın sevinçli yüzü, otağa parlaklık ve güzellik katmıştı.

Cahin padişahı o güzel eyvenda ayın ve göğün sofasında oturur gibi oturmuşdu.

Önünde suyunu Kevser suyundan olan gül suyu akıtan bir çeşme vardı.

Arada çemenini sıkıca kucağına aldığı otlar gibi yeşil bir deniz vardı.

Hava onun saçtığı kokudan amberlenmiş, bahçe güzelliğini gökten almıştı.⁵⁴⁹

Ol gün mecmû'nı eltâf ve 'avârif-i nâ-mahsûra-i mahsûs⁵⁵⁰ buyurdi. İrtesi Kemâle'd-dîn Kâmyâr'a buyurdi ki, dîvâna pervânelik⁵⁵¹ iletdi ki Erzincân beğlerinden her birine imâret ve iktâât-ı müşbi-i ma'nâ tertîb etdiler. Çün Melik 'Âlâü'd-dîn işitdi ki, memleketünün uluları saltanat-ı devleti kûllarının silkinde intizâm ve ictimâ' buldılar. Ve ol [377] beğlerün mütea'likleri ki ol sebeble Erzincân'ın nevvâbına mübâsetât ve tahakkümât kılurlardı. Sefer esbâbına şöyleki, selâtn-ü mülûk kapusına lâyük ola. Ve tuhfe ve hedâya ki hâtır-ı ekâbir-i istimâletine yaraya, tertîb kıldı. Ve Sultân bâr-gâhına müteveccih oldı. Çün Kayseriye hudûduna irişdi. Ve Sultân'a ânun mukaddeminden ilâm etdiler. Hâss mihmân-dârların karşı gönderüb nüzül ve envâ'-ı nea'm revân buyurdi. İrtesi Sultân istikbâl kıldı. Çün melikün nazarı şehr-yârın çetrine düşdi. Âtından inüb, yayân oldı. Beğler, Sultân icâzati birle ilerü vardılar, gerü âtına bindirdiler, çün Sultân hizmetine yakînerek geldi. Dilediki girü âtından ine. Sultân mâni' oldı. Ât üstünden Sultân'un dest-

⁵⁴⁹ Öztürk, a.g.e., C.I, s.357,358.

⁵⁵⁰ Nâ-mahsura-i mahsus: Belli belirsiz.

⁵⁵¹ Pervânelik: Habercilik, kılavuzluk.

bûsıyla müşerref oldu. Ve Sultân ânunla koca koca görüşdi. Ve yol zahmetinden sordı. Melik 'Alâû'd-dîn gerü:

Beyit:

" Şahın mücevher saçan elini öpdü ve senin huzuruna yol bulan kimsenin,

Bütün dikenleri lale ve gül olur. Bütün çorak yerlerinde sümbül fidanı biter.

Onun bütün kamu inci mercan olur bütün parlak taşı lâl olur.

Can gözi onun toprağını kendine sürme yapar. Hızlı esen rüzgârı amber saçar."⁵⁵²

Sultân, Melik Dâvud-şâh'la hikâyet söyleşir ve havâdisden sorar, gelürlerdi. Çün şehre yakîn irişdiler. Sultân 'inânı sarây-ı Keykubâdiye ma'tûf etti. Ve ba'zı beğler ve mihmân-dârlar Sultân fermânı birle Melik hizmetinden [378] mua'yyen olan menzil ve konağa değin vardılar. Ve melikün ser-â-perdesini ki atlasdan tinâbları ve ibrüşümden idi, kurulmuş gördüler. Çün Melik ser-â-perdesini ki atlasdan tinâbları ve ibrüşümden idi, kurulmuş gördüler. Çün Melik ser-â-perdesine girdi. Beğler dönüb gitdiler. Ve mutbah-ı hâssdan Melik'e ârâste hân ve müştahî taâmlar ki râyihalarından dimâğ râhat olurdu, getürdiler. Üç gün be resme-î ziyâfet etdiler. Dördüncü gün Melik'üz -Züe'mâ Necme'd-dîn V eled-î T üsî - Allah rahmet eylesin - Sultân hükümüyle o n bin âltun ve külâh ve kemer-i murassa' ve külâh-ı nev-rûzî-i muğrak-ı cevâhir-i müvvef birle cübbe-i zer-dûht-ı şâhâne ve hâss-ı yedeklerden tâzi at ve âltun kurlu eyer ve uyan ve tok-ı ser-efsârî birle Melik'e iletdiler. Ve hayrül-mukaddem (Hoş geldin) dediler. Ândan sonra hâss-i mihmân-dârlar geldiler. Ve dîvan-ı a'lî'den tertîb-î esbâb-ı vezâif ve revâtib-ı mutbahiçün bu cümle üzere berât getürdiler. Koyun, iki bin baş ve buğday iki bin yük ve arpa beş bin yük ve şarap ikiyüz yük bahây-ı hevâic-i mûm ve şeker ve gayre yirmi bin âkçe bu cümle Melik'ün vekîl-i haraclarına teslîm etdiler. Melik dahi pâdişâhın bî-dirîğ-i ni 'metlerine senâlar kıldı. Kendü beğleri ve uluları birle ol günü 'iş-ü 'işret-i ma 'hûd birle giceye irişdirdi. İrtesi,

⁵⁵² Öztürk, a.g.e., C.I, s.358,359.

Şiir:

“Ortalık ağarıp dünyaya yeni bir günün müjdesini virip, seherin öncü birlikleri, mavi renkli feleğin çatısından çıkınca,

Melik Sultân'ın hila'tini giydi ve külâh-ı Keykubâdını başına urdu. ⁵⁵³

Şiir:

Zib ve zinete dil-firîb birle firâz-ı merkeb-i tâzîye şöyle bindi.

Sevâd ki irmeziydi nazar ona kalacak cevelân.

Ve Çün Sultân'un mevkib-i hümayûnı hizmetine irişdi Eğildin, el öpüb dest-bûs-ı [379] eşerfle müşerref oldu. Ve Sultân buyurdu ki; Melik hemânâ kî, yol zahmetinden biraz ârâm ve râhat bulmuş ola, deyü. Melik'Âlâû'd-dîn hasâfet-i beyân ve fesâhat-ı zibândan.

Beyit:

“Cihan padişahına övgüler söyleyerek ona; Ey ülkeler fatihi, cihan padişahı !

Dünya her zaman adaletinle diridir. Ve felek senin çelik kılıcının kölesidir.

Her kim zamanın darbesinden aciz kalırsa senin gölgene sığınır,sa,

Orada nasıl huzurlu ve sevilir olmaz. Çünkü dünyanın sıkıntılarından emniyette olur. ⁵⁵⁴

Bir zemân Meşhed sahrâsında seyrân kıldılar. Ve envâ'-i kelimât birle mülk-i saltanat hazreti hizmetinden istimâlet bulurdu. Sultân, çün 'inânını kendü eyvânına mûna'tıf kıldı. Melik kendü mu'tâd olduğu yerde ât üzerine durub hizmet-i vezâif resmini yerine getürdü, ve dönüb ser-â-perdesine gitdi. Çün günün nısfını geçüb öyle vakti oldu. Yine Melikü'z-Züe'mâ Necme'dîn Veled Tûsî, Sultân hizmetinden bir hila't dahi evvelkinden kıymetlü getürdü. Ve Emîr-i Âhur bir tâzi yedek, tok ve ser-efsâr-ı zer-nigâr birle getürdiler. Ve Sultân'ın salâmın yetürdiler ki .Melik, kadem-i rence kılup bir zemân-ı şeref-i huzur-ı erzânî buyursunlar deyü ki:

Beyit:

⁵⁵³ Öztürk, a.g.e., C.I, s.357,359.

⁵⁵⁴ Öztürk, a.g.e., C.I, s.360.

[380] “De bugün şarabı birlikte içelim, gönül huzuruyla vakit geçirelim.”⁵⁵⁵

Melik hila'ti giyüb merkeb-i hassâ-i sūvâr oldu. Çün bâr-gâha yakîn vardı. Ve beğler gördi, âtdan inüb piyâde oldu. Beğler ilerü gelib istikbâl etdiler. Ve envâ'-i eltâf birle hâtrın sordılar. Ve hıdmetince şah-ı cihân bâr-gâhına müteveccih oldılar. Çün perde-dâr perde götürdi. Ve Melik, Sultân hazreti gördi. Fî el-hâl baş yere kodı. Sultân ayağ üzerine durub Melik'ün i'zâz ve ikrâmında şöyleki, selâtîn-i bende-nüvâzım hûb-ı sîretlerinden ve mahbûb-ı 'âdetlerinden lâyük ve şayetse ola. Mübâlağa kıldı ve bu ikbâlden Melik'ün derecât ve merâtıbı eflâka irişdi.

Nazım:

“Parlaklığıyla felekten farksız bir imparatorluk meclisi düzenledi.

Orada her biri bir ülkede padişah olan ordunun başları iki saf kurdular.

Ortalık Melik'in sonsuza kadar güç bulacağı kadar altın, lal, ve yakutla doldu.

Sanki o eğlence meclisi mahşer yerine dönmüştü. Orada her türden insan vardı.

Harzemî'den, Gürcü'den, Rum'dan, Arap'dan, Rus'tan ve demir haçlı Frenkler'den

Meclisteki güzel semadan, lezzetli bşarabtan, dünya güzelliklerle doldu.

[381] Herkesin dizinde bir sürahi, yanında zarif ve güzel konuşan arkadaşları vardı.

Peri yüzlü sâki de hoş sesiyle durmadan feleğin kulağını doldurdu.”⁵⁵⁶

Melik'i gurûr-ı cünûn ve civânî ve neşât-ı mey-i erguvânî ve semâ-i Hüsrevânî şöyle rûbûde kıldı ki, dimeyecek sözleri ve etmeyecek hareketleri ândan sâdır ve zâhir olub, müşâhede Ve Sultân latif mekremetinden avf iderdi. On gün müddeti bu resme bezm-ı cihân-efrûz-ı şâhin-şâha mülâzemet kıldı. On birinci gün bir gencîne ki tâc-dârlar hazânesine lâyük ve şayetse ola.

Beyit:

⁵⁵⁵ Öztürk, a.g.e., C.I, s.360.

⁵⁵⁶ Öztürk, a.g.e., C.I, s.360,361.

"Rum dinarından, Çinli köleden, takımları murassalı Arap atlarından
Yükü altın olan iki katırdan, iki yüz kıymetli hila'tden ve altın
kemerden"⁵⁵⁷

Melikü'z-Zue'mâ Necme'd-din Veled-i Tûsî saltanat hazreti hizmetinden ilet-di ve özürler diledi. Ândan sonra irtesi Sa'de'd-dîn Köpek Tercümân'la bir 'ahid-nâme yazılıb hatt-ı kehrûbâ ve 'anber-bâr-ı şehir-yâr birle üstüvâr olunub, Melik'e gönderdiler. Mazmûnî buyrığa, mâdâm ki Dâvud-şâh bin Behrâm-şâh cân-u dil birle bizüm 'ahdimüzi saklaya. Düşman ve bed-endeşlerümüzle dostluk kılmaya. Ve her yere mekâtibât ki muhbir-i mükâşehât ola, göndermeye. Ve ashâb-ı a'râz ve müzevverler akvâline mağrûr olmaya. Ve içini dışını hevâ-dârlığımuz şîâ'r ve disârî birle ârâste tuta. Pes bizden yârî ve yaveri ve dost-gâh ve âyîn-i kâm-rânî ve câh-i müşâhede kıla. Bizim [382] memleketümüzün ser-leşkerleri ve sipeh-dârlarınınun ıtmâ'ı ânun memâlik ve ricâlinden mûnkatî' ola. Ve eğer bu kaleme gelenün hilâfınca ki, ândan mütevakkî'dir 'amel kılursa, kendü cezâ ve sezâsın şöyleki gereğidir, bulasırdır. Pes, bu minvâl üzere 'ahd olundu ve destûr virildi ki gönli murâdî birle hurrem-ı hâtr olub , kendü mülki ve kâşânesine revâne ola. İrtesi Sultân vedâ'-i hizmetin etdi.

Beyit:

"Oradan kalıp sevinçli ve mutlu olarak ,eğlenip gezerek

Feleğin sıkıntısından kurtulmuş ve patişahtan göğün kıskanacağı bir yardım almıştı.

Bu yüzden zafer ve başarıyla arkadaş, rud ve kadehle dost olmuş halde , amacına doğru yürüdü."⁵⁵⁸

Sultân, Melik gitdikten sonra bir zamân Kayseriyye'de ikâmet etdi. Ve çün mühimmât-ı memâliği sâhte ve perdâhte kıldı. Kışlakiçün 'azmini sâhil tarafına musammen kıldı. Ve yolda ve her konakda 'iş ve terebe ve âva meşğûl olub ser-â-perde ve bâr-gâhını hurrem yerlerde ve sular ve çeşmeler kenârında kurarlardı. Hurremlik ve kâm-rânlık birle kışı yaza çıkardı. İzed-i teâ-lâ-i hazret-i adem-ü şemm ve bâr-gâh-ı mûkerrem ve mukaddes-i hu

⁵⁵⁷ Öztürk, a.g.e., C.I, s.361.

⁵⁵⁸ Öztürk, a.g.e., C.I, s.361,362.

dâverdigâr-ı mu'azzam-ı pâdişah-ı benî-Adem-i zıllu'l-ullah-ı fî el-arzîn nâsire'l-guzât ve'l-mücâhidîn-i celâle'l-İslâm-ı ve'l-müslimîn-i Sultân Murâd bin Mehmed bin Bâyezîd Hân'i ebedü'z-zemân-ı rûzgâr-i cebbârlarınun mukarri'i ve zemân-ı kerden kişilerinün merci'i kılub erbâ-ı hâcât⁵⁵⁹ ve ashâb-ı mühimmâtun makâsıd ve meâribi-i bâr-gâh-ı cihân-ı penâhından ebedü'l-dehr-i muhassıl ve müyesser olsun. Be-hakk-ı Muhammed ve âle'l-tayyibeyne'l tâhireyn.

[383] ZİKR-İ NEZİHET-İ KUBÂD-ÂBÂD VE İNŞÂ-İ'İMÂRET-İ FERMÛDEN-İ SULTÂN-İ DER ÂN-İ MEVZİ'

Çün Sultân Keyseriyye'den sâfinât-ı ciyâd üzere Süleymân-vâr-ı merâhil ve menâzil-i kâm-rânlık ve şâd-mânlık birle tay kıldı. Ve Dârü'l-mülk Konyâ'dan geçti. Eğrinâs mütenezzihâtına irişdi. Bir teferrüc-gâh-ı mevzi'i gördüğü, eğer Rıdvân ol ravza göreydi, ol yirün müfârekâtına rıza vermeyeydi. Ve ânun yemiş ağaçları çubuğundan huld-ı berîn⁵⁶⁰ ağaçlarına aşılamağışün eleteydi.

Nazım:

"Cennet gibi güzel bir dağ eteği. Yoksa, gök ananın toprağına amber mi saçmış?

Yeri yeşillikten firuze rengini almış. Lâleden üzeri sanki kan lekelerine dönmüş.

Nesrinden, yasemenden ve nesterenden meydana gelen güzel bir çemen geğil, sanki bir gökyüzü ,

Her köşesinde gülsduyu akıtan bir çeşme.Orada akan sanki su değil parlak bir kırstal.

Hava misk kokulu, yer güzellekle dolu. İçinde her cins av hayvanı dolaşmakta.

Süt gibi tatlı su, yeşil renkli bir gölü var. Üzeri kadifenin kıvrımları gibi dalgalarla dolu.

Oranın üzerinde 20 ada saydım, Hepsi meyvelerle ve ağaçlarla dolu.

⁵⁵⁹ Erbâb-ı hâcât: Halk'ın isteklerini karşılayan kimseler.

⁵⁶⁰ Huld-ı berîn: Kutsal cennet.

[384] Göl tarafından bir çeşme akmaktadır. Ondan içen yaşlılar, gençleşmektedir.

“Orada buz gibi soğuk ve şarap gidi lezzetli bir su akmakta. Kaynağı yeni yetme birinin yanağı gibi.”⁵⁶¹

Sa'de'd-dîn Köpek'e ki ol zemânda mi'mârdı, buyurdıki, ânda bir 'imâret ki, hurremlikde İrem bağıını hacîl kıla. Ve nezhet ve rifa'tde sedd-i Skendere taa'n ide, binâ kıla. Sultân kendü zamîr-i münîri vefkince ol 'imâretün sûretini neshe ve kâr-nâme kıldı. Ve her mevzi'de bir saray ki Zöhre ânda nevâht-sâz kılmak arzu kıla. Ve keyvân ânun bâmında pâs-bânlık 'anâsın kıla, resm buyurdu. Sa'de'd-dîn Köpek zîbâ manzaralar ve havuzlar ve çardaklar ve mukavves ve mukarnes çift ve eyvânlar ki dîvânlarınun ferah-ı elmavâni müşebbek ve mülevvendi. Ve bâd-ı şimâl-i mâh ve sâl ânun mînâ-âsâ-i arsası sâhetinde dâim eserdi.

Beyit:

“Öyle yüksek saraylar ki, parlak güneş orayı görünce göğün etrafında dönmeyi keserdi.”

Her yerinde zülâl gibi bir çay akardı. Orayı vasfetmekden aklın dili lâl olurdu.

“Önünde cennet gibi bir bahçesi vardı ki, göz öyle bir yeri hiç görmemişti.”⁵⁶²

Bir hoş-ı hurrem-i makâm ve dil-ârâ-i menzil-i ravza-i İrem gibi behişt-âsâ az müddetde emr-i nâfiz mûcibince itimâmına irişdirdi. Ve Sultân gâyet [385] beğenüb içinde birkaç gün 'îş-ü işret kıldıkdan sonra 'inân-ı mübâreği hemîşegî 'âdet-i me'lûf üzerine Antâlya ve 'Alâi'ye tarafına ma'tûf kıldı.

Beyit:

Yine taze kıldı tarb sâzını, yine işitdi cân-bâhş âvâzını.

Hem evvelkî yanin üzere gûy-i şikâr, hemân bezm-i şahâne-i lâle-zâr.

⁵⁶¹ Öztürk, a.g.e., C.I, s.362,363.

⁵⁶² Öztürk, a.g.e., C.I, s.363

**ZİKR-İ ESBÂB-İ ETBÂ'-İ SULTÂN-İ BER İNTİZÂ'-İ ERZİNCÂN-İ EZ
KABZE-İ TEMELLÜK-İ MELİK 'ALÂÜ'DDİN DÂVUD-SÂH BİN BEHREM-
ŞÂH - ALLAH RAHMET EYLESİN -**

Çün Erzincân Melik'i Sultân hizmetinden kendü memâliğine 'avdet kıldı. Yiğitlik gurûrî ânı ona bâ's-u mahraz kıldığı Melik Rükne'd-dîn Cîhân-şâh'a ki, Erzenü'r-rûm pâdişâhıydı ve Sultân'un 'emmüsi oğlu, bir nâme gönderdi ki, eğerçi bu nevbette saltanat bâr-gâhı hizmetinden zur-ı zebân-ı hoş-ı ferâvân bulduk. Velâkin, çün bizüm hân mânımuza, beğleri ve uluları saltanat dergâhını mülâzımları arasında muntazam oldular. Ve bizden nüfûr kılub şikeste-i hâtr olmuşlardır. Benüm esrârımı ândan gizleyesir, değildir. Veya habı-ı mekîde ve gadr ve hîletden nesne eksük koyasır değildir. Ve yakîndir ki çün beni memleketden çıkara. Eğerçi sen 'emmüzâdesisin sana hem ibka-u mukâbâ edesir değildir. İmdi, ben hafiyede ve sırıla hazâinimi leşker-i cem'ne mütefirrik etsem, gereğidir, ve bu kışın himmetim ona masrûf ve mevkûfdur. Eğer sana dahi başun ve mülkün gerekse, bu Kayseriyye'de benümiyle bile hem-dâstân ol, deyü. Ve bir nâme dahi Şâm Melik'i Melik Eşref'e yazub, bir mutribe çengîsi varidi ki , güzellik ve letâif ve niğmât ve elhân ve hoş-âvâz ve nûkte-perdâzlıkda Zühre hacîl kılurdu. Âni ve çokluk hedâya ve armağanlar [386] ve zer-nigâr kılmışlar. Ve hoş reftâr atlar ve katırlar ve âvcı doğanlar birle Melik Eşref'e gönderdi. Ve peyâmunun hülâsası buydu ki, zikr olunur.

Nazım:

Ki var bir yerim dopdolu misl-i târ, kamu bağ, bostân gül-i cûy-bâr.

"Zirvesi karşısında göğün alçak kaldığı Kemâh gibi bir kalem var.

Yükseklikte başını Keyvan'a değdiren, demirden bir dağ ülkemin üzerinde kemer gibi durmakta.

Etrafı cennet gibi süslenmiş. Cennetin bekçisi oranın güzelliğinden dolayı cennettekilerden özür dilemiş.

Her taraf ünlü kişilerle dolu. On bine yakın yüksek binası var.

Akar suyu ve hamamı var. Kalenin bütün burçlar her türlü ihtiyaç maddesiyle dolu.

Orada özel bir bölge vardır ki, sipahiler orada bulunmaktan mutlu olurlar.

Savaşçı süvarilerinin sayısı binden fazladır. O bölgede dinlenip oradan görevleri başına giderler.

Padişahların ihtiyacı olacak şekilde yapılmış daha başka birkaç pâre kale var.

Her türlü alet, edevat, mühimmat ve yiyeceklerle dolu olan o başı yüksek kaleyi,

[387] Eğer bu kûluna yardım etmeyi kabûl edersen, buyuracağın birine teslîm ederim.”⁵⁶³

Ki ânun ‘ivazı memâlik-i mahrûsada ki Melik Eşref’in dîvânı tasarrufundadır. Bir mevzi’-i bendeye nasîb ve mua’yyen kılalar. Tâ ferâgat ve amen-i selâmet birle mahsûlâtını vech-i ma’î’şimize sarf idüb, bakiyye ömri ki vardır, ol arâzi-i mukaddesede koçu verem. Ve benden sonra evlâdım ve ensâbım mutasarruf olalar. Ve bu ma’nâda bir nâme dahi hedâyâ ve tuhuf-ı bî-şümâr birle Sultân Gâzi Celâlû’d-dîn Hârzim-şâh’a revân kıldı ki, Acem vilâyetinün pâdişâhı idi. Ve bir nâme dahi ‘Alâû’d-dîn nev-müslûmâna gönderdi ki, eğer Sultân’a kasd ideler ki, Kemâh kala’sını cümle edevâd ve zahâir ve yırağı birle onlara vire. Ve Erzincân’da kadîm abâ ve ecdâdı devlet-hânesini ânlara da’vet-hâne kıla. Çün bu meâni Sultân sem’ine irişdi. Güldi ve buyurdi ki, bu bî-çârenin kâr ve rüzgârı azmış ve dimâğı fesâda varmış. Ve devlet varunı ser-nigûn olmuş. Mecmu’-i Ermen-i zemîn ve Rûm iklimlerinde kimsenün hakkı ve mülki yokdur. Dükeli gâzîlerün hakkıdır, kimün nesin verir dedi.

Beyit:

“Altınla yola gelmediğine, düşüncesinden zerre kadar sapmadığına göre,

Ona kan yağdıran buluta benzeyen kılıcı göstereyim.”⁵⁶⁴

Çün ‘arûs-ı gaybun meşşâtları âstîn ve cib-i nev-bahârı misk-i gül birle doldurdular. Ve gaym-ı gâliye-sây ve eber-i lu’lu’-bâr oldu Ve cûy-bâr ve merg-zârdan ‘anber-sânâ ve nifha-i nâfe-i Tâtâr tütüsü âğâz etti. Sultân

⁵⁶³ Öztürk, a.g.e., C.I, s.365.

⁵⁶⁴ Öztürk, a.g.e., C.I, s.366.

sâhilden Kubâd-âbâd hattısına 'azm etti. Ve ol 'imâretler ki ânda yapub yüceltmişlerdi ve tamâm etmişlerdi. Beğendi ve bir ay müddeti ânda gûy-ı [388] şikâr ve istimâ'-i âvâz-ı avtâr birle rüzgâr sürdürdü. Ândan Kayseriye'ye 'azm etdi. Ve biz geldük, Melik Eşref hikâyetine. Melik Eşref - Allah rahmet eylesin - ol çengiyye 'avretin nîreng ve efsûnı birle aldı. Ve Hâcib 'Alî, Melik 'Alâü'd-dîn'e meded içün gönderdi. Ve geldi bir müddet Erzincân'da ikâmet etdi. Ândan sonra hâib ve âyib oldu. Ve onun ulu beğleri Selâha'd-dîn ve Şerefe'd-dîn ve gayri ona 'itâb idüb ayıtdılar ki, savâb şöyle görünir ki, Melik'ün oğullarını Sultân hizmetine iledevüz. Ve ettüğümüz suçun özirin dileyavüz. Ba'zını inkâr ve cehûd birle merhûd kılavuz. Ve emvâl-i ferâvân birle Sultân'un mukarribleri hâtırların bile getirevüz. Tâ isti'tâf suyu birle halvetde intihâz-ı fırsatla vahşet gurbânını şâhin-şâh'un zâmîri münîri havâşisinde zâil kılalar. Ve saltanat hazretinün 'inâyeti Melik hakkında evvelki karâra getüreler. Melik ânlarun râyını beğendi. Ve oğullarını ânlarunla Sultân hizmetine gönderdi. Çün beğler Melik'ün oğullarıyla Sultân hizmetine irişdi. Ve onun ahvâlini evvelden münhîler Sultân sem'ne irişdirdiler. Sultân, buyurdi ki; saltanat-ı devletinün beğleri her biri kendü çerisiyle berâber Erzincân ve Kemâh hudûduna varalar. Uğuleyin varıb, cem' olalar. Nâ-gâh ol havâlide 'asâkir-i mansûrdan ber tamâm-ı cemi'yyet hâsıl olmuş, ola. Ve kala'larun yollarını muhâfazat ideler ki, nâ-gâh Melik 'Âlâü'd-dîn kendüzi kala'ya salıb îş uzatmaya. Emr-i a'lâ mûcibince her kala'nun kapusunda Sultân çerisinde bir galebe çeri müctemi' oldu. Çün cümle cihâtdan hâib oldu. Ve kala' yolını [389] mesdûd buldu. Çare, ânı gördi ki, Sultân hizmetine vara ve taleb-ı güfrân kıla Nâ-gâh haber verdiler ki, Sultân'un mevkib-i hümâyûnı 'asâkir-i bî-kerân birle Erzincân hudûduna müdahalet kıldı. Muztarr ve bî-çâre olub esbâb-ı hediye tertîb etmedin, havâss ve beğlerinden birkaç nefer ile Sultân'a istikbâle müteveccih oldu. Yolda ulu beğlere müsâdif oldu. Çün beğler ânı irakdan gördiler, yürütüb ilerü geldiler. Ve Melik'le muâ'nıka idüb görüşdüler idüb, görüşdiler. Ve istimâlet idüb gönlün hoş etdiler. Mecnû-i beğlerün ittifâkı ve istisvâbı birle Sahib Ziyâed-dîn musâhibetinde Melik'i Sultân hizmetine gönderdi. Çün irişdi, Sultân ol nesnedengi rivâyet idüb Melik'i ona mensûb kılmışdı. Hiç nevi'le ânub yüzine getirmedi. Beline

istimâlet-i tamâm virüb Konyâ'nun Âk şehrini, Abgermi ona iktâ' ve tîmâr virdi. Ve hâsekî kûllar cân-dârlar ve kadîm sipâhîler murâfakatında Âk şehir'e gönderdi. Melik 'Âlâü'd-dîn Dâvud-şâh envâ-i fezâil birle tahalli ve tezeyyün bulmuşdı. Ve fûnûn-u ulûm hâsıl etmişeydi. 'Alâ el-husûs 'ilm-ı nücûm ve ânun ahkâmından tamâm-ı behresi varidi. Tıbb ve eczâ-i hikmeti, tabî'i ve ilahî ve riyâzetden istihzâr etmişdi. Ve latîf ve masnû' ve âb-dâr-i şî'r dahi iderdi. Ve cümle ebyâtıdan ki kendü ve saff hâlinden ayıtdı. Ve Sultân hizmetine gönderdi ki, işbu dur.

Beyit:

"Ey şah, düşmanların kalbi seninle dertlidir. Muhalifin çehresi senin korkundan sarıdır.

İnan ki yüzlerce derdime rağmen senin ülkende suyum sıcak, ekmeğim soğuktur."⁵⁶⁵

[390] Yaramaz hem-neşîn ve hem-sohbetler ve müfsid ve câhiller lâ-ya'kıl-ı celîsler şümlüğünden ânun bigi kadîm memleketi elden çıkardı. Ve hizlân ve harmân toprağında oturdu. Ve yine söz başına gelelim. Ertesi,

Nazım:

"Seher vakti koyu mavi gökkubbede yasemin yaprağı gibi beyazlık saçılınca,

Kadife bayrak altından, altın ışıklı güneş ortaya çıkınca

Zaferle başarıyla ve ihtişamla ordunun tamamı şehre girdi.

Onların ardından cihan padişahı, nam almış olarak, uğurlu bir şekilde şehre girdi.

İyilikten anlamayan bir kimsenin başına gelecek kötülüklerin sınırı olamaz

Eğer o tarihi dönmüş kimsede akıl olsaydı, böyle bir ülkeyi elinden kaptırmazdı.

Padişaha hizmet kemerini beline takar, dünyanın dönmesinden zarar görmezdi.

Fakat dönen mavi felek hep insan için aynı halde dönmez.

⁵⁶⁵ Öztürk, a.g.e., C.I, s.367.

Zaman bir kimseye kızarsa, hiçbir işden bir sonuç alamaz.

[391] O her zaman yalnız kendini düşünür. Eğer sen akıllıysan, kendine değil, dünyanın işine bak.”⁵⁶⁶

Çün Erzincân memâliği Sultân’a müsellim ve müstasfî oldu. Melik Gıyâse’-d-dîn Keyhüsrev’e virüb, Emîr Mübârize’-d-dîn Ertokuş Beğ’i ona Atabeğ viridi. Ve ferâvân-ı hazâne ve çeri onlara mülâzım kıldı. Ve ol sebeble ki Melik Kâmil ve ‘Âdil oğlanları kalbinden hâtr-ı eşrefi sahîfesine gubâr oturmuşdı. Ve dâim hizmet ve nehmeti Şâm ve Selâha’-d-dîn ve ‘Âdil oğlanları kaskına masrûf kılmışdı. Çün Erzincân’ı Melik Gıyâse’-d-dîn’e viridi. Ve vilâyet-i ‘ahdini Melik ‘Izze’-d-dîn birle ki Melik ‘Âdil nebîresiyidi, tâze kıldı. Ve Şâm vilâyetini Melik Rükne’-d-dîn ki, Meliki ‘Âdil’ dendi, nâmzed kıldı. Ve Nizâme’-d-dîn’e Ahmed Tuğrânî ki, bundan öndin ânun izkârı fezâili îrâd olundu. Ol zemânda bu iki beyiti bir sebîl-i hasb-i hâl-i Sultân hizmetinde inşâ kıldı.

Şiir:

“İskender’in geleneğini yerleştirip imparatorluk ayinini kanunlaştıınca,
Bir güneşe (yani doğan çocuğa) şahlık sancağını verdin,
Şam (Hem karanlık ve hem de Şam Eyyubileri) için sabah aydınlığı
açdın.”⁵⁶⁷

Ve çün Sultân Erzincân mühimmâtın ve ânun kala’lar ve tevâbi’ ve nevâhîsi ihtiyâtın tamâm etdi. Çeriye buyurdi ki, Erzenû’r-rûm ve Kîgonya (Bugünkü Şebinkarahisar) ⁵⁶⁸ varalar. Fe’emmâ aslen ve re’sen reâ’yâya taa’ruuz irişdirmayalar. Ve müzâhim olmayalar. Tâ müşâhede ve mütâlaa’ oluna ki, Melik Rükne’-d-dîn Cihân-Şâh ve Melik Muzafferî’-d-dîn Muhammed bizumle ne tarîk-ı riâyet iderler ve ne sîretle hareket kılurlar deyü. Çün Melik Rükne’-d-dîn Sultân’un çerileri [392] ânun memâliği hudûdına irişdüğünden haber-dâr oldu. Ve işitdi ki, birkaç vilâyeti saltanat dîvânı tasarrufuna getüreler. Pes kadem-i tevâzu’ ve tezellül birle ilerü geldi. Ve tuhuf ve hedâyâ ve çokluk nüzül-ı çeri beğleri hizmetlerine revâne kıldı. Ve kendü beğlerinden bir

⁵⁶⁶ Öztürk, a.g.e., C.I, s.367,368.

⁵⁶⁷ Öztürk, a.g.e., C.I, s.368.

⁵⁶⁸ Öztürk, a.g.e., C.I, s.368.

mu'teber beği genc-i revân⁵⁶⁹ birle her nev'den âltun ve cevâhir ve fahir kumaşlar ve Kıbcâk ve Hitâyî ve Keşmîrî kûl ve halâik ve görgülü âtlar ve katırlar ve envâ'-i bahûrât-ı 'ûd ve mişk ve 'anber birle şehir-yâr hizmetine gönderdi. Ve peygâm etdi ki, ben yek-bâre bende-i bî-çâreyim. Eğer Erzincân cânı savab yolundan ve maslahat caddesinden âzdı. Ve şeytân kavli birle Sultân mutavâa'tından temerrüd kıldı. Ben, bendeyim tâzendeyim, ümîddir ki, bu bende-i kemîne hakkında "Günahkâr kimse diğerinin günahını çekmez."⁵⁷⁰ Âyetin saltanat hazretinden okuyalar. Ve âz ve çok suçum dahi varise, tecâvüz buyurular ve Dâvûd-şâh gûnahıyla bu bendeye müvâhizet ve 'itâb buyurmayalar. Ve şimdi tâze elimden alınan vilâyeti, yine buyurular, yılda mâl ve ahmâl hazâne-i 'âmireye irsâl oluna. Ve peygâr vaktinde istidâ' mûcibince çeri gönderüle. Ve kendü nefsümle hem her vakit saltanat hazretinün 'atabe-i şerîfesine mülâzemet kılub tarîk-i ubûdiyet-i meslûk oluna, deyü. Çün elçi saltanat hizmetine irişdi. Müşâfehât ve risâletini iblağ kıldı. Ve tuluf ve hedâyâ ki getürmüşdi, mahal-i 'arza yetürdi, Sultân kemâl-i mekremet ve merhamet ve 'inâyetini ânın hakkında şâmil kıldı. Ve iltimâsı mûcibince Erzenü'r-rûm memleketini ona mukarrer kıldı. Ve hüküm buyurdi ki, ba'de'l-yevm, çeri [393] onun vilâyetine girmeye ve çeriler saltanat bar-gâhı hükmi birle nehb-ü gâretten 'avdet kıldılar. Ve Melik Rükne'd-dîn'ün herâs ve ihtirâsı ol vâsıtaıyla sükûn buldı.

ZİKR-İ FETH-İ KALA'-İ KİGONİYYE VE İSTİNZÂL-İ MELİK MUZAFFERİ'D-DİN MUHAMMED EZ ÂN CÂY-GÂH.

Sultân 'Alâü'-dîn - Allah şanını yüceltsin -⁵⁷¹ buyurduğu, Mübârize'd-dîn Ertokuş Atabeğ bî-kerân-i leşker birle Koganya kala'sı muhâsaratına revâne ola. Ve her nev'le ki, mümkün ola. Kala'ya silah ya cenk birle ele getüre. Ve saltanat hazreti hükmi birle çeriler âlet ve esbâb-ı harb ve kıtâl birle revâne oldı, olgün 'azîm-i muhârebet ve ulu savâş etdiler. Ve çokluk halk içëruden ve

⁵⁶⁹ Genc-i revân: Kârun'un kaybolan hazinesi.

⁵⁷⁰ Kurân-ı Kerîm, 35/18.

⁵⁷¹ Öztürk, a.g.e., C.I, s.369.

dışarıdan katli oldu. Eğerçi Sultân çeresinde, belürmedi. Velâkin, kala'da 'azîzleri firâkından feryâd-u figân etdiler, Melik korkudan eğerçi bî-kıyâs ve şümâr-ı zahâir ve deryâ-i emvâc gibi sarınıclar dolu su ve her dünlü dânedir, kırk ev dolu hâzır ve dokuz ev bal ve yağ ve bâdâm ve tuz ve dağlar gibi yığılmış odunu vardı.

Şiir:

"Orada akla gelebilecek her şey en iyi cinsle ve bol miktarda vardı.

Savaş atlarının ve cenk aletlerinin sayısı hesaba kitaba gelmezdi.

Bin kişi arada yüzyıl yaşasa, seçkin bir süvari olarak taş gibi kalırdı.

İçecekten, yiyecekten, giyecekten gerekli olan başka her şeyden ve serilecek eşyadan,

[394] Orada yeteri kadar ve iyi kalitede vardı. Kimsenin dışarıya bir ihtiyacı yoktu."⁵⁷²

Ammâ muhâlefetün vehâmetinden endîşe etdi. Ve Atabeğ hizmetine tazarru' ve lâbe birle kâsıd gönderdi. Ve bende ve çâkirliğini saltanat hazreti hizmetine vâsita olub, 'arz etsünler. Ve husûl-i musâlik ve makâsıdumuziğün şeff' olsunlar. Eğer şehir-yâr 'âlem-i 'âtafet ve merhamet yönünden bize nazar buyurursa ve kala'mız 'ivaz için bir mülk erzânî kılursa ve bir tîmâr ki ânunla bir kûlun mütea'llik ve etbâ' ve eşyâ'nun vech-i maî'şetlerine müheyyâ ola, dirîğ buyurmayalar. Nâ-çâr-ı ihtiyâr ve ıztırârla kala' Sultân kûllarına teslîm, oluna. Ve bâkî-i ömür-i cihângir-i çetrinün sâyesinde sarf oluna, deyü. Atabeğ bu bâbda saltanat hazreti hizmetine kussâd revâne kıldı. Kâsıd on günlük yolu iki gün iki gicede kat' etti. Ve der-gâh hizmetine irişdi. Ve hali mahal-i inhâya yetürdi. Sultân bu beşâret üzerine ihtizâz ve istibşâr gösterdi. Ve ol endîşe ve iltimâs birle Melik Muzafferî'd-dîn'ün kifâyet ve kemâl-i dirâyet ve hazâkatına istidlâl kıldı ve Kogonya tevâbi'-i 'ivaziçün Zamântu ve Nahr-ı Kâlf ki Şam hudûdunda dır. Dakyânûs şehri ve Ashâbü'l-Kehf-i âmm-ı makâmı ve

⁵⁷² Öztürk, a.g.e., C.I, s.370.

menşedir, ona melikliğe virdi. Ve Kırşehir'i ni muâ'f ve müselleme tîmâr buyurdi. Ve bu cümle üzere menşûr ve 'ahid-nâme yazdılar. Ve nefis hila'tlen ve ağır teşriflerle Melik ve üç oğullarıyla ki Melik Fahre'd-dîn Süleymân ve Melik 'Izze'd-dîn Siyâvuş ve Melik Nasre'd-dîn Behrâm-şâh - Allah ondan rahmet eylesin - bunların için kâsıdlar [395] irsâl buyurdi. Çün Melik Muzafferî'd-dîn menâşîr ve 'ahid-nâme-i mütâlaa' kıldı. Ânunla müstebşir ve müstezher olub ve kala' kendü esbâb ve akmişe ve etbâ' ve eşyâ'ından ve zahire ve yırağ ve gayrinden hâlî kıldı. Ve taa'llukât ve harem ve oğlı ve kızıyla Sultân hizmetine vardı. Ve şeref-i dest-bûs ve husûl-i dîdârdan sonra nevâziş ve ikrâm buldı. Ve hoş dil ve ferâgat-ı hâtır birle Kırşehir'i'ne 'azîmet etdi. Ve ömrinün âhirine değin fârigü'l-bâl ve müreffehü'l-hâl-i rûzgâr geçürürdi. Tâ haddi ki, Sultân Gıyâse'd-dîn Keyhüsrev ânun 'iyâllerinden bir kerîminin nikâhına rağbet etdi. Ol ibâ idib buyurdu ki; Sultân Gıyâse'd-dîn kendü rûzgârını tehettük ve fücûrla ki runûd şîvesidir, meşgûl etmişdir. Bizim hân mânîmizün güveyağûlûğüne lâıyk değildir, dedi. Saltanat hazretinden 'izzet sebebiyle ki vardı. Ona ol bâbda 'itâb etmediler. Bilki, özürler dilediler. Ve ânun kerîme-i ma'sûmesi saltanat hazretinün harem-i hümâyûnına intikâl etdi. Ve ânun vefâtından sonra dahi ânun oğulları Rûm pâdişâhlarının nazarında tebçîl ve ta'zîm berle mermûk ve melhûz idiler. Ve zemân-i intihâsına değin takdîm-i esbâb-ı civânî ve şâd-mânî birle zinde-gânî kılub, iyü âdla rûzgâr geçürdiler. Ve halâikün matlûb ve me'mûlleri ânlaruz kerem ve ihsânından müyesser ve muhassıl olurdi.

ZİKR-İ İRSÂLİ SULTÂN 'ALÂÜ'D-DİN MELİK GİYÂSE'D-DİN-RÂ PÂDİŞÂHÎ-İ MEMLEKET-İ ERZİNCÂN DER İHTİMÂM-İ EMÎR MÜBÂRİZE'D-DİN ERTOKUŞ BEĞ, ATABEĞ - YÜCE ALLAH RAHMET EYLESİN -

Çün Sultân Erzincân ve Kigonya şehri ve kala'ları fethinden feragat buldı. 'Înân-ı cihân-gîrini Sîvâs hattısına meylân buyurdi. Emîr [396] Mübârîze'd-dîn Atabeğ Ertokuş ki, saltanat devleti beğlerinin ulularındandı. Ve hemîşe ulu işler ve mühimmât ve sedd-i süğûr-ı müteayyin olmuşdı. Buyurdi; tâ Sultân

Gıyâse'd-dîn Keyhüsrev'in padişahlığı esbâbı kâr-râstesine meşgûl ola. Pes hazâneye vardı, Melikü'z-Zü'e'mâ Necme'd-dîn Ebu'l-Kâsım el-Tûsî - Allah rahmet eylesin - birle bir esbâb-ı müheyya ve mürettib kıldılar ki, eğer Behmen ve Şâpûra âlem-i hâkiye nüşûr kılmak hâsıl olaydı, hacletden gayret parmağını ısıraydı. Ve der-gâhın manzûrları ve bâr-gâhun meşhûrlarından her kime ki semt-i hîred ve hilye-i kifâyet ve dirâyet birle menû't ve mevsûfdı. Râyat-ı mübâreği hizmetinde tesrîh buyurdu. Çün musâlihün edevâtı mua'dd-u müzehhed ve müretteb oldu. Mübâreği ve tâli'-i ferhunde ve sâa't-i mesu'd birle cünûd-i nâ-ma'dûd ve cüyûş-i nâ-mahsûr birle ol hudûda müteveccih oldu. Çün ânda irişdiler. Ve Melik taht-ı kâm-rânî ve şehir-yârı üzere mütemekkin olub adl ve merhamet-ı besâtı döşeyüb, üdvân ve tuğyân-ı dümârını dürdü. Ve ekâbir ve acyânı nevâzişe mahzûz idüb siyâset birle ma'delet-i halâveti ol diyâr ve emsârın sâkinleri mezâkına iriştirdi. Çün ra'yyet ve hüsn-i hafârat ve re'fet haberi vazî-ü şerîf üzerine Melik'den saltanat hizmetine irişti. Mevâdd-ı istihzâr-ı mübârek vücûdına mütezâîf olup esbâb-ı şâd-mânisi tezâyüd buldı. Çün Sultân Gıyâse'd-dîn Erzincân'a varıb mütemekkin oldu. Ve Dârü'l hilâfe Bağdâd ve Âzerbaycân ve Mısır ve Şâm elçilerine cevâb virüb göndermek cihetiçün ki tuhaf ve hedâya [397] birle bu fetûhiçün gelmişlerdi. Âz müddet ânda ikâmet etdi. Ve çün ânlara 'atâyâ-i cezîl birle serâh-ı cemîl-i erzânî buyurdu ve gönderdi. Kendüzi Dârü'l-feth Kayseriye'ye 'azm etti. Ve çerileri vatanlarına gitmeğe düstûr buyurdu. Mecmû-ı 'avâid-i fevâid birle mahzûz olub vatanlu vatanlarına gıtdiler.

Şiir:

"Oradan atını Kubadiye tarafına sürdü. Yeniden oraya sevinç tohumunu saçtı.

Orada bir şehir gördü. Onun gibisini güneş ve ay dahi görmemişti.

Dağından akan gülsuyu gibi berrak ve süt ve şarap gibi lezzetli olan çay.

Bargâhın kapısının önüne kadar akmakta ve oradan her yere dağılmaktaydı.

Çok miktarda yükselen güzel köşkler, gölün üzerinde tepeler meydana getirmişti.

Benzerini cennet bekçisinin dahi görmediği bahçede ağaçlar meyveyle dolmuştu.

O cana rahat veren ve gönlü okşayan yerde cihan padişahı birkaç gün dinlendi.

Oradan adet edindiği üzere yöneticilerle birlikte mutlu bir şekilde Antalya'ya gitti.

O sırada hava misk saçıyor, çemen la'l fışkırıyordu. Yer baştan başa meleğin kanadına dönmüştü.

[398] Hazan mevsimi renk ve güzellik saçıyordu. Hiçbir yerde ilkbahar dahi o güzellikte olmazdı.

Narenciye ağaçları meyve vermişti. Firuze renkli dalları altın toprakla dolmuştu.

Yanan lambaya benzeyen erguvanların çokluğundan bağlar gül bahçesine dönmüştü.

Kıvrımlı çaylar, yeşil otlakların cıva gibi akıyordu.

O ortamda cihan padişahı, eğlenceye, çevgan oyunuyla ve avla yaşamının hakkını veriyordu.

Her ülkeden acele gemiler geliyor, elçiler deniz yoluyla gönderiliyordu.

Her yerden kılıçtan, altın sırmalı elbiseden, nefis hediyeler geliyordu.

O arada seçkin bir Frenk savaş silahı vardı ki, bir yiğidin gözünde mücevherden daha kıymetliydi.

Som altından ve gümüşten çok sayıda külçe getirdiler. Nefis şeylerden ağır haracı padişaha sunarak herkes kûl olmak istedi.⁵⁷³

Sultân bu nev'le bir ay müddeti ol mevzi'de 'işret ve servere meşgûl **[399]** oldu. Ondan sonra 'inân-ı cihângîrîni 'Alâîye tarafına pîçân buyurdu. Hurrem ve ferhân-ı kışlağa müteveccih oldu.

Şiir:

"Bütün yol bahçe ve çemendi. Hava yasemenden misk kokusuyla dolmuştu.

⁵⁷³ Öztürk, a.g.e., C.I, s.372,373.

Geniş gövdeli büyük ağaçların dallarından güneş yerin yüzünü göremiyordu.

Lâleden dünya kaplan sırtı gibi olmuş, yer de tam yedi renkli bir elbise giyinmişti.

Sanki yeşillikler arasındaki çaydan amber kokulu gülsuyu akmaktaydı.

Her dalın üzerinde bulunan bülbülün nağmesi kalplere sevinç akıtmaktaydı.

Taze nergis ve yasemen ne kadar güzel! Lâlenin üzerine düşmüş olan çiğ ne kadar güzel!

Dey (kış ayı) ayında gönül alıcı baharı yaşamak ne kadar güzel! Sahilde lâl renkli şarabı içmek ne kadar güzel!"⁵⁷⁴

Sultân nîsân-ı eyyâmı olunca şâd-mânlık ve 'işret ve âvâz-ı rûd ve râm ve mütâlaa'-i hatt-ı hûb-rûyân-ı sîm-endâm birle sefâya meşgûl oldu. Çün ve â'y-ı 'iş ve enâ-i batına tarabından mümtelî oldu. Dârü'l-mülk Konya'ya 'azîmet etdi. Ve bir müddetden sonra Kayseriye'ye vardı. Beğler ve serverler ve humât-ı sügûr-ı der-gâh-ı şâha ki, kible-gâh-ı halâik-ı âfâkdır ve secde-cây [400] -ı ikbâl ve rifa'tdı, müteveccih oldular. Ve tala't-ı ferhunde-i hüsrev-i be-istihkak-ı mütâlaa'sı birle ömr-i civânı ve selvet-i kâm-rânî-i dâdın verirlerdi. Ve Şâh'a duâ' ve senâ vazîfesin müve'ddî kılurlardı.

**ZIKR-İ VÜRÛD-İ KÂDİYÜ'L-KUZÂT FÎ EL- MEMÂLİK-İ MUCÎRİ'L-LAH
VE'L-DÎN ZÂHİR BİN ÖMER EL-HÂRZEMÎ EZ HİZMET-İ SULTÂN
CELÂLÜ'D-DÎN BE HİZMET-İ SULTÂN 'ALÂÜ'D-DÎN - ALLAH ONLARA
RAHMET EYLESİN -**

Çün Sultân-ı şehîd ve sai'd-i Celâlû'd-dîn bin Sultân 'Alâü'd-dîn Muhammed bin Tekiş "- Allah onların delillerini aydınlatsın -" Hind hudûdunda Moğol çerisinden münhezim oldu. Kendü cânına Tâtâr çerisinin tîğ-i âteş-bârı korkusundan Sind suyunda meferr-i taleb kıldı. Ve çün ol güm-reh-i belâ ve

⁵⁷⁴ Öztürk, a.g.e., C.I, s.373,374.

verta-i helâkdan necât buldu. Vefâ-i Melik ki ol hâletde ol nevâhinün fityânı evbâşındandı. Ve sahâvet ve şecâa't birle kedüzini ol tarafın a'yânından kıldı. Ve hıdmât-ı pesendîde birle ki takdîm kıldı. Ve envâ'-i mesâ'i-i meşkûre birle hukûk-ı sâbit kıldı. Vefâ-i Melik'ün lakâbın buldı. Ve ol diyârun kükmi ona müfevvez oldı. Ve Sulân-ı mütederrik çeriler birle ki , ol singunda mütemezzik olub, Âher-i Sultân Celâlû'd-dîn'e mülhak olmuşlardı. Yârî-Bârî birle intiâş-ı rüzgâr hâsıl oldı. Her diyârda dâd-gîr ve urgût ve çapgut etdükden sonra Merâga şehrine irişdi. Vüzerâ ve ekâbir ve erkân-ı devlet i ve müdebbirleri birle meşveret etti. Ve kedünün takdîm-i musâlih ve te'ysir-i mutâlibinde bir rây kıldı. Ve ânların bâb-ı mua'zzamı silâh-ı hâl ve husûl-ı âmâlde ol oldığı Sultân 'Alâû'd-dîn Keykubâd'la ki mâlik-i memâlik-i Rûm ve Selçûkîlerden ulu pâdişâh 'adl ve dâd-ı âyesi ve mülkü ma'mûr [401] ve hazâin-i mevfûr ve ahlâk-ı meşkûre birle mevsûfdır. Ânunla ittihâd ve musâhebet ve musâdikat yolun meftûh kılavuz. Rûsûh-ı mebânî-i müveddet ve ahkâm-ı kavâî'd-i muhabbetiçün tarîk-i kurbet ve karâbet-i meslûk ide. Pes, Kâdû'l-Kuzât İmâm-ı Mua'zzam ve Sadr-ı A'zâm Mecîre'd-dîn Zahîr bin Ömerü'l-Hârizmî ki, E'mme-i Hârizim'den ve ekâbir ve emâcid-i 'âlemdendi. Ve 'ilm-ü kelâm vefkinde müşârû'n-ileyh ve gayri fûnûn da müttefiki âliye ve envâ'-i nazarda bî-nazîrdi. Ol mühimm ve ehemmi-i itimâmı için bir nâmeyle ki nüshası budur. Ve Mevlânâ Şahâbe'd-dîn el-Kûsevî inşâsıdır. "Kalp saflığının ve niyet iyiliğinin nesimini gönül burnuna ulaştıran, dostluk temellerini ve birlik bağlarını güçlendiren selam sesleri, samimiyet duaları, övgü görevleri ve medih vazifeleri, her an siz büyük Sultân'ın zamanın Cemşidi'nin, devrin Zülkârneyni'nin, dinin ve dünyanın büyüklüğünün, İslâm'ın ve müslümânların kutbunun, yüce arşın, büyük güneşin Allah'ın ki alemde gölgesinin, Selçukoğulları'nın övüncünün, meliklerin ve sultânların melikin, Müminlerin Emîri'nin - Büyüklüğü daim, ülkesi korunan olsun - delilinin yüksek mertebeli meclisine yöneltmektedir. Kaderin izni ve zamanın el vermesiyle sizinle bir araya gelme mutluluğunu kazanmak ve o şerefe nail olmak isteği o derece ye olaştı ki, en usta ve kıvrak kalem bile onu yazıya dökemez. Fani bir şey başka bir şeyi etkileyebilir mi?' Her ne kadar bundan önce zamanın izin vermemesi ve şartlarının uygun düşmemesi yüzünden ayrı düşen dostların

teselli kaynağı olan mektublaşma ve haberleşme yolunu açık tutmamış olsak da [402] bundan sonra ayrılık ve gayrılık perdesini kaldırmak, birlik ve kalelerini feth etmek için çalışmalıyız. Sizin ve bizim her iki tarafında,

Şiir:

Eğer elinden geliyorsa hür insanı sevmeye yolunu tut. Çünkü hür insan dünyada az bulunur.”⁵⁷⁵

“Şiirini okumamız gerekir. Aramızda Allah'ın hamdı minneti ile cihad ve muhabere işlerinde yardımlaşma konusunda milliyet ve din birliği vardır. Bu konuda 'Senin sevgi ve dostluğuna en uygun olan insan, dininde ve milletinde sona uygun olanıdır.' denmiştir. Batı padişahları arasında sizin yüze makamınız -Yüceliği daim olsun - fitne fücurlara karşı sağlam bir settir. Doğuda ise keskin kılıcımızla kafirlerin fitne ateşini söndüren biziz. O halde böyle bir millet yakınlığıyla dostluk yolunu açık tutmalı, birlik dairesine girmeli. Menfaatlerin sağlanmasında ve zararların ödenmesinde düşünce ve iş birliği içinde olmalı ve şöyle demeliyiz.

Şiir:

“ Ey insanlar biz dostumuzu nerde bulacağız? Hangi yerde su ve ot birlikte bulunmaz?”⁵⁷⁶

Bu müfâveze Merâğa şehrinden ”- Allah daima mamur etsin -”⁵⁷⁷ ki şimdiki hâlde merâkez-ı râyâtımızdır, ”- Uğur zafer ve başarıyla eş olsun -”⁵⁷⁸ Cemâdiye'l-uhrâyı'nun (Temmuz 1225)⁵⁷⁹ evâhîrinde tahrîr olunur. Behamdu'l-lah ve menne ve ol cânibin yümn-i himmeti ve te'yîd-i devleti birle ahvâl-i devlet ve i'mâl-i memleket-ı mûcib-i sad-ı hezâr-ı hamd-u sipâsıdır. Ve esbâb-ı kâmrânî ve âlât-ı cihân-bânî-i ictimâ'-i külliyyet ve enbûhi-i cemâa't ve mutâvâa't-ı ekâbir-i mülûk ve ulu hânlar ve zabt-ı mülk-i mevrûs ve mükteseb-i mecmû'-i hâsıdır. Ve imdâd-ı şükr-i vâsıl ve mütevâsıl ve bu memâlikden râyât-ı hümâyûnumuz gıybet etdüğü vaktin Hind diyârından bir uzun memleket feth olub, nevvâb ve küttabımın zabtına geldi. Ve ol taraftan

⁵⁷⁵ Öztürk, a.g.e., C.I, s.375.

⁵⁷⁶ Öztürk, a.g.e., C.I, s.376.

⁵⁷⁷ Öztürk, a.g.e., C.I, s.376.

⁵⁷⁸ Öztürk, a.g.e., C.I, s.376.

⁵⁷⁹ Öztürk, a.g.e., C.I, s.376.

ferâgat hâsıl oldu. Şimdi ki hâlde himmet ve 'azîmetimiz a'dâ-i dîn-i intikâmına [403] ve Ehl-i Islâm-ı kulûbı teşeffiyesine karar tutmuşdur. Ve muhakaktır ki ,ol cenâb bizüm memleketümüz hâlî tarâvetine ve nevvâb ve ra'yyetimüzün istinâmet ve istikâmetine gâyet mübtehic ve şâd-mân olurlar. Her saâ'detine ol cenâba dahi yüz göstere .Biz kendümüzü ânda sehîm ve kesîm bilürüz. Bu hâlde sadr-ı mua'zzam-ı alim ve müctehid-i kıvâmü'l mülk-i mücîrû'l-millet-i ve'l-hakk-ı ve'l-dîn-i şerefi'l-Islâm-ı ve'l-müslimîn-i 'allâmetü'z-zemân-ı bâkıa'tü'l-devrân-ı iftihâr-ı Hârzim ve Horâsân-ı melikü'l-nevvâb-ı Kâdiyü'l-kuzât-ı fî el-memâlik-i ebû'l-mülûk-i ve's-selâtîn-i mevlânâ zâhirî "- Allah gücünü daim ve kudretini mahvuz kılsın -"⁵⁸⁰ ki vâsıta-i 'akd-ı ekâbir ve hülâsa-i zümre-i mefâhirdir. Ve a'yân-ı hazretün ve mua'zzamât-i mühimmâtı, müşarû'n-ileyh ve müttefik-i 'aliye olmuşdur. Ol hazret tarafına teveccüh kılmışdır. Bu müşâfehât ona müfevvez olunmuşdur ki bî-gâneligi ve yegâneliğe mübeddel ve mugâyeretçi zengîn- selb-i gönül ayînesin musaykal kıla. Şöyle ki ba'de'l-yevm elçiler ve bazar-gânlar ve yolcular iki cânibden tereddüd kılalar. Gereğidir ki ol cenâba ânun sözünü sem'-ı rızâ birle ısgâ buyura.Ve cümle peygâm ve haberinibizüm elçimiz birle ve ref-i müteferrihât birle musâfâtımız kemiiyyet ve keyfiyetini hulûs-ı niyet ve safâ-i taviyyetden zuhûra getüre. Ve "Alemlerin Rabbine hamd olsun."⁵⁸¹ Birle tamâm idüb Sultân'a irsâl kıldı. Ve Kayseriyye mahrûsasında Sultân der-gâhına irişdi, Sultân mukaddem-ı şerîfinün i'zâzında şöyle ki, erbâb-ı kerem-i şiyeminden zâhir ola. Ve kerem-i bâbında lâıyk ola ve ulu el-emr-i pâdişâhların 'âdeti mûcibince muktezâ ola.Tamân-ı mübâlağa buyurdu.Ve da'vet gününde [404] ve selâm-ı hîninde çün, bâr-gâh-ı âsmân-ı penâh hizmetine irişdi. Fart-ı ikrâm ve galebe-i a'zâmdan kıyâm kılub dest-bûs-ı eşref yirine varub selâm etdi. Sultân istikbâl idüb mua'nika buyurdu. Çün risâlât ve kelâmını encâma irişdirdi. Saltanat bâr-gâhından visâkına mürâcaa't kıldı. Sultân buyurdu, ni'met-i ferâvân ve nüzül-ı bî-pâyân-ı ât ve katır ve kûl ve mebûsât ve iki bin flori ücret-i hammâm ve evkârda vezâifden ziyâde her gün mua'yyen râtib irsâl kıldılar. Ve seyrân günlerinde Sultân'la hem-'inân olurdu. Ve Sultân dahi

⁵⁸⁰ Öztürk, a.g.e., C.I, s.376.

⁵⁸¹ Öztürk, a.g.e., C.I, s.377.

keyfiyyet-i ahvâl-i mukâsât-ı Moğol'un istilâ ve vâkâ'tından ve Sultân Celâlû'd-dîn ânılarınla mukâbil olub birkaç yerde sinüb ve münhezim olduğundan sorub istifsâr kılurdu. Kâdı Mucîre'd-dîn bir muddet Sultân hizmetinde ikâmet kıldı. Ve eltâf-ı isti'tâf birle ecnebiyyet ve mübâinet hicâbını aradan ref' etdi. Şöyle karar alundu ki, Sultân Celâlû'd-dîn'un haremi muhadderâtından bir şehzâde ki, Şirâz pâdişâhı, Atabeğ Ebu Bekr bin Sai'd hemşîresindendi. Melik Gıyâse'd-dîn Keyhüsrev'e nâmzed kıldılar. Ve karâbet ve musâheret-i kavâî'di istihkâmı birle ânların müzâhereti terakkî buldı. Çün müfârekat ve muhâcîret vakti oldu. Ve hazâne-i 'âmireden on bin Sultânî âltun ve otuz bin akçe ve on nefer Kıbcâk ve Rûmû kûl ve halâik ve on içdiş ât ve beş eşgün katır ve yirmi a'lâ ve evsat ve adenî hila't Kâdî Mucîre'd-dîn visâkına gönderdi. Mua'zzet ve muhterem vedâ' buyurdu. Ve bu nâme-i Tuğrâyî Esed-Abâdî - Allah rahmet eylesin - inşâsıdır. Onun mektûbı cevâbı kitâba geldi, name budur:

"Yüce ve ulu Allah'ın iftihar cevherlerinin tamamını ve büyüklük özelliklerinin tümünü şerefli [405] tabiatına ve latit zatına kattığı siz azametli Sultân'ın, büyük padişahın, insanların efendisinin, ikinci İskender'in alemin sahibi kiranı'nın⁵⁸² dünyanın ve dinin ileri geleninin, İslâm'ın ve müslümanların seçkininin, iki alemde adaletin koruyucusunun, kendisinde doğruluğun izlerinin taşıyanın, meliklerin ve Sultânların melikinin - Allah yüceliğini devamlı ve ziya de kılsın, iki cihanda emellerine kavuştursun ve olgunluğunu herkese örnek kılsın - yüce makamı tarafından hazırlanıp yazılmış olan mektub Allah'a hamdolsun, her tarafta yaygın olan lütfunuzun delili yigitliğinizin tam bir göstergesidir"⁵⁸³.

Şiir:

"Alemin bir vucutta birleştiğinî inkâr edenlerin Allah'a bağlılıkları yoktur."⁵⁸⁴

Dileği bu mûcib üzere iftitâh-ı isti'tâf ki sermâye-i cihân-dârî ve pîş-i pâye-i kâmrânîdir. Ol hazretten ola, tâ be-küllî aksâm-ı dil-dârî ve teveddüd ve

⁵⁸² Kıran : İki yıldızın bir anda aynı burcun aynı derecesinde bulunmasına denir.Bknz. geniş bilgi için ; Öztürk, a.g.e.,C.I, s.378.

⁵⁸³ Öztürk, a.g.e., C.I, s.377,378.

⁵⁸⁴ Öztürk, a.g.e., C.I, s.378.

envâ'-i telattûf ve taa'ttuf ol cenâb-ı kerîme müselleme ve mukarrer ola. Binâ bu kâide üzerine muhlis birle iftitâh-ı mükâtibet buyurdu. Çün hitâb-ı büzürg-vâr ki mâye-i mübâhat ve iftihârıydı. İrişdi ve şevk-i iştiyâk ki cevârihde kamin ve sînede mütemekkin idi, muztarım oldu. Ve âteş-i iltiyâ'i zebânesi Süreyyâ' ya irişdi. "Allah şahidimdir ki ⁵⁸⁵ ol vakitden birü ki istimâ' olundu ki râyât-ı mansûr-ı küffâr-ı melâî'n-i intikâmına teşeffî kılub ehl-i dîne mütevâtir olmuşdur. Şimdiki sâir 'uluv-ı himmet ve dürûd-ı imdâd-ı kâmrânî birle 'azâim-i Meclis-i 'âlî-i sultân-ı mua'zzam-ı mütezâhir olmuşdur. Her lahze-i temennâ-i mübâsetet-i hizmet ziyâde varmış. Ve her saa't hareket yönünden küstâhî mükâtebet ziyâde olmuşdur. Ama hizmetden pûşîde değildir ki, bu muhlis dört tarafa cihâd mücâhedetdir. Ve bu ma'na şöyle ki; evvel cenâb-ı hitâb-ı şerîfde buyurmuşdur ve kavânîde cinsiyet takdîm [406] kılmış temhîd özr-i kifâyetdir. Ve ikinci oluna hakk-ı özr ve celle-i kerâmet-i iftitâh ve meziyyeti ol hazrete buyurmuşdur. Bu letâif-i 'avâtîf-ı irâdeti ol cânibe olmuşdur. Makdûr-ı hilâfınca ona ikdâm etse olmazdı. Şimdi, çünki icâzet mübâsetet buyurdu. Hemânâ ki şimdengerü mürâselât mükâtibât-ı mütevâtir ola. Ve sadr-ı kibîr-i 'âlem Mucîrû'd-devle ve'l-dîn-i iftihâr-ı cihân-ı Mevlânâ-i zâhir-i Edâ'm-allah-ı temkîne irişdi. Ve ânun mütâlâa'sından eltâf-ı amîm-i tebâşir-i hulûs-ı 'akîbet zâhir oldu. Birkaç gün bunda ikâmet etdi. Gönülleri zikr-i maâ'l-i pâdişâhâne birle rubûde kıldı. Ve cânlar istihzârı ol mekârim-i hüsrevâne birle ziyâde oldu. Ve ânun cevâbıçün Emîr-i Sipeh-sâlâr Selâha'd-dîn hizmetine müstesî'd oldu. Tevakku'-i müstahkemdir ki çün ol hazret-i büzürg-vâr hizmetine varub şeref-i dest-bûs bula. Herne ki diye ve göstere ol cümle üzerine ta'vîl buyurular. Ve herne ki dirse bizüm sözümüz bileler. Ve dil-dârlık kâidesini ki kodular tevâtür-i muhâtabât ve teâkub-ı işârât birle mütee'kkid kılalar. Tâ bu muhlis dahi cadde-i hizmet üzere müyessert ola. İttihâd-ı tarîkeyn-i verzeş kıla. Çün Kâdî Mucîre'd-dîn - Allah rahmet eylesin - Sivâs'a irişdi. Bir mühlik-i maraz-ı şerîf-i zîâtına 'âriz oldu. Ve ol renc içinde serây-ı sipence⁵⁸⁶ vdâ' kılulb yüzün nikâb terâbıyla pinhân kıldı. Hakk teâ'lâ rahmetine kavuşdu. Selâha'd-dîn tuhaf ve hedayâ ki Sultân 'Alâü'd-dîn, Sultân Celâlü'd-dîn içün -

⁵⁸⁵ Öztürk, a.g.e., C.I, s.378.

⁵⁸⁶ Serây-ı sipenc : Dünya , yeryüzü.

Allah onlara rahmet eylesin. - göndermişti. Kendüylee alub Ahlât hattısına 'azm etddi. Ve şol [407] vaktinde ki Sultân Celâlû'd-dîn Ahlât'ı muhâsarat kılmışdı, irişdi ve's-selâm.

**ZİKR-İ VÜRÛD-İ RESÛLÂN-İ SULTÂN CELÂLÛ'D-DÎN KERRET-İ SÂNÎ-İ
BE-HİZMET-İ SULTÂN 'ALÂÛ'D-DÎN - ALLAH DELİLLERİNİ
AYDINLATSIN -**

Sultân Celâlû'd-dîn, Selâha'd-dîn nâmesinün cevâbında Daşt-dâr Melik Cemâle'd-dîn Ferruh ki âtası merhûm Sultân Muhammed'in havâsındandı ve Cemâlû'd-dîn Savcı ve Necme'd-dîn E bu Bekr Câmî - Allah onlara rahmet eylesin - lâyük birle Rûm risâletine Hârızim beğlerinden iki ulu beğle nâmzed buyurdi. Ve Sultân'un ta'zim-i menzilet ve tevkîr-i mekânetinde ânlar vesâyâ-i belîg-i takdîm kıldı. Sultân hükmi mûcibince berk-i Rahşân gibi yola girüb Rûm'a müteveccih oldılar.

Şiir:

"Rum ülkesine varınca çok mamur bir ülke gördüler.

Orada ne derî, ne zulûm, ne savaşı, ne karışıklık, ne öldürmek, ne götürmek, ne yıkmak, ne de zorbalık vardı.

Dünyanın her yanından gelip oraya sığınmış kimseler aradıklarını bulmuş, padişahın engin adaleti sayesinde huzur içindeydi.

O zaman padişaha övgü yağdırmak; 'Böyle bir padişahın saltanatı ebedî olsun.

Sınırdan iki aylık yol mesafesinde bile halka bir zarar gelmez.

[408] Padişah her yerde böyle olmalıdır. Kimse onun ülkesinde ki adaleti başka bir yerde görmedi.' dediler."⁵⁸⁷

Sultân hazreti 'Alâî'ye'de kışlakda idi. Rehberler ânları sarb dağlar ve derbendlere uğratdılar ki 'ukâb ol muhavfdan geçmeği düşünde görmeye. Ve yıl bedrekarsız ânda ese bilmeye. Her nev'le ki ona imkândı sahrâya çıkardılar.

⁵⁸⁷ Öztürk, a.g.e., C.I, s.380.

II.BÖLÜM

TEVÂRİH-İ ÂL-İ SELÇÛK'UN YAZARI

VE ESERİNİN MÂHİYETİ

1-) YAZICIOĞLU ALİ

a-) Yazıcıoğlu Ali'nin Hayatı

Yazıcıoğlu Ali'nin hayatı hikayesi hakkında kesin bir bilgi yoktur.⁵⁸⁸ Ancak onun tanınmasını sağlayan tek eser, yazmış olduğu "Tevârih-i Âl-i Selçuk" adlı Selçuklu Tarihine ait tercüme eseridir. Bu tercüme eser Selçuk-nâme veya Oğuz-nâme adıyla da bilinir.⁵⁸⁹

Yazıcıoğlu Ali⁵⁹⁰, P.Witte tarafından verilen bilgilere göre 15. yüzyılda Türkçe yazmaya özen gösteren üç kardeşten biridir. Buna göre kardeşlerden biri Mehmet Bican Yazıcıoğlu'ydu ki⁵⁹¹, Hz. Muhammed'i öven ve ona ithaf ettiği "Muhammediye" adlı eseriyle tanınmaktadır. Yazıcıoğlu

⁵⁸⁸ Nihad Sami Banarlı; Resimli Türk Edebiyatı, İstanbul 2001, s.499; Ahmet, Kabaklı; Türk Edebiyatı, İstanbul 2002, s.565; Atilla, Özkırımlı; Türk Edebiyatı Ansiklopedisi, _____, s.1216; M.Orhan, Bayrak; Osmanlı Tarih Yazarları, İstanbul 1982, s.221.

⁵⁸⁹ Banarlı, a.g.e., s.499; Kabaklı, a.g.e., s.565; Gordlevski; a.g.e., s.14.

⁵⁹⁰ Gordlevski'ye göre saray methiyecisiydi. (Gordlevski, a.g.e., s.14.), İsmail Hakkı Uzunçarşılı ise Yazıcıoğlu Ali ismine bir de Çelebi ismini ekleyerek Yazıcıoğlu Ali Çelebi şeklinde kaydetmiştir. (İsmail, Hakkı, Uzunçarşılı; Osmanlı Tarihi, C.I. Ankara 1982, s.540.) Eğer bu bilgi doğrulanacak olursa Çelebi adından dolayı Yazıcıoğlu Ali'nin hem Osmanlı Sultan'ı II.Murad'la hem de Celâlüddîn Rûmî ile akrabalık bağı olduğu iddia edilebilir.

⁵⁹¹ Bknz. geniş bilgi için; Âmil , Çelebioğlu ;Kemal, Eraslan; Yazıcıoğlu maddesi, İslâm Ansiklopedisi ,C.XII, İstanbul 1988 ,s.363.

Ali'nin diğer kardeşlerinden biri de Ahmet Bican Yazıcıoğlu'ydu⁵⁹² ki bu da Şeyh idi. Bu kardeşi de Enverül Âşıkîn adlı sufi öğretici içeren eseriyle şöhret kazanmıştı.⁵⁹³

Hem buraya kadar ki olan bilgilerden hem Yazıcıoğlu Ali ve kardeşlerinin sahip oldukları adlarının kifâyetinden dolayı bu ailenin muhtemelen, yüksek ilim tahsili görmüş, yönetici sınıfından kimseler olduğu anlaşılmaktadır. Yine tespit edilen bilgilere göre Yazıcıoğlu Ali II.Murad Devrinde, Mısır'da, Memlûklü ülkesinde Osmanlı elçiliği yapan bir siyaset adamıdır.⁵⁹⁴

b-) Tevârih-i Âl-i Selçûk'un Tarihî Değeri

Yazıcıoğlu Ali XV. Yüzyılında yaşamıştır. Bunun sonucu olarakta eserini yazarken bu yüzyılda etkili olan siyasi, sosyal ve kültürel olayların etkisinde kalmıştır. Nitekim bu dönemde yüzyılı etkileyen en önemli olay Ankara Şavaşı ve Timur'un Anadolu'yu istilasıdır.⁵⁹⁵

Ankara Savaşı'nın sonucunda Osmanlı Devleti bütün kurumlarıyla birlikte büyük bir yıkımla karşı karşıya kalmıştır. Nasıl ki siyasal alandaki bu yıkımı Çelebi Mehmet telâfi etmeye çalışmışsa, sosyal ve kültürel alandaki tahribâtı da Yıldırım Bayâzid'in oğlu Emir Süleyman yaptığı çalışmalarla gidermeye çalışmıştır. Bu amaçla çevresine şairleri ve sanatkarları toplayan Emir Süleyman, Türk dilinin gelişmesine ve eserlerin Türkçe yazılmasına büyük önem vermiştir. Zirâ Türk toplumunu derinden etkileyen ve hâlâ etkilemeye devam eden Süleyman Çelebi'nin Mevlid adlı

⁵⁹² Bknz. geniş bilgi için; Âmil, Çelebioğlu; Kemal, Eraslan; Ahmet Bican maddesi, İslâm Ansiklopedisi, C.I, İstanbul 1978, s.181.

⁵⁹³ Gordlevski, a.g.e., s.14.

⁵⁹⁴ Mehmet, Neşrî; Kitâb-ı Cihan-Nümâ(Neşrî Tarihi) haz. Faik Reşit Unat, Mehmet Altay Köymen , Ankara 1949, s.239; Banarlı, a.g.e., s.499; Bayrak, a.g.e.,s.221; Özkırmı a.g.e., s.1216.

⁵⁹⁵ Timur'un Anadolu'da yapmış olduğu maddi ve manevî bu tahribat Türk millî kültürünün canlanmasında ve gelişmesine katkıda bulunmuş, millî hassasiyetleri ön plana çıkartmıştır. Bknz. geniş bilgi için; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., C.I, s.309.

Türkçe eseri onun zamanında ve onun himâyesinde yazılmıştı. Yine bu dönemde başlayan tercüme faaliyetleri içerisinde Emir Süleyman, Türk diline kazandırılmasını istediği eserleri bizzat seçerek şairlere tavsiye etmişti. Bu sebeptendir ki onun hüküm sürdüğü yerlerde yazarlar bu hükümdar adına birçok Türkçe eser yazmışlardır.⁵⁹⁶

Emir Süleyman ile başlayan Türkçe'ye dönüş hareketi II. Murad devrine gelindiğinde gelişerek devam etti. Bir taraftan temiz ve saf Türkçe eserler verilirken diğer taraftan Türk tarihçiliği yeniden kurulup, geliştirilmiştir. Bu amaçla Anonim Tevârih-i Âl-i Osman adıyla birçok tarihî eserler yazılmıştır.⁵⁹⁷ Bu tarihî eserlerde kullanılan dil halk içinde yaşayan, alışılmış, sevilmiş ve halka hitap eden anonim eserlerdir.⁵⁹⁸ Bu eserlerin bir başka yönü de, genişleyen ve gelişen Osmanlı Devleti toprakları içerisinde hem Türk kültürünü korumak hem de faydacı bir tarih anlayışı ile Türk kültür ve medeniyetini yabancı toplumlara tanıtmak gâyesi vardır.

Bu çalışmalardan başka Ârapça ve Farsça eserler Türkçe'ye çevrilmek sûretiyle de geniş ve kapsamlı bir tercüme devri başlatılmıştır.⁵⁹⁹ Bütün bu çalışmalar sonucunda gerek Emir Süleyman döneminde başlayan Türkçe'ye dönüş hareketleri, gerekse II. Murad döneminde yazılan anonim tarih eserleri ve tercüme faaliyetleriyle millî kültür ve millî tarih şuuru gelişmiştir.⁶⁰⁰ Bunun sonucu olarakta Osmanlı hükümdarları kendilerini Selçuklu Devleti'nin vârisleri olarak görmüşler hatta işi daha da ileri götürerek soylarını efsânevî Türk hükümdarı Oğuz Han'a dayandırmaya çalışmışlardır.

⁵⁹⁶ Banarlı, a.g.e., s.417,418.

⁵⁹⁷ Franz, Babinger; Osmanlı Tarih Yazarları ve eserleri, çev. Coşkun Üçok, Ankara 2000,s.16.

⁵⁹⁸ Banarlı, a.g.e., s.419,497.

⁵⁹⁹ Bknz. geniş bilgi için; Babinger, a.g.e.,s.16,17; Uzunçaoğlu, a.g.e.,s.539,540; Fuad , Köprülü ;Türkler(Türk Edebiyatı) maddesi , İslâm Ansiklopedisi C.XII/II, S548,549.

⁶⁰⁰ Osman, Turan; Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul 1993, s.329; Osman, Turan; Selçuklular Târihi ve Türk-İslâm Medeniyeti, İstanbul 1997, s.36; A.Zeki Velidî, Togan; Umumî Türk Tarihine Giriş, İstanbul 1981, s.379.

İşte böyle bir ilmî, kültürel faaliyetleri içerisinde Sultan II. Murad tarafından Yazıcıoğlu Ali'den İbn Bibî'nin El-Evâmirü'l-Alai'ye Fî'l Umurî'l Ala'ie adlı Farsça Selçuk-nâmesini Türkçe'ye tercüme etmesini istemiştir.⁶⁰¹ Bu durumun doğal sonucu olarak da İranlı İbn Bibî'nin eserine Yazıcıoğlu Ali vâsıtasıyla Türk kültürü ve töresi yerleşmiştir.

Yukarıda da bahsolunduğu üzere Yazıcıoğlu Ali, bu işe tercüme maksadıyla başlamış ancak yapmış olduğu eklemeler ve bazı çıkarmalarla birlikte "Tevârih-i Âl-i Selçûk" adıyla yepyeni bir tercüme eser meydana getirmiştir. Tahminen Yazıcıoğlu Ali, bu eserini 1436 yılında tamamlamıştır.⁶⁰²

Yazıcıoğlu Ali, Tevârih-i Âl-i Selçûk'a İbn Bibî'nin eserinden farklı olarak "Zikr-i Pâdişâhî-i Sultân Süleymân-şâh Der Rûm" (Anadolu da Sultân Süleyman-şâh'ın Padişahlığının Anlatılması)⁶⁰³ başlığıyla başlamakta ve bu dönem hakkında kısa bir bilgi verdikten sonra İbn Bibî'nin eserinin başlıklarını vermek suretiyle "Sultân Celâlüddîn'in Elçilerinin İkinci Defa Sultan Alâüddîn'in Hizmetine Gelmesi" ne kadar olan bölümü tercüme etmiş ve bu bölüme ilâveler yapmıştır.⁶⁰⁴

Yazıcıoğlu'nun bu tercüme eseri günümüze çeşitli nüshalar halinde ulaşmıştır. Bu nüshalar; İstanbul, Ankara, Berlin, Leiden, Leningrad, Moskova ve Paris Millî Kütüphaneleri'nde bulunmaktadır. Houtsma, Paris ve Leiden nüshalarını birleştirmek sûretiyle bu eseri 1902 yılında Leiden'de "Tevârih-i Âl-i Selçûk" adıyla yayınlamıştır.⁶⁰⁵ İşte Osmanlı Türkçesi'nden Latin harflerine aktarmaya çalıştığımız 408 (belge numarası ile) sayfalık bölümde

⁶⁰¹ Banarlı a.g.e. s.499; Kabaklı a.g.e., s.565; Öztürk, a.g.e., C.I, s.11; Bayrak, a.g.e., s.221.

⁶⁰² Banarlı a.g.e., s.499; Bayrak, a.g.e., s.221; Özkırmı, a.g.e., s.1216; Öztürk, a.g.e., C.I, s.11; Gordlevski, a.g.e., s.15.

⁶⁰³ Yazıcıoğlu, a.g.e., C.III, s.2; Öztürk, a.g.e., C.I, s.11.

⁶⁰⁴ Yazıcıoğlu, a.g.e., C.III, s.407; Öztürk, a.g.e., C.I, s.379.

⁶⁰⁵ Yazıcıoğlu, a.g.e., C.III, s.1; Öztürk, a.g.e., C.I, s.11; Herbert, W., Duda; İbn Bîbî'nin SelçukTarihi, Şarkiyat Mecmuası, C.II, İstanbul 1957, s.9; Adnan Sadık, Erzi; İbn Bîbî Maddesi, İslâm Ansiklopedisi, C.V/II, İstanbul 1950, s.716.

burasıdır. Nasıl ki İbn Bibî'nin eserini adı bilinmeyen bir yazar tarafında özeti "Muhtasar "Selçuk-nâme" ⁶⁰⁶ adı altında yayınlanmışsa Yazıcıoğlu'nun Selçuk-nâmesini de Seyyid Lokman b. Hüseyin el-Asurî tarafından 1599 yılında özetlenmiştir. Avusturya Millî Kütüphanesinde bulunan bu özeti tek eksik nüshasını da J.J.W. Lagus tarafından Latince'ye çevrilerek yayınlanmıştır. ⁶⁰⁷

2-) İBN BİBİ TERCÜMESİ

a-) İbn Bibî'nin Hayatı

Emir Nasıreddîn Hüseyin b. Muhammed b. Ali El-Ca'ferî Er-Rugadî adıyla bilinen, İbn Bibî ⁶⁰⁸ adıyla meşhur olan İranlı tarihçi ve edîbidir. Hayâtı hakkında verilen bilgiler, yazmış olduğu El-Evamirü'l-Ala'îye Fî'l Umurî'l-Ala'îye adlı eserinden alınmıştır. ⁶⁰⁹

İbn Bibî'nin babası Mecdeddîn Muhammed Tercüman Kurh-i Surh seyitlerinden ve Cürcan'ın ileri gelenlerindendi. Mecdeddîn Muhammed, ünlü tarihçi ve devlet adamı Alâüddîn Ata Melik b. Muhammed Cüveynî'nin babası Şemseddîn Muhammed b. Bahâeddîn tarafından "Münşî" olarak yetiştirilmiş ve Harzemşahlılar Devleti'nde de bu görevini uzun süre devam ettirmiştir. ⁶¹⁰

İbn Bibî'nin annesinin ismi kesin olarak belirlenememiştir. Bununla birlikte herhalde lakâbı ve uğraştığı ilimden dolayı İbn Bibî eserine annesinin

⁶⁰⁶ Bknz. geniş bilgi için; Muhtasar Selçuk-nâme, neşr.Houtsma, çev. F.Nafiz Uzluk Ankara 1952; Öztürk, a.g.e., C.I,s.10.

⁶⁰⁷ Öztürk, a.g.e., C.I,s.11; Şemseddin, Gönaltay; İslam Tarihinin Kaynakları, İstanbul 1991, s.415.

⁶⁰⁸ Bibî kelimesi, Eski Türkçe'de hanım veya dul kadın, Farsça'da evin hanımı, sahabe, Anadolu Türkçesi'nde de kadın, hala, büyük anne, teyze gibi anlamlara gelmektedir. Bknz. geniş bilgi için ;Abdulkadir, Özcan; Bîbî Maddesi, İslâm Ansiklopedisi, (T.D.V), C.VI, İstanbul 1992, s.125; Gordlevski, a.g.e., s.11; Zeki Velidî, Togan; Tarihte Usûl, İstanbul 1985, s.190.

⁶⁰⁹ Erzi, a.g.m., s.712; Öztürk a.g.e., C.I, s.1; Meydan Larousse, C.6, İstanbul 1981, s.157; Özcan, a.g.m, s.125; Fuad, Köprülü; Anadolu Selçukluları Tarihi'nin Yerli Kaynakları, Belleten C.VII, S.25,26, Ankara 1943, s.388; Refik, Turan; Türkiye Selçuklularında Hükümet Mekanizması, İstanbul 1995, s.14.

⁶¹⁰ Öztürk, a.g.e., C.I., s.1,28; Erzi, a.g.m. s.712; Duda, a.g.m., s.3.

ismini İbn Bibi el-Müneccime şeklinde kaydetmektedir. İbn Bibi el-Müneccime'nin babası; Nişabur'da Şâfi'î cemâatinin reisi Kemâleddîn Simmnânî'dir. Anne tarafından da meşhur fakih Muhammed bin Yahya'nın torunudur. İbn Bibi'nin annesi İbn Bibi el-Müneccime de mümeccimlik ilmini dedesi Muhammed b. Yahya'dan öğrenip geliştirmişti. Bu sebeple de uzun bir müddet Celâlüddîn Hârizmşâh'ın hizmetin de kalmıştır.⁶¹¹

1229 yılında Sultan Celâlüddîn Ahlat'ı kuşattığı zaman⁶¹² Kemâleddîn Kamyâr elçilik heyeti ile onun huzuruna varmış ve bu esnâda İbn Bibi el-Müneccime'yi tanıma fırsatı elde etmiştir. Konya'ya dönünce de Sultan Alâüddîn'e bu Müneccime'nin mahâretinden övgüyle bahsetmiştir.⁶¹³ Bu durum hem İbn Bibi'nin hem de anne ve babasının hayâtının yönünü değiştirmiştir.

1230 yılında Celâlüddîn Harzimşâh'ın Yassı-Çimen'de⁶¹⁴ Sultân Alâüddîn ve müttefiki Şam Eyyubîler'inden El-Melikü'l-Eşref Muzafferiddîn Musa'ya yenilmesi ve ardından da 1231 yılında Diyarbakır önlerinde Moğol kuvvetlerine mağlup olmasından sonra İbn Bibi'nin anne ve babası Yassı-Çimen savaşının galiplerinden Melikü'l Eşref'in yanına gitmişlerdir. Muhtemelen Kemâleddîn Kamyâr'ın elçilik heyeti ile Celâlüddîn Harzimşâh huzuruna varmasıyla başlayan Selçuklular'ın İbn Bibi ve ailesine karşı olan ilgisi onların Şam'da Melik Eşref'in hizmetine girmesiyle daha da artmıştır.⁶¹⁵

Sonuçta Sultan Alâüddîn Keykubad, Melik Eşref'e elçi göndererek İbn Bibi'nin anne ve babasının Konya'ya gelmesine izin vermesi için ricâ etmiştir. Bunun üzerine İbn Bibi'nin annesi İbn Bibi el-Müneccime ve babası Mecededdîn Muhammed Tercüman, tahminen. 1231-1234 yılları arasında Konya'ya gelmişlerdir. Yani İbn Bibi'nin babası ve annesi Selçuklu ordusunun

⁶¹¹ Öztürk, a.g.e., C.I., s.2,440; Erzi, a.g.m. s.712; Duda, a.g.m., s.2.

⁶¹² Bknz. geniş bilgi için; Aydın, Taneri; Celâlüddîn Hârizmşâh ve Zamanı, Ankara 1977, s.61.

⁶¹³ Öztürk, a.g.e., C.I., s.2,439; Erzi, a.g.m. s.712; Duda, a.g.m., s.2,3.

⁶¹⁴ Bknz. geniş bilgi için; Turan, a.g.e., 1993, s.369.

⁶¹⁵ Öztürk, a.g.e., C.I., s.2,3; Erzi, a.g.m., s.72; Duda, a.g.m., s.3.

1233 yılında Melik Eşref'e karşı Harput'ta hareket ettikleri sırada Sultan Alâüddîn'in yanında bulunmakta idiler.⁶¹⁶

Mecdeddîn Muhammed Tercüman 1233-1234 yıllarından itibaren Türkiye Selçuklu Devleti'nde "Divan Katibi" olarak görev yapmaya başlamıştır. İbn Bibi el-Müneccime, girişilen bir savaşın sonucunu önceden doğru olarak bildirdiği için Sultân'dan özel bir ricâda bulunma hakkı elde etmiştir. O da bu hakkını kocası Mecdeddîn Muhammed için kullanmıştır. Bunun üzerine Mecdeddîn Muhammed "Müşrif-i Ferraşhâne" vazifesinden "Münşîlik" görevine getirilmiştir.⁶¹⁷

Sultan Alâüddîn Keykubad döneminde böyle itibarlı bir görevde bulunan Mecdeddîn Muhammed bu durumunu II. Gıyâseddîn Keyhüsrev zamanında da devam ettirmiştir. Muhtelif zamanlarda Bağdat'a, Şam'a, Moğol karargahına ve Alamut'a elçi olarak gönderilmiştir, yaptığı bu görevlerden dolayı "Tercüman" lakâbını almış ve çok yaşlı olarak Mart 1272 yılında vefât etmiştir.⁶¹⁸ İbn Bibi babası hakkında böyle bilgiler verirken annesi hakkında bundan sonra herhangi bir bilgi vermemektedir. Ancak eserinde annesinin ismini anarken "Rahimallah"⁶¹⁹ sözünden de anlaşılacağı üzere İbn Bibi eserini yazarken annesi yaşayanlar arasında bulunmamakta idi.⁶²⁰

Böyle saray hayatının yakınlarında gayet güzel bir şekilde kendini yetiştiren Nasreddîn Hüseyin veya meşhur olan ismiyle İbn Bibi, Türkiye Selçuklu Devleti'nde babasından kalan "Emirlik" unvanını da alarak Emir Nasreddîn adıyla da anılmıştır. Muhtemelen Gıyâseddîn Keyhüsrev b. Kılıç Arslan'ın saltanatı zamanında (1267-1283) ölen babasının yerine "Darü'l-İnşâ-i Saltanat" veya "Divan-ı Tuğra" reisliğine getirilmiştir. İbn Bibi, Mesud

⁶¹⁶ Öztürk, a.g.e., C.I., s.3; Duda, a.g.m., s.3; Erzi, a.g.m. s.712.

⁶¹⁷ Öztürk, a.g.e., C.I., s.3; Duda, a.g.m., s.4; Erzi, a.g.m. s.712.

⁶¹⁸ Öztürk, a.g.e., C.I., s.2; Duda, a.g.m., s.4 ; Erzi, a.g.m.,s.712.

⁶¹⁹ Rahimallah: Allah merhamet eylesin.

⁶²⁰ Öztürk, a.g.e., C.I., s.3; Erzi, a.g.m., s.712.

b. Kılıç Arslan (1283-1296) zamanında da Moğollar'ın Anadolu yönetimine tayin ettiği Sahip Divan Şemseddîn Cüveynî ile tanışmış, o sırada Moğollar adına Bağdat valiliği yapan Şemseddîn Cüveynî'nin kardeşi Alâüddîn Ata Melik Cüveynî ile de görüşmüştür.⁶²¹

b-) El Evâmirü'l-Ala'îye Fî'l-Umuri'l-Ala'îye'nin Tarihi Değeri

Türkiye Selçuklu Devleti'nin siyasi tarihinin II. Kılıç Arslan'ın Oğlu Gıyâseddîn Keyhüsrev'i veliaht tayininden II. Gıyâseddîn Mesud'un İlhanlı hükümdarı Abaka'nın huzuruna girişine kadar olan, 1192-1280 yılları arasındaki dönem için temel kaynaktır. Bu eser; El-Evâmirü'l-Ala'îye Fî'l-Umuri'l-Ala'îye veya İbn Bibî'nin Selçuk-nâmesi şeklinde meşhur olmuş ve tanınmıştır. Burada ismi geçen iki Ala'îye'den birincisi ünlü tarihçi ve Moğollar'ın Bağdat valisi Alâüddîn Ata Melik Cüveynî'ye, ikinciside Selçuklu hükümdarı Alâüddîn Keykubad için kullanılmıştır.⁶²²

İbn Bibî'nin de eserinde bizzat belirttiği gibi Moğollar'ın Bağdat valisi Alâüddîn Ata Melik Cüveynî tarafından kendisine Anadolu'nun Selçuklular tarafından fethinden başlayarak Türkiye Selçuklu Devleti'nin tarihini yazmasını istemiştir. Fakat daha önceki kaynakların yetersizliği yüzünden İbn Bibî'nin eserine Sultan II.Kılıç Arslan'ın oğlu Gıyâseddîn Keyhüsrev'i veliaht tayin etmesi ve kısa bir süre sonra vefât etmesiyle başlatmak zorunda kalmıştır. Bununla birlikte İbn Bibî eserinde Alâüddîn Keykubad devrine geldikten sonrada geniş bilgi vermekte ve çağdaşı bulunduğu bu hükümdarın halefleri zamanını da etraflıca anlatmaktadır. Eserinde kaydetmiş olduğu son hükümdar ise Gıyâseddîn Mesud'tur. (1280-1284)

⁶²¹ Öztürk, a.g.e., C.I., s.3.

⁶²² Öztürk, a.g.e., C.I., s.4; Erzi, a.g.m. s.713; Duda, a.g.m., s.4,5.

1280-1281 yılının Nisan ayından önce bitirildiği tahmin edilen⁶²³ El-Evamirü'l-Alai'ye Fi'l Umuri'l-Ala'ye adlı İbn Bibi'nin Farsça eseri günümüze üç şekilde ulaşmıştır:

1-) Farisî dilinde, El-Evamirü'l-Ala'yye Fi'l-Umuri'l-Ala'ye⁶²⁴ adı altında 744 sayfalık nüsha halinde Ayasofya Kütüphanesinde 2985 numaralı bölümde yer almaktadır. Bu nüsha İbrahim b. İsmail b. Ebi Berk el-Kayserî tarafından III. Gıyâseddîn Keyhüsrev hazinesi için 1280 yılında çoğaltılmıştır.⁶²⁵

2-) Yine Farisî dilinde İbn Bibi yaşarken adı tespit edilemeyen bir yazar tarafından özeti çıkarılmıştır. 744 sayfalık esas metni 377 sayfaya indirmiştir. Houtsma'ya göre 15. yüzyıla ait bir nüsha halinde Paris'te Bibliatheque National'da bulunmaktadır. Bir başka nüshası da Paris Millî Kütüphanesi'nde bulunmaktadır ki bu nüshayı ilk defa Charles Chefer yayınlamıştır⁶²⁶. Muhtasar Selçuk-nâme'nin tamamı Houtsma⁶²⁷ tarafından yayınlanmıştır.

3-) Üçüncüsü ise; Yazıcıoğlu Ali tarafından, 1436 yılında Tevârih-i Âl-i Selçûk adıyla Sultân II. Murad'ın emriyle yazılan ve büyük oranda İbn Bibi'nin El-Evamirü'l-Ala'ye Fi'l Umuri'l-Ala'ye'nin tercümesine dayanan ve yukarıda Latin harflerine aktarılmış olan eser.

Bahsedilen yollarla günümüze kadar ulaşan El-Evamirü'l-Ala'yye Fi'l Umuri'l-Ala'ye adlı eser; Türkiye Selçuklu Devleti'nin 1192-1280 yılları arasında ki zaman dilim için, temel kaynak olmasının yanında bazı tarihi şahsiyetleri gereği gibi aksettirememiştir. Örneğin çağdaşı olduğu Mevlânâ Celâlüddîn Rumî (ölm. 1272), Hacı Bektaşî Velî (ölm. 1270) ve Şemseddîn

⁶²³ Bknz. geniş bilgi için; Öztürk, a.g.e., C.I, s.9,39; Erzi, a.g.m. s.713; Duda, a.g.m., s.5.

⁶²⁴ Bu eser Prof.Dr. Mürsel Öztürk tarafından El-Evamirü'l Ala'ye Fi'l Umuri'l-Ala'ye adı altında iki cilt halinde yayınlanmıştır.

⁶²⁵ Öztürk, a.g.e., C.I., s.9; Duda, a.g.m., s.6; Erzi, a.g.m. s.712.

⁶²⁶ Öztürk, a.g.e., C.I., s.10,11.

⁶²⁷ Muhtasar Selçuk-nâme, neşr. Houtsma, Leiden 1902, bu eser F.Nafiz Uzluk tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir.

Ömer Kazvinî gibi devrin meşhur ve çok önemli şahsiyetlerinden hiç bahsetmemiştir.⁶²⁸

Saray çevresinde rahat bir hayat geçiren ve yüksek tabakaya mensup olan İbn Bibi bazı olaylar karşısında da duygusal davranmıştır. Örneğin Alâüddîn Keykubad'ın oğlu Gıyâseddîn Keyhüsrev tarafından zehirlenmesinden ve yine bu hükümdârın Gürcü Prensesi Tamara ile evlenmesinden hiç bahsetmemiştir. Ayrıca bazı kronolojik hatalara da düşülmüştür. Örneğin 1276-1277 yılında meydana gelen Hatiroğlu isyanı⁶²⁹ 1266-1267 yılında gösterilmiş, Ermenistan Kralı I.Hetum yerine de her zaman Leon'dan bahsedilmiştir.⁶³⁰

Her ne kadar da İbn Bibi, eserini yazarken yararlanmış olduğu herhangi bir kaynaktan bahsetmese de bugün yapılan çalışmalar sonucunda El-Evamerü'l Ala'iyye'nin I.Gıyâseddîn Keyhüsrev'den Alâüddîn Keykubad dönemini de içine alan kısmının Kaanî Tusî'nin⁶³¹ Selçuk-nâme adlı günümüze kadar ulaşmayan eserinden alınmış olduğu tesbit edilmiştir.⁶³²

Daha önce de belirtildiği gibi İbn Bibi'nin anne ve babasının Anadolu'ya geçiş tarihleri 1231-1233 tarihleri arasında gerçekleştiğine göre, İbn Bibi, Alâüddîn Keykubad döneminin (1220-1237) sonlarını ve ondan sonrası haleflerinin zamanını bizzat olayları yaşayarak şahidi olması dolayısıyla Gıyâseddîn Mesud (1280-1284) dönemine kadar anlatılmış olan olaylar Türkiye Tarihi açısından çok değerli bir kaynak olma özelliğini taşımaktadır.⁶³³

⁶²⁸ Öztürk, a.g.e., C.I., s.4; Duda, a.g.m., s.6.

⁶²⁹ Bknz. geniş bilgi için; Turan, a.g.e.,1993, s.537.

⁶³⁰ Öztürk, a.g.e., C.I., s.4; Erzi, a.g.m., s.714.

⁶³¹ Asıl adı Bahâeddîn Ahmet b. Mahmut'dur. Bknz. geniş bilgi için; Öztürk, a.g.e., C.I., s.6.

⁶³² Öztürk, a.g.e., C.I., s.6.

⁶³³ Öztürk, a.g.e., C.I., s.6.

Diğer taraftan İbn Bibi eserinde nakletmiş olduğu şiirlerin bazılarının isimlerini anmış, bazılarının da isminden hiç bahsetmemiştir. İbn Bibi'nin adını anarak şiirini naklettiği şairlerin başında Rükneddîn Süleyman-şah (1195-1204) devrinde yaşamış İranlı şair Zahirreddîn Ebu'l-Fazl Tahir b. Muhammed Faryabî, İzzeddîn Keykâvus (1211-1220) ve Alâuddîn Keykubad (1220-1237) devrinde Fetih-nâme adlı kitabın yazarı Nizâmeddîn Ahmet Erzincanî gelir. Bunlarla birlikte şairlerin ismini anmadan naklettiği pek çok şiirlerde vardır. Bunların arasında da Kaanî Tusî'nin şiirleri en önde gelir. Daha öncede belirtilmiş olduğu gibi onun Selçuk-nâme adlı eseri İbn Bibi'nin eserinin temelini oluşturmuştur.⁶³⁴

İbn Bibi'nin eserinin üslûbuna gelince yazarının kendisinin de bizzat belirttiği gibi eserini zamanında geçerli olan edebî bir üslûbla anlatmak ve ünlü tarihçi Moğollar'ın Bağdat valisi Ata Melik Cüveynî'nin Tarih-i Cihan Güşa⁶³⁵ adlı eserini örnek almaktır. Bu konuda araştırma yapan Prof. Dr. Mürsel Öztürk'e göre; "Farsça tarihî metinlere her zaman örnek gösterilen Tarih-i Cihan-Güşa seviyesine ulaşmak bir yana vasat kitapların seviyesini dahi tutturamamıştır. Manâdan çok şekle önem verilmiş, şiirde kullanılan nazımların çoğunu nesirde kullanmıştır. İki cümleyle anlatılabilecek bir olayı iki sayfada anlatmış bu sebeple okuyucuya bıkkınlık vererek anlamı zorlaştırmıştır. Bu nedenle de çok önemli bir kaynak olmasına rağmen yazıldığı günden bu güne kadar tek nüsha olarak kalmış, yayınlanmamış ve Türkçe'ye çevirilmemiştir.⁶³⁶ Yine bu sebeptendir ki daha eserin yazarı hayatta iken özetine ihtiyaç duyularak, Muhtasar Selçuk-nâme adı altında özeti yapılarak yazılmıştır."

2-) YAZICIOĞLU ALİ'NİN TERCÜMEYE İLÂVE ETTİĞİ

⁶³⁴ Öztürk, a.g.e., C.I., s.5,6.

⁶³⁵ Bknz.geniş bilgi için; Alaaddin Ata Melik Cüveynî;Tarih-i Cihan Güşa, çev.Mürsel Öztürk,Ankara 1999.

⁶³⁶ Öztürk, a.g.e., C.I., s.4,5.

BİLGİLER

Yazıcıoğlu Ali daha öncede belirtildiği gibi Sultan II. Murad'ın isteğiyle İbn Bibi'nin El-Evamirü'l-Ala'iyeye Fi'l Umuri'l-Ala'iyye adlı eserini tercümeyle başlamıştır. Bununla birlikte Yazıcıoğlu Ali devrin siyasi, sosyal ve kültürel şartlarına uygun olarak tercümeyle yapmış olduğu eklemeler ve bazı kısımları atmasıyla birlikte "Tevârih-i Âl-i Selçûk" adında yepyeni bir tercüme eser ortaya çıkmıştır. Bu konuda araştırma yapan Nihat Sami Banarlı'ya göre; "Tevârih-i Âl-i Selçûk hakikatte destânî husûsiyetler taşıyan bir Türk-Oğuz, Selçuklu, Moğol, Beylikler ve Osmanlı tarihidir."⁶³⁷ Prof. Dr. Claude Cahen'e göre ise; "...Türkolojistlerin Türkçe'yi Farsça'dan daha iyi bilmelerinin nedeniyle İbn Bibi'nin Farsça metni yerine çoğunlukla Yazıcıoğlu Ali'nin 15. yüzyılda ortaya koyduğu Türkçe'ye tercümesi kullanılmıştır. Oysa Yazıcıoğlu Ali çok daha geniş bir tarihin bir bölümü olarak kullanılan bu metni bazı eklemeler ve yorumlar yaparak uyarlamıştır. Bunlar kendi içlerinde bazı yönlerden çok ilginç olmakla beraber, asıl metinde bulunmadıkları göz önünde tutularak dikkatli ve ölçülü kullanılmalıdır."⁶³⁸

Yazıcıoğlu Ali'nin Tevârih-i Âl-i Selçûk" adlı tercüme eseri günümüze beş bölüm halinde ulaşmıştır.⁶³⁹ Buna göre;

Birinci bölümde⁶⁴⁰ Türk, Moğol kavimleri ve özellikle de Türklerin Oğuz boyu hakkında geniş bilgiler verilmektedir.⁶⁴¹ Yine Nihat Sami Banarlı'ya göre birinci bölüm; "Oğuz destanının İslâmî şeklini hikâye etmektedir."⁶⁴² Yine yapılan araştırmalar sonucunda bu bölümün Yazıcıoğlu Ali tarafından, Raşîd

⁶³⁷ Banarlı, a.g.e., s.499.

⁶³⁸ Claude, Cahen ; Osmanlılar'dan Önce Anadolu'da Türkler, çev. Yıldız Moran, İstanbul 1994, s.73,74.

⁶³⁹ Erzi, a.g.m. s.716; Duda, a.g.m., s.8.

⁶⁴⁰ Bu kısım Topkapı Sarayı, Bağdat Köşkü Kütüphanesi, 282 nolu bölümde bulunmaktadır. (Erzi, a.g.m., s.716.)

⁶⁴¹ Erzi, a.g.m. s.716; Banarlı, a.g.e.,s.499; Bknz. bu boy adları için; Yazıcıoğlu, a.g.e., C.III.s.204,205.

⁶⁴² Banarlı, a.g.e., s.499.

Al-Din Fazlallah'ın Cami' Al Tavârîh adlı eserinin giriş bölümünden alınmış olduğu tesbit edilmiştir.⁶⁴³ Ayrıca buraya Dede Korkut ve Ak-koyunlu hükümdârı Kara Osman ile ilgili birkaç cümle de eklemiştir.⁶⁴⁴

İkinci bölüm⁶⁴⁵ İran ve Irak Selçukluları ile ilgili olan bölümdür. Burası Ravendî'nin Rahatü's-Sudûr ve Âyetü's-Sürûr⁶⁴⁶ adlı eserinden tercüme edilerek alınmıştır.⁶⁴⁷

Üçüncü bölüm⁶⁴⁸ ki Tevârih-i Âl-i Selçûk adıyla anılan, "Zikr-i Pâdişâh-ı Sultân Süleyman-şâh-ı Der Rûm" başlığıyla başlayıp "Sultân Celâlüddîn'in Elçileri'nin İkinci Defa Sultan Alâüddîn'in Hizmetine Gelmesi" ne kadar olan Türkiye Selçuklu Devleti'nin siyâsî tarihinin anlatıldığı bölümdür.⁶⁴⁹ Bu kısım ile ilgili detaylı bilgiler aşağıda verilecektir.

Dördüncü bölüm⁶⁵⁰; Alâüddîn Keykubad bin Ferâmuz ve Osman Gazi hakkında bilgi veren kısımdır ki bu bölüm de yine Raşîd Al Din'in Cami' Al Tavârîh adlı eserinden alınmıştır.⁶⁵¹

Beşinci yani son bölümde⁶⁵² de İlhanlı Devleti'nin hükümdarı Gazan Han'ın ölümünden sonra Anadolu'nun durumu, Gazneliler ve Osmanlı

⁶⁴³ Bknz. geniş bilgi için Raşîd Al-Din Fazlallah ; Cami' Al Tavârîh, yay. Ahmet Ateş, C.I,II, Ankara 1957; Erzi, a.g.e., s.716; Togan, a.g.e., 1981; s.216; Banarlı, a.g.e., s.500; Kabaklı, a.g.e., s.565.

⁶⁴⁴ Erzi, a.g.m., s.716.

⁶⁴⁵ Bu kısım Topkapı Sarayı Revan Köşkü Kütüphanesi 1392 nolu bölümde bulunmaktadır. (Erzi, a.g.m., s.716.)

⁶⁴⁶ Bugün bu eser Ahmet Ateş tarafından iki cilt halinde Türkçe'ye tercüme edilerek yayınlanmıştır. Bknz. geniş bilgi için; Ravendî; Rahatü's- Sudûr ve Âyetü's - Sürûr, çev. Ahmet Ateş, C.I,II, Ankara 1999.

⁶⁴⁷ Erzi, a.g.m., s.716; Banarlı a.g.e., s.500.

⁶⁴⁸ Bu kısım Topkapı Sarayı Revan Köşkü Kütüphanesi 1390 nolu bölümde bulunmaktadır. Erzi, a.g.m., s.716, bu bölüm, Houtsma tarafından Paris ve Leiden nüshaları birleştirilmek suretiyle 1902 yılında Tevârih-i Âl-i Selçûk adıyla Leiden'de yayınlanmıştır.

⁶⁴⁹ Erzi, a.g.m., s.716; Yazıcıoğlu a.g.e., C.III, s.1,407.

⁶⁵⁰ Bu kısım Topkapı Sarayı Revan Köşkü Kütüphanesi 1390 nolu bölümde bulunmaktadır. Erzi, a.g.m., s.716.

⁶⁵¹ Erzi, a.g.m., s.716.

⁶⁵² Bu kısım Topkapı Sarayı Revan Köşkü Kütüphanesi 1390 nolu bölümde bulunmaktadır. Erzi, a.g.m., s.716.

Devleti'nin menşei hakkında bilgi vermektedir. Eser, II.Murad'a hitaben yazılan bir manzume ile de sona erdirilmektedir.⁶⁵³

Bundan sonraki yapılan değerlendirmeler Houtsma'nın Paris ve Leiden nüshalarını birleştirmek sûretiyle oluşturmuş olduğu "Tevârih-i Âl-i Selçûk" adlı tercüme eserinden faydalanılarak yapılacaktır. Yukarıda da belirtilmiş olduğu gibi Yazıcıoğlu Ali, İbn Bibî'nin eserini tercüme ederken bazı bölümleri atlamıştır. Bunlar arasında ilk olarak tercüme ettiği El-Evami'rü'l Ala'yye'nin yazarı olarak ne İbn Bibî'den ne de İbn Bibî'nin anne ve babasının hayatı hakkında bilgi verdiği bölümlerden bahsetmiştir⁶⁵⁴. Yazıcıoğlu Ali bunun yerine, Zikr-i Pâdişâh-ı Sultân Süleymân-şâh-ı Der Rûm" başlığı adı altında Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurucusu Süleyman-şah'ın Anadolu'ya gelişi ve Konya'da tahta oturuşu hakkında bilgi verilmektedir. Bundan başka burada Türkmenler'in Anadolu'ya sevk edilişi ve daha sonra sırasıyla Sultan Mahmud, Sultan Mesud ve Sultan Kılıç Arslan'ın isimleri vermiş ve bundan sonra da Bibî'nin eserinin başlıkları korunmak sûretiyle tercümeye devam edilmiştir.⁶⁵⁵

Yazıcıoğlu Ali'nin İbn Bibî'nin eserine çeşitli konularda ilâvede bulunmuştur. Bunlar konularına göre aşağıdaki gibidir:

a-) Oğuz Töresi ve Bu Törenin Uygulanışı

Sultan II. Kılıç Arslan, oğlunu Gıyâseddîn Keyhüsrev'i veliaht tayin ettiğinde, tahta çıkma merâsimi Oğuz töresi ve âdeti üzerine gerçekleşmiştir. Buna göre bütün devlet erkânı ve ülkenin beyleri ve ileri gelenleri Sultan Gıyâseddîn Keyhüsrev'i veliaht olarak tanımışlar ve yemin ederek de bu işi teyit etmişlerdir. Bundan sonra adı geçen bütün devlet erkânı, beyler ve ülkenin ileri gelenleri saltanat makâmına gelerek üç

⁶⁵³ Erzî, a.g.m., s.716.

⁶⁵⁴ Bknz. karşılaştırma için; Öztürk, a.g.e., C.I, s.10,11; Yazıcıoğlu, a.g.e., C.III, s.1.

⁶⁵⁵ Yazıcıoğlu, a.g.e., C.III, s.2.

kez Oğuz töresince Sultan'ın önünde eğilip hizmet âdetini yerine getirmişlerdir. Çevredeki ülkenin başkanları Türk ve Rum beyleri Sultan'ın sağında ve solunda durarak "direm" "dinar" saçıp saçî âdetini yerine getirdiler. Daha sonra güzel kokulu şerbetler "kımız" ve "kımırân" içildi. Etrafa güzel kokular saçıldı. Hazinesden "teşrîfler", "hilatler", altınlar, paralar, Arabî ve Türkî atlar tahta çıkma merasimine katılmış olan bütün, en yüksek devlet erkânından en alt kademedeki hizmetkarlara kadar verildi. Bu törenden sonra Sultan memleketin işleri ve ülkenin adaleti ile meşgul oldu.⁶⁵⁶

Sultan Gıyâseddîn Keyhüsrev'de görmüş olduğumuz Oğuz âdeti ve töresinin uygulanması oğlu Alâüddîn Keykubad zamanında da devam etmiştir. Zirâ Yazıcıoğlu Ali, Alâüddîn Keykubad hakkında bahsederken; Sultan Alâüddîn'in hüküm verirken Oğuz töresine dikkat ettiğini bununla birlikte Sultan'ın Oğuz Töresini ve Oğuz-nâmeyi ve diğer tarihleri bildiğini dile getirmiştir.⁶⁵⁷ Buradan da anlaşılacağı üzere; Sultân Alâüddîn, Türk âdet ve geleneklerini iyi biliyor ve bunu da hüküm verirken gerçek hayatına uyguluyordu. Kendisinin sahip olduğu tarih bilgisine ve yapmış olduğu fetihlere bakılacak olursa, Sultan Alâüddîn Keykubad'ın millî tarih şuuru ve kültürüyle hareket ettiği açıkça anlaşılmış olacaktır.

b-) Sultan II. Murad'ın İsmi Eklendiği Bölümler

Yazıcıoğlu Ali tercümesinin bazı bölümleri de Sultan II. Murad'ın ismini eklemiştir. Buna göre; Sultân Gıyâseddîn Keyhüsrev Antalya'yı Frenkliler'den alıp (1207) burada hem adâleti hem de ticârî güvenliği sağlayınca bu duruma hem değişik ülkelerden gelen tüccarlar hem Rumlar hem de Türkler çok sevinmişlerdir. Bundan dolayıdır ki Sultan Gıyâseddîn Keyhüsrev'in adâleti hem kendi ülkesinde hem de çevre ülkelerde yayılmıştır. İbn Bibî'de bu olayı

⁶⁵⁶ Yazıcıoğlu, a.g.e., C.III, s.10.

⁶⁵⁷ Yazıcıoğlu, a.g.e., C.III, s.217,218.

eserinde anlatırken tüccarların Gıyâseddîn Keyhüsrev'e adâletinden dolayı yapmış olduğu övgüleri eserine kaydetmiştir.⁶⁵⁸

Daha sonra Yazıcıoğlu Ali'de El-Evahirü'l-Ala'ye'yi tercüme ederken adâletiyle birbirine benzeyen iki hükümdardan [Gıyâseddîn Keyhüsrev (1205 - 1211) ve Sultan II. Murad (1421-1451)] kendisine "Tevârih-i Âl-i Selçûk" adlı tercüme eseri yazmasına vesîle olan Sultan II.Murad'ın ismini bu övgülerin içerisine yerleştirmiştir. "... Murad bin Mehmet bin Bâyezîd Hân'ı hemîşe a'dî üzerine muzaffer ve mansûr kılub zemâne cebbârların ve kefer-i 'asîlerin kahr fermânıyla zelîl ve mahzûl kılsın."⁶⁵⁹

Yazıcıoğlu Ali'nin Sultan Murad'ın ismini eklediği bölümlerden biri de; Sultan Alâüddîn Keykubad dönemidir. Zirâ bu dönemde Sultan Alâüddîn Keykubad tarafından yapılan fetihler ve Emîr Mübârîze'd-dîn Ertokuş tarafından da sahil kalelerinin fethi sonucunda İbn Bibi Sultan Alâüddîn Keykubad için övgü dolu sözler yazmıştır.⁶⁶⁰ Yazıcıoğlu Ali'de bu övgülerin içerisine Sultan II.Murad'ın babasının ve dedesinin ismini eklemiştir. "... nâsrü'l-İslâm ve'l-müslimîn-i Sultân Murâdhân İbn Mehmed bin Bâyezîd Hân'ı nesîm-i na'îm-i câvidânî ve sabâ-i ..."⁶⁶¹

c-) Anadolu'ya Yer Adları ve Bazı Suçluklu Beylerinin Mensup

Olduğu Oğuz Boyları

Yazıcıoğlu Ali "Tevârih-i Âl-i Selçûk" adlı tercüme eserinde Anadolu'da yer adları ve Selçuklu beylerinin mensup oldukları boyları hakkında bilgiler vermiştir. Örneğin; Sultan Gıyâseddîn Keyhüsrev Antalya'yı kuşattığı sırada kale burçlarından içeri giren Konya sipahilerinden Salur boyundan

⁶⁵⁸ Öztürk, a.g.e., C.I, s.121.

⁶⁵⁹ Yazıcıoğlu, a.g.e., C.III, s.87.

⁶⁶⁰ Öztürk, a.g.e., C.I.s.355.

⁶⁶¹ Bknz. karşılaştırma için; Yazıcıoğlu, a.g.e.,s.372; Öztürk,aa.g.e.,355.

Hüsâmeddîn Yülük Arslan adlı bir sipahinin Saat Hisarı'na girerek Frenkleri geri püskürttüğünü yazmıştır.⁶⁶²

Buradan da anlaşılacağı üzere Yazıcıoğlu Ali, Sultan Gıyâseddîn Keyhüsrev'in Antalya'yı fethini anlatırken kale burçlarına çıkan sipahinin adıyla birlikte hangi boya mensup olduğunu bildirmiş (Salur) yine ayrıca kuşatılan Antalya kalesinin isminin de Saat Hisarı olduğunu İbn Bibi'nin eserinden farklı olarak "Tevârih-i Âl-i Selçûk" adlı tercüme eserine kaydetmiştir.

Yazıcıoğlu Ali tercüme eserinde en ünlü Selçuklu beylerinden Melikül Ümerâ Hüsâmeddîn Çoban Bey'in Kayı(Sağ kol), Melikül Ümerâ Seyfeddîn Kızıl Bey'in de Bayındır(Sol kol) boyundan olduklarını bildirmiştir.⁶⁶³ Bunlara ilâveten Sultan Alâüddîn Keykubad döneminde de sınır boylarını merhum Beylerbeyi Hüsâmeddîn'in oğullarına ve Kayı boyundan Ertuğrul, Gündüz Alp ve Gök Alp'e bıraktığını da tercüme eserine ilâve etmiştir.⁶⁶⁴

d-) Devlet Erkânına Dair Vermiş Olduğu İlâve Bilgiler

Yazıcıoğlu Ali, "Tevârih-i Âl-i Selçuk" adlı tercüme eserinde devlet erkânına ait bazı ilâve bilgiler vermiştir. Örneğin Sultan Rükneddîn Süleyman-şah (1192-1205) Gürcistan seferinden sonra vefât etmişti. Bundan sonra devlet erkânı Sultan'ın oğlu İzzeddîn Kılıç Arslan'ı tahta geçirmişlerdir. Bu olay anlatılırken İzzeddîn Kılıç Arslan'ı tahta geçiren beylerden İbn Bibi'nin eserinde sadece Nuh Alp, Emir Manda, ve Tüz Bey'in isimleri yer alırken Yazıcıoğlu tercüme eserinde bu isimlere Gündüz Alp, Aydın Alp, Bedreddîn Mahmut Bey, ve Şahâbeddîn Lulu ve Şemşeddîn Kurd adlı beylerin isimlerini ilâve etmiştir.⁶⁶⁵

⁶⁶² Yazıcıoğlu, a.g.e., C.III, s.84.

⁶⁶³ Yazıcıoğlu, a.g.e., C.III, s.208.

⁶⁶⁴ Yazıcıoğlu, a.g.e., C.III, s.218.

⁶⁶⁵ Bknz. karşılaştırma için; Yazıcıoğlu, a.g.e., C.III, s.61; Öztürk, a.g.e., C.I, s.96.

Her ne kadar da Yazıcıoğlu Ali'nin tercüme eseri İbn Bibî'nin eserinin tercümesi olarak da biliniyorsa da bazı konularda Yazıcıoğlu Ali, İbn Bibî'den daha ayrıntılı bilgiler vermiştir. Örneğin İbn Bibî, Sultan Gıyâseddîn Keyhüsrev'in gurbet hayatını anlatırken anlatırken, onun Şam'dan ayrılıp Diyarbakır'a gitmeden önce Sultan Gıyâseddîn'e yapılan vedâ töreninin sadece ismini yazarken, Yazıcıoğlu Ali ise Sultan'a sunulan hediyelerin ismini ve töreni teker teker anlatmıştır. "Şam melikleri geri biri Tâze (Arabî) atlardan, Şarkî kûllardan, Mısırî ve Skenderânî kumaşlardan ve âltundan, âkçeden gerü her birisi tertîb idüb Sultân hizmetine gönderdiler." Bundan sonra da vedâ geleneğine uygun olarak Şam beyleri Sultan ile birlikte Diyarbakır'a doğru birkaç günlük yolu birlikte gtdiler. Sultan da bunun karşılığı olarak onlara hilat vermiş ve memleketlerine tekrar göndermiştir.⁶⁶⁶

Sonuç olarak diyebiliriz ki Yazıcıoğlu Ali, İbn Bibî'nin eserini tercüme ederken, İranlı İbn Bibî'nin Fars kültürü yerine, Türk Yazıcıoğlu Ali de Türk kültürü, Oğuz töresi ve gelenekleri ve bu geleneklerin uygulanışı hakkında geniş bilgiler vermiştir.

3-) TEVÂRİH-İ ÂL-İ SELÇÜK'DA YER ALAN TÜRKÇE

KELİMELELER

Artuğ: [147]⁶⁶⁷ 1.Başka, gayri, 2. Fazla, ziyâde 3.Küsur, ...den fazla 4.Üstün 5.Büyük bir kısım.

Ayıtmak: [4] Söylemek, demek.

Ahi: [204] Bir kimsenin en yakını, sevdiği , arkadaşı.

Akdarmak : [211] 1.Yere sermek,devirmek, alt etmek,yenmek 2. Altını üstüne getirmek .

Aksırma: [224] Sekir veren ekşi şerbet.

⁶⁶⁶ Bknz. karşılaştırma için;Yazıcıoğlu, a.g.e., C.III, s.31; ; Öztürk, a.g.e., C.I, s.63.

⁶⁶⁷ Köşeli parantez içinde yer alan numaralar belge numarasını göstermektedir.

Alay : [211] 1.Soy.sop, 2.Sülale, 3. Kına gecesinde ve duvak gününde kadınların oturdukları yüksekçe yer, 4. Gelin almaya giden topluluk, 5.Hep,bütün, 6.Acı, keder ünlemi, 7.Halay.

Alper: [211] Yiğit ,bahadır.

Anramak: [319] Homurulu ses çıkarmak, haykırmak, kükremek.

Artuğrak: [243] Daha fazla, çokça.

Asa komak: [134] Fayda vermek.

Assı: [39] Fayda, yarar.

Atabeğ: [391] Lala, şehzadeleri yetiştiren hoca.

Atıcı : [211] Ok atan kimse.

Ayanmak: [254] İyi bakılmak, korunmak.

Basmak: [211] 1.Alt etmek ,yenmek, 2.Bastırmak, kapatmak, 3.Teskin etmek 4.Üstüne oturmak, altına almak, 5.Atmak, savurmak, yağdırmak, 6.Kaplamak, bürümek, 7.Koyup, bastırmak.

Besirek: [36] Tüylü ve besili erkek deve.

Bilemce: [279] Yanımda, beraberimde.

Bilesince: [33] Beraberinde, yanında.

Bilge: [243] Âlim, hâkim, bilgin .

Biti : [19] 1. Mektup,yazılmış şey, 2.Defter-i a'mal, 3.Senet, belge.

Bukağu: [272] Hayvanların ayağına vurulan köstek.

Cebe: [256] 1.Zırh, zırhlı elbise 2.Süslü bilezik.

Çaç: [127] Saç, tel.

Çağırtmak: [24] Yüksek sesle duyurmak, tellal bağırtmak.

Çapar Ulak: [124] Haberi çabuk yetiştirmek için her menzilde atı ve binicisi değişen posta, tatar.

Çapar: [232] 1.karışık renkli, benekli, 2.Haberi çabuk yetiştirmek için her menzilde atı ve binicisi değişen posta, tatar.

Çapdurmak: [176] 1. Yağmalatmak, yağma ettirmek, 2. Koşturmak.

Çapgut: [400] Çapulculuk etmek .

Çav: [24] 1. Yüksek ses 2. Haber 3. Şöhret, nam.

Çıgdavül: [267] Artçı birlikler.⁶⁶⁸

Çığ: [267] 1.Kafile, sürü, 2.Çadırlarda çubuklardan örülmüş paravan gibi bölme.

Çiğın: [150] Omuz, omuz başı.

Çirk: [311] 1.Kir, pas, pis, 2. yarada olan kan ve irin .

Çokal: [84] Eskiden savaşlarda atlara giydirilen zırhlı örtü.

Çuka : [212] Çuha.

Dansuk : 1.Tuhaf, acayip ,garip, 2. Değerli, kıymetli, 3. Şaşma.

Dağdağa: [223] Gürültü, patırtı, beyhude, telaş ve ızdırap .

Dar: [297] Zaruret, zorluk.

Denlü: [39] Kadar.

Deri: [47] 1. Parsa, bahşiş, 2. Devşirmek.

Dilgüceklik : [272] Yaltaklanma, tabasbus .

Dirilmek: [82] Derlemek, toplamak.

Döğetmek: [39] Döğünmek.

Durulmak: [255] Durulaşmak, duru hale gelmek.

Dutuk: [313] Havanın kar yada yağmur yağacak gibi olan durumu .

Dükeli: [25] Hep, bütün.

Dürmek : [210] Bükmek, katlamak, tomar haline getirmek, 2.Toplamak, devşirmek, 3. Buruşdurmak.

Dürüşmek: [127] 1. Çalışmak, ikdam etmek, sebat etmek, 2. Karşı karşıya gelmek, çarpışmak,mücadele etmek.

Düzetmek: [160] Korku vermek için bir şey yakıp tüttürmek.

Erenler: [334] 1.Erkek kahraman, 2.Erler, yiğitler, 3.Allah'a erişmiş kimse, 4. Rical, tecrübeli, akıllı kimseler.

Erk: [97] 1.Kuvvet,kudret, irâde, 2.İhtiyar,seçim.

Erürmek: [61] Ulaşmak, erişmek.

Esenleşmek: [270] 1.Vedâlaşmak, helâlaşmak, 2. Selamlaşmak, hal hatır sormak.

Esirmek: [274] 1. Sarhoş olmak, aklını kaybetmek,

⁶⁶⁸ Gordlevski, a.g.e.,s.92

2.Azgınlaşmak,sertleşmek, çok kızmak.

Eşkin: [74] 1. Açık adımlarla hızlı yürüyen at, 2. Atın bir çeşit yürüyüşü.

Garık: [204] Artık, bundan böyle, 2.Tarh, bölüm, bahçe ve bostanları sulamak için yapılan ark.

Gin: [297] 1.Geniş, 2. Boş yer hâlî arazi, sürülmemiş işlenmemiş arazi.

Gönelmek: [189] Yönelmek, teveccüh etmek.

Gönlek: [281] Gömlek.

Görgülü atlar : [392] Görüklü, güzel, temiz, iyi, mübarek, mukaddes ,cazibeli.

Güde: [41] Yavrulayacak gebe inek.

Işık: [353] 1. Demir başlık, miğfer, 2. Bektaşî dervişinin başlığı için yapılan ark.

İlbaşı : [273] Dostluk.

İldirmek: [41] Dokundurmak, ilıştirmek.

İletmek: [256] 1.Yurt edinmek, 2.İletilmek.

İni : [97] 1.İnilti, 2.Küçük kardeş.

Kağan-arıan: [330] Kızmış,kükremiş arıan.

Kakıtmak: [178] Öfkelenmek, kızdırmak.

Kalma: [20] Bağlanmak, kapılmak, değer vermek.

Kamu: [205] Bütün, hep,herkes.

Kankı: [41] Hangi.

Kanlı: [170] Kağrı arabası .

Kara: [174] 1.Suç, 2.İftira, leke, 3. Gece bekçisi, jandarma(Kara çeri).

Karanüde: [102] Karanlık.

Karavül : [267] Gözcü, nöbetçi, karakol..

Karçaşmak: [285] Karışmak, birbirine girmek.

Karı: [275] 1. İhtiyar, yaşlı, 2. Eski, köhne .

Karılmak: [292] Karışmak, karıştırmak,çiftleşmek.

Keleci : [216] Söz,lakırdı.

Kendirik: [214] Deriden sofra yaygısı .

Kengeç: : [109] Müzâkere, müşâvere, istişâre.

Kılgıl: [308] Yapmak,etmek.

- Kımız:** [204] Ekşitilmiş kısırak sütünden yapılmış meşhur Türk içkisi.
- Kınıklamak:** [46] 1. İştahlanmak, 2. Kanıklamak, kanıksamak.
- Kırak:** [234] 1.Kenar, kıyı,uç,sınır,etraf, 2.Ufuk.
- Kımran :** [204] Mayalı deve sütü, bir çeşit içecek.
- Koga:** [221] Hasır otu denilen ve hasır örmeye yarayan bir saz .
- Koyalmak:** [334] 1. Koyulaşmak, 2. Olgunlaşmak, 3.Durulmak, usanmak.
- Köke:** [86] Bir cins harp gemisi.
- Kur:** [25] 1. Mevki, derece, had, mertebe, pây, 2. Akran, emsal.
- Kur Kuşak:** [37] Süslü, özenle yapılmış kuşak.
- Külünk:** [297] Taşçı kazması .
- Müçe :** [205] Pay, hisse.⁶⁶⁹
- Oda yandırmak:**[25] Ateşe vermek,yakmak.
- Onat:** [24] Doğru, uygun, iyi, mükemmel, layıkıyla, tamamıyla.
- Oyanlamak:** [73] Ağzına gem takılmak, dizgin vurmak.
- Öğürmek:** [342] Böğürmek,haykırmak, yüksek sesle haykırmak.
- Örödürmek :** [218] Ayakta durmak, ayağa kalkmak.
- Öykünme :** [217] Taklit, taklit etmek.
- Samag:** [66] Çalgı, yemekli eğlence.
- Sancar:** [217] İstihdam, tabya .
- Sancılmak:** [311] Batmak,saplanmak.
- Satu:** [227] 1.Satış, 2.Satın alınacak şey, 3.Pazar yeri.
- Sayru:** [308] Hasta.
- Seğirdim:** [287] 1.Akın, hücum, 2. Koşma koşuş.
- Selmek:** [251] Senmek.
- Semirtmek:** [143] Tavlandırmak, şişmanlatmak.
- Sımak:** [67] 1. Bozmak, nakzetmek, 2. Kırmak, 3. Yenmek, mağlup etmek, aşağı görmek, 4. Gereğini yapmak, 5. Yıkmak,harap etmek.
- Singun:** [400] 1. Kırık, 2.Mağlup, münhezim, 3.Hezimet.
- Siyet:** [47] İyilikde şöhret.
- Soklunmak:** [188] Teşebbüs etmek, girişmek.

⁶⁶⁹ Bahaeddin,Ögel; Türk Kültürünün Gelişme Çağları,İstanbul 2001 s.97; Gordlevski,a.g.e.,97

Sorguç : [211] Tuğ.

Sögölme: [204] Kebap.

Söğüş : [214] Etin kemikten ayrılınca kadar kaynatılması.

Sü: [207] 1.Asker, çeri, leşker, 2. Güç,kuvvet.

Süci : [207] 1.Şarap, 2. İçki içme.

Sünük: [215] Kemik .

Şeşimek: [96] Çözölmek.

Şol: [4] Şu, ol.

Şolok: [134] O vakit, o anda.

Tanlacak: [18] Sabah vakti, erken, şafakla beraber.

Tavlı: [341] 1.Tavında,tavlı, 2. Çarık yapmak için uzunlamasına kesilen deri.

Tevir: [204] Törlü .

Tizrek: [193] Derhal, çarçabuk.

Tohtamak : [108] 1.Tebaiyet etmek, 2.Sebat, durmak, devam etmek, payidar olmak, 3. İhtiyarlama.

Tok: [342] 1.Tasma,halka,boynuna geçirilen, 2.Koyu.

Tun: [41] 1. Libas, elbise, 2. Şalvar, 3.At, 4. Tünenk rengi.

Udlu: [229] Udlu, mahçub.

Uğru: [319] Hırsız.

Uğur: [178] 1. Ön, yön, 2. Yol.

Urgun: [148] 1. Vurulan, vurulmuş, 2.Vurgun, aşık.

Urgut: [400] Vurgun,yağma, yağmacılık etmek.

Uruk : [205] 1.Soy, ırk, sülâle, hânedan, aile, nesil, 2.Aşiret kolu,boy, oymak.

Uş: [51] 1. Kötü, 2. Akıl, 3. Üç.

Uyan: [137] Dizgin, gem, yular.

Uz: [351] 1.Ustaca ,münâsip uygun, muvâfık, 2.Usta, mâhir.

Üründü eylemek: [350] Seçmek, intihab etmek ihtiyar etmek.

Üş: [132] 1. İşte, şimdi, 2. Çünkü, 3. Ancak.

Üşendirmek: [345] Taciz etmek, tedirgin etmek, rahatsız etmek.

Veribimek: [104] Göndermek, irsal etmek.

Yad: [369] Yabancı,ecnebi.

Yağı : [246] Düşman .

Yağver: [346] Yardımcı.imdatçı.

Yahşi: [41] İyi, güzel.

Yalınlamak: [178] Parıldamak, ışıldamak, ışık saçmak.

Yarak: [45] 1. Silah, harp aleti, 2. Levâzım, mühimmat.

Yavlak: [109] Pek çok, gayet .

Yedilmek: [405] 1.Yedekte götürölmek, 2. Birinin kılavuzluğunda gitmek.

Yeğrek: [29] Daha iyi, müccerrah, üstün.

Yıldırnak : [227] Parlamak.

Yidek: [224] Yedekte götürölen at .

Yolakçı: [212] Yolcu,yola giden.

Yolluk: [154] 1. Geline, yakınlarına verilen armağan, 2. Gelin ayağının altına serilen kumaş, 3. Başlık 4. Düğüne çağırılacak kişiye götürölen armağan.

Yolukmak: [212] İsabet etmek, karşısına çıkma ,uğramak, çatmak.

Yörenmek: [302] 1.Dolaşmak,yaklaşmak, bir şeyin etrâfını dolaşmak 2. Hatırına gelmek, gönlü kaplamak .

Yükünmek: [243] Önünde eğilmek, diz çökmek.

Yürekliürek: [330] Daha cesaretlî.

Zarilik: [345] Ağlayıp, sızlanmak.⁶⁷⁰

⁶⁷⁰ Yukarıdaki Türkçe kelimelerin anlamları; Tarama Sözlüğü , C.I-VIII, Ankara1995 ve Derleme Sözlüğü C.I-XII ,Ankara 1963'den alınmıştır.

III. BÖLÜM

TEVÂRİH-İ ÂL-İ SELÇÜKUN TÜRK KÜLTÜR TARİHİ

BAKIMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

A-) OĞUZLAR'IN BOY TEŞKİLÂTI

1-) İKİLİ TEŞKİLÂT VE OĞUZ BOYLARI

İkili Teşkilât ve Oğuzlar'ın Boy Teşkilâtının temelleri Türkler'in efsânevi hükümdarı Oğuz Kağan'a dayanmaktadır.⁶⁷¹ Bilinen ilk büyük Türk siyâsi teşkilâtı olan Asya Hun Devleti ve Avrupa Hun devleti zamanında ikili teşkilât ve 24 Oğuz boyunun varlığına rastlanmıştır. Bu ikili teşkilât dahilinde Oğuz boyları "Boz-ok" ve "Üç-ok" olmak üzere iki bölüme ayrılıyordu. Mete'nin kurduğu devlet teşkilâtında da sağ kol ve sol kol diye ikili teşkilât vardı. Köken itibari ile de Oğuz boyları, efsânevi Türk hükümdarı Oğuz Han'ın 24 torununa dayanmaktadır.⁶⁷²

Yukarıda varlığı bu şekilde tespit edilen Türk ülkelerindeki ikili teşkilât; ülkenin coğrafi konumuna ve siyasî gücüne oranla farklı uygulama alanları bulmuşlar ve farklı şekillerde adlandırılmışlardır. Örneğin;

⁶⁷¹ Bknz.geniş bilgi için; Salim,Koca; Türk Kültürü'nün Temelleri, C.II, Ankara, 2003,s.218.

⁶⁷² . Bahaeddin, Ögel; Türk Kültürünün Gelişme Çağları, İstanbul 2001, s.662.

Doğu-batı yönünün ifâde eden teşkilâtlanma⁶⁷³; Asya Hun Devleti, Avrupa Hun Devleti, Tabgaçlar ve Kök-Türkler'de,

Kuzey-güney yönünü ifâde eden teşkilâtlanma;⁶⁷⁴ Asya Hunlar'ında, Tabgaçlar'da ve Kök-Türkler'de,

Büyük-küçük şeklinde teşkilâtlanma; Oğuzlar, Bulgarlar ve Wu-sunlar'da,

İç-dış şeklindeki teşkilâtlanma Oğuzlar, Bulgarlar ve Karluklar'da,

Boz-ok ve Üç-ok şeklindeki boy isimlerinden kaynaklanan teşkilâtlanma da Oğuzlar'da görülmüştür.⁶⁷⁵

Buradan da anlaşılacağı üzere Türk Devlet teşkilâtında iki teşkilât âdeta bir sınıla halinde Türk devletlerinde devam ettirilmiştir. Bu konuda araştırma yapan Prof. Dr. Salim Koca'ya göre; "Oğuz Kağan'ın boy teşkilâtı ile Büyük Hun hükümdarı Mete'nin askerî ve idarî teşkilâtı bütün Türk tarihi boyunca ölmezliğini korumuş ve devlet kurucularına daimâ örnek olmuştur."⁶⁷⁶ XI. Yüzyıldan itibaren Sır-Derya Oğuz Boyları 24 boydan oluşuyordu.⁶⁷⁷ Bu boyların listesini ilk defâ tarihsel bir kayıt olarak Kaşgarlı Mahmut, Divânı Lügât-it Türk⁶⁷⁸ adlı eserinde bildirmektedir. Bu listede Kaşgarlı Mahmut, Oğuz Boyları'nın sadece 22 sinin ismini bildirmekte bununla birlikte Selçuklu fetihlerinden bahseden Ermeni tarihçisi Urfalı Vahram, Kilikya Kralları Tarihi adlı eserinde Oğuzlar'ın 24 boydan oluştuğunu bildirmiştir. Daha sonra yapılan çalışmalar sonucunda da bu ismi yazılmayan iki Oğuz Boyundan birisinin Boz-ok kolundan Ay-han'ın oğullarından Yaparlı

⁶⁷³ Bahaeddin, Ögel; Türk Kültürünün Gelişme Çağları, C.II, İstanbul 2001 s.46.

⁶⁷⁴ Bknz. geniş bilgi için; Ögel a.g.e., C.II, s.49.

⁶⁷⁵ İbrahim, Kafesoğlu; Türk Millî Kültürü, İstanbul 1999, s.271; İbrahim, Kafesoğlu; Türk Devletlerinde Kültür ve Teşkilât maddesi, Türk Dünyası El Kitabı, C.I, Ankara 1976, s. 201,202.

⁶⁷⁶ Koca, a.g.e.,2003,s.65.

⁶⁷⁷ Faruk, Sümer; Oğuzlar, Ankara 1972, s.203; Gordlevski, a.g.e.,s.78.

⁶⁷⁸ Kaşgarlı, Mahmud; Divânı Lügât-it Türk Tercümesi, çev. Besim Atalay, C.I, Ankara 1940, s.55.

diğeri ise yine Boz-ok kolundan Yıldız-han'ın oğullarından Kızık ve Kargın boyu olduğu tesbit edilmiştir.⁶⁷⁹ İlk kez Raşîd Al-Din'in Cami'Al-Tavârih adlı eserinde Oğuz Boyları'nın tam bir listesini yapmıştır.⁶⁸⁰ Bu eserden de doğrudan doğruya ilk kez Memlûklü tarihçilerinden Aynî faydalanmıştır. Daha sonra Hamdullah Müstevfî, Yazıcıoğlu Ali, Neşrî, Ebul Gazi gibi yazarlar da bu listeden doğrudan doğruya veya dolaylı olarak faydalanarak 24 Oğuz Boyuna ait bilgiler vermişlerdir.⁶⁸¹

Raşîd Al-Din'in vermiş olduğu bilgilere göre Oğuz ülkesinin hâkim kolunu Boz-oklar teşkil etmektedir. Bununla birlikte Dede-Korkut destanlarında siyasî üstünlüğün Üç-oklarda olduğu bilinmektedir. Burada Boz-okların hâkim kol olmasının nedeni; uzun bir zaman siyasî üstünlüğün bu kolun elinde olması ve Oğuz Yabguları'nın daha çok bu kolun boyarına mensup olmalarından kaynaklanmıştır. Buna göre; Oğuz Yabguları Kayı, Yazır, Avşar, Beğdili ve Eymür boylarından çıkmıştır. Bunlardan yalnız Eymür boyu Üç-oklar'dan idi. Daha sonraki yıllarda Türklerin Anadolu'ya gelmelerinde büyük rol oynayan Selçuklu hânedânının da Üç-oklulardan Kınık boyuna mensup olduğu görülmektedir. Yine Üç-oklular'dan Salgurlular'ın Salur, Berçemoğulları'nın Yıva, Akkoyunlular'ın Bayındır, Ramazanoğulları'nın Yüreğir, Kadı Burhâneddîn Devleti'nin Salur boyundan olduğu anlaşılmıştır. Boz-ok kolundan ise Artukoğulları'nın Döğer, Şumlaoğulları'nın Avşar, yine Safevî Devleti'nin meşhur hükümdarlarından Nadir Şah'ın Avşar ve son olarakta Osmanoğulları'nın Kayı boyuna mensup oldukları tespit edilmiştir.⁶⁸²

Oğuz Boylarında bu şekilde görülen İkili Teşkilât ve Oğuz boyarının varlıkları gerek bu boyların kurmuş oldukları devlet teşkilâtında gerekse bu devletlerin ordularında kendisini hissettirmiştir. Bunun doğal sonucu olarakta Türk Devlet Teşkilâtı ve ordusu ikiye bölünmekte ve buna da kol

⁶⁷⁹ Bknz. geniş bilgi için; Sümer, a.g.e., S.203,20.

⁶⁸⁰ Sümer, a.g.e., s.203; Gordlevski, a.g.e., s.78.

⁶⁸¹ Sümer a.g.e., s. 203.

⁶⁸² Sümer, a.g.e.s.205,206.

denilmektedir. Bu kollarda kendi arasında sağ kol ve sol kol olmak üzere ikiye ayrılmıştı.⁶⁸³

Oğuz boylarının kurmuş oldukları en büyük ve en güçlü cihan-şümul devletlerden biri olan Büyük Selçuklu Devleti ve onun Anadolu'daki devâmı olan Türkiye Selçuklu Devleti'nde de İkili Teşkilât ve Oğuz boylarının faaliyetlerine ait olan bilgiler Yazıcıoğlu Ali'nin "Tevârih-i Âl-i Selçûk" adlı tercüme eserinde aşağıdaki gibi verilmiştir.

a-) Yazıcıoğlu Ali'ye Göre Han ve Beylerbeyi Olma Sırası ve Oğuz

Boyları

Yazıcıoğlu Ali'nin "Tevârih-i Âl-i Selçûk" adlı tercüme eserinde yer alan ve Oğuz Han'a atfedilen manzum şiire göre Oğuz boyları ve bu boyların görevleri şu şekilde tertip olmuştur:

Han olma Sırası: Sağ kol beylerinden Kayı ve Bayat boyuna.

Beylerbeyi Olma Sırası: Sol kol beylerinden Bayındır boyuna veriliyordu.⁶⁸⁴

Bu tertip ve düzen aynı şekilde töre ve yol ağırlama geleneklerinde de devam ettirilmesi istenmiştir. Bundan sonra İkili teşkilât dahilinde Oğuz Han'ın oğullarına atfolunan Oğuz Boylarının listesi aşağıdaki gibi verilmiştir.

1- Sağ Kol Beyleri: (Boz-oklar)⁶⁸⁵

Gün-Han'ın Oğulları: Kayı, Bayat, Halka,⁶⁸⁶ Ulu Basabat.⁶⁸⁷

⁶⁸³ Salim, Koca; Dandanakandan Malazgirt'e, Giresun 1997,s.190; Sümer, a.g.e., s.205.

⁶⁸⁴ Yazıcıoğlu, a..e., C.III, s.204.

⁶⁸⁵ Sümer, a.g.e., s.231.

⁶⁸⁶ Bu boyun ismi Sümer , a.g.e., s.231 de Yazıcıoğlu Ali'ye atfolunan "Yazıcıoğlu'ndaki Oğuz Boylarının Listesi" adlı bölümde Alka Evli olarak verilmektedir.

Ay-Han'nın Oğulları: Yazır, Düğer, Todurga, Yapurlu.

Yıldız-Han'ın Oğulları: Avşar, Kızık Beğdili, Kargın.

2- Sol Kol beyleri: (Üç-oklar)⁶⁸⁸

Gök-Han'ın Oğulları: Bayundur, Bicenek(Peçenek) Çavundur.

Dağ-Han'ın Oğulları: Salur, Eymür, Alayundu, Uregir Bıyık.

Deniz-Han'ın Oğulları: Eğdir, Büğdüz, Yıvak, Kınık.⁶⁸⁹

b-) Yazıcıoğlu Ali'ye Göre Oğuz Boylarının Makam ve Mevkileri

Yazıcıoğlu Ali, Oğuzların makam ve mevkileri hakkında geniş bilgiler vermiştir. Bunlardan biri de Sultan Gıyâseddîn Keyhüsrev'in Antalya'nın fethi için yapmış olduğu hazırlıklardır. Bu amaçla Sultan Gıyâseddîn Keyhüsrev, çevredeki beylere emir-nâmeler göndererek ordusunu toplandığında Oğuz boylarının ikili teşkilât hâlinde sağ kol ve sol kol olmak üzere " Mecmû-i sağ kol ve sol kol çerileri; Kayı ve Bayat ve Bayundur ve Salur fî el-cümle yirmi dört boyun çerileri..."⁶⁹⁰ Sultan'ın ordusunun içerisinde yer aldığı görülmektedir. Buradan da anlaşılabacağı üzere bu teşkilât içerisinde adları ilk önce anılan Kayı, Bayat, Bayundur ve Salur boylarının rütbe ve makamca diğer boylar nazarında hem üstünlüklerini hem de sıralanışlarını göstermektedir.

Yazıcıoğlu Ali'nin bu konuda vermiş olduğu bir başka bilgide yine Sultan Gıyâseddîn Keyhüsrev döneminde, İznik İmparatoru Laskaris, İbn Bibi'ye göre Laskaris ülkesinde, Yazıcıoğlu Ali'ye göre ise "Memâlik-i Mevrûse'de" Selçuklular'ın İslâm ülkelerine giriş-çıkışlarına engel oluyordu. Ayrıca haraç göndermekte ve Sultan'ın fermânına uymakta tembellik gösteriyordu.

⁶⁸⁷ Bu boyun ismi de " Sümer, a.g.e., s.231"de yukarıda adı geçen bölümde Kara Evli olarak yazılmıştır.

⁶⁸⁸ Sümer, a.g.e., s.231.

⁶⁸⁹ Yazıcıoğlu, a.g.e., C.III,s.204,205.

⁶⁹⁰ Yazıcıoğlu,a.g.e., c.III, s. 82.

Bunun üzerine Sultan Gıyâseddîn Keyhüsrev devlet erkânını toplayarak meşveret etti. Buradan çıkan sonuç İznik İmparatoru Laskaris'in biran önce tedip edilmesi gerekliliği idi. Bundan sonra görüş hakkı boy beylerine geldiğinde Sağ kol beylerbeyi Kayı'dan Aşut Bey ve Sol kol beylerbeyi Bayındır'dan İbrahim Bey ve diğer devlet büyükleri de sırasıyla görüşlerini bildirmişlerdir.⁶⁹¹

Bu verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere sağ kol ve sol kol olmak üzere ikiye ayrılan ve Oğuz Boyları'ndan Selçuklu Devleti'ne de intikal eden ikili teşkilâtın sağ kolunun başında bulunan Kayı boyundan Aşut Bey'in görüş bildirme sırasına bakılacak olursa sol kolun başında Bayındır boyundan İbrahim Bey'den makam ve mevki bakımından daha üstün olduğu anlaşılacaktır.

c-) İkili Teşkilât ve Oğuz Boylarının Ülke Yönetimine Etkisi

Türkler'in kurmuş oldukları ilk siyasî teşekküllerden beri varlıklarını bildiğimiz İkili teşkilât ve Oğuz boylarına Türkiye Selçuklu Devleti'nde de rastlanılmış ve hatta tahta kimin geçeneği konusunda bazen söz sahibi bile olmuşlardır.

Bunlardan biri de; Sultan Gıyâseddîn Keyhüsrev in Alaşehir seferi esnâsında şehit edilmesinden sonra yaşanmıştır. Bundan sonra devlet erkânı tahta kimin geçeceği hususunu görüşmek için bir kurultay toplamışlardır. Bu kurultayda ikili teşkilâtdan sağ kol ve sol kol beyleri ki bunlar Kayı, Bayat, Bayındır ve Salur boylarının beyleri idiler. Ülkenin mefaâtı için şehzâdelerden İzzeddîn Keykâvus, Alâüddîn Keykubad, ve Celâlüddîn Keyferidun arasından birisini seçmek durumunda idiler. Sonuçta Maraş Meliki Hasan bin İbrahim'in de destekleriyle saltanat makâmına İzzeddîn Keykâvus'u lâîk gördüler.⁶⁹²

⁶⁹¹ Yazıcıoğlu, a.g.e., C.III s. 89; bkz. karşılaştırma için Öztürk, a.g.e., C.I, s.123.

⁶⁹² Yazıcıoğlu a.g.e., C.III, s.97.

Bu kurultayın böyle bir karar almasında şu hususlar göz önünde bulundurulmuştur :

1-) İzzeddîn Keykâvus'un saltanat adayları arasında bir adım önde bulunmasında etkili olan etmenlerden birincisi Oğuz töresidir. Buna göre; "Oğuz töresinde dahi âga (büyüklük, ululuk) ve erkin (güç, kuvvet) iniye (küçük kardeş) serverlik değmez." ⁶⁹³ Şeklindeki ibâreden de anlaşılacağı üzere saltanat seçiminde Oğuz töresi de dikkate alınmış ve bu törede büyük kardeşe öncelik verdiği için Sultan İzzeddîn Keykâvus tahta daha lââyık görülmüştür

2-) İzzeddîn Keykâvus'un önde gelen özelliklerinden biriside onun diğer kardeşlerine oranla adâletli, cömert, akıllı, olgun, ve bunlara ilâveten cesur ve yiğit kişiliğinin diğer kardeşlerine nazaran daha iyi tanınması onu saltanat tahtına götüren nedenlerden biri idi. ⁶⁹⁴

3-) Bütün bu kurultayda dikkati çeken bir diğer olayda kurultaya katılan sağ kol ve sol kol beylerinin (Kayı, Bayat ,Bayındır ve Salur) İzzeddîn Keykâvus'u desteklemeleri ve onunda saltanat yarışını kazanarak tahta çıkması idi.

Sonuç olarak bütün bu verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere sağ kol ve sol kol olmak üzere teşkilâtlanan Oğuz boyları ülke yönetime katılmışlar ve etkinliklerini de Sultan İzzeddîn Keykâvus'un saltanat tahtına çıkmasında açık bir şekilde göstermişlerdir.

d-) İkili Teşkilât ve Oğuz Töresine Göre Şölen

Sultan Alâüddîn Keykubad daha öncede belirtildiği gibi Oğuz töresini iyi biliyor ve bunu da bizzat titizlikle uyguluyordu. Yazıcıoğlu Ali'nin de

⁶⁹³ Yazıcıoğlu a.g.e., C.III, s.97.

⁶⁹⁴ Yazıcıoğlu a.g.e., C.III, s.97; Öztürk, a.g.e., C.I, s.133.

belirttiği gibi Sultan Alâüddîn Keykubad tahta çıkarken İkili teşkilât ve Oğuz töresine göre büyük bir şölen yemeği vermişti.”... mümessek ve mua'ttar ve yahnili ve söğülmeler ve biryânlar ve tavuk ve güvercin ve keklik ve bıldırcın söğülmeleri sadra ve iki kola Oğuz resmince baştan başa dönenip müzeyyen ve mürettib oldu.”⁶⁹⁵

Bu bölümden de anlaşılacağı üzere; ilk önce mis kokulu yahniler ve kebaplar (söğülmeler) ve tavada kızartılan et kebapları (biryân), tavuk, güvercin, keklik ve bıldırcın kebapları İkili Oğuz teşkilâtına göre düzenlenip sunuluyordu. Yemekten sonra içeceklerde bu teşkilâta uygun bir şekilde düzenlenip içiliyordu.

e-) Yazıcıoğlu Ali'ye Göre 24 Oğuz Boyunun Selçuklu

Ordusundaki Yeri

Yazıcıoğlu Ali, Sultan Alâüddîn Keykubad zamanında 24 Oğuz boyunun Selçuklu ordusundaki yeri belirtilmiştir. Buna göre; Sultan Alâüddîn Keykubad hizmetinde 24 Oğuz Boyu adedince 24 tümen bululuyorduki bu tümenin sayısı da 240 bin askere denk geliyordu. Ayrıca kendi boyu olan Kınık'dan da 4 tümen (40 bin asker) ve diğer Rum, Ermeni ve Diyarbakır bölgesinin askerleri ile birlikte bu sayı 500 bine kadar ulaşıyordu.⁶⁹⁶

Bu teşkilât şeklinin bir devamı da divânda görülüyordu. Buna göre divânda 24 “Kâtip” ve “Münşî” vardı. Bunlar da kendi arasında on ikiye ayrılıyordu:

1-) On iki Divân-ı Vezâret Kâtipleri:

⁶⁹⁵ Yazıcıoğlu a.g.e., C.III, s.204,205.

⁶⁹⁶ Yazıcıoğlu a.g.e., CIII, s.210.

Bunlar ülkenin mülklerini (emvâl-i memâliği) kaydediyorlardı. Ayrıca bunlar bu mülkleri " ahkâm-ı defâtir" adındaki bir deftere yazıyorlardı.⁶⁹⁷

2-) On İki Divân Arz Kâtipleri:

Bu kâtiplerin görevleri de askerler ve onların maaşları ve tımarlarını yazmak idi.⁶⁹⁸

Bu verilen bilgilerden anlaşılacağı üzere İkili teşkilât ve Oğuz boyları Türkiye Selçuklu Devleti'nde hem devlet teşkilâtında hem ordu teşkilâtında etkinliklerini devam ettirmişler ve bu devlet yıkıldıktan sonra bile Osmanlı Devleti zamanında da varlıklarını devam ettirmişlerdir. Örneğin; Osmanlı devlet teşkilâtı sağ kol ve sol olmak üzere ikiye ayrıldığı gibi Rumeli eyâleti de 24 sancağa ayrılıyordu. Bundan başka Otlukbeli Savaşında (1473) Anadolu beylerbeyi Davut Paşa'nın kumandasında 24 sancak beyi vardı.⁶⁹⁹ Görüldüğü gibi tarihin derinliklerine dayanan bu teşkilâtın temelleri Türkiye Selçuklu devleti yıkıldıktan sonra, Osmanlı Devleti zamanında da devam etmiştir.

2-) TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NDE TÜRÇE UNVANLAR

a-) Bey

Bey unvanı; Kök-Türkler'de bey, Uygurlular'da bag, Hazarlar'da Beh, Türkmen lehçesinden beg yada big, Kazak lehçesinde bi ve biy şeklinde kullanılırken⁷⁰⁰ Türkiye Selçuklu Devleti'nde beg⁷⁰¹, Timurlular Devleti'nde

⁶⁹⁷ Yazıcıoğlu a.g.e., CIII,s.210.

⁶⁹⁸ Yazıcıoğlu a.g.e., CIII,s.210.

⁶⁹⁹ Sümer, a.g.e., s.209

⁷⁰⁰ Abdulkadir, Donuk; İdarî-Askerî Unvan ve Terimler, İstanbul 1988,s.5

⁷⁰¹ Yazıcıoğlu a.g.e., s.5,6,10,61...

bek⁷⁰² ve Osmanlı Türkçesi'nde de bey şeklinde kullanılmış ve günümüze kadarda bu kullanımıyla gelmiştir.

İlk defa Orhun Kitâbeler'inde ve Uygur metinlerinde rastlanılan bu unvana daha sonra çeşitli Türk devletlerinde gerek İslâmiyet'ten önce gerekse İslâmiyet'ten sonra bir unvan olarak kullanılanla gelmiştir.⁷⁰³

Ural-Altay dilleriyle uğraşan bilim adamları bey unvanının Moğolca "begi", Jüen (Avar) dilinden "bögin", Mançu dilinden "beyle" unvanlarıyla alâkası olduğunu söylemektedirler. Bununla birlikte E. Blochet ve Kotwicz gibi dilciler de bey unvanının Çinliler'in kullanmış oldukları "Pek" unvanından almış olduklarını iddia etmelerine karşılık Sasani hükümdarlarına verilen "baga" yani Tanrı unvanından gelmiş olduğunu iddia edenler de vardır.⁷⁰⁴ Bununla birlikte Türklerin tarih sahnesinde bırakmış oldukları ilk yazılı belgelerden olan Orhun kitâbelerine ve yine Türk boylarının kurmuş oldukları ilk siyasî teşekküllere ve Kaşgarlı Mahmut'un Divanı Lügât-it Türk adlı eserinde boy kelimesinin Oğuzca olduğunu⁷⁰⁵ bildirdiğine bakarak bu unvanın Türkler'e ait olduğunu da iddia edebiliriz.

Bey unvanı; Kök-Türkler çağında boy ve boyarın başında bulunanların taşıdıkları unvan anlamında kullanılmış olup han veya kağan unvanından daha aşağıdaydı ve bunlara da boy beyleri deniliyordu ki Oğuz ve Türkmenler'in yabguları ve sultanları da bu beylerden çıkıyordu. Ayrıca büyük veya küçük herhangi bir nüfuz ve selâhiyete sahip olan memurlar da bey unvanını alıyorlardı.⁷⁰⁶ Bundan başka; Bulgarlar, Uygurlar ve Hazar

⁷⁰² Togan, a.g.e., 1981, s.64

⁷⁰³ Orhan F., Köprülü; Bey maddesi, İslâm Ansiklopedisi (T.D.V) C.VI, İstanbul 1992, s.11; Fuad, Köprülü; Bey maddesi İslâm Ansiklopedisi, C.II, İstanbul 1949, s. 579; Fuad, Köprülü; İslâm Ansiklopedisi, C.II, İstanbul 1949, 579; Fuad, Köprülü; İslâm ve Türk Hukuk Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi, İstanbul 1983, s.231.

⁷⁰⁴ O.Köprülü, a.g.m., s.11; Köprülü, a.g.m., 1949, s.579; Köprülü, a.g.e., 1983, s.231.

⁷⁰⁵ Atalay, a.g.e., C.I, s.141.

⁷⁰⁶ Sümer, a.g.e., s.201; O. Köprülü, a.g.m., s.12; Köprülü, a.g.m., 1949, s.579; Orhan Şair, Gökyay, Dedem Korkut'un Kitabı, İstanbul 1973, s.CCXXII, 174.

Devleti'nde de bey unvanına rastlanmıştır.⁷⁰⁷ Karahanlı Devleti'nde ise Ali Tigin'in kethüdası Mahmud da bey unvanını taşıyordu.⁷⁰⁸

İslâmiyet'i kabul eden Oğuz Boyları başka bir ifadeyle de Türkmenler de bey unvanını kullanıyorlardı. Zirâ Türkmen beylerinin yaşça büyük olanları Yabgu unvanını taşıyordu.⁷⁰⁹ Nitekim Büyük Selçuklu Devleti'ni kuran Oğuz hükümdarları da bey ve yabgu unvanını taşımışlardır. (Musa Yabgu, Tuğrul ve Çağrı Beyler) Daha sonra bu devlette artan Arap ve Fars kültürünün etkisiyle bey unvanı yerini Arapça "Emir" unvanına bırakırken, buna karşılık Altın Orda Devleti'nde de "Emir" unvanının yerine Türkçe bey unvanı geçerli olmaya başlamıştır.⁷¹⁰

Anadolu'ya giren küçük Türk boylarının da bey unvanını taşıdıkları görülmektedir. Yine Doğu Anadolu da kurulan Akkoyunlu ve Karakoyunlu hükümdarları da bey unvanına sahip idiler.⁷¹¹ XV. yüzyılda Timurlular'ın meşhur hükümdarı Timur'un da bey unvanını kullandığı gibi torununa da bu unvanın geçerliliği dahilinde Uluğbey ismi verilmiştir.⁷¹²

Bey unvanı Safevîler devrine gelindiğinde eski önemini kaybetti. Safevî hükümdarları "şah" unvanını kullanmaya başladıklarından yalnız kabile reisleri ve yüksek memurlar bey unvanını kullanıyorlardı.⁷¹³ Türkiye Selçuklu Devleti'nde ise bey unvanı devlet erkânı seviyesindeki, devlet adamlarına veriliyordu ki genellikle bu kişiler Sultan'ın yakın çevresindeki kimselerdi. "...beğler, nûgerler ve kûllar..."⁷¹⁴ "...cümle beğler ve ulular..."⁷¹⁵ "...devletin beğleri ve saltanat uluları..."⁷¹⁶ Bununla birlikte Türkiye Selçuklu

⁷⁰⁷ O.Köprülü, a.g.m.,s.12;Köprülü a.g.m.,1949,s.579.

⁷⁰⁸ O.Köprülü, a.g.m.,s.12;Köprülü a.g.m.,1949,s.579.

⁷⁰⁹ Togan,a.g.e.,1981,s.193.

⁷¹⁰ O. Köprülü,a.g.m.,s.12;Köprülü,a.g.m.,1949,s.579.

⁷¹¹ O. Köprülü,a.g.m.,s.12;Köprülü,a.g.m.,1949,s.580.

⁷¹² Togan,a.g.e.,1981,s.64.

⁷¹³ O. Köprülü,a.g.m.,s.12;Köprülü,a.g.m.,1949,s.579.

⁷¹⁴ Yazıcıoğlu,a.g.e.,C.III,s.6.

⁷¹⁵ Yazıcıoğlu,a.g.e.,C.III,s.10.

⁷¹⁶ Yazıcıoğlu,a.g.e.,C.III,s.61.

Devleti'nde üst düzey görevlerde bulunmuş seçkin Selçuklu devlet adamları da bey unvanını kullanmışlardır. Bunlar arasında: Antalya'nın sü-başılığını yapmış olan Mübârizeddîn Ertokuş Bey,⁷¹⁷ Çaşnigîr Mübârizeddîn Çavlı Bey,⁷¹⁸ Candar Mübârizeddîn İsa Bey,⁷¹⁹ gibi Selçuklu devlet adamları da bu unvanı kullananlar arasındadır.

Osmanlı Devleti'nde de bey unvanı kullanılıyordu ve "beylikçi" tâbiri ile de sâdaret dairesinin en büyük memuriyetlerinden biri kastolunuyordu. II.Meşrutiyet döneminde ise orduda kullanılan bey unvanı; binbaşı ile albay rütbesi arasında görev yapan ve subaylara verilen bir rütbe idi. Cumhuriyet dönemine gelindiğinde bu unvan; 26 Kasım 1934 tarih ve 5290 sayılı kanun gereğince çeşitli unvanlar gibi bey unvanı da kaldırılmıştır. Bununla birlikte konuşma dilinde bugün hâlâ kullanılmaktadır.⁷²⁰

b-) Beylerbeyi

Bu unvana XIII. yüzyılda Türkiye Selçuklu Devleti'nde, İlhanlılar'da Altın-Ordu Devleti'nde ve Memlûklüler'de rastlanılmıştır.⁷²¹ Türkiye Selçuklu Devleti'nde görev sırası olarak; vezirlik, naiblik, beylerbeylik, atabeylik ve pervanelik, devletin en önemli görevlilerinden idi.⁷²² Yazıcıoğlu Ali'ye göre ise; beylerbeyliği makamı Emîr-i Meclis makâmının altında bulunuyordu.⁷²³ Bu görevde Türkiye Selçuklu Devleti'nde Emîr Mübârizeddîn Behrem-şah Emîr-i Meclis, ve Emîr Seyfeddîn Ayaba da beylerbeyliği görevinde bulunmuşlardı.⁷²⁴

⁷¹⁷ Yazıcıoğlu, a.g.e., C.III, s.85.

⁷¹⁸ Yazıcıoğlu, a.g.e., C.III, s.100.

⁷¹⁹ Yazıcıoğlu, a.g.e., C.III, s.116.

⁷²⁰ O.Köprülü a.g.m, s.12 Köprülü a.g.m, 1949, s.580.

⁷²¹ M. Fuad Köprülü, Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri, İstanbul 1931, s.192; Mehmet, İpşirli; Beylerbeyi maddesi, İslâm Ansiklopedisi (T.D.V) İstanbul 1992, s.69

⁷²² Köprülü, a.g.e., 1931, s.192.

⁷²³ Yazıcıoğlu, a.g.e., c.III, s.147.

⁷²⁴ Yazıcıoğlu a.g.e. C.III, s.188.

Beylerbeyliği makâmı devletin en büyük memurluklarından biri idi ve Sultanın icrâ kuvveti demekti. Çaşnigîr rütbesini alan kimse beylerbeyi olma imkânını da elde ediyordu.⁷²⁵ Yazıcıoğlu Ali'nin tercüme eserinde Oğuz töresine göre ise; 24 Oğuz Boyu içerisinde beylerbeyi olma sırası Sol kol beylerinden Bayındır boyuna verilmişti.⁷²⁶

Prof. Dr. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya göre ise; her ne kadar da Melikül Ümerâ tâbiri Beylerbeyi demek ise de her zaman Melikül Ümerâ denilince mutlaka beylerbeyi anlaşılmamalıdır. Çünkü aynı tarihlerde Melikül Ümerâ tâbiriyle birkaç tane kumandan bulunmakta idi.⁷²⁷

Türkiye Selçuklu Devleti'nde ordunun sevk ve idâresinde Beylerbeyi sorumlu idi. Yani bir başka ifâde ile ordunun başkumandanı demektir.⁷²⁸ Orduda Sü-başılar Ser-askerlere, Ser-askerler de Beylerbeyine bağlı idi. Beylerbeyi hükümet merkezinde veya merkeze yakın olan kendi iktâında bulunur ve harp olduğunda cepheye giderdi.⁷²⁹ Bütün orduların başkumandanı olan beylerbeyinin bütün devlet işlerinde açık bir şekilde nüfuzu vardı. Bu duruma en güzel örnekse, devrin en güçlü hükümdarlarından biri olan Sultan Alâüddîn Keykubad zamanında yaşanmıştır. Zirâ bu dönemde Sultan Alâüddîn Keykubad'ın mutfağında günde 30 koyun kesilirken yine bu dönemin en güçlü Beylerbeyi olan Seyfeddîn Ayaba'nın mutfağında günde 80 koyun kesiliyordu.⁷³⁰ Bu durum zaten Beylerbeyi Seyfeddîn Ayaba'nın devlet içindeki nüfuzunu göstermektedir.

Türkiye Selçuklu Devleti'nde böyle önemli ve etkili bir konumda olan beylerbeylik makâmında Oğuz töresi ve geleneğinin de etkileri açıkça

⁷²⁵ M. Fuad, Köprülü; Anadolu'da Türk Medeniyeti maddesi, Milli Tettebbular Mecmuası, S.5, C. I-V, İstanbul 1331,s.204.

⁷²⁶ Yazıcıoğlu,a.g.e.,C.III,s.204.

⁷²⁷ İsmail Hakkı, Uzunçarşılı; Osmanlı Devleti Teşkilâtına Methal, Ankara 1970, s.104.

⁷²⁸ İpşirli,a.g.m.,s.69, Uzun Çarşılı, a.g.e., 1970, s.99, Coşkun Alptekin, Türkiye Selçuklularında Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Hayat maddesi Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi,CVIII İstanbul 1992,s370.

⁷²⁹ Uzunçarşılı a.g.e.,1970, s.99, Alptekin, a.g.m.,s371.

⁷³⁰ Yazıcıoğlu, a.g.e.,c.III,S.271.

görülmektedir. Zirâ Sultan Gıyâseddîn Keyhüsrev döneminde Beylerbeylik kurumu sağ kol ve sol kol olmak üzere ikili teşkilât halinde görülmektedir. Sağ kolun başında Beylerbeyi Kayı'dan Aşut Bey ve sol kolun başında Bayındır'dan İbrahim Bey bulunuyorlardı.⁷³¹ Yine Sultan Alâüddîn Keykubad döneminde de Beylerbeylik kurumu yine bu şekilde teşkilâtlanmış olup sağ kolun başında Beylerbeyi Hüsâmeddîn Çoban ve sol kolun başında da Beylerbeyi Seyfeddîn Kızıl Bey bulunuyordu.⁷³² Daha önce belirtildiği gibi sağ kol beylerbeyliği sol kol beylerbeyliğinden makam ve mevki bakımından daha üstündü.

Bütün bu bilgilere dayanarak diyebiliriz ki; Türkiye Selçuklu Devleti'nde Beylerbeylik makâmına atama üç yolla gerçekleşiyordu:

1-) Bunlardan birincisi; Oğuz töresi ve geleneği idi. Daha öncede belirtildiği gibi Türklerin efsânevi hükümdârı Oğuz Han tarafından Beylerbeylik unvanı ve makâmı Oğuzların Üç-ok kolundan (sol kol) Bayındır boyuna verilmişti.⁷³³ Ancak Selçuklu Devleti'ni kuran kurucu boyun Kayı boyundan⁷³⁴ yani sol koldan olmasına rağmen bu Oğuz töresi ve geleneğine uyulmayarak gerek I. Gıyâseddîn Keyhüsrev döneminde sağ koldan Aşut Bey gerekse Sultan Alâüddîn Keykubad döneminde yine sağ koldan Hüsâmeddîn Çoban Bey atanmak suretiyle bu göreve getirilmişlerdir.

2-) Beylerbeyliğine atanmanın ikinci yolu ise; Prof. Dr. M. Fuad Köprülü'ye göre; Beylerbeyliği makâmı Sultanın en büyük icrâ kuvvetiydi ve bu makâmı elde etmek için Çaşnigîr rütbesini almak gerekiyor idi.⁷³⁵

3-) Beylerbeyliğine atanmanın üçüncü yolu ise şöyle gerçekleşiyordu: Selçuklu ülkesi çeşitli "Serleşkerliklere" ayrılmıştı. Örneğin; Kayseri, Amasya,

⁷³¹ Yazıcıoğlu, a.g.e.,c.III,s.89.

⁷³² Yazıcıoğlu, a.g.e.,C.III,s.119.

⁷³³ Yazıcıoğlu, a.g.e.,C.III,s.204

⁷³⁴ Yazıcıoğlu, a.g.e.,C.III,s.204.

⁷³⁵ Köprülü,a.g.m.,1331,s.204.

Antalya, Malatya, Erzurum, Erzincan, Çorumlu, Ermenek, Ladik, Honas, Karahisarı Devle, Ahlat gibi... Bu serleşkerler arasında görevinde en iyi ehliyet ve liyâkâte sahip olan kimse de Beylerbeyi olabiliyor idi.⁷³⁶

Türkiye Selçuklu Devleti'nde böyle önemli görevler ifâ eden beylerbeyi tıpkı Selçuklular'da olduğu gibi Osmanlılar'da da devam etmiştir. Osmanlılar'da önceleri geniş askeri yetkilere sahip kumandan anlamında kullanılırken daha sonra yapılan fetihler sonucu kurulan eyâletlerin askerî ve idârî yöneticisine de beyler beyi denilmiştir. Daha sonra fetihlerin Rumeli'nde genişlemesi üzerine I. Murad (1364-1389) döneminde Rumeli Beylerbeyliği, Yıldırım Bayâzid döneminde de merkezi Ankara olmak üzere Anadolu Beylerbeyliği kurulmuştur.⁷³⁷

c-) Sü-başı

Eski Türk ülkelerinde kullanılan en eski unvanlardan biri olan "Sü" kelimesi Eski Türkçe'de ordu ve asker anlamlarına geliyordu.⁷³⁸ Bu kelime Kök-Türkler'de, Uygurlar'da ve Selçuklar'da bu anlamıyla kullanılmıştır.⁷³⁹

Türkçe'de Sü ve baş kelimelerinden meydana gelen ve ordu kumandanı ve asker başı demek olan Sü-başı bütün Ortaçağ Türk devletlerinde yaygın bir unvan olarak kullanılıyordu.⁷⁴⁰

Kök-Türkler'de ise gerçek bir ordu komutanlığı demek olan "Sü-başılık" veya "Şadlık" bu devlette çok önemli bir mevki idi. Bu nedenle de

⁷³⁶ Uzunçarşılı, a.g.e., 1970,s.104.

⁷³⁷ İpşirli,a.g.e.,s.69.

⁷³⁸ J.H. Kramers;Sü-başı maddesi, İslâm ansiklopedisi, C.XI, İstanbul 1970, s.79;Hüseyin Namık, Orkun; Eski Türk Yazıtları, Ankara 1994,s.852;Atalay,a.g.e., C.IV,s.547; Koca, a.g.e., 2003, s.88; Ahmet, Caferoğlu; Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü, İstanbul 1968,s.213,Donuk,a.g.e.,s.93.

⁷³⁹ Kramers,a.g.m.,s.78.

⁷⁴⁰ Kramers,a.g.m.,s.79.

Şadlar'ın hepsi Kağan'ın küçük kardeşi idiler. Kağanlar'ın büyük kardeşleri ise "Yabgu" yani başkan olarak tayin ediliyorlardı.⁷⁴¹

Oğuz Yabgu Devlet'inde Köl İrkin ve Sü-başı unvanları devletin en yüksek iki görevlisinin unvanıdır. Bunlardan Köl İrkin, Yabgu'nun vezirinin unvanı iken Sü-başı unvanı da ordu komutanının unvanı idi.⁷⁴²

Karahanlı Devlet Teşkilâtı'nda da Sü-başı unvanı kullanılmıştır. Buna göre; Karahanlılar da Otağbaşı, Hayl başı rütbeleri ve On otağ kumandanlığından sonra Sü-başılık gelmekteydi.⁷⁴³ Karahanlılar'dan sonra Gazneliler'de "Büyük Hâcip Sü-başı" şeklinde bu unvanı kullanmışlardı.⁷⁴⁴

Karahanlılar ve Gazneliler'den sonra Büyük Selçuklu Devleti'nde de Sü-başı unvanı kullanılmıştır. Zirâ bu devlete ismini veren Selçuk Bey'in de Oğuz Yabgu Devleti'nde Sü-başı yani ordu komutanı olduğu bilinmektedir.⁷⁴⁵ Yine bu devletin meşhur iki devlet adamlarından Tuğrul ve Çağrı Beyler'den Tuğrul Bey Sultan unvanını alırken,⁷⁴⁶ Çağrı Bey'de ordu komutanı olarak Sü-başı unvanını kullanmıştır.⁷⁴⁷

Büyük Selçuklu Devleti'nin Anadolu'daki devamı olan Türkiye Selçuklu Devleti'nde de Sü-başı unvanı kullanılmıştır.⁷⁴⁸ Türkiye Selçuklu Devleti'nde bu unvanla tımarlı sipahilerin vilâyet yada eyâlet merkezindeki kumandanlarına Sü-başı deniliyordu.⁷⁴⁹ Bunların görevleri bulundukları bölgenin emniyet ve asâyişini sağlamaktı ve savaş zamanında kaza, nahiye ve köylerdeki tımarlı sipahiler kumanda etmekte. Farklı bölgelerdeki sü-

⁷⁴¹ Ögel, a.g.e.,2001,s.664.

⁷⁴² Sümer, a.g.e., s.81, Togan, a.g.e., 1981,s.182,183.

⁷⁴³ Reşat, Genç; Karahanlı Devlet Teşkilatı, Ankara 2002,s. 218,219; Karahanlılar'daki "Sü-başı, özellikleri ve Görevleri" bkzn. geniş bilgi için;Genç a.g.e.,s.221.

⁷⁴⁴ Erdoğan, Merçil;Gazneliler Devleti Tarihi, Ankara 1989, s.64.66;Kramers, a.g.m.,s.79.

⁷⁴⁵ Turan, a.g.e., 1997, s. 64; Koca, a.g.e., 1997, s. 45;Atalay, a.g.e.,C.I,s.478.

⁷⁴⁶ Koca, a.g.e., 1997, s.116,118;Turan, a.g.e.,1997, s.140,142.

⁷⁴⁷ Togan, a.g.e.,1981,s.193.

⁷⁴⁸ Aydın, Taneri;Türkiye Selçukluları Kültür Hayatı, Konya 1977, s.38.

⁷⁴⁹ Uzunçarşılı,a.g.e.,1970,s.103;Cahen,a.g.e.,s.235,236.

başlıkların nüfuz ve dereceleri birbirinden farklıydı. Örneğin; Kayseri Sü-başı nüfuz ve derecesi itibâriyle Develi ve Elbistan sü-başlıklarından daha yüksekti.⁷⁵⁰ Sü-başlıkların önemli görevlerinden bir tanesi de kadı ve müftüler tarafından verilen adlî kararları bulundukları vilâyetlerde naiblerle birlikte uygulamaktı.⁷⁵¹

Selçuklu ordusunda Sü-başlıklar Emîr-i sipeh-sâlâr ve Ser-leşker ismi verilen bölge komutanlarına bağlı idiler.⁷⁵² Türkiye Selçuklu Devleti'nde böyle önemli görevleri bulunan Sü-başılık makam ve mevkiye atama yapılırken çok titiz davranılıyordu. Örneğin Gıyâseddîn Keyhüsrev Antalya'yı fethettiğinde buranın Sü-başılığı görevine Mübârizeddîn Ertokuş Bey'i atamıştır. "Ve Antalya'nın Sü-başılığını Mübârizeddîn Ertokuş Bey'e ki Sultân'ın hâs kûlârındandı. Ve gurbette mülâzemetinde bile idi. Ve kifâyet ve şehâmet ve serâmet ve riâyet-i umûr ve muhâfazât-ı sugûr kılmakta müdebbir ve meşhûrdı."⁷⁵³ Buradan da anlaşılacağı üzere Sultân Gıyâseddîn Keyhüsrev, bu göreve Mübârizeddîn Ertokuş Bey'i getirirken şu hususlara dikkat etmiştir:

1-) Mübârizeddîn Ertokuş Bey, Sultan Gıyâseddîn Keyhüsrev'in kardeşi Sultan Rükneddîn Süleyman-şâh tarafından tahtan indirilip sürgüne gönderildiğinde onun hizmetinde "has kûlları" arasında bulunuyordu. Yani bu durum bize gösteriyor ki atama sırasında yeterince duygusal davranılmış ve özellikle atanan kişinin Sultan'ın has kulları arasında seçildiğini de göstermiştir.

2-) Sultan Gıyâseddîn Keyhüsrev'in nazarında gurbet yıllarında yeterince tanıma fırsatını bulduğu Mübârizeddîn Ertokuş Bey, güvenilirliği ve sadâkati ile de ayrıca önplana çıkıyordu. Bu durum gösteriyor ki bir kimsenin Sü-başılığı görevine getirilirken onun özellikle güvenilir ve sâdık olmasına dikkat ediliyordu.

⁷⁵⁰ Uzunçarşılı, a.g.e., 1970,s.103;Kramers, a.g.m.,s.78.

⁷⁵¹ Köprülü, a.g.m.,1331,s.206.

⁷⁵² Uzunçarşılı, a.g.e.,1970,s.104.

⁷⁵³ Yazıcıoğlu, a.g.e., C.III,s.85.

3-) Bu göreve atanırken istenen özelliklerden bir tanesi de "kifâyet" yani iktidara sahip olma ve yönetimdeki başarısı , "şahâmet ve sarâmet" yani zeka ve akıllılıkla birlikte olan cesurluk ve yiğitlik gibi özellikler de aranıyordu.

4-) Yukarıdaki bölümden de anlaşılacağına üzere Sü-başılar'da aranan özelliklerden biri de "riâyet-i umur" yani padişahların fermânına ve gelenek ve göreneklere uyma ve uygulamadaki kâbiliyetine ve "muhâfazat-ı sugûr" yani sınır ve uç bölgeleri koruma ve kollamaktaki başarısı da bu göreve gelmesinde rol oynayan başlıca etmenlerden bir tanesiydi.

Yazıcıoğlu'nun eserinden anlaşıldığı üzere Sü-başılardan bazılarının Çeri Beyler'inden atanma ihtimali de vardır. Zirâ Sultan Alâüddîn zamanında Suğd şehri, Melikül Ümerâ Hüsâmeddîn Çoban Bey tarafından fetholunduğunda bu şehrin ileri gelenleri canlarının ve mallarının bağışlanması karşılığında her yıl "haraç" ve "bac" ödeyeceklerini, ayrıca buraya her kim ki Çeri Beyleri'nden birisi Sü-başılığı göreviyle görevlendirilirse ona sadık kalacaklarını bildirmişlerdir.⁷⁵⁴ Buradan da anlaşılacağı üzere bazı Sü-başıların Çeri Beyleri'nden de atanma ihtimali de vardır.

Türk devletlerindeki Sü-başılık unvanı ve görevi Türkiye Selçuklu Devleti'nden sonra Anadolu beyliklerinde de ordu kumandanı manâsında kullanılmıştır. Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde de Sü-başılar ulufe alarak bulundukları bölgenin güvenliğinden sorumlu olarak askerî kuvvetlere kumandalık ediyorlardı. Bunlar devlet teşkilâtında da kadıdan sonra geliyorlardı.⁷⁵⁵

d-) Çavuşlar

⁷⁵⁴ Yazıcıoğlu, a.g.e.,c.III, s.351.

⁷⁵⁵ Bknz.geniş bilgi için; Kramers, a.g.m.,s.79.

Çavuş; çeşitli Türk devletlerinde İslâmiyet'ten önce ve İslâmiyet'ten sonra bazı saray görevlilerini ifade eden ve bugün dahi askeri bir rütbe olarak kullanılan bir unvandır.⁷⁵⁶ Eski Uygur metinlerinde Çabış, Divânı Lügât-it Türk'de Çavuş,⁷⁵⁷ Siyâset-Nâme'de Çavuş,⁷⁵⁸ 732-735 yılları arasında Çin kaynaklarında Çö-pi-şe, Hazarlar'da Çavuşyar şeklinde kullanılan kelime, Peçenek ve Kuman lehçelerinde Çaüş olarak geçmektedir. Bu unvan Macarca'da Çös şeklinde hem yer adı hem de şahıs ismi olarak kullanılmıştır.⁷⁵⁹

Kaşgarlı Mahmut, Divânı Lügât-it Türk'de Çavuş unvanını; savaşta safları düzelten, savaş olmadığı zaman, askeri zulüm etmeğe bırakmayan kimse, olarak tarif etmektedir.⁷⁶⁰ Kök-Türklüler zamanında Çavuşlar elçilik görevinde de kullanılmıştır. Zamanla Karahanlılar ve Gazneliler vâsıtasıyla Farsça'ya da girmiş ve tarihî ve edebî eserlerde kullanılmıştır. Ayrıca Türk hâkimiyetinin ulaşmış olduğu Arap topraklarında, Kuzey Afrika ülkelerinde Çavuş ve Sâviş şeklinde de kullanılan kelimeye yine Balkan milletleri ve Leh ve Ukrayna dillerinde Çavuş şeklinde rastlanmıştır.⁷⁶¹ Çavuş ve Çavuş-başı unvanlarına Bizans sarayında da rastlanmış ve yapılan çalışmalar sonucunda bu unvanın çeşitli yönlerden münâsebetlerde bulundukları Bizanslılar'ın Türkler'den almış oldukları tespit edilmiştir.⁷⁶²

Çavuş kelimesi çav kökünden türemiş ve Yusuf Has Hâcib'in Kutadgu Bilig adlı eserinde⁷⁶³ ve diğer Türkçe Sözlüklerde bu kelime, şan, şöhret, ses, yüksek ses, haber anlamına geldiği de bildirilmiştir.⁷⁶⁴

⁷⁵⁶ Ohan Fuad, Köprülü; a.g.e., 1983, s. 235; M.Fuad, Köprülü; Çavuş maddesi, İslâm Ansiklopedisi, C.III, İstanbul 1945, s.369.

⁷⁵⁷ Atalay, a.g.e., C.I, s.368.

⁷⁵⁸ Nizamül Mülk; Siyâset-Nâme, haz. Mehmet Altay Köymen, Ankara 1999, s.122.

⁷⁵⁹ O. Köprülü, a.g.m., 1993, s.236; Köprülü, a.g.e., 1983, s.235.

⁷⁶⁰ Atalay, a.g.e., C.I, s.368; Gökyay, a.g.e., s.188.

⁷⁶¹ O. Köprülü, a.g.m., 1993, s.236; Köprülü, a.g.e., 1983, s.236, 237, 238.

⁷⁶² Bknz. geniş bilgi için; Köprülü, a.g.e., 1931, s.210, 211, 212, 213.

⁷⁶³ Yusuf Has Hâcib; Kutadgu Bilig, çev. Reşit Rahmeti Arat, C. III, İstanbul 1979, s.127.

⁷⁶⁴ O. Köprülü a.g.m., 1993, s.236; Köprülü, a.g.m., 1945, s.363.

Karahanlı Devleti Çavuş unvanını Uygurlular'dan ve Kök-Türklüler'den aldığı bilinmektedir. Çavuşlar, bu devletlerde hükümdârın şahsına bağlı bir çeşit emîr subayı idi ve zaman zaman da elçilik göreviyle görevlendirilmiştir. Bu görevleriyle Hazarlar, Peçenekler ve Kumanlar'da gördüğümüz Çavuş unvanını Gazneliler'de de bunun eş anlamlısı olarak serheng veya dūr-bâş unvanı şeklinde görülmüştür.⁷⁶⁵

Büyük Selçuklu Devlet'inde de Çavuş unvanı kullanılmıştır. Bu devlette Çavuşlar arasında yetişip yükselmiş bazı Türk beylerinin de bu unvanı taşıdıkları görülmektedir. Bunlardan biri de Sultan Mesud dönemi (1134-1157) ileri gelenlerinden Yusuf Çavuş'dur. Hârizmşâh Devlet'inde Çavuşlar'ın kendine mahsus arma ve nişanları vardı ki bunların yuvarlak bir çadır şeklinde olduğu görülmektedir. XI. Asırda en güçlü dönemini yaşayan Büyük Selçuklu Devleti saray ve idarî hayatı gelenekleri Bağdat Abbâsî Devleti'nin sarayına da etki etmiştir. Bunun sonucu olarakta Çavuş unvanı ve görevlilerini Abbasi sarayında ve devlet teşkilâtında da yerini aldığını görmekteyiz.⁷⁶⁶

Büyük Selçuklu Devleti'nde ve Harizmşâhlar'da Çavuşlar bazı kaynaklarda Farsça; Dūr-bâş veya Serheng diye anılıyordu. Doğrudan doğruya hükümdarın emri altında bulunan askerî bir teşkilattı. Törenlere bellerinde gümüş kemerler, ellerinde altın ve gümüş yaldızlı asâlar olan Çavuşlar katılıyordu. Bunlar, hükümdar bir yere giderken Türkçe "savulun!" veya Arapça "tarriku," Farsça "durbâş" diye bağırarak hükümdara yol açarlardı.⁷⁶⁷ Çavuşlar ilk önceleri Sasânî-Abbâsî geleneğinin bir devamı olarak siyah elbise ve külah giyiyorlar iken daha sonra ise kırmızı elbise ve kırmızı külah giymişlerdi.⁷⁶⁸

⁷⁶⁵ ⁷⁶⁵ O.Köprülü a.g.m., 1993,s.236;Uzunçarşılı,a.g.e,1970,s.85.

⁷⁶⁶ ⁷⁶⁶ O.Köprülü a.g.m., 1993,s.236; Köprülü, a.g.e., 1983,s.240.

⁷⁶⁷ Köprülü,a.g.m.,1945,s.365;Uzunçarşılı,a.g.e.,1970,s.85.

⁷⁶⁸ Köprülü,a.g.m.,1945,s.365.

Çavuş unvanı ve teşkilâtı Selçuklular'dan sonra Atabeyler ve Eyyubîler vâsıtasıyla Memlûklüler'e de geçmiş ve burada Çaviş veya Şaviş şeklinde telaffuz olunmuştur. Bu durum Memlûklüler'in son dönemlerine kadar devam etmiş ve bu devletten sonra Mısır'ı ele geçiren Osmanlı Devleti zamanında da bu teşkilât devam etmiş ve nitekim Yavuz Sultan Selim tarafından burada kurulan asker ocaklarından birinin adına da Çavuşîyye ismi verilmiştir.⁷⁶⁹

İlhanlılar zamanında ise Çavuş unvanı eski önemini kaybederek yerini Moğolca "Yasavul" unvanına bırakmıştır. Bu devlet den başka Celâyirîler ve Timurlular daha sonra da Akkoyunlu ve Safevî Devletleri'nde de Çavuş unvanı ve teşkilâtının yerini "Yasavul" unvanı ve teşkilâtı almıştır.⁷⁷⁰

Daha önce de bahsedildiği gibi Büyük Selçuklu Devleti'nde ve Harizmşâhlar'da varolan Çavuş teşkilâtı ve unvanı yine bu devletler vâsıtasıyla Türkiye Selçuklu Devleti'ne de geçmiştir. Çavuşlar'ın bu devlette ki vazîfeleri; hükümdar veya büyük beyler tarafından verilen emîrler yüksek sesle bağırıp halka anlatma, tören esnâsında alkışlarda bulunmak,⁷⁷¹ her türlü haberleşmeyi sağlamak,⁷⁷² şölenlerde duâda ve alkışta bulunmak,⁷⁷³ ülkenin içinde ve dışında kendilerine verilen görevleri yerine getirmek Çavuşların en önemli görevleri arasında bulunuyordu.

Türkiye Selçuklu Devleti toprakları içerisinde Çavuşların en önemli görevlerinden bir tanesi de hükümdarın "rikâb-ı hümâyunda" bulunarak hem Sultan'ın korumasını sağlamak hem de komşu hükümdar ve beyleri karşılamakla yükümlü idiler. Bu konuyla ilgili örneklerden bir tanesi de Gıyâseddîn Keyhüsrev'in tahtan indirilip gurbete düştüğünde yaşanmıştı. Zirâ Gıyâseddîn Keyhüsrev Diyarbakır'ı ziyarette gittiğinde yolda hem Diyarbakır

⁷⁶⁹ O.Köprülü, a.g.m., 1993,s.236;Köprülü,a.g.e.,1983,s.241,242.

⁷⁷⁰ O.Köprülü, a.g.m., 1993,s.236;Köprülü,a.g.m.,1945,s.366.

⁷⁷¹ Köprülü,a.g.e., 1983,s.243.

⁷⁷² Alptekin,a.g.m.,s.367,Uzunçarşılı,a.g.e.,1970,s.85.

⁷⁷³ Köprülü,a.g.m.,1931,s.207

beyi Melik Salih tarafından yolda karşılanmış hem de onun çavuşları Sultan'ı karşılayarak "ehlen ve sehlen merhaba" diye bağırmışlardır.⁷⁷⁴

Çavuşların görevlerinden biri de Sultân'ın "çetr-i hümâyûnunu" korumakla ilgili olanıdır. Buna göre; Sultan Rükneddîn Süleyman-şâh'ın Gürcistan seferi esnâsında bir kazâ sonucu "çetr-i hümâyûnun" yere düşmesinin sebebiyet verdiği bozgun sırasında çavuşlar bu yere düşen "çetr-i hümâyûnı" ilk kaldıran kimseler olarak göze çarpmaktadır.⁷⁷⁵ Bu durum bize gösteriyor ki; Çavuşların Sultan'ın "çetr-i hümâyûnu" korumak gibi bir görevleri vardı.

Yazıcıoğlu Ali tarafından verilen bilgilere göre; Sultan Alâüddîn Keykubad, tahta çıkmak üzere Konya'ya doğru hareket ettiğinde, Obruk mevkinde devlet erkânı tarafından karşılanırken maiyetinde Türkler'den, Kazvînî, Deylemî, Rus, Frenk, Rumlar'dan beş yüz çavuş ve bölük-başı bulunmakta idi.⁷⁷⁶ Çavuşlar'ın görevlerinden biri de hükümdarın divânda bulunduğu sırada ve tahta çıkışı esnâsında saltanat degâhının önünde durarak halkın şikâyetini Sultan'a bildirmektir.⁷⁷⁷

Türkiye Selçuklu Devleti'nde yukarıda anlatıldığı gibi görev ve özellikleri bulunan Çavuş unvanı ve teşkilâtı, bu devletten sonra kurulan Anadolu beyliklerinde de devam etmiştir. Daha sonra Osmanlı Devleti'ne bir Selçuklu kurumu olarak girmiştir. Zirâ Samsa Çavuş gibi bu unvanı taşıyan kimseler Osman Gazi'nin silah arkadaşları idiler. Fatih Sultan Mehmet tarafından hazırlatılan Fatih Kânun-nâmesi'nde de Çavuşlar'a yer verilmiştir. Çavuşlar'ın Osmanlı Devleti'ndeki görevleri, padişah veya veziriazam tarafından verilen emrin tebliği, idam hükümlerinin icrâsı, göz altında tutulan elçilere refâkat etme idi. Ayrıca gerekiyorsa elçi olarak yabancı ülkelere gönderilir ve yabancı ülkelere gelen elçileri de Çavuşlar karşılardı. Daha

⁷⁷⁴ Yazıcıoğlu, a.g.e., C.III, s.32.

⁷⁷⁵ Yazıcıoğlu, a.g.e., C.III, s.60.

⁷⁷⁶ Yazıcıoğlu, a.g.e., C.III, s.202; Öztürk, a.g.e, C.I, S. 234.

⁷⁷⁷ Uzunçarşılı, a.g.e, 1970, s.86.

sonra yenilik hareketlerine bağı olarak kurulan ordularda varlığını sürdüren Çavuşlar, bugün Türk ordusunda üst rütbeli ast subaylar için ve on-başlıların üstünde bir erbaş rütbesi olarak kullanılmaktadır.⁷⁷⁸

3-) SELÇUKLU UÇ KUVVETLERİ VE ORDU PAZARLAR

a-) Uç Kuvvetler

Anadolu'da ilk olarak Emevî ve Abbasî Devletleri zamanında Bizans'la yapılan mücadeleler sonunda Uç bölgelere askerî teşkilât kurulmuştu. Anadolu'yu fetheden Selçuklular'da bu teşkilâtı örnek alarak sınır boylarında kendi Uç teşkilâtlarını tesis etmişlerdir.⁷⁷⁹

Bu teşkilâtın amacı; hem ülkenin sınırlarını düşman baskınlarından korumak hem de fırsat buldukça onların topraklarına akın yapmak sûretiyle gânimet elde etmek esâsına dayanıyordu. Türkiye Selçuklu Devleti'nde bu teşkilâtın temel unsurunu bu bölgelere sevk edilmiş olan Türkmen boylarına dayanıyordu.⁷⁸⁰

XII. yüzyılda Anadolu'da en önemli Uç teşkilâtı Bizans Devleti'nin sınırına kurulmuş olan teşkilâtı. Bundan başka Ermenistan, Antalya , Alaiye gibi Akdeniz ve Batı Karadeniz kıyılarında⁷⁸¹ olduğu gibi doğuda Gürcistan sınırında da Uç teşkilâtı bulunuyordu.⁷⁸²

Sınırlarda Uç teşkilâtının başında Uç kumandanları bulunuyordu. Bunlar belirlenen ölçülerde Tımar sahibi idiler⁷⁸³ ve merkezden atanıyorlardı. XIII. asırda bunlardan; Yağıbasanoğulları, Ali Bey ve Sahip Ata Oğulları

⁷⁷⁸ O.Köprülü, a.g.m., 1993, s.237.

⁷⁷⁹ M. Fuad , Köprülü; Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu, Ankara 1959, s.73.

⁷⁸⁰ Köprülü, a.g.e., 1959, s.73.

⁷⁸¹ Köprülü, a.g.e., 1959, s.74.

⁷⁸² Köprülü, a.g.e., 1931, s.246.

⁷⁸³ Uzunçarşılı, a.g.e., 1970, s.105.

merkezden atanmış iken, Gazi Mehmet Bey, Salur Bey, İlyas Bey gibi boy beyleri de Uç teşkilâtında kendilerine yer bulmuşlardı.⁷⁸⁴ Hatta bu beylerden bazıları saltanat tahtına kimin geçeceği konusunda belirleyici rol oynayabiliyorlardı. Bunlardan birisi Sultan Rükneddîn Süleyman-şâh'ın vefâtından sonra yaşanmıştır. Zirâ Selçuklu Devleti erkânı İzzeddîn Kılıç Arslan'ı tahta geçirdiler. Buna karşılık Uç beylerinden Muzafferîddîn Mahmud, Zahiriddîn İli, Sinânedîn Yusuf⁷⁸⁵ gibi beyler ki daha önceden Gıyâseddîn Keyhüsrev'in hizmetinde bulundukları için ona gönülden bağlı idiler. Bu sebeple de İzzeddîn Kılıç Arslan'ın saltanatına karşı çıkıp Gıyâseddîn Keyhüsrev'i destekliyorlardı.⁷⁸⁶ Sonuçta Uç beylerinin desteğini alan Gıyâseddîn Keyhüsrev tekrar tahta geçmeye hak kazanmıştır.(1205)⁷⁸⁷

Burada ismi geçen üç kardeşin görevleri Yazıcıoğlu Ali'nin tercüme eserinde şöyle geçmektedir: " Bu üç kardeş çün, Uçun Beyleri ve Uçlarda Torun Beylerin Çeri Beyleri idiler."⁷⁸⁸ Buradan da anlaşılacağı üzere Uç teşkilâtı içerisinde Torun Beyleri ve bunların içerisinde Çeri Beyleri bulunuyordu. Bu Çeri Beyleri arasında Selçuklu devlet yönetiminde etkili olan Muzafferiddîn Mahmud, Zahiriddîn İli, Sinânedîn Yusuf gibi beyler vardı.

Selçuklu Devleti'nde Uç teşkilâtının iki merkezi vardı. Bunlardan birincisinin adı Kastamonu'dur ki buranın başında Uç Beylerbeyi olarak Hüsâmeddîn Çoban Bey bulunuyordu.⁷⁸⁹ Selçuklu Devleti zayıflayınca burada Çoban Oğulları⁷⁹⁰ adı ile bir beylik ortaya çıkmıştır. İkinci merkezi ise ;Ankara, Eskişehir, Kütahya bölgelerinin de içerisinde bulunduğu tahmin edilen Uç Beylerbeyliğinin başında Seyfeddîn Kızıl Bey bulunuyordu.⁷⁹¹ Yine

⁷⁸⁴ Köprülü, a.g.e.,1959, s.74.

⁷⁸⁵ İbn Bibî'nin eserine Bedreddîn Yusuf olarak kaydedilmiştir. (Öztürk,a.g.e.,C.I,s.97.)

⁷⁸⁶ Yazıcıoğlu, a.g.e.,C.III,s.62,63.

⁷⁸⁷ Turan,a.g.e.,1993,s.268.

⁷⁸⁸ Yazıcıoğlu,a.g.e.,C.III,s.62,63 .

⁷⁸⁹ Turan,a.g.e.,1995,s.60.

⁷⁹⁰ Bknz. geniş bilgi için;Turan,a.g.e.,1993,s.608.

⁷⁹¹ Turan, a.g.e.,1995,s.60.

Selçuklu Devleti zayıflayınca bu bölgede Germiyan ve Hamitoğulları⁷⁹² adı altında iki beylik daha ortaya çıkmıştır.

Devlet hazinesine belirlenen miktarda vergi veren Uç beyleri bazen de vergi hesaplarını görmek için devletin merkezine geliyorlardı.⁷⁹³ Ayrıca hükümdar değişiminden sonra saltanat merkezine gelerek bağlılıklarını bildirmek zorunda idiler. Bu konuda Yazıcıoğlu Ali tercüme eserinde şöyle bilgi vermektedir: "Uçlarda Torun Türk Beğleri yine gelip teceddîd-i hizmet etdiler."⁷⁹⁴ Burada ismi geçen "Torun Türk Beğleri" tâbiri ile ihtimaldir ki genç olan ve kahramanlıklar yapan Uç bölgelerde hareketli, çevik ve düşmana vur-kaç taktiği uygulayan Selçuklu Uç kuvvetleri kastedilmektedir. Selçuklu Devleti bu kuvvetler sâyesinde hem sınır boylarında güvenliği sağlıyor, hem de bu kuvvetlerin yapmış olduğu akınlarla da düşmanına gözdağı veriyordu.

b-)Ordu-pazarlar

Sınır boylarında Selçuklu Uç teşkilâtı içerisinde yerini alan önemli teşkilâtlardan biri de Ordu-pazarlar'dır. Zirâ Ordu-pazarlar Selçuklu ordusunun ihtiyaçlarını sefer esnâsında âcil olarak karşılamak gibi önemli bir görevi yerine getiriyordu. Örneğin Sultan Gıyâseddîn Keyhüsrev Konya'dan Antalya'yı fethetmek üzere harekete geçtiğinde bu amaçla dört yerde Ordu-pazar kurulmasını istemiştir. Âdetâ her biri bir muazzam şehir gibi hizmet veren Ordu-pazarlar hızlı ve hareketli olarak ordunun seferi istikâmetinde kuruluyordu.⁷⁹⁵

Bu Ordu-pazarlar sâyesindedir ki Selçuklu ordusu bütün ihtiyaçlarını kolaylıkla karşılayıp düşman askerlerine karşı üstünlük sağlıyordu. Bununla birlikte kurulan Ordu-pazarlar sürekli olmayıp geçici idiler ve sefer zamanında kuruluyorlardı. Sonuç olarak bütün bu verilen bilgilere göre bir yorum yapmak

⁷⁹² Bknz. geniş bilgi için; Nuri, Yavuz; Anadolu'da Beylikler Dönemi, Ankara 1998,s.22,46 .

⁷⁹³ Köprülü, a.g.e.,1959, s.74.

⁷⁹⁴ Yazıcıoğlu, a.g.e.,C.III, s.17.

⁷⁹⁵ Yazıcıoğlu, a.g.e.,C.III, s.83.

gerekirse diyebiliriz ki ; kurulan bu Ordu-pazarlar, Türkiye Selçuklu Devleti ordusuna bugünkü manâda lojistik destek sağlayan kurumların yaptığı işi yapıyordu.

Türkiye Selçuklu Devleti sınırlarında bulunan Selçuklu Uç beyleri veya Türkmen beyleri devlette zaâfiyet ortaya çıktığı zaman genellikle bağımsız olarak hareket ediyorlardı. Nitekim Selçuklu Devleti gücünü kaybedip Anadolu'ya İlhanlılar hâkim olmaya başlayınca , bu Türkmen beyleri ancak tâbii bir devlet gibi kabul edilmek sûretiyle nüfuzlarını kurabilmişlerdi. XIV. yüzyılda İlhanlılar'a tâbiî olup onlara vergi veren Anadolu Uç beyleri ve beylikleri; Karamanoğulları, Germiyanogulları, Hamitoğulları, İnanoğulları, Orhan Bey, Umur Bey, Sinop, Kastamonu, Gerede ve Bolu olarak gösterilmiştir.⁷⁹⁶

B-) TÜRK DEVLET GELENEKLERİ

1-) TAHTA ÇIKIŞ TÖRENLERİ

Hükümdarın tahtı yani “Otağı” devletin ve milletin sembolü idi. Bunun içindir ki Çinliler eski Türk başkentlerine “Otağ” kelimesinin karşılığı olan ifâdeleri kullanmışlardır. Uygurlular'da kendi dönemlerinde “Altın Otağ” tâbirini kullanmışlardır.⁷⁹⁷

Daha ilk Türk devletlerinden itibâren “Otağ” yani hükümdarın tahtının bulunduğu yer, farklı kullanım alanlarına sahne olmuştur. Burası ilk olarak devletin ve milletin sembolü yani başkent idi.⁷⁹⁸ Hükümdar burada e lçilerini kabul ediyor ve gerektiğinde elçi gönderiyordu⁷⁹⁹ ve gerektiğinde de bir ordu

⁷⁹⁶ Köprülü, a.g.e., 1959, s.77.

⁷⁹⁷ Ögel, a.g.e., 2001, s.671.

⁷⁹⁸ Ögel, a.g.e., 2001, s.668.

⁷⁹⁹ Ögel, a.g.e., 2001, s.672.

karargâhı gibi kullanılıyordu.⁸⁰⁰ Ayrıca burası hükümdarın ailesinin bulunduğu yer idi ki Uygurlular çağında artık “saray” anlamında kullanılmaya başlanılmıştır.⁸⁰¹

Yukarıda anlatıldığı üzere Türk devletlerinde böylesine çok önemli bir yeri bulunan taht ve bu tahta sahip hükümdarın, tahta çıkış töreni düzenlememesi âdeti kaçınılmazdı. Eski Türkler tahta çıkmayı “olurmak” yani “oturmak” sözü ile anlatıyorlardı. Çinliler’de tahta çıkmak anlayışını Türkler gibi anlıyorlardı. Bu bakımdan Türkler ile Çinliler arasında bir anlayış benzerliği vardı.⁸⁰² Orta Asya’da Moğol boyları arasında da tahta çıkma düzenleniyordu. Örneğin; bunlardan Mangol ve Taycıgut boyları toplanarak Kutulay’ı Han seçtikten sonra Korkonak yakınlarındaki ağaçların çevresinde toplanıp bellerine kadar çukura girip, toz içinde dans ediyorlardı.⁸⁰³

Büyük Selçuklu Devleti’nde de tahta ve tahta çıkış törenlerine özel bir önem veriyorlardı. Büyük Selçuklu Devleti hükümdarları çoğu kez tahtında bulunuyorlardı. Örneğin Tuğrul Bey Halife’nin kızıyla nikah töreninde tahtına oturmuş ve Halife’nin kızının vekili olan meşhur tüccar Şeyh Mansur İbn Yusufu tahtına otururken kabul etmişti.⁸⁰⁴

Sultan Alp Arslan’ın tahta çıkış töreni Tuğrul Bey’in sarayında Rey şehrinde gerçekleşmiştir. Törende Vezir Amîdül Mülk etkin bir rol oynamıştır. Türk âdetlerine göre gerçekleşen bu törende Sultan Alp Arslan büyük bir kabul töreni tertiplemiştir. Burada başta Selçuklu hanedanı mensupları olmak üzere bütün devlet erkânı katılarak Sultan’a tebriklerini ve biatlerini arz etmişlerdir. Yine bu esnâda eski bir Türk geleneği gereğince dinarlar ve dirhemler saçılmak sûretiyle saçı saçma âdeti de yerine getirilmiştir. Bundan

⁸⁰⁰ Ögel,a.g.e.,2001,s.673.

⁸⁰¹ Ögel,a.g.e.,2001,s.676,677.

⁸⁰² Ögel,a.g.e.,2001,s.687.

⁸⁰³ Ögel,a.g.e.,2001,s.783.

⁸⁰⁴ Mehmet Altay; Köymen; Tuğrul Bey ve Zamanı, İstanbul 1976,s.79.

sonra ordu mensupları da kendi aralarında Türk âdeti gereğince eğlenceler düzenleyip, dans edip, türküler söylemişlerdir.⁸⁰⁵

Büyük Selçuklu Devleti'nde böyle gördüğümüz tahta çıkış törenleri, bu devlet yıkıldıktan sonra onun vârisi olmak iddiasıyla ortaya çıkan Harizmşahlılar'da da devam etmiştir. Örneğin Celâlüddîn Harizmşah Hindistan'dan ülkesine döndükten sonra tahta oturdu ve kendisine tören yapıldı. Buna göre bu törende; hanlar, emîrlar alınlarını yere değdirerek kendisine biat etmişlerdir. Anlaşıldığına göre bu tören devletin başkenti sayılan Tebriz'de gerçekleşmiştir.⁸⁰⁶

Yine Büyük Selçuklu Devleti'nin Anadolu'daki devamı olan Türkiye Selçuklu Devleti'nde de bu gelenek devam etmiştir. Bunun en güzel örneklerinden biri de Alâüddîn Keykubad'ın tahta çıkışı esnâsında yaşanmıştır. Buna göre; Sultan Alâüddîn Keykubad, Aksaray'dan Konya'ya hareket ettiğinde devlet erkânı Onu Obruk mevkiinde karşıladılar. Bundan sonra devletin üst düzey beyleri Onu karşılamak için atlarından inip, yer öptükten sonra da Sultan'ın elini öpme şerefine kavuştular. Sultan'ın gelmesi şerefine kurbanlar kestiler. Ayrıca "direm" ,"dinar" ve inciler saçarak hediyelerini Sultan'a sundular. Buna karşılık Alâüddîn Keykubad da devlet erkânıyla sohbet edip , onlara ihsanlarda bulundu.⁸⁰⁷

Devlet erkânından başka Melikül Ümerâ Hüsâmededîn Çoban Bey ve Melikül Ümerâ Seyfeddîn Kızıl Bey, Kayı ve Bayındır boyundan , sağ ve sol kol beyleri idiler. Oğuz geleneğine göre hediyelerle birlikte Sultan'ın hizmetine geldiler. Diğer Uç beyleri de Sultan'ın hizmetine gelerek hediyelerini Sultan'a sundular. Böylece Uç beyleri hem Sultan'ın tahta

⁸⁰⁵ Mehmet Altay,Köymen; Alp Arslan ve Zamanı,Ankara 2001,s.127.

⁸⁰⁶ Aydın ,TAneri; Harezmşahlr,Ankara 1993, s.105,106.

⁸⁰⁷ Yazıcıoğlu,a.g.e.,C.III,s.200.

çıkışlarını kutlamışlar hem de buna karşılık makam ve mevkileri yükseltmişlerdir.⁸⁰⁸

Bütün bu verilen bilgilerden anlaşılıyor ki, tahta çıkış törenleri hem Orta Asya'daki Moğol ve Türk boyları arasında düzenlenen tarihî bir gelenek hem de Türk devlet geleneğini düzenleyen çok önemli bir teşkilâtı. Zirâ bu töreni gerçekleştirmekle hükümdar ilk olarak tahta kimin çıkacağı problemini çözüyordu. İkinci olarakta tahta çıkan hükümdar, devlet teşkilâtını ve sistemini yeniden ele alarak düzenliyordu. Üçüncü ve son olarakta bu töreni gerçekleştiren hükümdar yabancı devletlerle olan ilişkisini yeniden düzenliyordu. Zirâ ilişki de bulunulacak devlet, tâbi bir devlet veya beylik ise bu devletin tâbiliği bu tören sâyesinde teyit ediliyordu. Eğer ki ilişkide bulunulacak devlet, Türkiye Selçuklu Devletine tâbi değilse yani bağımsızsa, bu törende yeni hükümdar ve onun düzenlemiş olduğu devlet teşkilâtının tanınması sağlanıyordu.

2-) TOY, ORUN, ÜLÜŞ

a-) Toy

Toylar veya devlet şenlikleri Türk tarihinin ve kültürünün en eski dönemlerinden beri devam eden Türk devlet geleneklerinden bir tanesidir. Toy ifâdesi gerek Divanı Lügât-it Türk'de, gerekse Kutadgu Bilig'de toplantı, resmî müzâkere için bir araya gelme gibi manâlara geldiği bildirilmektedir.⁸⁰⁹ Türkçe doymak kökünden gelen Toy geleneğine şölen veya Hân-ı Yağma da denilmiştir. Bu gelenek daha çok Yağma Türkleri'nde görüldüğü için bu Türk boyuna Yağma adı verilmiştir.⁸¹⁰

⁸⁰⁸ Yazıcıoğlu, a.g.e., C.III, s.208.

⁸⁰⁹ Donuk, a.g.e., s.85.

⁸¹⁰ Koca, a.g.e., 2003, s.213.

Türk hükümdarları ve halkı çeşitli vesilelerle Toy lar düzenlediği bilinmektedir. Bunlardan bazıları şöyledir: Tahta çıkma toyu, savaş dönüşü ve zafer toyu, düğün ve gelin göçü toyu, koyun çobanı devlerin toyu, doğum ve ad koyma toyu⁸¹¹ ,dilek ve kutlama toyları...⁸¹²

Bu sebeplerin dışında herhangi bir felaketten kurtulma veya herhangi bir sevinç vesilesiyle de Toy verilmekteydi. Toy lar yalnız beylere değil, halka da veriliyordu.⁸¹³ İslâmiyet'ten önceki devirlerde Türkler; ataları saygılaşma ve din törenlerinden sonra Toy adı verilen büyük şenlikler yapıyordu ki bu törenlerde yeme-içme olmadan bu Toy lar gerçekleştirilmeyordu.⁸¹⁴

Büyük Hun Devleti'nde de bu türden üç büyük törene rastlanmıştır. Bunlardan birincisi dini nitelikli idi. İkinci toplantı daha çok bayram veya festival türündendi. Üçüncü toplantı ise, en büyük ve en kapsamlı olanı idi ki dokuzuncu ayda Şansi bölgesinde toplanıyordu. Bu toplantıya başta hatun olmak üzere tiginler, yüksek dereceli memurlar, ordu komutanları, bağlı boylar ve topluluklar katılmaktaydı. Bu toplantıya katılmamak hükümdara itaatsizlik ve isyan anlamına geliyordu.⁸¹⁵ Bu toplantının temel amacı hükümdarın meşruiyetinin onaylanması ve memleket işlerinin görüşülmesiydi. Ayrıca bu toplantıda ordunun teftiş edilmesi ve insan ve hayvan sayımı gibi işler de yapıyordu.⁸¹⁶

Toy lar; Türk boylarının sosyal hayatını düzenlemesi bakımından çok önemli bir yere sahip idi. Ayrıca yukarıda da belirtmiş olduğu gibi Toy lar sâdece beylere değil halka da veriliyordu.⁸¹⁷ Türkiye Selçuklu Devleti'nin en güçlü hükümdarlarından biri olan, Sultan Alâüddîn Keykubad adına verilen

⁸¹¹ Bknz.geniş bilgi için; Ögel, a.g.e., 2001,s.777,782,783,784;

Gökyhay,a.g.e.,s.CCCXCIV;Bahaeddin,Ögel;Türk Kültür Tarihine Giriş, C.IV,s.405.

⁸¹² Koca,a.g.e.,2003,s.214.

⁸¹³ Sümer, a.g.e., s.395.

⁸¹⁴ Ögel,a.g.e.,2001,s.776.

⁸¹⁵ Koca,a.g.e.,2003,s.78,79;İbrahim,Kafesoğlu;Eski Türkler'de Devlet Meclisi(Toy), Millî Türkoloji Kongresi I,İstanbul 1980, s.205.

⁸¹⁶ Koca,a.g.e.,2003,s.79.

⁸¹⁷ Sümer,a.g.e.,s.395.

şölen de Oğuz töresine göre düzenlenmişti. Bu şölende çok çeşitli yiyecekler ve içecekler bulunuyordu. Bunlar arasında, Yazıcıoğlu Ali tarafından verilen bilgilere göre; ilk önce mis kokulu yahniler ve kebaplar (sögülmeler), tavada kızartılan et kebapları (biryânlar),tavuk, güvercin, keklik ve bıldırcın kebapları, Oğuz töresine göre düzenlenip sunuluyordu.Yemekten sonra içeceklerden “kırmız”, “kıрман” ve şerbetler de Oğuz töresine göre içiliyordu.⁸¹⁸

Yukarıda bahsedilen Alâüddîn Keykubad'ın Toyu veya Yazıcıoğlu Ali'ye göre Şöleni de sâdece yeme-içme ve eğlenme ile ilgili değildi. Aynı zamanda devlet yönetimi ile ilgili siyasî konular da görüşülüyordu. Örneğin bu Toy'da Sağ kol beylerbeyliği Kayı ve Bayat boyu beyine ve Sol kol beylerbeyliği de Bayındır ve Çavundur boyu beyine verilmişti.⁸¹⁹ Ayrıca yine burada yabancı devletlerle anlaşmalar da yapılabiliyordu.⁸²⁰

Türkiye Selçuklu Devleti'nde böyle görülen Toy geleneği İslamiyet'ten önceki ve sonraki Türk devletlerinde şu yada bu şekilde devam etmiştir. Son olarakta Osmanlı devleti'ne ismini veren Osman Gazi de arkadaşlarına, misafirlerine yolculara ve fakirlere vermiş olduğu ağırlamalarla dikkati çekiyordu.⁸²¹

Sonuç olarak diyebiliriz ki Toy geleneği temellerini Orhun Kitabeleri'nde yer alan “...aç milleti doyurmak-çıplak milleti giydirmek...” ile ilgili olan hükümdarın görevlerine dayanmaktadır. Yine bu gelenek sâyesindedir ki; halk ile hükümdarın karışıp kaynaşması sağlanıyordu. Böylece ülkede birlik ve beraberliğin sağlanması konusunda önemli mesâfeler katediliyordu.

b-) Orun

⁸¹⁸ Yazıcıoğlu,a.g.e.,CIII, s.204.

⁸¹⁹ Yazıcıoğlu,a.g.e.,CIII, s.204.

⁸²⁰ Yazıcıoğlu,a.g.e.,CIII, s.381.

⁸²¹ Bknz. geniş bilgi için; Aydın ,Taneri; Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde Hükümdarlık Kurumunun Gelişmesi ve Saray Hayatı, Ankara 1978,s.253,254.

Orun sözü Türkçe'de devlet içinde veya bütün törenlerde herkesin alacağı ve oturacağı yeri belirten önemli bir deyimdir. Orun aynı zamanda şeref yeri ve mevkii anlamlarına da gelmektedir. Bu sebeple de Uygurlular döneminde taht için "Orunlu yer" deymi kullanılmıştır. Uygurlular'ın "Orun" şeklinde kullanmış oldukları bu deyiş Cengiz Han döneminde Moğollar'a da "Oron" şeklinde geçmiş ve bu şekilde kullanılmıştır.⁸²²

Türkler'de Kağanların tahtının sağında ve solunda hâatunları, oğulları, akrabaları ile devletin ileri gelenleri oturuyordu. Baş-hâatun çoğu zaman taht üzerine veya tahtın yanına yapılmış özel bir oturma yerinde oturarak Kağan'a kadeh sunardı. Diğer beyler de arkasız taburelerde oturarak yüzlerini Kağan'a çevirirlerdi.⁸²³ Bu durum ortaya koyuyor ki Türkler'de en yüksek Orun yani mevkii hükümdarın sahip olduğu tahtı idi.

Türk boylarının mevkileri Türk hükümdarlarının sarayında ve kurultaylarda boyların alacakları yerler belirli kurallara bağlanmıştı. Bu kurallar efsânevî büyük Türk hükümdarları tarafından belirlenmiş ve değişmez bir esâs olarak kabul edilmiştir.⁸²⁴

Buna göre; Oğuz boylarının geleneksel âdet ve törenlerine göre sosyal alanda ve bütün devlet törenlerinde her boyun oturacakları yerleri ve damgası ve hatta ziyâfetlerde kesilecek hayvanın etinden alacakları payları (ülüş) Oğuz Han'ın büyük oğlu Gün Han tarafından tayin edilmiştir.⁸²⁵

Yazıcıoğlu Ali tarafından verilen bilgilere göre Oğuz boylarının mevkileri aşağıdaki gibidir:

⁸²² Ögel, a.g.e., 2001, s.688.

⁸²³ Ögel, a.g.e., 2001, s.689.

⁸²⁴ Abdulkadir, İnan; Orunve Ülüş Meselesi, Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası, C.I, İstanbul 1931, s.121.

⁸²⁵ İnan, a.g.e., s.121

Daha önce de belirtilmiş olduğu üzere Han olma önceliği Sağ kol beylerinden Kayı ve Bayat boyuna, Beylerbeyi olma önceliği de Sol kol beylerinden Bayındır boyuna verilmiştir.⁸²⁶ Bütün 24 Oğuz boyunun gerek devlet törenlerinde gerekse alelâde törenlerde bulunacakları yerler şöyle idi:

a-) Sağ Kol Beyleri :

1. Kayı, Bayat, Halka, Ulu Basabat. 2. Yazır, Düger, Todurga, Yaparlu.
3. Avşar, Kızık, Beğdili, Kargın.

b-) Sol Kol Beyleri :

1. Bayındır, Bicenek (Peçenek), Çavundur,Çepni. 2. Salur, Eymür, Alayundlu, Üregir Bıyık. 3.Eğdir, Büğdüz, Yıva, Kınık.⁸²⁷

Bu tertip ve sıranın töre ve yol ağırlama geleneklerinde de devam ettirilmesi istenmiştir. Ayrıca yukarıda belirtilen Han ve Beylerbeyliği görevlerinden başka daha alt kademelerdeki beylik görevlerinin de 24 Oğuz boyu beylerine verilmesi gerektiği belirtilmiştir.⁸²⁸

Türk boyları arasında bu şekilde görülen mevki tertîbinin sonucu olark bu boylar gerek sosyal hayatta gerekse devlet hayatında önemli roller oynuyordu. Eğer bu düzene uyulmazsa bu durum boylar arasında şiddetli çatışmalara neden oluyordu.

c-) Ülüş

⁸²⁶ Yazıcıoğlu, a.g.e., C.III, s.204

⁸²⁷ Yazıcıoğlu, a.g.e., C.III, s.2004,205.

⁸²⁸ Yazıcıoğlu, a.g.e., C.III, s.204.

Ülüş kelimesi; Türkçe ülemek (dağıtmak) veya üleşmek (paylaşmak, pay etmek) fiillerinden türemiş bir ifadedir.⁸²⁹ Prof. Dr. Bahaeddin Ögel'e göre Ülüş; Türkler'de et payı yemek, hayır payı, ve komşu hakkı demektir ki, aile ve büyük devlet ziyâfetlerinde herkes özellikle de devletin ileri gelenleri ve beyler bu paylara önemle uymak zorunda idiler.⁸³⁰

Oğuz destanlarına göre bu düzen Oğuz Han'ın veziri İrkıl Hoca tarafından kurulmuştu. Buna göre; "Bir Toy yapılacağı zaman iki at kessinler. Atı on iki parçaya ayırsınlar. Atın birini Boz-oklara diğerini de Üç-oklara versinler..."⁸³¹

Ülüş ifâdesi Kök-Türkler ve Uygurlular çağında daha sonra da Divanı Lügât-it Türk ve Kutadgu Bilig adlı Türkçe kaynaklarda da nasip ve kismet anlamlarında kullanılmıştır.⁸³² Bu anlamda Tanrı "Ülüş bağışı" ile Türk ülkesinde bolluk ve bereketi artırıyordu. Böylece Türk Kağanı iktisadî bir güç kazanarak bunu halkın lehinde kullanıyordu.⁸³³

Türk kültürü ve medeniyeti dairesinde böyle görülen Ülüş geleneği XV. yüzyılda Anadolu'da da yaşamıştır. Örneğin Yazıcıoğlu Ali tarafından verilen bilgiler arasında Oğuz Han'a atfedilen şiirinde "Müçe" ifâdesi ; pay, hisse, yani Ülüş anlamında kullanılmıştır.

"İş bu tertîb üzere oturmak gerek,
Önlerinde müçler durmak gerek."⁸³⁴

Nitekim "Müçe" geleneği Türk dilinin lehçeleri olan; Kazak, Kırgız, ve Başkurt dillerinde de; pay, hisse, ülüş manâlarında kullanılmaktadır.⁸³⁵

⁸²⁹ Koca,a.g.e.,2003, s.67.

⁸³⁰ Ögel,a.g.e.,2001, s.281,282.

⁸³¹ ÖgbeI,a.g.e.,2001, s.287.

⁸³² Donuk,a.g.e.,s.90,91.

⁸³³ Koca,a.g.e.,2003, s.67.

⁸³⁴ Yazıcıoğlu,a.g.e.,C.III,s.215.

⁸³⁵ İnan, a.g.e.,s.131.

Yukarıda Orun geleneğinde belirtilen Oğuz ileri gelenlerinin mevkileri ve bu mevkilerine bağlı olarak aldıkları Ülüşleri yani payları şöyledir:

İlk olarak ülkenin hükümdarı ve milletin büyüğü olan Oğuz Han'ın büyük oğlu Gün Han'ın Orunu altın çadırı idi ve Ülüş'ü de koyunun başı, kuyruklu sağırsı ve bağırsı idi.⁸³⁶ İkinci olarakta Gün Han'ın veziri olan İrkıl Hoca'nın Orunu kapının eşiği ve Ülüş'ü de koyunun döşü idi.⁸³⁷ Bundan sonra Yazıcıoğlu Ali'ye göre; Oğuz boylarının Orunlarına bağlı olarak Ülüşleri şöyle tespit edilmiştir :

a-) Sağ Kol Beyleri :

1. Kayı, Bayat, Halka, Ulu Basabat; Sağ karı yağrın. 2. Yazır, Düger, Todurga, Yaparlu; Aşukllu Umaca. 3. Avşar, Kızık, Beğdili, Kargın; sağ umaca ve adlu paylarını alıyorlardı.⁸³⁸

b-) Sol Kol Beyleri :

1. Bayındır, Bicenek (Peçenek), Çavundur, Çepni; sol karı yağrın. 2. Salur, Eymür, Alayundlu, Üregir Bıyık;ucaylu adlu. 3. Eğdir, Büğdüz, Yıva, Kınık; aşuklu ve kıç, paylarını alıyorlardı.⁸³⁹

Yazıcıoğlu Ali tarafından verilen bilgilere göre; Orun ve Ülüş geleneğinin Alâüddîn Keykubad döneminde tatbik edildiğine dair bazı bilgiler vardır. Örneğin Sultan Alâüddîn Keykubad tarafından düzenlenen bir şölende; "İki kolda sofrâ (simât) ve tepsiler içerisine konulmuş yemekler (destâr-ı hânlar) döşenirdi. Bu şölene Seyitler, Müftü, Kadı ve Ulu şehzâdeler Sultan ile birlikte yemek yerler iken diğer beyler ve ulularda mertebelerine göre sofraya otururlardı. Kebaplar (söğüş) tavada kızartılan et kebapları,

⁸³⁶ Ögel,a.g.e.,2001,s.288.

⁸³⁷ Ögel,a.g.e.,2001,s.289.

⁸³⁸ Sümer,a.g.e.,s.231.

⁸³⁹ Sümer,a.g.e.,s.231.

Oğuz töresine göre her Han'ın ve Melik'in mertebesine göre paylarını (sünüklü sünükün) koyarlardı. Kalan işleri Han-salar ve Çaşnigîrler yerine getirirlerdi. Daha sonra zerdali ve kayısı ekşileri, yoğutlar ve börekler getiriyorlardı. Bu şölene halk da katılıyor ve kendisine düşen paydan (Ülüş) mahrum kalmıyordu. Şölen yenildikten sonra çavuşlar duâ ve alkış ediyorlardı.⁸⁴⁰

Buradan da anlaşılacağı üzere Sultan Alâüddîn Keykubad döneminde Orun ve Ülüş geleneği devam ettiriliyordu. Bu şölende Seyitler, Müftü ve Büyük Şehzâdeler Sultân Alâüddîn Keykubad ile birlikte yemek yeme hakkına sahip idiler. Diğer beyler ve ülkenin ileri gelenleri mertebelerine göre (Orun) yerlerine oturuyorlardı. Aynı şekilde paylarını da (Ülüş) mertebelerine göre alıyorlardı.

Sonuç olarak diye biliriz ki; Orun ve Ülüş gerek Türk devlet gelenekleri içerisinde hükümdar başta olmak üzere bütün devlet erkânının sosyal statüsünü belirleyen, gerekse boy teşkilâtı içerisinde her boyun toplum içerisindeki sosyal hukukunu gösteren en önemli geleneklerden bir tanesidir. Prof. Dr. Abdulkadir İnan'a göre; "Yayla, av, harp ganimetleri paylaşılırken her boyun Orun ve Ülüş'ü dikkate alınarak ona göre pay verilir. Önemli içtimalardan birinde Orun ve Ülüş'ünü bir defa kaybeden kabile yahut oymak yayla, mera, av ve sair şeyler üzerindeki hukukunu da kaybetme tehlikesine maruz kalır. Onun içindir ki her kabile bu Orun ve Ülüş haklarına ehemmiyet vermek mecburiyetindedir."⁸⁴¹

3-)YAS ÂDETLERİ VE TÖRENLERİ

Türk devlet ve toplum hayatını derinden etkileyen en önemli olaylardan biri de ölümdür. Özellikle devlet büyüklerinin ve kahramanlarının

⁸⁴⁰ Yazıcıoğlu,a.g.e.,C.III, s.214,215.

⁸⁴¹ İnan,a.g.e.,s.193.

ölmesi Türk toplumunu çok etkilemekte ve derin bir yasa boğmaktaydı.⁸⁴² Bu durumun doğal sonucu olarak Türkler devlet büyükleri ve kahramanlarını belirli bir törenle defnetmekteydi ki bu törenlere yoğ⁸⁴³ veya yuğ⁸⁴⁴ denilmekteydi. Kaşgarlı Mahmut'un Divanı Lügât-î Türk'ünde Türk âdeti olarak gösterilen Yuğ geleneği; ölü gömüldükten sonra üç veya yedi güne kadar verilen yemek⁸⁴⁵ şeklinde açıklanmakta ve bu ifâde bugün de yok şeklinde kullanılmaktadır.⁸⁴⁶

Yoğ geleneğinin en belirgin şekli "yas tutma" ve bununla ilgili olarak "ölüye aş verme " geleneği şeklinde kendini göstermektedir. Bu âdetin ilk şekli Tayga ormanlarında kalmış olan Şamanist boylarda görülmektedir.⁸⁴⁷

Türkler ölen kahramanları için günlerce yas tutuyorlardı. Bunlardan Oğuz Kağan, Alp Er-Tonga gibi efsânevî büyük hükümdarlar adına çok büyük yas törenleri tertip ettikleri tahmin edilmektedir.⁸⁴⁸ Bu törenler hakkında her ne kadarda detaylı bilgiler olmasa da bu eksikliği Kırgız Türkleri'nin Manas destanlarındaki bilgiler tamamlamaktadır. Buna göre Manas Destanı'nın kahramanlarından Kökütey Han ölmeden önce kendi yoğ töreni için şu vasiyette bulunur: "Gözlerimi yumduğum zaman vücudumu kımızla yakınız. Keskin kılıçla etlerimi kemiklerimden sıyırınız. Zırhımı giydiriniz. Başımı doğuya koyunuz. Mezarıma gelen kadınlara kumaş dağıtınız. Kara Sart türbemi yapsın. Kullanacağı tuğlaları seksen keçi yağıyla terbiyelesin. Aşımı veriniz."⁸⁴⁹

Dede Korkut hikayelerinde de eski Eski Türk yas âdetlerine dair bilgiler bulunmaktadır. Bunlardan özellikle de büyük kahramanların düşman eline

⁸⁴² Koca,a.g.e.,2003, s.215.

⁸⁴³ Koca,a.g.e.,2003, s.215.

⁸⁴⁴ Ögel,a.g.e.,2001,s.760.

⁸⁴⁵ Atalay, a.g.e.,C.III, s.105,228.

⁸⁴⁶ Koca,a.g.e.,2003, s.215.

⁸⁴⁷ Gökyay,a.g.e.,s. CCCLXXXVIII.

⁸⁴⁸ Bknz. geniş bilgi için; Koca,a.g.e.,2003, s.215,216,217.

⁸⁴⁹ Koca,a.g.e.,2003, s.217,218.

düşmesi ölüm gibi kabul edilmekte ve durum ailesini ve akrabalarını yasa boğmaktaydı. Örneğin İç Oğuz bahadırlarından Beyrek esir düşünce ailesi ve akrabaları yas havasına girmiştir. Beyrek'in babası, kaba sarığı çıkarıp yere çaldı. Çekti yakasını yırttı. Oğul oğul diyerek böğürdü, feryat figan etti. Ak bürçekli anası boncuk boncuk ağladı, gözün yaşını döktü. Acı tırnak ak yüzüne aldı , çaldı. Al yanağını yırttı. Kargı gibi kara saçını yoldu. Ağlayarak sızlayarak, evine geldi. Altın otağına feryat figan girdi. Kızı, gelini kah kah gülmez oldu . Kızıl kına eline yakmaz oldu.Yedi kız kardeş ak çıkardılar, kara elbise giydiler. Kardeş deyip, ağlaştılar, böğrüştüler. Beyrek 'in yavuklusuna haber oldu. Banu Çiçek kara giydi ak kaftanını çıkardı. Güz elması gibi al yanağını çekti, yırttı. Bunu işitip, duyan Selçukoğlu Deli Dünder ak çıkardı, kara giydi. Beyrek'in yar ve yoldaşları ak çıkarıp kara giydi. Kudretli Oğuz beyleri Beyrek için yas tuttular.⁸⁵⁰

Yas âdetleri içerisinde “ölüye aş verme geleneği” de önemli bir yer tutmaktadır. Buna göre Türkler’de aş verme geleneği ölümden sonra bir yıl içinde veriliyordu ki buna “aş ziyâfeti” de deniliyordu. Bu ziyâfetin büyüklüğü ölen kimsenin sosyal mevkiyle yakından alakalıdır. Ünlü beyler ve kahramanların aşına bütün Türk boyları davet edildiği gibi yabancı devletler de davet edilirdi. Büyük aş töreninde yüzlerce at ve binlerce koyun kesiliyordu. Buraya gelen davetliler ayrıca yiyecek ve içeceklerini beraberinde getiriyorlardı.⁸⁵¹

Ölüye aş verme geleneği sadece ölünün yasının tutulduğu yer değildi. Burada at yarışları, pehlivan güreşleri, yaya koşuları ve şiir yarışmaları da yapılırdı.⁸⁵² Bu durum gösteriyor ki aş verme geleneği sadece yas töreninden çok eğlenme ve bayram yeri olma özelliğini de taşıyordu.

Yas âdeti aş verme geleneğinden önce ölünün çadırında yapılıyordu. Bu tören boy kadınlarının ağlamasıyla başlar ve imamın Kurân’dan bir bölüm

⁸⁵⁰ Koca,a.g.e.,2003, s.215,216.

⁸⁵¹ Gökyay,a.g.e.,s.CCCLXXXIX.

⁸⁵² Gökyay,a.g.e.,s.CCCLXXXIX.

okumasıyla son bulurdu. Ölünün adına baş sağlığına gelen misafir uzaktan görünür görünmez kadınlar bağırıp çağırmaya ve ağıt okumaya başlardı. Bu tören ölünün gömülmesine kadar sürerdi.⁸⁵³ Bu konu da araştırma yapan Prof. Dr. Salim Koca'ya göre; Türkler ölüm halini sâkin bir şekilde karşılamıyorlardı. Onlar yüksek sesle ağlamaktaydılar. Burada başlıklar yere çalınıyor, yakalar ve elbiseler yırtılıyor ve yüzler parçalanarak, saçlar yolunuyordu. Yas âlameti olarakta atın kuyruğu kesiliyordu. Yas âdetine katılanlar elbiselerini çıkartıp, kara elbiseler giyiyorlardı.⁸⁵⁴

Eğer ölen kimse devlet adamı veya halk kahramanı ise iki odalı bir kurgan yapılıyordu ki , bu odalardan birine ceset, diğerine de ölen kişinin başta atı ve silahları olmak üzere şahsî eşyaları yerleştiriliyordu. Ölen kişi kurgana elbiseleriyle birlikte konuyor ve yüzü doğuya çevriliyordu.⁸⁵⁵

Türk kültür ve medeniyeti dairesinde böyle görülen Yas âdetlerinden bazıları Büyük Selçuklu devletinde de görülmüştür. Örneğin Sultan Melik-şah oğlu Davut'un İsfahan'da ölümüne çok üzülmüştür. Bu durum karşısında hükümet sarayının çevresinde toplanan Türkmenler'in saçlarını yoldukları atlarının eyerlerini ters çevirdikleri ve atlarını siyaha boyadıkları görülmüştür.⁸⁵⁶

Anadolu'ya gelen Türkler Müslüman olmakla birlikte Şamanî dinin etkilerini de koruyorlardı. Örneğin Eski Türkler Tanrı'ya duâ ederken, ibadet ederken, büyüklerin huzuruna çıkarken dinî ve millî bayram ve şenliklerde, matem törenlerinde ve sevinç alâmeti olarak başlarını açıyorlar, külahlarını ellerine alıyorlar veya havaya fırlatıyorlardı.⁸⁵⁷ Bu âdet ve geleneğin izleri Türkiye Selçuklu hükümdarları arasında da görülmüştür. Örneğin Kayseri'de

⁸⁵³ Gökyay, a.g.e., s.CCCXC.

⁸⁵⁴ Koca, a.g.e., 2003, s.218.

⁸⁵⁵ Koca, a.g.e., 2003, s.215.

⁸⁵⁶ Bknz. geniş bilgi için; Köymen a.g.e., 2001, 150.

⁸⁵⁷ Osman, Turan; Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkuresi Tarihi, C.II, İstanbul 1998, s.175,176.

Alâüddîn Keykubad tarafından kuşatılan İzzeddîn Keykâvus bu kuşatmadan kurtulunca sevincinden külâhını havaya fırlatmıştır.⁸⁵⁸

Yine Türkiye Selçuklu Devleti şehzâdelerinden Melik İzzeddîn Keykâvus, Malatya'da babası Sultan Gıyâseddîn Keyhüsrev'in ölüm haberini alıp saltanat tahtına davet edildiğinde üç gün yas âdetini yerine getirmiştir. Bu âdetlerin içerisinde ağlama âdeti ve baş sağlığı ziyâreti önemli bir yer tutmaktadır. Üç günden sonra Sultan İzzeddîn Keykâvus beylerin yas elbiselerini çıkarmalarını istemiştir. Bundan sonra beyler Sultan İzzeddîn Keykâvus'u saltanat tahtı için tebrik edip, kutladılar.⁸⁵⁹

Sultan Alâüddîn Keykubad, Mevlânâ Celâlüddîn Rumî'nin oğlu Baha Veled'in ölümü dolayısıyla yas âdeti gereğince yedi gün saraydan çıkmamış, kırk gün ata binmemiş, taht yerine hasırda oturmuş, hatimler indirtmiş, halka yemek vermiş ve fakirlere adak adamıştır.⁸⁶⁰

Selçuklular da böyle görülen yas âdet ve gelenekleri Osmanlı Devleti'nde de devam ettirilmiştir. Örneğin Fatih Sultan Mehmet 1389 yılında Kosova'da şehit düşen dedesi I. Murad ve diğer şehitler için yemek vermiş ve yas âdeti gereğince de siyah elbise ve siyah sarık giymiştir.⁸⁶¹

4-) SAÇI ÂDETİ VE BAĞLILIK SEMBOLLERİ

a-) Saçı Âdeti

Saçı âdeti; Orta Asya'daki Türk geleneklerinden günümüze kadar ulaşan ve bütün Türk boylarında görülen bir âdettir. İslâmiyet'ten önceki Türk boylarında görülen şaman inancıyla yakından alâkalıdır.⁸⁶² Zirâ yine bu dinle

⁸⁵⁸ Yazıcıoğlu, a.g.e., C.III, s.105.

⁸⁵⁹ Yazıcıoğlu, a.g.e., C.III, s.98.

⁸⁶⁰ Taneri, a.g.e., 1977, s.31, 62.

⁸⁶¹ Taneri, a.g.e., 1978, s.254.

⁸⁶² Aydın, Taneri; Celâlüddîn Harizmşâh ve Zamanı, Ankara, 1977, s.169.

ilgili olarak kurban sunma âdetinin bir şekli de saç geleneği idi.⁸⁶³ Genellikle Türkler avcılık dönemlerinde avın kanı, yağı, eti, çobanlık dönemlerinde süt, kımız, çiftçilik dönemlerinde de darıyı saç olarak kullanmışlardır.⁸⁶⁴ “Darısı başımıza” sözü de bu geleneğin bir belirtisi olarak günümüze kadar gelmiştir.⁸⁶⁵ En yaygın biçimde saç âdeti; tahta çıkma, veliaht tayini törenleri, evlenme ve sünnet düğünü törenlerinde para ve mücevher saçma şeklinde görülmektedir.⁸⁶⁶ Bugün de çeşitli yiyecekler başta olmak üzere altın ve para saçmak şeklinde bir sevinç göstergesi olarak uygulanmaktadır ki Türk milletinin cömertliğini sembolize eder.⁸⁶⁷

Büyük Selçuklu Devleti’nin en kudretli hükümdarlarından biri olan Sultan Alp Arslan, kızının Halife Kaim’in torunu ve veliahtı olan Udetüddîn ile evlenme töreninden sonra saltanat tahtına oturarak iki tabak inciye saç âdetinin gereği olarak saçmıştır. Bununla da yetinmeyen Sultan Alp Arslan kuşağının içerisindeki üç kese mücevherleri de saç olarak saçmıştır. Hiç şüphe yok ki bu saçılan inciler ve mücevherler törene katılanlar tarafından kâşılırmaktaydı.⁸⁶⁸

Türkiye Selçuklu Devleti hükümdarlarından Sultan II. Kılıç Arslan oğlu Gıyâseddîn Keyhüsrev’i kendi yerine veliaht tayin ettiğinde onun için tahta çıkma töreni düzenlemiştir. Bu törende saç âdeti ve töreni şöyle gerçekleşmiştir. Bütün beyler ve devlet erkânı bağıllık yemini ettikten sonra Oğuz töresine göre üç kez Sultan’ın önünde diz çöktüler ve “tapu ve hizmet” âdetini yerine getirdiler. Çevredeki komutanlar, Türk ve Rum beyleri kulluk ellerini bağlayıp Sultan’ın sağında ve solunda durdular. “Direm” ve “dinar” getirip saç saçtılar. İyi kokulu şerbetler, kımız ve kımran içildi. Hazineden ağır “teşrifler”, “hilatler” para, altın, “akçe”, Arabî ve Türkî atlar beylere, devlet

⁸⁶³ Koca, a.g.e., 2003, s. 170.

⁸⁶⁴ Taneri, a.g.e., 1977, s. 169; Abdulkadir, İnan; Tarihte ve Bugün Şamanizim, Ankara 1954, s. 42, 167.

⁸⁶⁵ Koca, a.g.e., 2003, s. 170.

⁸⁶⁶ Köymen, a.g.e., 2001, s. 149.

⁸⁶⁷ Taneri, a.g.e., 1977, s. 169.

⁸⁶⁸ Köymen, a.g.e., 2001, s. 150.

erkânına, şâirlere ve diğer kullara ve hizmetkârlara verildi. O gün sayısız mal ve eşya bahşişinde bulunuldu.⁸⁶⁹

Saçı saçma âdetinin bazen yabancı hükümdarlar ve beyler tarafından da uygulandığı görülmektedir. Örneğin Gıyâseddîn Keyhüsrev tahtından indirilip gurbete düştüğü zaman Şam'ı ziyâreti esnâsında Şam meliki tarafından karşılanmış ve keseler dolusu “direm” ve “dinar” saçı saçılmıştır.⁸⁷⁰

Saçı saçma âdeti Osmanlı Devleti'nde de kendisine uygulama alanı bulmuştur. Örneğin Sultan I.Murad Ankara'ya girdiğinde, Ahiler tarafından karşılanmış üzerine saçılar saçılmıştır.⁸⁷¹

Bütün bu verilen bilgilere göre bir yorum yapmak gerekirse Saçı geleneği; Şaman diniyle alâkalı olarak kurban sunma âdeti şeklinde ortaya çıkmış, daha sonra da bütün resmî ve gayri resmî törenlerde başta sevinç gösterisi şeklinde kendisini hissettirmiştir. Yukarıda bahsedildiği gibi tahta çıkma töreni esnâsında gerçekleşen saçı saçma âdeti, tahta çıkacak hükümdara âdeta “aç milleti doyurmak - çıplak milleti giydirmek” ile ilgili olan görevi hatırlatılmaktadır.

b-) Bağlılık Sembolleri

Gerek Büyük Selçuklu Devleti'nde gerekse Türkiye Selçuklu Devleti'nde devletler arası ilişkilerin belirlenmesinde göze çarpan etkinliklerden birisi de bağlılık törenleri ve bu törenlerde ortaya çıkan bağlılık sembolleridir. Bununla birlikte bu törenlerin şekli devletin bağımsız yada bağımlı veya hanedan üyesi yada Türk beyliklerinden birisi veya müslüman yada gayri, müslim oluşuna göre değişmektedir. Bu durumlara verilen uygun örnekler aşağıdaki gibidir:

⁸⁶⁹ Yazıcıoğlu, a.g.e., C.III, s.10.

⁸⁷⁰ Yazıcıoğlu, a.g.e., C.III, s.30.

⁸⁷¹ Taneri, a.g.e., 1978, s.253.

1-) Hânedan Üyelerine Verilen Bağlılık Sembolleri

Hânedan üyelerinden Rûkneddîn Süleyman-şah'ın oğlu III. İzzeddîn Kılıç Arslan mağlup bir şekilde amcası I. Gıyâseddîn Keyhüsrev'in katına çıkarken bizzat şehzâdeler tarafından karşılanmış ve gerekli olan ağırlamadan sonra Sultan'ın katına çıkarılmıştır. İzzeddîn Kılıç Arslan "hizmet yerini" öpüp el bağlayıp ayakta durmak istediye de Sultan buna izin vermeyerek, diz çöküp oturmasını istemişti. Sultan yeğenini gerektiği şekilde tesellî edip sohbet ettikten sonra bir bağlı beyde verilmesi gereken şu hediyeleri verdi ; pâdişâhâne "teşrîf-ü hilat" kırmızı düğmeli nevrûzî börk, mücevherlerle süslü kuşak, altın süslü kılıç, yine mücevherlerle süslü eyer ve iyi dizginlenmiş at verildi. Ayrıca Sultân Gıyâseddîn Keyhüsrev yeğenine ikâmet etmesi için de Tokat şehrini verdi.⁸⁷²

2-) Türk Beylerine Verilen Bağlılık Sembolleri

Selçuklular'a bağlı, bir bey konumunda olan Erzincan meliki Davut-şah Konya'da Sultan Alâüddîn'i ziyarete gelirken, Kayseri'de Sultan'ın misafir karşılayıcıları (mihmândârlar) tarafından çeşitli hediyelerle birlikte karşılanmıştı. Daha sonra Konya'ya yaklaşınca da bizzat Sultan Alâüddîn Keykubad tarafından karşılandı. Melik atından inerek Sultan ile görüşmek istedi ise de buna engel olundu ve kendisi bizzat at üzerinde Sultan Alâüddîn Keykubad'ın elini öpme şerefine kavuştu. Bundan sonra Melik Davut-şah Sultan ile uzun uzun görüşme fırsatı elde etti.⁸⁷³

Melik Davut-şah Konya'ya gelince Sultan Alâüddîn Keykubad tarafından hazırlanmış olan konağa vardı ki buranın otağı atlasdan ve ibrişimdendi. Melik Davut-şah'ın Konya'da bulunması şerefine üç gün boyunca ziyâfet verdiler. Dördüncü gün ise, Sultan Alâüddîn Keykubad, bağlı

⁸⁷² Yazıcıoğlu, a.g.e.,C.III,s.73.

⁸⁷³ Yazıcıoğlu, a.g.e.,C.III,s.377.

beylere verilen şu hediyeleri takdim etti: On bin altın, mücevherlerle süslü elbise, altın eyerli ve dizginli Arap atı verdi. Ayrıca Melik'in geçimini sağlaması için; iki bin baş koyun, iki bin yük buğday, beş bin yük arpa, şarap ve diğler ihtiyaçları için de mum, şeker ve yirmi bin akçe verilmiştir.⁸⁷⁴

3-) Yabancı Hükümdarlara Verilen Bağlılık Sembolleri

Sultan İzzeddîn Keykâvus tarafından Sinop'un fethi gerçekleştirilmiş ve buranın hâkimi olan Kir Aleks de esir edilmişti. Bunun üzerine Kir Aleks de Sultan'dan aman dilemiş ve Sinop'un kendisine bırakılması şartıyla her yıl hazineye on iki bin flori, beş yüz at, iki bin sığır, on bin koyun ve çeşitli hediyelerle birlikte elli yük tarım ürünlerini vereceğini ve ayrıca sefer vaktinde de Sultan'a asker göndereceğini bildirmiştir. Bunun üzerine her iki taraf arasında anlaşma yapılmış ve Sultan İzzeddîn Keykâvus, bağlı beylere verilen; "teşrîf-i hilat" , sırmalı ve nevrûzî bôrk, mücevherlerle süslü eyer, boynu halkalı ve dizginli at ayrıca yük katırları ve Arap atları vermişti.⁸⁷⁵

Bunlardan başka Sultan'a bağlılığın en büyük sembollerinden biri de hükümdar adına sikke bastırmak ve hutbe okutmaktı. Bunu Türkiye Selçuklu hükümdarı adına Sis'deki Rupenidler sikke bastırırken, Mardin'de müslüman Artukoğulları'da hutbe okutmak sûretiyle yerine getiriyordu.⁸⁷⁶

⁸⁷⁴ Yazıcıoğlu, a.g.e.,C.III,s.-378.

⁸⁷⁵ Yazıcıoğlu, a.g.e.,C.III,s.137.

⁸⁷⁶ Gordlevski,a.g.e.,s.149.

SONUÇ

Türk kültür ve medeniyetinin en önemli tercüme eserlerinden biri olan “Tevârih Âl-i Selçûk” II.Murad’ın emriyle Yazıcıoğlu Ali tarafından İbn Bibî’nin eseri olan El-Evami’rû’l Ala’iye Fi’l Umuri’l Ala’iye adlı eseri tercüme etmek maksadıyla yazılmıştır. Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi açısından İbn Bibî’nin eseri Sultan II. Kılıç Arslan ‘ın oğlu Sultan II.Gıyâseddîn Keyhüsrev’i veliaht tâyin etmesiyle başlamakta Sultan II. Gıyâseddîn Mesud’un İlhanlı hükümdarı Abaka’nın hizmetine gidişine kadar olan kısma kadar devam etmektedir. (1192-1280)

Yazıcıoğlu Ali de bu eseri tercüme ederken “Zikr-i Pâdişah-ı Sultan Süleyman-şâh-ı Der Rum” başlığıyla bir bölüm eklemekte ve bundan sonra El-Evami’rû’l Ala’iye Fi’l Umuri’l Ala’iye’nin başlıklarını devam ettirmek sûretiyle tercümeye “Sultan Celâlüddîn’in Elçileri’nin İkinci Defa Sultan Alâüddîn’in Hizmetine Gelişi” ne kadar devam etmektedir.

Bununla birlikte Yazıcıoğlu Ali XV. yüzyılda Anadolu’da yaşamış ve tercüme eserine de bu devrin özelliklerini yansıtmıştır. Bu dönemde daha önce de belirtilmiş olduğu gibi millî kültür ve millî tarih şuuru gelişmiştir. Bunun doğal sonucu olarakta Yazıcıoğlu Ali eserine; İranlı İbn Bibî’nin işlemiş olduğu Fars kültürü yerine Türk kültürü ve töresini işlemiştir.

Bu anlayış dahilinde Yazıcıoğlu Ali’nin eklemiş olduğu bilgiler arasında ilk olarak dikkati çeken Oğuz töresi ve bu törenin Selçuklu Devleti’ndeki uygulanişdır. Bundan başka Yazıcıoğlu Ali’nin tercümesine ilâve ettiğı bilgiler arasında Osmanlı hükümdarlarından Sultan II.Murad’ın

ismini eklemesi ve tercümesini yaptığı El-Evami'rü'l Ala'iy'e'nin yazarı olarak ne İbn Bibî'den ne de İbn Bibî'nin anne ve babasının hayatı hakkında bilgi verdiği bölümlerden bahsetmiştir.

Yazıcıoğlu Ali'nin tercümesine eklemiş olduğu bilgiler arasında belki de en önemlisi 24 Oğuz boyuna ait vermiş olduğu bilgilerdir. Ve bu bilgiye bağlı olarakta Türkiye Selçuklu Devleti'ndeki bazı ünlü beylerin, örneğin Hüsâmeddîn Çoban Bey'in Kayı, Seyfeddîn Kızıl Bey'in de Batındır boyuna mensup olduklarını belirtmiştir.

24 Oğuz boyuna ait verilen bilgilerin bir başka yönü de bu boylar arasında Selçuklular'ın Kınık, Osmanlılar'ın da Kayı boyuna mensup olduğudur. Ayrıca bu bilgilerle de Osmanoğulları neslinin yukarıda tablosu verilmiş olan, 24 Oğuz boyu vâsıtasıyla efsânevî Türk hükümdârı Oğuz Han'a dayandırılmak istenmiştir.

Temelleri yine Oğuz Han'a dayanan İkili teşkilât ve Oğuz boylarına hemen hemen bütün Türk devletlerinde görülmüş ve bu teşkilâtın şekli ülkenin coğrafi konumuna , siyasî gücüne ve sosyal faktörlere bağlı olarak farklı uygulama alanları bulmuşlar ve farklı şekillerde adlandırılmışlardır.

İkili teşkilât dahilinde ve 24 Oğuz boyu içerisinde Oğuz Han tarafından Han olma sırası (Kayı, Bayat, boyuna) ve beylerbeyi olma önceliği (Bayındır boyuna) belirtilmiştir. Yine Oğuz Han tarafından Oğuz boylarının makam ve mevkileri gerek devlet teşkilâtında ve gerekse sosyal hayattaki yerleri (Orun) ve alacakları payları (Ülüş) belirtilmiştir.

Orta Asya'daki Türk Devletleri'nde olduğu gibi Büyük Selçuklu Devleti'nde ve Türkiye Selçuklu Devleti'nde de Bey, Beylerbeyi, Sü-başı ve Çavuş gibi Türkçe unvanlar kullanılmıştır. Bu unvan ve görevlileri öncelikle askerî teşkilât içerisinde olmak üzere saray ve devlet hayatında da önemli görevlerde bulunmuşlardır.

Türkiye Selçuklu Devleti'nde Uç kuvvetlerinin önemli bir yeri vardı. Bu kuvvetler sâyesinde devletin sınırları güvenlik altına alındığı gibi yine bu kuvvetlerle düşman ülkelere gözdağı veriliyordu. Bu kuvvetlerin bir başka yönü de içerisinde Selçuklu ordu teşkilâtı açısından Ordu-pazarları bulundurmasıdır. Zirâ bu Ordu-pazarlar sâyesinde Selçuklu ordusu bütün ihtiyaçlarını kolaylıkla karşıladığı gibi düşman kuvvetlerine de üstünlük sağlıyordu. Yani bu teşkilât bugünkü manâda lojistik destek sağlayan kurumların yaptığı işi yapıyordu.

Türk devlet gelenekleri açısından tahta çıkış törenleri tarihî bir gelenek olmasının yanında devlet teşkilâtının düzenlenmesinde de önemli bir rolü vardı. Zirâ adına tahta çıkış töreni düzenlenen hükümdar , hem devlet teşkilâtını şekillendiriyor, hem de devletler arası ilişkileri de burada belirliyordu.

Türk dünyası ve Türk kültürü ve medeniyeti dairesinde görülen yas âdetleri , saçî âdeti ve bağlılık sembolleri Türkiye Selçuklu Devleti'nde de görülmüş ve bu devlet vâsıtasıyla Osmanlı Devleti'ne de geçmiştir.

ÖZET

XIII. yüzyılda Türkiye Selçuklu Devleti adına yazılmış en önemli kaynak eserlerden biri de El-Evami'rü'l Ala'ıye Fi'l Umuri'l Ala'ıye'dir. Bu eser İbn Bibi tarafından Farsça olarak tahminen 1281 yılının Nisan ayından önce tamamlanmıştır. Yazıcıoğlu Ali de II. Murad'ın emriyle bu eseri tercüme etmeye başlamış ve "Tevârih-i Âl-i Selçûk" adlı tercüme esrini yine tahmini olarak 1436 yılında tamamlamıştır.

İbn Bibi'nin eseri Sultan II.Kılıç Arslan'ın oğlu II.Gıyâseddîn Keyhüsrev'i veliaht tayin etmesiyle başlamakta ve Sultan II.Gıyâsedîn Mesud'un İhanlı hükümdarı Abaka'nın huzuruna gelişine kadar olan kısma kadar gelmektedir.⁸⁷⁷ (1192-1280) Yazıcıoğlu Ali de bu eseri "Sultan Celâlüddîn'in Elçilerinin İkinci Defa Sultan Alâüddîn'in Hizmetine Gelişi" ne kadar olan kısmı tercüme etmiştir.

Yazıcıoğlu Ali İbn Bibi'nin eserini tercüme ederken bazı bölümleri atladığı gibi bazı bölümlere de ilâvelerde bulunmuştur. Yazıcıoğlu Ali'nin eklemiş olduğu bilgiler arasında Oğuz töresi ve bu törenin Selçuklu Devleti'ndeki uygulanışı (Gıyâseddîn Keyhüsrev, İzzeddîn Keykâvus, Alâüddîn Keykubad) hakkında geniş bilgiler vermiştir. Bundan başka Yazıcıoğlu Ali'nin önemle üzerinde durmuş olduğu konulardan birisi de 24 Oğuz boyu ve ikili teşkilâttir. Bu Oğuz boyları içerisinde Selçuklu hânedânının Kınık, Osmanlı hânedânının da Kayı boyuna mensup olduklarını belirtmiştir.

İkili teşkilât ve Oğuz boylarına ait verilen bilgilerden birisi de, yine Oğuz boyları içerisinde Oğuz Han tarafından belirlenmiş olan Han (Kayı ve Bayat boyuna) ve Beylerbeyliği (Bayındır boyuna) olma önceliğidir. Ayrıca yine bu Oğuz boylarının makam ve mevkileri (Orun) ve bu makamlarına bağlı olarak alacakları payları (Ülüş) da belirtilmiştir.

Bütün Türk devletlerinde olduğu gibi Türkiye Selçuklu Devleti'nde de Bey, Beylerbeyi, Sü-başı ve Çavuş gibi Türkçe unvanlar kullanılmıştır. Bu görevliler gerek ordu teşkilâtında gerekse devlet teşkilâtında önemli roller oynamışlardır.

Yazıcıoğlu Ali, yapmış olduğu bu tercüme eserinde Türk devlet gelenekleri açısından; tahta çıkış törenleri , toy, orun, ülüş, yas âdetleri ve törenleri, saç âdeti ve bağlılık sembolleri gibi Türk kültür öğelerini geniş bir şekilde işlemiştir. Bu durum gösteriyor ki; Yazıcıoğlu Ali tercümesini yapmış olduğu İbn Bibî'nin eserindeki Fars kültürü yerine, Türk kültürü ve bu kültürün öğelerine geniş bir şekilde yer vermiştir.

ABSTRACT

In the 13rd century, one of the most important Works is "El-Evami'rü'l Ala'iyeh Fi'l Umuri'l Ala'iyeh" which was written in the name of Seljuk Empire of Turkey. That work was completed in Persian language by İbn Bibi approximately before the April of 1281. Yazıcıoğlu Ali began to translate that work with the order of 2nd Murad and, he completed The "Tevârih-i Âl-i Selçuk" that is his translation work approximately in 1436.

İbn Bibi's work begins with the event which Sultan 2nd Kılıç Arslan determined that his son (2nd Gıyâseddîn Keyhüsrev) would be their apparent and it continues till the part that Sultan 2nd Gıyâseddîn Mesud came to presence of the ruler of ilkhaniid State.(1192-1280) Yazıcıoğlu Ali translated that work till the part that the ambassadors of the Sultan Celâlüddîn became an employee of the Sultan Alâüddîn second time.

When Yazıcıoğlu Ali was translating the work of İbn Bibi not only he skipped some parts of the work but also he added some information to some parts.

Among the informations that he added , he gave knowledge about Oghuz custom and application of that custom in the Seljuk Empire. (İ. Gıyâseddîn Keyhüsrev , İzzeddîn Keykâvus ve Alâüddîn Keykubad) On other hand he give much more importance to 24 Oghuz clan and double organization . In these Oghuz clans , It is implied that Seljuk Dynasty is from Kinik clan, Ottoman Empire is from Kayı clan.

One of the knowledges that was given about double organization and Oghuz clans is the priority for being the Khan (Kayı, and Bayat clans) and Governor-general that designated by Oghuz clans and equal parts of those people according to their ranks. (Ülüş)

Like the other Turkish States, Some Turkish ranks were wed in Seljuk Empire of Turkey like; Sir, Governor-General, S ü-başı and Sergeant. They really much more importance on the military and management organization.

Yazıcıoğlu Ali considered much more importance on Turkish Cultural elements like asking the throne feast , salaries , mourning ceremony and custom, saç custom and affiliation symbols. This situation shows that Yazıcıoğlu Ali expressed. Turkish culture and its element instead of Persian culture in the work of İbn Bibi that he translated.

KAYNAKÇA

A) KAYNAKLAR

- **Alaaddin Ata Melik Cüveynî ; Tarih-i Cihan Güşa**, çev.
Mürsel Öztürk, Ankara 1999.
- **İbn Bibi ; El-Evahirü'l Ala'iyye Fi'l Umuri'l Ala'iyye** haz.
Adnan Sadık Erzi, Ankara 1956 .
- **İbn Bibi ; El- Evahirü'l Ala'iyye Fi'l Umuri'l Ala'iyye**, çev .
Mürsel Öztürk, C.I,II , Ankara 1996.
- **Kaşgarlı Mahmud; Divân-ı Lügât-it Türk Tercümesi**, çev.
Besim Atalay, C.I ,IV, Ankara 1941.
- **Mehmet , Neşrî ; Kitâb-ı Cihan-Nüma**, haz. Faik Reşit, Unat ;
Mehmet Altay, Köymen, Ankara 1987.
- **Muhtasar Selçuk-nâme**, neşr. Houtsma, Leiden 1902.
- **Muhtasar Selçuk-nâme, Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi**
C.III, yay.ve çev. F.Nafiz Uzluk , Ankara 1956 .
- **Nizamü'l-Mülk, Siyâset-Nâme**, haz. Mehmet Altay Köymen,
Ankara 1999.
- **Ravendî; Rahatü's-Sudûr ve Âyetü's-Sürûr**, çev. Ahmet Ateş ,

C. I, II , Ankara 1999.

- **Raşîd Al-Din Fazlallah; Cami'Al-Tavârih**, yay. Ahmet Ateş , C.I,II , Ankara 1957.
- **Yazıcıoğlu Ali; Tevârih-i Âl-i Selçûk**, haz. Houtsma , C.III , Leiden 1902.
- **Yusuf Has Hâcib; Kutadgu Bilig** , Çev Reşit Rahmeti Arat, C.I,II,III, İstanbul 1979.

B) ARAŞTIRMALAR

- **Babinger, F.,M. Fuad, Köprülü; Anadolu'da İslamiyet**, İstanbul 2000.
- **Babinger, Franz; Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri**, Ankara 1982.
- **Banarlı, Nihat Sami; Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul 2002.
- **Barthold, W.,M. Fuad Köprülü ; İslâm Medeniyeti Tarihi**, Ankara 1977.
- **Bayrak, M. Orhan ; Osmanlı Tarihi Yazarları**, İstanbul 1982.
- **Cahen, Claude; Osmanlılar'dan Önce Anadolu'da Türkler** , çev. Yıldız Moran, İstanbul 1994.
- **Coşkun, Alptekin; Türkiye Selçuklularında Devlet Teşkilatı**

ve Sosyal Hayatı maddesi, Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, C.VIII, İstanbul 1992.

- **Çelebioğlu, Âmil; Kemal, Eraslan ; Yazıcıoğlu maddesi** , İslâm Ansiklopedisi, C.XIII, İstanbul 1988, 363.
- **Çelebioğlu, Âmil; Kemal, Eraslan; Ahmet Bican maddesi** , İslâm Ansiklopedisi, C.I, İstanbul 1978, 181.
- **Donuk , Abdulkadir; İdarî - Askerî Ünvan ve Terimler** , İstanbul 1988.
- **Duda, W. Herbert; İbn-i Bibi'nin Selçukluları Tarihi** , Şarkiyat Mecmuası, C.II, İstanbul 1957, 1-10.
- **Erzi, Adnan Sadık; İbn-i Bibi maddesi** , İslâm Ansiklopedisi , C.5/2 , İstanbul 1950, 712-718.
- **Genç, Reşat; Karahanlı Devlet Teşkilatı**, Ankara 2002.
- **Gordlevski; Anadolu Selçuklu Devleti**, Ankara 1988.
- **Gökyay, Orhan Şaik; Dedem Korkut'un Kitabı**, İstanbul 1973.
- **Günaltay, Şemseddin; İslâm Tarihi'nin Kaynakları - Tarih ve Müverrihler** - İstanbul 1981.
- **İnan, Abdulkadir; Orun ve Ülüş Meselesi** , Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası, C.I, İstanbul 1931, 121-133.
- **İpşirli, Mehmet; Beylerbeyi maddesi**, İslâm Ansiklopedisi

(T.D.V.), İstanbul 1992, 69-74.

- **Kabaklı, Ahmet; Türk Edebiyatı Tarihi, C.II , İstanbul 2002.**
- **Kafesoğlu, İbrahim; Eski Türkler'de Devlet Meclisi(Toy), Millî Türkoloji Kongresi I, İstanbul 1980.**
- **Kafesoğlu, İbrahim; Türk Millî Kültürü, İstanbul 1999.**
- **Koca, Salim; Dandanakan'dan Malazgirt'e, Giresun 1997.**
- **Koca, Salim; Türk Kültürünün Temelleri, C.II, Ankara 2003.**
- **Köprülü, M. Fuad ; Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları, Belleten ,C.VII , S.27, Ankara 1943, 379-389**
- **Köprülü, M . Fuad ; Anadolu'da Türk Medeniyeti maddesi, Millî Tetebbular Mecmuası, S.5, C.I-V, İstanbul 1331, 197-212**
- **Köprülü, M. Fuad ; Bey maddesi, İslâm Ansiklopedisi C.II, İstanbul 1949, 579-581**
- **Köprülü, M. Fuad; Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri , İstanbul 1931**
- **Köprülü, M. Fuad; Eski Türk Unvanlarına Ait Notlar maddesi, Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası, C.II, İstanbul 1931, 17-31.**
- **Köprülü, M. Fuad; Çavuş maddesi, İslâm Ansiklopedisi, C.III, İstanbul 1945, 363-369.**

- **Köprülü, M. Fuad; İslâm ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi, İstanbul 1983.**
- **Köprülü, M. Fuad; Osmanlı Devletinin Kuruluşu, Ankara 1959.**
- **Köprülü, M. Fuad; Türkler (Türk Edebiyatı) maddesi , İslâm Ansiklopedisi, C. 12/2 İstanbul 1984, 549-551.**
- **Köprülü, Orhan F. ; Bey maddesi, İslâm Ansiklopedisi(T.D.V), C.VI, İstanbul 1992, 11-12.**
- **Köprülü, Orhan F. ; Çavuş maddesi, İslâm Ansiklopedisi(T.D.V), C.VIII , İstanbul 1993, 236-238.**
- **Köymen, Mehmet Altay; Tuğrul Bey ve Zamanı , İstanbul 1979.**
- **Kramers, J.H.; Sü-başı maddesi, İslâm Ansiklopedisi, C.XI, İstanbul 1970, 78-79.**
- **Meydan Larousse, C.VI , İstanbul 1981.**
- **Merçil, Erdoğan; Gazneliler Devleti Tarihi, Ankara 1989.**
- **Orkun, Hüseyin Namık; Eski Türk Yazıtları, Ankara 1994.**
- **Ögel, Bahaeddin; Türk Kültürünün Gelişme Çağları C.I,II , İstanbul 2001.**
- **Ögel, Bahaeddin; Türk Kültürünün Gelişme Çağları, İstanbul**

2001.

- **Ögel, Bahaeddin; Türk Kültür Tarihine Giriş, C. I,III, IV,**
Ankara, 1991.
- **Özcan, Abdulkadir; Bîbî maddesi, İslâm Ansiklopedisi (T.D.V.)**
C.VI, İstanbul 1992, 125.
- **Özkırımlı, Atilla; Türk Edebiyatı Ansiklopedisi**
- **Sümer, Faruk; Oğuzlar, Ankara 1972.**
- **Taneri, Aydın; Türkiye Selçukluları Kültür Hayatı, Konya**
1977.
- **Taneri, Aydın; Celâlüddîn; Hârizimşah ve Zamanı, Ankara**
1997.
- **Taneri, Aydın; Osmanlı Devletinin Kuruluş Döneminde**
Hükümet Kurumunun Gelişmesi ve Saray Hayatı, Ankara
1978.
- **Togan, A.Zeki Velidî; Tarihte Usûl, İstanbul 1985.**
- **Togan, A.Zeki, Velidî; Umumî Türk Tarihine Giriş, İstanbul**
1981.
- **Turan, Osman; Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi ,**
İstanbul 1998.
- **Turan, Osman; Selçuklu Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti,**

İstanbul 1997

- **Turan, Osman; Selçuklular Zamanında Türkiye**, İstanbul 1993.
- **Turan, Osman; Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar**
Ankara 1958.
- **Turan, Refik; Türkiye Selçuklularında Hükümet**
Mekanizması, İstanbul 1985.
- **Türk Dünyası El Kitabı**, C.I, Ankara 1976.
- **Uzunçarşılı, İbrahim Hakkı; Osmanlı Devleti Teşkilâtına**
Medhal, Ankara 1970.
- **Uzunçarşılı, İsmail Hakkı; Osmanlı Tarihi**, C.I , Ankara 1982.
- **Yavuz, Nuri; Anadolu'da Beylikler Dönemi**, Ankara 1998.

C) SÖZLÜKLER

- **Abu Hayan; Kitâb al İdrâk li- Lisân al Atrâk**, haz. Ahmet
Caferoğlu, İstanbul 1931.
- **Caferoğlu, Ahmet; Eski Uygur Türkçe'si Sözlüğü**, İstanbul
1968.
- **Çalım, İlhan; Osmanlıca-Türkçe Asiklopedik Büyük Lügât** ,
İstanbul 1997.
- **Develioğlu, Ferit; Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügât** ,

Ankara 2000.

- **Derleme Sözlüğü, C.I – XII , Ankara 1963.**
- **İbn-i Mühennâ; İbn-i Mühennâ Lügâti, haz. Abdullah Battal , Ankara 1997.**
- **Kanar, Mehmet; Farsça-Türkçe Büyük Sözlük , İstanbul 1998.**
- **Koç, Kenan; Ayabek, Bayniyazov; Başkan, Vehbi; Kazak Türkçesi-Türkiye Türkçesi Sözlüğü, Ankara 2003.**
- **Kuban, İklil; Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü, Ankara 1995.**
- **Muâllim Nâci; Lügât-ı Nâci, İstanbul 1987.**
- **Mütercim Âsım Efendi; Burhân-ı Katı, haz. Mürsel Öztürk , Derya Örs, Ankara 2000.**
- **Olgun, İbrahim; Cemşit, Drahşan; Farsça – Türkçe Sözlük , Ankara 1984.**
- **Osmanlıca'dan Türkçeye Karşılıklar Klavuzu, Ankara**
- **Pakalın, Mehmet Zeki; Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Ankara 1954.**
- **Şemseddin Sami; Kâmûs-ı Türkî, İstanbul 1989.**
- **Şeyhülislâm Mehmed Esad Efendi; Lehçetü'l-Lügat , haz. Ahmed Kırkkılıç, Ankara 1999.**

- **Tarama Sözlüğü**, C. I-VIII Ankara 1995.
- **Topaloğlu**, Bekir; **Karaman**, Hayreddin; Arapça-Türkçe Yeni Kâmus, İstanbul 1983.
- **Toparlı**, Recep; Ed- Dürretü'l Mudiyye Fi'l-Lügati't Türkiye , Ankara 2003.
- **Yeğdin**, Abdullah; **Badıllı**, Abdulkadir; **Hekimoğlu**, İsmail; **Çalım**, İlhan; **Osmanlıca -Türkçe Asiklopedik Büyük Lügât**, İstanbul 1997.